

**Міністерство освіти і науки України
Інститут педагогіки НАПН України
Інститут філософії НАН України
Інститут історії України НАН України
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара**

ОСВІТА І НАУКА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

**МАТЕРІАЛИ
Всеукраїнської наукової конференції**

24-25 листопада 2017 р.

Частина II

**Міністерство освіти і науки України
Інститут педагогіки НАПН України
Інститут філософії НАН України
Інститут історії України НАН України
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара**

ОСВІТА І НАУКА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

**МАТЕРІАЛИ
Всеукраїнської наукової конференції**

24-25 листопада 2017 р.

Частина II

Дніпро

2017

Редакційна колегія:

Токовенко Олександр Сергійович, д.філос.н., проф., декан факультету суспільних наук і міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Іщенко Ігор Васильович, д.політ.н., доц., в.о. завідувача кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Горбатенко Володимир Павлович, д.політ.н., проф., заступник директора Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

Касьянов Георгій Володимирович, д.і.н., проф., зав. відділу новітньої історії та політики Інституту історії України НАН України

Пометун Олена Іванівна, д. пед. н., проф. член-кореспондент НАПН України, головний науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України.

Хамітов Назіп Віленович, д.філос.н., проф., провідний науковий співробітник відділу філософської антропології Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України

Крилова Світлана Анатоліївна, д.філос.н., проф., завідувач кафедри філософської антропології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Окороков Віктор Броніславович, д.філос.н., проф., завідувач кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Висоцький Олександр Юрійович, д.політ.н., проф., професор кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Кривошеїн Віталій Володимирович, д.політ.н., проф., завідувач кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Третяк Олексій Анатолійович, д.політ.н., доц., завідувач кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Вершина Вікторія Анатоліївна, к.філос.н., доц., доцент кафедри філософії, заступник декана факультету суспільних наук і міжнародних відносин з наукової роботи Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Ключник Руслан Максимович, к.політ.н., доцент кафедри політології та міжнародних відносин Університету імені Альфреда Нобеля.

О 72 Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. 24-25 листопада 2017 р., м.Дніпро. Частина II. / Наук. ред. О.Ю.Висоцький. — Дніпро: СПД «Охотнік», 2017. — 354 с.

У збірник вміщено матеріали Всеукраїнської наукової конференції «**Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій**», що присвячені осмисленню стану та проблем сучасної освіти і науки в Україні та у світі, визначенню дієвих заходів та оптимальних шляхів подолання негативних явищ в освітній та науковій сферах. Рекомендовано для студентів, аспірантів і викладачів вищих навчальних закладів, науковців.

© Колектив авторів, 2017

© ДНУ ім. Олеся Гончара, 2017

СЕКЦІЯ V
ПОЛІТИЧНІ НАУКИ В УКРАЇНІ ТА В СВІТІ.
МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ.
СОЦІОЛОГІЯ ТА СОЦІАЛЬНА РОБОТА:
НОВІ ІДЕЇ ТА НАУКОВІ ДОСЯГНЕННЯ

О. С. Токовенко

ПОЛІТИЧНА ЕПІСТЕМОЛОГІЯ:
ПРЕДМЕТНА СПРЯМОВАНІСТЬ ДИСЦИПЛІНИ
ЗА ДОБИ ПОСТМОДЕРНУ

Політична епістемологія як субдисципліна теоретичного ареалу політичних наук на сучасному етапі відіграє роль інституційного чинника орієнтації концепцій і підходів у політологічних дослідженнях, визначення евристичності політологічної методології, перспективності проблемного поля та набуття вірогідних наукових результатів. Політична епістемологія намагається відповісти на питання демаркації буденного та наукового політичного знання, а також академічного та дослідно-прикладного. Отже, на цю дисципліну покладається функція системної експертизи політологічного дослідного процесу як у темпоральному вимірі концепцій знання, так і у перспективності застосування дослідних методологій.

Аналіз імовірності політико-теоретичних прогнозів, побудованих на принципах світу постмодерну потребує епістемологічної експертизи з точки зору адекватності розуміння положень постмодерністів і природничо-наукових принципів досягнення політичного світу. Можливим є питання збереження авторитету постмодерної традиції як системи інтерпретації знання і пізнання у світі політики у контексті її порівняння з іншими системами, такими як гегельянство, неокантіанство, постпозитивізм, філософія мови тощо.

Умови постмодерну формують особливе середовище, в якому здійснюється оцінка істинності політичних положень. Це стосується як політико-владних рішень, так і фундаментальних принципів, вбудованих у чинні наукові дослідження. Французькі постмодерністи обґрунтували плинність істинності у матрицях суспільної свідомості різних періодів. Зміна природи людських уявлень впливає на впорядкування політичних знань, відповідно з існуючими структурами сприйняття істини – «епістемами», а це означає, що дійсно в наш час сприйняття науковості політичної істини може мати плинний і мінливий характер через зміну чергової епістеми.

У визначенні модерністського окреслення впливу постмодерну на політико-епістемологічні засади сучасної політичної теорії відіграє роль самоідентифікація і самоусвідомлення суб'єкта пізнання, який відповідно до своїх потреб визначає своєрідний рейтинг значущості для навколишніх предметів і явищ. Завдяки цьому еволюційно-епістемологічна схема розвитку суспільного й політичного пізнання йде по висхідній від простого до більш складного шляхом спроб і помилок (К. Поппер) корегується у бік рівня усвідомленості цих процесів самою людиною як суб'єктом здобуття нових знань.

Епістемне значення постмодерністських концепцій для аналізу політики пов'язане із предметною площиною походження (генеалогії знання) та його інтерпретації. У цих двох зонах перебувають основні принципи, які спонукають сучасних експертів та аналітиків політики судити про постмодернізацію політичного світу та включати функціонування політичних систем у контекст постмодерного стану. Генеалогія знання, запропонована М. Фуко, передбачає різні рівні осмислення епістемності та апеляції до істини у розвитку людського суспільства. Наявність не однієї, а кількох епістем, або істин, спонукає до множинності сприйняття

політичного на різних рівнях свідомості і різних рівнях розвитку суспільства.

Постмодерний стан як імператив політичного знання виступає всеосяжною парадигмою осмислення політичної дійсності. В цьому плані стан постмодерну можна порівняти з настановами кантіанства, гегельянства, марксизму, тощо. Також постмодерна теорія інтерпретації знання виступає своєрідною протиположністю природничо-науковим та вульгарно-раціоналістичним поглядам на наукову істину й результати наукових досліджень у сфері політики. В своєму тлумаченні політичної істини постмодерн певною мірою збігається з релятивізмом Р. Рорті, що визначає відносність політичного знання. Множинність політичних істин в умовах постмодерну, а також релятивістське ставлення до авторитетів і низьке значення аксіоматики визначають значний потенціал даної парадигми для вивчення таких явищ як політичне мистецтво, політична естетика, політичне мислення тощо. Політичне знання набуває гнучкості, проте втрачається можливість демаркації між буденним і науковим знанням, визначення експертних та академічних стандартів тощо. Для політичного аналізу стану сучасної України постмодерна епістемічна парадигма потребує пошуку неординарних прогностичних сценаріїв, які не вкладаються у лінійну та прогресистську логіку.

О. А. Третьак

ПУБЛІЧНА СФЕРА ПОЛІТИКИ: АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Поява публічної сфери у соціально-філософській традиції в античні часи та її відродження у Новий час, концептуалізація в період сучасності проходили низку етапів, які зумовлювали трансформацію змісту публічної сфери. Для мислителів античності публічна сфера була природним середовищем функціонування соціуму, основою політики. Основним здобутком філософської теорії античності у дослідженнях публічної сфери слід вважати поєднання соціального та політичного змістів значення публічної сфери. Ця конститутивна єдність зумовила розвиток концепту та явища публічної сфери на довгі століття.

Огляд згадувань публічної сфери у соціально-філософських побудовах минулого дає змогу зрозуміти, що публічна сфера була концептом, який виступав допоміжною ланкою у побудові цілісних та системних поглядів на суспільство, державу і правління. Водночас згадування публічної сфери більшої частини філософських джерел є контекстним. При цьому основа філософського розгляду публічної сфери розкриває антропологічний зміст публічності. Публічність – це і політичне, і соціальне, і індивідуальне, і колективне одночасно. Це спосіб життя людини як окремої особи, спосіб стимулювання і виразу її якостей у її ставленні до інших людей.

Конституювання публічності як сфери спільного, загального у суспільному бутті є важливою рисою та наслідком філософських розробок цієї проблематики. Нарощування філософських знань та рефлексій щодо публічної сфери, забезпечило багаторазове та досить повне відображення публічного у побуті, мистецтві, у суспільній діяльності. Формування соціальної філософії, як особливого напрямку досліджень, сформувало ідейний спадок, який, у свою чергу, зумовив появу загальнокультурних стереотипів щодо публічності та публічної сфери. Констатація атрибутивності публічної сфери стосовно демократії та громадянського суспільства слугує фундаментальним підґрунтям для політологічного теоретичного дослідження. Комунікативна прагматика, як підґрунтя всебічної розробки концепції публічної сфери забезпечила розробку публічної сфери категорійно-поняттєвим апаратом та пов'язала публічність і публічну сферу з етико-нормативним підґрунтям людства, індустріальної та постіндустріальної доби. Комунікативна теорія сучасності у розгляді публічної сфери конкретизує її значення в межах функціонування сучасного суспільства. В методологічному плані, надаючи центрального значення проблемі комунікації та розробці спільності, комунікативна теорія наближає до посилки стосовно змісту публічної сфери у даний

сучасний період розвитку людства та його політичної сфери.

Розробка політичної сфери сучасними політичними науками засвідчила, з одного боку, наявність багатоманітних підходів, з іншого, – засвідчила тенденцію до методологічного синтезу емпіричних біхевіористським чином орієнтованих методик та парадигм новітніх синтетичних практик наукового дослідження. Розвиток американської та європейської політичної науки кінця XX та початку XXI століття йде шляхом фіксації емпіричних проявів публічної сфери, шляхом опису політичних практик публічного комуніціування, а також наслідків функціонування публічної сфери для політичної системи. Істотним напрямком у межах сучасних політологічних досліджень публічної сфери політики є співвідношення публічної сфери та медіа-сфери, які за нової технологічної доби перебувають у дуже складних взаєминах. В цілому слід підсумувати, що як у межах соціально-гуманітарних досліджень, так і в межах суто політичних наук публічна сфера політики демократичного суспільства отримує статус об'єднаного концепту та явища, дає змогу обґрунтувати комунікативний та спілкувальний образ політики у межах сферного підходу, в якому мають шанс реалізуватися прадавні сенси та інтенції античної політики як сфери обговорень та колегіального вирішення спільних питань.

Сферний підхід пропонує альтернативний відносно пануючих у науці парадигм спосіб об'єднання сукупностей фактів соціальної реальності (в даному випадку – у межах теоретичного конструкту публічної сфери). Він надає методологічну основу для бачення публічності, публічного простору, публічної активності політичних суб'єктів/інститутів і тематично політичних публічних проявів як окремого виміру політичного світу.

Зазначений вимір доповнює системне бачення політики, дозволяє сформулювати взаємозв'язки між політичними фактами та продуктами політичної ідеосфери, які не знайшли місця у функціональній будові системного бачення. Публічна сфера політики як конструкт і явище, на думку автора, покликана одночасно виокремити «нові» політичні взаємодії і представляє у новому світлі «старі» політичні явища. Наприклад, явище політичної комунікації набуває значення публічної репрезентації.

Водночас у теоретико-методологічному пошуці на предметному полі політичної публічності виникає потреба в інвентаризації змістових частин публічної сфери політики, що потребує застосування структурно-функціонального підходу. Разом з тим, структура та функції компонентів публічної сфери політики визначаються як специфічні статусні ролі у публічному політичному середовищі (структурні елементи), а також напрямки їх реального впливу на політичну дійсність.

Л. О. Кочубей

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ ТА ЇХ СОЦІАЛЬНА РОЛЬ

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) – це узагальнюючий термін, який включає в себе всі технології для передачі інформації [1].

Новітнє інформаційне поле завдяки своїй обширності та глибокому насиченню містить масу різноманітних способів передачі даних та відповідно посткомунікаційних каналів, за допомогою яких вони поширюються. Українські ІКТ еволюціонують та намагаються відповідати часу, доносячи до максимальної кількості аудиторії те чи інше повідомлення від певного комуніканта. Дослідники відзначають, що введення і використання нових медіатехнологій призводять до появи нової форми політичної комунікації, яка стає більш керованою громадянином. Характеристика сучасного суспільства як «інформаційного суспільства» стала можливою, оскільки і всі соціальні процеси здійснюються шляхом обміну інформацією [2].

За даними дослідження Інтернет Асоціації України [3] простежується стрімке збільшення кількості регулярних користувачів мережі Інтернет з 2004 по 2017 рік,

підійнявшись на 53 %. На це вказує щорічне вимірювання Загальнонаціональне репрезентативне опитування, проведене Factum Group Ukraine на замовлення Інтернет Асоціації України, період проведення: 2.03.– 24.03.2017. Похибка вибірки – не більше 2.2%. Вибірка репрезентативна населенню України віком 15 років і старше, 4-ступенева, N = 2000, з дослідження виключена АР Крим і окупована територія Луганської і Донецьких областей. Дослідження підтвердило, що зараз одним з ключових каналів комунікації є саме Інтернет, який і залишатиметься одним із пріоритетних каналів комунікації в цілому.

Від сучасних ІКТ залежить не тільки технологічний, але й соціальний поступ, здатність розвивати демократичні інститути тощо. ІКТ із технологічного чинника розвитку перетворилися у важливий елемент функціонування сучасного суспільства, і подальше їх впровадження залежить не тільки від НТП, але й від соціально-економічних, політичних і правових умов, в яких вони існують.

Стрімкий розвиток ІКТ призвів до народження у сучасному суспільстві поняття «революція соціальних медіа», яке включає в себе такі напрями: зростання ролі Інтернет-ресурсів в соціальних комунікаціях; збільшення популярності і авторитетності соціальних мереж; швидке зростання віртуального on-line спілкування.

Однією із першочергових функцій ІКТ є консолідація українського суспільства, що і зумовлює актуальність досліджуваної теми та вивчення механізмів формування громадянської ідентичності й особистістних рис українців, зокрема, й засобами ІКТ. Проте не покращення життя окремої людини, її духовний світ, консолідація громадян на сьогодні є в пріоритеті політичних структур, а маніпулятивні спрямування.

Поряд з демократичністю та плюралізмом ІКТ здатні формувати нові форми соціального примусу та прихованої маніпуляції.

Все більш впливовими джерелами інформації у політико-комунікативному просторі стають блогери і подкастери (процес створення та поширення аудіо- та відеофайлів (подкастів) в стилі радіо - і телепередач в Інтернеті (мовлення в Інтернеті), що активно використовується для впливу на свідомість та поведінку громадян.

Отже, сьогодні стан розвитку ІКТ в Україні значно випереджає стан розвитку законодавства у цій сфері. Стан розбудови інформаційного суспільства та сфери ІКТ в Україні, порівняно зі світовими тенденціями, є недостатнім і не відповідає стратегічним цілям розвитку України. Законодавство у сфері телекомунікацій не відповідає ані потребам операторів, провайдерів телекомунікацій, ані інтересам споживачів телекомунікаційних послуг. Інформаційне суспільство потребує фільтрації та створення нового якісного контенту, який з'являється у просторі нашого існування. Саме зараз першочерговими завданнями можна виділити створення національних електронних інформаційних ресурсів, а також загальний розвиток інформаційного простору, що вбачається в таких аспектах, як: процеси євроінтеграції на подальший розвиток України; потреба формування і реалізації ефективної державної політики у сфері впровадження інформаційно-комунікативних технологій; сучасні виклики, загрози та потреби суспільства і держави; необхідність розвитку національної інформаційної інфраструктури (а саме – електронного урядування та електронної демократії; впровадження та використання інформаційних технологій, продуктів і послуг). Адже в сучасному світі подолання цифрової нерівності є істотною умовою подолання соціально-економічної нерівності громадян, активізації їх участі в управлінні державою, освіті, працевлаштуванні, охороні здоров'я, культурі, дозвіллі. Це свідчить про рівень розвитку суспільства, а для ефективного зростання як окремого громадянина, так і цілого суспільства такі аспекти є необхідними. На них варто звертати увагу та надавати їм великого значення, адже, еволюціонуючи, ми не можемо стояти осторонь світу, а маємо, навпаки, стати осередком прогресивних технологій не лише в інформативно-комунікативній сфері, а й у багатьох інших.

Нові сервіси і контент зрушують ринок, як це відбувається в більш розвинених країнах. Невдовзі ІКТ-ринок стане сильним драйвером зростання для української економіки і можливим стане оцінювати майбутнє українських телекомунікацій з великим оптимізмом» [4].

Отже, ІКТ є одним з найбільш важливих чинників стимулювання економічного зростання та розвитку громадянського суспільства, зайнятості населення, розширення конкуренції і, як наслідок, – сприяння подоланню «цифрового розриву». Однак уже зараз можна констатувати, що саме рівень технологічного розвитку визначає економічний потенціал країни та якість життя її громадян, а також роль і місце цієї країни в глобальному суспільстві, масштаби та перспективи її економічної й політичної інтеграції з усім світом.

Список використаних джерел

1. Reddick C. G. *Handbook of Research on Strategies for Local E-government Adoption and Implementation* / C. G. Reddick. – IGI Global. 2009. – 1106 p. 2. Гусаров В. Кремль розпочав нову інформаційну операцію проти України – 2014 [Електронний ресурс] / В. Гусаров. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/34281.3>. 3. Дані досліджень інтернет-аудиторії України – 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inau.ua/proekty/doslidzhennya-internet-audytoriyi>. 4. Чжоу Хаодзе: «Україна має величезний потенціал зростання ринку інформаційно-комунікаційних технологій» [Електронний ресурс]. – 2016. – 9 вересня. – Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/chzhou-haocze-ukrayina-maye-velicheznyi-potencial-/>.

О. А. Корнієвський

ДЕЛІБЕРАЦІЯ ПОЛІТИКИ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНИ

Гостра суспільно-політична криза актуалізує проблему забезпечення «національної стійкості» (National Resistance) – здатності держави продовжувати виконувати свої функції в умовах кризового розвитку подій. Досягнення такої здатності неможливе без активної взаємодії державної влади і громадянського суспільства, представленого, насамперед, різноманітними громадськими ініціативами та об'єднаннями громадян.

Відтак, набуття стану національної стійкості нерозривно пов'язане з різними формами практичної повсякденної взаємодії між організаціями громадянського суспільства (далі – ОГС) і державними структурами, здійснюваної як за безконфліктного перебігу подій, так і в ситуації кризи. Основою конструктивної співпраці за будь-яких обставин є наявність чітких та ясних цілей співробітництва, адекватних механізмів оцінки успішності їх досягнення, зрозумілих і простих процедур взаємодії, а також зацікавленості сторін у здійсненні взаємовигідного співробітництва.

У цьому контексті постає потреба подальшого осмислення теоретичних і практичних засад деліберативної політики, що набула поширення в провідних країнах світу з середини 1970-х років. Як зазначає український політолог Антоніна Колодій, практика деліберативної (деліберативної демократії) передбачає обговорення, діалогову комунікацію між державною владою та вільною громадськістю й має своїм наслідком досягнення компромісу [3, с. 107].

Наукові засади процесу деліберативної політики, пов'язані, передусім, із іменем німецького філософа Юргена Габермаса [1; 2]. Завдяки його працям сформувалася ціла низка теоретичних підходів у галузі публічного управління щодо відносин державної влади і громадянського суспільства. За Ю. Габермасом, зміст деліберативної політики полягає в мережі дискурсів і перемовин, які уможливають раціональне вирішення прагматичних, моральних та етичних питань. Варто взяти до уваги й думку зарубіжного ученого К. Ріппе, який наголошував на тому, що «для формування у громадян досвіду суджень із суспільно значущих питань недостатньо бути спостерігачем, потрібною є перспектива учасника або «споживача» [Цит. за: 4, с. 293].

Розглядаючи процедурну складову деліберачії, інший зарубіжний політолог Й. Коген акцентує увагу на необхідності дотримання таких вимог: консультації здійснюються в аргументованій формі, за допомогою впорядкованого обміну інформацією; консультації повинні бути відкритими та публічними; консультації мають бути позбавлені зовнішнього примусу, за винятком «сили аргументів»; консультації спрямовані на раціонально вмотивовану згоду і можуть тривати скільки завгодно; політичні консультації мають відбуватися з тих питань, що є предметом загальної зацікавленості [цит. за: 4, с. 287].

На сьогодні можна говорити про потребу в обговоренні або про «потенціал деліберачії» практично щодо всіх напрямів державної політики. Підґрунтям деліберачії є розвиток громадянського суспільства та масових рухів (які не завжди є партійно-політичними) та підвищення загального рівня громадянської освіченості та політичної культури населення країни. Особливо важливу роль у процесах деліберачії відіграє громадська думка, її формування й врахування у процесах розроблення та прийняття політичних рішень.

Натомість, в Україні практика комунікації органів влади із суспільством досі тяжіє до театральності дискурсу, коли одна із сторін комунікації виконує роль нерівноправного партнера, а свого роду «глядача», для якого розігрується «дійство». Практиковані форми взаємодії, здебільшого, не зовсім відповідають інтересам забезпечення національної стійкості, адже часто не включають в себе спільні заходи, взаємне навчання та спільне виконання завдань у конкретних сферах компетентності державних органів. Можна констатувати, що більшість співпраці залишається на рівні формальних контактів з питань громадської експертизи тих чи тих проєктів законодавчих та нормативно-правових актів. Водночас, навіть напрацьовані механізми державно-громадської взаємодії могли би значно інтенсивніше використовуватись обома сторонами.

Основні проблеми деліберачії політики є спільними для всіх сучасних демократій. Виокремимо найосновніші: імітація, симуляція, профанація актів державно-громадської взаємодії; підміна діалогової комунікації монологічною або сервільною; брак компетентності учасників деліберативних процедур (зі сторони як громадянського суспільства, так і держави); забезпечення належної оперативності деліберативного узгодження, що особливо актуально в умовах кризового стану та бойових дій); радикалізація наявних та виникнення нових протиріч при застосуванні дискурсивних практик деліберачії, замість очікуваного їх нівелювання.

Поряд із загальними, в Україні можна виокремити й низку конкретних проблем, які перешкоджають втіленню засад національної стійкості та оптимізації взаємодії державних органів та ОГС в контексті деліберачії політики.

Насамперед, це – слабка інформаційна саморепрезентація державних органів щодо тих напрямів, де могла би відбуватись ефективна взаємодія з ОГС. Втім, як свідчить практика, ОГС здебільшого просто не володіють необхідною інформацією щодо безпосередніх механізмів взаємодії з тими з іншими державними органами. Наприклад, представникам ОГС важко знайти інформацію щодо успішних практиках цивільно-військового співробітництва або щодо проєктів, які фінансуються зарубіжними донорами та реалізуються в рамках цього співробітництва. З іншого боку, вкрай слабкою є обізнаність ОГС про механізми державного управління, про базові поняття в сфері державного управління, зокрема щодо процедури ухвалення документів, розподілу сфер відповідальності, що суттєво ускладнює державно-громадську взаємодію.

Частиною проблеми налагодження ефективного співробітництва є поступова втрата ОГС мотивації до розвитку співпраці. Значною мірою таку ситуацію можна пояснити тим, що ОГС не бачать швидких результатів своїх починань або частина їх ідей не реалізується (в більшості випадків – через нерозуміння ними особливостей механізмів державного управління). Виходом може бути налагодження стабі-

льного діалогу через надання ОГС частини повноважень/функцій державних органів, у тому числі через створення нових форматів державно-громадської взаємодії.

Отже, реальна деліберация політики та оптимізація характеру взаємодії держави і громадянського суспільства в інтересах забезпечення національної стійкості потребують низки практичних кроків, спрямованих на зміну парадигми відносин між державними органами та організованою громадськістю. Серед них:

- запровадження загально-відомчої уніфікованої системи контролю за співробітництвом між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, з одного боку, організаціями та інститутами громадянського суспільства, з іншого;

- встановлення механізмів формалізації співробітництва між державними установами та громадськими ініціативами, організаціями та інститутами ОГС (наразі такі механізми не прописані або повністю, або частково);

- максимальне спрощення процедури доступу недержавних (громадських) структур до інформації про безпосередні механізми взаємодії з конкретними органами державної влади та органами місцевого самоврядування;

- проведення міжвідомчих семінарів з метою пошуку найпродуктивніших шляхів та механізмів більш широкого та інтенсивного залучення активістів ОГС до практичної діяльності органів влади;

- активізація взаємодії ОГС передусім з тими структурами, які безпосередньо відповідають за реагування на кризові тенденції та ситуації, що створюють загрозу життєво важливим інтересам особистості, суспільства й держави (Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Міністерство оборони України та інші державні структури), оскільки активне залучення потенціалу громадянського суспільства до попередження, деескалації та подолання наслідків соціально-економічних негараздів, політичної нестабільності, спричинених низкою внутрішніх та зовнішніх чинників, є одним із ключових факторів забезпечення національної стійкості.

Список використаних джерел

1. Габермас Ю. Залучення іншого: студії з політичної теорії / Юрген Габермас. – Львів : Астролябія, 2006. – 416 с. 2. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство / Юрген Габермас; пер. з нім. А. Онишко; за ред. М. Прихода. – Львів : Літопис, 2000. – 317 с. 3. Колодій А. Процес деліберации як складова демократичного врядування / Антоніна Колодій // Демократичні стандарти врядування й публічного адміністрування : матеріали наук.-практ. конф. ЛРІДУ НАДУ при Президентіві України, 4 квітня 2008 р. – Львів, 2008. – С. 106-110. 4. Назарчук А. В. Этика глобализирующегося общества : тенденции и проблемы глобализации в свете социально-этической концепции К. О. Апеля / А. В. Назарчук. – М. : Изд-во «Директмедиа Пабблишинг», 2002. – 381 с.

О. Ю. Висоцький

ПРОПАГАНДИСТСЬКІ СТРАТЕГІЇ ЦИФРОВОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Цифрова дипломатія поступово стає одним із важливіших засобів впливу на світову громадську думку. Її поява ознаменувала якісно новий рівень здійснення публічної дипломатії, яка уособлює реалізацію принципу «м'якої сили». Разом з тим, цифрова дипломатія є одночасно результатом розвитку технологій комунікації та ознакою глобалізації, що спричиняє зміни й в галузі міжнародної пропаганди.

Актуальність осмислення цифрової дипломатії, перш за все, обумовлена новими вимогами, які висувуються перед зовнішньополітичними інститутами держав та PR-структурами міжнародних організацій у сучасну добу, коли ефективна комунікація на світовій арені визначає успіхи в розширенні можливостей реалізації інтересів міжнародних суб'єктів, та, кінець кінцем, детермінує встановлення регіонального та глобального панування. Найбільше значення у дослідженні цифрової дипломатії має виявлення її технологічного потенціалу, що може бути конвертований у конкретні досягнення у сфері конкуренції за вплив на міжнародну громадську думку.

Поняття цифрової дипломатії (digital diplomacy) можна розуміти як в широко-

му так й у вузькому значенні. У широкому значенні, це використання будь-яких можливостей інформаційно-комунікаційних технологій і, насамперед інтернет-простору, в організації виконання дипломатичних функцій. У вузькому значенні, це технологія реалізації дипломатичних завдань, що пов'язані з конститування та розподіленням владних відносин у міжнародній політиці. Перше визначення означає, що цифрова дипломатія – це допоміжна ланка в здійсненні дипломатичної діяльності, що підносить її до рівня вимог будь-якої сучасної діяльності управлінського характеру та, одночасно, наражає її на ризики, пов'язані із недоліками сучасної системи кібербезпеки, про що свідчить витік дипломатичної інформації завдяки діяльності WikiLeaks. Друге визначення орієнтує нас на осмислення цифрової дипломатії як могутнього інструменту регулювання міжнародних відносин завдяки технологічному потенціалу «м'якої влади», перш за все, завдяки її можливостям притягати увагу, споківати та підтримувати позитивні відносини у найбільш зручний спосіб та звичному середовищі соціальних мереж.

Інструментарій цифрової дипломатії включає нові медіа, соціальні мережі, блоги та інші медіаінструменти інтернету. Використання медійних майданчиків, боротьба за завоювання широкої аудиторії дозволяє порівнювати цифрову дипломатію з масмедіа. Як і в випадку масмедіа, серед головних завдань цифрової дипломатії стає розширення аудиторії та донесення до неї інформації. Популярності цифрової дипломатії сприяли такі чинники, що сформувалися внаслідок розвитку інтернету: 1) публічність; 2) комунікативність; 3) наявність технічних засобів, що обумовлюють публічний контакт з необмеженим колом споживачів інформації; 4) швидке та легке створення контенту; 5) миттєве і одночасне редагування повідомлень; 6) спільна робота над будь-яким текстом або проектом; 7) постійне спілкування дипломатів та вищих державних осіб з масовою аудиторією; 8) зберігання великих обсягів інформації безпосередньо в мережі; 9) легкість передачі аудіовізуальних даних; 10) можливість оприлюднення будь-якої інформації в мережі.

Цифрову дипломатію здійснюють державні відомства, зокрема, зовнішньополітичні, урядові органи, а також неурядові організації, чия діяльність пов'язана з реалізацією зовнішньополітичного порядку денного. Спостерігається високий рівень персоніфікації цифрової дипломатії, коли дипломати ведуть інформаційні блоги в таких соціальних мережах як Facebook і Twitter. Цифрова дипломатія просуває зовнішньополітичні інтереси через інтернет-телебачення, соціальні мережі, мобільні телефони і спрямована на масову аудиторію та політичні еліти. Цифрова дипломатія зараз використовується значною частиною держав світу.

Велику роль у реалізації завдань цифрової дипломатії відіграють пропагандистські стратегії. Як і будь-яка стратегія, пропагандистська стратегія цифрової дипломатії орієнтована на реалізацію певної мети. Пропагандистська стратегія цифрової дипломатії є механізмом аргументованого обґрунтування зовнішньої політики та діяльності держави через використання комунікативних можливостей таких інтернет-інструментів як веб-сайти та соціальні мережі, серед яких вже згадані нами Facebook та Twitter. Мета пропагандистської стратегії може вважатися досягнутою не лише, коли реципієнт починає діяти в інтересах адресанта, але й коли просто починає певним чином реагувати на теми та осіб, що згадуються в повідомленні, чи приділяє увагу повідомленням від певного джерела інформації. Справа в тому, що певне розподілення уваги споживача структурує його сприйняття реальності за принципом значуще (гідне уваги) – незначуще (не гідне уваги).

Пропагандистські стратегії в рамках цифрової дипломатії можна умовно поділити на інформаційні, оціночні та аргументативні. Інформаційна пропагандистська стратегія реалізується через: 1) відбір певної інформації; 2) конкретизація деякої інформації; 3) обмеження інформації; 4) замовчування фактів (різні форми стратегій умовчання) чи їх ігнорування; 5) спотворення інформації; 6) пристосування інформації під особливості сприйняття цільової аудиторії. На веб-сайті зов-

нішньополітичного відомства чи організації інформаційна пропагандистська стратегія технічно реалізується через систему та розташування гіперпосилань на додаткову, конкретизуючу інформацію, а також фото- та відеоматеріали. А також через відсутність необхідних гіперпосилань, якщо реалізується стратегія умовчання, що є специфічним для традиційної дипломатії з її схильністю до таємності.

Інформаційна пропагандистська стратегія цифрової дипломатії через спотворення інформації в основному ґрунтується на методі неперевіреної версії, що полягає у повідомленні аудиторії інформації про подію чи факт без перевірки її автентичності.

Акцент робиться на механізм первинного сприйняття інформації, що значно утруднює зміну первісно сформованої думки попри спростування неправдивого повідомлення.

Активно інформаційну пропагандистську стратегію цифрової дипломатії через спотворення інформації використовує міністерство закордонних справ Росії, як правило, з посиланням на виступ голови МЗС Росії чи його офіційного представника. Зазначимо, що ця стратегія посилюється завдяки паралельній подачі інформації через офіційні мас-медіа Росії.

Одним із важливих інструментів реалізації інформаційної пропагандистської стратегії цифрової дипломатії є пристосування інформації під особливості сприйняття цільової аудиторії. Варіацією застосування цього інструменту є розширення мовного діапазону повідомлень, що транслюються для світової аудиторії. Так, на офіційному сайті ООН всі матеріали публікуються шістьма мовами (арабською, китайською, англійською, французькою, російською та іспанською). Крім того, шістьма мовами інформація ООН розміщується й у соціальних мережах. На сайті МЗС України всі повідомлення транслюються двома мовами (українською та англійською) виходячи з того, що англійська є універсальним інструментом комунікації за доби глобалізації, а українська є державною. Хоча було б набагато кращим, з точки зору вимог ефективності цифрової дипломатії, перевести сайт МЗС України на стандарти багатомовності ООН.

Оціночна пропагандистська стратегія цифрової дипломатії реалізується через засоби дифамації, що включають несхвалення, зневагу, осуд, напад, та засоби позитивної репрезентації.

Технологія дифамації або поширення компрометуючих чи дискредитуючих відомостей є однією з дієвих у політичній пропагандистській боротьбі, особливо на світовій арені. Одним із варіацій цієї технології є інформування про політичних лідерів чи інститутів інших держав через апеляцію до негативних цінностей (анти-цінностей) шляхом використання відповідних метафор, алюзій, термінів, навантажених оцінкою з позицій демократичних цінностей відкритого суспільства. Так, звинувачення в корупції чи порушенні прав людини є одним із способів застосування технології дифамації за допомогою ціннісно навантажених слів-образів, які викликають негативну реакцію світової громадськості. Іронічні оцінки, навішування ярликів, створення образу ворога – також є дієвими засобами дискредитації політичної лінії ворожих держав та їх лідерів.

Технологія позитивної репрезентації здійснюється через демонстрацію співчуття, використання термінів з позитивною конотацією щодо союзників. Демонструючи позитивне ставлення до політики чи лідерів іншої держави, суб'єкт цифрової дипломатії одночасно вирішує завдання власної позитивної саморепрезентації. Достатньо розповсюдженою є практика висловлювань співчуттів главам держав чи нації в цілому в зв'язку з різного роду терактами та катастрофами, внаслідок яких загинули мирні жителі.

Аргументативні пропагандистські стратегії цифрової дипломатії побудовані на цитуванні, свідченнях очевидців, посиланнях на джерела інформації, візуальних доказах у вигляді відео- та фотоматеріалів, виборі яскравих метафор, епітетів, об-

разів, апеляцій до позитивних цінностей. Вагомими складовими реалізації аргументативної пропагандистської стратегії цифрової дипломатії є апеляція до авторитету, спростування чи підтвердження факту через звернення до прикладів, ілюстрацій та відеоматеріалів. Важливим прикладом реалізації аргументативної пропагандистської стратегії були публікації матеріалів розслідування Голландської прокуратури катастрофи рейсу MH17 в соціальних мережах.

Висновки. Цифрову дипломатію можна розуміти як в широкому так й в вузькому значенні. У широкому значенні, це використання будь-яких можливостей інформаційно-комунікаційних технологій і, насамперед інтернет-простору, в організації виконання дипломатичних функцій. У вузькому значенні, це технологія реалізації дипломатичних завдань, що пов'язані з конституювання та розподіленням владних відносин у міжнародній політиці. Факторами популярності застосування цифрової дипломатії є: 1) публічність; 2) комунікативність; 3) наявність технічних засобів, що обумовлюють публічний контакт з необмеженим колом споживачів інформації; 4) швидке та легке створення контенту; 5) миттєве і одночасне редагування повідомлень; 6) спільна робота над будь-яким текстом або проектом; 7) постійне спілкування дипломатів та вищих державних осіб з масовою аудиторією; 8) зберігання великих обсягів інформації безпосередньо в мережі; 9) легкість передачі аудіовізуальних даних; 10) можливість оприлюднення будь-якої інформації в мережі. Велику роль у реалізації завдань цифрової дипломатії відіграють пропагандистські стратегії. Пропагандистська стратегія цифрової дипломатії є механізмом аргументованого обґрунтування зовнішньої політики та діяльності держави через використання комунікативних можливостей таких інтернет-інструментів як веб-сайти та соціальні мережі, серед яких особливого значення мають Facebook та Twitter, оскільки охоплюють аудиторію всього світу. Пропагандистські стратегії в рамках цифрової дипломатії поділяються на інформаційні, оціночні та аргументативні.

Д. В. Прошин

ПРЕКРАЩЕНИЕ КАМПАНИЙ ТЕРРОРИСТИЧЕСКОГО НАСИЛИЯ: НЕКОТОРЫЕ КОММЕНТАРИИ К ИЗУЧЕНИЮ ПРОБЛЕМЫ

Феномен прекращения террористического насилия остаётся на периферии исследований терроризма и при этом изучается однобоко и поверхностно. Здесь изложены некоторые соображения по этому поводу.

Большинство исследователей сосредоточены на методах противодействия террористической угрозе (или на мерах по её предотвращению). Иными словами, речь идёт о том, *что может привести* к завершению террористической кампании (или не дать ей разгореться), но не о её прекращении как *результате*, как завершённом *сценарии* изменения политической ситуации.

Занимаясь конкретными направлениями и методами противодействия террористам (лишение их финансовой поддержки; ликвидация «тихих гаваней» с командными центрами и тренировочными лагерями; информационное противодействие; нейтрализация руководителей террористических организаций и пр.), исследователи по определению рассматривают лишь фрагменты общей картины. Следует учитывать, что финал террористической кампании – это всегда результат (удачного или неудачного) сочетания нескольких методов. Кроме того, эффективность отдельных методов меняется в зависимости от общего политического контекста (прежде всего, от источника и масштаба конфликта). Применение одних и тех же методов в различных контекстах может привести к разным результатам, в том числе и нежелательным для властей. Иными словами, сценарий завершения террористической кампании – это не просто сумма правительственных мероприятий, не просто их «производная». Это сочетание действий и реакций нескольких сторон – властей, террористов, граждан, непосредственно не вовлечённых в кон-

фликт, можливо, – зарубежних сил, оказывающих поддержку тому или иному участнику конфликта. Все эти параметры необходимо принимать в расчёт для корректного анализа исходов террористических кампаний – их предпосылок, наиболее вероятных препятствий, оптимальных шагов. Это очевидное обстоятельство остаётся без внимания, если исследователь сосредоточивается на отдельно взятых антитеррористических методах.

Более того, у некоторых исследователей вообще нет чёткого понимания разницы между *методами* борьбы с терроризмом и *сценариями* завершения террористических кампаний. Даже О. Кронин – один из самых авторитетных террорологов – демонстрирует серьёзные заблуждения в данном вопросе. В своём классическом исследовании Кронин включает в число рассматриваемых сценариев переговоры с террористами и «обезглавливание» террористических организаций [1]. Однако в обоих случаях речь идёт лишь о методах воздействия на террористов (или определённого взаимодействия с ними). «Обезглавленная» группировка может утратить сплочённость и потерпеть поражение, но может и выдвинуть из своих рядов новых лидеров; переговоры могут привести к политическому компромиссу, но могут и зайти в тупик.

Наконец, в тех случаях, когда речь идёт именно о сценариях прекращения террористических кампаний, исследователи, как правило, трактуют этот феномен буквально – как «*техническое*» завершение вооружённого противостояния. Однако завершение горячей фазы конфликта отнюдь не исчерпывает проблему. *Исход* противоборства, его прямые и косвенные последствия, обозначаются не в тот момент, когда, условно говоря, был сделан последний выстрел. Для того, чтобы новое положение дел обрело относительно чёткие формы, требуется время. Вопреки словам американского исследователя Л. Уайнберга, завершение горячей фазы не является «концом всего дела» (the end of the affair) [2, с. 15]. Конфликт должен быть в той или иной форме «закрит» – т.е. должен завершиться периодом постконфликтной реабилитации, трансформации недавних противников, выстраивания их дальнейших политических траекторий и т.п. «Незакритый» же конфликт чреват рецидивами насилия. Игнорирование постконфликтной фазы со всеми перечисленными нюансами вырывает проблему завершения террористических кампаний из широкого контекста; затрудняет анализ их того влияния, которое террористическое насилие и меры по борьбе с ним оказывают на политическую систему и общество в целом; мешает адекватно оценить долгосрочные последствия использования тех или иных методов борьбы с террористическими организациями.

Но, разумеется, предложенным методологическим поправкам должно предшествовать понимание принципиальной важности изучения финальных стадий террористических кампаний как особого политического феномена.

Список использованных источников

1. Cronin A. *How Terrorism Ends: Understanding Decline and Demise of Terrorist Campaigns* / A. Cronin. – Princeton: Princeton University Press, 2009. – 336 p. 2. Weinberg L. *The End of Terrorism* / L. Weinberg. – Abingdon: Routledge, 2012. – 156 p.

А. К. Клячин, Ю. О. Олексієнко

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЇХ ВТІЛЕННЯ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Проблема ефективного функціонування системи місцевого самоврядування вимагає вдосконалення теорії та практики управлінської діяльності на рівні регіонів. Ключовою умовою реалізації політичних рішень на регіональному рівні є їх імплементація у відповідних органах місцевого самоврядування. Ефективність цього процесу залежить не тільки від здійснення юридичної процедури, а й від відповідності

цих рішень вимогам громадянського суспільства. А отже вищеназваний процес вміщує в собі акт прояву політичної волі актора, оскільки відбувається певна боротьба мотивів і думок, цілей і альтернативних варіантів [8]. Тобто імплементація органами місцевого самоврядування виступає найважливішою ланкою між політичними рішеннями та порядком денним суспільства: як загальнодержавним так і регіональним. Завдяки цьому на виході формується відповідний управлінський продукт, який може мати суто декларативний характер через відсутність механізму його реалізації.

На сьогоднішній день проблема імплементації політичного рішення виникає через неузгодженість між певними елементами у змісті політичних рішень та суспільними очікуваннями на регіональному рівні. Політична система містить в собі директивні елементи, що важко піддаються корегуванню, а вимоги громадянського суспільства є дуже мобільними. І це призводить до звуження можливостей досягти ефективності управлінської діяльності [4, с.23-25].

В залежності від трактування самого поняття «імплементація», можна виокремлювати різні її структурні елементи, що дозволятиме розширювати або звужувати межі практики застосування. З одного боку – це процес тлумачення законодавчих актів, а з іншого – процес здійснення політичного рішення [2, с.25-34]. При цьому не менш важливу роль відіграє політична діяльність держави. Визначення відповідного місця механізму імплементації в політичному курсі дозволяє оцінити актуальні проблеми та ступінь інтеграції органів влади в політичній системі суспільства.

Дану проблему можна розглядати на двох рівнях: нормативно-правовому та науково-політичному. Наявність відповідної законодавчої бази може нівелювати фактор правової повноти нормативного регулювання. Так, в Україні спостерігається відсутність цілісності та системності в умовах ресурсного обмеження прийнятих рішень. Вони в тій чи іншій мірі не відповідають реальному стану викликів та потреб суспільства, що перебуває в умовах трансформації [3, с.21]. На науковому рівні формуються ефективні теоретичні та практичні механізми імплементації політичних рішень. В цьому контексті проявляється чіткий зв'язок з громадськістю та обґрунтовується технологія прийняття максимально легітимного політичного рішення [3, с.303-309].

У науковому дискурсі існує декілька моделей реалізації політичного рішення – це «формальна», «змагальна» та «колегіальна» [4, с.30-39]. Формальна модель має чітку структуровану систему комунікативного забезпечення, де існують узагальнені та закріплені форми передачі інформації. Вона встановлює відповідні межі імплементації політичного рішення в органах місцевого самоврядування, однак при цьому виключає можливість артикуляції інтересів з ціннісних орієнтацій громадян. Змагальна модель є більш відкритою. Вона використовує технологію мобільності зі залученням суспільного ресурсу. Колегіальна модель виключає експертну чи одноосібну думку, але при цьому залучається підтримкою громадянського суспільства.

Підтримка громадянського суспільства розширює можливість урядових акторів здійснювати вплив на інституційне середовище. Включення громадськості до мінливої суспільно-політичної динаміки дає змогу виокремлювати пріоритетні напрямки публічного адміністрування. Наприклад, у Польщі система прийняття політичного рішення виключає порушення субординації здійснюваних функцій посадовими особами. В результаті цього не будується ієрархічна система поглинання одних суб'єктів іншими. Таким чином, забезпечується прозорий механізм ухвалення рішення [6, с.200-210].

Механізм імплементації повинен враховувати регіональні структурні особливості системи місцевого самоврядування, що повинні бути відкритими та прозорими. В європейській практиці у першу чергу враховуються не інституційні чинники [4, с.32-43]. Основою вважають інтеграційний метод, що спирається на координацію та узгодження внутрішньої політики в окремому муніципальному органі. Також важливим елементом імплементації є легітимація політичного рішення. Вона спирається на рівень політичної культури та усвідомлення суб'єктами полі-

тичного процесу громадянської позиції стосовно реальних запитів та інтересів кожного і їх реалізацію [7]. При цьому інституційне забезпечення процесу дозволяє громадянському суспільству повноцінно володіти інформацією стосовно діяльності суб'єкта владних відносин. Виникає зворотній зв'язок через функціонування політичної конкуренції та відповідальності.

Практика стимулювання кожного суб'єкта управлінських відносин сприятиме оптимізації процедури прийняття рішення. Виокремлення меж управлінських повноважень та обсяг необхідної компетенції дозволить контролювати та координувати дії органів місцевого самоврядування на рівні взаємодії, а не ієрархії.

Органи місцевого самоврядування повинні та навіть змушені максимально узгоджувати свою управлінську діяльність з реальним порядком денним регіону. Адже від цього буде залежати ефективність прийнятих та імплементованих ними рішень.

Головним організаційно-змістовним механізмом повинен стати процес реформування [4, с.108-110]. Такий процес актуалізує основні напрямки процедурного прийняття рішень. Він має врахувати ціннісні орієнтації кожного суб'єкта політичного процесу аби виключити можливість утворення конфліктного середовища [1, с.40-42].

Однак, у більшості країн спостерігається використання ретроспективної практики. Така практика значно спрощує процес імплементції рішення, а це, в свою чергу, призводить до принципової відмінності проблемної ситуації та способу її вирішення [2, с.304-310]. Тому доцільно впровадити в органах місцевого самоврядування «Мозкові центри» задля комплексного аналізу реального стану речей, що в подальшому прискорить дію механізму імплементції політичного рішення. Інноваційна та модернізована система державного управління вимагає системного підходу для реалізації її в муніципальних органах.

В цьому контексті, однією з нових для України є практика подання електронних петицій [5, с.40-42].

Таким чином, для вирішення проблеми ефективного впровадження політичного рішення в органах місцевого самоврядування потрібно визначити механізм його імплементції. Він повинен бути здатним реагувати на динамічні зміни системи та вимог суспільства, а також мінімізувати негативні наслідки.

Список використаних джерел

- 1.Абизов В. Політичне рішення: механізм прийняття [Текст] / В. Абизов, В. Кремень. – К. : НІСД, 1995. – 65 с.
- 2.Атамчук Г.В. Теория государственного управления [Текст] / Г.В.Атамчук. – М.: Омега-Л, 2013. – 525 с.
- 3.Бакуменко В.Д. Державно-управлінські рішення [Електронний ресурс] / В.Д.Бакуменко. – Режим доступу: <file:///C:/Users/User/Desktop/REP0000337.PDF>.
- 4.Бакуменко В.Д., Руденко О.М., Туча В.В. Механізми імплементції політичних рішень в державному управлінні [Електронний ресурс] / В.Д.Бакуменко, О.М.Руденко, В.В.Туча. – Режим доступу: <file:///C:/Users/User/Desktop/REP0000526.PDF>.
- 5.Кузьман О.М. «Практика електронних петицій у встановленні регіонального політичного порядку денного» [Текст] / Грані. – 2016. – №6 (134). – С. 33-39.
- 6.Лендзьел М.О. Місцева демократія у країнах Центральної та Східної Європи [Текст] / М.О.Лендзьел. – У.: Мистецька лінія, 2011. – 688 с.
- 7.Тертичка В.В. Державна політика: аналіз і впровадження в Україні [Електронний ресурс] / В.В. Тертичка. – Режим доступу: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Avtoreferat/861aaefb-b7a9-42e8-90e1-8be8a925102f.pdf.
- 8.Якимчук С. Управлінські рішення в діяльності органів місцевого самоврядування: зміст, особливості та сутність [Електронний ресурс] / С. Якимчук. – Режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2009-1-21.pdf>.

Р. М. Ключник

ОЛІМПІЙСЬКИЙ РУХ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ПРОТЕСТ

Із самого початку відродження олімпійського руху з ним було пов'язано дві суперечливі тенденції. З одного боку, організатори та ідейні натхненники відродження Олімпійських ігор наполягали на повному розмежуванні політики та спорту. Однією з цілей відродження спортивної традиції стало намагання подолати во-

рожнечу і перевести її з поля бою на спортивну арену. З іншого боку, політичні лідери різного рівня намагалися використати світові спортивні змагання в якості політичного майданчика. Так, П. де Кубертен, будучи громадянином Франції, вважав за необхідне залучення співвітчизників до фізичної культури з метою недопущення поразки, аналогічній програній франко-пруській війні 1870-1871 рр.

Такий дуалізм, присутній вже понад століття в олімпійській концепції, не міг не отримати подальшого розвитку. Відтак, він став однією з найбільш актуальних проблем як світового спорту, так і міжнародних відносин. З підвищенням рівня популярності та міжнародного значення Олімпійських ігор спортивні змагання стали ареною боротьби не тільки і не стільки спортсменів, скільки політичних еліт, держав та навіть міждержавних об'єднань.

Перший політичний демарш відбувся у 1908 р., коли на IV Олімпійських іграх у Лондоні збірна Фінляндії, не отримавши дозволу від Російської імперії на використання власного прапору, прийняла рішення виходити на церемонію відкриття без прапору взагалі, щоб не використовувати російський триколог. У той же час американські спортсмени не приспустили свій прапор перед ложею короля Едуарда VII [1].

Розповсюдженим способом протесту є недопуск збірної певної держави до змагань. Так, у 1920 р. було проігноровано заявку збірної Радянської Росії, оскільки світ (у т.ч. МОК) визнавали лише емігрантський «білогвардійський» національний олімпійський комітет цієї держави. Того ж року не було допущено німецьку збірну та команди союзників Німеччини. Коли ж у 1936 р. Олімпіаду приймала власне Німеччина, то у західній пресі часто лунали заклики до переносу змагань до США через расистський характер нацистського режиму, що суперечить самій ідеї олімпійського руху. Втім, голова НОК США Е. Брендедж не знайшов у Берліні нічого, що б завадило проведенню змагань: «Бойкот – це чужа для Америки ідея, змова з метою політизувати Олімпійські ігри» [2].

Добровільний бойкот Олімпійських ігор – також вагомий політичний демарш. Ігри 1956 р. у Мельбурні бойкотували Єгипет (через конфлікт з Ізраїлем, Францією та Англією) та його союзники – Камбоджа, Ірак, Ліван. Нідерланди, Швейцарія та Іспанія заявили про бойкот змагань через допуск туди збірної СРСР, який того року ввів війська у Будапешт. Угорська збірна відмовилася від комуністичного прапору і використала прапор зразка 1918 р. Маоїстський Китай не відправив свою команду через запрошення команди гоміньданівського Тайваню.

У 1964 р. в участі у Токійській олімпіаді було відмовлено КНДР, Індонезії та ПАР; остання зазнала санкцій через дискримінаційну політику апартеїду та ув'язнення Н. Мандели.

Олімпійські ігри 1968 р. у Мехіко супроводжувалися спробами «самобойкоту»: мексиканські профспілки та студентські організації, протестуючи проти режиму Г. Діаса Ордаса, організували мітинг на площі Трьох Культур. Зрив Олімпіади видавався опозиції дієвим способом боротьби зі зловживаннями політичної еліти. Президент застосував війська, що призвело до людських жертв [3]. Цього ж року американські темношкірі спортсмени вперше вдалися до протесту під час нагородження переможців з метою привернення уваги до режиму сегрегації та вбивства Мартіна Лютера Кінга.

Мюнхенська олімпіада 1972 р. стала першим об'єктом терористичного акту в історії олімпійського руху. Палестинські бойовики з організації «Чорний вересень» напали на олімпійську команду Ізраїлю. Під час траурної церемонії у пам'ять загиблих ізраїльтян та західнонімецького поліцейського арабські країни не спустили прапори, а делегація СРСР бойкотувала церемонію.

Найяскравішим прикладом організованого бойкоту Олімпіади стала відмова більшості західних національних олімпійських комітетів відправляти спортсменів до Москви на XXII Олімпійські ігри 1980 р. Інтервенція до Афганістану та (значно меншою мірою) репресії режиму Л. Брежнєва проти дисидентів призвели до наймасовішого бойкоту за всю історію олімпійського руху. З числа некомуністичних країн

Європи лише Австрія, Фінляндія, Швеція, Мальта та Греція виступали під національними прапорами; спортсмени з інших демократичних країн використовували олімпійський прапор, оскільки їх уряди не дозволили офіційну участь у московських змаганнях. У відповідь на церемонії закриття олімпіади радянські організатори підняли не прапор США як країни проведення наступних Ігор, а прапор міста Лос-Анджелес. Закономірно, що змагання 1984 р. радянська збірна бойкотувала.

У 1990-і рр. у зв'язку з завершенням «Холодної війни» олімпійський рух на деякий час виявився практично вільним від політичного протесту. Втім, уже в 2004 р. в Афінах іранський спортсмен відмовився від поєдинку з ізраїльським суперником і був дискваліфікований.

Перший масовий протест, пов'язаний з олімпійським рухом після розпаду СРСР, спостерігався напередодні Олімпіади у Пекіні 2008 р. Комуністичний режим КНР є об'єктом критики через порушення прав людини, репресії проти тибетців та підтримку недемократичних режимів по всьому світу (перш за все, КНДР). Кампанія «Free Tibet» проводилася за маршрутом олімпійського вогню: у Санкт-Петербурзі, Лондоні, Сан-Франциско та Буенос-Айресі відбулися акції протесту аж до нападів на факелоносців [4, с. 240]. У день відкриття Олімпіади (8 серпня) почалася війна у Грузії, через що грузинська збірна мала намір залишити Китай, але президент М. Саакашвілі переконав спортсменів залишитися.

У день відкриття Олімпіади у Ріо-де-Жанейро (2016 р.) опозиція влаштувала масові заворушення біля стадіону Маракана, щоб висловити протест проти надмірних витрат на підготовку до змагань. Певною мірою дану ситуацію можна порівняти із «самобойкотом» мексиканської опозиції 1968 р.

Отже, можна зробити висновок, що політичний протест був притаманний олімпійському руху майже з початку виникнення останнього. Незважаючи на спроби дистанціювати спорт від політики, Олімпіада була і залишається для політичних акторів способом нагадати про свої політичні наміри. Виходячи з вищевикладеного, можна класифікувати політичний протест, пов'язаний з олімпійським рухом, таким чином (за критерієм суб'єкта протесту): 1) індивідуальний (рівень одного чи декількох спортсменів); 2) національний (рівень команди чи НОК); 3) міжнародний (рівень МОК чи правозахисних організацій міжнародного рівня).

Список використаних джерел

1. Кречетников А. Бойкот Олимпиады: эффективная мера или акт бессилия? / А. Кречетников // BBC. – Режим доступа: http://news.bbc.co.uk/1/hi/russian/international/newsid_7517000/7517744.stm. 2. Треннер Ю. История олимпийских бойкотов, часть 2. Второй, идеологический / Ю. Треннер // Радио Свобода. – Режим доступа: <https://www.svoboda.org/a/443660.html>. 3. Sloan J. Carnivalizing the Cold War: Mexico, the Mexican Revolution, and the Events of 1968 / J. Sloan // *European journal of American studies*. – 2009. – Vol. 4. No. 1. – Access mode: <https://ejas.revues.org/7527#text>. 4. Пилипенко О.В. Громадські рухи як чинник динамізації суспільних трансформацій / О.В. Пилипенко // *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. – 2014. – Вип. 7. – С. 238-243.

Т. Б. Мадрига

ЯКІСТЬ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ОСМИСЛЕННЯ

Незважаючи на широкий спектр поглядів на проблеми елітології, більшість дослідників єдині в переконанні щодо визначальної ролі еліти в житті суспільства. Політична еліта, будучи потужним чинником впливу на розбудову державності, вирізняється однією важливою характеристикою – здатністю поставити загальнонаціональний інтерес вище своїх індивідуальних і групових цілей. За період незалежного розвитку в Україні неодноразово піднімалося питання суспільної неефективності політичної еліти, що зумовлена, перш за все, відсутністю потреби брати до уваги інтереси суспільства. Демократичні сили в Україні так і не спромоглися поставити загальнонаціональні інтереси вище від партійних, а радше бізнесових амбіцій. Надалі

спостерігається спадковість, клановість протекціонізм, відсутність системи відбору талановитих кадрів для державного управління на різних рівнях, що є значною перешкодою на шляху консолідації національної еліти.

Зміна виборчого законодавства напередодні кожної чергової виборчої кампанії в Україні вже стало нормою, що не могло негативно не позначитись на якості політичної еліти. Особливо стрімке проникнення представників корпоративно-олігархічної еліти до Верховної Ради України, до обласних та районних рад відбулося після прийняття нового виборчого закону, яким з 2006 р. була запроваджена пропорційна виборча система. Якщо парламентські вибори 2002 р. посилили присутність фінансово-економічної олігархії серед народних депутатів, то чергові вибори в 2006 р. та позачергові в 2007 р. призвели до повного домінування в парламенті представників корпоративно-олігархічної еліти за рахунок включення до закритих партійних списків «нових українців» з потужними фінансовими можливостями. Запровадження пропорційної виборчої системи негативно позначилось на якості політичної еліти, на її спроможності модернізувати українське суспільство [2, с.219-220].

Проблема якості політичної еліти в Україні не перестала бути актуальною навіть після Революції гідності і неймовірної самоорганізації громадянського суспільства. Нинішня політична еліта України не користується відчутною підтримкою з боку суспільства і продовжує залишатися елітою суто за формальною ознакою. Українська еліта доби Незалежності, як зазначив Є. Бистрицький, є ситуативною, сконцентрованою на своїх навіть не партійних, а бізнесових інтересах. У ній досі відсутня національна свідомість та корпоративна солідарність довкола цінності Української держави та власне стратегії розвитку України [1].

Затвердження електронних декларацій, що було визначальною умовою для скасування ЄС візового режиму для громадян України, це ще один крок до відкритості та прозорості влади, оскільки українці отримали суттєвий інструмент моніторингу статків чиновників і можливість визначати законність отриманих коштів та активів. Однак оприлюднення е-декларацій з мільйонами готівки, безліччю нерухомостей, коштовностей черговий раз довело існування колосального розриву між простими українцями і політичними елітами навіть через два роки після повалення режиму В. Януковича. Стає очевидним той факт, що без подолання корупції, ми не можемо розраховувати на зміни в якості еліти, незалежно від того, хто знаходиться при владі.

Отже, важливою складовою реалізації євроінтеграційних прагнень України є набуття правлячою верхівкою, власне, рис елітарності, що дасть можливість спрямовувати необхідні трансформації. Елітаризація правлячої верхівки є невід'ємним елементом державного будівництва України.

Список використаних джерел

1. *Майбутнє еліт або еліти майбутнього: провідні інтелектуали обговорили проблему української еліти* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uamoderna.com/event/future-elites-discussion>. 2. Пухкал О. Політична еліта як суб'єкт модернізації українського суспільства / О. Пухкал // *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. – 2009. – Вип. 2. – С. 212-223.

В. В. Козьма

ОСОБИСТІСТЬ В ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Історія у людства одна, проте минуле залишається відкритим для різноманітних інтерпретацій. Кожне нове покоління «читає» історію по-своєму і чим ближчими події минулого у часі до сьогодення тим більша варіативність у поглядах та думках. Цей факт не можна пояснити лише авторським плюралізмом істориків, адже вони теж люди й будучи живими свідками тих чи інших подій не можуть не

піддаватися тискові власних емоцій та переживань. Саме тому більшість академічних праць з історії написані через багато століть після того як ті події відбулися. Геніальна робота англійського історика Едуарда Гібона (1737-1794) «Історія занепаду та руйнації Римської імперії» тому підтвердження.

Основний принцип будь-якої фундаментальної науки базується на тому, що вона не займається випадковостями, а досліджує в першу чергу лише те, що повторюється адже повторюваність, як відомо, є головною ознакою закономірності. Відкриваючи закономірність ми відкриваємо причинність, відповідно все що закономірно можна передбачити та прогнозувати. «Будь-яке явище у світі має свою причину. Під нею розуміється явище, що передує наслідкові і з необхідністю викликає цей наслідок. Тому будь-яке пізнання вимагає пізнання причин того чи іншого явища. Знаючи причини, ми можемо передбачити й наслідки цих причин» [1, с.61]. Справедливість цього положення підтверджується розвитком природознавчих чи технічних наук.

З іншого боку, а що таке випадковість і чи заперечує вона причинність?

Спочатку дозволимо собі декілька загальних роздумів. По-перше, випадково відбулась та чи інша подія чи ні можемо говорити лише з позиції сучасності, по-друге, в оцінках минулого присутня висока ймовірність суб'єктивізму, адже один і той самий факт може бути по трактований по-різному, по-третє, якщо історичні закономірності потрібно відкривати й доводити то випадковість сама по собі постає як доконаний факт і, по-четверте, якщо ми взагалі виносимо випадковість за межі історичного процесу тоді будь-які історичні дослідження потребують неабиякої обґрунтованості та доказової бази.

Визначень та тлумачень словосполучення «випадковість» є багато. Не будемо заперечувати щодо власного суб'єктивізму і назовемо визначення яке, на нашу думку, найбільш вдало розкриває сутність випадковості як явища. Згідно з теорією ймовірностей випадок це така подія, існування або настання якого не може бути достеменно передбачена нами з наявних передумов і проблема тут не в тому, що ми взагалі заперечуємо існування будь-яких причинних зв'язків, а в тому, що такі зв'язки або не піддаються пізнанню, або вони настільки складні, що ми не можемо йти далі констатації цього факту.

Якщо для природничих і технічних наук, як зазначено вище, проблеми пошуку та встановлення закономірностей не існує то чи все так однозначно в суспільствознавстві й чи існують об'єктивні закони історії розуміючи які ми з легкістю могли б прогнозувати своє майбутнє? Це питання є найбільш дискусійним серед багатьох поколінь вчених та мислителів адже мінливість історичних закономірностей нерідко породжує скептичне ставлення до їх існування взагалі. Тут варто дещо уточнити, адже навіть сам термін «історія» розуміється по-різному (повноцінна наука; прикладна дисципліна, яка запозичує теоретичні положення з інших наук; емпірична дисципліна, яка обходиться без будь-якої теорії; напівнаука чи напівмистецтво і т.п.) не кажучи вже про словосполучення «закони історії» під яким, наприклад, в стародавні часи й тепер розуміється не одне і теж. Так, Цицерон свого часу таким чином сформулював основні «закони історії»: «...кто же не знает, что первый закон истории в том, чтобы не сметь сказать никакой лжи, затем – не сметь умолчать ни о какой правде и чтобы написанное не вызывало никакого подозрения ни в пристрастии, ни во враждебности» [2, с. 212]. Деякі автори не тільки не визнають історичних закономірностей, але й повністю заперечують їх існування. Активно відстоював такий підхід у філософії історії О.Шпенглер (1880-1936). Він стверджував, що справжня наука можлива лише у сфері дослідження природи тоді як історія, чим далі вона від природознавства, тим менше вона належить власне науці й тим значущою є її роль. «Здесь приходится признать, – пише у своїй відомій роботі «Присмерк Європи» О.Шпенглер – что еще не существует специфического исторического рода познания. То, что этим именем принято называть, заимствует свои методы почти исключительно из той единствен-

ной області знання, где методы познания подверглись строгой разработке, а именно из физики. В отдельных явлениях отыскивают связь, причины и следствия, и это называют: заниматься историческим исследованием» [3, с.11].

На перший погляд відповідь на поставлене вище питання має бути простою. Адже, якщо ми визнаємо історію наукою, тоді – так, історичні закони існують якщо не визнаємо або взагалі заперечуємо будь-яку закономірність історичного процесу тоді можемо дискутувати. Логіка тут проста і зрозуміла: головне завдання будь-якої науки – відкриття законів; історія теж наука, а це означає, що відкриття історичних законів є її прямим обов'язком. Залишається лише «дрібниця» – назвати ці закони. Правда від істориків вимагається дещо більше, а саме зробити аналіз всіх відомих нам конкретних явищ і дати їм пояснення, а це поки що не вдалося зробити нікому.

Можна сперечатися про те, коли історичне знання стає наукою – в другій половині XVIII століття чи вже в XIX столітті. Важливо те, що з другої половини XVIII століття інтенсивного розвитку набуває філософія історії, в рамках якої широко досліджувалась проблема існування об'єктивних історичних законів. У філософії історії існують концепції, які прямо чи опосередковано визнають існування закономірності історичного процесу, так і такі, які заперечують закономірності в історії чи можливості їхнього пізнання. Остаточну відповідь на це питання може дати сама історична наука і лише тоді коли відшукає ці закони та продемонструє їх дієвість на емпіричному матеріалі, або переконливо й аргументовано доведе їх відсутність. Поки що можемо констатувати лише одне, звести до якогось загального закону надзвичайно складні реалії історії не вдалося ще нікому і питання тут не в відсутності талантів... Так, різноманіття поглядів та методологічних установок у вивченні історії породжують і сьогодні запеклі дискусії. Більш того процес наукової спеціалізації призвів до ще більших розбіжностей в думках та поглядах. Історики, філософи, політологи, соціологи розглядають та досліджують минуле кожен зі свого боку, створюючи власний інструментарій та методологію, відпрацьовуючи різноманітні види та механізми закономірностей при цьому втрачаючи головне – цілісність. Цілком очевидно, що сучасне історичне знання потребує в першу чергу розробки методів синтетичного підходу до розуміння суспільства та його розвитку, логічного осмислення, пошуку спільних закономірностей адже без цього історія має вигляд хаотичного нагромадження різноманітних подій та фактів. Ми переконані, що вивчати гносеологічні проблеми історичної науки варто за допомогою тієї ж системи категорій, яка використовується в загальній методології науки де основною категорією є «наукова теорія».

Безумовно дослідження закономірностей сприяє усвідомленню цілісності історичного процесу, проте не менш актуальними та цікавими для дослідників є питання про місце та роль закономірностей та випадковостей в житті конкретних людей. Вивчаючи історію ми не можемо обмежити поле дослідження лише фактологічним матеріалом, адже історія в першу чергу це історія життя людей і існувати поза межами людської свідомості вона не може. Історія без свідомості, людської психіки, розуму – це вже не історія, а радше фізика людського буття. Свого часу в західній літературі широко розповсюдженими були погляди та уявлення, що возвеличували роль людського фактора та свободи волі в історичному процесі. В історії філософії проблематика вибору як вольового акту самореалізації людини розглядалася досить широко.

Отже, яку роль відіграє особистість в культурно-історичному процесі? Почнімо з того, що всі філософські концепції так чи інакше визнають факт впливу окремої особистості на хід історичного процесу, проте місце та роль особистостей в суспільстві розуміється по-різному. З одного боку, ті автори, що займаються проблемами особистості, опираються на положення про те, що об'єктивні суспільні потреби, мета та перспективи людського розвитку функціонують перш за все, як індивідуальні потреби та інтереси кожної людини. Відповідно об'єктивна суспільна потреба в історії не може проявлятися інакше ніж через індивідуальну діяльність конкретної особистості.

В такому складному діалектичному процесі діяльність особистості постає як загальна закономірність. Проте, така позиція залишає відкритим питання про роль особистості, адже якщо визнати, що історія світу це лише «біографія великих людей» (Т.Карлейль) тоді ми легко можемо скотитися до звичайного волюнтаризму, стверджуючи, що великі особистості завдяки власному розуму, волі, характеру і т.п. можуть змінювати хід історії та викликати до життя великі епохи. Погодитись з таким твердженням складно, адже якщо в суспільстві не дозріли необхідні передумови для фундаментальних змін то навряд чи якась навіть і геніальна особистість в змозі їх викликати. Свого часу ще Шарль Луї де Монтеск'є (1689-1755) в своїй праці «Розмышления о причинах величия и падения римлян» писав, що всі випадковості знаходяться у підпорядкуванні загальних причин: «Миром управляет не фортуна; доказательством этому служат римляне, дела которых все время кончались благополучно, пока они управлялись по известному плану, но которые стали непрерывно терпеть поражения, когда начали поступать другим образом. Существуют общие причины как морального, так и физического порядка, которые действуют в каждой монархии, возвышают ее, поддерживают или низвергают; все случайности подчинены этим причинам. Если случайно проигранная битва, т.е. частная причина, погубила государство, то это значит, что была общая причина, приведшая к тому, что данное государство должно погибнуть вследствие одной проигранной битвы. Одним словом, все частные причины зависят от некоторого всеобщего начала» [4, с. 128].

Проте, в історії є випадки коли завдяки волі однієї людини кардинально змінювалось життя та доля цілої держави. Можливо, що ми мало знаємо про реальний стан речей і не можемо дати об'єктивну оцінку подіям далекої давнини, але наведений нижче приклад дає привід замислитись... *(Ми навмисно подаємо його лише як факт залишаючи питання пошуку причин, передумов, мотивів і т.п. для подальшої дискусії)*. Так, свого часу, римський історик I століття до н.е. Корнелій Непот у своїй праці, що дійшла до нас під загальною назвою «Про відомих людей» згадує про фіванського полководця Епамінонда. «Завершая рассказ о его добродетелях и жизни, добавлю еще только одно – с чем соглашаются все: до рождения Эпаминонда и после его смерти Фивы постоянно подчинялись чужой власти, и напротив, пока он руководил согражданами – были главным городом всей Греции. Отсюда можно сделать вывод, что один человек значил больше, чем целое государство» [5, с.63].

Підбиваючи підсумок дослухаємось до думки ще однієї видатної особистості: «Мир соткан из необходимости и случайности: разум человеческий становится между ними, умея подчинить себе ту и другую; необходимость он признает основой своего бытия, случайность он умеет направлять, исправлять и обращать себе на пользу, и лишь тот человек, чей разум тверд и непоколебим, заслуживает быть назван земным богом» [6, с.57]. Думки геніального Гете (1749-1832) як завжди живі та актуальні. Перед справжньою особистістю постійно буде стояти проблема вибору...

І наостанок зазначимо: історична практика свідчить про те, що для вирішення назрілих проблем суспільного розвитку виникає потреба в лідерах, що здатні були б завдяки власній енергії, розуму, таланту ставати локомотивом якісних змін... Хочеться вірити, що в теперішні важкі часи для нашої країни така особистість проявиться і зможе себе нарешті реалізувати.

Список використаних джерел

1. Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: Теорія, методологія, практика. / В.П.Горбатенко – К.: Генеза, 2006. – 400 с.
2. Утченко С.Л. Цицерон и его время. / С.Л.Утченко – М.: Мысль, 1986. – 352 с.
3. Шпенглер О. Закат Европы. / О.Шпенглер – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000. – 1376 с.
4. Монтескье Шарль Луи. Избранные произведения / Ш.Л. Монтескье – М.: Государственное издательство политической литературы, 1955. – 799 с.
5. Непот Корнелий. О знаменитых иноземных полководцах. Из книги о римских историках. / Корнелий Непот – М.: Издательство МГУ, 1992. – 208 с.
6. Гете Иоганн Вольфганг. Собрание сочинений в 10-ти томах. Т.7./ Иоганн Вольфганг Гете – М., «Худож. лит.», 1978. – 526 с.

ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: ВІД ТОТАЛІТАРИЗМУ ДО «ФОРМАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ»

«Україна є суверенною, демократичною, правовою та соціальною державою», – зазначено у Статті 1 Конституції України. Але чи дійсно Україна є демократичною [4] ?

Політичний режим в цілому характеризує взаємодію між державою та суб'єктами політичного процесу, а також способи й механізми розподілу влади, характер відносин між суб'єктами влади та політичними і неполітичними інститутами. Політичний режим – це сукупність найбільш типових методів функціонування основних інститутів влади, використовуваних ними ресурсів і способів примушення, які оформляють і структурують реальний процес взаємодії держави і суспільства [7].

Вітчизняні та зарубіжні дослідники визначають політичний режим України як «гібридний», «змішаний», «неототалітарний», тощо, а його ознаки змальовують через корумпованість, авторитарність, незацікавленість суспільства у політичному житті держави і т.д.

Попри наявні формальні ознаки демократії, такі як виборність органів влади, наявність прав та свобод людини, свобода ЗМІ, політичний плюралізм, право на вираження протесту, тощо, в Україні так і не відбулась інституалізація демократичного режиму. Тут не були сформовані демократичні політичні інститути, які б сприяли вирішенню соціально-економічних проблеми, що залишилися від тоталітарного режиму, владна верхівка та інші політичні актори залишаються заангажованими та необ'єктивними у своїх рішеннях, влада є залежною від бізнесу, а її дії спрямовані не на економічний розвиток і модернізацію всієї країни, а на зростання добробуту окремих осіб та олігархічних утворень.

Вивчаючи політичний режим України, В. Полохалов визначав його як посткомуністичний неототалітаризм. Його характерні риси: відчуження більшості суспільства від влади за одночасної багатовимірної залежності від неї; одностороннє підкорення громадян правилам, нормам і безконтрольне здійснення державою своїх повноважень; відсутність реальних гарантій декларованих прав людини, безпорадність індивіда перед чиновниками; тіньові присвоєння, розподіл загальнонародної власності за панування клієнтельських зв'язків; поєднання корумпованої політичної влади, тіньової економіки і кримінального світу; домінування ролі номенклатурно-корпоративних кланів, симбіоз олігархії та авторитаризму; утилітарне використання олігархами демократичних норм і процедур [5].

В. Бортніков та О. Фісун визначають політичний режим України як неопатримоніальний. Притаманні риси неопатримоніалізму: право на управління приписується особистості, а не посаді; президент владарює державним апаратом та стоїть над її законами; особистісні стосунки, залежність та лояльність повністю керують системою; проголошення певних позицій відбувається не для виконання суспільних обов'язків, а для примноження особистого статку та влади [2; 6].

Аналіз подій за дослідженнями А. Колодій характеризують Україну як державу з «делегативною демократією» [3]. Так у період між «Помаранчевою Революцією» та «Революцією Гідності» настрої суспільства були дуже близькі до праворадикального вибору, а президентство Януковича стало результатом суспільної думки, що державі необхідна «сильна рука» - це мало не привело до встановлення одноосібної диктатури. Тоді ж відстежувалась і криміналізація системи, що і викликало вибух суспільного невдоволення у листопаді 2013 року. У свою чергу, ситуація на Сході України є яскравим прикладом відновлення «радянського народовладдя», керованого зовнішнім агресором.

Т. Кузьо та Т. Карозис описали Україну як «гібридну державу» зі змагальним авторитарним режимом. Де «змагальним авторитаризмом» — це режим, у якому

присутні дві тенденції: домінування олігархів під прикриттям центристських партій у парламенті та спроби опозиції стримати олігархічні клани [1].

Вивчення трансформаційних процесів є невід'ємною частиною подальшого розвитку держави. Україна сьогодні знаходиться у стані нестабільності, яка може призвести, як до розпаду держави та зникнення її з політичної карти світу, так і до посилення позицій та виведення нашої держави на абсолютно новий рівень розвитку.

Список використаних джерел

1. Carothers T. 2002. *The End of the Transition Paradigm* [Електронний ресурс]: *Journal of Democracy*, vol. 13, № 1. – Режим доступу: <http://www.journalofdemocracy.org/sites/default/files/Carothers-13-1.pdf>. 2. Бортніков В. Становлення української адміністративно-владної еліти в контексті ідейної спадщини В. Липинського. [Електронний ресурс]: *Studia Politologica Ucraino-Polona* / Інститут Держави і права імені В. М. Корецького. – Режим доступу: <https://idpprint.files.wordpress.com/2015/01/studia-politologica-2011-1.pdf>. 3. Колодій А. До питання про політичний режим в Україні (спроба транзитивного підходу). [Електронний ресурс] : *Сучасність*. – 1999. – №7-8. – Режим доступу: <http://political-studies.com/?p=101>. 4. Конституція України від 2 червня 2016 року [Електронний ресурс]: Офіційне інтернет-представництво Президента України Петра Порошенка – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i>. 5. Полохало В. Політологія посткомуністичних суспільств в Україні і Росії (До методології політичного аналізу) // *Політична думка*. – 1998. – №2 – С. 12. 6. Фисун А. Концепція неопатримоналізму в сучасній політичній теорії: уроки для «четвертої хвилі» демократизації // *Ойкумена: Альманах порівняльних досліджень політичних інститутів, соціально-економічних систем і цивілізацій* / Под ред. А. Фисун. – Харків: Золоті сторінки, 2007. – Вип. 5. – С. 123-137. 7. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки) : навч. посібник [Електронний ресурс] / П.П. Шляхтун. – К., 2005. – Режим доступу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-52.html>.

Н. Є. Конон, Е. А. Бабаєва

СУЧАСНА МІГРАЦІЙНА КРИЗА ТА ПРОБЛЕМА БЕЗПЕКИ В НІМЕЧЧИНІ

Події останніх років на Близькому Сході породили одну з найважливіших проблем для сучасної Європи – проблему значного напливу біженців, які за своїм менталітетом, світоглядом, системою цінностей кардинальним чином відрізняються від місцевого населення. Серед країн ЄС, які зазнали наслідки цього масштабного міграційного потоку, виділяється Німеччина. Канцлер Ангела Меркель в своїх публічних виступах протягом 2015 року демонструвала дружній курс щодо біженців: «Я рада, що Німеччина стала країною, з якою люди пов'язують свої надії. Це дуже цінно, якщо озирнутися на нашу історію» [1]. Однак не всі німці налаштовані так оптимістично як голова уряду. Згідно з даними опитування ARD-DeutschlandTrend, тільки протягом вересня 2015 року число людей, наляканих збільшенням числа претендентів на політичний притулок, зросло з 38 % до 51 % [2].

Однією з ключових проблем, що хвилюють простих німецьких громадян, є питання забезпечення безпеки в умовах напливу біженців – мусульман. Події початку 2016 року в Кельні та інших містах, пов'язані з агресивною поведінкою біженців, привернули увагу не тільки німецької, але й світової громадськості до цієї теми. Слід зазначити, що певний досвід регулювання співіснування носіїв різних культур вже накопичено в Німеччині. Протягом другої половини ХХ в. імміграційна складова поступово росла в структурі населення, причому збільшувалася в першу чергу число мусульман. Згідно зі статистикою, родичі кожної п'ятої людини, зареєстрованої у Німеччині, не були німцями. Такі офіційні дані, опубліковані Федеральним статистичним відомством в Вісбадені [3].

Співіснування двох конфесій – християнської та мусульманської – в межах однієї держави неминує породжувати проблему безпеки, особливо якщо врахувати питому вагу радикальних течій в ісламі. Головною небезпекою у зв'язку з цим є

перспектива масштабного конфлікту між культурами, викликаного міжнаціональними і міжконфесійними відмінностями.

До середини 1990-х рр. влада Німеччини не прагнула вести діалог з проживаючими в країні послідовниками ісламу. Однак зростання терористичних актів, загострення соціальних настроїв, існування паралельного «мусульманського світу», погроми у Франції, «карикатурний» скандал, постійне збільшення кількості мусульман змусили німецьке керівництво змінити своє ставлення до цієї проблеми. У перше десятиліття ХХ ст. були внесені серйозні зміни в німецьке міграційне законодавство. Після прийняття в 2005 році Закону «Про імміграцію» у Німеччині були створені державні «курси інтеграції», щорічні витрати на які до 2010 року склали близько 186 млн. дол. (в США в цей же час на інтеграцію приїжджих витрачалося в 10 разів менше) [4].

Слід відзначити, що через деякий час певними авторитетними організаціями було проведено моніторинг якості інтеграції. Згідно з доповіддю Федерального відомства у справах міграції та біженців в 2010 році, а також дослідження Берлінського інституту народонаселення та розвитку в 2013 році найбільші проблеми з інтеграцією відчували послідовники ісламу, а саме представники турецької громади у Німеччині [5]. Тому пошук оптимальних шляхів взаємодії німецького суспільства і держави з мусульманськими громадами є досить актуальним завданням. Держава не може встановити контроль за діяльністю релігійних організацій, оскільки це суперечило б Основному закону ФРН [6]. На практиці ж держава намагається досягти тісного співробітництва з релігійними громадами в Німеччині. Воно заохочує діяльність цих організацій з підтримки і поширення демократичних стандартів в суспільстві, що сприймається як метод стримування радикальних настроїв в іммігрантському середовищі. При створенні того чи іншого нормативно-правового акту федеральна влада і влади земель враховують думку католицької та протестантської церков з питань, що стосуються надання політичного притулку тощо.

В рамках конституційно-правового регулювання відносин держави і віруючих (будь – яких конфесій) в Німеччині існує така дефініція як «корпорація публічного права». Такий статус мають католицька, протестантська церкви, іудаїзм, нова апостольська церква, грецька православна церква. Право на отримання даного статусу закріплено юридично в ст. 140 Основного закону ФРН [7]. Слід зазначити, що цей юридичний статус стосовно релігійних об'єднань використовувався ще в Веймарській Конституції та став надбанням сучасного Основного закону шляхом інкорпорації її норм. Статус корпорації публічного права має на увазі наявність цілого ряду прав, які роблять його отримання досить привабливим для релігійних громад. Серед цих прав мають місце право збору податків, пільгове оподаткування, особливе регулювання в області трудового та соціального права тощо.

Спроби ісламських громад отримати статус «корпорації публічного права» поки залишаються безуспішними. Німецькі соціологи зазначають, що основною причиною невдач є те, що даний статус передбачає створення структури, ідентичної тій, яка існує у християнських громадах. У ісламських громадах така структура відсутня.

Сьогодні в Німеччині немає єдиної думки про те, як забезпечити безпеку в рамках співіснування корінної більшості та меншин. З цього питання є, принаймні, дві полярні точки зору: одні виступають за далекосяжну асиміляцію меншин, інші виходять з довготривалого етнічної різноманітності. Разом з цим події останніх кількох років поставили питання про шляхи подолання міграційної кризи. Не маючи можливостей впливати на причини цього переселення, федеральний уряд змушений маневрувати між прихильниками і противниками імміграції. Головним доводом канцлера Ангели Меркель є гуманітарні зобов'язання Німеччини як члена ЄС і обумовлена демографією потреба німецької економіки в робочій силі.

Список використаних джерел

1. Ehni E. Deutsche besorgt über Flüchtlinge [Електронний ресурс] // ARD-Deutschland Trend. 2015. 01

октябрю. – Режим доступу: <https://www.tagesschau.de/inland/deutschlandtrend-405.html>. 2. Flüchtlinge: Merkel und Gabriel fordern Kraftakt von den Deutschen [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/fluechtlinge-merkel-und-gabriel-fordern-kraftakt-von-den-deutschen-a-1051761.html>. 3. Thilo Sarrazin: Deutschland schafft sich ab. So wird Deutschland dumm [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/rezensionen/sachbuch/thilo-sarrazin-deutschland-schafft-sich-ab-so-wird-deutschland-dumm-1999085.html. 4. Якоби Т. Иммиграционная дилемма Германии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalaffairs.ru/number/Immigratsion-naya-dilemma-Germanii-15356>. 5. Германия вслед за Францией выступила за погранконтроль внутри Шенгена [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://m.newsru.com/world/05apr2012/germsheng.html>. 6. Лапин А.А. Исламский экстремизм в Германии [Текст] / А.А. Лапин // Актуальные проблемы Европы. – 2008. – № 1. – С. 177-187. 7. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bundestag.de/bundestag/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz>.

О. М. Гончаренко

АНТИТЕРОРИСТИЧНІ СТРАТЕГІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ КОНФЛІКТИ (ПОЛІТИКО- ПРАВОВІ ТА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ АСПЕКТИ)

Регіональні виклики і конфлікти разом з міжнародним тероризмом становлять сьогодні головні загрози для європейської та трансатлантичної безпеки. Стратегічним питанням ХХІ століття є здатність ліберальної демократії контролювати ці виклики та регіональні конфлікти, особливо в регіоні ЦСЄ і у більш широкій «дузі нестабільності», яка простягається від Балкан до Філіппін. Існуюча система міжнародних відносин є асиметричною за своєю природою і спрямана на перманентне викачування ресурсів та капіталу з бідних країн в розвинені країни. За різними підрахунками ця асиметрія відновин сягає 1-2 трильонів доларів на рік. Подібна ситуація не може звісно продовжуватися нескінченно довго. Конфлікт перерозподілу ресурсів та капіталів в майбутньому неминучий і міжнародний тероризм є певною мірою є одним з проявів цього конфлікту.

Іншою глибинною причиною тероризму та регіональних конфліктів є об'єктивне протиріччя між двома базовими принципами міжнародного права, а саме – принципом національного суверенітету та правом націй на самовизначення. Значна частина регіональних конфліктів як і терористичних актів обумовлені відсутністю чітких та прозорих норм політико-правового врегулювання в цій сфері.

Враховуючи вищезгадані реалії, саме превентивний підхід до міжнародної політики безпеки стає сьогодні надзвичайно важливим. Однак відсутність системного підходу до запобігання конфліктів, ефективного передбачення в міжнародних відносинах, включаючи динаміку конфліктів, все ще переважає. Міжнародні організації є неефективними не мають відповідних структур раннього попередження і їх рішення дуже часто ігноруються супердержавами. Відсутність ефективних структур раннього попередження не є єдиною проблемою запобігання конфліктів. Інша фундаментальна проблема - це відсутність в сфері міжнародних відносин зорієнтованого на майбутнє стратегічного мислення, забюрократизована система прийняття рішень [1].

Найбільша небезпека в запобіганні та управлінні конфліктами, особливо в їх військовій інтерпретації, проте полягає в тому, що такий підхід при його послідовній імплементації, може підірвати основні принципи міжнародних відносин - принцип невтручання у внутрішні справи держав та національний суверенітет. Існує велика ймовірність того, що окремі держави перетворять процес запобігання і управління конфліктами в потужний інструмент експансії та просування власних інтересів. Всі національно-визвольні рухи, боротьба за самовизначення націй можуть бути легко представлені як загрози національній та регіональній безпеці. Колоніальні війни Росії на Кавказі, для прикладу, можна розглядати як потрібні і абсолютно легальні антитерористичні операції.

Морально-етичний вимір превентивних асиметричних стратегій

Проблема співвідношення політики і моралі, яку можна простежити, починаючи з славнозвісних «Мелоських діалогів» Фукідіда, і яка визначає одну із принципових відмінностей між політичним реалізмом і політичним ідеалізмом, має безпосереднє відношення до теорії і практики розробки та імплементації асиметричних стратегій.

Вже підкреслювалось, що квінтесенція концепцій асиметрії полягає у введенні суперника в оману при веденні боротьби «непередбаченими засобами», «не за правилами» (*not fair*). Війна (гра) «за правилами», як і будь-які моральні обмеження, суперечить самій природі асиметричних стратегій. Це, проте аж ніяк не виключає існування самих правил. Правила можуть бути. Однак вони різні для різних сторін, як наголосив свого часу Мао-Дзе-Дун своїм японським супротивникам, «ви ведете свою війну, а я буду вести свою». Прийняття правил гри суперника, тим більш сильного суперника, однозначно призводить до програшу. Це аксіома. Це дало привід одному з сучасних китайських фахівців в сфері стратегічних досліджень слушно зауважити: «Війна має свої правила, проте ці правила нав'язуються Заходом... Якщо слабка країна підтримує ці правила, вона не має жодних шансів... Ми є слабкою країною, то чому ми повинні вести війну за вашими правилами? – Ні.» [2].

В свою чергу Захід внаслідок домінування традиційних для європейської культури цінностей – демократії, толерантності, прав людини, норм міжнародного права, шанування людського життя та ін. – часто-густо виявляється нездатним ефективно протидіяти поточним викликам і загрозам, зокрема пов'язаним з міжнародним тероризмом. В більш широкому плані постає фундаментальне питання про принципову здатність ліберальної демократії ефективно протидіяти викликам і загрозам ХХІ століття, які носять здебільшого асиметричний характер.

Прикладом глухого кута, в якому опинився Захід з своїми ліберально-демократичними цінностями -об'єктивне протиріччя між превентивними стратегіями та нормами канонічного міжнародного права.

Превентивні стратегії та міжнародне право

Превентивні стратегії дійсно є одним з найбільш ефективних запобіжних засобів боротьби з міжнародним тероризмом і регіональними конфліктами. Проте використання превентивних операцій, на територіях держав, де оперують представники терористичних організацій, підривають два відомих принципа міжнародних відносин – принцип невтручання у внутрішні справи держав та принцип національного суверенітету.

Терористи, як правило, вдаються до «брудних» асиметричних стратегій.Одне з найбільш популярних визначень асиметричних стратегій (US National Defense Univ.) – «асиметрія, - це «не джентельментська» гра» [3]. Але якщо боротьба ведеться «брудними засобами» («*not fair game*»), навряд чи буде ефективною боротьба з опонентом в лайкових рукавичках. Як писав В.Шекспір: «*All is fair in love and war*» (Все дозволено в любові і на війні»). Не менш радикальними є представники іншої великої європейської нації – «*A la guerre, comme a la guerre*» («На війні, як на війні»).

Альтернатив використання превентивних стратегій в питаннях боротьби з міжнародним тероризмом та багатьма іншими асиметричними викликами та загрозами сьогодні нема. Саме тому, оцінюючи роль асиметричних стратегій в світлі не тільки загальних принципів християнської моралі і європейської ліберальної етики, але й подій 9/11 та їх наслідків, варто згадати і Ніколо Макіавеллі - представника ще однієї великої європейської нації, перефразовуючи якого можна цілком слушно стверджувати: «Нема стратегій етичних і неетичних, моральних і аморальних – є стратегії ефективні і неефективні».

Сьогодні вже цілком очевидно, що ефективна війна проти тероризму має передбачати певні види превентивних дій, інтервенцій та запобіжних заходів. Вони

абсолютно необхідні, навіть якщо вони в чомусь і суперечать класичним принципам міжнародного права.

Список використаних джерел

1. Гончаренко О.М. Проблеми превентивного кризового менеджменту в асиметричній системі міжнародних відносин. – «Гілея: наук. вісник» №113, жовтень 2016, – К. с.331-334. 2. Schwartau. W. *Asymmetrical Adversaries // Orbis.* – Vol. 44. – N.2. – Spring 2000. – p. 198-199. 3. *Engaging Power for Peace: The 1998 Strategic Assessment.* – Wash. DC: National Defense Univ., 1998. – Ch.11.

К. Є. Іщейкін

ОСОБЛИВОСТІ КОЛЕКТИВНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ УЧАСТІ В БЮДЖЕТІ УЧАСТІ

Одна з основних відмінностей між різними видами демократії полягає у тому, які рішення можна вважати легітимними. Для представницької демократії такими є рішення, прийняті законно обраними представниками згідно законодавчо визначених процедур, в той час як для прямої – тими, кого вони безпосередньо стосуються. Коли ж йдеться про таку демократичну інновацію як бюджет участі (БУ), то у ній яскраво проявляються відмінності між учасницькою, що передбачає участь усіх зацікавлених осіб, та деліберативною демократією, що структурує публічні дебати, у тому числі і шляхом обмеження кола їх учасників до громадських об'єднань та асоціацій.

Прихильники БУ часто виступають із критикою діяльності громадських об'єднань, ставлячи під сумнів позитивні наслідки їх діяльності для суспільства загалом [1], оскільки їх зв'язок з громадянами ослаблюється і дедалі більше уваги вони приділяють досягненню власних, вузьких цілей [2]. З точки зору політиків асоціації ускладнюють поділ відповідальності і запобігають формуванню прозорішого демократичного середовища, а процедура бюджету участі в свою чергу пропонує новий спосіб формування публічного інтересу, що враховує інтереси індивідів як цілого.

Не дивно, що політики, підтримуючи запровадження БУ, намагаються дистанціюватися від громадянських об'єднань шляхом: 1) відкритості участі у вирішенні бюджетних питань для усіх громадян; 2) підвищення прозорості деліберативних процедур та зростання ролі органів виконавчої влади. Асоціації перешкоджають досягненню першої цілі, а реалізація другої передбачає створення нового, відокремленого політичного простору з новими правилами і процедурами, позбавленого недоліків домінування неурядових організацій.

Основний недолік участі неорганізованих індивідів полягає у тому, що їм важко солідаризуватися з іншими і вони схильні відстоювати власні, партикулярні інтереси. Іншими словами, індивіди представляють насамперед себе, в той час як асоціації представляють громадян перед лицем публічної влади, тобто вони є безсумнівними виразниками загального, публічного інтересу. Історично вони тривалий час захищали права індивідів, що дає їм підстави розраховувати на збереження привілеїв і сьогодні. Однак, якщо політики вважають, що асоціації більше не здатні структурувати громадську думку, то для них БУ означає перемогу індивідуалізму та неможливість структурування публічного інтересу. У цьому конфлікті проявляється суперечність між представницькими і деліберативними практиками.

Прихильники участі громадських об'єднань та асоціацій прагнуть довести, що проблеми легітимності у політичній системі, базовані на всезагальній участі, породжуються насамперед відсутністю належних навичок у неорганізованих індивідів, які не мають знань про законотворчий процес і суть обговорюваних питань, досвіду ведення публічних дискусій тощо. Тобто відкрита для всіх процедура буде перепорою для появи громадян-експертів з достатньою кваліфікацією, що робить

громадян беззахисними перед маніпуляціями з боку органів публічної влади та політиків. Таким чином робиться спроба перегляду відносин між органами публічної влади та громадянським суспільством: замість дискусій з експертами будуть проводитися зустрічі з некваліфікованими громадянами.

У контексті деліберативних практик особистий досвід громадян є радше недоліком, ніж перевагою. Неорганізовані індивіди надто переймаються власними потребами, які можуть обмежити їх спроможність: 1) розуміти суть проблем, що виходять за рамки їх повсякденного життя, 2) дотримуватися системного підходу, оскільки по мірі вирішення власних проблем, вони можуть забути про інші, більш комплексні.

Крім того універсальність та інклюзивність деліберативних процедур дає можливість органам публічної влади усувати з політичної арени конкурентів – опозиційних громадських рухів чи критично налаштованих неурядових організацій. Так, мешканці надто переймаються вирішенням конкретних проблем, не ставлячи незручних запитань про необхідність здійснення масштабних реформ щодо принципів фінансування органів місцевого самоврядування, механізмів перерозподілу матеріальних благ тощо, які піднімаються у випадку участі громадських об'єднань і соціальних рухів. У низці експериментів з БУ асоціації вимагали встановлення таких рамок дискусій, що давали б змогу обговорювати набагато серйозніші проблеми, ніж просто розподіл мізерних бюджетних ресурсів. Це викликало незадоволення у політиків, які воліли задовольняти конкретні потреби виборців, уникаючи питань про причини, що змушують мешканців конкурувати між собою за обмежені фінанси муніципалітету. Відповідно, втрата громадськими об'єднаннями свого авторитету в результаті поширення інклюзивних механізмів у рамках бюджету участі, до певної міри сприяє зміцненню ролі політичних партій.

Бюджет участі є прикладом проблеми легітимації публічних рішень. На думку членів громадських організацій та асоціацій БУ є механізмом деполітизації суспільних відносин. Беручи участь у дебатах щодо конкретних пропозицій, політики поступово втрачають свої повноваження у здійсненні адміністративної влади. Якщо громадяни розглядають пропозиції у ситуації обмежених ресурсів, то це може налаштувати мешканців одного району проти іншого. Таким чином БУ перекладає на мешканців відповідальність, що лежить насамперед на політичних представниках. Але для останніх БУ означає протилежне: політизацію публічної сфери, заради якої вони готові поступитися частиною своїх прав у законотворчому процесі. Беручись до розподілу бюджетних ресурсів громадяни краще усвідомлюють, в яких жорстких рамках, закріплених законодавством та управлінською практикою, змушені діяти члени представницького органу при вирішенні місцевих проблем.

В свою чергу пересічні громадяни, як нові учасники процесу прийняття рішень, не визнають важливості ролі різноманітних об'єднань, оскільки для них новий політичний простір є можливістю творити політику. Всупереч твердженням асоціацій про важливість їх експертного знання, вони обвинувачують їх у нездатності займатися будь-чим, окрім захисту власних інтересів, які справді утруднюють творення політики. Для нових учасників політика більше пов'язана з обговоренням і прийняттям найкращого з можливих рішень, ніж з протестом чи представництвом, що характерно у випадку домінування громадських об'єднань. Виходячи з наявних об'єктивних обмежень (законодавчо визначена компетенція муніципалітету, брак ресурсів) завдяки цьому вдається ділити відповідальність між політиками і громадянами. Поза рамками БУ нові учасники стикаються лише з перешкодами для участі у процесі прийняття рішень, тому вони наполегливо захищають деліберативні практики БУ. Вони не проти асоціацій, але свідомі того, що завдяки інклюзивності процедур асоціації змушені відмовитися від конкуренції між собою і намагаються демонструвати солідність та захист інтересів максимальної кількості мешканців.

Отже, з одного боку інклюзивний принцип БУ до певної міри обмежує рамки

публічних дискусій, утримуючи неорганізованих громадян від обговорення більш комплексних проблем, що стосуються основ політичного ладу країни і активно піднімаються різноманітними громадськими об'єднаннями. Однак саме дебати щодо конкретних питань, з якими мешканці постійно стикаються у повсякденному житті, дають можливість громадянам брати участь у творенні політики.

БУ пропонує новий спосіб формулювання публічного інтересу, базованого на деліберативних практиках, що актуалізує конфлікт між принципами представницької та деліберативної демократії. Незважаючи на переваги широкої участі слід визнати, що, якщо громадяни не можуть дискутувати та змінювати правила, а процедури прийняття рішень непрозорі, то БУ може стати новою формою політичного панування, що немає нічого спільного з процесом демократизації. Тому громадські організації відіграватимуть важливу роль, оскільки здатність суспільства до самоорганізації, що на сьогодні проявляється в об'єднанні зусиль індивідів, дає змогу контролювати діяльність органів публічної влади.

Список використаних джерел

1. *Eliasoph N. Avoiding politics.* – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 344 p. 2. *Newton K. Institutional confidence and social trust: aggregate and individual relations / In M. Torcal, Montero J.R. Political disaffection in contemporary democracies.* – London: Routledge, 2006. – P. 81-100.

Л. А. Руда

ЦИВІЛІЗАЦІОЛОГІЯ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ГЛОБАЛЬНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Епоха глобалізації, що розпочалася у другій половині XX ст. – початку XXI ст. охопила економічну, культурну та політичну сфери життєдіяльності сучасного соціуму. Формування глобальної світової системи, яка змінює кордони національних держав та формує єдине співтовариство – один з найважливіших процесів, що відбувається на рубежі XX-XXI ст. Процес глобалізації досліджують представники різних наукових галузей, від економістів [5] до філософів [1] та істориків [4].

Розглядаючи розвиток сучасного світового співтовариства з позиції його глобального об'єднання, слід зазначити, що глобальний світ формується з локальних утворень – цивілізацій. Багатогранність цивілізаційного розвитку світу сприяла появі спеціальної наукової галузі – «цивілізаціології» [2], яка почала формуватися кінці 1990-х р. в Західній Європі. Ця дисципліна вивчає різні типи світових цивілізацій, як цілісності, які об'єднують в єдине ціле економічні, соціальні, психологічні, ментальні та інші фактори.

Цивілізаціологію можна пояснити як науку про теорії, історію та методологію вивчення цивілізацій. Саме на цьому і ґрунтується складність визначення даної науки. Якщо в більшості сучасних політичних, суспільних, гуманітарних чи інших наук вже є логічно визначене коло наукових теорій, концепцій та історії розвитку, то відносно дослідження світових цивілізацій та узагальнення існуючих наукових теорій систематизація знань відбувається переважно використовуючи лише одну з сфер розвитку цивілізацій. Такі наукові галузі як культурологія, соціологія чи історія (та їх похідні) розглядають цивілізації з певної точки зору: історія – історія становлення, розвитку та занепаду; культурологія – культурні особливості та надбання; релігієзнавство – релігійні особливості; соціологія – суспільні відносини; політологія – політичні відносини в середині та між цивілізаціями. Представники кожної з цих наукових галузей виробили власні визначення та концепції цивілізаційного розвитку світу. Цивілізаціологія узагальнює та систематизує ці знання для використання суспільними, гуманітарними, прикладними та технічними науками. Актуальність цивілізаціології обумовлена тим, що вона розглядає власне цивілізаційні процеси в тісній взаємодії з історією, філософією, культурологією, природознавством, на відміну від інших наук, які розглядають цивілізаційні процеси в контексті власної наукової про-

блематики. Це дає змогу говорити про цивілізаціологію, як міждисциплінарну науку, яка в однаковій мірі об'єднує суспільні, природознавчі та політичні науки.

Цивілізації можуть охоплювати величезні території та маси людей, як, наприклад, Китай чи Індія (такі цивілізації є державами), або ж невелику кількість людей, як англофони Карибських островів чи племена індіанців, що збереглися на територіях Північної та Південної Америки. Цивілізація може включати декілька національних держав (західна, східно-православна, арабська чи латиноамериканська цивілізації) або тільки одну – Китай, Індія чи Японія. Географічна непостійність кордонів та міграція народів призводять до того, що цивілізації на своїх кордонах немовби змішуються, накладаються одна на одну та поєднують риси обох сусідів, і це призводить до виникнення субцивілізацій. С. Хантінгтон вважає, що в подальшому світова спільнота буде розвиватися під впливом восьми найбільших цивілізаційних утворень (які, в свою чергу, також поділені на субцивілізації), а на їх межах будуть утворюватися нові цивілізаційні утворення [6, с. 59-75].

Міжцивілізаційність – явище майже не досліджене, хоча вона стосується не лише історичних та географічних особливостей розвитку певних регіонів. Міжцивілізаційність також використовується для пояснення сучасних економічних і соціальних процесів, де важливу роль відіграють психологічні та ментальні чинники різних народів [3, с. 86]. Цивілізаціологія дає відповідь на запитання, як відбувався розвиток цих цивілізацій, які внутрішні особливості кожної з них і які зовнішні чинники вплинули на їх розвиток?

Багатогранність змісту цивілізаційних досліджень ускладнює вироблення єдиних критеріїв, категорій і понять цивілізаціології. Вивчення цивілізацій впливає на всі сучасні суспільно-гуманітарні, в тому числі й на політичні, науки, а також на трактування визначень понять, що приводить до нового формулювання предмета та проблем дослідження. Якщо в історії, культурології чи соціології цивілізаційний підхід носить допоміжну роль у поясненні певного явища чи процесу, описі соціокультурної реальності, то в цивілізаціології даний підхід виступає головним. Ще однією характерною особливістю цивілізаціології є органічна єдність у ній теорії та історії цивілізацій. Завдяки цьому теоретичні питання часто поєднуються з практичними: відмінності історії цивілізацій від загальної історії та принципи відбору фактичного матеріалу для опису конкретної цивілізації.

На жаль, у сучасній Україні цивілізаціологія як наука майже не розвивається. Всі дослідження цивілізаційних процесів відбуваються в рамках спеціалізованих наук: історичних, культурологічних, соціологічних і політичних. В рамках політичних наук цивілізація розглядається в контексті глобалістики й міжнародних відносин, політичної культури та політичних інститутів і процесів тощо. Тісний взаємозв'язок цих наукових галузей пояснюється не лише однаковою спрямованістю наукових досліджень, а й тим, що значна кількість теоретиків цивілізаційних підходів є одночасно і теоретиками політичної науки. Політична наука сучасної України поповнюється монографічними працями, присвяченими актуальним проблемам даної галузі. З'являються наукові установи, які досліджують політичні проблеми. Збільшилася кількість кваліфікованих фахівців з політичних наук. Проте галузь наукового знання, яка б досліджувала цивілізаційні процеси та поєднувала б в цьому напрямі політичні та інші науки – відсутня, хоча формування ґрунтовних знань в усіх наукових сферах сприяло б підготовці професійних політиків, парламентарів, працівників державного апарату.

Список використаних джерел

1. Максимов, С. І. Глобальна гармонія та верховенство права / С. І. Максимов // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. Збірник наукових праць. – Х.: – №4. – 2010. С.94-105. 2. Мала енциклопедія етнодержавознавства / [ред. Римаренко Ю.І. та інші.]. – К.: Генеза, Довіра, 1996. – 942 с. 3. МIRONENKO Н. С. Страноведение: теория и методы: уч. пособие для вузов / Н. С. МIRONENKO. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 268 с. 4. Пантин В. И. Циклы и волны

глобальной истории. Глобализация в историческом измерении / В. И. Пантин. – М.: Новый век, 2003. – 276 с. 5. Савелко Т. В. Уточнення економічного змісту й особливостей глобалізації / Т. В. Савелко // Фінанси України. – 2004. – № 7. – С. 20-26. 6. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций [Текст] / С. Хантингтон ; [пер. с англ. Ю. Новиков, Т. Велимеев]. – М.: АСТ, 2003. – 603 с.

A. A. Nazarenko, N. M. Mykytchuk

THE MAIN RESULTS OF NATO'S WALES SUMMIT

The thesis is devoted to the leading topics addressed during the NATO Wales Summit held on 4-5 September 2014, and its relevant outcomes which could pave the way for the enhancement of international security. Participants in the event discussed the critical status of international security as an opportunity for NATO to reshape its role by outlining the main achievements of the Wales Summit and debating on the role of the Atlantic Alliance in different geographical and strategic fields. The main aim of present report is outlining the main points that have come out from the discussion, and to summarize the main conclusions the participants have agreed on.

In his «doorstep statement» at the start of NATO's 26th Summit, Secretary General, Anders Fogh Rasmussen described it as a «crucial Summit at a crucial time» He pledged that the Summit «will take important steps to counter these threats and to strengthen the defence of our allies». These steps include: 1) Adopting a Readiness Action Plan; 2) Reversing the trend of declining defence budgets; 3) Discussing what «individual allies and what NATO can do» to counter the threat from Islamic state; 4) Enhancing cooperation with Ukraine; 5) Enhancing cooperation with other partners; 6) Strengthening the Transatlantic Bond; 7) Opening a «new chapter» in NATO's relationship with Afghanistan [p. 3, 4].

The NATO's Wales summit was considered as one of the most important summits after the end of the Cold War. Some analysts characterized the summit as an opportunity to consider a possible strategic shift for NATO, away from the broad, «out of area» focus embodied by the Afghanistan mission, toward a more narrow focus on territorial defense and deterrence, largely in response to a resurgent Russia [1]. In the words of the Secretary General Rasmussen from February 2013, NATO had to shift from «operational engagement to operational readiness. From campaign to contingency. From deployed NATO to prepared NATO» [6].

Among the most demanding issues discussed were: the current situation in Ukraine, possible ways of how to react to Putin's aggressive demeanor in the long run, and how to adapt NATO's tasks and capabilities accordingly; marking the conclusion of NATO's decade-long mission in Afghanistan at the end of 2014 and launching a planned follow-on training mission; enhancing NATO's support of partner countries outside the alliance, including through a new «Defense Capacity Building Initiative». [8, p. 1].

The following declarations and agreements were made at the Summit: Wales Summit Declaration, Joint Expeditionary Force agreement, Armed Forces Declaration, Joint Statement of the NATO-Ukraine Commission, Declaration on Afghanistan.

Ukraine and NATO have been partners for almost 20 years. They have built a distinctive partnership, which has been strengthened over the years.

In Kiev, the Secretary General signed an Agreement on the Status of the NATO Representation to Ukraine that will provide the NATO Liaison Office and NATO Information and Documentation Centre in Kiev with the necessary legal framework. Two additional documents were signed during the visit. One expresses NATO's intent to support Ukraine on communications. The other steps up defence-technical cooperation and will enable Ukraine's armed forces and defence industry to benefit from advice and closer cooperation with counterparts from NATO members.

The five Trust Funds that NATO leaders launched at the Wales Summit in September 2014, are up and running. Projects are being developed in command and control,

cyber defence, logistics, medical rehabilitation and military career transition [9].

In Wales, NATO leaders were expected to reaffirm their condemnation of Russia's intervention in Ukraine and to announce collective defense measures intended to deter further Russian aggression. However, they were considered unlikely to come to agreement on managing NATO's relations with Russia over the medium- to long-term. The lack of consensus on this question could have significant implications for NATO's future. Key areas of concern include member state decisions on the kinds of military capabilities to develop, the direction of NATO defense planning and overall force posture, and NATO's willingness and capacity to address other security threats [1, p. 10-11].

Many of the steps made prior to the Summit and at the Summit were aimed at averting the most unlikely scenario, i.e. a Russian conventional attack on NATO member. The far-reaching measures agreed by NATO at the Alliance's 2014 Summit in Wales substantially increase operational readiness but fall short in guaranteeing the security of all member states against Russia.

To sum up, more than three years after Wales, and despite tremendous efforts, it is becoming clear that the compromises which underlie the institutional reforms of the Alliance - the rejection of the forward defence strategy, the annual rotation of the troop-contributing nations, the renunciation of units permanently subordinate to the multinational corps - may lead to considerable difficulties in the implementation. All things considered, it seems reasonable to assume that the Alliance is just beginning to determine what would be its place in the new world, where American unipolarity becomes a thing of the past, and the power, as an effective tool of diplomacy and global policy acquires a new lease of life.

References

1. Belkin Paul. *NATO's Wales Summit: Expected Outcomes and Key Challenges* [Text] / Paul Belkin // Congressional Research Service. - 26 August. - 2014. - 13 p.
2. Benitez Jorge. *Infographic: transformation of NATO forces after Wales Summit* [Electronic resource] / Jorge Benitez // Atlantic Council. - June 11, 2015. - Mode of access: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/infographic-transformation-of-nato-forces-after-wales-summit>.
3. Brooke-Holland Louisa, Mills Claire. *NATO Wales Summit 2014: outcomes* [Text] / Louisa Brooke-Holland, Claire Mills // House of Commons library. - 12 September 2014. - 21 p.
4. Davis Ian, Chamberlain Nigel. *An Evaluation of the Wales Summit: NATO builds coalitions for conflict on multiple fronts* [Text] / Ian Davis, Nigel Chamberlain // NATO Watch. Briefing Paper № 54 - 10 September. - 2014. - 14 p.
5. Formichetti G., Tessari P. *After the NATO Wales Summit: Prospects for International Security* [Text] / Giulia Formichetti, Paola Tessari // Istituto Affari Internazionali. - 9 November. - 2014. - 8 p.
6. Kufčák Jakub. *NATO after the Wales Summit: readying the alliance for the future* [Text] / Jakub Kufčák // Association for International Affairs. - October. - 2014. - 12 p.
7. Lasconjarias Guillaume. *NATO's Posture after the Wales Summit* [Text] / Guillaume Lasconjarias // Istituto Affari Internazionali. - 15 November. - 2014. - 14 p.
8. Matlé Aylin, Scheffler Alessandro. *After the Wales Summit: An Assessment of NATO's Strategic Agenda* [Text] / Aylin Matlé, Alessandro Scheffler // Konrad-Adenauer-Stiftung. Facts & Findings. - № 2. - November 2014. - 6 p.
9. *NATO's relations with Ukraine* [Electronic resource] // Fact sheet. - July 2016. - Mode of access: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160627_1607-factsheet-nato-ukraine-support-eng.pdf.
10. Rainer L., Glatz and Martin Zapfe. *NATO Defence Planning between Wales and Warsaw* [Text] / L. Rainer, Glatz and Martin Zapfe // SWP Comments. - January 2016. - 8 p.

А. О. Кобилянський

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Очікування Російської Федерації, що українська держава буде дезінтегрована в ході так званої «російської весни» у 2014-му році, не справдились. Наштовхнувшись на потужний опір українських збройних сил, РФ продовжила свої намагання дестабілізувати Україну, зокрема, шляхом використання широкого арсеналу спеціальних інформаційних операцій проти українського населення. Саме через це актуальним є питання подальшої модернізації стратегічних комунікацій України в

умовах гібридної війни.

Спочатку визначимо поняття «стратегічні комунікації». Для цього використаємо пояснення, яке наводить НАТО в своєму документі – «Політика стратегічних комунікацій НАТО» (NATO Strategic Communications Policy). Стратегічні комунікації НАТО – це скоординоване і належне використання комунікативних можливостей і діяльності НАТО, а саме – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю [цивільних], військових зв'язків із громадськістю, інформаційних та психологічних операцій – у разі необхідності для підтримки політики Альянсу, операцій і заходів та з метою просування цілей НАТО [3].

Дуже схоже визначення фігурує у Воєнній доктрині України, затвердженою Указом Президента України від 24 вересня 2015 року. Стратегічні комунікації – скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави: публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави [1].

Зараз багато вітчизняних дослідників переймаються тим, як покращити державні стратегічні комунікації в умовах гібридної війни. Дослідник Анатолій Октисюк вважає, що дієвим засобом протидії «гібридним» загрозам є побудова ефективних державних інституцій. Зокрема, збільшення інформаційно-аналітичних потужностей органів державної влади, які змогли б вчасно реагувати на потенційні виклики та адекватно оцінювати їх небезпечність. На його думку, розвиток політичної культури та освіти може бути важливим асиметричним методом протидії «гібридним» загрозам. Це дасть змогу попередити посилення маргінальних груп, які зазвичай служать інструментом реалізації цілей держави-агресора [2].

На думку політолога Володимира Фесенка, одним з правильних і ефективних рішень по боротьбі з інформаційною компонентою гібридної війни проти України стала заборона російських пропагандистських телеканалів. Дослідник звертає увагу на необхідність покращення інформаційної політики стосовно Донбасу і Криму. На його думку, інформаційне реагування на російську пропаганду в інших країнах, зокрема і в ЄС, було недостатнім.

Дослідник також звертає увагу на те, що контрпропагандистське реагування на російську пропаганду в інтернет-середовищі та соцмережах здійснюється переважно з боку недержавних організацій. «Навчилися достатньо швидко спростовувати брехливу інформацію російської пропаганди, але в контрпропагандистській діяльності не вистачає наступальності та координації дій між державним і недержавним сектором», – зазначає він [2].

Заступник міністра інформаційної політики Дмитро Золотухін вважає, що відповідь України на російську інформаційну агресію може бути тільки асиметричною. «Не можна виграти цю війну симетричними методами. Тобто – «Росія вклала \$1 млрд. у британський Russia Today, а давайте ми теж створимо кілька телеканалів», – говорить він, підкреслюючи, що Україна просто не може витратити стільки коштів на інформаційну протидію, скільки це робить РФ [2].

На його думку, українська держава має визнати, що у неї має бути інформаційна політика, яку має реалізовуватись державними органами. «Називайте це «державною пропагандою», «контрпропагандою», «страйкомом», «інфополітикою» – як завгодно», – говорить він [2].

За словами Д.Золотухіна, важливо максимально глибоко залучити до процесу формування і реалізації інформаційної політики громадський сектор і громадське суспільство настільки глибоко, наскільки це можливо. «В ідеальному стані, відбиттям «гібридної» агресії має опікуватися громадянське суспільство, а не держава. Оскільки держава просто не в змозі реалізувати цю задачу», – говорить він [2].

Підсумовуючи, варто зазначити: для зміцнення захисту українського суспільства в умовах гібридної війни інформаційно-аналітичні потужності органів державної влади варто збільшити. Необхідно також посилити координацію дій між дер-

жавним і недержавним сектором. Для відбиття інформаційної агресії має максимально використовуватись громадянське суспільство, як більш гнучке та швидке.

Список використаних джерел

1. Воєнна доктрина України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>. 2. Гібридна війна Росії: виклик та загроза для Європи / Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.razumkov.org.ua/ukr/upload/GIBRID-WAR-FINAL-1-1.pdf>. 3. NATO Strategic Communications Policy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://info.publicintelligence.net/NATO-STRATCOM-Policy.pdf>.

Г. І. Смокова

УКРАЇНЬСКА МОЛОДЬ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНО-МЕРЕЖЕВОГО СУСПІЛЬСТВА

Більшість науковців, які займаються вивченням суспільно-політичних питань вважають, що сьогодні людство вступило в нову стадію свого розвитку – інформаційне суспільство. Його характерними рисами є поступовий перехід від виробництва речей до розвитку сфери послуг та споживання. При чому, споживання відноситься як до матеріальної сфери, так й до інформаційної. А враховуючи залучення значної частини молодого покоління до віртуального простору, можна констатувати, що цей процес набуває все більшої актуальності та потребує подальшого вивчення.

Серед провідних зарубіжних дослідників, які працювали в контексті вироблення концепцій інформаційного суспільства варто назвати Й. Масуда, О. Тоффлера, Д. Тапскота, М. Кастельса та прихильників теорії постіндустріалізму Д. Белла, А. Турена, Р. Дарендорфа, С. Ейзенштадта, які також відзначали збільшення впливу інформаційно-комунікаційних технологій на масову свідомість. Підкреслимо, що пріоритет у розробленні концепцій інформаційного суспільства сьогодні належить саме західним вченим, які досить неоднозначно трактують сучасність: постмодерне, посткапіталістичне, постцивілізаційне, мережеве та, навіть, постінформаційне суспільства.

Отже, мета нашого дослідження - з'ясувати сутність інформаційного суспільства у контексті залучення української молоді у віртуальний простір.

Аналізуючи ті процеси модернізації та демократизації, які прокотились пострадянським простором, варто зазначити, що Україна сьогодні за останніми дослідженнями Freedom House за 2017 рік належить до суспільств перехідного типу [4]. Найменш розвиненим в нашій країні залишається громадянське суспільство (більш того, у порівнянні з 2016 роком його стан погіршився).

Відомо, що активним громадянина роблять інститути соціалізації та середовище перебування. До провідних можна віднести інститут сім'ї (також варто додати середовище загалом, в якому відбувається дорослішання індивіда), інститут освіти та ЗМІ. Враховуючи, що Україна сьогодні переживає переломні часи становлення демократичного режиму, які пов'язані з реформуванням суспільно-політичної системи, то викладені вище класичні інститути соціалізації вже не мають такого впливу на сучасне молоде покоління. Освітня сфера (особливо гуманітарний та поведінковий напрям) перебуває у досить скрутному становищі [3]. Вона не здатна виконувати головну просвітницько-виховну функцію, яка є необхідною для формування політичної свідомості.

За даними Державної служби статистики, отриманими у 2014 році, кількість Інтернет-користувачів неспинно зростає. Лише серед вікової групи 15+ активними користувачами віртуального простору є понад 20 млн. українців. Це при тому, що загальна кількість населення становить близько 42 млн. осіб [1]. В такій ситуації маємо змогу констатувати, що інформаційні технології сьогодні – це серйозна зброя для того, хто вміє нею користуватися. Адже, окрім широкого обсягу аудиторії ми

можемо маніпулювати свідомістю майже половини населення країни одночасно. Важко виділити якийсь подібний інструмент впливу за масштабом та ефектом.

В контексті цього поглянемо на особливості соціалізації української молоді. За даними Всеукраїнського соціологічного дослідження, яке проводилося у 2013 р. «Сучасна молодь: вільний час» Інститутом Горшеніна, нове покоління не уявляє свого життя без Інтернету та більшість вільного часу проводить у веб-просторі [2]. Звідси можемо констатувати, що найефективнішим механізмом соціалізації молоді вважається віртуальний простір, який є інструментом вироблення публічних цінностей. Інформація, що поширюється у соціальних мережах та на провідних веб-джерелах формує у молоді певний світогляд, який містить у собі естетичні цінності (прагнення до гедонізму, різноманітність модних трендів). Щодо політичної сфери, то завдяки Інтернет-простору та підвищенню анонімності користувачів, ми отримуємо жорстку поляризацію суспільства через розмноження несвідомих тролів, дезінформації та взагалі деградацію соціуму.

Отже, сучасна молодь живе у світі самовираження через подібність іншим й наслідування їх способу життя, що пропагандується віртуальним простором, який створює ідеальну реальність, де споживання і імітація є найбільшою цінністю сьогодення.

Список використаних джерел

1. Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні: матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України (Київ, 18 червня 2014 р.) – К.: Парламентське видавництво. – 2014. – 194 с. 2. Современная молодежь Украины: свободное время [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://institute.gorshenin.ua/programs/researches/2380_sovremennaya_molodezh_ukraini.html. 3. Фінансування НАН України та галузевих академій наук у період з 2012 по 2016 р. та план на 2017 р. навчання [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://vnz.org.ua/statii/9565-finansuvannja-nan-ukrayiny-ta-profilnyh-akademiyi-nauk-u-period-z-2012-po-2016-roky-ta-plan-na-2017-rik>. 4. Nations in Transit-2017. The false promises of populism. [Electronic resource] // Regime to access: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2017/ukraine>.

М. А. Срібна

УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКА КОСМІЧНА НАУКОВО-ТЕХНІЧНА СПІВПРАЦЯ

Сучасний стан розвитку української історичної науки обумовлює необхідність комплексного дослідження історії наукової співпраці України з іншими країнами, серед яких важливе місце займають відносини із США періоду 1990-х рр., які формувалися в умовах складного етапу утвердження молоді держави на міжнародній арені. Відсутність ґрунтовних досліджень з даної тематики, в умовах сучасної активізації українсько-американських відносин є підставою для розгляду даної проблеми. Крім того, актуальність даної теми підсилюється у зв'язку з 20 річницею від дня космічного польоту першого українського космонавта Л. Каденюка. Ця подія важлива тим, що даний політ та дослід, які проводив космонавт показали світовій спільноті наукові здобутки та космічні перспективи України.

Вперше про участь українського космонавта-дослідника в місіях американських шаттлів було оголошено 13 травня 1994 р. в спільній заяві Президента України Л. Кучми та Президента США Б. Клінтона [4].

Також одночасно із підписанням Хартії українсько-американського партнерства, дружби та співробітництва, як основоположного документу двосторонніх відносин, відбулося налагодження відносин у сфері освоєння космосу [3].

У 1995 р. Національне космічне агентство України (з 2011 р. – Державне космічне агентство України) разом із НАСА розпочало підготовку до космічного польоту та наукових експериментів. Сама підготовка тривала 3 роки, упродовж яких

було узгоджено конкретні завдання експерименту, удосконалювалися обладнання та пристрої, відпрацьовувалися спільні дії українських та американських учених. У квітні 1996 р. Національне космічне агентство України та Національна академія наук України заснували Інститут космічних досліджень. У цьому ж році утворено Національний центр управління та випробувань космічних засобів, який займається управлінням польотами космічних апаратів, контролем космічного простору, прийомом та обробкою спеціальної і наукової інформації [2].

У лютому 1996 р. Л. Каденюка було зараховано до групи українських космонавтів для проходження підготовки до польотів на космічних кораблях «Спейс Шатл», а вже у липні того ж року він прибув до США. З листопада 1996 по листопад 1997 разом із космонавтом-дублером Я. Пустовим пройшов підготовку до польоту в Космічному центрі ім. Джонсона (США). Космічний політ відбувався з 19 листопада по 5 грудня 1997 р. на космічному кораблі «Колумбія». Політ у складі міжнародного екіпажу тривав 15 днів 16 год 35 хв 1 сек. [5].

Український космонавт-дослідник виконав широкий спектр робіт у рамках спільного українсько-американського експерименту, завданням якого було дослідження впливу мікрогравітації на ріст та розвиток рослин. У спільному експерименті брали участь: з боку України 5 інститутів Національної академії наук України – Інститут ботаніки імені М. Холодного, Інститут фізіології рослин та генетики, Інститут молекулярної біології та генетики, Інститут екології Карпат, Інститут мікробіології та вірусології імені Д. Заболотного та Національний ботанічний сад імені М. Гришка; з боку США 5 університетів – Канзаський, Луїзіанський, Ногайський, Вісконсинський, Північної Кароліни та Космічний Центр імені Джона Кеннеді. Крім спільного українсько-американського експерименту в космічному польоті Л. Каденюк виконував експерименти Інституту системних досліджень людини з тематики «Людина і стан невагомості». Уперше, під час польоту Л. Каденюка, у космосі побували тризуб, український прапор та пролунав гімн незалежної України [4].

В Національному музеї історії України зберігаються унікальні речі, які пов'язані з першим космонавтом незалежної України. Зокрема, нашивки нагрудні до комбінезону першого космонавта незалежної України Л. Каденюка; фотоколаж присвячений 15 добовому космічному польоту місії STS-87 на «Шатлі» інтернаціонального екіпажу із 7 осіб; медаль пам'ятна, присвячена польоту Л. Каденюка на кораблі «Columbia»; конверт поштовий з автографом Л. Каденюка; подяка Л. Каденюку від командування Орденів Леніна і Дружби народів Центру підготовки космонавтів ім. Ю. Гагаріна за плідну працю по підготовці та здійсненню пілотованих космічних польотів на честь 30-річчя першого польоту людини в космос. 12 квітня 1991 р.; вітальні адреса Л. Каденюка від Президента України Л. Кучми. 1997 р.; різноманітні фото інтернаціонального екіпажу космонавтів [1].

Крім того, прапор України, який був в космосі неодноразово експонувався в музеї (виставки «Україна і світ» 2011–2015 рр. та «Український прапор – символ боротьби та досягнень» 2015 р.).

Космічний політ Л. Каденюка в складі інтернаціонального екіпажу «Колумбія» мав велике політичне значення для молодшої української держави, насамперед для її утвердження. Проведені спільні дослідження та експерименти, підтвердили високий науковий потенціал нашої країни, відкривши нові обрії подальшої співпраці українських учених з науковцями в усьому світі. Сьогодні розпочинається новий етап відносин у космічній галузі. Свідченням того, став перший офіційний візит представників НАСА до України у листопаді 2015 р., де в ході зустрічі сторони обговорили перспективи спільних космічних проектів з метою розширення співробітництва в космічній галузі між Україною та США.

Список використаних джерел

1. Національний музей історії України. – Фонди. – Нашивки нагрудні до комбінезону Л. Каденюка. 1997 р. (Т-9097, Т-9098, Т-9096); фотоколаж присвячений 15 добовому космічному польоту мі-

сії STS-87 на «Шатлі» інтернаціонального екіпажу із 7 осіб. 19 листопада 1997 р. (Ф-22595); медаль пам'ятна, присвячена польоту Л. Каденюка на кораблі «Columbia» у листопаді-грудні 1997 р. (MDAR-2605); конверт поштовий з автографом Л. Каденюка. 1997 р. (РД-11414); подяка Л. Каденюку від командування Орденів Леніна і Дружби народів Центру підготовки космонавтів ім. Ю. Гагаріна за плідну працю по підготовці та здійсненню пілотованих космічних польотів на честь 30-річчя першого польоту людини в космос. 12 квітня 1991 р. (РД-11010); вітальна адреса першому космонавту незалежної України Л. Каденюка від Президента України Л. Кучми. 1997 р. (РД-11011); фото інтернаціонального екіпажу космонавтів. 1997 р. (Ф-22585, Ф-22588, Ф-22591, Ф-22593). 2. Офіційний сайт Державного космічного агентства України. Історія. [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nkau.gov.ua/nsau/catalognew.nsf/mainU/C571EC56181E6443C3256BF80052D38F?OpenDocument&Lang=U>. 3. Хармія українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва // Армія України. – 1994. – 29 листопада. – С. 12-13. 4. 15 років тому в космос полетів перший космонавт незалежної України // УНІАН [електронний ресурс] – 19.11.2012. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/society/717183-15-rokiv-tomu-v-kosmos-poletiv-pershiy-kosmonavt-nezalejnoji-ukrajini.html>. 5. Lyndon B. Johnson Leonid Kadenyuk NSAU Astronaut // National Aeronautics and Space Administration [електронний ресурс] – 01.1998. – Режим доступу: <https://www.jsc.nasa.gov/Bios/PS/kadenyuk.html>.

С. Д. Уреньова

ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Політична соціалізація розглядається як процес засвоєння індивідом упродовж його життя політичних знань, норм та цінностей суспільства, до якого він належить, і є складовою багатогранного процесу, в ході якого відбувається відтворення й подальший розвиток політичних структур і відносин [4, с. 677]. Однак, «політична соціалізація» є ширшим поняттям, оскільки включає як соціально контрольовані процеси цілеспрямованого впливу на формування особистості (політичне, громадянське виховання), так і стихійні, спонтанні. Отже, процес політичної соціалізації являє собою сукупність стихійних і цілеспрямованих дій, суб'єктами яких виступають політичні явища, люди, засоби та які, у кінцевому підсумку, визначають рівень політичної культури, політичної свідомості, політичної обізнаності й політичної активності людини.

Традиціоналістські підходи до політичної соціалізації ґрунтуються на виділенні двох основних шляхів її реалізації в соціумі. Перший полягає в передачі новим поколінням зразків політичної свідомості й політичної поведінки, які вже засвоєні досвідом минулого, тобто в трансляції політичної культури від старшого до молодшого покоління через такі соціальні інститути, як сім'я, школа, вищі навчальні заклади, і забезпечує стабільність і спадкоємність суспільного розвитку.

Інший шлях пов'язаний з набуттям особистістю нових, раніше невідомих політичних знань, із засвоєнням нового політичного досвіду в процесі участі індивіда в політичному житті країни, а також під впливом різних чинників, що перебувають поза соціально-педагогічною галуззю. Особливо актуалізуються ці процеси в період соціальних потрясінь, пов'язаних зі зміною політичного й економічного устрою держави. Це відбувається сьогодні в Україні, де до одночасної зміни політичної та економічної систем додалися складні процеси становлення країни як незалежної держави. Зрозуміло, усе це супроводжується кризою політичних і моральних цінностей, розмитістю ідеологічних позицій, зниженням рівня матеріального добробуту і, як наслідок, політичним нігілізмом у частини молоді, в тому числі й студентської [1, с.19].

Вибір тієї чи іншої моделі політичної соціалізації диктується типом суспільно-політичних відносин і рівнем розвитку демократії в країні. Так ефективність політичної соціалізації молоді за часів тоталітарного режиму в СРСР забезпечувалась жорстким контролем таких інститутів соціалізації, як: сім'я, школа, вищі навчальні заклади, ЗМІ, громадські організації, комсомол і, нарешті, КПРС. Зміна

політичної системи докорінно трансформувала й процес політичної соціалізації. Відтак, модель, яка функціонує в українському суспільстві, загалом орієнтована на західноєвропейський тип політичної соціалізації, який відрізняється високим ступенем особистісної свободи в поєднанні з відповідальністю людини за свій вибір і свої вчинки. Найважливішою відмінною ознакою національної моделі політичної соціалізації особистості стала інституалізація тези про неприпустимість силових методів нав'язування політичних цінностей, особливо в середовищі студентської молоді [2,с.137]. Формування позитивної психологічної установки й добровільності прийняття норм і цінностей панівної в суспільстві демократичної політичної культури стає можливим під впливом педагогічно керованих чинників, серед яких найважливіше місце належить системі вищої освіти.

Таким чином, під політичною соціалізацією студентської молоді розуміємо процес активного засвоєння студентами ідеологічних і політичних цінностей, норм, наявних у суспільстві й перетворення їх в усвідомлену систему соціально-політичних установок. В цьому процесі внутрішня й політична активність особистості, досвід і свідомість піддаються зовнішнім впливам таких чинників, як засоби масової інформації, міжособистісне спілкування, політичні партії, трудові колективи. У класичній соціалізаційній теорії ці чинники називають агентами соціалізації, під якими розуміються «люди, заклади, відповідальні за навчання культурним нормам і засвоєння соціальних ролей» [3, с. 138].

До агентів політичної соціалізації належать не тільки політичні інститути й організації (держава, політичні партії, рухи, політичні еліти й лідери), які за допомогою політичних механізмів прагнуть контролювати й спрямовувати політичну поведінку особистості, а й ті, що не стосуються

безпосередньо політики: сім'я, ровесники, однокурсники, сусіди по гуртожитку, система освіти загалом, церква, професійні, студентські організації, культурні й спортивні об'єднання тощо. На різних етапах розвитку особистості й у різних країнах на перший план висувуються різні агенти, залежно від конкретних обставин політичного життя, особливостей політичного устрою суспільства тощо. При тому за певних умов неpolітичні чинники можуть справляти на політичну соціалізацію студентства істотніший вплив, ніж власне політичні агенти.

Список використаних джерел

1.Загородній Ю. І., Курило В. С., Савченко С. В. Політична соціалізація студентської молоді в Україні: досвід, тенденції, проблеми / Ю. І. Загородній, В. С. Курило, С. В. Савченко // – К., 2004. – С.19. 2.Карнаух А. Політична соціалізація студентської молоді: сутнісні характеристики, особливості, тенденції / А. Карнаух // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Вип. 17. – 2006. – С. 137. 3.Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров // – М., 2000. – С.138. 4.Політологічний словник: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. – К., 2005. – С. 677.

Є. О. Шварцман, В. І. Кремена

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ МІЖ ВЛАДОЮ ТА ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

Розвиток інформаційних технологій, зокрема соціальних мереж, за останні десятиліття відкрив нові можливості для більш швидкого поширення інформації серед населення та будування відкритого діалогу між владою та суспільством. З'явившись не так давно, соціальні мережі встигли зайняти істотну роль майже у всіх сферах життя людини: у політиці, економіці, культурі, релігії та ін.

Серед переваг на користь соціальних мереж як інструменту політичної комунікації слід визначити: консолідування широкої аудиторії, відносна свобода слова порівняно з класичними ЗМІ, а також можливість швидко та своєчасно доносити

важливу інформацію та підтримувати зв'язок влади з громадськістю і навпаки. [1]

Разом з тим, незважаючи на переваги онлайн-комунікації, виникли загрози інформаційних атак, розповсюдження фейків, які в свою чергу підривають авторитет як окремих політиків, так і позицію держави в цілому. Це неабияк впливає на користувачів соціальних мереж, більшість з яких отримує інформацію та формує політичну думку з онлайн ресурсів [2].

Політична, економічна та соціальна трансформація, яка активно відбувається в Україні з моменту здобуття незалежності, вимагає більш якісної комунікації між представниками влади та громадянами, а також оперативної реакції на події та виклики з обох боків. Слід також зазначити, що сьогодні Україна опинилась в стані інформаційної війни через події на Сході і це істотно впливає на інформаційну безпеку держави та підвищує психологічний вплив на населення. [4]

Також використання соціальних мереж є необхідною мірою для запобігання розповсюдження інформації розвідувальних груп, терористичних організацій та окремих індивідів, метою яких є дестабілізація серед українського суспільства та завдання шкоди державі.

Серед українських політиків найбільш поширене використання таких соціальних мереж як Facebook та Twitter. За останні роки представники української влади більш активно використовують акаунти в соціальних мережах, тим самим сприяючи росту своєї популярності та впливу на інформаційний простір.

Для того, щоб ефективно та якісно будувати онлайн комунікацію між владою та населенням необхідно мати чітку стратегію роботи в цій сфері. Важливо фокусувати увагу на заходах, орієнтованих на забезпечення вітчизняної інформаційної безпеки, моніторити та аналізувати коментарі для отримання зворотнього зв'язку, а також працювати над вдосконаленням діючої правової бази, яка відстає від сучасних інформаційних процесів у суспільстві [3].

Регулярна та систематична робота з соціальними мережами з боку політичної влади підвищить рівень патріотизму, моральних якостей та закріплюватиме європейські демократичні цінності серед населення України.

Список використаних джерел

1. Радченко О. В. Інтернет-комунікацій у сучасній політичній взаємодії: особливості розвитку / О. В. Радченко // Політологічні записки: зб. наук. пр. - Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. - Вип. 4. - С. 339-347.
2. Різун В. Теорія масової комунікації / В. Різун. - К.: Просвіта, 2008. - 260 с.
3. Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. - К., 2014. - 295 с.
4. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. - К., 2013. - 220 с.

В. О. Олексенко

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ВИЩИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

У теоретичній та практичній площинах існує п'ять ключових моделей оцінювання ефективності державного управління, комбінування яких утворює систематизовані підходи до визначення ефективності роботи органів державної влади – як класичні, так і сучасні, «авторські»: 1) цільова – досягнення встановлених цілей найбільш раціональним способом та з мінімальними ресурсними витратами; 2) функціональна – зіставлення результатів та витрат самої управлінської системи; 3) композиційна – визначення ступеня впливу управлінської праці на результати діяльності інституції в цілому; 4) множинна – оцінка ефективності управління за допомогою узагальнюючих показників, щоб охопити кілька найважливіших аспектів управлінської діяльності інституції; 5) поведінкова – досягнення балансу інтересів

усіх зацікавлених сторін у кінцевих результатах діяльності інституції.

Класичні підходи:

1. Класичний інституційний підхід – базується на аналізі функціональних обов'язків політичних інститутів та їх синергії, об'єктивних і суб'єктивних умов функціонування, реалізації політичних інтересів соціальних суб'єктів, рівень взаємодії політичних інститутів з інститутами економічної, соціальної і духовних сфер життя суспільства.

2. Сучасний інституціональний підхід – продовження класичного інституційного підходу з більш широким охопленням: аналізує всі інституційні аспекти та чинники ефективності з системно-структурної точки зору з урахуванням нормативно-правової складової. Головний недолік, як і попереднього підходу – ігнорування «людського фактору»: поведінки суб'єктів політичних процесів.

Розгорнутий підхід оцінювання Е. Ведунга, що складається з трьох моделей: сутнісної, економічної та професійної. Сутнісна модель складається з оцінювання за: а) цілями (досягнення мети та оцінка впливу); результатами (моніторинг); б) системними компонентами (всебічна оцінка); в) інтересами клієнтів (якість наданих державою послуг); г) інтересами стейкхолдерів (задоволення інтересів усіх зацікавлених сторін) [2]. Економічна модель: а) оцінювання продуктивності – зіставлення об'єму вкладеного ресурсу та обсягу виробництва; б) оцінювання ефективності на двох рівнях: витрати-вигоди (вхідні і вихідні ресурси – кошти) та витрати-результат (вхідний ресурс – кошти, вихідний ресурс – фізичні величини або соціальний ефект) [2, с. 109]. Професійні моделі зводяться до експертного оцінювання стратегічних результатів (прямих/непрямих/соціального ефекту) і наслідків на офіційно-нормативному рівні (у вигляді актів, щорічних звітів, виконавчих планів, etc.) та самооцінювання. Формула оцінювання: $E = PЗ / PФ$, де Е – результативність, РЗ – запланований результат, РФ – фактичний результат [2].

«Авторські» підходи:

1. Підхід В. Цветкова та В. Бакуменка: економічна ефективність (найменші витрати – досягнення мети), організаційна ефективність (оптимальність системи та синергія її структурних компонентів для швидкого досягнення мети, головний параметр – витрачений часовий ресурс), цільова ефективність (узгодження результату з метою, зіставлення результатів з витраченими ресурсами) [1; 4, с. 52].

2. Підхід оцінювання соціальної спрямованості А. Мельника та О. Оболенського: загальна соціальна ефективність (рівень держави та всієї системи державного управління), спеціальна соціальна ефективність (ефективність функціонування суб'єктів державного управління), конкретна соціальна ефективність (ефективність діяльності управлінських органів та посадових осіб) [3; с. 94].

Список використаних джерел

1. Бакуменко В.Д. *Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики: монографія* / В.Д. Бакуменко – К., вид-во УАДУ, 2000. – 328 с. 2. Ведунг Е. *Оцінювання державної політики та програм* / Е. Ведунг // пер. з англ. В. Шульга. – К.: Всеуито, 2003. – 350 с. 3. Мельник А.Ф., Оболенський О.Ю. *Державне управління: навчальний посібник* / А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський, А.Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко; за заг. ред. А.Ф. Мельник. – К.: Знання, 2009. – 582 с. 4. Цветков В.В. *Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект): монографія* / В.В. Цветков. – Х.: Право, 1996. – 164 с.

П. Г. Петров

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ІМІДЖУ ДЛЯ ТРАНЗИТИВНИХ ДЕМОКРАТІЙ

Демократичний транзит – перехід від недемократичного до демократичного політичного режиму, модернізація політичної системи держави.

Демократичний транзит ставить на меті, в першу чергу, впровадження та розповсюдження демократичних норм та цінностей в економічній, соціальній, полі-

тичній сферах тощо.

Першочерговою причиною початку транзиту виступає криза соціально-економічного та політичного характеру в державі [1, с. 78].

Така криза, а також авторитарне / тоталітарне минуле держав, що здійснюють демократичний транзит, як наслідок, формує їх негативний імідж як у внутрішньої так і зовнішньої спільноти.

Імідж держави – «є комплексом об'єктивних взаємозалежних характеристик державної системи (економічних, національних, географічних, демографічних), що сформувалися в процесі розвитку державності як складної багатофакторної підсистеми світового устрою, ефективність взаємодії ланок якої визначає тенденції соціально-економічних, суспільно-політичних, національно-конфесійних та ін. процесів» [2, с. 156-157].

Імідж ставить на меті презентування держави, формування певного образу, уявлення про неї, характеру відношення до неї з боку внутрішньої та зовнішньої спільноти.

Позитивний імідж держави, що здійснює демократичний транзит, виступає одним з головних інструментів у її розвитку, захисту власних інтересів у системі міжнародних взаємин. Сприяє підвищенню легітимності влади в державі та внутрішньої консолідації.

Імідж держави може виступати механізмом психологічної та соціокультурної регуляції.

Дослідження іміджу його складових, концептуальних основ, технологічних аспектів формування та підтримки тощо дозволить створити ефективну іміджеву політику держави, котра виступає одним з головних інструментом в успішній реалізації процесів демократичного транзиту.

Список використаних джерел

1. Бельська Т. В. Демократичний транзит: специфічна риса сучасного суспільно-політичного процесу / Т. В. Бельська // *Актуальні проблеми державного управління*. – 2008. – № 2. – С. 78–83.
2. Денисюк С. Г. Імідж сучасної України: структурні компоненти та основні показники / С. Г. Денисюк, А. М. Кривонос, А. В. Равков // *Науковий огляд: міжнародний науковий журнал*. – К. : ТК Меганом, 2014. – Вип. 3 (2). – С. 156 – 167.

І. В. Кавацюк

ФЕЙКОВІ НОВИНИ І ПОСТПРАВДА У ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ США 2016 РОКУ

Явище постправди актуалізувалося у зв'язку з недавніми подіями – референдумом про членство Великої Британії в ЄС та президентськими виборами у США. У 2016 році Оксфордський словник англійської мови обрав «постправду» словом року, визначивши його як термін, який «стосується або позначає обставини, в яких об'єктивні факти менш впливові у формуванні громадської думки, ніж заклики до емоцій та особистих переконань». Поняття постправди простежується від 1992 року, але у зв'язку з Брексітом та американськими виборами, відбувається феноменальний ріст частоти вживання цього терміну. Порівняно новий, малопоширений термін перетворюється у загальноновживане слово, яке не потребує додаткового пояснення.

Характерною особливістю Брексіту та американських виборів стало інтенсивне використання соціальних медіа та безпрецедентне поширення фейкових новин, що маніпулювали свідомістю виборців та впливали на їх електоральну поведінку, створюючи у суспільстві атмосферу постправди.

Дослідження генези та розвитку феномену постправди виявляє його зв'язок з іншим відносно новим явищем сучасності – службами соціальних мереж (соціальними медіа). Розгляд президентських виборів 2016 року у США дозволяє ретельно простежити цей процес. Соціальні мережі стали частиною політичних виборчих технологій

з часу виборів 2008, 2012 років, забезпечивши перемогу Бараку Обамі у боротьбі за президентство. Але на момент виборів 2016 року поширення соціальних мереж сягнуло масштабів, які зробили їх основним середовищем для ведення виборчих кампаній, споживачами новин із соціальних мереж стали 62% дорослих американців [1]. Варто відмітити специфіку методу розповсюдження новин у соціальних мережах, продиктовану структурою та особливостями їх функціонування, тобто такі характерні риси як можливість для кожного користувача вільно публікувати та розповсюджувати інформацію, дуже швидке поширення («вірусним» шляхом) популярних новин за допомогою функціоналу «поширити», відсутність контролю за розповсюдженням інформації, контролю якості, перевірки фактів та редакційної політики, доступність соціальних мереж навіть з мобільних пристроїв у будь-який момент часу і т. п. Відзначається різке зниження порогу входження до медіа-індустрії, як наслідок легкості створення вебсайтів та монетизації його вмісту за допомогою рекламних платформ.

У самому феномені фейкових новин немає нічого нового, але соціальні медіа виявилися надзвичайно сприятливим середовищем для його існування та поширення. Під час кампанії соціальні мережі стають потужним інструментом трансляції фейкових новин. У Facebook протягом трьох останніх місяців виборчої кампанії топ 20 фейкових новин, серед яких всі крім трьох були спрямовані на підтримку Дональда Трампа або проти Хіллари Клінтон, були поширені більш ніж 8,7 мільйонів разів, приблизно на 1,3 мільйони разів більше ніж топ 20 справжніх новин легальних видань. Дослідники із Стенфордського університету встановили, що їхня база фейкових новин містила 115 фальшивих історій, спрямованих на підтримку Дональда Трампа, які були поширені у Facebook близько 30 мільйонів разів, та 41 фальшиву історію, спрямовану на підтримку Хіллари Клінтон, які були поширені 7,6 мільйонів разів, що підтвердило загальну прихильність фейкових новин до особистості Дональда Трампа. Автори дослідження припустили можливість кореляції між цим явищем та низьким рівнем довіри республіканців до популярних інтернет-видань [2, с. 223]. Варто відмітити, що використання хибних заяв було характерним не тільки для медіа, але й для політиків, наприклад, перевірка висловлювань Дональда Трампа показала, що 59% його тверджень містять фейкову інформацію [3]. Сукупність цих факторів привело до створення в інформаційному середовищі атмосфери постправди, яка підвищила вразливість виборців до маніпулятивних політичних технологій. Внаслідок глобального поширення фальшивої інформації 64% дорослих американців висловили думку, що фейкові новини викликали «велике замішання» по відношенню до основних фактів поточних подій, 24% заявили, що це спричинило «деяке замішання» [4].

Перебіг та результати президентських виборів 2016 року викликали гостру дискусію у середовищі експертів, медіа та суспільстві по відношенню до ролі, яку зіграли фейкові новини у виборах та легітимності обрання президентом Дональда Трампа. Але, цілком впевнено можна стверджувати про хибність думки, що фейкові новини забезпечили перемогу Дональду Трампу. Варто зауважити, що на результат президентських виборів вплинув цілий комплекс факторів і пост правда та фейкові новини стали лише одним із них. Неможливо відкидати та применшувати вплив таких факторів як існування в американському суспільстві запиту на зміни, особливо у внутрішній політиці держави, настрої недовіри американців до політичного істеблішменту та його представників, низький рівень довіри до політичних та суспільних інститутів, таких як Конгрес, преса, телевізійні медіа, Верховний суд [5]. Створена під час виборів атмосфера постправди значно посилила вплив емоційних закликів та популістичної риторики Дональда Трампа і знецінила роль фактів та експертної думки, які могли стати ефективним засобом протидії популізму Трампа, але це був лише один з багатьох чинників, що привели Дональда Трампа до перемоги. В той же час феномен постправди стає актуальною і глобальною проблемою сучасності у зв'язку з її потенційною можливістю маніпуляції, межі ефективності якої достеменно не встановлені та відсутністю дієвих засобів боротьби.

Список використаних джерел

1. Gottfried, Jeffrey; Shearer, Elisa (May 26, 2016). «*News Use Across Social Media Platforms 2016*». Pew Research Center's Journalism Project. Retrieved January 15, 2017. 2. H. Allcott; M. Gentzkow (2017). «*Social Media and Fake News in the 2016 election*» (PDF). Journal of Economic Perspectives. 31 (2): 211–236. doi:10.1257/jep.31.2.211. Retrieved May 3, 2017. 3. Politifact. Donald Trump's file. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.politifact.com/personalities/donald-trump/>. 4. Barthel, Michael; Mitchell, Amy; Holcomb, Jesse (December 15, 2016). «*Many Americans Believe Fake News Is Sowing Confusion*». Pew Research Center's Journalism Project. Retrieved January 27, 2017. 5. J. Norman (June 13, 2016). «*American's Confidence in Institutions Stays Low*». Gallup Blog. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://news.gallup.com/poll/192581/americans-confidence-institutions-stays-low.aspx>.

Д. В. Дяченко

БІКАМЕРАЛІЗМ ЯК ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ПАРАДИГМА РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ УКРАЇНИ

Політична реальність початку 90-х рр. висунула перед молодого українською державою нові вимоги, які потребували ефективної реакції на зовнішні та внутрішні подразники: зокрема, питання конституційного оформлення нових суспільно-політичних реалій та структурного переформатування політичних інститутів держави. Особливо гостро поставало питання формування ефективної системи стримування та протидії, характер повноважень гілок влади та їх організаційне оформлення. Місце парламенту в системі органів державної влади та його складові характеристики стали предметом довготривалих політичних дискусій, що тривають і сьогодні: зокрема, питання введення другої палати парламенту.

Суспільно-політичні дискусії довкола конституційного оформлення двопалатності почалися вже у 1992 р. [4, с.4]. В першій половині 90-х рр. було розроблено сім проектів конституцій, які передбачали відмінні одна від одної моделі двопалатного парламенту [4, с.4]. Конституційна комісія, яка займалася розробкою Основного закону держави, подала у 1995 р. готовий проект Конституції, що передбачав введення двопалатності: втім у 1996 р. в процесі прийняття Конституції України, Верховна Рада відхилила варіант другої палати [4, с.4].

Прийняття Конституції України не поставило крапку на питанні двопалатності: 16 квітня 2000 р. було проведено референдум, на якому 82% учасників волевиявлення підтримали ідею бікамералізму, яка втім не отримала імплементації [1, с.5]. Конституційні зміни 2004-2005 років, знову поновили дискусію довкола двопалатного парламенту [1, с.5].

Світова інституційна традиція двопалатності, бере свій початок з давніх часів. У Великій Британії, двопалатність відігравала роль репрезентації інтересів різних суспільних станів: в США, двопалатний структура парламенту була покликана представляти інтереси як усіх громадян держави (у нижній палаті) так і окремих штатів (у верхній) [5, с.47]. В Україні, традиція бікамеральної структури парламенту, в період Середньовіччя та Нового часу, була перервана втратою державності та перебуванням у складі тих держав, де парламентаризм був відсутнім взагалі [1, с.5].

Аргументи «за» і «проти» впровадження бікамералізму, в українському політичному, громадському та експертному середовищі, разом із загальносвітовою точкою зору, мають свою специфіку. Серед позитивних аспектів двопалатності, зокрема, виділяють можливість представлення інтересів усіх громадян держави загалом, і окремих регіонів, що є особливо актуальним для такої багатоскладної (у політичному, етно-культурному та соціально-демографічному вимірі) держави як Україна. Інший важливий аргумент на користь бікамералізму – це вдосконалення функціонування системи стримування та протидії [2, с.117]. На думку експертів, друга палата може стати ефективним «запобіжником» проти безконтрольного

прийняття рішень нижньою палатою.

Не дивлячись на позитивні аспекти бікамералізму, в українському суспільно-політичному середовищі до ідеї двопалатності відносяться скептично. Найбільш частим аргументом проти двопалатного парламенту є ризик федералізації держави і посилення відцентрових тенденцій: двопалатний парламент дійсно більш характерний для федеративних держав [5, с.115]. Інше вагоме зауваження проти двопалатності – це повноваження органів виконавчої та законодавчої влади, і як наслідок – характер форми правління, в оновленій політичній системі [5, с.115].

Ще один ризик бікамералізму, для української політичної системи – це перетворення верхньої палати на орган представництва інтересів регіональних фінансово-промислових еліт, аналогічно тому, як це сталося із унікамеральною Верховною Радою [2, с.123]. Також, існує ризик, створення, більш-менш, «підконтрольної» виконавчій владі, верхньої палати, як це відбулося в Казахстані, де третина складу Сенату призначається Президентом, а інші дві третини формуються на непрямій основі, під контролем потужної адміністративної системи [3, с.101].

Якщо одні з наведених негативних аспектів двопалатності не витримують жодної критики, то інші потребують детального розгляду та конкретизації. Більшість держав з бікамеральним парламентом дійсно є федеративними, але в Європі є значна частина унітарних держав, де двопалатний парламент довів свою життєздатність: Іспанія, Італія, Нідерланди, Франція, Польща, Велика Британія, Ірландія є унітарними, двопалатними державами [2, с.123]. Тим більше, детальний історико-політичний аналіз парламентських систем країн світу не демонструє нам жодного прикладу розпаду чи федералізації держави, в якій був імплементований бікамеральний парламент [2, с.123]. Дезінтеграційні процеси, що загострилися внаслідок політичної кризи 2013-2014 рр. як раз наглядно продемонстрували, що відсутність представництва регіонів, і як наслідок неможливість громадян ефективно артикулювати власні інтереси, призводить до появи спочатку латентних, а потім і інституціоналізованих антидержавних настроїв. Мажоритарна складова в виборах до верхньої палати та ефективний механізм імперативного мандату, надали б можливість саме громадянам, а не політичним елітам регіонів (через адміністративні та фінансові важелі) здійснювати вплив на депутатський корпус верхньої палати. Попередження авторитарних тенденцій, в процесі реформування законодавчої гілки влади, в значній мірі залежать від активності громадського суспільства.

Якісна конституційна інженерія потребує залучення не лише представників усіх політичних сил, а і громадського та експертного середовища. В українських реаліях найбільш оптимальною, на нашу думку, є імплементація «поміркованого бікамералізму», який передбачає середню міру між повною конгруентністю та поміркованою не конгруентністю, та максимальну симетричність. [7, с.5-7]. На нашу думку, Верховна Рада має включати Національну асамблею (Нижня палата) та Сенат (Верхня палата). Обидві палати мають формуватися на основі загальних, прямих виборів, але за різними виборчими системами: Національна асамблея, має формуватися за пропорційною виборчою системою, з відкритими списками та виборчим бар'єром у 5%, що ускладнить потрапляння до нижньої палати анти-системних політичних сил та партій, що не користуються загальнодержавною підтримкою; Сенат має формуватися за мажоритарним критерієм відносної більшості (за системою «перший отримує все»). Питання про кількість членів різних палат є дискусійним: в українському політичному медіа-просторі доволі часто можна почути тезу про необхідність зменшення кількості депутатів унікамеральної Верховної Ради, що обумовлюється зменшенням витрат коштів на утримання народних обранців. На нашу думку, Національна асамблея має складатися з 225 депутатів: така кількість прямо відповідає кількості депутатів, що обираються відповідно до сучасного законодавства, за пропорційною складовою; відповідно до такої системи верхня палата складає понад третину чисельності нижньої палати, що сприятиме, принаймні поміркованій не конгруентності,

а отже – більш «сильному бікамералізму».

Питання чисельності Сенату є більш дискусійним: оскільки верхня палата має представляти регіони, то виникає закономірне питання с приводу рівномірності представництва регіонів: чи правомірно, щоб суб'єкти з населенням менше мільйона представляло стільки ж депутатів, скільки і суб'єкти з більш ніж двома мільйонами, чи більше.

Рішенням цієї проблеми може бути імплементація такої системи, за якою суб'єкт з населенням до 1,5 млн. має бути представлений 3 депутатами; більше ніж 1,5 млн. – 4 депутатами; більш ніж 2 млн. – 5 депутатами. В умовах реінтеграції тимчасово окупованих територій депутатський корпус Сенату складався б з 99 депутатів.

Фіксоване (квотне) представництво національних менших в обох палатах парламенту, на нашу думку, має бути відсутнє: проблема представництва регіонів в Україні стоїть більш гостро, ніж етнічних груп. Нижча вікова межа для Національної асамблеї має бути встановлена на рівні 25 років; для Сенату – 30 років: така вікова асиметрія пояснюється необхідністю більш зрілого та виваженого депутатського корпусу у Сенаті, та більшою тривалістю осілості потенційного кандидата на вибори, ніж для Національної асамблеї. Тривалість депутатського мандату у нижній палаті – чотири роки; у верхній – шість років (при оновленні третини депутатського корпусу кожні два роки). Така тривалість повноважень депутатів Національної асамблеї пояснюється важливістю законодавчого органу в процесі артикуляції суспільних інтересів, відповідно до політичної культури населення, і як наслідок – необхідністю частішого оновлення нижньої палати. Строки повноважень депутатів Сенату, в свою чергу, детерміновані, як специфікою цілепокладання цієї плати в цілому, так і прикладами ефективності подібних моделей, у зарубіжних бікамеральних системах, зокрема [6, с.15]. Такі характеристики парламенту, дають привід казати про помірковану неконгруентність [5, с.64-65]. Інституційні характеристики бікамералізму гравітуватимуться на переважній рівності (симетричності) в статусі двох палат: рівність ініціатив та рішень обох палат; розподіл повноважень в процесі імпічменту між обома палатами; однакові механізми політичного контролю; погодження питань між двома палатами; погодження уряду обома палатами. Така модель, свідчить про максимальну симетричність парламентської структури [5, с.65].

Суспільно-політична реальність останніх років засвідчила беззаперечну необхідність реформування системи представництва, як на загальнодержавному так і на місцевому рівні. В умовах військово-політичного конфлікту, перспективи глибоких структурних змін політичної системи, видаються примарними. Втім, дискусії довкола імплементації двопалатності не вшухають. Якщо підсумувати усі «за» і «проти», то можна зробити висновок, що основні побоювання, в українському суспільно-політичному середовищі, направленні не стільки до форми, як до змісту потенційної законодавчої реформи: але це лише підтверджує факт необхідності такої дискусії.

Історико-політичний аналіз політичних систем наводить приклади ефективних інституційних змін парламенту: перехід Ісландії від бікамералізму до унікамералізму, в 1991 р.; перехід Данії до бікамералізму, в 1953 р.; і на сам кінець – ведення верхньої палати в Марокко, нехай і обмеженої в повноваженнях, порівняно з нижньою, втім, такої, що довела свою практичну ефективність.

Однією із стратегій системних змін органів державної влади, що всерйоз розглядається нинішнім правлячим класом – це саме структурне переформатування законодавчої гілки влади. Втім, ведення двопалатності потребує широких конституційних змін, що в умовах поляризованої унікамеральної Верховної Ради, відсутності консолідації громадян та політичної еліти, по менш вагомим питаннях, уявляться неможливими. Тим не менш, експертне, громадське та політичне середовище, повинно продовжувати докладати зусилля, у питанні актуалізації реформування структури законодавчої гілки влади.

Список використаних джерел

1. Волошук О. Бікамералізм як одна з провідних тенденцій розвитку парламентаризму в сучасному світі / О.М. Волошук // Вісник Київського національного університету. – 2014. – С. 6. 2. Дурдинець М.Ю. Бікамералізм як продукт історичної думки / М. Ю. Дурдинець // Філософські та методологічні проблеми права. – 2016. – № 1. – С. 114-126. 3. Конончук С. Г. Практика бікамералізму в унітарних державах (порівняльний аналіз) / С. Г. Конончук, О. А. Ярош, О. Л. Валуєвський. // Український незалежний центр політичних досліджень. – К.: [Агентство «Україна»]. – 2008. – С. 112. 4. Любченко А. В. Шляхи удосконалення парламентаризму в Україні (в аспекті проблеми двопалатності) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10lavard.pdf>. 5. Фісун О.А. Двопалатний парламент: світовий досвід та українські реалії : монографія / Національний інститут стратегічних досліджень. Регіональний філіал у м. Харкові / О.А. Фісун. – Харків : Золоті сторінки, 2008. – С.200. 6. Betty Drexhage, *Bicameral Legislatures, An International Comparison*, 2015 (<https://www.coursehero.com/file/14518920/bicameral-parliamentary-new/>). 7. Malamud, André and Costanzo Martín, *Subnational Bicameralism. The Argentine Case in Comparative Perspective (Proceedings of the 19th World Congress of the International Political Science Association, 29 June - 4 July, Durban, 2003)*. (<http://apps.eui.eu/Personal/Researchers/malamud/Subnational%20bicameralism.pdf>)

В. О. Бережний

ПІРАТСЬКІ ПАРТІЇ ТА ЇХ МІСЦЕ В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ ДЕРЖАВ ЄВРОПИ

Піратські партії – політичні партії, основною метою яких є реформування законодавства в сфері авторського права і патентів. Піратські партії відстоюють права на приватне життя, як в Інтернеті, так і в повсякденному житті, а також прозорість державного апарату. Партії даного типу існують недовго (перша піратська партія утворена в Швеції в 2006 р.).

Головним ідеологом піратського руху слід вважати американця Джона Барлов, який в своїх роботах: «Декларація Незалежності Кіберпростору» (1996) та «Кібереконіміка: до теорії інформаційної економіки» (1998) стверджує, що постіндустріальна економіка насправді копіює біологічну будову життя і основним середовищем для її розвитку є Інтернет як джерело необмеженої свободи. Він попереджає, що люди чи інститути, які чинять спротив цим змінам, залишаться в програвшій. Тобто держави та влада в цілому, які не трансформуються, або є скептичними (консервативними) чи навіть агресивними до існування кібер-простору, ризикують втратити свою теперішню сутність.[1]

За цей короткий термін піратські партії здобули досить вагому підтримку електорату в різних державах Європи. Так, наприклад, 18 вересня 2011 року у Берліні відбулись вибори до парламенту землі Берлін. Крім значимого загального програву партій чинної «чорно-жовтої» коаліції, найбільш помітним результатом стали 8,9 % голосів за «Піратську партію» (ПП), яка була утворена лише 5 років тому. Ця перемога ПП хоч і є найбільш яскравою та значимою, однак не єдиною на території Німеччини. Ще в квітні 2011 року ПП вдалось провести до низки міських та місцевих рад, округів своїх представників (від одного до двох). 11 вересня 2011 року відбулись вибори до парламенту Нижньої Саксонії до якого пройшли 56 представників ПП. Успіхи німецької ПП призвели до зростання їх шансів потрапити і до Бундестагу: згідно з опитуваннями компанії Forsa якщо б вибори відбулись вже найближчим часом (вибори мають відбутись в 2013 році), ПП змогла б отримати до 7 % голосів виборців.[2] Також, велику підтримку здобула Піратська партія Чехії (3 місце). [3] Також, третє місце на виборах до парламенту в 2016 році посіла Піратська партія Ісландії з 29,1% голосів виборців. Результати виборів опублікувала газета Morgunblaðsins [4].

Всі піратські партії об'єднані в Інтернаціонал Піратських партій - головну організацію міжнародного руху піратських партій. Була заснована в 2006 року, зареєстрована в Бельгії в жовтні 2009 року як неурядова організація [5].

Наступним важливим кроком у діяльності піратських партій європейських держав стало проведення виборчої кампанії до Європейського парламенту. «Представники піратських партій від більше, ніж 25 країн домовилися у Празі запровадити спільну політичну платформу – Піратську партію Європи (ЄС) та провести виборчу кампанію до Європейського парламенту у 2014 році», - йдеться у рішенні керівного органу Міжнародної піратської партії.[6]

Дуже часто піратські партії проводять свої кампанії в мережі Інтернет, збираючи з її допомогою кошти. На отримані гроші здійснювались нечисленні публічні агітаційні акції (наприклад, провезення по місту яхти із символікою, роздача агітаційних листівок, розміщення невеликих агітплакатів). Більшість з членів цих партій не є професійними політиками та не отримує (принаймні офіційно) заробітну плату за свою політичну діяльність [2].

Висновок одного із дослідників діяльності піратських партій є наступним: «На мою думку існує декілька можливих сценаріїв розвитку для піратського політичного руху в світі. Я впевнений, що пірати – не є партією-одноднівкою і не зійдуть з політичної арени в найближчий час, та в тому, що вони і надалі будуть продовжувати політичну боротьбу в загальносвітовому масштабі через діяльність Піратського Інтернаціоналу. В короткостроковій перспективі їх завдання – зберегти та навіть підвищити рівень довіри до своєї політичної сили. Той факт, що вони на даний момент знаходяться поза мейнстрімом, дозволяє піратам заробляти «політичні бали» на помилках традиційних партій. Пірати є однією з можливих сил, яка прийшла з метою внесення змін в саму природу політичних відносин, і на мою думку – це їх головне завдання та обов'язок у довгостроковій перспективі. Так чи інакше пірати лише розпочинають своє плавання в неспокійному морі політики, вони вже взяли на бордаж декілька місцевих парламентів, тим самим ставши більш амбіційними та голодними до справжніх успіхів, і хто знає, можливо скоро ми побачимо прапори із «Веселим Роджером» в провідних законодавчих установах в усьому світі.» [1] Незважаючи на дуже короткий термін своєї діяльності, піратські партії в Європі здобули популярність, не меншу за популярність традиційних партій, що може прогнозувати або небувалий підйом цього нового політичного гравця з його принципово новими ідеями, або його збереження як альтернативи під час голосування проти традиційних партій, у випадку подальшого неприйняття більшістю його поглядів.

Список використаних джерел

1.Тишковський А. «Піратські партії в Європі: причини виникнення та перспективи розвитку» – 2012 (с.1). 2.Дубов Д. В. «Політичні успіхи «Піратської партії» Німеччини: можливі причини та потенційні наслідки» / Д. В. Дубов // Національний Інститут Стратегічних Досліджень. – 2012. (с.1). 3.«Пірати», радикали та комуністи: до чеського парламенту пройшли «друзі Путіна» / 24 канал. – 2017. 4.«Піратська партія Ісландії отримала третє місце на парламентських виборах» / Morgunblaðsins. – 2017. 5.Board of PPI [Електронний ресурс] / Правління PPI. – 2016. 6.«Піратська партія Європи балотуватиметься до європарламенту» // Укрінформ.

О. С. Контєв

НЕУРЯДОВІ ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК АГЕНТИ ВПЛИВУ НА ПОЛІТИЧНУ СИТУАЦІЮ

Загальновідомо, що в сучасних реаліях неурядові організації вважаються одними з головних складових будь-якого демократичного суспільства. Вони є важливим чинником соціального та політичного життя та як правило виступають рушійною силою у приверненні уваги до певної проблеми. На відміну від суспільства, неурядові організації відрізняються своєю активністю, мотивованістю та згуртованістю. Вони є невід'ємною умовою та необхідною складовою політичного процесу та формальної політичної структури демократичної держави.

Співпрацюючи з органами влади, політичними партіями та впливаючи на гро-

мадську думку, неурядові організації здатні досягти необхідних політичних цілей. Певні лідери громадської думки, активісти або цілі організації можуть впливати на законодавство та державотворення та здатні прискорювати демократичні процеси, роблячи їх дієвими. Саме тому в Україні вже протягом багатьох років не стихають розмови щодо впровадження та легалізації лобістської діяльності. Зацікавлені сторони ще з середини 2000-х років пропонували до розгляду варіанти лобістських законопроектів, наприклад, проект А. Ткачука «Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади».

У свою чергу, український політолог Ю. Ганжуров вважає, що лобіювання має розглядатися як невід’ємна складова політичної комунікації, що передбачає механізм прямого і зворотного зв’язку суспільства та держави. Необхідність впровадження відповідного закону він пояснює тим, що широка практика лобіювання інтересів дисонує з неврегульованістю цього явища. Вважається, що це є «причиною мутації практики лобізму в кримінальний бік, маскування лобістських організацій в образі партій, громадських організацій тощо, чия діяльність, коло інтересів, методи дії та ступінь впливу, не обмежені належним чином» [1, с. 50]. Лобізм в тій чи іншій формі практикується практично в усіх країнах, він виступає засобом врегулювання державного врядування: «Процеси формування рішень, механізму впливу на громадську думку, захисту власної позиції – все це, в широкому розумінні, може сприйматися як явище, що кореспондується з поняттям «лобіювання» [1, с. 50].

В нашій свідомості все ще неоднозначно сприймається явище лобізму. Звідси термін «лобізм» несе як позитивне, так і негативне смислове навантаження. Часто лобізм отримує винятково негативне значення, в тих випадках, коли асоціюється з поняттями підкупу державних службовців і депутатів, а також коли спостерігається ототожнення механізму лобіювання як сукупності силових методів та корупційних дій для досягнення певної мети [1, с. 51].

Проблемам лобізму і його контролю присвячена низка праць українських вчених. Зокрема, І. Немчинов досліджує умови і специфіку процесів лобіювання через парламентські фракції. Також він відрізняє цивілізований і нецивілізований лобізм [2, с. 11]. Таке розрізнення є доцільним, хоча в нецивілізованому лобізмі можна вбачати як просте правопорушення так і зловживання. Нецивілізований лобізм – це спроба «протиснути» вигідне рішення якогось приватного питання чи якоїсь приватної проблеми, а цивілізований – це складний механізм впливу на владу з метою встановлення певних «рамкових» правил гри [2, с. 11].

Тобто, на думку вченого, головною відмінністю є цілі лобіювання, але ми вважаємо, що головна відмінність полягає скоріше у методах, адже залякування і шантаж, будемо сподіватися, ніколи не стануть легальними методами лобіювання інтересів.

Лобізм може здійснюватися у різних формах. Зазвичай виокремлюють формальні і неформальні, прямі та опосередковані форми лобіювання. Використання для лобіювання неурядових організацій є переважно формальним лобіюванням, однак можливі і неформальні, особисті зв’язки. Неформальне лобіювання відбувається в тому випадку, коли організація прагне залучити до своїх лав нові обличчя, на яких, в свою чергу, планує справляти свій вплив. Але такий тип лобіювання можливий лише тоді, коли членство чи участь в організації потрібне саме суб’єктам лобіювання, а це можливо тільки з міркувань престижу, або з метою власної вигоди. Порівнюючи формальне та неформальне лобіювання, яке базується на особистих знайомствах та на впливі через позапрофесійні, непосадові чинники, з лобіюванням за допомогою неурядових організацій, слід визнати: останнє є менш шкідливим для інтересів громадськості [1, с. 51].

В останні роки в Україні спостерігається значне збільшення неурядових громадських організацій, що дає нам змогу говорити про збільшення впливу громадськості на соціально-політичну ситуацію в країні, як наслідок це дає поштовх для ро-

звітку лобістської діяльності. У зв'язку з цим, на нашу думку, головною задачею уряду має стати активізація роботи над положеннями про громадські об'єднання задля залучення громадськості до обговорення проектів відповідних положень на всіх етапах їх розробки. Неурядові громадські об'єднання повинні стати не просто механізмом зворотного зв'язку з громадськістю, але і майданчиком для кваліфікованого діалогу з питань політики, обміну досвідом та знаннями. Також необхідно виробити прозорий і простий механізм зворотного зв'язку, за допомогою якого громадськість дізнаватиметься про подальшу долю поданих ними матеріалів та рекомендацій, що дозволить доробляти та врегулювати певні питання узгоджено та прозоро. Для більш ефективного залучення неурядові громадських організацій до процесів вироблення та реалізації державної політики, пропонуємо розробити й затвердити стратегію розвитку громадянського суспільства в Україні, яка передбачала б конкретні механізми залучення громадських організацій до формування державної політики. Однак, як слушно зауважує М. Газізов, не можна просто копіювати та використовувати досвід зарубіжних демократичних країн. Має бути застосована особлива модель правового врегулювання лобістської діяльності в Україні [3, с. 61].

На жаль, на теперішній час в Україні відсутнє будь-яке законодавче поле для легального лобіювання, але у зв'язку з децентралізацією усе актуальнішим стає співпраця громадських організацій з органами місцевого самоврядування. Саме тому, на нашу думку, незважаючи на всі перепони, громадським організаціям необхідно залучатися до процесу вирішення проблем не лише на комунікативному рівні, але почати це робити методом саме лобіювання, як це робиться в цивілізованих державах, адже тільки за цих умов в Україні стане можлива справжня демократія і громадянське суспільство.

Список використаних джерел

1. Ганжуров Ю. Парламентське лобіювання в контексті політичної комунікації / Ю. Ганжуров // *Політичний менеджмент*. – 2005. – № 4 (13). – С. 50 – 62. 2. Немчинов І. Лобіювання як форма діалогу з владою / І. Немчинов // *Контекст*. – 2002. – № 2. – С. 9-12. 3. Газізов М.М. Європейський досвід лобістської діяльності: уроки для України / М.М. Газізов // *Вісник НАДУ*. – 2015. – Вип. 4. – С. 57-62.

І. С. Сидоренко

ПРАКТИКА СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ США

Стратегічні комунікації США спрямовані на формування впливу на цільові аудиторії з метою підтримки зовнішньополітичних інтересів держави, що досягається шляхом залучення громадськості до взаємодії в рамках розроблених програм та ініціатив, синхронізованих з діями інших органів влади країни. Військові сили США відіграють важливу роль щодо розвитку стратегії стратегічних комунікацій через планування та проведення інформаційних операцій, підтримку військових та цивільних зв'язків з громадськістю та реалізацію засад публічної дипломатії [1].

У цьому контексті зауважимо, що у березні 2016 р. американськими сенаторами Р. Портманом і К. Мерфі був представлений законопроект «Про боротьбу з інформаційною війною», що в липні було реалізовано як Закон про боротьбу з іноземною пропагандою та дезінформацією в Сенаті США. У рамках цього документу заплановано створити Центру аналізу інформації при Державному департаменті США для координації обміну інформацією між урядовими агентствами про здобутки в інформаційній сфері та створення ключових повідомлень, які спрямовані на підтримку національних інтересів США та їх союзників [2].

Головними завданнями Центру аналізу інформації стала інтеграція міжвідомчих зусиль для відстеження та оцінки дезінформаційних повідомлень за кордоном, що загрожують інтересам національної безпеки США та їх партнерів; збір,

інтеграція та аналіз відповідної інформації, включаючи розвідувальні звіти та моніторинг урядових установ США, союзних країн, аналітичних центрів, наукових інституцій, представників громадянського суспільства та інших неурядових організацій; виявлення поточних і нових тенденцій зовнішньополітичної пропаганди та дезінформації, у тому числі використання друкованих, трансляційних, онлайн-ових та соціальних медіа, підтримка сторонніх відділень, таких як аналітичні центри, політичні партії та неурядові організації з метою викриття та спростування дезінформації та активного сприяння опису фактів та настанов для зовнішньої аудиторії; сприяння використанню широкого спектру технологій шляхом обміну експертними знаннями між агентствами, пошуку експертизи з боку зовнішніх джерел та впровадження найкращих практик [2].

У законопроекті наголошується на тому, що іноземні уряди, включаючи уряди Російської Федерації та Китайської Народної Республіки, використовують дезінформаційні засоби пропаганди, щоб підірвати національну безпеку Сполучених Штатів та ключових партнерів. Зокрема, Російська Федерація провела широкомасштабні дезінформаційні кампанії, спрямовані на дискредитацію США та дестабілізацію взаємодії з союзниками. Додамо, що дезінформація стає ключовим інструментом реалізації зовнішньополітичних амбіцій РФ щодо політичної, економічної та військової дестабілізації України, Молдови, Грузії, Балкан та у цілому східноєвропейського регіону. З огляду на, що виклики та загрози національній безпеці держави виходять за рамки ефективної реалізації стратегічних комунікацій та публічної дипломатії, що потребує застосування загальнодержавного підходу з використанням усіх елементів національної влади. Тому уряд США намагається розробити цілісну стратегію боротьби з зовнішньополітичною пропагандою, важливим елементом якої є сприяння формування незалежних медіа в країнах, вразливих до такої дезінформації [2].

Список використаних джерел

1. *Commander's Handbook for Strategic Communication and Communication Strategy* [Електронний ресурс]. // *US Joint Forces Command Joint Warfighting Center*. – 24 June 2010 – 232 p. – Режим доступу: http://www.dtic.mil/doctrine/doctrine/jwfc/sc_hbk10.pdf. 2. *Countering Information Warfare Act of 2016* [Електронний ресурс]. // *Senate and House of Representatives of the United States of America*. – March 16, 2016 – Режим доступу: <https://www.congress.gov/114/bills/s2692/BILLS-114s2692is.pdf>.

В. Р. Негіна

ІЗРАЇЛЬ ТА НАТО: ІСТОРІЯ СПІВРОБІТНИЦТВА

Ізраїль - це демократична країна, що має ринкову економіку і здатна внести за необхідності відчутний внесок в загальну оборону. Розвинена інфраструктура, першокласний офіцерський корпус і відмінна армія, готова діяти за будь-яких умовах воєнного протистояння на найсучаснішому рівні.

Взаємовідносини Ізраїлю та НАТО мають досить тривалу і важку історію. Держави-засновники НАТО, які підписали 4 квітня 1949 року в місті Вашингтон Північноатлантичний договір, не мали принципових заперечень проти створення Ізраїлю, більш того, багато хто з них голосував за його створення. Можливо, саме це послужило причиною, що сприяла поширенню в ізраїльському суспільстві ідей приєднання до Альянсу. Подібні погляди отримали розвиток і в уряді країни, їх дотримувався, в тому числі і Давид Бен-Гуріон.

З підписанням в 1982 році «Меморандуму про стратегічну угоду», на території єврейської держави почалося створення американських військових складів. У 1991 році Ізраїль отримав право брати участь у навчаннях Альянсу, а не окремих його членів, як це було раніше.

Важливим етапом співпраці Ізраїлю та НАТО стало створення в 1994 році Се-

редземноморського діалогу, який зв'язав Північноатлантичний блок з сімома країнами, які не входять до нього: Єгиптом, Ізраїлем, Йорданією, Марокко, Мавританією, Алжиром і Тунісом.

Середземноморський діалог спрямований на поліпшення відносин і досягнення взаєморозуміння держав-учасників, і вносить вклад в надійність і стабільність в басейні Середземного моря. Цей діалог формує рамки для політичного діалогу країн-учасниць. Його діяльність організовується у відповідність з щорічною робочою програмою, основні пункти якої торкаються питань оборони і безпеки, інформації, громадянського планування і науки.

З метою підвищення рівня оперативної сумісності і досягнення необхідного ступеня взаємодії військових формувань НАТО та Ізраїлю на регулярній основі з 2001 року проводяться спільні навчання, що отримали назву «Ялівцева Кобра» («Juniper Cobra»). Вони створюють умови, перш за все, для зміцнення американсько-ізраїльського військового співробітництва в боротьбі з регіональними загрозами. В останні роки основний акцент цих навчань робився на віддзеркалення вірогідних атак балістичних ракет Ірану. США надають реальну допомогу в удосконаленні ПРО Ізраїлю, проте, залишаючи «ключ системи» в своїх руках. Для Ізраїлю дані маневри важливі з точки зору можливої конфронтації з Іраном.

За підсумками першої наради НАТО, яка відбулася за участю військових представників держав «Середземноморського діалогу» 17 листопада 2004 року, було досягнуто згоди про розширення співпраці. Крім того, Ізраїль отримав запрошення взяти участь у ряді спільних навчань, в тому числі в Україні в червні 2005 року.

Ізраїль бере участь в «Середземноморському діалозі НАТО» з самого його початку в 1994 році. Більш того, він став першою країною, що підписала в 2001 році угоду про захист інформації з НАТО, забезпечивши основу захисту секретних даних, пізніше в 2004 році, Ізраїль був прийнятий в члени Парламентської Асамблеї НАТО. «Діалог» відображає позицію Північноатлантичного союзу щодо тісного зв'язку, що існує між безпекою в Європі і безпекою, і стабільністю в Середземноморському регіоні за участі Ізраїлю. Підписана угода про «Індивідуальну програму співпраці» означає проведення постійних консультацій з питань тероризму, розповсюдження зброї масового знищення, рятувальних операцій і обміну розвідувальною інформацією. Крім того, Ізраїль приєднався до військово-морської програми НАТО в Середземному морі і отримав можливість брати участь в спільному патрулюванні.

Держава Ізраїль та НАТО сьогодні потребують подальшого розвитку співробітництва. Про це свідчить ряд факторів, які доводять необхідність зближення. В першу чергу, для Північноатлантичного альянсу Ізраїль важливий з точки зору розширення впливу на Близькому Сході. НАТО може отримати постійну військову присутність в регіоні шляхом створення військових баз і проведення навчань. Ізраїль, у свою чергу, потребує не тільки розвитку двосторонніх відносин з різними країнами світу, але і членства, нехай і асоційованого, в найважливіших міжнародних організаціях. Якщо в сфері економіки єврейській державі вдалося досягти прориву на даному напрямку, ставши членом СОТ і МВФ, то у військово-політичній сфері поки не вдається реалізувати ці плани. Багато в чому це пов'язано з невирішеним арабо-ізраїльським конфліктом.

Однак, як в 2006 році заявив Патрік Хардуїн, високопоставлений чиновник в Департаменті з політичних справ і політики безпеки НАТО: «загострення і спади ізраїльсько-палестинського конфлікту не повинні обмежувати співпрацю НАТО з Ізраїлем» [2].

Взаємовідносини Ізраїль-НАТО в даний час поступово перейшли від недовіри до певної співпраці. У вересні 2016 року Ізраїль вперше створив постійне представництво в штаб-квартирі НАТО. Першим представником єврейської держави при Альянсі став Аарон Лешно-Яар. НАТО повідомило, що має намір надати Ізраїлю постійне представництво. [1] Відкриття постійного представництва в Брюсселі ста-

ло додатковим розвитком відносин. 16 вересня 2016 року Аарон Лешно-Яар вручив вірчі грамоти в штаб-квартирі Північноатлантичного альянсу в Брюсселі.

Володіючи досить тривалою історією взаємин, Держава Ізраїль і Північноатлантичний альянс мають великий потенціал для розвитку співпраці. Все буде залежати від поміркованості та виваженості дій сторін.

Список використаних джерел

1. *Израиль обзавёлся постоянным представительством в НАТО* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://goldameir.institute/2016/09/izrail-obzavyolsya-postoyannym-predstavitelstvom-v-nato/> (дата обращения: 19.09.2016) 2. *Якимов Е. Государство Израиль и НАТО: история взаимоотношений и перспективы сотрудничества* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://icisecurity.ru/publications/studenty_i_aspiranty/yakimova_n/ 3. *Янкелевич В. НАТО? А оно нам надо?* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://evreimir.com/119670/16-05-14-yankel_otan/ 4. *Caspi H. The Israel – NATO Connection* [Electronic recourse]: <http://www.israeldefense.co.il/en/content/israel-%E2%80%93-nato-connection> 5. *Chossudovsky M. Israel: A De Facto Member of NATO* [Electronic recourse]: https://evreimir.com/119670/16-05-14-yankel_otan/

М. О. Коробка

КОНЦЕПТ ДЕМОКРАТІЇ У ЗАРУБІЖНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ: ЕВОЛЮЦІЯ ЗМІСТУ ТА ПІДХОДІВ ДО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Традиції античної демократії справили великий вплив на появу перших класичних демократичних держав Давньої Греції і Риму. У працях мислителів Стародавньої Греції ми вперше зустрічаємо поняття «демократія», (у перекладі demos – народ, cratos – влада, тобто буквально «влада народу»).

Характерною рисою демократії є її еволюція. Так, кожному історичному типу держави, кожній суспільно-економічній формації відповідала своя форма демократії. Так, у рабовласницькій демократії (Афіни, Рим) раби автоматично виключалися з усієї системи громадських відносин. Тільки вільні громадяни користувалися правом обирати державних чиновників, брати участь у народних зборах, володіти майном і т. д. Що характерно, філософи того часу схвалювали таку нерівність. Так, Платон піддає демократію критиці як устрій, який шкодить інтересам громадян полісу. На думку філософа, у демократичних державах практикується необґрунтовано лояльне ставлення до злочинців. «За такого державного ладу люди, засуджені до смерті або вигнання, тим не менш залишаються і продовжують жити в суспільстві», – йдеться у діалозі «Держава» [1, с. 373].

За феодалізму елементи демократії почали зароджуватися у формі представницьких установ, що обмежували абсолютну владу монархів (парламент в Англії, Генеральні штати у Франції, Кортеси в Іспанії, Державна Дума в Росії). Величезний прогрес у розвитку демократії започаткували, утвердження капіталізму й перемога буржуазних революцій в Англії, Франції, інших країнах. Завдяки ліквідації кріпацтва і скасуванню феодальних привілеїв сформувався цілий комплекс демократичних інститутів і процедур, більшість з яких використовується і нині (вибори, референдум). У той же час Гетьманщина була вільною від абсолютизму, оскільки гетьман не лише обирався, а й його влада обмежувалася Радою.

Розвитку демократичних ідей сприяла також Реформація у Європі. Демократичні ідеї висловлені у творах Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо та інших філософів доби Просвітництва. Певні елементи демократії у цей час можна прослідкувати в італійських містах (Венеція, Генуя, Флоренція), проте через обмеженість представництва в органах влади вони є більш схожими на олігархії. Нідерландський філософ Бенедикт Спіноза виокремлював монархію, аристократію і демократію. Останню він вважав найбільш правильною, оскільки правителі держави контролюються законом, а їх повноваження чітко окреслені. Демократичною дер-

жавою, на думку філософа, «колегіально правлять всі й більша частина народу» [2, с. 216]. В якості прикладу втілення ідеалів демократії Спіноза наводить сучасний йому Амстердам.

Після 1776 р. взірцем демократії стали США, їх політична система залишалася стабільною, за винятком Громадянської війни. Після прийняття Конституції у 1787 р. у країні не було жодної революції або перевороту. Вже тоді робилися спроби філософського і наукового осмислення політичного режиму Сполучених Штатів. Французький філософ Алексіс де Токвіль у 1831 р. відвідав Америку і за результатами своїх спостережень опублікував працю «Демократія в Америці».

Приділимо певну увагу й сучасним концепціям демократії.

Прихильники теорії *плюралістичної* демократії заперечують наявність в суспільстві єдиної волі народу як основи для діяльності влади. Наявність єдиної волі народу неможливо хоча б тому, що люди в своїх діях виходять з принципу не суспільною, а особистої користі. У зв'язку з цим суспільство розглядається як сукупність соціальних груп, які прагнуть до реалізації своїх інтересів. Процес прийняття політичних рішень і формулювання волі відбувається через боротьбу цих сил і служить своєрідним компромісом. Монополізувати процес прийняття політичних рішень якоїсь однієї силою виявляється неможливим. Плюралістична теорія демократії виходить з рівноваги політичних сил, що виключає дію однієї пануючої групи у власних інтересах.

Плюралістична демократія базується на різноманітті суспільних інтересів і суспільно-політичних рухів (політичних партій, об'єднань, асоціацій, тощо), для яких характерні наступні риси: 1) влада може спиратися на сукупність особистостей або народ, оскільки рушійною силою суспільного розвитку є різноманітні соціальні групи, в які входить особистість; 2) соціальні групи створюють ситуативну більшість, перешкоджаючи монополізації влади однією групою; 3) конкуренція і баланс групових інтересів – соціальна основа влади; 4) соціальна держава – це орган, що підтримує у суспільстві дотримання законів і стабільність у всіх сферах життєдіяльності. Разом з тим, збереження соціальної нерівності різних груп населення веде до такого розповсюдженого явища як абсентеїзм – ухилення виборців від участі у голосуванні на виборах.

Послідовники теорії *елітарної* демократії використовують зворотну логіку в доведенні переваг свого підходу. Зазвичай елітизм і демократія протистоять один одному. Однак слід йти не від ідеалу демократії, а навпаки, нормою може вважатися лише те, що перевірено на практиці. Пануюча еліта, обрана на певний строк, приймає функції політичного представництва інтересів більшості населення, позбавленого на цей же термін можливості діяти. Вимоги демократії визначають метод формування інститутів влади.

Прихильники *партиципаторної* теорії демократії (від англ. participation - співучасть), навпаки, заперечують принцип поділу праці в політиці. Вони виходять з ідеалу індивідуального самовизначення автономної особистості, причому воно розглядається ними як право на всебічне політичну участь в масштабах всього суспільства і в різних його сферах. У 1960-х рр. у західних країнах демократія участі стала активно розвиватися у різних формах самоврядування, у нових соціальних рухах (наприклад, рух зелених), громадських ініціативах, які заперечують державний примус.

Враховуючи, що кожна з цих концепцій має переваги й недоліки, а також те, що кожне суспільство відрізняється особливостями політичної культури, політичних традицій, традиції та ментальними рисами, дозволяє зробити висновок про неможливість застосування в рамках демократизаційних процесів чистих теоретичних здобутків сучасних концепцій демократії. Це, як слушно зазначає О. Федоренко, актуалізує подальший концептуально-теоретичний пошук ефективних моделей демократії, адекватних особливостям трансформаційного суспільства, зви-

чайно із врахуванням дискурсивного базису сучасної політології та її зв'язку з іншими науками [3, с. 321].

Аналізуючи сутність демократії, варто розглянути ідеї сучасної російської дослідниці Т. Алексєєвої, яка стверджує, що демократичне правління засноване передусім на згоді тих, ким управляють. Якщо дивитися на демократію з цієї точки зору, то сутність демократії пов'язана з процедурами участі пересічних людей у процесі прийняття рішень. Демократія має безпосереднє відношення до змісту рішень, що приймаються, тобто включає не лише процеси здійснення політики, але й результати цих процесів. «Демократичні уряди за визначенням проводять політику, що сприяє зміцненню певних фундаментальних демократичних цінностей, таких як свобода, рівність і справедливість» [4, с. 20].

Отже, демократія далеко не завжди розглядалася як цінність. Спочатку вона вважалася недосконалою формою правління, аж доки у США не було збудовано справжній демократичний лад. Сьогодні демократія є певним ідеальним типом, який намагаються відтворювати навіть незахідні суспільства.

Список використаних джерел

1. Платон. «Государство» [Текст] / Платон. Сочинения. В 3-х т.; пер. с древнегреч. Под общ. Ред. А.Ф. Лосева и В.Ф. Асмуса. Т. 3. Ч. 1. Ред. В. Ф. Асмус. - М., «Мысль», 1971 - С. 89 - 454.
2. Спіноза Б. Теологічно-політичний трактат [Текст] / Б. Спіноза; пер. з лат. В. Литвинов. - К.: Основи, 2005. - 237 с.
3. Федоренко О.В. Концепт демократії у політичній науці: еволюція змісту / О. В. Федоренко // Гілея: науковий вісник. - 2014. - Вип. 81. - С. 316-322.
4. Алексєєва Т.А. Демократия как идея и процесс [Текст] / Т.А. Алексєєва // Вопросы философии. - 1996. - № 6. - С. 16 - 35.

Я. Е. Марковська

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ

Парадокси глобалізації в сучасності та її зв'язок із суспільством не випадково стали предметом гострих теоретичних дискусій: неоднозначність процесів, що розгорнулися в сучасному світі, не можуть не відбиватися й на уявленнях про них. В науковій літературі поки що немає відповідей на велику кількість політичних питань, які нас цікавлять, але все ж є те, що дає нам можливість розмірковувати та шукати відповіді на ці запитання що хвилюють, про зміну політичних цінностей [1, с. 121].

В умовах суперечливого впливу глобалізації на формування нових форм суспільної організації ми стаємо свідками конфлікту інтересів глобального суспільства і цінностей окремих націй, які донедавна вважалися ними усталеними. Історичний досвід країн і культура окремих соціальних груп вступають в конфлікт із реаліями сучасного соціогуманітарного розвитку. Отже, під цінностями прийнято розуміти все те, що людям особливо дорого, корисно, необхідно для життя, чим вони сильно захоплені, до чого ставляться з хвилюванням, повагою, визнанням, пошаною. Цінностей безліч. Це можуть бути думки, почуття, погляди, інтереси, принципи поведінки або будь-які предмети, явища та їх властивості. У кожної людини складаються свої цінності або, як кажуть вчені, вибудовується своя «піраміда» цінностей, складова неповторний внутрішній світ кожної людини, основу його особистості. При визначенні лінії своєї поведінки людина орієнтується на цю власну «піраміду», вибирає, чому віддати перевагу порівняно з іншими цінностями.

Політичні цінності виконують роль орієнтирів в складному світі політики, визначають її сенс і зміст. Сутність поняття «політичні цінності» розкривається так: найвищі принципи, які забезпечують злагоду в суспільстві чи соціально-політичних групах по відношенню до головних цілей і проблем.

Енциклопедія з політології трактує політичні цінності як «сукупність ідей, уявлення і відповідних соціопсихологічних утворень (настанов, орієнтацій, пережи-

вань, стереотипів,) що визначають цілеспрямованість, стратегію і тактику політичної діяльності».

З підручника Ю.М. Розенфельда політичні цінності можна охарактеризувати трьома ознаками: 1) реалізація їх можлива лише в спільних зусиллях людей; 2) активний характер впливу на всі сторони державної влади; 3) мають безпосередній зв'язок із єдиним інтересом суспільства [2].

Згідно засобів впливу і глибини включення до політичного буття, їх поділяють на дві групи: цінності – цілі та цінності засоби.

Серед найбільш значних цінностей – цілей слід назвати: добробут, безпеку (екологічну, правову, військову інформаційну, економічну); порядок (державно-політичний, соціальний і правовий); прогрес (розвиток соціальний, технологічний, культурний); соціальна і моральна справедливість; рівність (у можливостях, у правах, політична і соціальна); легітимність; законність; свобода. Так наприклад, інтерпретація «свободи» чи «рівності» в «лівих» ідеологіях (комунізму, «демосоціалізму») принципово не співпадає з розумінням їх у неоліберальній чи неоконсервативній традиції [3, с. 27].

Цінності – засоби та їх політичне втілення виступає умовою реалізації тих чи інших фундаментальних ідеалів, що визначають характер політичного процесу. До цінностей такого типу відносять феномен влади, мир, війну, революцію, реформу, насильство і авторитет.

Отже, до загальнолюдських політичних цінностей можна віднести суверенітет, державну владу, політичну свободу, правопорядок, права людини та їх гарантії, соціальну свободу, рівність, мир тощо. Всі ці цінності по-різному сприймаються і трактуються. Для нашого часу це, мабуть, головні політичні принципи та ідеали, але в різний час вони мали різні виміри залежно від історичної епохи, типів суспільства і політичної системи та особливо від ідеології.

Кожна історична епоха по-різному розуміє процес трансформації політичних цінностей, адже вони постійно змінювались, або повністю зникали й знову виникали в той або інший період часу. Головна проблематика процесу це те, що система політичних цінностей завжди виступає у вигляді сукупності цінностей якоїсь соціальної групи як організованої громадської сили. У зв'язку з цим витікає ще одна проблема, це гармонізація політичних цінностей соціальних груп і суспільства в цілому.

Як для прикладу можна розглянути декілька історичних епох та політичних діячів, які жили в той час й досліджували трансформацію політичних цінностей та в цілому політику як науку.

Одними з головних основоположників політичної науки є Платон та Аристотель у їх працях найважливішою цінністю вважається знання. Держава розглядається як щось органічне та невід'ємне в бутті людини, а політична цінність не виокремлюється від інших цінностей.

Мислителі епохи Середньовіччя поки що не розділяють поняття держава, суспільство і т. д. Однак вони вже активно намагаються розібратись в їх природі, з'ясовують місце і роль держави в житті людини, вони починають їх оцінювати з очок зору абсолюту, себто Бога. Показовими в даному випадку є праці Августина. Основа його роздумів про сутність держави – це порівняння між «градом земним» і «градом Божим». Відношення управління і підпорядкування в «граді земному», відображають панування людини над людиною.

Новий час вважається періодом появи політичних цінностей в сучасному їх розумінні. Макіавеллі відкинув ідею існування якихось внутрішніх, сталих цінностей, на які може орієнтуватись політик. Людина стає актором політичної драми, де основною є гра, гра за будь-яких обставин. Основною цінністю є мета, мета в досягненні і утриманні влади, на це спрямовано всю її енергію, засоби. «Хоч які б засоби для цього використовувались, їх завжди сприймуть як гідні і схвалять», а тому, хто «прямує шляхом відваги, важко завоювати владу», бо «Володар, якщо

він хоче зберегти владу, мусить навчитись відступати від добра» і «не повинен рахуватись в звинуваченнях в жорстокості».

Якісно новим етапом в підході до проблеми політичних цінностей, став етап започаткований роботами Ф. Бекона. Він спробував відділити політичні цінності на основі принципу «воля-закон». Саме з допомогою цього принципу політичні цінності отримують своє функціональне визначення в політичних відносинах. Основною причиною кардинальної зміни уявлень про політичні цінності в історії політичної думки є бурхливий розвиток буржуазних відносин.

Томас Гоббс чи не вперше спробував раціонально обґрунтувати необхідність появи політичних цінностей. Продовжуючи вже розпочату до нього роботу над проблемою людини, як основної детермінанти суспільних відносин, Томас Гоббс дійшов до висновку, що саме егоїстичний стан буття людини, як «війни всіх проти всіх» спричинив до укладання суспільного договору й створення держави.

Отже, в наш час напевно найскладніше оцінювати зміну політичних цінностей, адже це зробити достатньо тяжко, бо суспільство розвивається і панує отримувати те що хоче, навіть інколи того, що майже не можливо отримати в цей час. Інколи ми навіть не замислюємося про те наскільки складно проходила зміна політичних цінностей до нашого існування, наприклад як складно було жити в часи Середньовіччя, коли в країнах творився хаос, бо всі цінності які могли існувати в той час були замінені виживанням. Та як справедливо зазначає Р. Інглхарт, протягом усієї історії питання виживання було основним для більшості людства [4, с. 131]. Та на сьогоденний час воно залишається майже незмінним.

Список використаних джерел

1. Наумкіна С. Глобалізація: тенденції інтеграції, універсалізації та поляризації сучасного світу [Текст] / С. Наумкіна, Ю. Ткачук // *Політичний менеджмент*. – 2005. – № 6. – С. 121-128. 2. Розенфельд Ю. Політологія [Електронний ресурс] / Ю. Розенфельд. - Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychniki/polit/271-rozenfeld/4222-s-2--.html>. 3. Горбатюк С.Є. Теорія цінностей як методологічна складова аксіології соціогуманітарної безпеки / С.Є. Горбатюк // *Вісник НАДУ при Президентові України (Серія «Державне управління»)*. – 2016. – Вип. 4. – С. 20-30. 4. Inglehart R. F. *Changing Values among Western Publics from 1970 to 2006* / R. F. Inglehart // *West European Politics*. – 2008. – Vol. 31. – № 1-2. – P. 130-146.

A. O. Miroshnychenko

RELIGION AS A FACTOR OF SOCIAL LIFE

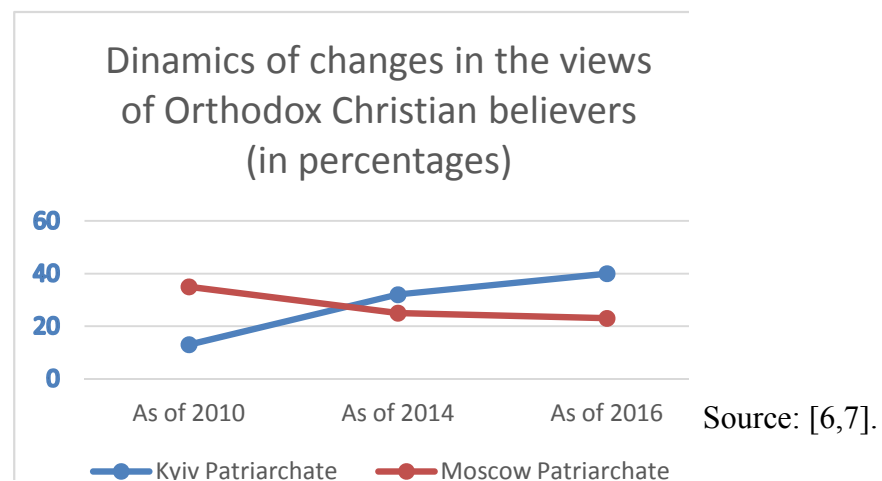
Religion, affecting the consciousness of people, can interfere significantly in the political life of our country. That is why the problem of religious factor is very actual and deserves more detailed research. Religion corresponds to the European level of spiritual life in modern Ukraine. First of all, it's free choice of religion. When the communist ideology collapsed, people stayed eye to eye with a new society. It led to emergence of new outlooks, new values. However, the importance of religion and of the church has increased. The spectrum of religion had been expanded. The number of known religions reached a hundred in modern life our country. It is not surprising that situation of religion in Ukraine has own features.

Indeed, the majority of believers in Ukraine are Christians. This kind of religion is very popular in many countries. Christianity arose in the first century in Palestine. But in the territory of Ukraine Christianity arose in 955. It all began with the visit of the Grand Duchess Olga of Byzantine Emperor Roman. This woman was so clever and beautiful that the king fell in love with her and offered her hand and heart. She did not reject the Emperor's proposal to marry, but said she wanted to be baptized first. She asks the emperor to become her godfather, and only then to play a wedding. The Emperor agreed with her terms. After the baptism of Princess Olga, he repeated his offer to marry and she said that according to the Christian laws they were in a spiritual relationship, and the

relatives should not marry. Roman acknowledged his defeat and said Olga that she outwitted him. Of course, Princess Olga tried to baptize her subjects. Nevertheless, it was all useless. Actually, in Kiev there was a political coup: Olga was deprived of power. And, finally, Svyatoslav governed the state. He was brought up in among of princess army. He did not support the Christian faith. He said that he did not want his army to laugh at him. But the situation dramatically changed in the country with respect to religion, when Volodymyr came to power in 970 . He was a son of Svyatoslav and grandson of Princess Olga. He wanted to reform the local Slavic religion, but his attempts constantly ended to failures. he was converted to Christ's teaching. In 988, Prince Volodymyr accepted a new faith. Moreover, he baptized Kiev and declared Christianity the state religion. Finally, Kievan Rus joined the All-European Spiritual Flow.

In modern life, the Christian religion has three directions.

The emergence of directions of Christianity is closely related to the history of the Roman Empire. In 1054, the church was divided. The Western Catholic Church was formed under the direction of the Pope and the Eastern (Orthodox) Church was formed under the leadership of the Bartholomew I of Constantinople. Gradually, orthodox christianity schismed and appeared two direction. It was Moscow Patriarchate and Kyiv Patriarchate. Moscow Patriarchate ranked first in the number of churches (more than 11,000) in Ukraine. But, in connection with Russia's military aggression against Ukraine most people move from the Moscow Patriarchate to the Kyiv Patriarchate. To date, 39.6% of believers belong to the Kyiv patriarchy and 23% of believers belong to the Moscow Patriarchate.

At the same time, another current of Christian religions was forming. It goes without saying that the church had the greatest political influence in those times. Martin Luther was a German professor of theology, priest, monk and a seminal figure in the Protestant Reformation. He was very worried about the situation in the politics of country. For example, about corruption, Indulgence. Luther was looking for the truth and he actively criticized dogma, that is, the Christian aspect of learning. In 1519, for this reason Luther was summoned to Rome for trial. In protest, Luther publicly burns the Exsurge Domine in the courtyard of the Wittenberg University and he married. His wife was a former nun, she left the Catholic Church. Also, he translated the bible in German language. Moreover, Luther began to preach and promote a doctrine based on the Bible. Besides, first in history, he created the Protestant church. This is the course of Christianity spread rapidly in Germany, and then around the world, including Ukraine. Today, there are more than 8,000 Protestant churches on the territory of Ukraine and 1,125 million people support this religion. Every week, about 820 thousand people visits Protestant worship.

Traditional paganism is less popular belief in territory of Ukraine. As a matter of fact, Ukraine has about 77 pagan churches. Of course, the very process of forming pagan beliefs has been going on for a very long time, over the centuries. This kind of religion has a very interesting history of origin. The history of the rise of paganism is still little

studied. But, according to ancient sources, paganism appeared in the tenth millennium BC. There are two versions of the origin of paganism. It existed among all the tribes. They believed that all objects of nature live. The appearance of paganism was quite natural. It goes without saying that man times had nothing but nature and its «magical» phenomena in ancient times.

Another reason for the birth of paganism was the need for protection. The man began to think that gods and spirits always protect him and help him. A little later, the worship of the souls of ancestors was formed. They believed that the souls of their ancient pagans, also they always accompanied in life and give advice.

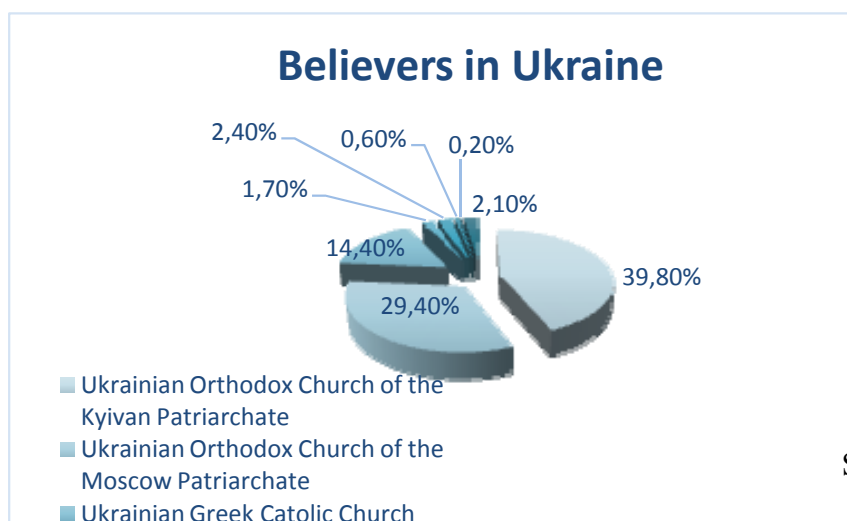
Islam is the fourth-largest religion in Ukraine, representing 0.6%–0.9% of the population. Acquaintance of the Ukrainian with the spiritual principles of Islam and Muslim way of Islam occurred only in peacetime. It was an interrupted process. For example, during the peaceful contacts of the Cossacks with the Nogai and Crimean Tatars in the Northern Black Sea Coast. Islam in Ukraine does not have any specific specifics, it did not lead to the emergence of new currents.

Unfortunately, Judaism is the fifth-largest religion in Ukraine, representing 0.2% of the population. Jews are primarily an ethnicity, closely linked with the religion of Judaism. Judaism in Ukraine has a long but tragic history. Jews came from different countries of Europe to Ukrainian lands as a result of constant persecution. For example from Germany, Austria, the Czech Republic, Spain and Portugal. In the middle of the XVII century. 45 thousand Jews lived in the West Ukrainian lands. Moreover, Ukraine was considered one of the centers of world Jewry at the end of XVIII century. In 1804, the Russian Empire officially recognized the Jewish faith. But history of the Jewish people has two great genocide that occurred on the land of Ukraine. The death toll was incredibly large. Pogroms of the Civil War (1918 – 1920) took 100 thousand lives. During the Second World War, the Holocaust took 1.4 million lives of civilians. The size of the Jewish population of Ukraine has varied over time. But, in modern life only 35-40% of the Jewish population of Ukraine is religious. There are 271 officially registered Jewish religious communities in territory of Ukraine.

It should be noted that a significant percentage of citizens fluctuate between faith and unbelief.

The rest of unbelievers. In other words, they are atheists.

In modern Ukrainian the part of believers have a superficial character, because they fulfill only formal requirements. For example, baptism, wearing cross on the chest and so on. Only 20% of believers visit the mass once a week.

Source: [4].

Religion has functions and plays a role in society. In the modern world there are several functions of religions. It's ideological, compensatory, communication, regulative, integrating-disintegrating, cultural-translational and legitimizing-discrimination functions.

The worldview function. Every "religion" has a certain type of views on man, society, nature. The worldview function. Every "religion" has a certain type of views on man, society, nature. Because we haven't no such branch of knowledge that would answer completely all the questions of human existence; every science has its own research scope. In religion there is a system of answers to all questions. The essence is not how true these answers are, but in the fact that they, unlike science, are.

Compensatory function. This function «aligns» social inequality, so transformed into equality in sins, in suffering; It affects a person's psychology. For instance, removal of stress, experienced as comfort, purification, pleasure.

Communicative function. Function providing real communication. The believer has the opportunity to communicate with people, accordingly with the established norms of religion. It facilitate the process of communication and entry into a certain environment.

Regulatory function. Regulatory function of religion is carried out with the help of certain values, attitudes, stereotypes, opinions, traditions, customs. Each religion has its own system for monitoring the fulfillment of moral precepts. So to speak, it governs the activities consciousness and behavior of individuals or groups.

The integrating and disintegrating function. This function is manifested in the fact that religion unites religious groups, and in the other, separates them.

Cultural and translational function. Religion contributed to the development and preservation of culture especially in the early stages of the development of human society. For instance, culture of writing, book printing, art, painting, music, architecture. Unfortunately, Religion developed only those values that had to do with religious culture. Moreover, churchmen ruined books and works of art that reflected views contrary to the officially proclaimed religion.

Legitimizing and delegitimizing function. Function legitimizes certain social orders, relations, norms or, conversely, the assertion of the illegitimacy of some of them.

So, religion has a great influence on economic relations and other spheres of society. Religious factor affects the economy, politics, interethnic relations, family, culture through the activities of believing individuals, groups, organizations, authorizing certain views. Religion influences society in accordance with its specific features, reflected in dogma, cult, organization, ethics, rules of attitude to the world.

The church is actively trying to influence not only the believers, but the whole society, propagating the values recognized by it as basic. In our society, people are in need of solving fundamental semantic problems that are eternal. Search goes in different directions, including in the mainstream of religion. Therefore, the future of religion in our society depends on how soon the conditions for solving such problems will be created in a secular way, which do not require an appeal to the idea of God, to the religious motivation of moral values and norms.

But, in our opinion, Ukraine is in great need of resolute realization of the principle of the world view, which based on respect for people and caring about them. That is to say, our country need absolutely humanization of all aspects of all social relations and public life. We believe that Ukraine needs its own, new and original way of development. The way that could combine the most progressive features and benefits of modern social systems, regularity of the Ukrainian historical process and simultaneously, contributing to the development of all mankind. The Ukrainian society is in need of a completely new secular ideology that can show clearly define socially important aims and guidelines. The new ideology should in no case be elementary and banal. This really should be a new, progressive, scientific ideology. Moreover, world outlook should be humanistic in entity and patriotic in nature. Unfortunately, any official status of religion is simply incompatible with the concepts of «legal democratic state».

Because in civil society genuine freedom of conscience, religious tolerance and spiritual pluralism are more perceived.

References

1. Тихонравов Ю.В. Религии мира. – Москва: [б. и.], 1996. – 333 с. 2. Яроцький П. Релігійний фактор у сучасній Україні // Людина і світ. – 2004. – № 4. – С. 2-8. 3. Бондаренко В. Релігійне життя в сучасній Україні: стан, тенденції та проблеми розвитку // Людина і світ. – 2003. – № 12. – С. 36-39. 4. Релігійні вподобання населення України [Електронний ресурс] / Інформаційний центр Infolight. – Режим доступу: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1594%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=ru. 5. Дубнов С. М. Краткая история евреев. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. 6. Товстыженко А. Количество сторонников Московского патриархата в Украине упало до 15% [Электронный ресурс] / Зеркало недели. – Режим доступа: https://zn.ua/UKRAINE/kolichestvo-storonnikov-moskovskogo-patriarhata-v-ukraine-upalo-do-15-214637_.html. 7. Товстыженко А. Большинство населения Украины относит себя преимущественно к православной церкви Киевского патриархата - 44% [Электронный ресурс] / Зеркало недели. – Режим доступа: <https://zn.ua/UKRAINE/kolichestvo-veruyuschih-kievskogo-patriarhata-v-ukraine-vdvoe-bolshe-chem-moskovskogo-172510.html>.

С. В. Погорелов

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА

Про жоден феномен не сперечаються так часто, як про лідерство. До дій та осіб лідерів часто зводять повідомлення про події в світі. Пересічним виборцям, що споглядають постійну зміну політичних фігур, немає на що орієнтуватися в сучасній політичній картині, окрім як на провідних осіб політики, з якими ототожнюються політичні партії, рухи, та й політика в цілому.

Політичний лідер - це людина, здатна змінювати хід історичних подій і політичні процеси. З даного визначення можна не погодитися, оскільки в світовій і вітчизняній історії прекрасно видно, як той чи інший політичний лідер в корені змінював політичну ситуацію не тільки в своїй державі, а й у світі в цілому. Яскравим історичним прикладом є Наполеон у Франції, В.І. Ленін в Росії, А.Гітлер у Німеччині, Володимир Великий у Київській Русі.

Будь-яку людину включатися в боротьбу за політичне лідерство змушує прагнення володіння владою, соціальними привілеями, повагою в суспільстві, матеріальним достатком. Сучасний політичний лідер повинен володіти рядом якостей і ознак, які могли б допомогти йому в досягненні мети. До таких якостей, зокрема, можна віднести інтелектуальність, ініціативність, високий рівень культури, відповідальність, ризикованість і наполегливість у досягненні мети, а також оригінальність в рішенні проблем, самовпевненість, здатність впливати на поведінку оточуючих, відповідальність, комунікабельність, наполегливість і гнучкість в окремих ситуаціях. Серед ознак, якими повинен володіти політичний лідер, традиційно розглядають наявність політичної програми, новаторської стратегії, здатність відстоювати і виражати як свої інтереси, так і інтереси тієї групи, яку він представляє, популярність в суспільстві, наявність власної команди однодумців, імідж. Також, на наш погляд, поведінка лідера мотивується його потребами: в досягненні мети, контролі над людьми і подіями.

Суспільству об'єктивно необхідний політичний лідер. Лідерство здійснюється зазвичай задля двох цілей: для реалізації інтересів народу або з особистих амбіцій. Найчастіше багато діячів не нехтують методами, які явно не відповідають нормам моралі і моральності.

На наш погляд, сучасне політичне лідерство має певні тенденції в розвитку. До них можна віднести наступні. В першу чергу, масовим трендом в прояві феномена лідерства стало різке зростання відповідальності політичних лідерів за долі людей, за сьогодення і майбутнє народів і держав, якими вони керують. Як відомо, сьогодні лідери несуть відповідальність перед усіма акторами політичного процесу, тому що є центральними суб'єктами політики. Політичний лідер повинен правильно оцінювати обставини в світі, вести конструктивний діалог зі своїми колегами, відстоювати інтереси своєї держави і народу, відповідати перед людьми за

кризи і дефолти, за зловживання чиновників, рівень корупції. Також, крім відповідальності лідера перед суспільством повинен бути зворотній зв'язок, виражена в контролі суспільства за діяльністю того чи іншого політика. Він повинен звітувати перед своїми виборцями щодо проведеної роботи в рамках своєї діяльності, публічно спілкуватися з народом, вирішувати поставлені соціальні та економічні завдання. Як тільки політик стане недобросовісно виконувати свої обов'язки, соціальні групи які висунули його мають право висловити вотум недовіри за допомогою голосування та відсторонити його від займаної посади.

Крім зростання відповідальності лідерів за долі людей, ще однією сучасною тенденцією політичного лідерства є поява нових джерел рекрутування лідерів, завдяки Інтернету і соціальним мережам. В якості яскравого прикладу можна навести виборчий процес в Україні з 2004 року. Вперше за довгий час народні маси стали активно проявляти свою громадянську активність. Відстоюючи свої інтереси і інтереси держави в цілому, громадяни шукають підтримку з боку влади. Виходячи на мітинги і демонстрації, люди активно відстоюють свою позицію і хочуть домогтися справедливості і чесності по відношенню до себе зі сторони держави. Громадяни України поділились на два табори: на тих, хто хоче змін в країні, і тих, хто хоче стабільності і сильного лідера. Прихильники першого табору закликають до зміни влади і чесному відношенню до народу зі сторони держави.

Їх діяльність часто починається з інтернет-підмошків, різних блогів і соціальних мереж і відбувається завдяки організації масових акцій, протестів і мітингів. Таким чином, можна говорити про виникнення нових джерел рекрутування лідерів, породжених посиленням традиційних мотивів боротьби за владу на тлі підвищення громадянської активності.

У сучасну епоху не можна обійтися без Інтернету, завдяки йому стало набагато простіше просувати свої ідеї і об'єднувати навколо себе однодумців, які будуть вірними своєму ватажку, що буде висунутий ними на провідні позиції. Лідер має усвідомлювати, що народ чекає і вимагає від нього певних дій, спрямованих на розвиток країни, підвищення рівня і якості життя населення. Прихильники другого табору, що переслідують ідеї збереження стабільності, бояться втратити могутність держави через «революції на майдані», тому що свіжа ще пам'ять про події більш ніж 20-річної давності, що призвели до розпаду СРСР, у якому вони звикли існувати. Тому їм потрібен постійний сильний лідер, що виконує поставлені перед ним завдання, виходячи з інтересів широких народних мас, і, що важливо, має великий вплив і користується повагою з боку світової громадськості. Прикладом такого феномену «вождизму» є Росія та Північна Корея.

В якості третьої тенденції сучасного політичного лідерства можна визначити посилення фактора публічності лідера за рахунок засобів масової інформації. Часта поява того чи іншого політика на екрані дає суспільству можливість ознайомитися з представленою їм політичною програмою і думкою щодо резонуючих питань. Це формує уявлення про політичного діяча як про грамотного фахівця з чітким баченням ситуації, що склалася в країні або навпаки.

Таким чином, ЗМІ зі свого боку стають для політиків тим інструментом, за допомогою якого зручно та ефектно підносити себе широким народним масам. Все це, є відносно новим трендом, породженим епохою інформаційного суспільства.

Виявлені тенденції сучасного політичного лідерства демонструють, що суспільство змінюється, з'являються нові способи рекрутування, підвищується відповідальність лідера перед суспільством, а без Інтернету і ЗМІ досить важко стає донести свої ідеї і позиції до широкої аудиторії. Також можна дійти до висновку, що суспільство та лідер взаємозалежні, бо натовпу вкрай важко самотійно регулювати свою діяльність, а лідер потребує влади, тому має відстоювати інтереси народу. Лише завдяки моралі і моральності, справедливих нормам закону, чіткому і чуйному керівництву можна досягти необхідних результатів і успіхів.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР ЯК ЧИННИК МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Розвиток сучасного світу іде еволюційним шляхом лібералізації та глобалізації економіки: це об'єктивний та незворотний процес. Геополітичне розташування України відзначається близькістю як до країн Європейського Союзу (ЄС), так і до країн колишнього Радянського Союзу. Україна є транзитною державою між Сходом та Заходом. У відповідності з цим для України постала проблема визначення інтеграційної стратегії розвитку.

Вагомий внесок у дослідження проблематики взаємовідносин Україна – ЄС, питанню розвитку в умовах глобалізаційних процесів та аналіз євроінтеграційних проблем України, у тому числі і з особливостями розвитку політичної модернізації зробили такі зарубіжні і вітчизняні вчені як В. Копійка, Н. Антонюк, Н. Мусис, Д. Дайнен, О. Краєвська, Ю. Губені, В. Вардовський, П. Гайдуцький, П. Саблук, О. Шубравська, Г. Черевко, В. Юрчишин. Проблеми євроінтеграційних процесів присвячували свої дослідження вітчизняні та зарубіжні науковці різних періодів. Наукові доробки, пов'язані з вивченням євроінтеграційного шляху розвитку України репрезентовано передусім у наукових працях А. Костенко, А. Баровської [3], Н. Гнидюк [4], С. Василенко, А. Миколука та інших.

Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації її економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, впровадження внутрішніх реформ. У політичному аспекті європейська інтеграція детермінує модернізацію правового поля української держави, наповнення демократичним змістом її політичної консолідації та інституціональної системи. Співпраця з ЄС сприятиме наближенню соціальних умов України до високих європейських стандартів, підвищенню рівня життя та статків населення. Європейський Союз визнав створення нашої держави однією з найважливіших подій в історії сучасної Європи та висловив переконання, що демократична сильна Україна зможе зробити значний внесок у загальну європейську стабільність. Про це було зазначено у спільній позиції країн членів Євросоюзу в листопаді 1994 року. До того ж Європейський Союз висловив свій намір підтримувати незалежність, територіальну цілісність і суверенітет України у своєму Плані дій для України, розробленому на той час [2, с. 6].

Треба відзначити, що суттєвим дефектом моделі модернізації, яка використовується у більшості пострадянських держав, є величезна інерційність, що істотно знижує, а в деяких випадках і виключає можливість подальших змін на власній основі. Небажання української правлячої еліти хоч якось обмежити вплив кланових угруповань та бюрократії на політичну систему і відокремити владу від бізнесу визначило низьку ефективність політичної системи і кризовий стан суспільства загалом. Країни Центрально-Східної Європи теж мали аналогічні проблеми: нестримну корупцію, сумнівні приватизаційні оборудки, підозрілу банківську практику, за якої кошти позичалися винятково завдяки політичним зв'язкам. Все це підривало народну довіру до демократичного порядку [1]. В цьому плані, як відзначає чеський дослідник Д. Пеге, лише гранітна наполегливість ЄС щодо неприйнятності такої практики сприяла поступовому поліпшенню, а з ним і відновленню довіри до інститутів демократії у частини громадян країн-кандидатів [3 с. 45].

Європейська інтеграція наразі набуває в Україні якісно нового змісту: з декларативного зовнішньополітичного курсу вона поступово перетворюється на комплексну внутрішню політику реформ. На цьому етапі надзвичайної важливості набуває громадська думка щодо євроінтеграції, адже саме рівень підтримки визначеного інтеграційного вектору є невід'ємним компонентом успішної політики євроінтеграції та європеїзації суспільства загалом.

Європейська інтеграція є головним пріоритетом як внутрішньої, так і зовнішньої політики України. На сучасному етапі зміст інтеграції змінюється у внутрішньополітичному та міжнародному контексті. Для українського суспільства європейська інтеграція набуває нового сенсу, трансформуючись із зовнішньополітичного курсу на комплексну внутрішню політику. Головна функція євроінтеграції – політична консолідація. У світлі актуальних політичних змін України, а також необхідності ратифікувати та реалізувати Угоду про асоціацію з ЄС європейська інтеграція повинна тлумачитися як політика внутрішніх реформ у політичній, соціальній, економічній та правовій площинах. Ідея інтеграції на практиці перетворюється на набір інструментів для внутрішніх реформ, а процес інтеграції набуде прикладних форм. Відповідно ефективність можна буде визначати за цілком конкретними критеріями та індикаторами. Це зміна законодавчої бази, впровадження стандартів та норм ЄС, зміна в системі вироблення та реалізації державної політики, рівень та характер української економіки. Все це відкриває нові можливості для зміни громадської думки. Якщо для пересічних українців наслідки євроінтеграції будуть ефективними і позитивними, то варто очікувати збільшення кількості прихильників європейського курсу в українському суспільстві. Якщо ж реформи будуть проводитися неефективно, то підтримка євроінтеграційної ідеї може зменшитися, а регіональні розколи – посилитися. Серед чинників, що визначають спільність внутрішніх та євроінтеграційних потреб вдосконалення політичної системи України, можна визначити такі: подолання суперечностей демократії і поліпшення її функціонування; заходи щодо усунення найбільш серйозних порушень у діяльності парламентської демократії; скорочення бюрократичного апарату; скорочення терміну дії депутатських мандатів; вплив на партії ззовні через наукові інститути, фонди тощо; посилення розвитку місцевого самоврядування; поступове впровадження моделі праймериз (первинних виборів).

Тому, очевидно, що Україна не повинна форсувати вступ до ЄС до того часу, поки ЄС перевтомлений процесом розширення та внутрішнім облаштуванням. Справді, із цілої низки внутрішніх причин сьогодні ЄС не готовий брати довгострокові зобов'язання щодо членства інших держав. З іншого боку, розширюючи сфери власного впливу та опановуючи новий геополітичний простір, ЄС впритул наблизився до Східної Європи (зокрема до України), із суб'єктами яких змушений взаємодіяти. Але поки що ця взаємодія є малоефективною. В цьому контексті відбуваються пошук теорії розширення ЄС та зміна інтеграційної парадигми. Така ситуація засвідчує, що в подальшому нашій державі необхідно: по-перше, забезпечити динамічний внутрішній розвиток; по-друге, побудувати конкурентоспроможну економіку; по-третє, знайти оптимальну модель українсько-російських відносин, яка має зняти бар'єри на шляху до політичної консолідації українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Артьомов І. В. Проблеми і перспективи входження України в Європейський Союз [Текст] / І. В. Артьомов. – Ужгород : Ліра, 2007. – 384 с. 2. Вовканич І. С. Досвід країн Центральної та Південно-східної Європи на шляху інтеграції в Євросоюз і НАТО [Текст] / І. С. Вовканич // Актуальні аспекти реалізації євроінтеграційних прагнень України : [збірник наук. праць]. – Ужгород, 2008. – С. 44-56. 3. Експрес-випуск Державної служби статистики України 14.02.2014 № 88/0/03.5вн-14 // <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 4. Конійка В. В. Європейський Союз: досвід розширення і Україна / В. В. Конійка. – К. : Юридична думка, 2005. – 445 с.

О. О. Бурчак

ВИСВІТЛЕННЯ BREXIT В УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯХ

23 червня 2016 року у Великій Британії був проведений референдум про вихід зі складу ЄС. Результат голосування показав незначну перевагу голосів прихильників відокремлення від Євросоюзу. Цей процес отримав назву – Brexit (поєднан-

ня слів «British» та «exit»).

Оскільки жодна країна ще не виходила зі складу ЄС - це є безпрецедентним явищем, що викликає велику увагу зі сторони ЗМІ у цілому світі. Актуальність цієї теми в Україні викликана стурбованістю громадян про переміщення уваги ЄС на Велику Британію та відходу «українського питання» на другий план. Саме цей фактор зумовлює велику активність українських ЗМІ.

Для створення порівняльної характеристики новин за даною темою було обрано три джерела: онлайн портал газети «Українська правда», онлайн портал газети «Дзеркало тижня. Україна» та онлайн портал газети «Сьогодні».

При порівнянні цих джерел було відзначено, що кожен з сайтів виклав приблизно однакову кількість статей за цією темою. У заголовках обраних онлайн порталів газет, здебільшого, використовується термін Brexit, без транслітерації на українською або російською мовою.

Крім того хочеться зауважити, що більшість статей порталу газети «Українська правда» акцентують увагу на рішеннях та заявах Великої Британії в обличчі її прем'єр міністра Терези Мей. В той самий час як інші два онлайн портали приділяють більше уваги міжнародній реакції та наслідкам Brexit.

Також треба відзначити якісний показник висвітлення матеріалу. Першим розглянемо портал газети «Сьогодні». Він відображає подію здебільшого з негативними характеристиками. Найкраще ця інформація прослідковується по заголовках статей на порталі. Так, наприклад, публікація від 28 червня 2016 року «Меркель пообещала не дать Британии «снять сливки» с Brexit», публікація від 24 червня 2016 «Цены на нефть рухнули из-за Brexit» та ін. [5, 6].

Наступне джерело «Дзеркало тижня. Україна», в своїх статтях має більш глобальний погляд на подію. Газета не характеризує подію через призму поглядів жодної зі сторін або країн, подає інформацію в цілому користуючись фактами та цитатами з різних джерел. Вона говорить про процес Brexit та його наслідки, як для Сполученого королівства та Європи, так і для світу загалом.

Можна виокремити блок новин про можливі наслідки позитивні та негативні від виходу з ЄС. Також на порталі представлені висловлення відомих особистостей щодо виходу Великої Британії з ЄС, наприклад, думка экс-директора МІБ («Екс-директор МІБ не радить Британії виходити з ЄС і замикатися в собі») [3].

В свою чергу онлайн газета «Українська правда» розміщує статті, де акцентується увага на Сполучене королівство, його погляди та реакції на події. Особливо велику увагу приділяють «думкам» окремих регіонів Великої Британії, зокрема Шотландії, що на референдумі висловилися проти від'єднання від ЄС (публікація від 6-го листопада 2016 р. «Шотландія може приєднатись до судового оскарження Brexit»). Також активно розглядається тема наслідків та рефлексій Brexit для України (публікація від 27-го липня 2016р. «ЄС, Росія та НАТО після Brexit: обриси трикутника для України») [4, 7].

Загалом, на всіх трьох порталах активно висвітлюється «українське питання» в проблемі Brexit, його можливі наслідки. Цьому присвячені окремі статті та інтерв'ю з відомими людьми (публікація онлайн порталу «Дзеркало тижня. Україна» від 4-го квітня 2016р. «Асоціація України з ЄС може вплинути на рішення Британії про участь в ЄС»; публікація онлайн газети «Українська правда» від 31-го серпня 2017р. «Британія не хоче виконувати фінансові зобов'язання ЄС щодо України після Brexit» та ін.) [1, 2].

Підводячи підсумок хочеться зауважити, що всі три портали активно висвітлюють подію виходу Великобританії з Євросоюзу, розглядаючи питання різнобічно. В більший або меншій мірі кожен з порталів розкриває у публікаціях причини та наслідки Brexit для Сполученого королівства та Європи, внутрішні розбіжності у королівстві, міжнародну реакцію, погляди експертів. Загалом, інформація подана на онлайн порталах містить одну думку, не дивлячись на різно-

манітність у підходах до викладення та мовах.

Список використаних джерел

1. Асоціація України з ЄС може вплинути на рішення Британії про участь в ЄС [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://dt.ua/WORLD/asociaciya-ukrayini-z-yes-mozhe-vplivuti-na-rishennya-britaniyi-pro-uchast-v-yes-newsweek-204569_.html. 2. Британія не хоче виконувати фінансові зобов'язання ЄС щодо України після Brexit [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pravda.com.ua/news/2017/08/31/7153673/>. 3. Екс-директор МІБ не радить Британії виходити з ЄС і замикатися в собі [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://dt.ua/WORLD/eks-direktor-mib-ne-radit-britaniyi-vihoditi-z-yes-i-zamikatisya-v-sobi-newsweek-204097_.html. 4. ЄС, Росія та НАТО після Brexit: обриси нового трикутника для України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/07/27/7052595/>. 5. Меркель пообещала не дать Британии «снять сливки» с Brexit [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.segodnya.ua/world/merkel-poobeshchala-ne-dat-britanii-snyat-slivki-s-brexit-728411.html>. 6. Цены на нефть рухнули из-за Brexit [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.segodnya.ua/economics/enews/ceny-na-neft-ruhnuli-iz-za-brexit-727496.html>. 7. Шотландія може приєднатися до судового оскарження Brexit [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2016/11/6/7057023/>.

А. В. Воевудский

ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СОВРЕМЕННЫХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

В условиях научно-технического прогресса произошли весомые трансформации во всех сферах жизнедеятельности общества, в том числе и в сфере международных отношений. Современное глобальное информационное общество, в том виде, в котором мы его видим сегодня, сформировалось в следствии так называемой «Интернет революции», которая ознаменовала приход новых форм, а также методов взаимодействия на межгосударственном уровне. Сегодня при постановке разнообразных внешнеполитических целей и разработке стратегии их реализации активно используются различные информационно-коммуникационные технологии, которые в свою очередь задают новые особенности ведения политической игры. В рамках данной работы необходимо рассмотреть следующие вопросы: 1. Интернет как новая плоскость межгосударственных отношений. 2. Сущность цифровой дипломатии. 3. Сетевые войны.

1. Сеть Интернет представляет собой глобальный коммуникационный канал, который не знает национальных границ, и обладает внушительным количеством разнообразных ресурсов, что делает его весьма привлекательной средой для реализации определенных политических задач. Граждане в пространстве сети менее зависимы от субъектов политики и более самостоятельны в сборе информации, однако постоянно существует обратная связь между субъектами политики и обычными пользователями сети. Кроме того, пользователи зачастую формируют группы интересов, которые аккумулируют общие цели, и тем самым стимулируют политические процессы в реальном мире. Коммуникационные возможности Сети могут воздействовать на политический процесс посредством упрощения горизонтальных и вертикальных политических связей: между властными институтами, между государством и гражданами, внутри самого гражданского общества. Роберт Меткалф, отец сети интернет, вывел закон ценности сети для пользователя, суть которого заключается в способности сети генерировать новую ценность, в результате чего все больше пользователей будет подключаться к данной сети. Согласно данным NetRatings, к концу 3 квартала 2002 года 560 000 000 человек в мире имели доступ к Интернету, сегодня в 2017 году приблизительно 3 467 560 991 человек имеют доступ к Интернету, и число пользователей постоянно растет [1]. Таким образом, можно сделать вывод, что с увеличением количества пользователей растет и потенциальная ценность глобальной сети как площадки для реализации

внешнеполитических задач. На повестке дня возникает вопрос информационной безопасности и ее обеспечения. Все больше государств видят необходимость в создании учреждений, которые должны заниматься поиском информации или дезинформации в информационном поле того или иного государства. К примеру, американские программы цифровой дипломатии реализуются в рамках различных ведомств, в том числе Госдепартамента, ЦРУ, Министерства обороны, а также Агентства международного развития США. Более того, растут и масштабы использования технологий, таких как цифровая дипломатия или сетевые войны как на глобальном, так и на локальном уровнях.

2. Цифровую дипломатию, можно трактовать как вид публичной дипломатии с широким использованием информационно-коммуникационных технологий, таких как социальные сети, блоги, а также различные крупные информационные ресурсы в глобальной сети для оказания влияния на собственную, а также зарубежную аудиторию[2, с.20]. Дипломатия, которая еще столетие назад была относительно «закрытой» сферой деятельности, сегодня является практически полностью открытой для обычных граждан. Цифровая дипломатия сформировалась в рамках сетцентрической парадигмы, в основе которой лежит глобальная информационная решетка, представляющая собой большое количество циркулирующей информации связанной между собой. Информация, в свою очередь, как центральный продукт сетцентрической парадигмы хранится, распространяется и распределяется в интересах различных политических деятелей [5, с.133].

Тенденция развития коммуникационных технологий сместила акценты дипломатического взаимодействия в рамках элит на глобальный уровень взаимодействия в рамках всего общества. В эпоху информационного общества коммуникативные процессы в глобальной среде используются в форме трансляции и поддержки властных отношений, а также политической общности. Также цифровую дипломатию можно рассматривать как способ достижения конкретных внешнеполитических целей «в обход» традиционных дипломатических каналов[3, с.152]. Таким образом, использование цифровых технологий в сфере дипломатической деятельности открывает новые возможности для проведения политики «мягкой силы».

Впервые практика цифровой дипломатии была зафиксирована в США в 2002 - 2003 годах, когда администрация Джорджа Буша – младшего начала переносить некоторые международные радио и телевизионные каналы в интернет. Сегодня же можно наблюдать присутствие государственных дипломатических ведомств на различных популярных сетевых ресурсах, таких как Twitter, Youtube, Facebook. Кроме того, наблюдается практика создания различных специальных курсов при национальных дипломатических академиях.

Необходимо также отметить роль мировых брендов в цифровой дипломатии, так как именно бренды зачастую влияют на выбор людей. Примерами таких распознаваемых брендов могут быть BBC, Google, Yahoo, известными всему миру и напрямую влияющие на имидж стран, с которыми ассоциируются. Имидж, в свою очередь, весьма серьезно влияет на эффективность цифровой дипломатии, которую проводит то или иное государство [4, с.94].

3. Одним из негативных последствий бурного развития информационно-коммуникационных технологий и интернета является появление новых форм международных конфликтов, таких как сетевые войны.

Сетевая война, это идеационный конфликт, в котором ключевым объектом воздействия является информация, хранящаяся или циркулирующая в управляющих, разведывательных, боевых и прочих системах. Специфика такого рода конфликта имеет в себе геополитические основы, так как целью ведения сетевой войны вполне может быть бескровная аннексия определенной территории. Центральной задачей ведения всех «сетевых войн» является проведение «операции базовых эффектов».

ОБЭ определяется как совокупность целенаправленных действий, направленных на формирование модели поведения отдельных индивидов, которые формируют общество. В целом, исследование «сетевых войн» современными военными специалистами, политологами и экспертами показывает, что происходит интенсивное переосмысление военной стратегии и создание доктрин сетевых конфликтов.

В процессе информационного противостояния в глобальной сети, политические акторы для достижения собственных целей используют широкий арсенал технологий информационно-коммуникационного влияния, в том числе методы пропаганды и манипуляции общественным сознанием. Основопологающим фактором, от которого зависит степень эффективности манипуляции, является спрос на ту или иную информацию в рамках той или иной отдельно взятой территории [4, с.107]. Так, к примеру, в 2011 г. А. Росси заявил что в «Арабской весне» роль Интернета была решающей. Благодаря социальным сетям и крупным информационным ресурсам подогревались протестные движения на территории Ближнего Востока и Северной Африки. Социальные сети в данном случае также выступили как инструмент рекрутирования и организации масс протестующих. Исходя из вышесказанного можно сделать вывод, что технология сетевых войн наиболее опасны для диктаторских государств. Разветвлённая структура глобальной паутины с множеством различных ресурсов, к примеру тех же социальных сетей, идеально подходит для ведения планомерной пропаганды и рекрутирования протестных масс даже без наличия конкретного лидера протестного движения, как это было в событиях «Арабской весны».

Также весьма известны технологии по типу «тряпичной куклы». Подобные технологии направлены на создание определённого общественного мнения искусственным путем. В рамках данной технологии могут активно использоваться бот-программы, с помощью которых может распространяться определенная точка зрения или тип мышления. Таким образом создается видимость единственно приемлемой или существующей точки зрения в рамках определенного общества людей, которые в свою очередь со временем также перенимают ее.

Все вышесказанное подтверждает эффективность информационно-коммуникационных технологий. Исходя из статистических данных становится очевидным перспективность использования глобальной сети Интернет для реализации определённых внешнеполитических задач. Также, параллельно с актуализацией интернет-пространства в практике международных отношений активно развиваются и технологии ведения глобальной политической игры, в том числе и манипуляционные. Из все этого можно сделать вывод, что в современных международных отношениях наблюдается все большее вовлечение информационно-коммуникативных технологий в сферу межгосударственных отношений.

Список использованной литературы

1.Nielsen's online audience and consumer-generated media [Электронный ресурс] – Режим доступа к ресурсу: <http://www.nielsen-online.com/intlpage.html>. 2.Крутских А. К политико-правовым основаниям глобальной информационной безопасности. Международные процессы. 2007. 3.Савин Л. Сетецентричная и сетевая война. Введение в концепцию. М.: Евразийское движение, 2011. 4.Edward A.Smith, Jr. Effects-based Operations. Applying Network-centric Warfare in Peace, Crisis and War. Washington, DC:DoD CCRP, 2002. 5.Дергачев В. Новая геополитическая архитектура Евразии от Атлантики до Тихого океана. – Вестник аналитики, 2010, №4.

Я. Я. Восвідко, І. І. Макух-Федоркова

ПЕРЕХІД ВІД «М'ЯКОЇ» ДО «РОЗУМНОЇ» СИЛИ ЯК СУЧАСНА СТРАТЕГІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ США

За час свого існування, з метою досягнення та реалізації конкретної мети, США використовували різні способи впливу на людську свідомість. Все почалося з використання жорсткої сили (Hard Power) – концепція, що обґрунтовує викорис-

тання примусу та пропаганди. З роками людська свідомість змінювалася і розвивалася, а наявність великого вибору джерел інформації тільки сприяла цьому. Як наслідок пропаганда більше не приносила потрібного ефекту, тому стало необхідно знайти новий підхід до аудиторії. В даній ситуації надзвичайно важливе значення мала концепція американського політолога та експерта з міжнародних питань Джозефа Ная. Вона отримала назву - м'яка сила, суть ідеї в досягненні мети за рахунок привабливості свого образу, ідеології, в отриманні бажаного через діалог та співпрацю. Використання м'якої сили повністю заперечує використання пропагандистських методів впливу. Більше того, обов'язковою умовою м'якої сили є поширення, не просто позитивної, вигідної для держави інформації, а й правдивої та аргументованої.

М'яка політика – це стратегія формування позитивного іміджу країни за кордоном, за допомогою багаторівневої інформаційної політики. Йдеться про зовнішню культурну політику, інформаційний супровід та культурну дипломатію [4, с. 246]. Або іншими словами – навчальні програми з обміну, задіяння різних громадських організацій, лідерів думок та ін. Крім того вона передбачає вплив на свідомість та думки людей, ненасильницьке нав'язування поглядів та установок.

Варто зазначити, що головна ідея американської м'якої сили полягає в безпосередньому спілкуванні з населенням, громадськими організаціями, неурядовими структурами, виключаючи при цьому уряд, який виконує проміжну роль в діалозі, що послаблює силу впливу.

Згідно з ідеями Дж. Ная, м'яка політика має декілька характеристик – регулярність (інформаційний вплив повинен бути регулярним, а його обсяг фіксованим), стратегічність (мається на увазі створення базового іміджу, який повинен бути внесений у свідомість цільової аудиторії, та постійно підтримуватися), оперативність (інформаційні агентства мають бути готовими до швидкого реагування в кризових ситуаціях), і не менш важлива складова – вербування лідерів-думок, за допомогою різних стипендій, обмінів, семінарів тощо, з метою використання їх впливовості на свою користь [2, с. 151-154].

Американський дослідник Ф. Баргхорн, визначає м'яку силу, як маніпуляцію культурними матеріалами і кадрами в цілях пропаганди громадською думкою [5, с. 10-11]. Тому культурна політика в зовнішньо-політичних цілях – це доволі сильний і самостійний інструмент, який має ідейну основу, який можна використовувати протягом тривалого періоду [1, с. 277].

Після 2010-х років інформаційна політика США вже була не спроможна відповідати сучасним міжнародним викликам. М'яка сила, не зважаючи на успішність в попередні роки, більше не приносила бажаних результатів. Провідні американські дослідники зрозуміли, що немає сенсу займатися виключно питаннями культури та освіти, оскільки більшість учасників міжнародної політики почали використовувати жорсткі пропагандистські підходи у реалізації своїх політичних цілей [6]. В результаті інформаційну політику США після 2010-х років почали називати розумною силою. Її часом ототожнюють з стратегічними комунікаціями, що означає проведення активної інформацийно-маніпулятивної політики за кордоном.

Розумна сила – це новий зразок традиційної пропаганди, який відрізняється від класичної тим, що інформація доноситься точково до конкретних груп за кордоном, спеціально підібраними під цільову аудиторію методами, а також здійснення контрпропаганди у відповідь на дезінформацію ворога. Американські спеціалісти з комунікацій характеризують розумну силу як діалогову пропаганду, що потребує двостороннього обміну інформацією з об'єктом впливу. Щоб комунікація була ефективною, потрібно аби уряд попередньо вивчив сигнали, що йдуть від закордонної аудиторії. Після цього слідує відповідь у вигляді інформаційної кампанії, яка має на меті скоректувати імідж за кордоном.

Сучасна інформаційна політика США передбачає не лише інформування і

вплив, але й вивчення та розуміння очікувань зарубіжної аудиторії. Адже якщо знати, якої інформації потребує аудиторія, інформаційний вплив буде ефективнішим.

Варто зазначити, що в сучасних умовах розумна інформаційна політика США характеризується оперативністю та компактністю (мається на увазі, що вона набула регіонального характеру), адже американським керівництвом проводиться агресивна інформаційна політика в зонах регіональних конфліктів. В останні роки Америка почала створювати в країнах з нестійкою політичною ситуацією «інформаційні станції», які надають змогу швидко реагувати на дезінформацію. Крім цього такі станції працюють і в режимі он-лайн [3, с. 128].

Отже, перехід від м'якої сили до розумної був спровокований викликами, з якими США зіштовхнулася в останні роки. М'яка культурна інформаційна політика більше не могла конкурувати з російською дезінформацією та пропагандою ісламських терористів. Виходом стало подання, за допомогою маніпулятивних інструментів жорсткої сили, культурних елементів м'якої сили. Це діюча схема – жорстка пропаганда проникає в думки, змушує до потрібних реакцій, а діалогічність м'якої сили допомагає знайти болючі місця аудиторії та її бажання, які стають базою для побудови стратегії маніпулювання свідомістю індивіда, з метою створення підтримки для своєї країни.

Список використаних джерел

1. Боголюбова Н.М. Теоретические аспекты проблемы внешней культурной политики / Н. М. Боголюбова, Ю. В. Николаева // Америка и мир: история и современность. - СПб. - 2006. – 267-280 с.
2. Най Дж. Гибкая власть. Как добиться успеха в мировой политике. / Дж. Най. – Новосибирск. - М.: Фонд социопрогностических исследований «Тренды», 2006. – 221 с.
3. Наталья Цветкова. Публичная дипломатия США от «мягкой силы» к «диалоговой пропаганде». / Н. Цветкова. // Международные процессы. - Том 13. - № 3. – СПб. – 121-133 с.
4. Ширяев Б.А. Внешняя политика США / Б. А. Ширяев. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2007. – 442 с.
5. Barghoorn F.C. The Soviet Cultural Offensive. The role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy / F.C. Barghoorn. – Princeton, 1960. – 353 p.
6. Bean H., Comor E. America's 'Engagement' Delusion: Critiquing a Public Diplomacy Consensus. / Bean H., Comor E. // International Communication Gazette. - № 74. - 2012.

М. М. Галлаєв

МІЖНАРОДНІ ТЕРИТОРІАЛЬНІ СПОРИ ТА МЕТОДИ ЇХ ВРЕГУЛЮВАННЯ

В основі сучасної системи міжнародних відносин лежить міжнародний правопорядок, який базується на основоположних принципах міжнародного права, що забезпечують належне підґрунтя для міжнародного співробітництва держав. Попри це, в усіх сферах міжнародних відносин постійно виникають міжнародні спори. Об'єктивно так склалося, що найскладнішими міжнародними спорами є територіальні, адже саме вони можуть призвести до виникнення загрози миру та безпеці як на регіональному, так і на глобальному рівнях [1].

Війна за територію завжди була визначальною характеристикою історії людства, а територіальні спори були і є основною причиною міждержавних війн. Важко уявити війну, причини якої не включали б певної територіальної компоненти. Причиною колоніальних війн XVIII та XIX століть була виключно територія, сучасні збройні конфлікти, окрім територіальної складової, також мають релігійне та політичне підґрунтя [1].

Територіальні спори є суттєвим фактором у підвищенні вірогідності виникнення збройних конфліктів. Крім того, територіальні спори ймовірніше можуть призвести до війни або збройного конфлікту, ніж інші види міжнародних спорів. Разом з тим, твердження про те, що міжнародні територіальні спори обов'язково призводять до збройних конфліктів також є помилковим. Багато з них тривають роками, і сторони не вважають за доцільне вдаватися до застосування сили [1].

У 1945 році із прийняттям Статуту ООН було встановлено загальний принцип, відповідно до якого держави-члени не можуть застосовувати силу в своїх взаємовідносинах, а також закріплено зобов'язання вирішувати свої міжнародні спори лише мирними засобами таким чином, щоб не ставити під загрозу міжнародний мир, безпеку та справедливість. Ці принципи є основоположними принципами сучасного міжнародного права [1].

Таким чином, в ході історичного розвитку міжнародною спільнотою було сформовано достатньо дієві міжнародно-правові механізми мирного врегулювання міжнародних територіальних спорів, що включають як дипломатичні, так і судові засоби. У цьому контексті надзвичайно важливою є роль міжнародних судових органів, оскільки саме вони, сприяючи мирному врегулюванню міжнародних територіальних спорів, є тим механізмом, що забезпечує ефективність вирішення спорів, а також формують нові міжнародно-правові засади розмежування територій. Крім того, внаслідок вирішення конфліктів і спорів між державами у судовому порядку відбувається еволюція міжнародного права [1].

Міжнародний Суд ООН є єдиним постійним міжнародним судовим органом універсального характеру, на який покладено завдання підтримувати міжнародний мир та безпеку на основі міжнародного права. Незважаючи на відносно невелику кількість справ, які було вирішено Міжнародним Судом ООН, своєю діяльністю він сприяє утвердженню міжнародного правопорядку та розвитку міжнародного права [4].

Міжнародні територіальні спори – це спори між державами з приводу юридичної належності певної території. Територіальна претензія – претензія на верховенство законів держави на певній території. Коли на одну й ту саму територію, належність якої не встановлена, претендують дві або більше держав, – виникає територіальний спір. Суб'єктами територіального спорів можуть бути тільки держави. Спір між індивідом та державою не ставить питання про державну належність території і через це не є територіальним спором. Також не є територіальним спором боротьба нації за здійснення права на самовизначення та створення незалежної держави на певній території. Оскільки міжнародні організації не мають власної території, вони також не можуть бути суб'єктами територіального спорів. [5;6]

Питання територіальних спорів та конфліктів має велику історію. Варто було одній державі захопити територію іншої, як остання розпочинала готувати війну за повернення своїх територій. Таким чином, за одним територіальним загарбанням нерідко йшла ціла низка воєн за розподіл, перерозподіл земель.[3]

Багаторазові переходи певних територій від однієї держави до іншої досить часто призводили до того, що кожна із сторін вважала дану територію власною. Багато з подібних спорів залишаються не вирішеними і сьогодні. Існують десятки районів, належність яких тією чи іншою державою оскаржується, і в цих районах нерідко виникають небезпечні збройні конфлікти.[3]

В даний час приблизно 50 країн світу змагаються за ті чи інші території у своїх сусідів. За підрахунками американського дослідника Деніела Пайпса, в Африці налічується 20 подібних суперечок, в Європі - 19, на Близькому Сході - 12, в Латинській Америці - 8 [3].

Основними джерелами мирних засобів розв'язання міжнародних спорів є: 1) Конвенція «Про мирне вирішення міжнародних суперечок» 1907 р.; 2) Статут ООН 1945 р.; 3) Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р.; 4) принципи врегулювання спорів та Положення процедури НБСЄ з мирного врегулювання спорів 1991 р.

Загалом розрізняють два основних способи вирішення міжнародних спорів: дипломатичний і судовий. Дипломатичні процедури не завжди приводять до ефективного й остаточного розв'язання спорів, оскільки держави, що беруть участь у

спорі, залишають за собою право прийняття остаточного рішення. При застосуванні судових процедур держави погоджуються та підпорядковуються рішенням, зміст якого їм на початку процедури не відомий [2].

Згадані міжнародно-правові документи перелічують такі мирні засоби вирішення міжнародних спорів: переговори, обстеження, посередництво, примирення, арбітраж, судовий розгляд, звернення до регіональних органів або угод, а також інші засоби. Переговори, обстеження, посередництво, добрі послуги, примирення належать до дипломатичних способів вирішення міжнародних спорів; судові процедури - це міжнародні судові установи, різні третейські суди і арбітраж [2].

Список використаних джерел

1.http://ebooktime.net/book_247_glava_61_§_8_Teritorialny.html. 2.http://pidruchniki.com/15931106/p_ravo/mirni_zasobi_virishennya_mizhnarodnih_sporiv. 3.<https://ria.ru/politics/20080826/150695029.html>. 4. Буроменський М. В.. Міжнародне право: Навч. посібник - К.: Юрінком Інтер. - 336 с.. 2006. 5. Задорожній О. В.. Територіальна претензія // Українська дипломатична енциклопедія : у 2 т. / Л. В. Губерський (голова). – К.: Знання України, 2004. – Т. 2. М – Я. – 812 с. 6. Сухарев А. Территориальный спор // Большой юридический словарь / Сухарев А. – М.: Инфра-М, 2005. – 857 с.

А. С. Дробот

МІЖНАРОДНЕ ПРАВОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ У БОРОТБІ З КОРУПЦІЄЮ

Основна глобальна проблема не тільки ЄС, але і світу - проблема корупції. За останніми даними, тільки через хабарі світова економіка щорічно втрачає від 1.5 до 2 трильйонів доларів. Це приблизно 2% світового ВВП. А загальний негативний вплив на економічний розвиток та добробут людей скоріше за все набагато більше, тому що хабарі це тільки один з видів корупції [1,3].

Насамперед зазначимо, що корупція – це використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди [1].

На даний час основними правовими актами, що регулюють питання міжнародного співробітництва у сфері запобігання і протидії корупції є: Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 року; Декларація Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях від 16 грудня 1996 року; Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS 173) від 27 січня 1999 року; Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 191) від 15 травня 2003 року; Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією від 4 листопада 1999 року; Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 року; Додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників від 15 жовтня 1978 року; Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року; Європейська конвенція про передачу засуджених осіб від 21 березня 1983 року; Додатковий протокол до Європейської Конвенції про передачу засуджених осіб від 18 грудня 1997 року; Конвенція Співдружності Незалежних Держав про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 року; Угода про створення групи держав по боротьбі з корупцією (GRECO) від 05 травня 1998 року; Статут Групи держав по боротьбі з корупцією (GRECO) від 5 травня 1998 року [2].

В ЄС, Рада Європи здійснює розробку антикорупційних програм за допомогою багатопрофільної групи з питань корупції (Multidisciplinary Group on Corruption - GMC), яка з 1994 року розробила такі документи: Рекомендації ОЕСР про хабарництво у міжнародних комерційних операціях (Страсбург, 2 січня 1995 р., GMC (95)1); Політика і правила здійснення оборудок (з проектів, що фінансуються ЄБРР) (Страсбург, 16 грудня 1994 р., GMC (94)4); Вимагання і

хабарництво в комерційних операціях (Страсбург, 19 грудня 1994 р., ГМС(94)5); Програма заходів боротьби з корупцією (1995), в якій визначено: поняття корупції, заходи і засоби її виявлення, захист і відповідальність посадових осіб та корпорацій за корупцію; форми і методи боротьби з корупцією і легалізацією доходів від корупції.

Міжнародна торгова палата ще з 70-х років минулого сторіччя займається розповсюдженням високих етичних стандартів у бізнесі. В опублікованих «Правилах проведення боротьби з вимаганням і хабарництвом» запропоновано базисні принципи (14 статей) поведінки, з яких: 1) відмова від хабарів і вимагання; 2) ведення звітності і неприпустимість секретних рахунків; 3) підвищення відповідальності посадових осіб; 4) затвердження фірмами власних кодексів; 5) посилення національних антикорупційних законів; 6) прийняття добровільного кодексу поведінки в міжнародному бізнесі. Правила мають рекомендаційний характер як узірєць коректної ділової практики. Звернемо увагу на рекомендацію розробки власних фірмових кодексів, що й зроблено деякими американськими, італійськими ТНК.

Проблема набула особливої гостроти з кінця 80-х років минулого сторіччя внаслідок росту злочинності і, особливо, нелегальних операцій (illegal transactions) постсоціалістичних країн. Хоча спроби боротьби з цим явищем простежуються ще з 1936 року, лише зміна позиції Швейцарії зумовила реальні кроки.[3]

Загальні положення ЄЕС 1991 року, прийняті Радою Європи, передбачали, що всі країни ЄС до 1993 року повинні було ухвалити спеціальні закони, які дозволяли б притягати до відповідальності за відмивання грошей, зобов'язували б банк встановлювати особу клієнта і справжніх власників ресурсів, величина яких перевищує 15 тис. євро, заявляти про будь-яку підозрілу угоду.[3]

Таким чином, основними напрямками міжнародної взаємодії у сфері запобігання і протидії корупції є: практичний (наприклад, надання, у відповідних випадках, необхідних предметів або необхідної кількості речовин з метою проведення експертизи або розслідування, виконання процесуальних дій тощо); інформаційний-освітній (наприклад, надання відповідним органам іноземних держав та одержання від них інформації з питань запобігання і протидії корупції, обмін співробітниками компетентних установ тощо); нормотворчий (наприклад, удосконалення договірної бази співробітництва шляхом укладання міжвідомчих угод відповідних відомств та участі у підготовці міжнародних договорів України).

Список використаних джерел

1. Політична корупція в Україні: суб'єкти, прояви, проблеми протидії. – Інформаційно-аналітичні матеріали до фахової дискусії «Політична корупція в Україні: стан, чинники, засоби протидії». – Київ, Центр Разумкова. – 27 листопада 2009. – С. 56. 2. Corruption Perceptions Index 2009. – Сайт Transparency International, http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/2009. 3. Нев-мержницький Є.В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: Монографія. – К.: КНТ, 2008. – С.222.

Р. С. Косенко

ОБРАЗ УКРАЇНИ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦІЇ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНО-РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ

Кожна держава намагається створити собі привабливий образ у світі. Для сьогоднішньої України це питання, без перебільшення, життєво важливе: від того, наскільки нас зрозуміють і, відповідно, підтримають, залежить значною мірою, чи зуміємо ми не втратити державність в умовах зовнішньої агресії з боку Росії.

Як же сприймають Україну у сучасному світі? Безумовно, точки зору значно різняться: від «в Україні триває громадянська війна, яку розв'язала влада у Києві» до «Україна стала жертвою російської агресії». Отже, актуальним є дослідження сучас-

ного образу України в різних державах, серед різних політичних партій тощо. А вже на основі цих досліджень треба коригувати нашу роботу на міжнародній арені – щоб максимально повно донести нашу позицію та отримати її розуміння й підтримку.

Моє дослідження присвячене образу України у Франції – одній з найважливіших країн ЄС та НАТО, Постійному члені Ради Безпеки ООН із правом вето, країні Норманського формату, що безпосередньо залучена у переговорний процес по врегулюванню ситуації в Україні.

Тому актуально з'ясувати, як сприймають нашу державу у Франції. Об'єкт цього дослідження – сприйняття України у Франції. Предмет дослідження – образ україно-російського конфлікту серед французьких політичних сил.

Більшість українців вважають, що Франція – доволі неоднозначна країна у плані підтримки України. З одного боку, Франція намагається якось допомогти Україні (вводить санкції проти Росії на рівні ЄС, підтримує нашу державу у Раді Безпеки ООН, пропонує свою роль як посередника між Україною та Росією тощо), а з іншого – Франція все ж не є цілком послідовною, а тому не належить до країн – найближчих друзів України (серед яких – країни Балтії, Польща, США, Канада та Британія).

Як зазначають Т. Водотика та Є. Магда у «Іграх відображень», у Франції є три основні позиції щодо україно-російського конфлікту: «Путін – агресор», «Путін – агресор, але...», «Путін – не агресор». Саме друга група зараз є найпоширенішою. І у більш складні часи для самої Франції (наприклад, погіршення економічної ситуації всередині Франції чи збільшення терористичної загрози з ісламським слідом) саме вона набуває ще більшого значення [1, с. 211].

Отже, зупинюся на аналізі поглядів провідних французьких політиків та політичних сил щодо ситуації в Україні.

Нинішній президент Франції, центрист Еммануель Макрон, на думку багатьох експертів і звичайних людей, є досить прихильним до України. Ще під час президентської кампанії більшість українців хотіли, щоби перемогу на виборах здобув саме він. Українські ЗМІ відзначали, що Макрон - чи не єдиний з прохідних кандидатів, що не помічений у зв'язках з Кремлем. Ось кілька його заяв напередодні виборів: «Потрібно вести діалог з владою Росії, але діалог вимогливий», «Я не буду підпорядковуватись диктату Путіна, і в цьому моя відмінність від пані Ле Пен» [2].

Примітно, що ці заяви звучали ще перед виборами – у час, коли кандидати намагаються більш обережно висловлюватися, намагаючись не відштовхнути від себе потенційних виборців (наприклад тих, хто не задоволений збитками від санкцій проти Росії, а таких у Франції чимало).

Не змінив Макрон своєї риторики і після виборів, вже у статусі Президента Франції. Він неодноразово казав, що Крим належить Україні, а зняття санкцій можливе лише після виконання Росією своїх міжнародних зобов'язань. Чітко висловився Макрон і про Анну Київську – дочку Ярослава Мудрого, Королеву Франції в XI столітті: «Хочу сказати, що між нашими обома країнами є дуже глибока історія. І ви цьому присвятили деякий час, щоб віддати належне Анні Київській. Ви розповіли, наскільки важлива ця історія 11-го століття, наскільки вона глибоко торкається наших давніх відносин» [3]. Тим самим французький президент заперечив слова Путіна, що Анна має російське походження.

Варто розглянути, як сприймають Україну соціалісти – донедавна одна з двох провідних політичних сил Франції, представником якої був попередник Макрона Франсуа Олланд. Олланд, у цілому, «не належить до когорти палких прихильників Росії» [1, с. 212]. Про що свідчить і його рішення не продавати Росії вже зроблені на її замовлення кораблі «Містраль». Хоча дуже часто позиція Олланда та соціалістів з українського питання не була чітко вираженою, а зводилася до підтримки позиції Німеччини та загальноєвропейської позиції. Тодішній міністр закордонних справ Франції Лоран Фабіус теж намагався «тримати планку у справі (не)прихильності РФ» [1, с. 212].

Республіканці (Les Républicains) – це правоцентристська політична сила. Її кандидат на Президентських виборах 2017 року Франсуа Фійон досить скептично висловлювався щодо України. Він покладав відповідальність за конфлікт на Донбасі на Київ. Коли відбулося вторгнення російських військ в Україну, Фійон сказав, що це здійснили «російськомовні люди, які більше чи менше належали Москві»[5]. Негативно політик ставився і до можливого вступу України в НАТО та ЄС: «Потрібно просто визнати – Україна і Грузія не призначені для вступу до ЄС і НАТО» [5].

Його однопартієць Ніколя Саркозі, Президент Франції в 2007 – 2012 роках, ставився до ідеї підтримки України ще більш критично: «Величезна помилка – підтримувати Україну й тим створити умови для нової Холодної війни з Росією» [4].

Є серед Республіканців і протилежні думки. Так, Ален Жюппе, мер міста Бордо та колишній міністр закордонних справ Франції, який теж хотів бути кандидатом в президенти від Республіканців, але програв Фійону внутрішньопартійні вибори, виступив за збереження санкцій проти Росії, проти зближення з Володимиром Путіним, який «не припиняє говорити про холодну війну». Також він наголошував на необхідності виконання Росією Мінських угод та неприйнятності анексії Криму [6].

Лідер французької ультраправої партії «Національний фронт» займає ще більш проросійську та антиукраїнську позицію. Для неї ідея Росії-агресора, окупанта суверенної держави, що порушила міжнародні зобов'язання, є розмитою [1, с. 210]. Ле Пен так сказала про захоплення Криму російським лідером: «Я пишаюся тим, що він зміг повернути великій нації, яка зазнала і принижень, і переслідувань, почуття гордості та радості життя»[7].

Ще правіші за «Національний фронт», але дрібні й маргінальні угруповання діють під гаслом «За мир в Україні», проте насправді – неприховано підтримують Росію, деякі їхні члени воюють на Донбасі на боці «ДНР». А на сайті радикального «Блоку ідентичності» є тези російської пропаганди, як-от: «Українці виморюють газом пацієнтів госпіталю»[1, с. 211].

Отже, розглянувши сприйняття України представниками основних політичних сил Франції, можемо зробити певні висновки.

По-перше, у сьогоdnішній Франції є явно недостатнє розуміння ситуації в Україні, її історії, коренів проблем нашої держави. Відтак сподіватися на збільшення підтримки без докладання до цього зусиль (роз'яснювальної роботи тощо) нам не варто.

По-друге, підтримка України з боку політиків центристських поглядів (наприклад, Макрон) є більш високою, аніж з боку радикальних, зокрема ультраправих.

По-третє, у представників однієї політичної сили часто немає однакового ставлення до України (Фійон та Жюппе - республіканці, але мають протилежні погляди). А тому українцям не варто вішати так звані штампи, що «ця сила – явно проросійська, і у разі її приходу до влади Україні немає на що сподіватися». Знову-таки, потрібна більш активна робота з представниками різних політичних сил.

Нарешті, основний урок, який українці мають зрозуміти – необхідно і в подальшому вивчати сприйняття України у Франції, його динаміку. І доносити власну позицію в першу чергу до широких прошарків французького суспільства – тобто виборців, які, як і в будь-якій демократичній країні, своїм голосуванням визначають пріоритети для політиків.

М. І. Кравченко

ІДЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ ІСЛАМСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

На сучасному етапі Ісламська Держава (ІД) розглядається як одна з ключових загроз міжнародній безпеці. Проти угруповання, яке захопило значні території в Сирії та Іраку ведуть війну десятки держав світу. ІД вдалося створити або взяти на

озброєння кілька стійких і дієвих наративів, що допомогло їй розповсюдити жах і паніку серед світового співтовариства, а також завербувати в свої ряди тисячі прихильників не тільки в Сирії або в Іраку, але і в інших країнах Близького Сходу, Африки та Європи. У цьому контексті важливим є розгляд ідеологічних основ діяльності Ісламської Держави.

Ідеологія ІД базується на ваххабізмі – релігійно-політичному русі в ісламі, який закликає до повернення до фундаментального ісламу. Ваххабізм є державною релігією та ідеологією Саудівської Аравії. Фінансову підтримку поширенню ваххабізму в усьому світі надає і Катар, хоча ця країна (разом із Саудівською Аравією) належить до очолюваної США коаліції проти Ісламської Держави [3].

ІД проголошує політичну ідеологію та світогляд, які припускають, що мусульмани діляться на категорії, а багатьох з них можна звинуватити в невірі. Угрупування стверджує, що арабське населення має бути повернуте до істинного ісламу, тому мусульмани можуть звинувачувати один одного у відступництві, не дотримуючись традиційних критеріїв, що передбачають серію перевірок, які санкціонують відлучення підозрюваного від ісламу. Також угруповання дотримується ідеї про те, що мусульмани принципово відвернулися від справжніх ідеалів ісламу, а виправлення такого відхилення можливе лише за допомогою радикальної примусової революції.

Ісламська Держава вміло підігріває та експлуатує міжконфесійну ворожнечу, давно існуючу серед народів Близького Сходу. ІД використовує ненависть громад одна до одної та вибіркові релігійні концепції, щоб обґрунтовувати свої дії, а також для того, щоб знаходити прихильників і нейтралізовувати сили, які здатні чинити опір. Так, для виправдання своєї священної війни і жорсткого терору ісламістські лідери ІД залучають часом суперечливі положення з Корану і радикальну теологічну літературу, але лише такі, які вписуються в їх концепцію священної війни. Саме тому ідеологія угруповання суперечить поглядам офіційних богословів. Свідченням тому є відкритий лист 126 шейхів, вчених та мусульманських лідерів до керівника Ісламської Держави Абу Бакр аль-Багдаді, бійців і послідовників самопроголошеної держави. Лист містить 24 положення, в яких розкриваються ідейні суперечності між офіційними богословами і радикальними лідерами [2].

Діяльність ІД викликає негативну реакцію не тільки серед мусульманського офіційного духовенства, а й у представників інших радикальних ісламських груп. Так, навіть керівництво «Аль-Каїди» припинило співпрацю з Ісламською Державою, а в деяких регіонах між ними почалися прямі зіткнення.

ІД вимагає беззаперечного дотримання шарії – середньовічного зводу законів і правил повсякденного життя. Незважаючи на те, що ІД насаджує жорстке дотримання ісламських законів, вона, в першу чергу, є коаліцією противників шийтської влади Іраку, яка включає в себе як ісламістів, так і колишніх офіцерів часів режиму Саддама Хусейна.

Ісламська Держава також зосереджена на боротьбі з оточуючими її арабськими країнами й Туреччиною. Керівників цих держав бойовики називають «тагут», тобто тими, хто підкоряється «рукотворним» законам, а не «божественним» законами шаріату. На думку ісламістів, ці уряди пригнічують їх умовний «електорат» – мусульман, які проживають на Близькому Сході [1].

Крім цього, до числа ідеологічних суперників ІД потрапляють і країни Близького Сходу, побудовані за принципами націоналізму, комунізму і демократії. Найбільш ворожою ідеологією щодо ставлення до ісламізму є націоналізм. Саме на цій ідеї побудовані практично всі арабські держави, навіть не дивлячись на те, що будь-який поділ за національною ознакою прямо заборонений в ісламі. Демократія і те, що самі бойовики нею вважають – під визначення потрапляють всі режими, в яких уряд прийшов до влади шляхом виборів – також серед ворогів ІД. І, нарешті, угруповання намагається придушити ідеї комунізму, які розповсюд-

жуються Робочою партією Курдистану.

Таким чином, ідеологія Ісламської Держави – це комплексне явище, її виникнення не можна пояснити впливом якоїсь однієї особистості, руху або навіть часу. Незважаючи на те, що ІД намагається представити себе як організацію, що ґрунтується на ідеології радикального ісламізму, алогічні дії організації та надмірна жорстокість свідчать про те, що це – не стільки релігійна, скільки зонтична організація, що служить геополітичним цілям.

Список використаних джерел

1. Елкина А. Чем «Исламское государство» отличается от других террористов [Электронный ресурс] / А. Елкина, Д. Ходали // Deutsche Welle. – 20 декабря 2016 г. – Режим доступа: <http://www.dw.com/ru/чем–исламское–государство–отличается–от–других–террористов/a–18878178>. 2. Сазонов В. Об идеологии и информационных войнах ИГИЛ [Электронный ресурс] / В. Сазонов // Media Sapiens. – 20 мая 2016 г. – Режим доступа: http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/ob_ideo-logii_i_informatsionnykh_voynakh_igil. 3. Хассан Х. «Исламское государство»: идеологические корни и политический контекст межконфессиональной вражды [Электронный ресурс] / Х. Хассан // Московский Центр Карнеги. – 27 декабря 2016. – Режим доступа: <http://carnegie.ru/2016/12/27/ru-pub-66552>.

С. Е. Левина

ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ МЕЖДУНАРОДНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

Организация свободной торговли между странами, не являющимися членами Европейского союза предоставляет потенциальным её членам дополнительные возможности экономического сотрудничества. Опыт сотрудничества можно заимствовать у стран Ближнего Востока. Катар – государство Ближнего Востока, расположенное на Катарском полуострове в северо-восточной части Аравийского полуострова. Шесть государств, Катар в том числе, – членов Совета сотрудничества арабских государств Персидского залива заявили о создании общего рынка. Помимо свободного движения капитала между этими странами, договоренность подразумевает свободу передвижения и проживания, трудоустройства и социального обеспечения, равенство экономических возможностей для граждан. Договоренность предполагает развитие инфраструктуры: транспортных систем, связи, энергетики и телекоммуникаций. Для Катара это очень значимо, так как эта страна собирается принимать Чемпионат мира по футболу в 2022 году. В свою очередь Катар проявляет интерес к украинским морским портам. Украина заинтересована в сотрудничестве с Катаром в вопросах развития портовой инфраструктуры. Представители портовой индустрии Катара налаживают связи с Украиной, так как портовая инфраструктура представляет интерес для обеспечения продовольственной безопасности Катара и развития сельского хозяйства.

Не все отрасли Катара одинаково развиты. Сельское хозяйство в Катаре является отраслью с ограниченными возможностями из-за сурового климата, отсутствия пресной воды и нехватки пахотных плодородных земель. Политика по приобретению сельхозугодий является повсеместной для всех аравийских государств. Катар уже приобрел сельхозугодия в различных странах таких, как: Австралия, Египет и Судан. В качестве решения данной проблемы, страна считает целесообразным разрабатывать подобные взаимовыгодные экономические договора со странами Персидского залива. Катар, таким образом, обеспечивает свою продовольственную безопасность, инвестируя в землю той или иной страны, получая определенный процент урожая. Разрабатывая подобные инвестиционные проекты, Катар обеспечит себя продовольствием, а государства, заинтересованные в сдаче в аренду пахотных земель получают долгосрочные инвестиционные проекты, которые благоприятно скажутся на экономике этих стран.

На сьогоднішній день розвиток інфраструктури є ключовим пріоритетом для Катару. Страну в переддвер'ї 2022 року витратить 468 мільйонів євро в тиждень на покращення інфраструктури. Для проведення заходів кошти йдуть не тільки на будівництво стадіонів, а й на будівництво і реконструкцію доріг, аеропортів, лікарень, залізничних зв'язків.

Для того, щоб стимулювати активність в неенергетических галузях економіки, влада країни запустила проєкт «Свободної інвестиційної зони», який передбачає звільнення від сплати податків терміном на 20 років для компаній середнього і малого бізнесу, які працюють в сільському господарстві, туризмі і розвитку інфраструктури[2]. Очікується, що даний проєкт стане потужним толчком для наступного зростання внутрішнього валового продукту і розвитку в країні неенергетических галузей економіки. За даними МВФ внутрішній валовий продукт зросте до 275 мільярдів дол. США за даними МВФ.

Користуючись серйозними фінансовими труднощами, з якими зіткнулися великі компанії країн Єврозону і США, Катар також купує частки в їх активах. Це дає можливість країні не тільки зробити вкладення на майбутнє, а й з допомогою співпраці з іноземними партнерами закріпитися на нових ринках [1]. Всередині самого Катару інвестиційний потенціал практично вичерпано внаслідок малих розмірів території країни і її населення. Серед об'єктів інвестування стали провідні світові корпорації: Printemps, Harrods, The Shard, Barclays Bank, Heathrow Airport, Paris Saint-Germain F.C., Volkswagen Group, Royal Dutch Shell, Bank of America, Agricultural Bank of China, Sainsbury's, BlackBerry.

Державство Катар відкрито для конструктивного діалогу і економічного співпраці з Україною і з іншими країнами з метою вирішення найважливіших проблем в області інвестиційної політики і розвитку інфраструктури, портовою в тому числі.

Список використаних джерел

1. Касаєв Э.О.//Катар. Об инвестиционной политике Катара (Институт Ближнего Востока) [Електронний ресурс] / Э.О. Касаєв// Режим доступу. <http://www.iimes.ru/?p=15418>.
2. Мартынова, Л. А. Международные отношения и региональная политическая безопасность в странах Совета сотрудничества арабских государств Персидского залива (ССАГПЗ)/ Л. А. Мартынова // Навч. тр. Северо-Зап. ин-та внр. – 2013. – Т. 4, № 5. – С. 152–161. – Режим доступу. <http://elibrary.ru/item.asp?id=21486727>.

М. Г. Леус

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ У БОРОТБІ З КОРУПЦІЄЮ

Міжнародно-правове співробітництво в боротьбі з корупцією стає все більш необхідним в міжнародному співробітництві в боротьбі зі злочинністю. Корупція вийшла за межі державних кордонів, вона стала тим чинником, що створює умови для скоєння серйозних злочинів міжнародного характеру. У рамках ООН і Ради Європи було ініційовано підписання низки міжнародних конвенцій, які повинні прискорити міжнародну співпрацю держав щодо запобігання корупції. До цієї співпраці долучається й Україна.

Сьогодні основними правовими актами, що регулюють питання міжнародного співробітництва України у сфері запобігання і протидії корупції є: Декларація Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях від 16 грудня 1996 року; Типовий договір про передачу кримінального судочинства, прийнятий Резолюцією № 45/118 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 14 грудня 1990 року; Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 року; Рекомендації відносно міжнародного співробітництва в галузі запобігання злочинності та криміналь-

ного правосуддя в контексті розвитку, що прийняті Резолюцією 45/107 Генеральної Асамблеї ООН на 68-му пленарному засіданні від 14 грудня 1990 року; Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS 173) від 27 січня 1999 року; Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 191) від 15 травня 2003 року; Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією від 4 листопада 1999 року; Резолюція № R (97) 24 Комітету міністрів Ради Європи «Про двадцять принципів боротьби з корупцією» від 06 листопада 1997 року; Додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників від 15 жовтня 1978 року; Додатковий протокол до Європейської Конвенції про передачу засуджених осіб від 18 грудня 1997 року Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року; Європейська конвенція про передачу засуджених осіб від 21 березня 1983 року; Конвенція Співдружності Незалежних Держав про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 року; Угода про створення групи держав по боротьбі з корупцією (GRECO) від 05 травня 1998 року; Статут Групи держав по боротьбі з корупцією (GRECO) від 5 травня 1998 року[2].

Серед міжнародних організацій, з якими Україна співробітничала у контексті запобігання і протидії корупції, доцільно виокремити Групу держав Ради Європи по боротьбі з корупцією (GRECO). Так, в Угоді про створення групи держав по боротьбі з корупцією (GRECO) Група держав створена, виходячи з розуміння того, що корупція являє собою величезну загрозу правовим нормам, демократії, правам людини, об'єктивності та соціальній справедливості, перешкоджає економічному розвитку та ставить під загрозу стабільність демократичних інститутів й етичних норм суспільства; нагальності підтримки співробітництва між державами в боротьбі з корупцією, разом з її зв'язками з організованою злочинністю та відмиванням грошей; успішність стратегії боротьби з корупцією вимагає стійких переконань держав в об'єднанні зусиль, обміні досвідом і прийнятті спільних дій, а також зростання суспільної свідомості та моральних цінностей, що є ефективними засобами попередження корупції [3].

Не менш важливим є й співробітництво нашої країни з Організацією економічного та соціального розвитку (ОЕСР). Так, за сприяння поважної міжнародної організації у Стамбулі 10 вересня 2003 року було розроблено План дій по боротьбі з корупцією, в якому зазначається, що з метою реалізації передбачених принципів боротьби з корупцією країни-учасниці погоджуються із запропонованим Планом реалізації та докладають зусиль до виконання передбачених у ньому заходів. Країни-учасниці приймають на себе зобов'язання розповсюджувати інформацію про План дій серед урядових органів, неурядових організацій, залучених до боротьби з корупцією, та ЗМІ [2].

Запобігання та протидія корупції залишається однією з найгостріших проблем сучасного етапу українського державотворення. Як свідчать дані Transparency International, Україна із 29 балами (зі 100 можливих) перебуває на 131 місці (із 176 країн) за Індексом ТІ[1]. Україна залишається однією з найбільш корумпованих держав світу тому й знаходиться на одному рівні з країнами як Непал та подібними до неї.

Така ситуація зумовлена різноманітними корупційними схемами, які стали невід'ємним атрибутом владних структур і переходять у «спадщину» від уряду до уряду та малоефективна боротьба з їх усуненнями. Прийняті антикорупційні закони заклали фундамент і показали світові намір України рухатися у бік реформ, але однієї політичної волі недостатньо для того, щоб зменшити рівень корупції в державі та піднятися у світових рейтингах.

Список використаних джерел

1. <https://www.transparency.org/>. 2. План дій по боротьбі з корупцією від 10 верес. 2003 р. / [Еле-

ктронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_159. 3. Угода про створення групи держав по боротьбі з корупцією (GRECO) від 5 трав. 1998 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_145.

А. І. Перетяцько

НАТО В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПО ПРОТИДІІ ТЕРОРИСТИЧНИМ ЗАГРОЗАМ

В умовах трансформації сучасного світу характерним є існування глобальних проблем, де поряд з такими традиційними проблемами, як екологічна, енергетична, демографічна, продовольча, все чіткіше на перший план виходить проблема уніфікованості та єдності світу як цілісної геополітичної одиниці. Процеси світової глобалізації виникають внаслідок значного зниження здатності незалежних суверенних держав визначати темпи та напрями політичних змін як всередині країн, так і у світі в цілому. Дедалі більше національних держав визнають необхідність створення сильних міжнародних інститутів на регіональному та глобальному рівнях. Ширше виявляється тенденція злиття національно-державних та загальносвітових проблем, підвищення рівня конфліктності у світі

У складі ООН немає військових підрозділів. Це змушує її звертатись у певних випадках до деяких країн або міжнародних організацій (в першу чергу, НАТО), які спроможні втілити рішення Ради Безпеки. У співробітництві з НАТО об'єктивно зацікавлені ООН і ОБСЄ, тому що Північноатлантичний блок є організацією, що має у своєму розпорядженні сили, готові й здатні до проведення військових операцій щодо запобігання і врегулювання конфліктів [2].

Північноатлантичний союз надає міжнародній спільноті цілий ряд можливостей для боротьби з тероризмом. По-перше, НАТО є постійним трансатлантичним консультаційним форумом, де на основі обговорень приймаються колективні рішення. По-друге, НАТО має військовими силами і засобами, що належать країнам Північноатлантичного союзу. По-третє, НАТО є ланкою великої мережі партнерських відносин з іншими країнами та міжнародними організаціями.

Одним з головних переваг НАТО є процес, що він служить постійним трансатлантичного форуму для консультацій з питань, пов'язаних з безпекою.

Після того, як боротьба з тероризмом була названа основною складовою діяльності Північноатлантичного союзу, НАТО залучає своїх членів, інші країни і міжнародні організації в регулярний діалог з тероризму і пов'язаних з ним питаннями. Організація створила широку мережу співробітництва з багатьма партнерами, які також готові встати на захист від тероризму [5].

Регулярні консультації сприяють виробленню та поширенню спільних поглядів на характер загроз, з якими ми стикаємося, а також методів захисту від них. Вони також призводять до тісної згуртованості країн-членів і партнерів в боротьбі з тероризмом, що посиляє серйозний політичний сигнал, який і лежить в основі реагування НАТО на тероризм [3].

Основні напрями сучасної політики НАТО у боротьбі з тероризмом були започатковані на Паризькому самміті «Трансформування НАТО» в листопаді 2002 року. За результатами його роботи було прийнято ряд стратегічних рішень щодо поліпшення збройного потенціалу НАТО і його гнучкості при проведенні військових операцій, ухвалено військову концепцію в галузі захисту від тероризму, прийнято рішення про створення сил швидкого реагування. Значною подією, яка продемонструвала спроможність Альянсу забезпечити міжнародну та регіональну безпеку, стало проведення Стамбульського самміту НАТО, який проходив 28–29 червня 2004 року під гаслом: «Проектуючи стабільність» [1, 6]. На самміті було зазначено, що протистояння загрозам, звідки б вони не походили і коли б не виникали, стало для трансатлантичної спільноти передумовою гарантування безпеки. Гарантування безпеки буде здійснюватись Альянсом шляхом: розвитку партнер-

ства та проведення спільних операцій у галузі боротьби з тероризмом; модернізації збройних сил НАТО з метою їх пристосування до нових викликів та загроз; реалізації у стислі терміни основних аспектів військової трансформації Альянсу щодо створення Сил швидкого реагування НАТО; розвитку потенціалу в галузі стратегічних повітряних та морських перевезень [8].

На Стамбульському саміті у червні 2004 року було узгоджено досконаліший пакет антитерористичних заходів. Ці заходи охоплюють: – вдосконалення обміну розвідувальною інформацією через Підрозділ антитерористичної розвідки НАТО та за допомогою інших засобів; вдосконалення здатності НАТО швидко реагувати на звернення країн за допомогою у відповідь на напади терористів; допомогу в охороні важливих великих заходів, зокрема за допомогою літаків раннього повітряного виявлення і управління НАТО; посилення внеску операцій під проводом НАТО в Середземномор'ї, на Балканах і в Афганістані в боротьбу з тероризмом.

На додаток до прямої участі у боротьбі з тероризмом НАТО відіграє певну роль у цій сфері, виконуючи свої операції. Альянс запровадив низку політичних ініціатив і практичних заходів з різноманітних аспектів боротьби з тероризмом. Він розробив військову концепцію захисту від тероризму, посилив співпрацю з країнами-партнерами, ухваливши План дій Партнерства проти тероризму та запровадив заходи проти розповсюдження зброї масового знищення. Було ухвалено розширений 168 пакет антитерористичних заходів і запропоновано нові ініціативи з вдосконалення захисту комп'ютерних мереж, цивільного планування на випадок надзвичайних ситуацій і цивільної оборони. Ці заходи були підсилені прагненням зміцнити співпрацю з іншими міжнародними організаціями в галузі боротьби з тероризмом.

Список використаних джерел

1. Брифінг НАТО. – 2016. – Жовтень. 2. Бюллетень «Україна – НАТО». – 2017. – № 46. 3. Довідник НАТО. – Брюссель, 2011. 4. Каспрук В. НАТО в епоху «постхолодної війни» // Надзвичайна ситуація. – 2014. – №1. 5. Матеріали круглого столу «Подолання стереотипів щодо НАТО: українська перспектива в контексті європейського досвіду», 15 вересня 2006 р. – Миколаїв: Видво МДГУ ім. Петра Могили, 2006.

В. Р. Переходюк

ВЗАЄМОДІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

І НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ ПОВІТРЯННОГО ПРОСТОРУ

Повітряний простір вважається важливим елементом функціонування різних складових структури будь-якої країни. Воно впливає на економічний, політичний та соціальний рівні у повному обсязі. Завдяки цьому створюються міжнародні шляхи, що у свою чергу дають країнам змогу для транспортування людей, товару на експорт, воєнного оснащення, створення стійких дипломатичних відносин, через перевіз дипломатів і їх персоналу. Це дає змогу створювати, здійснювати та корегувати норми міжнародного права. Тому існує таке поняття, як міжнародне повітряне право.

Міжнародне повітряне право – це сукупність юридичних норм і принципів, що встановлюють режим повітряного простору та регулюють відносини між суб'єктами міжнародного права з приводу використання цього простору та організації міжнародних повітряних сполучень.[1]

Слово «міжнародне» визначає глобальність поняття і його важливість для країн. Із цього терміну також можна зазначити інший – «режим повітряного права».

Правовий режим повітряного простору – це сукупність юридичних норм, що встановлюють права держав щодо їхнього повітряного простору та порядку його використання, порядок повітряних переміщень, правове становище повітряних суден, їх екіпажів і пасажирів.[1]

За правовою природою норми повітряного режиму розділяють на міжнародні

та національні.

Слід зазначити, що правовий режим повітряного простору України визначений у Повітряному кодексі України. До основних його пунктів слід віднести:

1). Україні належить повний і виключний суверенітет над повітряним простором України, що є частиною території України.

Повітряним простором України є частина повітряної сфери, розташована над суходолом і водною територією України, в тому числі над її територіальними водами (територіальним морем). [2.ст 1]

2). Структура повітряного простору, порядок її формування і зміни, правила використання повітряного простору визначаються державним органом по використанню повітряного простору України.

Використання повітряного простору України або окремих його районів може бути частково або повністю обмежено.[2. ст 9]

Норми міжнародного правового режиму визначені у міжнародному праві, а також у національних правових актах.

Таким чином можна сказати, що повітряний простір світу, з правової точки зору, складається із загального комплекс міжнародних і національних режимів разом. Норми, що зазначені там, є спільними, вони підкреслюють взаємодію країн та функціонування кожної окремо. Це дозволяє ефективно і чітко виконувати права, не порушувати їх і створювати тісний взаємозв'язок між країнами у позитивному руслі та подальше використання.

Завдяки повітряному простору, визначенню його кордонів, врегулювання правовідносин, як внутрішніх, так і зовнішніх, виконуються вагомі операції розвитку усіх сфер існування країни. І тому першочерговість у міжнародній політиці та міжнародному праві займають саме ці питання.

Список використаних джерел

1. Каламкарян Р.А., Мигачев Ю.И. *Международное Право. Учебник* – 2004. – 498 с. 2. *Повітряний кодекс України: Прийнятий Верховною Радою України 4.04.1993 р. // Відомості Верховної Ради. – 1993. - № 25. – Ст. 275.*

В. С. Савінок

ПРОБЛЕМА ПОБУДОВИ ГАЗОПРОВОДУ «ПІВНІЧНИЙ ПОТІК II» В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ ПОЛІТИЦІ ФРН ЩОДО РОСІЇ

Згода уряду Федеративної Республіки Німеччини (ФРН) в 2005 році на побудову газопроводу «Північний потік» (*Nord Stream*) викликала неоднозначну реакцію не лише з боку держав-членів Європейського Союзу (ЄС), розташованих у регіонах Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) й Балтії, та Україні, але й всередині самої країни. Зокрема, низка політиків центральноевропейських країн вбачали в проєкті газогону «дорогий геополітичний проєкт» [1] офіційного Кремля та покладали на перший уряд Ангели Меркель (2005-2009) надії щодо можливого припинення його реалізації. Тим не менш, в 2009 році розпочалося спорудження газопроводу «Північний потік», котре завершилося в 2011-2012 роках разом із прокладанням його продовжень на континенті – OPAL та NEL. В результаті, був споруджений інтерконектор між газотранспортними системами (ГТС) Російської Федерації (РФ) та Німеччини загальною потужністю в 55 млрд. м³ природного газу на рік [2]. Своєю чергою, в 2015 році почалися дебати щодо можливого прокладання аналогічного за потужністю газопроводу за тим же маршрутом, що дістав назву «Північний потік II». Маючи сумарну пропускну здатність в 110 млрд. м³ природного газу обидві гілки *Nord Stream* можуть замінити більшу частину обсягів прокачування газу через українську ГТС, що становлять до 140 млрд. м³ природного газу на рік [3].

Своєю чергою, для Федеративної Республіки побудова газопроводу «Північ-

ний потік II» становить значний інтерес, попри політично чутливі моменти, пов'язані з російсько-українським конфліктом та участю офіційного Берліна в його врегулюванні. Передовсім, він обумовлений тим, що в разі реалізації проекту ФРН стане основним «газовим хабом» Центральної Європи. Німецька сторона наголошує, що прокладання *Nord Stream II* дасть змогу гарантувати безпеку поставок природного газу, а також гарантуватиме більш високий рівень конкуренції на внутрішньому ринку цього виду палива як в Німеччині, так і в ЄС в цілому. Водночас, Федеративна Республіка розглядає газогін як спосіб отримання значних обсягів газу за сприятливою ціною, що також сприятиме покриттю внутрішнього попиту, що підвищуватиметься у зв'язку з економічним зростанням, припиненням експлуатації атомних електростанцій в 2022 році та перспективною зупинкою теплових електростанцій на бурому вугіллі [4]. Вагомим фактором здешевлення палива та підвищення безпеки його поставок німецька сторона вважає, серед іншого, виключення зі схем постачання транзитних держав на кшталт України, Білорусі та країн ЦСЄ. На переконання офіційного Берліна, транзит газу через треті держави пов'язаний як з політичними й безпековими ризиками, так і з ціновими чинниками та застарілою інфраструктурою ГТС країн-транзитерів [5].

Водночас, проект становить вигоду для Федеративної Республіки, оскільки реалізується консорціумом європейських енергетичних компаній та ПАТ «Газпром». За винятком російського монополіста, його акціонерами є німецькі Uniper та BASF-Wintershall, французька Engie, нідерландсько-британська Royal Dutch Shell та австрійська OMV [6]. Це дає змогу офіційному Берліну стверджувати про приватний характер проекту та обстоювати тезу про власний «зумовлений ринком» підхід до розвитку газотранспортної інфраструктури. Німецька сторона вважає, що майбутній газогін, передовсім, та його частина, що проходить територіальним морем, вільними економічними зонами чи нейтральними водами, не підпадає під компетенцію органів ЄС, а регулювання правовідносин, пов'язаних з перетоком палива, починається в точці входу *Nord Stream II* на територію ФРН та належить до національних повноважень [5].

Визнаючи, в цілому, наявність безпекової загрози з боку Росії та можливість використання офіційною Москвою енергетичних важелів задля досягнення політичних цілей, німецька сторона, тим не менш, дотримується позиції стосовно того, що *Nord Stream II* не суперечить засадам внутрішнього газового ринку як самої Федеративної Республіки, так і ЄС [4]. Потенційна залежність від одного постачальника, на переконання офіційного Берліна, може бути нейтралізована через високий рівень диверсифікації німецького ринку природного газу, вдосконалення ринкових механізмів Євроспільноти та розвиток потужностей інтерконекторів у ЦСЄ [4; 5]. Водночас, німецькі урядовці, з огляду на опозицію з боку Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Румунії та України, визнають потребу в подальших консультаціях всередині ЄС щодо майбутнього даного проекту з метою гарантування солідарності спільного енергетичного ринку [6].

Однак, зважаючи потенційну зміну правлячої коаліції у ФРН в результаті виборів 24 вересня 2017 року, можна очікувати трансформації німецької позиції щодо «Північного потоку II». Зокрема, до майбутньої коаліції можуть увійти «Союз90/Зелені» та Вільна демократична партія (ВДП). Перші послідовно виступають як за відмову від викопного палива в принципі, так і за енергетичну диверсифікацію. Наміри щодо зменшення залежності ЄС від російських енергоносіїв висловили також і представники ВДП та экс-голова комітету Бундестагу в закордонних справах Норберт Рьоттген, котрий належить до Християнсько-демократичного союзу [7].

Отже, *Nord Stream II* продовжує залишатися контрверсійним моментом в німецькій енергетичній та зовнішній політиці. По-перше, з огляду на потенційне підвищення частки російського газу в поставках цього виду палива до ФРН з 48% в 2016 році до близько 60% в разі реалізації проекту [5]. По-друге, дискусія навколо проєк-

ту в Німеччині та ЄС в цілому вказує на проблемні моменти в імplementації директив «Третього енергетичного пакету» Євросоюзу в частині диверсифікації напрямків поставок природного газу. Справа ускладнюється й скаргою РФ, поданою до органу з вирішення спорів Світової організації торгівлі з оскарженням положень самого *третього енергопакету* як дискримінаційного законодавства [6]. По-третє, побудова «Північного потоку II» потенційно підвищить вразливість ФРН до російських сценаріїв «енергетичних воєн», а також збільшить рівень присутності ПАТ «Газпром» на ринках Центральної Європи. По-четверте, з огляду на те, що рівень недозавантаженості газотранспортної інфраструктури, що поєднує Росію та країни ЄС, нині становить понад 40%, реалізація проекту спричинить посилення конкуренції між напрямками постачання палива, що означає суттєві втрати транзиту для української ГТС, що оцінюються в бл. 2 млрд. доларів США на рік [8]. Водночас, переспрямування газових поставок до *Nord Stream II* може спричинити підвищення вартості палива для країн Південної Європи на кшталт Італії через зростання транзитних витрат. По-п'яте, позиція офіційного Берліна щодо проекту спричиняє дуалістичний вплив на Україну та країни ЦСЄ. Так, з одного боку, ФРН підтримує Україну через запроваджені Європейським Союзом політичних та економічних санкцій проти Росії у зв'язку з її агресією проти української держави й надання значних обсягів технічної допомоги. Так само, Німеччина прагне більш активно долучатися до енергетичних проектів у ЦСЄ та є одним з найбільших торговельних партнерів регіональних держав. Тим не менш, ринковий підхід до газотранспортної інфраструктури, що його сповідує Федеративна Республіка щодо *Nord Stream II*, означає як вагомі втрати транзиту для української сторони, так і необхідність внесення коректив до планів розвитку ГТС країн ЦСЄ, які в разі реалізації проекту мають бути готові для отримання палива з західного, а не зі східного напрямку.

Список використаних джерел

1. Bongartz U. *Nord Stream: Röhren auf giftigem Schlamm* [Електронний ресурс] // *Lettische Presse-schau*. – Режим доступу: <http://www.lettische-presseschau.de/politik/eu/355-nord-stream-rn-auf-giftigem-schlamm>.
2. Газопровод [Електронний ресурс] // *Nord Stream AG*. – Режим доступу: <https://www.nord-stream.com/ru/proekt/gazoprovod-severnyi-potok/>.
3. Агаєв К. Захлебнется ли «Северный поток 2» [Електронний ресурс] // *Главком*. – Режим доступу: <https://glavcom.ua/columns/agaev/133495-zahlebnetsja-li-%C2%ABsevernyj-potok-2%C2%BB.html>.
4. Fischer S. *Nord Stream 2 ist kein Sündenfall* [Електронний ресурс] // *Neue Zürcher Zeitung*. – Режим доступу: <https://www.nzz.ch/meinung/diversifizierung-der-europaeischen-gasversorgung-nord-stream-2-ist-kein-suendenfall-ld.1309813>.
5. Bidder B. *Die USA nutzen ihr Gas als außenpolitisches Instrument* [Електронний ресурс] // *Der Spiegel*. – Режим доступу: <http://www.spiegel.de/wirtschaft/unternehmen/nord-stream-wie-die-usa-gegen-die-ostseepipeline-kaempfen-a-1154901.html>.
6. EU plans big rule change to snag Nord Stream 2 [Електронний ресурс] // *Euractiv*. – Режим доступу: <http://www.euractiv.com/section/energy/news/eu-plans-big-rule-change-to-snap-nord-stream-2/>.
7. Jamaikakoalitionäre stellen sich gegen Nord-Stream-2-Pipeline [Електронний ресурс] // *Der Spiegel*. – Режим доступу: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/jamaika-parteien-gegen-nord-stream-2-pipeline-a-1175011.html>.
8. Козирєва Т., Гьотце С. Битва за «Північний потік». Лобістська війна України і Росії [Електронний ресурс] // *Українська правда*. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2017/11/7/7160938/>.

Ю. В. Соколова

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА ПО ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ В СУЧАСНІЙ ЄВРОПІ

У наш час тероризм, завдаючи катастрофічних наслідків, становить загрозу не лише окремій державі, а й світовій безпеці. Він стає все більш різноманітним, складним, непередбачуваним і географічно поширеним. Саме тому зростає необхідність міжнародного співробітництва у сфері безпеки і захисту.

На сьогоднішній день більш ніж у 70 країнах світу налічується близько тисячі відомих груп і організацій, що використовують у своїй діяльності методи терору [1].

Наприклад: іноземні бійці в Сирії та Іраку; Африканський Ріг / Ємен; БокоХарам в Західній Африці; загрози безпеки в Південній і Південно-Східній Азії. Тривожний сплеск ІГІЛ в Сирії і Іраку прискорив нинішні міжнародні зусилля по боротьбі з тероризмом і робить глибокий вплив на політику протидії тероризму ЄС, зокрема, щодо протидії насильницькому екстремізму (ПНЕ) і іноземним бойовикам [2].

Аналіз здійснених останнім часом терористичних акцій демонструє тенденції до укріплення зв'язків між терористичними угрупованнями різних країн світу, налагодження та координації їхньої діяльності міжнародними терористичними центрами.

Сьогодні здійснюються заходи, що включають в себе зміцнення співпраці між правоохоронними органами ЄС за допомогою Європолу і третіми країнами. До кінця року ЄС розпочне переговори про укладення угод про передачу персональних даних між Європолом і Алжиром, Єгиптом, Ізраїлем, Йорданією, Ліваном, Марокко, Тунісом і Туреччиною [2]. Такі угоди ще більше зміцнить можливості Європолу щодо взаємодії з цими третіми країнами з метою запобігання і боротьби з тероризмом і серйозними злочинами. ЄС також обговорить питання про приєднання до Конвенції Ради Європи 2005 року про запобігання тероризму і додатковим протоколом до неї. Конвенція стосується криміналізації терористичної діяльності, міжнародного співробітництва щодо таких злочинів, компенсації і підтримки жертв тероризму. Додатковий протокол сприяє розумінню і реагуванню на злочини, пов'язані з іноземними терористами.

Оскільки терористи все частіше орієнтуються на суспільні місця, про що свідчать нещодавні напади в Барселоні, Лондоні, Манчестері і Стокгольмі, треба розробити план дій, що буде спрямований на активізацію підтримки зусиль держав-членів щодо захисту і зменшення уразливості громадських місць. У 2018 року планується виділити близько 100 мільйонів євро на підтримку міст в області безпеки.

Є потреба в підвищенні обізнаності громадськості, правоохоронної системи, вирішенні проблеми міграції, удосконаленні антитерористичного законодавства. Слід зазначити й те, що на протидію тероризму негативно впливає недостатність міжнародної взаємодії держав у протидії цьому явищу. Підтвердженням цьому є те, що окремі конвенції у сфері боротьби з тероризмом підписали далеко не всі держави. Окрім того, механізм контролю за виконанням навіть вже підписаних конвенцій є недостатньо ефективним. Позбавлення терористів засобів для вчинення терористичних актів має вирішальне значення для запобігання подальших атак. Сьогодні здійснюються заходи для обмеження доступу до речовин, що використовуються для виготовлення саморобних вибухових речовин.

Європейська Програма з безпеки передбачає проведення роботи щодо основних дій забезпечення ефективного реагування ЄС по боротьбі з тероризмом і загрози безпеці, в тому числі протидії радикалізації, підвищення кібербезпеки, скорочення фінансування тероризму, а також поліпшенню обміну інформації. З часу прийняття порядку денного в її здійсненні досягнуто значного прогресу, проклавши шлях до ефективного і справжнього Союзу безпеки. Цей прогрес відображений в доповідях Комісії, що публікуються на регулярній основі.

Підсумовуючи викладене, можна зробити такі висновки: 1. Виходячи зі схожості дій терористів, у кожній з досліджуваних країн треба розробляти відповідні засоби протидії їм, які за тактикою, формами та способами правоохоронних органів і спецслужб мають також певну схожість. 2. Організованість і транснаціональність тероризму має зміцнювати міжнародне співтовариство до вироблення спільних заходів щодо протидії йому. 3. Система міжнародних та національних заходів протидії тероризму потребує удосконалення. Основними напрямками його є: а) задіяння усього комплексу політичних, соціальних, економічних та інших засобів міжнародних і національних інституцій та створення міждержавної та національної системи протидії тероризму; б) імплементація норм міжнародного законодавства щодо про-

тидії тероризму в національне законодавство кожної з країн світової спільноти; в) створення ефективних механізмів міжнародного контролю за впровадженням рішень ООН та інших міжнародних інститутів у життя кожної з країн-членів.

Список використаних джерел

1.Бердюк В.І., Погорецький М.А. Міжнародне співробітництво у сфері протидії тероризму. 2012 № 21. 2.<https://eeas.europa.eu> – офіційний сайт ЄС.

Ю. В. Мосаєв

СОЦІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ФУТБОЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ В РОЗРІЗІ РЕЗУЛЬТАТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ФУТБОЛЬНОЇ ПЕРШОСТІ 1984 РОКУ

Європейська футбольна першість 1984 року відбулася на теренах Франції. Кваліфікаційний відбірковий турнір подолали наступні національні збірні: Бельгія, Португалія, Данія, Югославія, Румунія, Західна Німеччина та Іспанія [2]. Всі перелічені національні збірні мали певні здобутки в рамках європейських та світових футбольних форумів, але були тут і певні несподіванки. Головною несподіванкою даної кваліфікації стала участь у фінальній частині національної збірної Румунії. Зазначена країна представляла так званий соціалістичний табір і не мала великих соціально-економічних здобутків і тим більше розвиненої футбольної індустрії. 70-ті роки ХХ століття стали проривом у цій сфері так як були реалізовані найкращі елементи радянського розвитку індустрії спорту. Перша з них це підготовка великої кількості молодих спортсменів, які сформували здатність до значних спортивних звершень національної збірної з футболу. Високий рівень відбору серед цих спортсменів до національної збірної з футболу був організований за рахунок штучно створеної системи національних футбольних дербі. В цій системі були задіяні «військові», «поліцейські» і так звані «народні» футбольні клуби. Футбольні вболівальники даної країни були диференційовані за рахунок тих соціальних груп з якими вони себе диференціюють.

Однією з головних рис відбіркового кваліфікаційного турніру до європейської футбольної першості 1984 року це тотальний неуспіх британських національних збірних. Не потрапили до вирішальної стадії турніру національні футбольні збірні: Англії, Північної Ірландії, Вельсу Шотландії та Ірландії. Тобто з національних збірних родоначальників футболу нікому не вдалося потрапити. І це при тому, що рівень розвитку національних футбольних індустрій в Англії та Шотландії був одним з найвищих в Європі.

До невдач відбіркового кваліфікаційного турніру європейської футбольної першості 1984 року можна віднести і когорту представників національних футбольних федерацій країн з країн з високим рівнем розвитку футбольної та спортивної індустрії. Невдахами даного відбіркового турніру можна назвати національні збірні СРСР, Італії та Нідерландів. До усіх зазначених аргументів слід додати, що для європейської континентальної футбольної першості 1984 року є характерною мала кількість збірних команд учасниць фінальної стадії турніру і тому висока конкуренція між командами призводила до того, що національні збірні з традиціями успішної участі у фінальних турнірах міжнародних футбольних турнірів були вимушені пропустити фінальний турнір 1984 року у Франції.

Одним з головних висновків результатів кваліфікаційного футбольного турніру до європейської футбольної першості 1984 року це зрівнювання шансів національних збірних в країнах яких були наявні розвинені футбольна та спортивна індустрії та національних збірних в країнах, де відсутні розвинені футбольні та спортивні індустрії. Здебільшого це зрівняння відбулося через кілька основних причин. Перша, це розповсюдження тренерських технологій, які перестали бути надбанням окремих національних футбольних збірних чи їх національних першос-

тей з футболу. Друга, це відкриття європейського футбольного трансферного ринку, яке відбулося ще десятиліття тому, але його наслідки почали проявлятися у глобальному тільки на початку 80-их років XX століття. Головний наслідок цієї причини полягає в тому, що національні збірні країн без розвиненого футбольного ринку отримали можливість виховувати своїх гравців в клубах та чемпіонатах більш високого рівня ніж національні. Третя, це державні програми країн соціалістичного табору спрямовані на розвиток молодіжного та дитячо-юнацького спорту. Як наслідок до фінальної частини увійшли національні збірні команди Югославії та Румунії. І в майбутньому ці національні збірні сформували свої національні футбольні школи, які дали цим країнам

Європейська футбольна першість 1984 року мала свої структурно-функціональні особливості. Вони витікали з структурно-функціональних проблем організації самої континентальної футбольної першості, яка породила значну кількість противників як самої структури проведення даного міжнародного футбольного турніру так і реформування самої форми проведення змагань.

«Противники нарікали на появу непотрібних з турнірної точки зору матчів і значне падіння результативності. Втім, кількість команд і груповий етап залишилися, зате були здійснені деякі зміни, які до сих пір діють. З груп стали виходити по дві кращі команди, які далі перетиналися в плей-офф, а саме в півфіналі. Матч за третє місце був скасований» [1]. З роками ці інновації було подовжено і вони затвердилися у вигляді норми. На проведення самого турніру ці інновації майже не вплинули.

Сам турнір був проведений на території Франції. Страсбург, Сент-Етьєн, Париж, Нант, Ланс та Марсель стали містами локалізації конкретних футбольних матчів. Соціальною специфікою французької футбольної індустрії є те, що більшість відомих футбольних клубів розташовуються у невеликих містах і тому від проведення даного європейського футбольного форуму виграли французькі регіони, де були модернізовані місцеві стадіони та інші елементи інфраструктури.

Переможцями даного європейського футбольного форуму стала національна збірна Франція, яка у фіналі обіграла 2:0 збірну Іспанії. Поразок у півфіналі зазнали національні збірні Данії та Португалії. Наведені результати дають нам можливість зробити висновок з приводу того, що акцент розвитку футбольної індустрії змістився у Південну Європу. Одним з головних факторів даного процесу було те, що кількість матчів в сезоні за рахунок європейських футбольних турнірів збільшилась і країни Півдня Європи виявилися більш підготовленими до такого стану речей призвели і природні фактори, що сприяли кращій підготовці гравців з національних збірних саме цих країн.

Список використаних джерел

1.История чемпионата ЕВРО 1984, Франция [Электронный ресурс] – Режим доступа. <http://2012.football.ua/history/view/60.html>. 2.European Championship 1984. [Электронный ресурс] – Режим доступа. <http://www.rsssf.com/tables/84e.html>.

Е. А. Калинчук

ОСОБЕННОСТИ САМОПРЕЗЕНТАЦИИ МОЛОДЁЖИ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Одним из тех, кто исследовал самопрезентацию личности, был американский социолог, создатель драматургического похода И. Гоффман. Наиболее точно основную суть этого подхода описывает цитата Р. Парка, которую И. Гоффман использовал в работе «Представление себя другим в повседневной жизни»: «Вероятно, это не простое истерическое совпадение, что слова «личность», «персона» в своих первоначальных значениях говорят о личине и маске. Скорее, это похоже на признание факта, что всегда и везде, более или менее сознательно, каждый чело-

век играет какую-нибудь роль... Именно в этих ролях мы познаем друг друга, в этих ролях мы познаем самих себя» [2, с. 51].

Объектом социального анализа И. Гоффмана является повседневная, обыденная жизнь, в которой человек является актером. По его мнению, наша жизнь это сцена, в которой каждый играет свою роль, а тело является неким конструктом, который помогает нам выглядеть так, как мы хотим, чтобы нас видели другие. Ведь любой индивид, обладающий определенными социальными характеристиками, имеет моральное право ожидать от других соответствующего обхождения и оценки.

Формируя образ собственного тела, человек задается целью достичь своих целей, манипулируя впечатлениями, которые он производит на других людей. Благодаря чему индивид показывает свою принадлежность к определенному социальному слою. Создавая свой характер, мы становимся личностями, и тогда получается, что наша роль или образ становится «нашей второй натурой и составной частью нашей личности» [2, с. 52]. Индивид проецирует первоначальное определение ситуации, и она становится его планом для последующей совместной деятельности. Но зачем человеку создавать себе образ и продумывать действия? А всё дело в том, что когда человек предстает перед зрителями, его поведение будет влиять на исход ситуации. То есть, чтобы вызвать нужную реакцию индивид просчитывает свое поведение, свои действия. Иногда ему просто необходимо вести себя именно так, а не иначе потому, что традиции его группы или социальный статус требуют именно такого самовыражения.

В современном обществе молодое поколение большую часть своего времени проводит в социальных сетях таких, как фейсбук, вконтакте или инстаграм. Виртуальное пространство стало для них игровой, карнаваловой средой, где экспериментируют с масками, неприемлемыми для них в обычной жизни [4, с. 255]. Именно социальные сети стали полем для самопрезентации молодёжи, своего рода сцена для представления себя другим.

Индивид создаёт свою виртуальную личность, которая позволяет создать «ложную возможность» выхода из своего тела, то есть скрыть любые демографические характеристики (пол либо возраст). Существует большое количество способов самопрезентаций в виртуальном пространстве – от виртуального имени (никнейма) до личной информации. Кроме того, одним из способов представления себя является публикация фотографий и селфи. Особенность селфи-снимков заключается в том, что чаще всего он выполняется с расстояния вытянутой руки или через зеркало, и является способом экспресс-самопрезентации в интернет пространстве. Такого рода автопортрет отражает состояние, внешний вид человека «здесь и сейчас».

Множество фотографий в социальных сетях носят демонстративный характер, некую идеализацию. Это образ, в котором человек хочет, чтобы его видели другие, нередко даже не отвечающий тому, какой человек на самом деле. В качестве примера можно привести популяризацию здорового образа жизни, а именно активное посещение спортзала и идеализацию спортивного тела, о котором я упоминала выше. Но действительно ли вся молодёжь начала вести здоровый образ жизни? Скорее, это образ, которому стараются подражать. Довольно часто можно увидеть, как в спортивный зал ходят лишь для того, чтобы сделать фотографию и выложить в социальную сеть. Соответственно, выкладывая фотографию со спортзала в социальную сеть, индивид уже конструирует свой образ в представлении других.

Что же касается фотографий, стоит обратить внимание, с какой тщательностью подбирается фотография, предназначенная на звание главной, то есть «аватара». Именно он является показателем оценки других, соответственно эти оценки накладывают свой отпечаток на формирование Я-концепции личности. Положительная оценка даётся посредством нажатия на иконку «лайк», означающую, что другому пользователю понравилось фото профиля, а, следовательно, и её автор. Но иногда главная фотография отражает не то, что есть на самом деле, а «муляжи

мечты». Например, фотографии возле красивого дома или автомобиля, выставляя её, индивид осознанно закладывает смысл повысить свой статус в глазах других, быть таким, каким бы хотелось быть хотя бы на фотографии.

Авторы статьи «Самопрезентация в социальных сетях, как выражение ценностных ориентаций молодежи» говорят, что подобный феномен свидетельствует о том, что «виртуальная самопрезентация может отражать желания, неудовлетворенные в реальной жизни» [3, с. 2]. Также подобные фотографии могут быть выставлены с целью вызвать зависть, чтобы, например, потешить своё самолюбие либо же с целью заполнить свою неудовлетворённость в виртуальной среде. Отсюда получается, что основная особенность виртуальной самопрезентации – это «возможность почти абсолютного управления впечатлениями о себе» [1, с.16].

Ещё одним каналом самопрезентации служит внешний вид, который становится одним из важнейших средств выделения и распознавания определённых социальных групп, страт. Соответственно внешний вид относится к способам визуальной стратификации личности. Что именно я понимаю под внешним видом? Скорее всего, это стиль одежды, а конкретней это стремление следовать моде. Именно внешний вид способствует появлению первого впечатления, а значит, одежда также является конструктором для манипулирования впечатлениями.

Таким образом, самопрезентацию можно представить как синоним управления впечатлением для обозначения многочисленных стратегий и техник, применяемых индивидом при создании и контроле своего внешнего имиджа, а также впечатления о себе, которое он демонстрирует окружающим. В современном обществе основным каналом самопрезентации молодёжи являются социальные сети, которые предоставляют множество возможностей для создания своего виртуального образа.

Список использованных источников

1. Антонова Ю. А., Демина С. А. «Аватар как элемент самопрезентации в социальной сети.» *Лингвокультурология*, 2010.- С.15-20.
2. Гоффман И. *Представление себя другим в повседневной жизни*. [Электронный ресурс] / Гоффман И. - Режим доступа: https://www.academia.edu/30417836/Гоффман_Представление_себя_другим_в_повседневной_жизни_2000
3. Заболотский С.В. , М.М. Манушкина. *Самопрезентация в социальных сетях, как выражение ценностных ориентаций молодежи*. [Электронный ресурс] / С.В. Заболотский, М.М. Манушкина. - Режим доступа: https://docviewer.yandex.ua/view/0/?*=Pi%2BFupTB4Sd5iBKQ7Y1xrvCTQSZ7InVyBCl6Imh0dHA6Ly9jb25mLnNmdS1rcmFzLnJlL3NpdGVzL2luMjAxNC9wZGYvZDAxL3MwOC9zMDhfMDA3LnBkZiIsInRpdGxlljoiczA4XzAwNy5wZGYiLCJlYWQlOiIwIiwieXUiOiI4NTYzOTQ2MTcxNDg4MzY3MDA4Iiwibm9pZnJhbWUiOiJlbnRzLjoxNDk0NzEzNTQ0MjE0fQ%3D%3D&page=1&lang=ru
4. Орех Е. А., Сергеева О. В.. *Визуальная самопрезентация личности в сети интернет (о некоторых гипотезах в развитии темы)*. [Электронный ресурс] / Е. А. Орех, О. В. Сергеева. - Режим доступа: <http://dspace.kpfu.ru/xmlui/bitstream/handle/net/30177/viscom2014-250-260.pdf?sequence=-1>.

О. К. Курченко

МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У РАМКАХ ООН

Проблеми захисту та реалізації прав і свобод людини в останній чверті ХХ і на початку ХХІ століття набули, можна стверджувати без перебільшення, світового, глобального значення і вийшли на перше місце у міжнародній системі критеріїв оцінювання рівня розвитку демократії у певній державі та суспільстві на земній кулі [1; 2; 6].

У зв'язку з тим, що права людини є цінністю вищого порядку і від рівня їх захисту та забезпечення в конкретній державі залежить доля миру і безпеки, міжнародне співтовариство розробило певні механізми контролю за дотриманням прав людини та міжнародну систему захисту прав людини. Механізми та система приводяться в дію міжнародними органами й організаціями [4].

Міжнародна система захисту прав людини – це розгалужена система з декількох десятків універсальних міжнародних органів із прав людини з різним обсягом

компетенції, основною метою діяльності яких є захист прав людини.

Універсальні органи з прав людини мають компетенцію, що поширюється на значну кількість держав світу і, як правило, виключно на ті держави, які є учасниками відповідного універсального міжнародного договору про права людини (Комітет із прав людини, Комітет із прав дитини й ін.). В обмеженого кола міжнародних органів із прав людини контрольні повноваження не обов'язково пов'язані з участю держави в міжнародному договорі (Комісія з прав людини). Жоден з універсальних міжнародних органів із прав людини не є повноцінним міжнародним судовим органом, хоча пропозиції щодо їх створення висловлювалися відразу після закінчення Другої світової війни [3].

Найважливішою з універсальних систем захисту прав людини є, безперечно, механізм ООН. Статутні органи ООН беруть важливу участь у забезпеченні поваги до прав людини. Згідно зі ст. 13 Статуту, Генеральна Асамблея ООН повинна сприяти міжнародному співробітництву в економічній, соціальній, культурній сферах, галузі охорони здоров'я, а також сприяти здійсненню прав людини і основних свобод. З цією метою Генеральна Асамблея ООН може приймати рекомендації, адресовані державам - членам Організації. Інший головний орган ООН - Економічна і Соціальна Рада (ЕКОСОР) - відповідно до ст. 62 п. 2 також може давати рекомендації. Крім цього, згідно зі ст. 68 Статуту, ЕКОСОР може створювати спеціальні комісії, у тому числі з питань дотримання прав людини. Важливу роль у виконанні завдань ООН у цій сфері відіграла комісія з прав людини. Свого часу відповідну роль відіграли статутні положення, присвячені несамоверхнім територіям, зокрема ст. 73, яка передбачала відповідальність членів ООН, які такими територіями управляють, за благополуччя населення цих територій.

Особливе місце в цьому механізмі займає Рада Безпеки ООН. Це єдиний орган ООН, який наділений повноваженнями приймати обов'язкові рішення з окремих питань. Так, відповідно до ст. 39 Статуту ООН, вона визначає існування «загрози миру». В Статуті ООН термін «загроза миру» не визначений, тому в кожному конкретному випадку Рада Безпеки аналізує ситуацію, що склалась, стосовно такої загрози і визначає заходи як без використання збройних сил (ст. 41 Статуту) [5].

Комітет проти катувань заснований на 39-й сесії Генеральної Асамблеї ООН відповідно до ст. 17 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. Комітет складається з 10 експертів [4].

Міжнародний суд ООН також відіграє певну роль у сфері дотримання міжнародних стандартів прав людини, зокрема їх імплементації на національному рівні. Однак, на думку багатьох науковців, цей вплив має дещо обмежений характер і пояснюється низкою причин, які не дають можливості повною мірою задіяти Міжнародний суд в механізмі захисту прав людини. Варто назвати правила, передбачені у самому Статуті Міжнародного суду: по-перше, сторонами справи можуть бути тільки держави, а це робить неможливим участь індивідів чи МО, які часто є найбільш зацікавленими в справедливому розгляді справ.

Механізм забезпечення прав людини ООН спрямований на те, щоб не допустити державами (і не тільки членами ООН) порушення принципів міжнародного права незалежно від їх участі в тих чи інших договорах. Сказане повною мірою стосується і дотримання принципу поваги до прав людини.

Суттєві повноваження і можливості демонструють інституції та механізми ООН, передбачені конкретними угодами. Хоча кожна конвенція має свої особливості, проте аналіз цих міжнародно-правових актів ООН дозволяє виокремити найбільш типові форми, які застосовує міжнародна спільнота для контролю за дотриманням зобов'язань держав. Так, наприклад, більшість конвенцій передбачає створення спеціального органу, як правило, під назвою «комітет». Відповідно, такими конвенційними органами виступають Комітет з прав людини, Комітет з економічних, соціальних та культурних прав, Комітет з ліквідації расової дискримінації щодо жінок, Комітет проти

катувань, «Група трьох» (відповідно до конвенції про припинення злочину апартеїду). Можна зазначити два основні напрями діяльності таких органів. Перший з них передбачає надання державами комітетові періодичних доповідей про виконання нею договору. Періодичність надання договору врегульовується самою конвенцією. Крім цього, доповідь чи відповідні пояснення можуть надаватись і на вимогу комітету. Другий напрям - розгляд комітетами заяв та повідомлень держав про порушення угод іншими державами-учасниками. Ця процедура передбачає можливість вирішення спору між державами з допомогою таких комітетів. В окремих угодах надається право індивідам подання скарг (наприклад, уже згадуваний Факультативний протокол до Пакту про громадянські та політичні права від 1966 р., Конвенція проти катувань 1984 р., Конвенція про заборону расової дискримінації). Розглядаючи такі спори чи доповіді у комітетах проводять дебати, де держави виражають свою позицію, представляють інформацію та інші докази на її користь. У комітетах беруть участь незалежні експерти, організовують своєрідне розслідування. У результаті таких дебатів формують висновок комітету, який направляється державі. Також, комітети виступають як своєрідні всесвітні центри збору інформації з тих чи інших питань дотримання прав людини. За результатами розгляду доповідей комітет приймає відповідні рішення, які містять рекомендаційний характер. Такі звернення комітету до держав - учасниць конвенції обов'язкової сили не мають, проте, вказуючи на конкретні недоліки чи проблеми з виконанням конвенції, вони, з одного боку, привертають увагу до них держав, стимулюють їх до ефективнішого виконання своїх зобов'язань, з іншого-така увага з боку світового співтовариства дисциплінує держави [5].

Список використаних джерел

1.Алексеев С. С. *Восхождение к праву. Поиски и решения* /С. С. Алексеев. – М. : Издательство НОРМА, 2001. – 752 с. 2.Дворкін Роналд. *Серйозний погляд на права* / Роналд Дворкін ; пер. з англ. А. Фролін. – К. : Основи, 2001. – 519 с. 3.Джерело: <http://www.info-library.com.ua/books-text-7520.html>. 4.http://pidruchniki.com/1181012249471/pravo/mizhnarodni_mehanizmi_kontrolyu_dotrimanniyam_prav_lyu_dini. 5.http://pidruchniki.com/1854051646720/pravo/mehanizmi_mizhnarodnogo_kontrolyu_sferi_zabezpechennya_prav_svobod_lyudini. 6.Козюбра М. І. *Права людини і верховенство права* / М. І. Козюбра // *Право України*. – 2010. – № 2. – С. 24–35.

М. О. Коноваленко

ПРОБЛЕМА МІГРАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

Розвиток глобалізації, зміни, які зачепили всі сфери функціонування українського соціуму, лібералізація міграційного законодавства, призвели до активних міграційних процесів, які в останнє десятиліття досить гостро постають в Україні. Особливу категорію осіб, які від'їжджають за кордон, є студентська молодь, яка, з одного боку, найбільш схильна до прийняття радикальних міграційних рішень, а з другого – є найбільш необхідною для прискореного економічного розвитку будь-якої країни.

Студентську міграцію можна визначити як свідоме тимчасове переміщення осіб за межі країни свого громадянства з метою отримання знань та здобуття ступеня вищої освіти. Вона може бути індивідуальною (тобто самостійно організованою), так і академічною (в межах міжнародних програм академічного обміну).

Дуже часто для позначення міграції студентів за кордон використовують термін «освітня міграція». Вона охоплює переміщення осіб, які належать до різних за віком груп, є споживачами освітніх послуг іншої країни, учасниками програм академічного обміну за межами країни перебування. Однак це поняття є значно ширшим, адже включає навчання в освітніх закладах різних рівнів, охоплює поїздки як студентів, так і викладачів. Тобто студентська міграція є більш вужчим поняттям.

Серед важливих чинників студентської міграції, які визначають її основні напрями в Україні та інших країнах світу, є нерівномірність регіонального та національно-

го розвитку, насамперед у можливостях здобуття якісної освіти, конкурентні ціни на освітні послуги за спеціальностями, які традиційно вважаються престижними на ринку праці, привабливі умови навчання у різних країнах світу та регіонах, проблеми з працевлаштуванням у країні чи регіоні постійного проживання, особливо, якщо мова йде про сільські території чи малорозвинуті регіони [2].

До основних причин, які спонукають українську молодь їхати на навчання в іншу країну, можна віднести престижність освіти в багатьох країнах Європи та у США, перспектива отримання диплому світового рівня, який відкриває перспективи працевлаштування в більшості країн світу, можливість досконалого оволодіння іноземними мовами, а також отримання під час навчання чи практики роботи із закордонними фірмами та клієнтами - навички, які особливо цінуються при працевлаштуванні як за кордоном, так і в Україні [4]. Отже, для багатьох українців, навіть тих, хто прагне повернутись на батьківщину, закордонна освіта нерідко є запорукою їх конкурентоспроможності на ринку праці, можливості отримати більшу фінансову винагороду, аніж це можливо в Україні.

Студентську міграцію можна розглядати як рух інтелектуальних ресурсів, значний потенціал у вигляді ідей, технологій та професійних знань. Виходячи з цього, у світлі сучасних процесів глобалізації, студенти, які повертаються на батьківщину, мають велике значення для розвитку науково-технічного потенціалу України. Навчання за кордоном за умови повернення мігранта на батьківщину має позитивний ефект для країни походження. У цьому разі країна отримує більш підготовленого спеціаліста, ніж звичайний працівник-мігрант, оскільки він знає мову, а отриманий за роки навчання соціальний і культурний потенціал надає йому кращих адаптаційних характеристик. Навчання за кордоном за програмами обміну або програмами, що фінансуються урядами розвинутих країн у межах політики сприяння, також створює певну економію у підготовці кваліфікованих кадрів для країни, що постачає мігрантів.

Однак освіта за кордоном несе для України серйозні виклики та загрози, головна з яких - бажання значної частини студентської молоді залишитись після навчання в іншій країні та не повертатись на батьківщину. Головною загрозою, що постає перед країною-донором студентів, є ризик втрати інтелектуального потенціалу. У разі неповернення студентів до рідної країни держава втрачає молоді талановиті кадри, які однозначно можна назвати майбутнім суспільства. Студентську міграцію призводить до явища «відтік мізків». Крім того, виникає інша проблема - старіння структури населення за рахунок виїзду у разі неповернення студента додому, так як зменшується кількість економічно активного населення і збільшується частка літніх людей. Освітня міграція часто перетворюється на еміграцію через навчання.

Участь України у Болонському процесі, співпраця навчальних закладів з міжнародними організаціями, установами, освітніми закладами створює нові можливості для української молоді у сфері здобуття високоякісної європейської освіти і водночас несе за собою традиційні загрози, пов'язані з будь-яким іншим видом міжнародної міграції [3].

На жаль, в Україні існує проблема відсутності статистичної інформації щодо процесу виїзду за кордон українських студентів з метою отримання освіти різного рівня, немає єдиних офіційних показників, які б дозволяли бачити реальну ситуацію щодо їх міграції. Саме цей факт і є основною перешкодою в оцінці та попередженні ризиків масової втрати інтелектуального потенціалу країни внаслідок негативного сальдо освітньої міграції.

Одночасно збільшується також зацікавленість закордонних навчальних закладів у залученні до процесу отримання освіти студентів з України. Більшість країн, зацікавлені в обміні студентів та науковців, не заперечують проти того, щоб здібні випускники залишалися після закінчення навчання працювати в їхніх університетах та лабораторіях, адже далеко не всі програми обміну чи стипендіальні програми містять вимогу повернення їхніх учасників на батьківщину. Основними перевагами

для країни, що приймає мігрантів, є економічні вигоди, що виявляються у зростанні фінансових надходжень до країни у формі оплати за навчання і, відповідно, податкових надходжень до держбюджету, розширення асортименту освітніх послуг, технічного вдосконалення освітнього процесу [1].

Таким чином, питання студентської міграції є актуальним на даний момент і вимагає особливої уваги з боку суспільства. На нашу думку, держава має забезпечити молодь необхідними умовами для благоприємної професійної діяльності молоді, яка навчалася за кордоном, розробити програму повернення в Україну для постійного проживання та активної трудової діяльності таких студентів. Студенти після закінчення закордонних навчальних закладів повинні мати бажання повернутися на батьківщину і реалізувати отримані знання та навички в Україні. Необхідно також активізувати механізми вирішення існуючих проблем у системі національної освіти, у сфері зайнятості та ринку праці, інноваційного розвитку промисловості та бізнесу. Одним із напрямків роботи, які б мали позитивний вплив на розвиток держави, може бути розробка української державної програми використання потенціалу тих молодих студентів, котрі не хочуть після закінчення навчання повертатися на Батьківщину назавжди, але не виключають можливості деякого співробітництва з українськими компаніями та інститутами на професійній основі.

І звичайно, на усіх рівнях має здійснюватися моніторинг процесу студентської міграції, що дасть змогу отримувати чітку інформацію про освітню діяльність української молоді, а також аналізувати, прогнозувати ситуацію, що склалася, для усунення негативних наслідків явища міграції серед студентів.

Список використаних джерел

- 1.Брензович, К.С. Міжнародна студентська міграція та її вплив на соціально-економічний розвиток країн [Текст] / К.С. Брендзович, Є.П. Немеш // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка і суспільство». – 2017. – №10. – С.32-36.
- 2.Гринькевич, О.С. Освітня міграція в Україні та світі: інституційне середовище та напрями державного регулювання [Текст]/ Гринькевич О.С. // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2013. – Вип. 3 (101). – С. 254–264.
- 3.Жураковська, Л.А. Тенденції освітньої міграції в контексті глобалізації економічного розвитку [Електронний ресурс] // Демографія та соціальна економіка. – 2014. – № 1(21). – Режим доступу: <http://dse.org.ua/archive/21/20.pdf>.
- 4.Копернак, К.В. Міграційні настрої українського студентства як особливість процесу соціалізації сучасної молоді [Текст] / К.В. Копернак // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2007. – № 2 (20). – С. 28-31.

A. Kłos, K. Tomaszewska

INSTITUTIONAL FORMS AND SCOPE OF ASSISTANCE FOR PEOPLE WITH DISABILITIES – STUDY ON THE EXAMPLE OF THE MUNICIPAL SOCIAL ASSISTANCE CENTRE IN JAROSLAW

The purpose of the article is to show what forms of disability assistance are available and to what extent they provide normal lives for people with disabilities. What is more, this paper analyses expenditures for disabled people and assesses whether these resources are sufficient to provide disabled people with the help they need. The territorial scope of the article includes the Municipal Social Assistance Centre located in Jarosław, and the chronological range covers 2013-2015 period. The main research method used for the needs and realisation of the accepted research objectives was the analysis of the content of the documents and the descriptive method.

Introduction

In Polish society, some of its members experience various dysfunctions of the body. Some of them, to a lesser extent, are restricted, while the other are excluded from social life. It can be stated that people with disabilities are considered as a group experiencing

social marginalisation. Family involvement in home-based care for a disabled person, their awareness and commitment in many cases are critical to the outcome of the whole rehabilitation process. [3, s. 164] In Poland problems of people with disabilities have started to be relatively new, thus it is not yet fully adapted to meet the needs of people with disabilities. However, there is a noticeable improvement in the perception of people with disabilities by the public, as well as changes in infrastructure operating in the country. This improvement is mainly due to research conducted by the scientific community for the benefit of people with disabilities. In addition, non-governmental organisations play an important role in this regard, and above all, it is the result of the problem of people with disabilities in the consciousness of the members of society. Institutional action for people with disabilities is long-term and multi-faceted, consisting in the reduction of physical barriers, but above all should lead to the elimination of social barriers faced by people with disabilities. Among the nationwide institutions acting for the benefit of the disabled are among others PFRON, Office of the Government Plenipotentiary for Disabled People and social assistance agencies. Persons with disabilities, apart from health problems, usually face social, occupational and economic constraints. Particularly negative are the barriers hindering their social roles and participation in social life. These barriers may be due to subjective factors, which are undoubtedly the attitudes of both the disabled themselves and the environment in relation to disability, as well as the objective factors of a lack of legal regulation that prohibits discrimination on any grounds, maladjustment, lack of access to good education, vocational training and adequate employment. [2, s. 256–267] To improve their lives, institutions are established in order to perform rehabilitation, support activities and provide financial support. Due to their multiplicity and diversity, taking into account the areas of activity, scope, forms of implementation of tasks, the article discusses only selected forms of actions and regulations for people with incomplete performance, based on the example of the Municipal Social Assistance Centre in Jarosław.

Help of the Municipal Social Assistance Center in Jarosław for Disabled Persons in 2013-2015.

One of the main tasks of MOPS in Jarosław is to help people who need it. People with disabilities certainly belong to this group of people. The table below shows the number of people who applied for assistance to the Municipal Social Assistance Centre in Jarosław due to disability.

Table 1. The number of people receiving assistance from the Social Assistance Centre in Jarosław because of disability in the period 2013-2015

In all		
Year	Number of families	Number of people in families
2013	490	539
2014	510	516
2015	512	530

Source: Own study based on reports of the Social Assistance Center in Jarosław in the period 2013-2015.

Data analysis shows that the number of people with disabilities benefiting from the Municipal Social Assistance Centre in 2013 was 539, while a year later the number dropped to 516. In 2015, this number rose to 530 people. People with disabilities are one of the most commonly reported groups benefiting from social help services. In addition to people with disabilities, unemployed persons and people suffering from long-term or severe illnesses were most frequently asked for help. Low unemployment, lack of employment, expensive medicines and the need to purchase rehabilitation equipment make so many disabled people benefit from social services. Frequently, the disabled seek help

not only because of their condition but also because of unemployment or poverty. It is often the case that a number of factors contribute to the poor situation of people with disabilities. The Municipal Social Assistance Centre provides a number of benefits for people with disabilities as well as older people who are unable to operate independently. These benefits are adjusted to the health and condition of the person. Such benefits include:

- care services,
- specialist care services,
- specialized care services for people with mental disorders
- placement in a social welfare home,
- stay at the Self-Help Centre.

The table below shows the number of people who have been granted specialist care services for people with mental disorders, as well as the amount of these benefits in 2013-2015.

Table 2: Number of people who have been granted specialized care services for people with mental disorders, and the amount of these benefits in 2013-2015

Form of aid	Year	The number of people granted benefits	Amount of benefits in PLN
Care services	2013	204	1 236 638,00
	2014	158	863 981,00
	2015	143	762 589,00
Specialist care services	2013	20	201 824,00
	2014	17	84 469,00
	2015	20	78 441,00
Specialist care services for people with mental disorders	2013	31	382 608,00
	2014	39	466 100,00
	2015	44	383 902,00

Source: Own study based on reports of the Social Assistance Center in Jarosław in the period 2013-2015

The number of benefits received in the form of caring services is decreasing year by year. In 2013, the Municipal Social Assistance Centre in Jarosław has granted 204 care services, in 2014 the number has decreased to 158 and in 2015 it amounted to 143. The number of specialized care services is steadily persisting within the limit of 20. The number of specialized care services for people with mental disorders is increasing. In 2013 the number of benefits was 31, in 2014 it was 39, and in 2015 it amounted to 44.

Summary and conclusions

Negative changes in the demographic structure of our society and the resulting increase in the number of persons affected by disability will become an increasingly important social issue. This entails taking legal steps in the context of social policy aimed at securing the social and social well-being of people with incomplete performance. The essence of the wide-ranging and coordinated actions of many institutions should be to counteract their social exclusion, but also to prepare the right field for their activity. Social assistance may be carried out by itself or in partnership with social organizations, non-governmental organizations, the church, religious associations and natural and legal persons. [1, s. 119–131] As can be seen from the statistical data of the Municipal Social Assistance Centre in Jarosław, many disabled people try to get help. This is mainly financial assistance in the form of benefits. Disability must face the lack of money to meet basic needs. The benefits received are not sufficient to meet all the necessary needs but to some extent improve the quality of life for the disabled and their families.

References

1. Komorska M., *Instytucjonalne formy wsparcia stosowane wobec osób niepełnosprawnych w procesie integracji społecznej*. W: *Osoby niepełnosprawne w społeczeństwie polskim okresu transformacji*. Skrełowicz B, Komorska M, (red.). Lublin: UMCS; 2008: pp. 119–131. 2. Magnuszewska-Otulak G.: *Wykluczenie osób niepełnosprawnych*. W: *Ubóstwo i wykluczenie społeczne, perspektywa poznawcza*. Szarffenberg R, Żołędowski C, Theiss M. (red.). Warszawa: Dom Wyd. Elipsa; 2010: pp. 256–267. 3. Tomaszewska K., *Problemy i potrzeby wynikające ze zobowiązań opiekuńczych rodzin a społeczne aspekty sprawowania opieki nad osobami niesamodzielnymi przebywającymi w domu*, red. B. Majchrowicz, K. Tomaszewska, (w) *W służbie człowiekowi*, Wyd. Bonus Liber, Rzeszów 2017 p. 164.

Н. М. Невмержицька

ДЕГУМАНІЗАЦІЯ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ ЯК ДЕСТРУКТИВНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СТУДЕНТІВ

Формування соціальної відповідальності у студентів в Україні відбувається під впливом негативних чинників, які не посилюють її функції, а навпаки, ведуть до безвідповідальності. Соціальна відповідальність в Україні посилюється тією обставиною, що вітчизняне господарське середовище не пройшло у своєму історичному розвитку необхідних етапів, які у західному суспільстві призвели до усвідомлення важливості філософії соціальної відповідальності. Разом з тим, неефективність більшості системоутворюючих інститутів вітчизняного ринкового середовища актуалізує потребу у формуванні національної моделі соціальної відповідальності в межах тріади «бізнес – влада – суспільство».

На фоні втрати стійкості економічного розвитку України поглиблюється асиметрія економічного і соціального розвитку, знижуються соціокультурні, моральні настанови соціальної діяльності багатьох суб'єктів підприємництва, превалює концепція «людини економічної» над концепціями «людини соціальної» та «людини соціально відповідальної» і, в решті, відбувається відчуження людини від результатів праці. Дані тенденції вимагають запровадження сучасних практик взаємодії держави та бізнесу, а також бізнесу і суспільства, які б вдосконалювали посилити взаємну відповідальність усіх учасників суспільного життя, створити умови для подальшого стабільного розвитку держави і суспільства, заснованого на врахуванні якомога ширшого кола інтересів. На сьогоднішній день соціальна відповідальність є загальноприйнятим правилом, якого дотримується значна кількість великих, середніх і навіть малих компаній по всьому світу, інтегруючи це правило в корпоративне управління [15].

Одне з основних завдань ЗВО – це формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та само організуватися в сучасних умовах; збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства. Підготовки фахівців з вищої освітою з урахування потреб особи, інтересів держави, територіальних громад і роботодавців [1, с. 8, 33].

Роботодавці хочуть бачити на ринку праці фахівця з дуже великим потенціалом фахової підготовки. Велика конкуренція на ринку праці серед кваліфікованих фахівців – це запорука успіху та іміджу компанії. Готовність брати на себе відповідальність у роботі – це одна із вимог до кандидата, якого компанія бере в свою команду, і одна з лідерських якостей, які є запорукою успіху роботи всієї команди.

Лідер – це людина, яка впливає, маючи відповідні здібності на окремих індивідів чи групи людей задля досягнення певних цілей. Важливо зрозуміти, що лідер на відміну від керівника: 1) має здатність впливати на поведінку людей незалежно

від займаної посади; 2) може бути формальним керівником і наділятися формальними владними повноваженнями чи не бути формальним керівником і не мати формальних владних повноважень; 3) може мати різний вплив (позитивний чи негативний) і переслідувати різні цілі (організаційні або особисті); 4) використовує джерела особистісного, а не формального впливу – компетентність, успішність, особиста привабливість [6, с. 286].

В даний час не існує єдиного, загальновизнаного алгоритму побудови іміджу і репутації організації. Формування позитивної ділової репутації компанії тісно пов'язане зі створенням стійкого корпоративного іміджу. Ділова репутація формується ціннісними характеристиками (такі, як автентичність, чесність, відповідальність, порядність та ін.), визвані сформованістю корпоративним іміджем. Корпоративний імідж: загальне уявлення (що складається з набору переконань і відчуттів), яке складається у людини про організацію. Корпоративний імідж являє собою набір переконань і відчуттів, які компанія хоче створити у аудиторії. У США багато компаній використовує у своїй діяльності критерії, сформовані журналом «Fortune» при складанні рейтингу 500 потужних компаній: якість менеджменту; якість продукції; здатність залучати та утримувати кваліфіковані кадри; фінансова міцність; ефективне використання корпоративних активів; довгострокова інвестиційна привабливість; схильність до використання нових технологій; відповідальне ставлення до суспільства і навколишнього середовища. Покращення корпоративного іміджу компанії залежить від вдосконалення всіх існуючих елементів корпоративного управління, в тому числі і корпоративної культури, прозорості діяльності, інформуючи громадськість про компанію. Одним з результатів вдосконалення корпоративного управління і культури стає зростання ділової репутації, збільшення розмірів нематеріальних активів, що залежать від позитивного іміджу компанії, наявності стабільних ділових зв'язків, популярності фірмового найменування і фірмової марки. Останнім часом посилилася залежність ділової репутації від характеру відносин до компанії з боку не тільки покупців, партнерів і клієнтів, а й суспільства, якому далеко не байдуже, якими засобами досягаються стратегічні цілі компанії, як вона виконує свої зобов'язання і яких соціальних принципів дотримується.

В процесі еволюції концепція корпоративної соціальної відповідальності сформувались три її основні інтерпретації, а саме.

Перша (класичний підхід) найкраще традиційно підкреслює, що єдина відповідальність бізнесу – збільшення прибутку для своїх акціонерів. Ця точка зору була оприлюднена Нобілевським лауреатом з економіки Мілтоном Фрідманом (Milton Friedman) у 1971 році в статті «Соціальна відповідальність бізнесу – робити гроші» та може бути названа теорією корпоративного егоїзму. Основним недоліком класичного підходу рахується обмеженість в часі.

Якщо компанія в короткостроковому періоді несе додаткові витрати, то в довгостроковому вииграє від покращення корпоративного іміджу, розвитку відносин з місцевою громадою. Зокрема, М. Фрідман відзначав: «Боротьба з бідністю – функція не приватного бізнесу. Це справа держави. Наша справа – заробляти гроші для акціонерів і клієнтів в рамках закону. Інших обов'язків у нас немає. Ми платимо податки і більше нікому не винні, крім Бога і совісті». На думку М. Фрідмана, менеджери, які мають цілі інші, ніж максимізація прибутку, привласнюють собі роль невибраних вершителей політики. Тобто, не маючи законного права і достатньою компетентності, менеджери намагаються вирішити питання і визначати шляхи розвитку суспільства, чим повинні займатися політичні діячі.

Друга точка зору, що отримала назву теорії корпоративного альтруїзму, прямо протилежна теорії М. Фрідмана і з'явилася одночасно з його публікаціями. Основна ідея полягає в тому, що бізнес повинен піклуватися не тільки про зростання прибутку, але і робити максимально доступним внесок у вирішення суспільних проблем, підвищення якості життя громадян та спільноти, а також у збереження навколишнього середовища. Авторство цієї теорії належало Комітету з економіч-

ного розвитку. У його рекомендаціях підкреслювалося, що «корпорації зобов'язані вносити значний вклад у поліпшення якості американського життя». Компанії не можуть відокремлюватися від соціальних проблем, так як вони є відкритими системами, активно беручи участь в лобіюванні законів та інших державних рішень, спонсоруючи різні партії та інші громадські об'єднання.

Третя позиція представлена однією з найсильніших «центристських» теорій, теорія «розумного егоїзму» (enlightened selfinterest). Вона будується на тому, що соціальна відповідальність бізнесу – це просто «хороший бізнес», оскільки скорочує довгострокові втрати прибутку. Витрати на соціальні та благодійні програми скорочують поточний прибуток, але в довгостроковій перспективі створюють сприятливе соціальне оточення і, отже, стійкі прибутки. Філантропічні та спонсорські програми сприяють узаконеному зниженню оподатковуваної бази компанії і дають хороший «ефект публічності». Саме в цьому полягає основний мотив соціальної діяльності компанії.

Крім виділених різновидів концепції соціально відповідального бізнесу з 1990-х років почав формуватися інтегрований підхід до соціальної відповідальності, в рамках якого благодійна і соціальна активність компаній стала в усій зростаючій мірі концентруватися навколо якої-небудь певної області, яка була безпосередньо пов'язана з основним напрямком діяльності організації. Такий підхід до розуміння сенсу соціальної відповідальності бізнесу отримав назву соціально значущих напрямків діяльності (Socially anchored competences), а головна його гідність полягає в тому, що він пом'якшує протиріччя між інтересами компанії та суспільства, використовуючи для цього весь набір доступних компанії інструментів, причому соціальні програми не розглядаються як джерела неефективних витрат. Однак, незважаючи на постійно зростаючу увагу до даного питання, єдиного загальноприйнятого розуміння соціальної відповідальності бізнесу або корпоративної соціальної відповідальності, як і раніше не існує [10, с.20].

Деякі фахівці сприймають соціально відповідальну поведінку насамперед в етичному сенсі, інші – як концепцію юридичної відповідальності. Так, на думку М. Палацці і Дж. Статчера, «соціальна відповідальність є в своїй основі філософію або образ відносин між підприємницькими колами і суспільством, причому для їх реалізації і стійкості протягом тривалого періоду часу ці відносини вимагають керівництва» [8, с.17].

Згідно з позицією А. Керолла, корпоративна соціальна відповідальність є багаторівневою, її можна представити у вигляді піраміди, в основі якої економічна відповідальність безпосередньо визначається базовою функцією компанії на ринку як виробника товарів і послуг, що дозволяють задовольняти потреби споживачів і, відповідно, мати зиск. Правова відповідальність має на увазі необхідність законотворчості бізнесу в умовах ринкової економіки, відповідність його діяльності очікуванням суспільства, зафіксованим в правових нормах. Етична відповідальність, в свою чергу, вимагає від ділової практики співзвучності очікуванням суспільства, які не вказані у правових нормах, але заснованим на існуючих нормах моралі. Філантропічна відповідальність спонукає компанію до дій, спрямованих на підтримку і розвиток добробуту суспільства через добровільну участь у реалізації соціальних програм [2, с. 18].

Таким чином, корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) – це зобов'язання бізнесу здійснювати добровільний внесок у розвиток суспільства, включаючи соціальну, економічну та екологічну сфери, прийняте компанією понад те, що вимагає закон і економічна ситуація. Модель піраміди КСВ А. Керолла, заснована на співвідношенні економічного, правового, етичного і філантропічного «рівнів» соціальної відповідальності, останнім часом піддається жорсткій критичній оцінці і переосмисленню [13]. Критики вважають, що етика є найважливішим елементом всіх рівнів.

У зарубіжних джерелах інформації соціальна відповідальність часто тракту-

ється як зобов'язання бізнесу, взяте на себе самостійно, підтримувати сталий економічний розвиток через роботу з працівниками, їхніми родинami, місцевими громадами та суспільством в цілому з метою поліпшення якості життя шляхом дій, корисних як для бізнесу, так і для розвитку суспільства в цілому [2, с.22].

Давиденко Е.М., в своїх дослідженнях піднімає питання актуальності пов'язаної з необхідністю більш поглибленого розуміння погрози нівелювання гуманізму в суспільному і духовному житті, кризи цінностей гуманізму як продукту науково-раціонального мислення, вільно-думства і творчих започаткувань людини. Значущість дослідження визначається цілим переліком обставин. По-перше, актуалізація гуманістичних ідей спостерігається в переломні періоди суспільного розвитку. Глибокі зміни в сучасному світі викликали потребу інтегративної оцінки сучасного життя і перспектив світового співтовариства з погляду гуманістичного світогляду. По-друге, глобалізація впливає на духовні сфери суспільства, які формують особистість, розхищує її традиційні системи цінностей. Це знаходить висвітлення в явищах дегуманізації суспільства. По-третє, останні десятиліття історичних трансформацій свідчать про те, що в сучасному суспільстві різко знизився моральний рівень суспільної й індивідуальної свідомості. По-четверте, зріс інтерес до механізмів відновлення гуманістичних ідеалів у таких соціальних інститутах, як родина, освіта. По-п'яте, як підстава повсякденної діяльності гуманізм покликаний заповнити той ціннісний вакуум, що утворився в суспільній свідомості в результаті глибоких і радикальних економічних, політичних і соціальних змін.

Для сучасної цивілізації характерною є антропологічна криза: втрата віри в людину, яка своєю діяльністю, з одного сторони створила надзвичайно багатий за науковими, технологічними, культурними можливостями світ («постіндустріальне», «інформаційне суспільство»), а з другого, породила глобальні протиріччя, загострення яких ставить під сумнів подальше існування людства. Зміна змісту гуманістичної парадигми викликана трансформаціями, що відбулися в останні десятиліття ХХ століття. Серед них – прискорення глобалізації світової економіки, збереження високих темпів науково-технічного прогресу, виникнення і стрімкий розвиток глобальної комп'ютерної мережі Інтернет. Ці та інші глибокі зміни викликали потребу в новій інтегративній оцінці сучасного життя і перспектив світового співтовариства з погляду гуманістичного світогляду [4].

В основі успішного розвитку будь-якого суспільства перебувають системи цінностей, які відображають світоглядно-ідеологічні уподобання соціуму в політичному, правовому, релігійному, економічному, моральному та інших аспектах. Аксіологічні системи узагальнюють у собі цінності від усіх сфер життя людини. Вони є мотивом існування спільноти, орієнтиром для пояснення ідеалів та завдань суб'єктів суспільних відносин, також виконують функцію своєрідних чинників самоорганізації суспільного існування, оскільки суспільні відносини є аксіоцентричними і узагальнюють у собі суспільні та індивідуальні інтереси. На початку ХХІ століття відбулися докорінні зміни в багатьох сферах життя нашого суспільства, що дозволяють констатувати наступ інформаційних технологій. Дегуманістичні тенденції в сучасному суспільстві проявляються досить часто, однак, швидше за все, необхідно розглядати їх як методи боротьби антиглобалістичних рухів.

Однак, перш ніж говорити про дегуманізм необхідно визначити поняття гуманізму. Гуманізм – це сукупність поглядів, поваги до гідності та прав людини, його цінності як особистості, турботи про благо людей, їх всебічний розвиток, про створення для людини сприятливих умов суспільного життя. У нашому столітті відбувається зміна класичних гуманістичних цінностей, які ґрунтуються на ідеях цінності людського розуму, пріоритеті пізнання головного, повага до кожної окремої людини як основної цінності, гостра увага до свободи людини. Гуманізм і дегуманізм – поняття духовного, а не матеріального виміру.

Відмова більшості людей від будь-яких релігій – одна з дегуманістичних тен-

денцій нашого світу. Сьогодні церква поступово відіграє все меншу роль. Це спричинене тим, що люди все частіше надають перевагу ліберальним законам, аніж релігійно-моральним. В словнику слово дегуманізація **трактується** – позбавлення або відсутність гуманістичного начала, гуманістичної суті. [14, с.678].

Вивченню гуманізму приділяється підвищена увага в закордонній та вітчизняній літературі. У XX столітті питання кризи гуманізму підіймали у своїх працях вчені В. Іванов, Г. Зіммель, Е. Фромм, П. Куртц. Інтерес викликають роботи М. Гайдеггера, М. Фуко, Ж. Деррида, Ж.-Ф. Ліотара, в яких переосмислюється класичне розуміння гуманізму на принципово іншому трактуванні людини і стратегії її існування. Проблему трансформації гуманізму в сучасному суспільстві розглядають українські сучасні автори О.В. Трубнікова, В.С. Пазенок, В.В. Лях, О.М. Соболев, В.Г. Табачковський, російські автори – А.В. Соловйов, В.І. Міллер, О.А. Богданова, Е.М. Давиденко.

Своє розуміння кризи В. Іванов висловлює в своїх роботах («Криза індивідуалізму» (1905), «Кручі» (1919), «Листування з двох кутів» (1921). Відчуває внутрішні причини подій, припускаючи, що соціальні зміни з'явилися в чомусь наслідком внутрішніх, духовних змін в суспільстві: «Загальні зрушення зовнішніх (політичних, громадських, господарських) відносин відповідає ще більш глибокому, можливо, і раніше почавшумося зрушення відносин внутрішнього порядку. В істоті і основі цього душевного зсуву лежить, думається, якась загадкова зміна в самому образі світу, ... цю проблематичну зміну я наважуюсь назвати кризою явищ. Люди уважні і прозорливі могли прослідкувати ознаки цього психологічного перелому раніше, ніж настав історичний переворот, що вилився у війні і революції.» [5, с.103].

Криза явища, на думку В. Іванова, полягала у тому, що колишня внутрішня форма речей в людині занепала і омертвіла. На зміну їй повинна прийти нова, але складний процес цього переродження відбувається в поколіннях повільним впливом прихованих історичних сил, і поки він не закінчився, поки шляхом органічного зростання не вироблена нова внутрішня форма сприйняття світу, до тих пір особистість буде пасивна.

Абрахам Маслоу американський психолог, засновник гуманістичної психології. Широко відома «Піраміда Маслоу» – діаграма, яка ієрархічно представляє людські потреби. Однак, ні в одній з його публікацій такої схеми немає. Навпаки, він вважав, що ієрархія потреб не є фіксованою і найбільшою мірою залежить від індивідуальних особливостей кожної людини. Його модель ієрархії потреб знайшла широке застосування в економіці, займаючи важливе місце в побудові теорій мотивації і поведінки споживачів.

А. Маслоу в гуманістичній теорії особистості наголошує, що гуманістична психологія являє собою альтернативу двом найбільш важливим течіям в психології – психоаналізу і біхевіоризму. Своїм корінням вона йде в екзистенціальну філософію, яка відкидає положення, що людина є продуктом або спадкоємних (генетичних) факторів, або впливу навколишнього сліду (особливо раннього впливу). Екзистенціалісти підкреслюють ідею про те, що, врешті-решт, кожен з нас відповідальний за те, хто ми і чим стаємо. Отже, гуманістична психологія в якості основної моделі приймає відповідальну людину, вільно робить вибір серед наданих можливостей. Основна концепція цього напрямку – це концепція *становлення*. Людина ніколи не буває статичним, він завжди перебуває в процесі становлення. Людина, що заперечує становлення, заперечує сам ріст, заперечує, що в ньому закладено всі можливості повноцінного людського існування. Але, незважаючи на те, що становленню відводиться велика роль, гуманістичні психологи визнають, що пошук справжнього сенсу життя – не легкий.

Інший погляд можливо охарактеризувати як *феноменологічний* або «тут і зараз». В основі цього напрямку лежить реальність суб'єктивна, або особиста, але не

об'єктивна, тобто підкреслюється значення суб'єктивного досвіду як основного феномена у вивченні й розумінні людини. Теоретичні побудови і зовнішня поведінка є вторинними по відношенню до безпосереднього досвіду і його унікальному значенню для того, хто його переживає.

Маслоу відчував, що занадто довго психологи зосереджувалися на детальному аналізі окремих подій, нехтуючи тим, що намагалися зрозуміти, а саме людини в цілому. Для Маслоу людський організм завжди поводить себе як єдине ціле, і те, що трапляється в якійсь частині, впливає на весь організм. Так, розглядаючи людину, він підкреслював її особливе положення, відмінне від тварин, кажучи, що вивчення тварин непридатне для розуміння людини, так як при цьому ігноруються ті характеристики, які притаманні тільки людині (гумор, заздрість, вина і т.д.), він вважав, що від природи в кожній людині закладені потенційні можливості для позитивного зростання і вдосконалення. Основне місце в його концепції займає питання про мотивацію. Маслоу говорив, що люди мотивовані для пошуку особистих цілей, і це робить їх життя значним і осмисленим. Він описував людину, яка рідко досягає стану повного задоволення. Повна відсутність бажань і потреб, якщо воно існує, у кращому випадку недовговічне. Якщо одна потреба задоволена, інша спливає на поверхню і спрямовує увагу і зусилля людини. Позитивні результати самоактуалізації матиме особистість із наступними характеристиками: 1) ефективне сприймання реальності та комфортні відносини з нею; 2) прийняття (себе, інших, природи); 3) спонтанність, простота, природність; 4) сконцентрованість на завданні (а не на собі); 5) деяка відстороненість і потреба бути насамоті; 6) автономія, незалежність від культури та середовища; 7) постійна свіжість оцінки; 8) містичність та досвід переживання вищих станів; 9) почуття єдності з іншими; 10) глибокі міжособистісні стосунки; 11) демократична структура характеру; 12) розрізнення засобів і мети, добра і зла; 13) почуття гумору; 14) самоактуалізована творчість; 15) протистояння акультурації, насадженню будь-якої часткової культури.

А. Маслоу зазначав, що самоактуалізовані люди не є досконалими, вільними від помилок, їм можуть бути властиві й проблеми пересічних людей: почуття провини, тривожність, сум, внутрішні конфлікти тощо. Але разом з тим вони обирають складні творчі завдання, які потребують великих зусиль. Самоактуалізовані особистості постійно захоплені якоюсь справою, і захоплені на стільки, що відмінності між роботою і задоволенням для них зникають. Вони присвячують своє життя тому, що Маслоу називає найвищими цінностями (істина, краса, добро, досконалість, цілісність тощо), або метапотребами.

Він описує *вісім* шляхів самоактуалізації: 1) повна віддача переживанням, коли людина цілком розкриває свою сутність; 2) відмова від загальноприйнятої поведінки, вміння прислухатися до внутрішнього голосу, голосу « самотності»; 3) щомиттєві прогресивні вибори, які сприяють особистісному зростанню; 4) чесність, взяття відповідальності на себе; 5) готовність не подобатись іншим; 6) прагнення робити свою справу настільки добре, настільки це можливо; 7) граничні, вищі переживання, моменти екстазу; 8) виявлення індивідом того, що йому подобається, а що ні, що для нього добре, а що погано, куди він рухається й у чому полягає його місія.

Самоактуалізація вимагає відмови від захисного механізму десакралізації (зневіри в існування справжніх цінностей та чеснот) та навчання ресакралізації як бачення кожної людини, за висловом Б. Спінози, «в аспекті вічності», тобто бачення святого, вічного. Вона досягається шляхом маленьких, послідовно накопичуваних досягнень [12, с.21]. А.Маслоу певною мірою ідентифікує поняття самоактуалізації з поняттям креативності (творчих здібностей).

Фундаментальною передумовою теорій Роджерса є припущення, що люди використовують свій досвід для окреслення себе, визначення себе. У своїй основній

теоретичній роботі Роджерс визначає ряд понять, з яких він розгортає теорію особистості і моделі терапії, зміни особистості та міжособистісних відносин. Цінність відносин – центральна тема роботи Роджерса. Ранні відносини можуть бути конгруентними або можуть служити фокусом умов цінності. Пізні відносини можуть відновлювати конгруентність або затримувати її. Роджерс вважає, що взаємодія з іншим дає індивідууму можливість безпосередньо знайти, відкрити, пережити або зустріти свою справжню самість. Наша особа стає видимою для нас за допомогою відносин з іншими. «Я вважаю, ... що основний бар'єр, який заважає спілкуванню між людьми, це наша природна тенденція судити, оцінювати, схвалювати або не схвалювати затвердження іншої людини або іншої групи» (К. Роджерс). Якщо ми спробуємо уявити собі людей, що знаходяться поза відносин з іншими, ми бачимо два контрастуючі стереотипи. Перший – відлюдник мимоволі, не вміє поводитися з іншими. Другий – споглядач, що відійшов від світу заради проходження іншим цілям. Жоден з цих типів не задовольняє Роджерса. Він вважає, що відносини створюють найкращу можливість для того, щоб «повно функціонувати», щоб бути в гармонії з собою, іншими та середовищем. З точки зору гуманістичної психології – тільки самі люди відповідальні за вибір, який вони роблять. Це не означає, що, якщо людям дана свобода вибору, вони неодмінно будуть діяти в своїх власних інтересах. Свобода вибору не гарантує правильність вибору. Основним принципом цього напрямку є модель відповідальної людини, вільно робить вибір серед наданих можливостей. Гуманістична психологія розглядає особистість як психічно здорову, гармонійну, яка намагається досягти вершини особистісного розвитку, самоактуалізації. Для такої людини характерні вищі метапотребності: істина, добро, краса, мудрість, справедливість, любов і т.д. Роджерс наголошував: «...самореалізація – **це прагнення живої істоти до росту, розвитку, самостійності, самовираження, активізації всіх можливостей свого організму**».

Гуманістична психологія не є строго організованою теоретичною системою – краще розглядати її як рух. Маслоу назвав свій підхід психологією третьої сили. Хоча погляди прихильників цього руху становлять досить широкий спектр, вони все-таки розділяють певні фундаментальні концепції на природу людини. Практично всі ці концепції мають глибокі корені в історії західного філософського мислення [9, с.21].

Висновки. Проаналізувавши результати робіт вчених, які працювали та працюють над дослідженням особистості, можна зробити висновок: у кожній особистості є риси, які притаманні тільки їй. Видатні люди характеризуються наявністю домінуючої, центральної риси. У звичайних же людей таких ознак може бути кілька. Здоровій особистості, за Г. Оллпортом, властиві такі риси, як активна позиція щодо дійсності; доступність досвіду для свідомості, тобто здатність бачити події власного життя такими, якими вони є, не застосовуючи «психологічного захисту»; самопізнання; здатність до абстракції; постійний процес індивідуалізації; функціональна автономія рис; стійкість до фрустрації. Важливою умовою розвитку особистості визнається можливість чинити опір рівновазі. Напруження слід підтримувати, а не усувати. При цьому вчений базує свої погляди на біографіях видатних людей, для яких життя – це безперервне долаття труднощів, щобільше – вони самі прагнуть цього, шукаючи та долаючи перешкоди. Деградації особистості сприяють психологічні і соціальні чинники. Для цього необхідно намагатися, щоб особа була вільна у своєму виборі, але світогляд її буде збільшуватися та наповнюватися новими ідеями, якщо прикладом буде гарні настанови та проекти в яких вони зможуть себе проявити. Не будуть стояти в стороні, будуть брати на себе відповідальність. Молода людина, яка готує себе до життя у соціумі повинна знати, що здійснивши вибір, прийнявши рішення, вона взяла на себе відповідальність, за передбачення наслідків. В. Малиновський наголошував: «відповідальність завжди і нерозривно пов'язана з необхідністю дотримання правил поведінки, підко-

рення, узгодження своєї поведінки з об'єктивними законами природи та суспільства. Соціальна відповідальність виникає тоді, коли поведінка індивіда має суспільне значення та регулюється соціальними нормами [7]. Кожен з нас має коло контекстів, у яких ми берем участь. Крім сімейного та професіонального контекстів, які мають універсальний характер, інші контексти утворюють унікальну для кожного з нас конфігурацію. Для однієї людини важливим буде сімейне життя, для другої – його професія та робота, для третьої – розваги, відпочинок, для четвертої освіта чи тренування. Саме в тому і є унікальність їх індивідуальності комбінацій, які роблять буття людини цікавим та в той же час нелегким, вимагаючи від кожного індивіда певних соціальних компетенцій.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про вищу освіту» - Х.: Право, 2014.- 104с.
2. Беляева И., [Корпоративная социальная ответственность: управленческий аспект: монография / под общ. ред. д.э.н., проф. И.Ю. Беляевой, д.э.н., проф. М.А. Эскиндарова. – М.: КНОРУС, 2008.
3. Благов Ю.Е. Концепция корпоративной социальной ответственности и стратегическое управление // Российский журнал менеджмента. 2004. № 3. С. 18–20.
4. Давиденко Е.М., 2013 ВІСНИК Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського 8 ISSN 2079-4819, ВІСНИК ДонНУЕТ № 2 (58) '2013.
5. Иванов В., Кручі. Про кризу гуманізму // В. Иванов. Рідне і вселенське. М., 1994. С. 103.
6. Комарова Е.В., Редина Н.И., Шмелёва С.А. Лидерство: Учеб-ное пособие для студентов вузов. – Днепропетровск: ДГФА, 2008. – 286 с.
7. Малиновський В. Юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності / В. Малиновський В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http // www.vru.gov.ua/Docs/a150710.pdf](http://www.vru.gov.ua/Docs/a150710.pdf)/. 8. Палацци М., Статчер Дж. Корпоративная социальная ответственность и успех в бизнесе / М. Палацци М., 1997. С.17.
9. Роджерс К. До науки стосовно особи / В кн. Історія зарубіжної психології. Тексти. М. 1986р.- 254 с.
10. Стивен П. Роббинс, Коултер М. Менеджмент. – 6-е изд. / Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2004. С. 187.
11. Скрипченко О. Загальна психологія : підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. / Київ : Либідь, 2005. 464 с.
12. Трофімов Ю. Психологія [Текст] : підруч. для студ. виш. навч. закл. / Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л. Трофімова. - Вид. 4-е, стер. Трофімов Ю., Гончарук П., «Психологі». 13. Российский журнал менеджмента. Т. 4. 2006. № 3. С. 189.
14. Словник української мови: в 11 томах. – Том 11, 1980. – Стор. 678.
15. <http://wikipedia.com.ua/1x7a8c.html>.

О. І. Годько

ФОРМУВАННЯ ПОЧУТТЯ ЛЮДСЬКОЇ ВЛАСНОЇ ГІДНОСТІ У СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖУ ПІД ЧАС НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Демократичні цінності – це те, заради чого демократію варто захищати, це уособлення її значущості і життєдайності, її привабливості для мільйонів людей, те, завдяки чому демократія здобуває нових прихильників в усьому світі.

Існує чимало загально визнаних цінностей, які, здається, не пов'язані зі світом політики і демократії. Взяти хоча б такі основоположні цінності, якими є людське життя, здоров'я, кохання, сім'я, спілкування. Неможливо уявити, щоб умови суспільного існування (політичне оточення, соціально-психологічний клімат) не впливали на повсякденне життя людини, її приватне буття, родинний побут, увесь її життєвий світ. Отже, якщо ми говоримо про специфічні непересічні цінності демократії, то маємо на увазі людське існування в усій його повноті і багатоманітності.

Одною із основних цінностей сучасної демократії є людська гідність. Усвідомлення кожним особистої значущості, власної людської місії, унікальності, самотності й невичерпності – це одна із докорінних чеснот демократичного світогляду і водночас один із наших громадянських обов'язків. Громадянин – носій гідності та її захисник. Тому через посередництво цієї категорії можна (і треба) визначати як демократію, так і громадянина.

Розглядаючи поняття людської гідності, необхідно наголосити, що гідність є

одним з ключових понять Конституції України [1]. В ній зокрема визнано гідність як однією з найвищих соціальних цінностей в Україні (ст. 3); задекларовано, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (ст. 21); наголошується, що кожен: має право на повагу до його гідності (ст. 28), зобов'язаний не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68).

Крім юридичного поняття, Енциклопедія сучасної України визначає, що гідність – це етичне і психічне поняття, яке фіксує уявлення про цінність людини як особистості. Гідність – також категорія соціальної психології, яка враховує ставлення людини до самої себе (на ґрунті адекватної самооцінки) і ставлення до неї інших людей. У психологічному плані гідність є формою вияву самосвідомості і самоконтролю, на яких базується вимогливість людини самої до себе. Вона відображає усвідомлення та переживання людиною власної цінності як особистості, насамперед, індивід своєрідності і самототожності, вартісності світогляду, екзистенційної позиції [2].

Підсумовуючи визначення поняття гідності, можна вважати, що гідність – це складова авторитету громадянина, його самоповаги й поваги до інших. А повага до людини є умовою до виховання і вкорінення поваги до суспільства.

Гідність може існувати тільки в контексті інших гідностей (гідності інших людей). При цьому повага до іншого і його визнання ґрунтується не на якихось утилітарних міркуваннях (поважати «за щось» або «за ради чогось»), а виключно на тому, що людину поважають як таку, шанують у ній людське, визнаючи належність до людського роду – смертного, але спроможного на безсмертні справи, здатного залишати за собою «нетлінні сліди».

Почуття власної гідності формується ще у ранньому дитинстві, коли від батьків більшою мірою залежить як вони виховують свою дитину. Під час навчання в школі вже вчителі продовжують закладати основи почуття власної гідності. Недаремно, одна із найважливіших педагогічних заповідей - не принижувати дитину, не ображати її гідність. Щоправда, у школах самі ж вчителі далеко не завжди керуються цим принципом, часом приниження дитини стає одним із методів виховання.

Тож, не дивно, що з цією проблемою стинаються студенти багатьох закладів освіти на молодших курсах. Тому приємно, що в нашому коледжі питанням виховання власної гідності приділяється достатньо уваги. Ні директор, ні представники адміністрації, ні педагогічні працівники коледжу ніколи не принижують студентів. На виховних годинах ми пояснюємо студентам, чому на одну людину начальник підвищує голос, а на іншу – в такій же ситуації – ні. Відповідь проста, - принижують тих, хто дозволяє так зі побою чинити. Єдиний вихід – просто не дозволять ображати іншим свою гідність. А ще – почуття власної гідності не дозволяє, аби в нашій присутності принижували інших. В коледжі проводяться виховні години на спеціальні теми, що присвячені формуванню почуття власної гідності, на яких розповідаємо, що кожна людина – неповторне творіння, і це потрібно усвідомлювати й цінувати, розвивати й відповідально застосовувати в житті, розуміючи, що гідність є породженням і умовою свободи. Доводимо, що по-справжньому гідною може бути тільки вільна людина. Гідність змушує громадянина діяти, ставати на заваді порушенням принципів і основ демократичного ладу, протидіяти будь-яким утискам свободи. Звертаємо увагу студентів на тому, що тоталітарні режими найбільше не терплять саме цієї людської риси, відчуваючи, що вона несе їм занепад. Тому найбільш стійкі та мужні люди, що не дозволяють розтоптати свою людську гідність, стають ворогами і жертвами цих режимів. Таких людей в Україні чимало. Це В. Стус, П. Григоренко, В. Марченко та інші славні провісники неминучого повернення України на шлях свободи й демократії. Один із українських шестидесятників, обладієних політичною «відлигою», В. Симоненко свого часу писав:

*Ти знаєш, що ти – людина.
Ти знаєш про це, чи ні?*

*Усмішка твоя – єдина, Мука твоя – єдина,
Очі твої – одні.*

Педагогічний колектив коледжу не обмежується тільки такими формами ви-

ховної роботи, вже на початку нового навчального року проведені для студентів першого курсу такі заходи, як «Козацькі розваги», «Козацькому роду – немає переводу», на яких показано з якою повагою козаки (можливо наші пращури) відносилися до людської гідності.

Повага до людської гідності вимагає глибоко вкоріненої в суспільстві терпимості (толерантності), визнання невідчужуваних прав за всіма людьми, хоч би йшлося про звинувачуваних, засуджених, навіть невинуватих рецидивістів.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. (із змінами і доповненнями). 2. Енциклопедія сучасної України. Гідність. – Режим доступу http://esu.com.ua/search_articles.php.

С. А. Попова

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ВИРІШЕННІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ ПРЕДСТАВНИКІВ КОМУНІКАТИВНИХ ПРОФЕСІЙ

В умовах сучасності, не зважаючи на розповсюдженість інноваційних технологій, не втрачають свого значення професії, що пов'язані з комунікацією між людьми. Вони охоплюють безліч сфер і видів діяльності – медицина, соціальна сфера, громадські організації, підприємницька діяльність, мистецтво, засоби масової інформації, менеджмент, майже вся сфера послуг та ін. Як наслідок, усе більше людей є задіяними в безпосередній роботі з великою кількістю людей, і для них важливим є знання особливостей впливу активної комунікації на особистість. Недостатня інформованість про негативний вплив надмірної кількості контактів із людьми може викликати деформацію особистості, психосоматичні розлади і унеможлиблюють ефективне виконання своїх обов'язків, а головне – позбавляють людину задоволення від діяльності, спілкування із близькими і життя в цілому.

Існує ряд ознак комунікативних професій, що можуть чинити негативний вплив на людину:

- поверхневий, «шаблонний» характер контактів із людьми. Необхідність дотримання стандартів та формальностей призводить до того, що людина повинна користуватися одними і тими ж фразами, що за умови великої кількості їх повторень виснажує. До різних людей пропонується негнучкий підхід, і людина привчається до знецінювання будь-яких контактів, чого потім важко позбутися [3, с. 446];

- багато професій передбачає необхідність діалогу з великою кількістю людей, як наслідок, кожен день роботи перенасичений інформацією когнітивного та емоційного характеру;

- висока вірогідність виникнення конфронтації в спілкуванні. Прикладами є необхідність налагодження комунікації з незнайомими людьми, зворотній зв'язок під час роботи на управлінській посаді.

- необхідність здійснення впливу на оточуючих шляхом комунікації. Цю особливість ілюструє освітній процес, де відбувається поєднання інформаційного обміну із процесом впливу на особистість [2, с. 435].

Усі ці чинники знижують рівень комунікативної культури особистості і призводять до виникнення таких соціально-психологічних проблем: 1) зниження рівня комунікативного контролю, проявами чого є агресія, надмірна формалізація спілкування; 2) негативна установка в комунікації – прихована ворожість, пасивність або байдужість до оточуючих людей; 3) низька комунікативна компетентність, що виявляється в зниженні емпатії і рефлексії (здатності відчувати зміни в собі та інших); 4) втрата лідерських якостей, що можна помітити в зниженні проактивності співробітника, мобільності, споживацькому ставленні до роботодавця, а також те-

нденції до ранньої професійної деформації [4, с.118].

Сукупність представлених чинників нерідко призводять до професійного вигорання і унеможливлення процесу роботи. Усе більше установ і організацій різного масштабу вимушені визнати наявність у співробітників цих проблем, необхідність пошуку і реалізації засобів зняття психологічного навантаження з метою запобігання плинності кадрового складу.

Індивідуальна соціальна робота має свої переваги, але й не позбавлена слабких місць. По-перше, корекція соціально-психологічних проблем фахівців має бути інтегрована в робочий процес, що за умови масовості проблем займає багато робочого часу, на що є неприйнятним із боку керівництва. По-друге, впровадження індивідуальних форм соціальної роботи, наприклад, супервізії, має бути постійним і здійснюватись однією особою, якою може бути спеціально найнятий соціальний працівник, психолог, або внутрішній менеджер із персоналу. Із цього можна зробити висновок про те, що це має стати частиною корпоративної культури установи або організації.

Будь-які зміни в корпоративній культурі – це не швидкоплинний процес, а проблеми мають вирішуватися якомога швидше, адже руйнівні наслідки можна спостерігати відповідно до погіршення результатів роботи вже сьогодні. Впровадження постійної індивідуальної підтримки є необхідним кроком вторинної профілактики визначених проблем, до цього потрібно вдатися після подолання першочергових проблем шляхом здійснення групової роботи.

Якщо брати до уваги соціальну роботу із групою, слід зазначити, що вона передбачає як роботу із загальною проблемою групи, так і з кожним учасником окремо. У цьому випадку вивчаються різні аспекти діяльності учасників, що сприяють подоланню труднощів. Групова соціальна робота проводиться із сукупністю людей, які мають спільні проблеми.

Існують певні вимоги, що регулюють впровадження соціальної роботи в групі. По-перше, група має розглядатися як сукупність індивідів, що мають певну мету, і, змінювані в залежності від обставин, внутрішньо групові цінності. По-друге, теорія соціального обміну пропонує використовувати прийоми біхевіоризму в контексті групи. Зміни мають впроваджуватися з перспективою винагороди за покращення результатів діяльності. По-третє, впроваджувати зміни необхідно з повагою до внутрішніх правил і культури групи.

Відповідно до переліку методів групової роботи, найширшого використання набули такі методи [1, с. 28]: 1) групова дискусія – метод, що широко застосовується при роботі з колективами з метою швидкого вирішення певної проблеми; 2) ділова гра – моделювання діяльності та відносин, характерних для щоденного середовища групи; 3) модифікація соціальної поведінки – створення та засвоєння нових життєвих навичок та звичок, що сприяють адаптації людини до середовища; 4) соціально-психологічний тренінг – сукупність методів групової психологічної роботи з метою розвитку комунікативних здібностей.

Передбачувана ефективність застосування цих методів при подоланні соціально-психологічних проблем полягає в наступному. Тренінг є поєднанням засвоєння теоретичних знань та практики, де всі учасники є рівними, мають дотримуватися певних правил та термінів. З позиції вирішення внутрішніх комунікативних проблем тренінг дасть можливість змоделювати проблемні ситуації, негативні поведінкові прояви, що сприятиме трансформації власних поглядів на комунікацію та професійну діяльність. Щодо вирішення зовнішніх проблем, необхідним є запрошення до тренінгу керівництва, адже проблема залучення – це поштовх до змін, які вони мають впровадити. Під час тренінгу можна застосувати всі необхідні техніки, особливо ті, що спрямовані на комунікацію, наприклад, community-метод. За умови виваженого розподілу часу імплементація різних прийомів дозволить здійснити всебічне вивчення проблем, сприятиме відкритості учасників, їх зацікавлено-

сті, що вплине на вмотивованість фахівців до змін. Методи вирішення проблем і орієнтація на задачі дозволить фахівцям не відволікатися від основної мети – підвищення рівня комунікативної культури. Зовнішнім проявом цього буде вирішення соціально-психологічних проблем, пов'язаних із руйнівним впливом недостатньо виваженої комунікації в робочому середовищі.

Результативна групова робота дозволяє створювати основу для здійснення регулярної супервізії, зворотного зв'язку від керівників, що дозволить не лише подолати наявні проблеми, а й попередити появу нових. У подальшій перспективі запропоновані заходи сприятимуть підвищенню ефективності роботи кожного фахівця, їх здатності до рефлексії і соціальної активності.

Список використаних джерел

1. Вайнола, Р.Х. *Технології соціально-педагогічної роботи: курс лекцій [для вищ. навч. закл.]* / Р.Х. Вайнола – К. КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2008. – 152с. 2. Грейліх, О.О. *Особливості синдрому емоційного вигорання у професійній діяльності педагога* / О.О. Грейліх // *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди»*. Педагогіка. Психологія. Філософія. – Переяслав-Хмельницький: Гнозис, 2013. - Вип. 28(2). – С. 433-438. 3. Мащак, С.О. *Професійне вигорання особистості як соціально-психологічна проблема* / С.О. Мащак // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія психологічна*. – Л: ЛДУВС, 2012. - Вип. 2(1). – С. 444-452. 4. Міщенко, М.С. *Синдром емоційного вигорання у майбутніх практичних психологів: результати емпіричного дослідження* / М.С. Міщенко // *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. Психологія*. – Одеса: Астропринт, 2015. Т. 20. Вип. 2 (36). Ч. 2. – С.112-121.

А. В. Рус-Полтавская

СИСТЕМНАЯ ПОДГОТОВКА КАК ИНСТРУМЕНТ УСПЕШНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ ВОИНОВ АТО

Основная проблема социальной адаптации бывших участников военных действий на востоке Украины на наш взгляд заключается в нарушении социального взаимодействия воинов в мирной жизни, в психологической неустойчивости, непредсказуемости людей этой социальной группы и несовместимости психологических травм с нормальной жизнью. Психологические травмы (посттравматический стрессовый синдром) неизбежно получают почти все участники боевых действий. Травмы, несущие с собой боль и страдания, уже невозможно никогда забыть и стереть из памяти. Это вносит абсолютный хаос в мыслительный процесс человека и затмевает любые, в том числе и конструктивные мысли своей подавляющей негативной эмоциональностью.

Процесс адаптации обеспечивается синхронным функционированием различных отделов и систем организма. Рассматривая человеческий организм как систему [1], становится очевидным, что здоровье, жизнедеятельность и адаптационная способность такой системы зависит не только и не столько от здоровья всего тела, сколько от функционального здоровья главного органа системы «человек» – головы (мышления), т.е. возможности осуществлять полноценную конструктивную мыслительную деятельность. Здесь уместно заметить, что медицине известно много случаев определяющего влияния позитивного мышления на процесс выздоровления смертельно больных пациентов.

Когда на самом высоком уровне (Саммит Земли, Рио-де-Жанейро, 1992 г.) единогласно признают несоответствие уровня стандарта мышления современного человека с уровнем сложности задач, требующих решения, то среднему человеку тем более невозможно принимать эффективные решения в условиях всеобщего социально-экономического кризиса и многочисленных социально-бытовых проблем, отягощающих его жизнь (неустроенность быта, высокие цены на продукты, отсутствие высокооплачиваемой работы и т.п.)

Бывшие участники, так называемой «антитеррористической операции», подвергаясь стрессовым воздействиям боевого окружения, находятся в ещё более плачевном положении. Поскольку «мышление, как ощущение и восприятие, – это психический процесс» [2], то логично предположить значительное ослабление или полное нивелирование способностей к конструктивной мыслительной деятельности у демобилизованных воинов АТО с расстроенной психикой.

Именно поэтому, как вариант повышения эффективности процесса социальной адаптации, предлагаем рассмотреть гармонизацию психического состояния бывших военнослужащих путём упорядочивания мышления в результате образовательной деятельности. Целью образования является развитие интеллектуального потенциала обучающихся, формирование мышления, способного к высокопродуктивной деятельности.

Процесс обучения мобилизует интеллектуальные силы учащихся, создает психическое напряжение, которое вызывает активность познавательных процессов. Это даёт свои положительные результаты, в том числе в решении вопроса успешной социальной адаптации воинов АТО:

1. Отвлекает от негативных мыслей, отодвигая психологические проблемы на второй план.

2. Обогащает существующее мышление, улучшая его качественное многообразие. Здесь мы сталкиваемся с ещё одним положительным влиянием обучения относительно воздействия на негативную погружённость воинов с ПТС в свою боль. То, что раньше занимало всё его существо – боль и утрата пережитого, постепенно уменьшается (не исчезает) на фоне добавления других событий в его жизни. И чем насыщенней, ярче и результативней новые «приобретения», тем менее значимыми становятся все прежние события. Применение системных методов [1] для решения указанной выше задачи позволит решить проблему последствий ПТС у воинов-участников боевых действий.

3. Обучающийся человек приобретает новые знания и умения, с помощью которых можно реализоваться в современном мире. Раскрываются творческие способности, открываются новые возможности.

4. Развитие интеллекта – это путь к продлению молодости и здоровья. Все чаще на слуху мысли о постоянном образовании в течение всей жизни человека. В этом есть мудрое зерно. Во-первых, постоянная тренировка мозга или занятие умственной деятельностью, помогает оставаться в курсе информационного потока с пониманием того, что происходит вокруг, а во-вторых, за информационной медициной – будущее. Учёными доказано благотворное влияние регулярной умственной нагрузки на обогащение процесса мышления человека. «Интеллектуальные нагрузки совершенствуют работу мозга, оказывая благоприятное влияние на формирование связей между нейронами. Чем больше связей имеют нейроны, тем шире возможности мозга. Регулярные интеллектуальные занятия нормализуют психику, восстанавливают эмоциональный фон и замедляют старение». [3]

Задача интеллектуализации, как естественный фактор гармонизации процессов социальной адаптации актуальна не только для бывших военнослужащих, оказавшихся в незавидном социально-экономическом и психологическом положении, но и для всех граждан Украины. Развитие всего государства зависит от качества человеческого ресурса его страны. Целенаправленное формирование интеллектуального потенциала граждан должно стать одной из главных задач современного государства.

Список использованных источников

1.Малюта А.Н. Инвариантное моделирование: Курс лекций. Часть 1: Введение в Инвариантное моделирование. Лекции 1–10. / Чернигов: ЦГИ «Северная звезда», 2010. – 146 с. 2.Сидоров П. И., Парняков А. В. - Введение в клиническую психологию: Т. I., Т II Психические процессы мышления, воображения и речи: [Электрон. ресурс]. - Режим доступа:

М. В. Лаба, С. Ю. Егорова

ПРОБЛЕМА ВИЧ-ИНФЕКЦИИ И ЕЕ СОЦИАЛЬНАЯ ПРОФИЛАКТИКА

ВИЧ-инфекция является одной из значительнейших проблем современности и ведет к тяжелым демографическим и экономическим последствиям для всего человечества. По мнению международных экспертов, ВИЧ-инфекция является не только и не столько медицинской проблемой, сколько глобальной социальной, требующей комплексного подхода к своему решению.

Темпы роста зараженных ВИЧ, обусловленные, прежде всего, отсутствием социальных барьеров, в сочетании с очень низкой информированностью о проблеме ВИЧ/СПИДа, выдвигают на первый план проблему профилактики ВИЧ-инфекции.

Известно, что болеют СПИДом в основном жители стран с низким и средним уровнем доходов. Среди нуждающихся в антиретровирусной терапии только один из десяти получает такое лечение. Декларируя необходимость борьбы со СПИДом, на деле государства выделяют мизерные средства на антиретровирусные препараты. По данным Всемирной организации здравоохранения, если сохранится современный уровень охвата полноценным лечением, то от пяти до шести миллионов человек умрут от СПИДа в ближайшие 2 года.

За пять месяцев 2017 года в Украине по данным Центра общественного здоровья МОЗ Украины было зарегистрировано 7 490 новых случаев ВИЧ-инфекции (из них 1 085 детей до 14 лет). Всего с 1987 года в Украине официально зарегистрировано 304 914 новых случая ВИЧ-инфекции, за это время от СПИДа умерло 42 987 человек. Наиболее пораженные ВИЧ-инфекцией регионы – это Днепропетровская, Донецкая, Киевская, Николаевская и Одесская области, а также Киев.

Украина остается лидером в Европе по масштабам распространения ВИЧ-инфекции. По оценкам экспертов UNAIDS, в Украине с ВИЧ-инфекцией живет до 250 тысяч человек.

ВИЧ-инфекция - это медленно прогрессирующее инфекционное заболевание, возникающее вследствие заражения вирусом иммунодефицита человека.

К группам риска по ВИЧ относят: инъекционных наркоманов и их половых партнеров; людей, практикующих незащищенный секс и частую смену партнеров; медицинских работников; лиц, которым переливали кровь или ее компоненты; детей, рожденных инфицированными ВИЧ матерями [1].

При естественном течении ВИЧ-инфекции выделяют 3 основных стадии.

Острая фаза (первичная инфекция) - это результат начальной супрессии Т-клеток. Проявлениями этой фазы являются лихорадка, головная боль, миалгии, рвота, диарея, лимфаденопатия, эритематозная сыпь на лице и туловище, психозы, умеренная лейкопения, лимфопения, тромбоцитопения.

Латентная инфекция (асимптомная инфекция) - при отсутствии симптомов заболевания в крови возможно выявление изолятов ВИЧ. К этой стадии относят персистирующую генерализованную лимфаденопатию.

Стадия манифестных проявлений (пре-СПИД и СПИД). На ранних симптомных стадиях (пре-СПИД) ВИЧ-инфекция проявляется поражением слизистых и кожи, рецидивирующими простудными, кожными, урогенитальными заболеваниями с умеренно выраженными общими симптомами (лихорадка $>38,5^{\circ}\text{C}$, снижение массы тела менее чем на 10%).

СПИД – терминальная стадия ВИЧ-инфекции, характеризуется выраженным иммунодефицитом и/или манифестацией тяжелых оппортунистических инфекций

и опухолей [2].

Существуют два типа диагностических тестов на ВИЧ: косвенные, позволяющие обнаружить в крови антитела к вирусу методом ИФА (скрининг-тесты и подтверждающие тесты) и прямые тесты, которые обнаруживают сам вирус, его антигены и РНК (вирусная нагрузка).

Скрининг-тесты на ВИЧ – это быстрые, доступные и достаточно информативные исследования, которые применяются для массового обследования людей. Что касается прямых тестов для обнаружения ВИЧ, то чаще всего в практике применяется обнаружение РНК вируса методом полимеразной цепной реакции (ПЦР). Это исследование может показать, что человек заражен ВИЧ даже тогда, когда у него асимптоматический период.

Терапия ВИЧ-инфицированных лиц подразумевает постоянный контроль иммунного статуса организма, профилактику и лечение возникающих вторичных инфекций, контроль над развитием новообразований. На сегодняшний день преимущественным этиотропным лечением является назначение препаратов, снижающих репродуктивные способности вируса.

К антиретровирусным препаратам относятся:НИОТ (нуклеозидные ингибиторы транскриптазы);НтИОТ (нуклеотидные ингибиторы обратной транскриптазы);ингибиторы протеазы;ингибиторы слияния[3].

По рекомендациям ВОЗ профилактика ВИЧ-инфекции должна включать следующие направления: использование презервативов; регулярное тестирование на ВИЧ представителей групп риска; уменьшение вреда для инъекционных наркоманов; ликвидация передачи вируса от матери ребенку.

Передача ВИЧ-инфекции может осуществляться только тремя способами:от матери к новорожденному (как во время вынашивания плода, так и в процессе родов, а впоследствии – при кормлении грудью); половым путем; через кровь (коллективное использование одноразовых шприцов и игл, нестерильные хирургические инструменты, переливание крови и плазмы без предварительного их тестирования)[4].

Таким образом,ВИЧ-инфекция является причиной такого смертельного заболевания, как СПИД. Профилактика ВИЧ-инфекции является общегосударственной задачей. Распространение вируса иммунодефицита человека может быть существенно ограничено при выполнении принципов здорового образа жизни. Обеспечение выполнения данной задачи является одним из основных направлений деятельности службы СПИД и центров здоровья. Ввиду отсутствия специфических средств профилактики и лечения, просвещение населения и оказание консультативной помощи по проблеме ВИЧ/СПИД является одной из важнейших мер по предупреждению распространения ВИЧ-инфекции.

Список использованных источников

1.ВИЧ-инфекция (СПИД)[Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://bolezni.by/213-vich-infektsiya>. 2.ВИЧ-инфекция [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.krasotaimedicina.ru/diseases/infectious/HIV#h2_3. 3.ВИЧ-инфекция:первые признаки, диагностика, лечение и профилактика [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://okeydoc.ru/vich-infekciya-pervye-priznaki-diagnostika-lechenie-i-profilaktika/#razdel3>. 4.СПИД в Украине[Электронный ресурс] / Режим доступа:http://www.antiaids.org/news/aids_stat/spid-v-ukraine-statistika-na-01062017-111170.html.

СЕКЦІЯ VI

ІСТОРИЧНІ НАУКИ У ПОШУКУ НОВИХ МЕТОДІВ ТА ТЕМ

В. М. Лазуренко

ВПЛИВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ НА РІВЕНЬ ВИРОБНИЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 20-Х РР. XX СТ.

На першому етапі здійснення нової економічної політики радянське партійно-державне керівництво відводило сільськогосподарській кооперації лише суто технологічну роль, вбачаючи в ній потужний засіб відновлення сільськогосподарського виробництва: «Маса селянських господарств, ступенево кооперуючись та одержавши велику машину, прискорить своє повільне просування до соціалізму» [11, с. 1].

Інвентарна бідність селянських господарств, їх загальна економічна слабкість вимагали концентрації наявних ресурсів, організації взаємовигідної співпраці селянських господарств в самих різних сферах господарювання: закупівля товарів виробничого призначення, переробка, збут, придбання нової техніки, взаємне кредитування, тощо. Це було основним завданням, відновленої наприкінці 1921 р. традиційної української сільськогосподарської кооперації [4, с. 86]. Виконанню цих завдань сприяло і створення державно-кооперативної системи сільськогосподарського кредиту, яка розглядалася як один з основних засобів фінансування різнобічних процесів відновлення сільського господарства.

Радянське керівництво керувалося наступними міркуваннями: для аграрного сектора економіки України з її переважно екстенсивними формами господарювання, багатством землею та значною кількістю безреманентних господарств, високим ступенем диференціації селянського господарства – найважливішим є збільшення основних виробничих фондів у нижчих групах господарств. В першу чергу, кращого їх оснащення живим (тяглова сила) й «мертвим» реманентом, тобто сільгоспінвентарем. Тому першочерговим завданням проголошувалася робота в справі налагодження діяльності паралельних мереж збуто-постачальної та кредитної сільськогосподарської кооперації [5, с. 14]. Однак, відновлення сільськогосподарської кооперації було можливе лише при активній самодіяльній участі в її роботі широких верств селянства та всебічній державній підтримці її, як найкращої форми організації взаємовигідної величезної виробничо-економічної співпраці маси індивідуальних селянських господарств [3, с. 8].

З цією метою з 18 по 25 березня 1922 р. в Харкові працював Перший Всеукраїнський з'їзд уповноважених сільськогосподарської кооперації. У ході його роботи було завершено процес організаційного оформлення, власне, легітимізації процесу відновлення традиційної української системи сільськогосподарської кооперації принагідно до нових, радянських умов [6, с. 101]. На з'їзді було прийнято статут Всеукраїнської спілки сільськогосподарських кооперативних товариств – «Сільський господар». Найважливішим завданням сільськогосподарської кооперації було проголошено надання необхідної допомоги селянству в справі машинопостачання та створення можливостей кредитування селянських господарств з метою покращення рівня виробничого забезпечення.

Значною перешкодою на шляху до повномасштабного відновлення діяльності української системи сільськогосподарської кооперації в нову, радянську добу, був катастрофічний фінансовий стан, в основі якого лежала нестримна гіперінфляція, яка майже повністю знецінила діючі на той час, навіть офіційно не гроші, а «радзнаки».

Торгівельні операції по постачанню селянства товарами виробничого характе-

ру при відсутності у сільгоспкооперації власних оборотних коштів, на початковому етапі роботи розвивалися майже виключно на основі товарного кредитування поставщиків і займали перше місце в її торгівельних операціях. При цьому всі наявні грошові кредитні кошти «Сільського господаря» були спрямовані в операції по машинопостачанню, де було зв'язано 33,36% всього балансу. На ці цілі було навіть витрачено аванс, взятий на заготівлю хліба по договору з «Держбанком», через що «Сільський господар» залишався без кредитних коштів до травня 1923 р., коли було, нарешті, покрито заборгованість перед Держбанком [14, с. 25].

Робота кооперації по машинопостачанню протягом 1922 – 1923 календарних років може розцінюватися як значне досягнення, бо державні машинні кредити (870 тис. крб.) переважно спрямовувалися «Село-Техніці», і тому сільськогосподарська кооперація фактично спиралася лише на власні сили. Однак, навіть в умовах, коли «Сільський господар» не міг скористатися спеціальним (машинним) банківським кредитом, а звичайний короткотривалий комерційний займ на 2 – 3 місяці, за своїми умовами був занадто тяжкий (2 – 3% в місяць), мережа сільськогосподарської кооперації продемонструвала готовність працювати у справі забезпечення села реманентом. Так, вже на II з'їзді «Сільського господаря», який проходив з 26 по 30 листопада 1922 р. зазначалося, що вже в перші місяці роботи кооперацією було поставлено селянам машин за готівку 10 – 15 %, а вся решта в кредит [22, арк. 34].

Головне місце в операціях всіх ланок кооперації по постачанню селянських господарств товарами виробничого призначення займали у 1922 – 1924 р. сільськогосподарські машини та знаряддя. Але в силу малих оборотів по цих товарах, а також при проведенні хлібозаготівельних операцій, які через відсутність стабільної грошової одиниці, чи вже в другій половині 1923 р. через їх настану носили, як правило, характер товарообміну. До того ж сільськогосподарська кооперація мала в своєму асортименті і споживчі товари, вартість яких в деяких товариствах доходила до 30% всього обігу товарів [1, с. 10].

Однак, навіть в таких складних умовах у 1922 р. із загальної суми проданих селу сільгоспмашин на 1,8 млн. крб. «Сільський господар» за 9 місяців реалізував техніки на 325 тис. крб., що становило 18 % від загального продажу сільськогосподарського реманенту по Україні [11, с. 11]. При чому, в подальшому цей показник з кожним місяцем впевнено зростав.

Так, за 1923 р. «Сільський господар» продав сільськогосподарських машин та знарядь вже на суму в понад 1 млн. золотих крб. [9]. А низова мережа сільськогосподарської кооперації (переважно райсоюзи) на місцях, цього ж року змогла реалізувати реманенту ще на 400 тис. крб. [17, с. 11]. Так, лише на весняну посівну кампанію 1923 р. «Сільський господар» відправив для райсільгоспсоюзів Київської губернії 450 плугів, 20 молотарок, 100 борін, 100 сівалок [20, с. 7]. Частка кооперації в машинопостачанні губернії зросла, таким чином, майже до 50%. Це в значній мірі було результатом того, що «Сільський господар» встановив ціну машин в перерахунку на хліб. А заготівельні хлібні ціни у кооперації були вищі за ринкові. «Сільський господар», наприклад, за жито давав 54 коп., а ринок – 50 коп. До того ж, у «Сільського господаря» ціни на машини завжди були нижчі ніж у «Село-Техніці» та «Укрмашсільтреста» [14, с. 29].

У червні 1923 р. у друкованому органі «Сільського господаря» однойменному часописі вказувалося, що за останні два роки в Україні було виготовлено більше сільськогосподарських машин, ніж їх може придбати селянство, а нестача живого інвентарю (тяглової сили) перевищує нестачу мертвого. До того ж, селянство ще побоювалося курсової різниці нової грошової одиниці «червоного карбованця», говорячи, що «якщо курс карбованця буде продовжувати «скакати» вгору, то доведеться позбутися й хати, щоб розплатитися з боргами». Тому кооперація в ці роки відверто йшла на ризик, продаючи сільгоспмашини в кредит, і змушена була, як вже зазначалося, переводити їх вартість у хлібні одиниці. Керівництво кооперації наводило на

користь такої своєї лінії влучний приклад – «Було б смішно, аби на Харківському паровозобудівному заводі склали готові паровози і не давали зруйнованій залізниці, чекаючи поки вона заплатить готівкою, тому якщо хочемо перемогти на сільськогосподарському фронті – чекати з роздачею машин в кредит не можна» [12, с. 16].

В загальному асортименті проданих «Сільським господарем» у календарному 1924 р. товарів сільськогосподарські машини та знаряддя займали вже майже 23% [1, с. 11]. При цьому за перші 9 місяців 1924 р. їх продано було на 2,8 млн. тис. крб., при загальній вартості всіх товарів біля 6 млн. крб. [16, с. 12].

У 1923/24 господарському році частка сільськогосподарської кооперації у продажі сільськогосподарських машин становила 19,2%. Цього року було реалізовано реманенту на 2,5 млн. крб. Тобто, у порівнянні з попереднім 1922/23 господарським роком продаж збільшився на 41%, причому коли загальний збут сільгоспмашин по Україні зріс на 60%, то збут по мережі сільськогосподарської кооперації на 135% [17, с. 11]. І це незважаючи на складні умови, в яких змушена була працювати кооперація. Адже відповідно до циркулярів Ради Праці і Оборони (РПО) сільськогосподарська кооперація могла надавати кредит на сільськогосподарські машини терміном лише до 12 місяців [7, с. 11].

Продаж машин райсільгоспсоюзами низовим сільськогосподарським товариствам лише за рік вдалося збільшити майже у 5 разів і вже у 1924 р. 1 союз реалізовував техніки для села пересічно на суму понад 407 тис. крб.

На початку січня 1924 р. «Сільський господар» підписав умови з «Укртрестсільмашем» на закупівлю в нього сільськогосподарських машин та знарядь на суму майже 3 млн. золотих крб. Щодо асортименту, то найбільшу кількість становили плуги – 22,7 тис. штук, а також борони, букери, сівалки. Однак, значну частину становили вже й віялки, молотарки, двигуни, млини, маслобійки [13, с. 31].

Збільшилася і частка імпортової техніки, яка йшла через «Укрзовнішторг». Слід зазначити, що і сам «Сільський господар» одержав ліцензію на самостійне ввезення машин з-за кордону на суму понад 1 млн. крб. Завдяки цьому на середину 1924 р. «Сільський господар» мав машин для продажу на загальну суму понад 3,5 млн. крб., що покривало понад 50% існуючого попиту на складні машини. Більш того, в основі продажу лежали вигідні для селян умови – кредит від 1 до 5 років. [15, с. 6 – 7]. Завдяки цьому за календарний рік було реалізовано селу машин на 2,5 млн. крб. [2].

До справи машинопостачання «Сільський господар» залучив 36 окрсільгоспсоюзів, а відпуск реманенту здійснювався через 61 райсільгоспспілку [19, с. 1 – 2]. Для порівняння – у цьому ж році «Укртрестсільмаш» проводив продаж лише з 40 складів [21]. На одну райсільгоспспілку пересічно приходилося продажу машин на 38,2 тис. крб. Найбільшими за обсягами продажів союзами були: Полтавський (88,3 тис. крб.), Луганський (76,2 тис. крб.), найменшими – Лебединський (18 тис. крб.) та Коростенський (34 тис. крб.). Крім сільськогосподарських машин з 1 січня по 1 вересня 1924 р. було продано й значну кількість дрібного, проте, вкрай необхідного селянству сільськогосподарського реманенту (ходи, коси, вила) на 366,3 тис. крб. [13, с. 31].

Розмаїття сільськогосподарського інвентарю, який реалізовувався за допомогою сільськогосподарської кооперації можна побачити на прикладі Валківського райсільгоспсоюзу, через який у першій половині 1924 р. пройшло до 600 різних машин і знарядь на суму 31 тис. крб. З них у кредит було продано – на 27 тис. крб., і за готівку лише на 3381 крб. На першому місці тут стояли залізні плуги – 269, потім борони – 55, жниварки – 41, сівалки – 39, ходи – 24, соломорізки – 19, молотарки – 12, приводи – 9, віялки – 6 шт. Дві третини всіх машин було продано сільськогосподарським товариствам, тобто в подальшому селянським господарствам – членам низових кооперативних товариств, на суму 20 720 крб., колективам і комунам на 3 800 крб. і безпосередньо селянським господарствам на 6539 крб. [4, с. 86].

У своїй роботі по машинопостачанню села сільськогосподарська кооперація

постійно відчувала організаційні та фінансові труднощі. Так, на IV Всеукраїнському з'їзді уповноважених «Сільського господаря» вказувалося, що продаж сільгоспмашин через кооперативну мережу у 1924 р. здійснювався у важких фінансових умовах [16, с. 58]. Негативно впливало на це й неспроможність селянства правильно розрахувати власні можливості, покvapливість, яка живилася прагненням якнайшвидше поліпшити матеріально-технічне забезпечення свого господарства. Частими були ситуації, коли селянин брав у сільськогосподарській кооперації кредит на певну суму і на ці кошти купляв у «Плугатаря» в кредит борону, жатку та інші знаряддя і в такий спосіб потрапляв в борги настільки, що за наслідками господарського року не в змозі був сплатити отриманий в сільськогосподарському товаристві кредит [23, арк. 138].

У 1924/25 господарському році сільгоспкооперацією було продано на 1 млн. крб. машин менше, оскільки «Укрсільбанк» у першому півріччі відмовився приймати векселі сільськогосподарських товариств [18, с. 83]. Крім того, на цей рік «Сільський господар» взагалі не отримав коштів від держави на кредитування продажу вітчизняних сільськогосподарських машин і тому змушений був продавати лише рештки від минулого року. Їх мало на складах на загальну суму 700 тис. крб. Проте і в цих умовах вже на 1 квітня 1925 р. ним було реалізовано реманенту на 450 тис. крб., а разом з низовою кооперацією – на 1,15 млн. крб. [17 с. 12].

Не дивлячись на складні фінансові умови, «Сільський господар» продовжував розширювати роботу і по реалізації імпортованих машин. З одержаних ліцензій на 1 150 тис. крб. було закуплено техніки на 560 тис. крб., що разом з лишками становило товару на 780 тис. крб., з яких було продано селянству техніки на 665 тис. крб. [17, с. 12]. Однак, давалося це не просто, оскільки уже у 1924 р. «Укртрестсільмаш» взяв лінію на відкриття власних пунктів продажу машин в тих же районах, де працювали і сільськогосподарські союзи, створюючи, таким чином, додаткові труднощі у роботі кооперативної системи. Більш того, це прямо продукувало елементи економічної дезорганізації машинопостачання села. В цих умовах «Сільський господар» змушений був не поспішати брати на себе всю відповідальність за централізоване машинопостачання та відповідальність за роботу союзів, з якими «Укртрестсільмаш» безпосередньо зав'язував товаропросувні операції. Свої операції з машинопостачання «Сільський господар» зосереджував навколо конкретних видів машин, виступаючи перед трестами, як замовник по конкретним вимогам з місць, уникаючи проміжних складських операцій [8, с. 146].

Та незважаючи на всі ці труднощі і перешкоди, роль сільськогосподарської кооперації в постачанні селянським господарствам необхідних їм знарядь праці, товарів та матеріалів виробничого призначення з року в рік зростала. Не зважаючи на те, що сільськогосподарська кооперація не була як система основною машинно-торгівельною організацією, і в цілому робота по машинопостачанню сільського господарства очолювалася «Укртрестсільмашем», у 1925 р. сільськогосподарські товариства пропустили через себе понад 50% машин, проданих «Укртрестсільмашем» [19 с. 1]. Цьому, насамперед, сприяло широке охоплення селянських господарств кооперативною мережею. На 1 квітня 1926 р. до системи сільськогосподарської кооперації було втягнуто вже 1 497 000 тис. селянських господарств, що становило 30% усіх селянських господарств України [11, с. 1]. Так, до прикладу, у 1925 р. Високопільське сільськогосподарське кредитне товариство, нараховуючи 400 членів, обслуговувало господарські потреби вже 40% селянських господарств району. Протягом року товариство завезло сільськогосподарських машин на 15 тис. крб. та продало на 7500 крб. [10, с. 97].

Роль сільськогосподарської кооперації в машинопостачанні села добре видно з наступного. Якщо у період з січня 1922 р. по червень 1925 р. в Україні було продано сільськогосподарських машин на 14,7 млн. крб., то через сільськогосподарську кооперацію – на 6,07 млн. крб. або 42% [17, с. 13].

При цьому з середини 1920-х рр. операції «Сільського господаря» по постачанню селянству сільськогосподарської техніки та інвентарю постійно зростали. Головна увага при цьому почала приділятися постачанню саме складних сільськогосподарських машин, які надавалися у розстрочку на 2 – 3 урожаї. Разом з тим, не залишалися поза увагою і самі поширені види реманенту.

Список використаних джерел

1. Батюк І. Сільськогосподарська кооперація на Україні / Батюк І. – Х. : Книгоспілка, 1925. – 136 с. 2. Вісті ВУЦВК. – 1924. – 26 листопада. 3. Вольф М. М. Основные линии сельскохозяйственной политики Наркомзема / Вольф М. М. // Українська сільсько-господарська газета. – 1922. – Ч. 16. – С. 6 – 8. 4. Ковалевський М. Основні потреби українського селянства / Ковалевський М. // Земельник. – 1924. – № 3. – С. 84 – 88. 5. Левенштам М. Диференціація селянського господарства України / Левенштам М. // Земельник. – 1924. – № 3. – С. 8 – 19. 6. Марочко В. І. Які форми кооперації існували на Україні в 20-ті роки / Марочко В. І. – К. : Наукова думка, 1989. – 182 с. 7. Офіційна хроніка Укрсільбанку / Селянський кредит. – 1926. – Ч. 5. – С. 7. 8. Панченко К. З життя «Сільського господаря» / Панченко К. // Земельник. – 1924. – № 2. – С. 144 – 147. 9. Продаж сільхозмашин селу // Коммунист. – 1923. – 7 июля. 10. Про кооперативну самодіяльність селянства // Земельник. – 1925. – № 2. 11. Рум'янцев В. Свято Жовтня / Рум'янцев В. // Українське скотарство. Науково-практичний журнал. – 1926. – № 11. – С. 1 – 4. 12. Сільський господар. – 1923. – № 10 – 11. 13. Сільський господар. – 1924. – № 1 – 2. 14. Сільський господар. – 1924. – № 5. 15. Сільський господар. – 1924. – № 7. 16. Сільський господар. – 1925. – № 5 – 6. 17. Сільський господар. – 1925. – № 13 – 14. 18. Сільський господар. – 1925. – № 23 – 24. 19. Сільський господар. – 1926. – № 4. 20. Український економіст. – 1923. – № 9. 21. Укртрестсільмаш – селу // Вісті ВУЦВК. – 1924. – 26 листопада. 22. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. – 290. Всеукраїнська рада сільськогосподарської кооперації «Сільський господар», м. Харків. Оп. 1. Спр. 182. Журнал другого зібрання уповноважених «Сільського господаря». 20 жовтня – 27 жовтня 1922 р. – 51 арк. 23. ЦДАВО України. Ф. – 290. Всеукраїнська рада сільськогосподарської кооперації «Сільський господар», м. Харків. Оп. 5. Спр. 48. Стенограми VI зборів уповноважених «Сільського господаря». 29 березня – 1 квітня 1926 р. – 315 арк.

В. Г. Ціватий

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВ СЕРЕДЗЕМНОМОР'Я У ДОБУ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ (XVI-XVIII ст.): ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРСИ (НА ПРИКЛАДІ ФРАНЦІЇ)

У добу раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.), поряд з виникненням і еволюцією європейської системи держав, відбувається об'єктивно обумовлений процес інституціонального та новаційного оформлення європейської суспільно-політичної думки та закономірний процес її впливу на становлення та трансформації, відповідний розвиток теорії зовнішньої політики і дипломатії держав Європи, зокрема держав Середземномор'я [4, с. 268-274]. Саме в цей період у Франції відбувається процес перебудови політичної та дипломатичної систем у контексті формування нової європейської системи держав. Одним із головних завдань Франції, та її інститутів дипломатії доби раннього Нового часу, стало ідеологічне обґрунтування своєї пріоритетності в міждержавних відносинах і кореляція її зовнішньополітичного, дипломатичного та соціально-економічного курсу.

Французька дипломатія в новому статусі спрямувала свої зусилля на вихід на міжнародний плацдарм в якості реального міжнародного актора, здатного впливати на баланс сил на європейському континенті, а не лише як рівноправний учасник блоків, коаліцій та угод.

Поняття «інституціоналізація» активно використовується в науковому інструментарії дослідників, але історики, враховуючи специфіку цього терміну та його концептуально-теоретичну складність, не поспішають залучати термін «інституціоналізація» до методологічного арсеналу історичного пізнання. Але саме історич-

ний аспект дослідження інституціоналізації зовнішньої політики передбачає виявлення способів досягнення тих чи інших суспільних результатів, відтворює процес самої трансформації, формування політичної ідеології, зовнішньополітичної стратегії та дипломатичного інструментарію, а не зосереджує увагу дослідника лише на простій фактологічній констатації. Така постановка проблеми має показати, яким чином відбувалося виникнення, формування інституціональних основ і розвиток дипломатичних служб європейських держав у контексті формування суспільно-політичної та економічної думки та їх ідеологем в Європі.

Досліджуючи інституціональні процеси в європейській зовнішній політиці й дипломатії раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.), автор дослідження прагне показати не лише історію розвитку зовнішньої політики і дипломатії держав Середземномор'я (на прикладі Франції) у загальноєвропейському контексті, яка вже була предметом дослідження науковців, а виокремити її функціональний аспект саме в контексті впливу суспільно-політичної та соціально-економічної думки на процес інституціоналізації дипломатичних служб в державах Європи у часово-просторовому вимірі, та формуванні зовнішньополітичних, дипломатичних і соціально-економічних ідеологем в політико-психологічній конструкції ідей щодо формування та трансформації європейської системи держав у XVI-XVIII століттях.

Виходячи з постановки проблеми – маємо вивчати не лише схему хронологічних подій дипломатичної діяльності держав, спираючись на джерельну базу, а показати перетворення зовнішньої політики і дипломатії як політичного явища під впливом суспільно-політичної та економічної думки, певних ідеологем, на організовану системоустановчу інституцію, проаналізувати внутрішні та зовнішні функції держави, відповідні зовнішньополітичні та дипломатичні ідеологеми, виявити критерії ефективності зовнішньої політики з погляду формування європейської системи держав чи визначення пріоритетів зовнішньої політики держав Європи, наприклад – Франції [3, с. 196-203].

Для вивчення системного розвитку міждержавних відносин необхідно використовувати нові методики пізнання, однією з яких є теорія інституцій та інституціональних змін. Ранній Новий час (XVI-XVIII ст.) був для європейського суспільства часом. Одним із таких чинників впливу слугувало поширення у Франції практики книгодрукування як нового напрямку розповсюдження інформації у французькому суспільстві, поширенню ідеологем від зовнішньополітичної та соціально-економічної теорії до політико-дипломатичної прагматики [2; 7, р.277-307; 9, р.76-94; 10].

Постійна дипломатична служба у XVI-XVIII століттях набувала швидкого поширення та вжитку в практиці міждержавних відносин. Наприкінці XV століття у Франції розпочинається процес інституціонального розвитку книгодрукування як відповідь на підйом економіки, централізацію французької держави, зміцнення і централізацію королівської влади та зростання ролі зовнішньополітичного чинника, і зокрема – французької дипломатії та французької культури [1; 5]. У нових соціально-економічних і політичних умовах формуються й нові ідеологеми щодо зовнішньої політики і дипломатії в державах Середземномор'я [6; 8, р. 26-29].

Отже, зовнішньополітичні, дипломатичні та соціально-економічні ідеологеми, як психологічна конструкція нових ідей, нової суспільно-політичної думки XVI-XVIII століття, а також соціально-політична доктрина, яка виражала інтереси панівного класу, апелювали до морального обов'язку людини і вимагала від нього бути справедливим як заради досягнення головної мети життя – рятунку душі, так і заради встановлення суспільного порядку й збереження його в постійності. Спроба побудувати узагальнену модель політико-дипломатичної думки (ідеологем, концептів, теорій тощо) початку особливої, трансформаційної епохи, звичайно, не є вичерпною і остаточною. Доба раннього Нового часу – це період трансформації та інституціоналізації принципово нового суспільно-політичного порядку та соціально-економічного розвитку суспільства в Європі, утвореного територіальними державами, та форму-

вання нової інституціонально-дипломатичної практики.

Список використаних джерел

1. *Историческая память в культуре эпохи Возрождения* / отв. ред. Л.М. Брагина. – М.: РОССПЭН, 2012. – 335 с. 2. Кальер Ф., де. *О способах ведения переговоров с государями: Перевод первого французского издания 1716 г.* / Ф. де Кальер. – М.: Б.и., 2000. – 208 с. 3. Цатурова С.К. *Формирование института государственной службы во Франции XIII-XV веков* / С.К. Цатурова. – М.: Наука, 2012. – 638 с. 4. Циватий В.Г. *Європейська зовнішня політика доби раннього Нового і Нового часу: проблеми інституціоналізації (теоретико-методологічний аспект)* / В.Г. Циватий // *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. – К.: «ДЕМІД», 2000. – Вип. 4. – С. 268-274. 5. Эльфонд И.Я. *Образ власти: Pro et contra. Политическая мифология, пропаганда и культура во Франции XVI в.* / И.Я. Эльфонд. – Саратов, 2011. – 244 с. 6. Black J. *A History of Diplomacy* / Jeremy Black. – Reaktion Books, 2010. – 312 p. 7. Chartier R. *Histoire intellectuelle et histoire des mentalités. Trajectories et questions* // *Revue de Synthèse*. – Sér. 3. – 1983. – V. 8. – P. 277-307. 8. *International Relations. Edited by Stephen McGlinchey*. – Bristol, England, 2017. – Part I: *Diplomacy*. – P. 26-36. 9. Le Goff J. *Les mentalités: une histoire ambiguë* / Ed. J. Le Goff, P. Nora // *Faire de l'histoire*. III. – Paris, 1974. – P. 76-94. 10. Vovelle M. *Idéologies et mentalités* / M. Vovelle. – Paris, 1982. – 366 p.

М. П. Гетьманчук

ІЗ ІСТОРІЇ РАТИФІКАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЮ СРР РИЗЬКОГО МИРНОГО ДОГОВОРУ 1921 РОКУ

18 березня 1921 р. у палаці Чорноголових в Ризі відбулася церемонія підписання договору між РСФРР і УСРР, з одного боку, і Польщею, - з іншого, - про закінчення польсько – більшовицької війни 1920 р. Стосовно дати підписання і ратифікації Українською СРР Ризького договору і вступу його в силу у науковій літературі існують розбіжності. Вважається, що Ризький мирний договір 14 квітня ратифікував Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет РСФРР і 15 квітня сейм Польщі, а 30 квітня 1921 р. після обміну ратифікаційними грамотами договір вступив в силу [2, с. 273]. Дата ратифікації УСРР Ризького договору, як це не дивно, відсутня майже в усіх наукових джерелах – як радянських, так і сучасних. Наукові праці радянського періоду це просто замовчують [3, с. 498 – 499; 3, с. 550-551]. Російські автори, як радянського періоду, так і сучасні, подають лише дату ратифікації ВЦВК РСФРР і вказують, що 27 квітня 1921 р. сторони у Мінську обмінялися ратифікаційними грамотами [1, с.122].

Питання ратифікації Ризького договору розглядалося другою сесією Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету п'ятого скликання лише 17 травня 1921 р. Головував на сесії голова ВУЦВК Г. Петровський. На сесії були присутні 155 членів і 57 кандидатів у члени ВУЦВК [7, ф. 1, оп. 2, спр. 30, арк. 1]. З основною доповіддю, яка відображала позицію більшовицького керівництва виступив голова Раднаркому УСРР Х. Раковський. Позиція Х. Раковського щодо українсько – польського кордону за Ризьким договором повністю збігалася з поглядами московського більшовицького центру. Його позицію щодо ратифікації договору підтримав член Політбюро ЦК КП(б)У, представник УСРР на мирних переговорах у Ризі Д. Мануїльський. Із закликом ратифікувати договір виступив Ф.Кон, постать характерна для практики політичного життя більшовиків в Україні [7, Ф.1, оп. 2, спр. 29, арк. 6 – 9].

У свій час Л. Троцький, характеризуючи Х. Раковського як найбільш «інтернаціональну» постать в європейському соціалістичному русі, писав про нього так: «Болгарин за походженням, румунський підданий, французький лікар за освітою, російський інтелігент за зв'язками..., активний учасник багатьох партій – болгарської, російської та румунської...» [6, с. 309]. Ф. Кон мав з ним багато спільних рис. Поляк за походженням, член ЦК РКП(б) і Польревкому – маріонеткового польського комуністичного уряду, він у березні 1921 р. був обраний першим секретарем ЦК КП(б) України [5, 274 -282]. У питанні ратифікації Ризького договору в політичних поглядах

учасників сесії однастайності не було. Частина членів і кандидатів у члени ВУЦВК виступила проти його ратифікації. Вони представляли Українську комуністичну партію, яка діяла паралельно з КП(б)У, частину членів колишньої партії боротьбистів, групу більшовиків – членів ВУЦВК, очолюваних М. Івановим, кандидатом у член Політбюро КП(б)У). Один із лідерів УКП А. Річицький оголосив на сесії декларацію від імені партії, у якій відзначалося, що Ризький мирний договір – це результат революційної, військово – політичної та економічної слабкості Росії і України, свідчення дипломатичної неспроможності Д. Мануїльського. Прагнення багнетами нав'язати Польщі революцію, заявив він, викликало спалах шовінізму і націоналізму [7, ф.1, оп. 2, спр. 29, арк. 16]. Проти ратифікації договору відверто виступили представники борбистів. Вони кваліфікували договір як ганебний і особливо боляче сприймали величезні територіальні поступки Польщі. Особливий резонанс на сесії мав виступ борбиста І. Калюжного, який піддав гострій критиці позицію Х. Раковського та Д. Мануїльського. Назвавши договір ганебним для України, він зазначив: «Я вважаю, що неприпустимо і цинічно доказувати вигідність пунктів договору... Договором порушуються права людини, Галичина відходить до Польщі. Це пряме порушення основних прав про самовизначення народів. Ми знаємо, які у Польщі закони. Українське населення буде там жорстоко поневолене» [7, ф.1, оп. 2, спр. 29, арк. 14 – 15].

Проти ратифікації договору виступив від імені групи членів ВУЦВК М. Іванов. Свою відмову він мотивував тим, що вказаний мир вигідний лише Польщі. Українські більшовики, заявив він, від цього лише втратять: «Якщо раніше говорили Петлюра продає, тепер скажуть: більшовики всіх обманули і підвели. Ми закрили шлях до Галичини, і народні маси перестануть нам вірити» [7, ф.1, оп. 2, спр. 29, арк. 39]. Щоправда, перед самим голосуванням він сказав, що його група не буде голосувати за ратифікацію, але утримається. Цікаво, що противників ратифікації на сесії підтримав член Всеросійського ЦВК Б. Волін, колишній заступник наркома внутрішніх справ УСРР. Він повідомив, що коли це питання обговорювалося у ВЦВК, то проти ратифікації виступила 1/3 його членів. «Тому, сказав він, цей договір необхідно відкинути. Інакше як ганебним його назвати не можна, і я закликаю його не ратифікувати» [7, ф.1, оп. 2, спр. 29, арк. 29 – 30].

Подібна ситуація серйозно стурбувала більшовицьке керівництво України. Ратифікація Ризького договору могла опинитися під загрозою. У зв'язку з тим на сесії повторно змушені були виступити Х. Раковський та Д. Мануїльський. Вони у повній мірі застосували на практиці більшовицьку тактику шельмування, залякування та звинувачення опозиції у всіх гріхах. Виступ Д. Мануїльського українською мовою, якою він єдиний виступав на сесії, члени та кандидати ВУЦВК зустріли аплодисментами, хоч протестували проти його української мови. Залякуванням і нападками на виконуючи волю Москви, домоглося на сесії позитивних для себе результатів. При голосуванні тільки чотири члени ВУЦВК утрималися. Отже, Ризький мирний договір, який став великою поразкою української дипломатії та кінцем української самостійної державності, був ратифікований 17 травня 1921 р. [7, ф.1, оп.2, спр. 29, арк. 39].

Окремі вітчизняні історики вказують, що «цей ганебний акт ратифіковано Всеукраїнським Виконавчим Комітетом» 17 квітня 1921 р., і посилаються на спеціальне урядове засідання [4, с. 327]. Архівні джерела, зокрема стенографічний звіт роботи другої сесії ВУЦВК п'ятого скликання від 17 травня 1921 р. це заперечує. 17 квітня Ризький договір з Польщею міг бути ратифікований тільки більшовицьким урядом - Раднаркомом УСРР, а не ВУЦВК. Вказана обставина, а це найвірогідніше, вплинула на замовчування офіційною радянською історіографією вказаної дати ратифікації. Це можна пояснити тим, що оскільки Москва офіційно заявила про вступ Ризького договору в силу 30 квітня 1921 р., а ВУЦВК у квітні його не ратифікував, про це було заборонено писати. Та й чи могли Москва і Варшава звернути на таку «дрібницю». Звідси висновок: 1) ВУЦВК не міг ратифіку-

вати Ризький мирний договір 17 квітня 1921 р.; 2) якщо це було зроблено Раднаркомом УСРР, то чи мав радянський уряд на це повноваження; 3) чи була правомірною ратифікаційна, нехай хоч формально, грамота УСРР під час обміну ними 27 квітня 1921 р. у Мінську.

Список використаних джерел

1. Гетьманчук М. П. *Між Москвою та Варшавою: українське питання у радянсько – польських відносинах міжвоєнного періоду (1918 – 1939 рр.)*. – Львів: Вид – во НУ «Львівська політехніка», 2008. – 432 с. 2. *Дипломатический словарь*. – В 3 т. / А. А. Громыко и др. – М.: Наука, 1986. – Т. 3. – с. 750 с. 3. *Історія Української РСР*. – У 8 т. – К.: Наукова думка, 1977. – Т. 5. – 591 с. 4. Литвин М., Науменко К. *Історія ЗУНР*. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1995. – 368 с. 5. Нагорна Л.П. *Фелікс Кон – ветеран революції // Про минуле – заради майбутнього / Упоряд. Ю. І. Шаповал*. – К.: Видавництво при Київському університеті, 1989. – с. 274 – 282. 6. Луначарський А., Радек К., Троцький Л. *Силуэты: политические портреты*. – М.: Политиздат, 1991. – 463 с. 7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.

Г. М. Виноградов

ДІАПАЗОН КРЕТИВНОСТІ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОМУ МОДЕЛЮВАННІ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ПРОЕКТІВ ХРИСТІЯНСЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Автор цих рядків неодноразово висловлювався стосовно такої риси середньовічної християнської державності, як обов'язкова відповідність її базових складових, з одного боку, біблійним релігійно-етичним взірцям, а з іншого, досвіду власне державного будівництва насамперед Римської імперії, оскільки, як добре відомо, остання акумулювала колосальний досвід низки авторитетних цивілізацій Давнього Світу та Античності, а крім того, саме на її східних теренах християнство розпочало свій історичний поступ. Для запропонованої теми принципове значення має та обставина, що, як наслідок тривалого панування в історичній науці (результат філософських, теоретико-методологічних і прикладних зусиль науковців Просвітництва, Романтизму й подальших періодів розвитку гуманітарного знання), системи світських оцінок феномену (феноменів) середньовічної державності як більш-менш вдало збалансованого комплексу соціально-економічних, суспільно-політичних, етнокультурних тощо складових, християнське Середньовіччя реконструювалося або майже з повним ігноруванням притаманних йому теологічних світоглядних підвалин, що мали провідний вплив на усі без винятку дії світської й духовної влади, або богословські сегменти розцінювалися як другорядні чи такі, що гальмували прогресивний поступ. Тільки протягом останніх десятиліть зусиллями таких медієвістів як Ж. Дюбі, Ж. Ле Гофф, Р. Фоссє, Б. Гене, М. Пастуро, А. Гуревич, М. Бойцов, І. Данилевський, О. Юрганов, В. Петрухін, О. Толочко, В. Ричка та ін., які орієнтувалися на досвід М. Блока, Л. Февра, Е. Канторовича та ін., розпочато надзвичайно складний в теоретико-методологічному й прикладному відношеннях процес повернення християнському Середньовіччю його справжнього «обличчя», найвиразніші риси якого визначалися насамперед богословськими факторами, на яких ґрунтувалася решта власне світських.

Виокремлення суто творчих компонентів в системі дипломатичних, юридичних, військових й інших організаційних заходів, спрямованих на те, щоб певна територія набула визнання як повноцінна держава згідно середньовічних християнських критеріїв, може бути здійснене за умови усвідомлення притаманної християнству оригінальної теологічної діалектики дозволів і заборон, а також меж допустимого соціального експерименту. З одного боку, християнству як і будь-якій розвинутій релігійній доктрині властива система суворих дисциплінарних обов'язків, освячених складними містичними таїнствами, канонами, авторитетними прикладами зі святих книг і життя канонізованих праведників; але, з іншої сто-

рони, свобода з широким діапазоном вольових ініціатив є Даром Божим, необґрунтоване обмеження якого вважалося неприпустимим. Стримуючими важелями від зловживань мали бути моральні чинники й, найголовніше, феномен гріха гордині, які в сукупності були покликані створювати ефективний баланс свободи й виправданих соціальних та інших обмежень і заборон.

Якщо стисло, то процес теоретичних і практичних зусиль, спрямованих на ретельну розробку й реалізацію державних проектів в християнському Середньовіччі обов'язково мав орієнтуватися на низку алгоритмів, зміст яких складався насамперед з біблійного й римського державотворчого досвіду. Іудейська теократична концепція, яка увібрала позитивний і негативний досвід державного поступу єврейського народу, стверджувала, що за Божим Промислом має бути виключно тільки чотири ідеальних царства, вершиною досконалості яких є єврейська держава, свідомо поділена з метою уникнення монополії влади як джерела пихатості й, відповідно, гріха гордині на два царства – Ізраїльське й Іудейське. Три попередні царства – відомі держави-переможці єврейського народу, де останні перебували у полоні: Єгипетське, Вавилонське й Перське; проте вони, полонивши євреїв, покарали останніх за невідповідність статусу Богообраного народу, продемонстрували переваги в військовій, дипломатичній та інших сферах. Римська держава, що в 63 р. до Р.Х. покорила четверте Іудейське царство, яке нарешті мало стати втіленням досконалості, але знову зазнало нищівної поразки, акумулювала досвід зазначених найрозвинутіших країн Стародавнього Світу, в процесі християнізації стала розглядатися як містично-логічне продовження як Іудейського царства, так і, зрозуміло, попередніх цивілізацій. В такий спосіб християнський Рим отримував, крім суто історичних передумов, Господнє благословення на законні територіальні претензії; ця обставина пояснює, що бути законними спадкоємцями Римської імперії протягом не тільки усього Середньовіччя, але практично до початку XX ст., прагнули, маючи рівні права, не тільки католицькі та православні монархії (достатньо згадати відому доктрину початку XVI ст. «Москва – Третій Рим»), але з 70-х рр. XI ст. (від завоювання Єрусалиму й утворення Іконійського (Румського, тобто Римського) султанату) також навернуті в іслам турки, а утворена у 1453 р. Османська імперія як переможниця Візантії – «Басилеї римлян» – протягом її існування вважалася спадкоємцем Риму, що визнавали і християни.

Для утворення теоретичних моделей та розробки стратегічних і тактичних способів їх реалізації на теренах за межами Римської імперії (по мірі їх християнізації, зрозуміло, хоча б на рівня правлячих еліт й провідних представників істеблішменту) важливими були, безсумнівно, ефективні дипломатичні та династичні засоби, творче використання інститутів взаємного почесного заручництва для закріплення досягнутих домовленостей щодо періодичного використання Римом і Константинополем так званих «варварських» військових підрозділів, охоронців чи випадків запрошення на переселення до імперських територій цілих племен и навіть народів на федеративних принципах. Проте важливим і обов'язковим теологічним підґрунтям для бажано успішного запровадження зазначених підготовчих заходів до державотворення була розроблена на межі Пізньої Античності та Раннього Середньовіччя концепція (точніше – скоординована сукупність концепцій) про «закріплення» конкретних «варварських» територій і народів за нащадками сина Ноя Яфета; справжня креативність ранньохристиянських і середньовічних інтелектуалів проявлялася в прагненні діалектично поєднати теоретичні складові щодо творчого, без жодного натяку на святотатство, використання відповідних положень біблійної Книги Буття про поділ Богом в сучасних географічних поняттях Євразійського й Африканського континентів між Сімом (на схід від Святої Землі), Хамом (Африка) і Яфетом (на північ від Ханаану, тобто на територію Європи і частину Азії), а також конкретні практичні заходи стосовно втілення проектів державотворення серед германців, слов'ян, кельтів тощо. Вкрай стислі біблійні положення по-справжньому творчо доповнювалися переважно анонімними інтелектуалами відомостями про реальне положення справ на тій чи іншій

території, купці разом з дипломатами і місіонерами заохочували місцевих племінних вождів до співпраці в справі християнізації й приєднання в якості самостійних чи підпорядкованих на тих чи інших умовах з певним ієрархічним статусом до Риму чи Константинополя, папи чи вселенського патріарха відповідно.

Прикладом, безсумнівно, досить оригінального творчого підходу до насамперед теоретичних сегментів державотворення можуть бути зусилля візантійських і давньоруських інтелектуалів щодо утворення на теренах Східної Європи держави, яка не тільки ідеально відповідала біблійній основі, але свідомо створювалася як свого роду земна проекція Царства Небесного з відповідними геополітичними амбіціями. Крім традиційного зв'язку з нащадками Яфета Гомером (біблійним предком античних кіммерійців, а пізніше германців і слов'ян), Мешехом (грецькою – Мосхом, від імені якого в Північно-Східній Русі виводилася назва Москва з відповідними владними претензіями), з Північним Причорномор'ям і Подніпров'ям зв'язувалася місія апостола Андрія, що суттєво піднімало престижність руських земель. Але чи не найбільш креативними біли ідеї щодо патронату над Руссю таких авторитетних персонажів з Книги пророка Єзекиїля, як Рош (єврейською «голова», «початок», «володар» тощо; грецький відповідник – Рос, від чого в Середньовіччі виводилася назва Русь), Гог і Магог, з підвладних територій яких, згідно середньовічним есхатологічним уявленням, регулярно мають приходити, виконуючи Божу Волю, войовничі племена для покарання християн за гріхи. Цим, власне, давньоруські князі, починаючи з 860 р., про консультовані компетентними богословами, виправдовували свої регулярні напади на Візантію, коли остання, в чому неважко переконатися, поринала в хаос системних внутрішніх і зовнішніх кризових явищ.

Не менш показовим для державного поступу Русі було і те, як творчо була застосована (до речі, це єдиний приклад в добу Середньовіччя) вказана схема стосовно чотирьох ідеальних царств. Анонімні візантійські інтелектуали протягом V – IX ст., попри можливі численні претензії до них як поганих консультантів власних світських і духовних володарів, які припустилися невинуватих помилок, розробили й прослідкували за в цілому вдалим втіленням моделі чотирьох каганатів на теренах Південно-Східної Європи (Гунського, Аварського, Болгарського й Хозарського), в системі яких Русь (до речі, кілька разів в давньоруських джерелах київські князі фігурували в якості каганів) була не тільки містично-логічним продовженням Хозарії аналогічно Риму й Ізраїлю, про що йшлося вище, але була спадкоємцем каганатів кровно-спадково: згідно сучасних гіпотез князь Святослав як син княгині Ольги міг законно претендувати не тільки на хозарську, але й на болгарську спадщину, оскільки Ольга найвірогідніше була донькою (версія – онукою) болгарського царя Симеона I, а Болгарський каганат у середині VII ст. став підґрунтям утворення як Хозарського каганату, так і, після переселення частини болгар на чалі з Аспарухом на Балкани на запрошення Візантії Болгарської держави на Дунаї; крім того, цар Симеон I цілком законно отримав титул «василевса ромеїв і болгар», так що його нащадок Святослав, крім хозарської й болгарської, міг законно претендувати на візантійську і навіть на римську державну спадщину. Завершує блискучий інтелектуальний етюд та невинуватка обставина, що матір'ю Володимира Великого була, як відомо, Малуша з найімовірніше хозарського іудейського аристократичного роду (тільки цим можна пояснити літописну версію про пропозицію хозарських іудеїв Володимирові прийняти іудаїзм, а це було можливим тільки за умови єврейського походження матері князя); висловлена гіпотеза демонструє міцний генетичний зв'язок Рюриковичів з престижними каганатами і пояснює цілком обґрунтовані з середньовічних позицій розлогі геополітичні амбіції правителів Русі.

Прикладом креативності можуть служити численні свідомі поділи не тільки імперій (Римської, Франкської), але і окремих країн (зокрема й Русі: дуумвірат Ярослав і Мстислав 1024-1036 рр. з відповідним поділом країни, тріумвірат Ярославичів 1054 р., удільна система за рішеннями Любецького з'їзду 1097 р.),

коли конкретні соціальні, економічні та інші проблеми вирішувалися з обов'язковою орієнтацією на біблійні приклади, насамперед згаданий свідомий поділ Святої Землі на дві частини. При цьому містична єдність християнської цивілізації, Римської імперії чи конкретної країни зберігалася згідно уявлень, що кожна повноцінна й законна держава є містичне тіло законного монарха подібно тому, як християнська церква є Тілом Христовим і розколоти його неможливо. Поширені світські наукові версії церковних розколів 860 й 1054 рр. виглядають, зрозуміло, абсурдними не тільки з теологічної точки зору, а крім того суттєво спотворюють властиве людям Середньовіччя ставлення до схизм.

Наведені приклади, звичайно, не вичерпують різноманіття креативних підходів до державотворчих питань представників католицької й православної інтелектуальної еліти, яка, попри постійну присутність численних заборон і обмежень, активно застосовувала творчу ініціативу, для якої як біблійна основа, так і реальний історичний досвід і Риму, і численних «варварських» територій регулярно постачали привабливий матеріал для плідного творчого застосування. Чи не найбільш цікаві креативні підходи демонстрували давньоруські інтелектуали та налаштовані ними світські й духовні володарі, втім кожна внутрішньо- чи зовнішньодержавна акція завжди ретельно обґрунтовувалася насамперед на теоретичному рівні.

Н. Г. Мосюкова

ДОЛЯ УЧАСНИКІВ ПОЛЬСЬКОГО ПОВСТАННЯ 1863 – 1864 РОКІВ

Актуальність дослідження історії, умов розселення, психології національних меншин при вирішенні проблем етнополітики на сучасному етапі у будь-якій багатонаціональній державі не викликає сумнівів. Однією з таких меншин в Україні є поляки і об'єктивна розвідка подій минулого допоможе запобігти виникненню не тільки внутрішніх, а і міждержавних непорозумінь.

Однією з сторінок визвольної боротьби Польщі за незалежність є Січневе повстання 1863 – 1864 років. Повстання було придушене царськими військами, його учасників покарано.

За мірою покарання повстанці поділялись на 5 груп: до першої і другої входили особи, яких було визначено дійсними чи можливими ініціаторами та ватажками повстання. Їм виносили смертний вирок або відправляли на каторгу з позбавленням громадянських прав та конфіскацією майна. До решти груп входили рядові виконавці, особи, які активно співчували повстанцям. Їх висилали на проживання у віддалені губернії Росії (переважно то стосувалося осіб шляхетського походження), а селян та міщан – до арештантських рот строком від 1 до 5 років [1]. Засуджених до каторжних робіт відправляли переважно до Східного Сибіру.

У 60-70-их роках ХІХ ст. цар видав низку указів, за якими заслані отримали можливість переселитися до внутрішніх губерній. Однією з таких губерній стала Катеринославська. В Дніпропетровському обласному архіві було знайдено кілька десятків справ колишніх повстанців, які перебували під наглядом поліції.

Переважна більшість засуджених до каторжних робіт отримала можливість переселитися до Катеринославської губернії після указу 1874 року, де зазначалося, що засланим, які перебували в Сибіру, дозволялося переселитися у внутрішні губернії, а ті, що вже знаходились в європейській Росії, звільнялись від нагляду [2].

Переміщенню колишнього повстанця з Сибіру до Катеринославської губернії передував документ від правління губернії, де особа відбувала покарання, адресований Катеринославському губернатору. В більшості випадків саме після отримання цього документу відкривали справу, а потім вже приїжджав сам засланий.

Причина покарання тієї чи іншої особи здебільша визначалася як «участь у повстанні», «участь у заколоті», «повстання проти уряду», «участь у діяльності про-

ти військ», але є і більш незвичні формулювання, такі як «член революційної організації» та «приналежність до організації жандармів – вішателів» [3]. Встановити чіткий зв'язок між причиною і мірою покарання неможливо, бо, наприклад, за «участь в заколоті» міра покарання встановлювалася від 15 років каторжних робіт для одних до заслання на поселення для інших. В той самий час дехто лише за «сприяння польському повстанню» був відправлений на каторжні роботи на 4 роки, а за «підбурювання селян до заколоту» - на 5- 6 років [3].

З 42 осіб, справи яких було досліджено, 33 особи відбували покарання в Іркутській губернії, 2 – в Єнісейській, 3 – в Тобольській, по одній особі в Олонецькій і Уфимській губерніях. Місце відбування покарання для двох осіб встановити не вдалося.

Більшість «невільних мешканців» Іркутської губернії перебувала там на каторжних роботах, найчастіше на Нерчинських заводах, Олександрівському винокуренному заводі, Іркутському соляному заводі. Більша частина колишніх польських повстанців прибувала до Іркутська протягом другої половини 1864 – 1865 років. Період перебування в Іркутську до відправлення на безпосереднє місце роботи тривав від кількох днів до кількох місяців.

Царські укази 1866 року звільняли від робіт засланих на строк від 4 до 6 років, а колишнім повстанцям, яких було засуджено на 8 – 15 років, скорочували половину або три чверті строку. Царський указ 1868 року звільняв їх від робіт. Можливість виїхати з Сибіру ця категорія засуджених отримала після 1874 року.

Лише після Маніфесту 1883 року, за яким учасникам повстання 1863 – 1864 років було дозволено вільне проживання на території Російської імперії без будь-яких обмежень [2], вони змогли повернутися додому.

Таким чином, результати дослідження справ «катеринославського періоду» учасників польського повстання доповнюють розвідки «сибірського періоду» життя колишніх повстанців, що дозволяє більш повно усвідомити і простежити шляхи поневірянь борців за незалежність Польщі від моменту засудження до дозволу жити в будь-якому місті Російської імперії.

Список використаних джерел

1. Береговая Е. П. Польская политическая ссылка в Енисейской губернии во второй половине XIX – начале XX в.: Дис... канд. ист. наук: 07.00.02 / Е. П. Береговая. – Красноярск, 2007. – 234 с. 2. Высочайшие повеления в отношении участников польского восстания 1863 г. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kdkv.narod.ru>. 3. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. 11. – Оп. 1; Ф. 20. – Оп. 1.

О. О. Бабенко

ЛЮДСЬКІ СЛЪОЗИ В ШТУЧНОМУ КРЕМЕНЧУЦЬКОМУ МОРІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Природний процес існування землеробської цивілізації на Середньому Подніпров'ї, яку не змогли зруйнувати епідемії, міжусобні та міждержавні війни, революції, розкуркулення, голодомори, репресії, було перервано в середині 50-х рр. XX ст. з початком будівництва гігантської ГЕС поблизу Кременчука.

Населення з сіл, що підлягали затопленню, вирішили переселити не тільки на нові місця в межах своїх районів, але й розосередити по іншим територіям Кіровоградської, Полтавської та Черкаської областей, а також оселити на півдні України.

31 грудня 1955 року у Києві вийшла постанова ЦК КПУ і РМ УРСР «Про заходи по переселенню населення і перенесенню на нові місця будівель і споруд у зв'язку з будівництвом Кременчуцької ГЕС», якою було зобов'язано виконками Полтавської і Черкаської обласних рад переселити до Снігурівського і Жовтневого

районів Миколаївської області, а також до Херсонського і Білозірського районів Херсонської області 5 тисяч господарств «з метою забезпечення робочою силою колгоспи і радгоспи» цих районів. «Переселяти населення в Херсонську і Миколаївську області цілими колгоспами, або бригадами...» – наказували керівники радянської республіки [1].

Ці плани з переселення повідомлялися тільки органам влади на місцях. Тож тривалий час, майже до початку наповнення чаші майбутнього Кременчуцького водосховища водою, місцева влада, намагаючись будь-що виконати розпорядження центральних органів, всілякими засобами переконувала жителів переселитися до південних областей України, підманюючи їх, зокрема, і тим, що землі там даватимуть кожній родині не 0,25 га, а в декілька разів більше; що т.зв. «підйомних» вистачить не тільки на побудову нового просторого житла, а й на придбання великої рогатої худоби тощо.

Справжні плани нового розселення колгоспників утаємничувалися. А вони полягали в тому, щоб залишити в кожному переселеному селі тільки ту кількість працездатних, які потрібні для виконання покладених на них виробничих завдань у колгоспах. Інші, що народилися біля Дніпра та прожили в рідних селах не один десяток років, вважалися «зайвими».

Щодо Кіровоградщини, то упродовж 1956 року, починаючи з 1 травня, за межі Новогеоргіївського району Кіровоградської області виїхали 303 селянські сім'ї. Вони оселилися в Олександрійському, Знам'янському, Новопраському, Кіровоградському районах Кіровоградської області.

З часом географія розселення із зони затоплення Кременчуцьким водосховищем збільшилася і досягла Приазов'я й Причорномор'я.

Відсоток тих, хто назавжди залишав район, досить значний. Причина цьому – не тільки прагнення окремих сімей знайти «краще життя», а й цілеспрямована політика державних органів влади, покликана «розвантажити» місця з великою густотою населення шляхом переселення до південних степових областей України. Тож на вибір місця майбутнього проживання багатьох жителів сіл, які затоплювалися, впливали обіцянки держави забезпечити їх тогочасним модним покрівельним матеріалом для даху – шифером, виділити дефіцитну цеглу для стін, лісоматеріалів для підлоги, вікон, дверей, конструкцій даху та, загалом, т.зв. «підйомних», тобто грошей, суми яких, що далі від Дніпра, то були все значнішими.

Виселяючи колгоспників Кіровоградщини в степи Причорномор'я та Приазов'я, влада одночасно запланувала переселити мешканців 3800 дворів Чигиринського району Черкаської області до 68 колгоспів 13 районів Кіровоградської області.

Переселяючись на нові місця, колишні придніпровські села вже не залишалися такими компактними й звичними, якими були до вимушеної міграції. І причина у виселенні жителів сіл, що потрапляли до зони затоплення, за межі районів і областей чи зселення декількох сіл в одне в тому, що влада, змішуючи людський матеріал чи, навпаки, його розділяючи, в такий спосіб знищувала споконвічні традиції й господарські зв'язки на рівні окремих сімей, «ліпила» радянський тип людини без глибокої пам'яті про предків та про свої витоки, зате слухняної й здатної до виконання всіх накреслень партії й уряду.

Навіть переселяючи окреме село на нове місце, знову відбувалося те саме тасування людського матеріалу, що знову спричиняло руйнування родинних та узвичаєних сусідських стосунків. Ті нитки, що зв'язували окремо взяту сільську громаду спільним проживанням на кутках, тобто усталеним передбачуваніс-твом, разом проведенням дитинства чи юністю, наступним родичанням, кумівством, спільною працею, нехай навіть і в колгоспі, спільними святами та розділеним горем, глибокою спільною пам'яттю, що передавалася з покоління в покоління, тепер рвалися назавжди й зв'язати їх не було ніякої змоги.

У питанні переселення із земель, що мали потрапити під води рукотворного

моря, навіть тоді, коли Дніпро вже через рік – до осені 1959 року мав затопити як сільськогосподарські угіддя, так і населені пункти, сільські ради, партійні організації та правління колгоспів, зокрема Новогеоргіївського району, демонстрували величезну пасивність, а то й небажання щось реально робити стосовно вирішення нагальних проблем, пов'язаних з цим. Так, впродовж 1958 року – за рік до заповнення чаші водосховища, сільські ради жодного разу не зібралися на сесії для розгляду проблем переселення, сільське керівництво не здійснювало роз'яснювальної роботи щодо рішень ЦК КПРС і постанов РМ СРСР щодо дострокового пуску ГЕС і значення для цього своєчасної очистки дна майбутнього рукотворного моря. Правління багатьох колгоспів і сільські ради навіть у 1958 році не організували будівельних бригад з числа переселенців. Більшість депутатів і активу колгоспів – опори партії і уряду на селі, самі не приступили до будівництва житлових будинків і навіть не отримали земельних наділів. Саме такі висновки зробили на черговому засіданні бюро Новогеоргіївського РК КПУ в середині 1958 року [8].

Такі негаразди в поведінці сільського активу можна сприймати як прихований саботаж політики партії та уряду. Схоже, що найактивнішому селянству все ж до останнього не вірилося, що все те, що оточувало кожного з дитинства, зникне під товщами води раз і назавжди; мабуть, довго не зникали сподівання, що все якось узгодиться, що трагедія, яка загрозливо нависла над родинами зникне сама по собі. Тож всі відтягували час.

Дехто з селян категорично відмовився залишати нажите добро і виселятися на нові місця. Новогеоргіївська районна оціночна комісія вирішила примусово виселяти найбільш затятих жителів району, які добровільно не хотіли цього робити. Було відпрацьовано технологію примусового знесення житла й виселення його господарів. І з часом до всіх «саботажників» прибувала міліція й потужна техніка, що ламала всі будівлі, а їх власників силою виганяли не тільки за межі села, а й з зони затоплення. Компенсації за зруйноване не видавали, тож забудуватися на новому місці не було за що. Інколи господарів, на той час, коли їхні будинки зносили бульдозерами, не було вдома, тож руйнування відбувалося швидко й без спротиву.

Окрім примусового виселення, влада щодо переселенців запровадила й інші драконівські методи покарання за непослух чи протидію. Так, за відхилення від плану індивідуальної забудови житлових будинків їх власників штрафували до 3 тис. крб., а ще – суд виносив ухвалу розібрати новобудову й переробити її. Рішення суду виконувалися беззастережно.

Колективного опору діям влади з боку жителів тих сіл, що їх прирекли на знищення шляхом затоплення майже не було. Винятком є громада с. Ревівка Новогеоргіївського району Кіровоградської області. Село теж підлягало затопленню водами Кременчуцького водосховища. Однак його мешканці чи не єдині, хто колективно відмовився переселятися на вказане владою місце, натомість вибрали для свого нового поселення іншу ділянку і домоглися через апелювання до РМ УРСР, щоб туди переселитися всім селом.

До столиці з заявами зверталися й мешканці інших сіл, приречених на затоплення. Так, до Держплану УРСР надійшло колективне звернення жителів сіл Червоне та Дубинка Іркліївського району Черкаської області про переселення їх до с. Чеховка. Просили столичну владу переселити їх до с. Вороненці і жителі приреченого с. Краснохиженці Іркліївського району. Їм відмовили у проханні. Мотиви влади – «неможливість з організаційно-господарських і гідрологічних причин».

Жителі вимагали не відселяти їх «у степ», а знайти для них місце на землях своїх колгоспів.

Не залишилися пасивними виконавцями волі влади і жителі сіл Дахнівка та Василиця Черкаського району. Вони звернулися до столиці з колективними заявами розселити їх у межах своїх сіл, звісно, з врахуванням зони затоплення. «Вважати це неприпустимим!» – чомусь заявили в Держплані УРСР, і рекомендували жи-

телям цих сіл переселитися до с. Геронімівка.

Скарги й прохання до столиці також надійшли із сіл Стецівка й Вітове Чигиринського району Черкаської області [16].

Схоже, що жителі с. Ревівка Новогеоргіївського району Кіровоградської області єдині, які, завдяки своїй солідарності, змусили владу відмовитися від планів переселити їх туди, куди вони нізащо не бажали. Інші села й громади скорилися владі.

Руйнування сіл Кіровоградщини, як, втім, й інших областей УРСР, тривали й надалі. До цього призвело і закінчення будівництва ще однієї ГЕС – Дніпродзержинської, зокрема наповнення чаші Дніпродзержинського водосховища.

Цього разу до зони затоплення, підтоплення та берегоруїнування потрапляли також села Онуфріївського району Кіровоградської області.

17 вересня 1962 року з'явилася постанова бюро Кіровоградського обкому КПУ та обласного виконавчого комітету № 122. Додаток до неї накреслив завдання для районної влади щодо перенесення будівель із зони Дніпродзержинського водосховища. Так, згідно цього плану, переселялися 210 сімей [17].

Назви багатьох населених пунктів, через будівництво ГЕС та водосховищ на Дніпрі, назавжди зникали не тільки фізично, а й з ужитку – як побутового, так і офіційного. Так, тільки вузьке коло дослідників та небагатьох нинішніх громадян, чие життя було пов'язане з Новогеоргіївськом, згадують про нього, як про затишне невелике місто та центр району. Велику журбу викликають зниклі назавжди славні своєю багатою історією козацькі міста Крилів, Бужин, колишні міста-фортеці князівської доби Жовніне (Желдь) та Воїнь.

Багато зі зниклих під водою сіл та містечок увійшли в історію українського народу як місця великих і переможних битв впродовж XII – XX ст., як території формування козацьких сотень та центри народних повстань, родинні гнізда відомих діячів української культури та місця їх вічного упокою. Про них згадували літописи та історичні хроніки, наукові розвідки й твори багатьох дослідників. Для наступних поколінь чимало зниклих населених пунктів будуть взагалі невідомими, окрім, звичайно, тих, хто цікавиться історією свого роду чи країни.

Небагато з переселених сіл спромоглися зберегти свої первинні назви на нових місцях. Передусім, це Ревівка та Подорожнє на Кіровоградщині. Якщо село Ревівка переселилася компактно, усім фактично складом жителів, то Подорожнє, фактично нове село, що будувалося як «зразкове», заселили жителями сіл Пенківка, Самусівка, Коропівка, Клочкове, та, власне, «старого» Подорожнього.

Зберегли свої назви села Жовніне, Боровиця, Тіньки, Рацеве, Сагунівка (Черкаська обл.). Однак більшість переселенців самотні назви своїх сіл втратили. Так, до села Рацеве, звісно, що теж відселеного зі старого місця, підселили жителів знищених сіл Калантаєвого, Кожарок, Адамівки, частини Гуцівки та Вітового. До нового с. Тіньки переселили мешканців сплюндрованих Татарівки, Шабельників, Бужина та власне Тіньок (Черкаська обл.). Деякі затоплені села збереглися хіба що в назвах деяких кутків чи у назвах вулиць.

Для окремих переселених сіл віднайшли нові назви, що народилися в мудрих головах керівників, схоже, що районного рівня. Так, обидва зселені до купи старовинні села Мойсинці та Демків дістали назву Придніпровське (Черкаська обл.). Відомий український письменник Іван Ле – уродженець с.Мойсинці, справжнє прізвище Мойся, Іван Леонтійович, просив керівництво республіки зберегти назву свого рідного села [18]. Не дозволили.

Переселенці з села Митьки та хутора Павленків розпочали «нове» життя в с. Новоукраїнка (Черкаська обл.).

Жителів Самовиці, Більок, Мутих зселили до с. Ленінське (Черкаська обл.). Саме таку вірнопідданську назву придумали новому селу в сільській раді Самовиці ще до переселення.

Верхом підлабузництва була назва, що її дали т.зв. «Новому місту», спроекто-

ваному для будівельників та експлуатаційників Кременчуцької ГЕС. Початкова його назва «селище Хрущов».

Сагунівка – чи не єдине з переселених сіл Черкаської області, що має цілий музей пам'яті про свою полишену малу батьківщину. Учителю історії Сагунівської середньої школи Василь Царенко зі своїм краєзнавчим гуртком збирав перші експонати для нього ще до того, як села зникли під водою. Зберігали все це спочатку в школі, а далі – в Будинку культури. Чимало матеріалів із затоплених сіл зберігаються в музеї історії с. Захарівка Світловодського району Кіровоградської обл. Його директор Любов Шкіряй збрала унікальну колекцію документів від переселенців з сіл Воронівка, Коропівка, Самусівка, Чаплине, Подорожнє, які переселилися на землі Захарівської сільської ради [19].

Також трагедії переселених сіл присвячені тематичні розділи в експозиції Черкаського обласного краєзнавчого музею.

Є декілька інтернет-ресурсів з інформацією про затоплені села. Один них зробив Владислав Фай – онук переселенця. Сайт присвятив пам'яті затоплених сіл Самовиця, Мутихи та Більки.

Масові примусові переселення жителів сіл і міст України трапилися і в наступні роки. Так, через аварію на Чорнобильській АЕС десятки тисяч мешканців Полісся теж залишили свої будинки й розселилися по всій Україні.

Виникає стійке переконання, що радянська влада знищила в ХХ ст. українських сіл і міст більше, ніж усі інші зовнішні вороги, разом взяті за всі попередні етапи історії. Подібний «почерк» у ставленні до матеріальних багатств та духовних цінностей інших народів демонстрували хіба що колонізатори.

В історичній пам'яті народу затоплення родючих й освоєних впродовж тисячоліть земель обабіч Дніпра, знищення сотень населених пунктів зафіксовані як трагедія національного масштабу, що зовсім не виправдовується кількістю виробленої «дешевої» електроенергії.

Список використаних джерел

1. ДАКО. Ф.Р-3024. - Оп.1д. - Спр.1д. - Арк. 29. 2. ДАКО. Ф.Р-3024. - Оп.1д. - Спр.1. - Арк. 46. 3. ДАКО. Ф.Р-437. - Оп.1. - Спр.565. - Арк. 15. 4. ДАКО. Ф.П-437. - Оп.1. - Спр.565. - Арк. 30. 5. ДАКО. Ф.Р-6713. - Оп.1. - Спр.92а. - Арк. 13. 6. ДАКО. Ф.П-437. - Оп.1. - Спр.498. - Арк. 12. 7. ДАКО. Ф.Р-6713. - Оп.1д. - Спр.61б. - Арк. 3,99. 8. ДАКО. Ф.П-437. - Оп.1. - Спр.565. - Арк. 17. 9. ДАКО. Ф.Р-3024. - Оп.1д. - Спр.3. - Арк. 17. 10. ДАКО. Ф.Р-3024. - Оп.1д. - Спр.3. - Арк. 18,20. 11. ДАКО. Ф.Р-3024. - Оп.1д. - Спр.3. - Арк. 20 зв. 12. ДАКО. Ф.Р-6713. - Оп.1. - Спр.61а. - Арк. 15. 13. ДАКО. Ф.Р-6713. - Оп.1. - Спр.61а. - Арк. 39-43. 14. ДАКО. Ф.Р-6713. - Оп.1. - Спр.61а. - Арк. 44-46. 15. Фонди Світловодського краєзнавчого музею, Кіровоградська обл. 16. ДАКО. Ф.Р-6713. - Оп.1. - Спр.63. - Арк. 15-17. 17. ДАКО. Ф.Р-6713. - Оп.3. - Спр.56. - Арк. 4, 25. 18. uman.info. 19. prostir.museum.ua/post/11197.

О. А. Бабенко, В. Б. Белоус

ПРИМЕРЫ ПРЕСЛЕДОВАНИЯ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ В 30-40-Е ГОДЫ XX СТОЛЕТИЯ (ПО МАТЕРИАЛАМ ГОСУДАРСТВЕННОГО АРХИВА КИРОВОГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ)

Создатель, кратковременный вождь и многолетний фетиш Советской страны В.И. Ленин рассматривал людей не как индивидуальностей, а как представителей определённых классов и социальных групп. Человек как самостоятельная личность, вне класса, для Ленина просто не существовал. Он был твёрдо убеждён в бесспорном праве на существование только одного класса – пролетариата. В отношении же крестьянства был достаточно сдержан, отмечая при этом, что ценил бедняков и наёмных сельхозрабочих.

«Что же касается буржуазии – этот социальный класс был объектом его ис-

кренней ненависти. Ленин ненавидел буржуазию сильнее, чем помещиков, а либералов сильнее, чем самодержавие» [1, с.14].

«Большевизм и интеллигенция, большевизм и культура – понятия несовместимые. Воинствующее невежество, которое было стержневой сущностью большевизма, агрессивно нетерпимо к таланту во всех его проявлениях, будь то блестящий ученый, талантливый писатель или рачительный хозяин-крестьянин. «Верные ленинцы» были сплошь людьми малограмотными... Люди, которые ничего не создали своими руками, не в состоянии уважать чужой труд. А как известно, в революционеры шли недоучившиеся студенты, неистовые ниспровергатели, разрушители» [2].

Беседовавший однажды с Лениным Анненков приводит такие слова «вождя мирового пролетариата»: «Вообще, к интеллигенции, как Вы знаете, я большой симпатии не питаю, и наш лозунг ликвидировать безграмотность отнюдь не следует толковать как стремление к рождению новой интеллигенции. Ликвидировать безграмотность следует лишь для того, чтобы каждый крестьянин, каждый рабочий мог самостоятельно, без чужой помощи, читать наши декреты, приказы, воззвания. Цель вполне практическая. Только и всего» [3, с. 140].

Позиция презрительного отношения и недоверия к интеллигенции стала своего рода установкой для карательных органов СССР на долгие годы. Горькая чаша репрессий не миновала и украинскую интеллигенцию. Широко известны судьбы Миколы Скрипника, Леся Курбаса, Сергея Ефремова, Миколы Хвылевого и др., но ведь жертвами стали ещё очень многие и многие рядовые представители культурного слоя Украины. Мы приводим истории двух жителей г. Кировограда, которых объединяет принадлежность к гуманной профессии врача.

Огнивцева София Викторовна родилась в 1904 году в г. Кировограде (тогда Елисаветград) в семье священника. У неё было две сестры (Татьяна и Елена) и 4 брата. Старший брат Борис погиб на империалистической войне, брат Николай возвратился с фронта в 1918 году, но в 1920 г. был расстрелян красными (за участие в мифической контрреволюционной организации, придуманной кировоградской ЧК, прим. авт.), брат Александр служил в милиции и был убит бандой Маруси Никифоровой, брат Владимир ушёл с красными и был убит под Кировоградом [4, с.12].

С 1920 года работала в 1-ой советской больнице сначала медсестрой, затем лекпомом, а с 1937 года, после окончания Днепропетровского мединститута – врачом. Примечательно, что уголовное дело в отношении Огнивцевой по ст. 54-10 было заведено 22 июня 1941 года [4, с. 2-6], а основанием послужило поданное в органы госбезопасности ещё 22 мая 1939 года заявление гр-ки Сотской Антонины Александровны, 1914 г.р., об антисоветских высказываниях Огнивцевой [4, с. 20-24].

В мае 1939 года Сотская, тогда практикант-медик, слышала, как Огнивцева говорила, что «в старое время рабочим и крестьянам лучше жилось, всего было вдоволь, а теперь рабочие ходят босые и голодные, а хлеб увозят за границу для того, чтобы немцы с нами не начали войны» [4, с. 23]; Огнивцева во всём обвиняла «вождя партии тов. Сталина» и сожалела о том, что «нет такого человека, который бы убил Сталина, тогда бы лучше жилось рабочим и крестьянам»; она также заявляла, что «Советская власть хорошая только для евреев и она есть еврейская» [4, с.24]. Будучи передопрошена в мае 1941 года, Сотская подтвердила содержание своего заявления от 1939 года.

По делу вызван и 18 июня 1941 года допрошен единственный свидетель, Фридман Рахиль Моисеевна, 1916 г.р., старшая медсестра 1-ой совбольницы, которая не смогла подтвердить враждебные или антисемитские высказывания Огнивцевой [4, с. 25-26].

27 июля 1941 года (за 9 дней до вступления в Кировоград немецких войск) начальник Управления НКГБ по Кировоградской области капитан госбезопасности

Небораков утвердил обвинительное заключение по делу Огнивцевой (ст. 54-10, ч.1 УК УССР), в котором, в частности, говорилось: «Проведенным по делу расследованием установлено, что Огнивецца София Викторовна, дочь священника, судившегося за антисоветскую деятельность в 1935 году к 3 годам лишения свободы, вторично репрессирован в 1941 г., один из её братьев расстрелян советскими войсками за контрреволюционную деятельность в г. Елисаветграде.

Будучи антисоветски настроенной, Огнивецца С.В. клеветала и высказывала антисоветские взгляды по адресу Советской власти, клеветала и высказывала террористические намерения по адресу руководителей партии и правительства. Допрошенная в качестве обвиняемой, Огнивецца С.В. в предъявленном обвинении виновной себя не признала» [4, с. 38-39]. Дело предполагалось направить на рассмотрение Особого совещания при НКВД СССР, однако наступление немцев внесло свои коррективы: заключённых кировоградской тюрьмы отправили в восточные районы страны. 1 декабря 1941 года в г. Усть-Каменогорске местное Управление НКВД отметило, что «данных, изобличающих Огнивцеву в контрреволюционной деятельности, не добыто». Дело прекращено за отсутствием состава преступления, Огнивецца из-под стражи освобождена [4, с. 31].

Коллега Огнивцевой по 1-ой совбольнице г. Кировограда, доктор Чвалинский Адам Ансельмович, 1872 года рождения, поляк, был взят несколько раньше, 1 июня 1938 года, и обвинения ему предъявлены посерьёзнее: «является участником польской боевой националистической организации в г. Кирово, проводит активную националистическую контрреволюционную деятельность, занимается шпионажем и подготовкой боевых повстанческих кадров на случай войны в тылу Красной Армии» [5, с.1].

При обыске у Чвалинского обнаружили и изъяли старый клинок сабли (что за повстанец без оружия!) [5, сс. 6, 8, 10]. Уже к декабрю 1938 года следствие удосужилось отказаться от обвинения Чвалинского в шпионаже (ст. 54-6 УК УССР), оставив только «популярную» ст. 54-10 (антисоветская деятельность) [5, с. 13]. С выявлением доказательств не складывалось, поэтому сроки следствия дважды продлевались; дело дважды возвращалось после пересмотра в областном Управлении НКВД в Кировоград для доследования [5, с.25]. 4 января 1939 года Чвалинский был освобождён из-под стражи под подписку о невыезде (редкое явление для того периода, практически подтверждающее косвенно несостоятельность предъявлявшихся обвинений) [5, с.16].

И в ходе допросов, и в судебном заседании Чвалинский А.А. не скрывал того, что, будучи по национальности поляком, гордился языком, историей, литературой своей родины, однако проведение антисоветской агитации отрицал. Стремясь доказать обоснованность ареста Чвалинского, следствие оперировало следующими «компроматматериалами»: фигурант происходит из семьи потомственных дворян, его старший сын, Владислав Адамович, в сентябре 1937 года был арестован в Запорожье «за контрреволюционную работу» (суть обвинения не указана), а жена сына оказалась итальянкой (дед по отцу переехал в Россию) [5, с. 27-28]. Кроме того, вдова старшего брата Чвалинского после смерти мужа в 1935 году нелегально выехала на жительство в Польшу [5, с. 26].

Был выявлен и ещё один «серьёзный» факт: в споре с тогдашним главврачом 1-ой совбольницы Рабиновичем Михаилом Семёновичем Чвалинский в сердцах обозвал того обозначая национальность словом, вполне приемлемым для языка польского, но являющегося ругательным в языке русском [5, с. 72-73], что подтвердил Работников Семён Владимирович, 1904 г.р., еврей, присутствовавший при разговоре, и Гохман Вера Исааковна, узнавшая об этом факте со слов Рабиновича [5, с.74-75]. В ходе очных ставок Чвалинский эти обвинения отрицал [5, с. 78-79].

Со слов самого Чвалинского следствию стало известно, что он примыкал к

польському націоналістическому движению ещё со времени учёбы в Киевском университете, с 1891 года. Разрабатывая эту тему, следователи советского органа дознания настойчиво интересовались участием фигуранта в польских организациях в период прохождения им службы в армии в Красноярском крае в 1904 году, в Одессе в 1911-1912 гг., в Галиции в 1914-1916 гг. [5, с. 25-40], задавая вопросы, более уместные (судя по времени интересовавших следствие событий и обстоятельств) для дознавателя царской охраны, в своё время также активно боровшейся с проявлениями польского (как и любого другого) национализма.

14 ноября 1939 года Кировоградский областной суд Чвалинского А.А. оправдал [5, с. 110].

Приведенные истории двух представителей интеллигенции могут служить подтверждением тезиса о постоянном и неослабном контроле за представителями интеллигенции со стороны карательных органов СССР. Заявление на Огневцеву пролежало почти два года (наверняка, за нею «приглядывали», однако ничего компрометирующего добыть не удалось), ему был «дан ход» только в связи с войной и необходимостью «зачистки» населения.

Доктору Чвалинскому «не повезло» дважды: он не только из интеллигенции, но к тому же ещё и потомственный дворянин, и поляк по национальности. К счастью, суд сумел разобраться в абсурдности чекистских обвинений и принял честное и правильное решение.

Список подобных историй достаточно велик. Изломанные судьбы, а то и отобранные жизни, представителей интеллигенции, носителей разума нации, полностью на совести идеологов большевизма и вдохновлённых ими практиков-ремесленников из карательных органов, ревностно воплощавших в жизнь мысль Ленина о том, что государством может управлять каждая кухарка. Доуправлялись...

Список используемых источников:

1. http://www.politology.vuzlib.su/book_o257_page_14.html. 2. Материалы III Международной конференции «КГБ: вчера, сегодня, завтра»; – Москва: Общественный фонд «Гласность», Фонд Дж. Сороса «Культурная инициатива», 1994. 3. Анненков Ю. Воспоминания о Ленине. Новый журнал, Нью-Йорк, 65, 1961, с. 140. 4. Государственный архив Кировоградской области, фонд 8907, опись 2, д. № 3033. 5. Государственный архив Кировоградской области, фонд 8907, опись 2, д. № 747.

І. А. Шахрайчук

ОСВІТНІ ЗАКЛАДИ НА ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ В РОКИ НАЦИСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941-1943РР)

Окупація німецькими загарбниками Дніпропетровська за кілька днів до початку навчального року, а також всієї області протягом наступних двох місяців змушувала новоутворені органи влади опікуватися питаннями налагодження функціонування системи освіти. На її організацію впливав фактор утворення міської управи та існування різних українських громадських об'єднань.

У структурі міської управи окупованого Дніпропетровська було створено відділ народної освіти, який очолив історик, професор Дніпропетровського університету П.А. Козар. Згідно з його розпорядженням школи мали розпочати навчання з 1 жовтня 1941 р. У Дніпропетровську було відкрито 41 школу, у Широківському районі – 47, у Апостолівському – 49, у Софіївському – 40 [6, с.183].

Школи були як з платним навчанням, так і безплатні. В українських школах навчання в перших чотирьох класах було безкоштовним, в 5-му класі вартість навчання складала на 10 крб. місяць, в 6-му – 15, в 7-му 20, в 8-му – 25, в 9-10-х – 30 карбованців. У школах з російською мовою навчання плата була вищою, так у перших чотирьох класах – 25 карбованців, в 5-му – 30, в 6-му – 35, в 7-му – 40, в 8-

му – 45, в 9-му – 50, в 10-му – 60 карбованців. При цьому діти вчителів, пенсіонерів, репресованих, а також діти з сімей, в яких навчалася більше одної дитини, за розглядом заяв від сплати за навчання звільнялися [7 с. 117]. У відповідності з навчальним планом народної школи в 1 – 7 класах викладалося 16 дисциплін, тижневе навантаження коливалося від 20 до 30 годин [7 с. 119].

Зазначимо, що у Дніпропетровську були відкриті не тільки школи, але й дитячі дошкільні заклади. З 19-ти дитячих садочків і ясел найбільшими були: дитсадок на вулиці Шевченка, 9 – 193 дитини, на вулиці Шмідта, 43а – 151 дитина, на вулиці Червоній – 195 дітей. За даними сучасних дослідників, на червень 1943 р. загальна кількість дітей у дитсадках і яслах становила 1123, та ще влада передбачала розширити мережу дошкільних дитячих установ [5. с. 127].

Зважаючи на вірогідний невеликий відсоток молодих людей, що з різних причин опинилися в окупації, вказана кількість дітей здається перебільшеною. Зберігаючи деякі старі садки і ясла і відкриваючи нові (особливо в селах), німці переслідували, звичайно, суцільно практичну мету, щоб батькам ніщо не заважало виходити на роботу. Не випадково ж, невиконання розпоряджень про організацію роботи ясел і дитсадків передбачало дисциплінарну відповідальність старост управ.

Розпорядженням рейхскомісара України Е. Коха у грудні 1941 р. заняття в школах усіх ступенів були припинені, що окупаційна влада пояснювала труднощами з паливом і турботою про здоров'я дітей. У зв'язку з цим деякі школи спробували проводити заняття на приватних квартирах батьків і учнів. Штадткомісару Клостерману довелося додатково видати наказ із заборотою таких неконтрольованих владою занять. Проте в лютому 1942 р. шкільні заняття були поновлені, але зі змінами. Тепер початкові школи призначалися для дітей українців і росіян, а семирічки і середні школи – тільки для фольксдойче [6 с. 167].

На червні 1942 р. у Дніпропетровську нараховувалося всього 13 шкіл: 12 початкових і одна семирічка для фольксдойче. Останню очолював Яків Фридрихович Фаузер (Фойзер) – колишній директор 28-ї німецької школи, найпрестижнішої в місті за радянських часів, у якій навчалися також діти партійної номенклатури [4 с. 37].

У 1943 р. кількість початкових шкіл на Дніпропетровщині дещо збільшилася, проте даних про реальну кількість учнів у них немає. Взагалі, обмежуючи шкільну освіту початковим класами для місцевого населення, Е. Кох виконував відому настанову фашистських ідеологів на перетворення «населення на Сході» у малоосвічених «носіїв робочої сили». Та все ж у лютому 1942 р. «для забезпечення систематичної висококваліфікованої консультації вчительських кадрів і з метою підвищення науково-теоретичного рівня і удосконалення практично-педагогічної підготовки їх» було організовано методичний сектор відділу освіти в секторі педагогічної перепідготовки і вдосконалення вчителів.

В період окупації у Дніпропетровську та області функціонували й середні спеціальні навчальні заклади. В обласному центрі були відкриті залізничний технікум, шість ремісничих шкіл, землевпорядний технікум, індустріальний технікум (він об'єднав у собі колишні індустріальний, коксохімічний, зварювальний) та фельдшерсько-акушерська школа.

У сільській місцевості діяли Грушеватівська двохрічна сільськогосподарська школа, Апостолівська ремісничка школа, Ерастівський сільськогосподарський технікум. У кошторисі останнього на 1942 р. передбачені витрати на його поточний ремонт, на навчальну практику, на видання методичної літератури, на ознайомчі екскурсії, на науково-навчальні відрядження викладачів та періодичні тематичні видання, на обладнання студентських гуртожитків. Технікуми і сільськогосподарські ремісничі школи існували на самоокупності. Очевидно, цим можна пояснити факт продовження їх функціонування й після грудня 1941 р., коли заняття у школах та вищих навчальних закладах були припинені.

За наказом обласного управління, затвердженого німецькою польовою комендатурою 22 вересня 1941 р., на базі колишніх радянських вузів – університету, медінституту, сільгоспінституту, фармацевтичного інституту та інституту іноземних мов – розпочав свою діяльність Дніпропетровський університет, який очолив доктор біологічних наук, професор І.Ф. Розгін [1 с. 18]. Весною 1942 р. в університеті нараховувалося 7 факультетів: історико-географічний, філологічний (з німецьким і українським відділеннями), сільськогосподарський, медичний з фармацевтичним відділом, біологічний, фізико-математичний і хімічний, на яких працювало більше 250 викладачів, у тому числі 43 професори і 71 доцент. Студентів нараховувалося 2328 студентів [6 с. 178]. Зазначимо, що П. Козара називає іншу цифру студентів – 1304 на січень 1942 р.

Для здійснення навчальної і наукової роботи новостворений університет отримав корпуси по пр. К. Маркса, 18 і 41, по вул. Поля, 15, будинок медінституту по вул. Севастопольській та Жовтневій площі, корпуси обласної лікарні, будинки сільськогосподарського інституту по вул. Ворошилова і Чонгарської та п'ять гуртожитків. До складу університету було включено також науково-дослідні інститути (гідробіологічний, фізіології і клінічної медицини, ботанічний, місцевого господарства, прикладної фізики і хімії), ботанічний сад, біологічна станція на річці Самара, зоологічний і геологічний музеї. Принагідно зазначимо, що в період окупації бот сад зазнав значних втрат, оскільки частину його території було віддано під городи, і тимчасові їх власники вирубували дерева з метою розширення ділянок. Проте, вже через кілька місяців більшість університетських приміщень було реквізовано на потреби армії.

За час існування викладацький і навчально-допоміжний персонал університету не перевищував 300 чоловік, включаючи сумісників. Деякі з сумісників працювали ще й в обласній або міській управах, як от: доцент кафедри географії Т.О. Бабій обіймав посаду економіста обласної управи, доцент кафедри загальної історії А.П. Шарек – завідувача підвідділом обласного відділу освіти, а завідувач кафедри загальної історії І.І. Зеленський – завідувача відділом пропаганди в міській управі. Деякі з викладачів сільськогосподарського факультету виконували завдання сільгоспбюро Генерального комісаріату. Викладачі медичного факультету ще займалися практикою в клініках, одержуючи зарплатню з бюджету відділу охорони здоров'я обласної управи.

Навчальні дисципліни викладалися переважно за програмами радянських часів, за виключенням історії. Стосовно складу студентів та їх загальної чисельності на початок навчання та на час закриття університету скільки-небудь точних даних немає. Є відомості про те, що у червні 1942 р. здійснено було перший за часів окупації випуск 117 студентів-медиків. Це свідчить про прагнення якоїсь частини студентів, котрі до війни не встигли завершити навчання, отримати диплом про вищу освіту хоча б і за таких умов.

15 серпня 1942 р. було звільнено з посади ректора І.Ф. Розгіна і на його місце призначено М.М. Малова. Згідно розпорядження Генерального комісаріату 16 грудня 1942 р. ректор видав наказ про увільнення з 31 грудня всіх співробітників, а наступним наказом №184 від 31 грудня університет було закрито.

Якщо у відкритті університету, на нашу думку, були зацікавлені перш за все українські діячі, які сподівалися на підтримку окупантів, то на створений у вересні 1941 р. Дніпропетровський політехнічний інститут великі завдання покладала саме окупаційна влада. Зазначимо, що ДПІ було утворено на базі радянських вишів: Гірничого інституту, Металургійного, Хіміко-технологічного та будівельного. Згодом до нього було включено ряд науково-дослідних інститутів: фізичної хімії, гірничої механіки, трубний, чорної металургії, вугільно-хімічний. На п'яти факультетах політехнічного інституту, ректором якого був К.І. Татомир (пізніше – член кореспондент АН УРСР), нараховувалося 104 співробітники. Політехнічний інститут розташо-

увався майже цілком у хімічному корпусі № 2 гірничого інституту. В фонді 2306 ДАДО нині знаходяться документи про ДПП, в тому числі звіт ректора, професора К.І. Татомира, датований 20 квітня 1942 р. і направлений генерал-комісару. У звіті говориться, що лекції і семінари для студентів в інституті не проводяться, а викладачі лише надають консультації, працює ж тільки науково-дослідний сектор. З тих же документів видно, що фашисти перед Політехнічним інститутом ставили завдання обстежити райони Донбасу, Кривого Рогу, Нікополя, Запоріжжя з метою використання їх багатих природних ресурсів на свої потреби [2. с. 113].

В архіві Національного гірничого університету збереглися справи деяких професорів, які опинилися в окупації та працювали в Політехнічному інституті. Після війни викладачі вищих навчальних закладів повинні були в автобіографіях пояснювати, чим вони займалися в роки окупації та на вимогу відповідних органів складати «доповідні записки» з детальним описом змісту своєї «роботи на окупантів». З них дізнаємося про стан навчальної роботи в Політехнічному інституті. Так, завідувач кафедри петрографії, корисних копалин і гідрогеології професор Й.І. Танатар в «Автобіографії», складеній 11 серпня 1947 р. писав: «Оскільки викладання в інституті не було, то я поруч з іншими професорами і викладачами займався складанням російсько-німецького технічного словника, а так як я краще інших викладачів знав технічну мову, то німці залучили мене до перекладів технічних статей за розділами геології, гідрогеології, водогону і каналізації, які писали російські інженери у відділі «Каналізація і водогін» при організації Тодт, що займалася відновленням господарства в окупованих областях» [2. с. 148]

Окупаційна влада не тільки не сприяла, а перешкоджала розвитку освіти, особливо вищої. Натомість ця влада не одержала від науковців скільки-небудь ефективних для практичного використання результатів досліджень, що можна розглядати як своєрідну форму пасивного спротиву «новому режиму», який ставав і соціальним, і моральним ґрунтом для розгортання активних форм руху Опору. Переважна більшість освітян і науковців працювали заради свого виживання, а не з ідейних міркувань.

Список використаних джерел

1. Гриник Ю. Ціна війни для України / Ю. Гриник // *Нова політика*. К– 2002. – № 2. – С. 35 – 37.
2. Днепропетровский горный институт. Исторический очерк в 2-х книгах. Кн. 1: История и развитие (1899 – 1989) / Под ред. А.А. Ренгевича. – М.: Недра, 1990. – 344 с.
3. Козар П. На початку нового навчального року [Текст] / П. Козар // *Вільна Україна*. – 1941. – 4 жовтня.
4. Косик В. Україна під час Другої світової війни. 1938 – 1945. – К.; Торонто; Париж, Нью-Йорк, 1992. С.429.
5. Слоневский А. Дух ушедшей эпохи. Каменское – Днепродзержинск 1917 – 1953 годы: воспоминания, очерки, документы / А. Слоневский, Л. Яценко Днепродзержинск: -Изд.дом.Андрій, 2007.- 372 с.
6. Чепурко О.О. Історія створення Державного українського університету у м. Дніпропетровську/ Проблеми політичної історії України зб. наук. пр./ редактор О.Б. Шляков (від. ред.) та ін. – Д.: Ліра. 2014 – вип. 9 с.184.
7. Шахрайчук І.А. Університет у роки війни проти фашизму (1941 – 1945) / І.А. Шахрайчук // *Історія Дніпропетровського національного університету* / Голова редкол. проф. М.В. Поляков. – Д.: ДНУ, 2008. – С. 104–121.

В. П. Колєчкін

ПРОРИВ ОБОРОНИ НА НАПРЯМКУ ГОЛОВНОГО УДАРУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ НАСТУПАЛЬНОЇ ОПЕРАЦІЇ 5 СІЧНЯ 1944 РОКУ

Історія Кіровоградської наступальної операції відноситься загалом до того періоду радянсько-німецького протистояння під час II Світової, який вважається достатньо вивченим. Цей період у радянській історіографії вважався переможним і достатньо добре вивченим. Досить важливу роль у зимово-весняній кампанії з визволення радянської території завжди відводилася Кіровоградській наступальній операції 5-11.01.1944 р. При цьому традиційно для радянських військових істориків та мемуаристів деякі подробиці перебігу операції замовчувалися, або

подавалися у загальному вигляді без «зайвої деталізації».

Так, у найновішій 12-томній історичній праці «Великая Отечественная война 1941-1945» прорив німецької оборони на напрямку головного удару 5.01.1944 змальовується наступним чином: *«7-я гвардейская армия, наносившая удар юго-восточнее Кировограда, к исходу первого дня продвинулась до 5 км, встретив ожесточенное сопротивление сильной группировки немецких войск севернее Новгородки. Чтобы нарастить темпы наступления на этом направлении и завершить прорыв тактической зоны обороны противника, были введены в сражение 18-й и 29-й танковые корпуса 5-й гвардейской танковой армии...»* [1, с. 163]

Навіть у мемуарах колишнього командуючого 2-м Українським фронтом маршала І.С.Конєва, виданих майже на 50 років раніше, ці події подані дещо детальніше, : *«К сожалению, по-другому развернулись события в полосе 7-й гвардейской армии. Здесь наши стрелковые соединения столкнулись с крупными силами танков и к моменту, установленному для ввода в сражение танковой армии, не смогли прорвать оборону противника на достаточную глубину. Поэтому танковые корпуса 5-й гвардейской танковой армии генерала П. А. Ротмистрова были введены в бой с задачей завершения прорыва обороны противника....»* [2, с. 82]

У той же час документи, опубліковані в останній час, дозволяють дещо по іншому подивитися тогочасні події. Згідно виписки з журналу бойових дій 2-го Українського фронту 2-го січня 1944 р. головний удар під час прориву ворожої оборони повинні були здійснити 7-а гвардійська та 5-а гвардійська танкова армії. Ділянкою, призначеною для прориву, був обраний район сіл Покровське та Плавні. Прорив повинен був здійснитися військами 33-го стрілецького корпусу 7-ї гвардійської армії та 29-го танкового корпусу 5-ї гвардійської танкової армії 2-го Українського фронту. [3, арк.3]

Частини 33-го стрілецького корпусу корпусу, розташовані у районі Митрофанівка, з 1.01.1944 готували наступ у напрямку Завадівка, Первозванівка. Корпус отримав завдання прорвати ворожу оборону і наступати у загальному напрямку на с.Покровське, і у перший день оволодіти рубежем Ново-Григорівка, Покровське, Рибчине. Підтримував наступ 29-й танковий корпус 5-й гвардійської танкової армії, який отримав наказ зосередитися 3.01.1944 на південно-західній окраїні Митрофанівки. Першочерговим завданням для корпусу було знищення ворожих військ, що тримали оборону західніше Митрофанівки та у районі Покровського, а згодом розвивати наступ на Масляниківку та Арнаутове. [3, арк.5-7]

4.01.1944 33-й СК провів розвідку боєм. У результаті було з'ясовано, що противник на напрямку наступу має підготовлений рубіж оборони, який складається із двох ліній окопів з укріпленнями польового типу відкритими кулеметними точками і артилерійськими позиціями. 5 січня о 9.00 після 50-хвилинної артилерійської підготовки частини корпусу перейшли у наступ. О 9.30 корпус доповів про прорив ворожої оборони. Проте німці за підтримки танків 14-ї танкової дивізії та авіації контратакували наступаючі радянські війська. У результаті частини корпусу до кінця дня пробилися лише до рубежу сіл Червоний Яр та Плавні, забезпечивши введення у прорив 29 танкового корпусу. До 22.00 5.01 війська корпусу просунулися до висоти 186,6 де закріпилися до ранку [3, арк.9-10].

Частини 29-го танкового корпусу розпочали наступ о 10.00 після двогодинної артилерійської підготовки. Протягом дня танкісти корпусу витримали дві ворожі контратаки: піхоти, підтриманої чотирма штурмовими гарматами, і другу силами до 16 танків. Крім того при підході до висоти 188,2 25-та танкова бригада корпусу потрапила під вогонь до 12 важких зенітних гармат противника, що може свідчити про те, що насправді ворожа оборона повністю прорвана не була. В результаті згоріло 22 танка Т-34, а ще 25 «тридцятьчетвірок» було підбито. У цей же час 31-а та 32-а танкові бригади вели бій за с.Покровське, проте взяти його не змогли [3, арк.11-12].

6.01.1944 о 8.00 війська 297-ї дивізії 33-го стрілецького корпусу відновили

наступ силами 1055-го і 1059-го стрілецьких полків. До 9.30 полки дивізії стрімким ударом вибили німців з с. Покровське. Після цього дивізія отримала наказ наступати у напрямку Клинци, Неопалимівка, Коноплянка. Командування дивізії використало 1057-й стрілецький полк у якості заслону з боку Аджамки і продовжило наступ силами 1055-го і 1059-го полків у напрямку Клинци при підтримці 29-го танкового корпусу. Одночасно на 7.00 ранку до східної околиці с. Покровське увійшли частини 303-ї стрілецької дивізії 33-го СК. До 8.00 дивізія оволоділа південно-західною околицею села, а далі продовжила наступ разом з 297-ю СД. На протязі 7.01.1944 війська 33-го стрілецького та 29-го танкового корпусів відбили ворожі контратаки і до 21.00 пройшли через м. Кіровоград, вийшовши на його східні околиці [3, арк.14-21].

О 3.00 частини дивізії 8.01.1944 297-а стрілецька дивізія зустрілася з частинами 5-ї гвардійської армії, що увійшли до міста з півночі, після чого була виведена з Кіровограду і зосередилася у районі Покровське, Любонадіївка у резерві 7-ї гв. армії. За період бойових дій 5-8.01.1944 за даними командування тільки 297-а стрілецька дивізія втратила 172 бійця вбитими та 684 пораненими.[4, арк.6-21]

Таким чином можна зробити висновок про те, що традиційні погляди на перебіг бойових дій під час II Світової війни потребують додаткового вивчення та корегування, навіть якщо вони стосуються переможного для Червоної Армії закінчення минулого світового конфлікту.

Список використаних джерел

1. Великая Отечественная война 1941–1945 годов. В 12 т. Т. 4. Освобождение территории СССР. 1944 год. — М.: Кучково поле, 2012. — 864 с., 22 л. 2. Конев И.С. Записки командующего фронтом. — М.: Воениздат, 1991 — 612 с. 3. Выписка из журнала боевых действий 2 УкрФ за январь месяц 1944 г. Период с 13.01.1943 по 31.01.1944 г. Архив ЦАМО, ф. 240, оп. 2779, д. 1130, 47 л. // Сканована копія, інтернет-ресурс «Пам'ять народа», режим доступу: https://pamyat-naroda.ru/documents/view/?id=113985332&backurl=q%5C2%20УкрФ::division%5C2%20УкрФ::begin_date%5C01.01.1944::end_date%5C31.01.1944. 4. Центральный архив Министерства обороны Российской Федерации, фонд 58, опись 18002, дело 374, 243 л. // Сканована копія, інтернет-ресурс «Пам'ять народа», режим доступу https://pamyat-naroda.ru/heroes/memorial-chelovek_donesenie55662439/

Ю. О. Павлович

МЕТОДОЛОГІЯ ТА АКТУАЛЬНІ ТЕМИ СУЧАСНОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

Початок ХХІ ст. створив економічні умови для організації творчих колективів з вузівських та академічних істориків з метою написання й видання узагальнюючих наукових праць. Зокрема, за порівняно короткий час Інститут історії України НАН України створив цілу низку праць, які підсумовували результати новітніх історичних досліджень.

Важливим зрушенням для методології історії, зокрема й української історії стали дослідження за кордоном, де історія України досліджувалася вже представниками не тільки української діаспори, а й зарубіжними науковцями неукраїнського походження (зокрема А. Каппелер, Д. Бовуа, Е.-Л. Вільсон, А. Граціозі, Г. Зімон і т. д.).

Сучасна методологічна історична наука вже відходить від стереотипів радянської методології історичних досліджень. Такий відхід від установлених раніше норм викликаний отриманою можливістю об'єктивно вивчати історичні події, політичні процеси, економічні процеси, малодосліджені аспекти української історії з різних точок зору.

Відхід від радянської методології історичних досліджень у перші роки незалежності України дав поштовх до збільшення засобів і методів наукового пізнання

– з однієї сторони, з іншої – до своєрідного стану невизначеності, викликаного швидкою зміною дослідницьких орієнтирів і методологічних пріоритетів [3, с. 3]. Незабаром завдяки переосмисленню методологічних підходів та критичному аналізу методологічних та історіографічних надбань радянської доби вдалося структурувати методологію національної історії та визначити головні напрямки її розвитку.

Через низку об'єктивних причин сучасна українська методологія не може повністю відкинути надбань радянської історичної науки. Тому потрібно усі дослідження та напрацювання радянських вчених пропускати через призму державницької ідеології, зважаючи на розставлені у дослідженнях акценти. Л. Таран вважає, що зважена оцінка та включення української марксистської спадщини в національний історичний процес дозволять зберегти для наступних поколінь дослідників значний пласт духовної спадщини ХХ ст. [4, с. 87].

На початок ХХІ ст. щораз яскравіше в історичних дослідженнях проявляється цивілізаційний підхід до аналізу та пояснення перебігу історичних подій, їх місця у загальноєвропейських політичних процесах. Основні цеглини цивілізаційного підходу, який набув ваги в сучасній історичній науці, були закладені академіком, доктором історичних наук І. Ковальченком наприкінці 90-х рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст. [2]. По суті цивілізаційний підхід прийшов на заміну марксистському баченню історичних процесів, ідеологічному нашаруванню попередньої радянської доби.

Закладений вченим новий методологічний підхід до оцінки історичних процесів не лише збагатив історичну науку, але й визначив напрямки наступних досліджень. Використання цивілізаційного підходу дає можливість розширити бачення суті проблеми, комплексно підійти до предмету дослідження, досягнути її багатогранності.

Використовуючи цивілізаційний підхід до оцінки історичних процесів, які відбувалися на українських землях, автори «Цивілізаційної історії України» сформулювали концептуально новий підхід до методологічного аналізу минулого української державності, де «кожна нація – це унікальна цивілізація» [1, с. 12].

Сучасний стан розвитку української історичної науки, її галузей та низки спеціальних історичних дисциплін (історіографії, історіософії, філософії історії, джерелознавства, краєзнавства тощо) з однієї сторони створює умови, а з іншої – визначає необхідним застосування нових методологічних підходів та принципів щодо історичних досліджень.

Сучасна історія кидає все нові виклики щодо написання актуальних тем для сьогодення. Однією з таких – історичні процеси європейських країн (Білорусь, Росія, Польща і т. д.) в українській суспільно-політичній думці. Надзвичайно велика кількість досліджень закордонних істориків базується на суспільно-політичній думці, що не можна сказати про українську історію. Даний напрямки в українській історії з'явився нещодавно. Це викликало серйозний інтерес зі сторони молодих дослідників. Роботи написані в такому напрямку автоматично стають актуальними і новими для широкого кола науковців. Масове залучення ЗМІ, періодичних видань, програм політичних партій, експертних середовищ, соціологічних опитувань дали змогу створити і зробити популярним дану тему.

Не зважаючи на проблеми, які виникають на шляху історичного пізнання та набуття методологічних знань, проблему розробки нових і актуальних історичних тем, українська історична наука протягом останніх десятиліть зробила значний крок вперед. Насамперед, це стосується покоління молодих істориків-дослідників, вихованих у незалежній Українській державі на засадах нової історичної парадигми.

Список використаних джерел

1. Горєлов М. Є. Цивілізаційна історія України / М. Є. Горєлов, О. П. Моця, О. О. Рафальський. – К.: ТОВ УВПК «ЕксОб», 2005. – 632 с. 2. Ковальченко І. Д. Методы исторического исследования / И. Д. Ковальченко. – М.: Наука, 2003. – 486 с. 3. Могильницкий Б. Г. Методология истории

М. М. Іваник

РОЛЬ ГАЛИЦЬКОГО СЕЙМУ У ПРИЙНЯТТІ ЗАКОНІВ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ГАЛИЧИНІ

Україна має чималий досвід розвитку самоврядних інституцій. У більшості випадків цей досвід набувався в умовах панування іноземних держав до складу яких входили українські землі. У 2 половині ХІХ ст. в Наддніпрянщині, що належала Російській імперії та в Галичині, що в статусі автономної провінції входила до складу імперії Габсбургів, було запроваджено самоврядування. Водночас органи місцевого самоврядування були чи не єдиними інституціями, де українці отримали можливість долучитись до управління місцевими справами, виявляти політичну активність. Поступово самоврядування перетворилось на осередки боротьби українського населення за свої соціально-економічні, культурні, а згодом і політичні права.

Революція 1848 – 1849 рр. значно пришвидшила процес реформування майже всіх сторін соціально-економічного та суспільно-політичного життя Австрійської імперії. Намагання обмежити абсолютистські методи управління привели до створення законодавчої бази самоврядування. Безпосереднім виявом цього став так званий «провізоричний громадський закон», виданий урядом 17 березня 1849 р. Він містив ряд теоретичних положень, на яких мало базуватись самоврядування на території всієї держави. Зокрема, проголошувалось, що «підставою вільної держави є вільна громада.» [1, 135]. Закон передбачав створення у територіальних громадах виборних органів влади, окреслював коло власних та доручених обов'язків громади. Згідно з його положенням, передбачалось створення повітових та окружних органів самоврядування [2, S. 227 – 289]. Таким чином, закон передбачав принцип дуалізму властей. З одного боку адміністративні, урядові органи, з іншого – органи самоврядування. До того ж він окреслив триступеневий устрій самоврядування – громадське, повітове та окружне.

Закон не був реалізований, оскільки у жовтні 1849 р. його дія була призупинена, а в Галичині його впровадження взагалі не починали. Проте ті теоретичні ідеї та засади, що містилися у ньому, зберегли свою актуальність і лягли в основу низки самоврядних законів, прийнятих як центральним урядом у Відні, так і Галицьким сеймом у наступні десятиліття.

Лише на початку 60-х років ХІХ ст. Відень зайнявся врегулюванням відносин у сфері самоврядування. Підштовхувала його до цього й позиція крайових сеймів. Зокрема, у квітні 1861 р. Галицький сейм дав доручення Крайовому відділу підготувати проект закону про устрій громад. 14 червня 1861 р. в австрійському парламенті прем'єр-міністр А. Шмерлінг представив на розгляд проект громадського закону. При цьому він заявив: «Теза громадського закону з 1849 р. про те, що підставою вільної держави є вільна громада беззастережно відповідає правді» [3, S. 275]. Невдовзі, 5 березня 1862 р., був виданий закон, який окреслив устрій громад у межах усієї імперії [4]. Він носив рамочний характер і на його основі Галицький крайовий сейм прийняв низку крайових законів, які регламентували діяльність органів місцевого самоврядування всіх рівнів в Галичині, оскільки ці питання були віднесені до його компетенції.

Наприкінці 1865 р. Галицький сейм розпочав до розгляд урядових проектів законів про громади, панські маєтки та повітове представництво. 1 – 2 грудня 1865 р. посли створили спеціальну комісію, яку очолив А. Голуховський. До складу комісії чисельністю 24 особи, увійшло 5 українців [5]. Комісія працювала до березня 1866 р. і у підсумку представила на розгляд сейму три внески, які відображали інтереси східно-галицької та західногалицької шляхти, а також послів-українців. Більшість членів

комісії висловились за підтримку урядових законопроектів, які передбачали відокремлення панських маєтків від сільських громад та їх існування як окремих адміністративних одиниць та створення повітових органів самоврядування. Така позиція східногалицької шляхти ґрунтувалась на наростаючих соціальних та національних протиріччях, обумовлених національною структурою населення східної частини Галичини. Внесок меншості, який представляв бачення проблеми західногалицької шляхти, передбачав створення спільних громад під керівництвом великих землевласників. Проте більшість польських послів висловились проти й внесок був відхилений.

Позиція українських послів стосовно урядових законопроектів полягала у підтримці необхідності відокремлення громад від панських маєтків, проте вони негативно ставились до необхідності створення повітових органів самоврядування, оскільки передбачали абсолютну домінацію поляків у них як наслідок особливостей норм виборчої ординації [6]. Позицію польських послів стосовно повітового самоврядування найкраще ілюструє вислів одного з послів, який у своєму виступі зазначив, що повітова рада має стати «наріжним каменем» створюваної системи органів самоврядування в Галичині [7]. На засіданнях Галицького сейму 19 – 22 березня 1866 р. було ухвалено урядові проекти законів про громади, панські маєтки та повітове представництво, затверджені також відповідні виборчі ординації. 12 серпня 1866 р. вони були затверджені у Відні [8].

Розгляд Галицьким сеймом урядових проектів законів про організацію місцевого самоврядування в Галичині засвідчив різне бачення проблеми польськими й українськими послами. Зважаючи на суспільно-політичні реалії того часу альтернативні урядовому проекту закони на мали шансу на підтримку, оскільки будь-який закон, прийнятий сеймом набував чинності лише після санкції імператора. Крім того чисельність українців у сеймі унеможливлювала підтримку їхніх пропозицій. Підтримка польською більшістю урядових законопроектів була обумовлена ще й політичними й національними інтересами, що полягали у колонізації адміністративних й самоврядних органів в Галичині. Ухвалені закони передбачали створення такої системи органів місцевого самоврядування, яка б знаходилась під повним контролем крайових органів адміністративної влади, які у період галицької автономії були повністю колонізовані. Ключовою ланкою у структурі органів самоврядування ставали повітові ради. Норми виборчої ординації до повітових рад забезпечували перевагу поляків у них, а отже й контроль над органами самоврядування нижчого рівня – громадськими (сільськими) радами та їх виконавчими органами.

Список використаних джерел

1. Панейко Ю. Теоретичні основи самоврядування / Ю Панейко. – Мюнхен: Biblos, 1963. – 175 с.
2. Grzybowski K. Galicia 1848 – 1914. Historia ustroju politycznego na tle historii ustroju Austrii / K. Grzybowski. – Kraków, Wrocław, Warszawa: W-wo PAN, 1959. – 322 s.
3. Panejko J. Ustrój samorządu terytorialnego w Polsce / J. Panejko // Jaworski W. Projekt konstytucji. Cz. II: Załączniki. – Kraków: Leon Frommer, 1928. – 715 s.
4. Державний архів Львівської області (ДАЛО) Ф.19. Повітова рада у Львові. Он. 1, Спр. 152, арк. 7 – 9.
5. Sprawozdanie Stenograficzne Sejmu Krajowego (dalei SSSK). – 1865/66. – S. 72, 81.
6. Allegaty do SSSK. 1865/66. Al. 72.
7. SSSK. 1865/66. S. 1077.
8. Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem. – R. 1848 – 1916. – Kraków, 1866. Cz. XI, Nr. 19, S. 59 – 87.

Л. В. Жураковська, Б. В. Бондаренко

ВІДНОСИНИ МІЖ РОСІЙСЬКОЮ ТА УКРАЇНСЬКОЮ ЕМІГРАЦІЄЮ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1920 – 1939 РР.)

У 1920 р. під час Радянсько-польської війни під тиском Антанти П. Врангель змушений був піти на переговори з С. Петлюрою. Формально УНР з боку П. Врангеля так і не була визнана, але певні стосунки між ними були встановлені. П. Врангель вперше звернувся до українського населення рідною мовою і дозволив формувати окремі українські частини в складі його війська під жовто-

блакитними прапорами. Активно він встановлював зв'язки з українськими повстанцями, але все це припинилося після евакуації Криму [2; 5].

На еміграції великодержавні погляди російських політичних груп на українське питання, які відкидали незалежність України і лише у крайньому випадку визнавали національно-культурну автономію, не були докорінно змінені. Найбільш тісні зв'язки та більш прихильне ставлення до української еміграції мали представники лівих російських партій та козацька еміграція. Російські есери і меншовики оголошували принцип інтернаціоналізму та солідарності трудящих, а тому готові були вести переговори з лівими українськими партіями про майбутню федерацію народів у формі Російської республіки. Такі переговори відбувалися всередині II Інтернаціоналу. Найбільш активно в цьому напрямку діяв Б. Савінков. Він уклав політичну та військову угоду з урядом УНР і визнавав право націй на самовизначення. З іншого боку, він намагався підпорядкувати підпільний та повстанський рух в Україні своєму керівництву та надсилав в Україну власних агентів. Це викликало небезпідставні підозри з боку унерівської еміграції у його намаганнях підпорядкувати собі український національно-визвольний рух. Все це призвело до розриву між Б. Савінковим та ДЦ УНР в екзилі [1]. Новий сплеск активності лівих російських партій відбувся під час колективізації в СРСР. Вони намагалися викликати незадоволення селянства та повстання проти колективізації для повалення радянського режиму. Відбувалися спроби заслати власних агентів і очолити селянський рух. Особливу активність виявляла «Крестьянская Россия». Україна стала епіцентром боротьби селянства проти колективізації. Тому російські партії намагалися нав'язати зв'язки з лівими українськими партіями, а особливо – УПСР. Почалися переговори з М. Шаповалом та іншими українськими есерівськими угрупованнями про спільні дії проти більшовизму. Російські есери не готові були визнати незалежність України, але пропонували спільні дії та федеративний союз після викриття того факту, що «Крестьянская Россия» стала жертвою провокації ОДПУ, будь-які перемовини припинилися.

Козацька еміграція у 1920 – 1922 рр. намагалася встановити зв'язки з УНР. Були підписані угоди про союз з донськими та кубанськими козаками, а окремі козацькі частини воювали в складі Армії УНР. На жаль, негативне ставлення з боку отаманів козацьких військ не сприяли подальшому розвитку українсько-козацьких відносин. Навіть серед кубанських козаків значно переважали прихильники «єдиної та неподільної» Росії та автономістів. Єдиним виключенням був рух «Вольного казачества», який бачив в Україні стратегічного союзника [3].

Прихильники ліберальної ідеї в російській та українській еміграції мали незначну підтримку, а тому їхній вплив на події був незначний. П. Мілюков та інші колишні кадети в кращому випадку пропонували українцям обмежену культурну автономію. Газета «Последние новости» проводила активну пропагандистську боротьбу проти всіх українських політичних партій та груп, а тому ні про які союзи не йшлося. Позиція монархістів на чолі з вищою монархічною радою залишалася незмінною і не визнавала української нації та її державності. Правда, серед російських монархістів певною популярністю користувався П. Скоропадський. Існувала група колишніх представників гетьманської адміністрації та офіцерського корпусу, яка активно брала участь після повалення Української Держави в білому русі. В. Біскупський, В. Кочубей, І. Полтавець-Остриця налагодили зв'язки з австрійськими та німецькими монархістами. До них приєдналися прихильники новоствореної нацистської партії. На з'їзді монархістів були присутні П. Скоропадський та інші прихильники українського монархізму. Ця група намагалася відродити монархічні режими в країнах Центральної та Південно-Східної Європи. Значні кошти на це їм надавали німецькі промисловці та банкіри. Після 1923 р. ця група розпалася за відсутністю фінансування та внутрішніми суперечками. Пізніше гетьманський рух вів деякі переговори з окремими російськими монархістами, але безрезультатно [4]. Українська еміграція негативно ставилася до зв'язків гетьманців із російськими монархістами і це було однією з причин

падіння авторитету і чисельності прихильників гетьманського руху.

Нові політичні сили російської та української еміграції займали радикальні націоналістичні позиції. Прихильники «післяреволюційних течій» стояли на позиціях «єдиної та неподільної» Росії і не бажали йти на будь-які поступки в цьому питанні. Члени НТС НП з одного боку взяли за герб тризуб, а з іншого висували теорію єдності східнослов'янських народів. Вони визнавали лише права українців на обмежену культурну автономність. Інші течії не бачили необхідності в цьому. Прихильники націонал-соціалістичних поглядів активно переслідували українських діячів у Болгарії та Югославії. Діло доходило до фізичних розправ над ними. Члени ОУН не бажали мати будь-яких справ з російською еміграцією та йти на будь-які поступки. Вони жорстко виступали проти гетьманців і вважали їх зрадниками.

Іноземні уряди намагалися використати конфлікт між російськими та українськими емігрантами для нацькування їх між собою та послаблення українського національно-визвольного руху. На Волині було заборонено жити політичним емігрантам із Наддніпрянщини, але спеціально на ці терени переселяли російських емігрантів. Сюди ж спрямував польський уряд і залишки козаків з Дону, Кубані та Тереку. Чехословацький уряд проводив аналогічну політику. На Закарпаття спрямовувалися російські емігранти з метою русифікації даного регіону. У більшості випадків така політика не дала очікуваних результатів. Українська еміграція змогла протистояти такій політиці. Отже, відносини між українською та російською політичною еміграцією були складними і суперечливими. Ліві російські партії намагалися встановити зв'язки з аналогічними партіями серед української еміграції. Вони готові були піти на незначні поступки українському національно-визвольному рухові. Переважна більшість монархістів, лібералів представників нових пореволюційних течій не бажали визнавати окремішність української нації та її право на незалежну державу. Це намагалися використати іноземні держави, що не сприяло порозумінню між росіянами та українцями.

Список використаних джерел

1. Жуков А. В. *Российская военная эмиграция в Польшу и ее военные последствия (1917 – 1945 гг.): дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Жуков Алексей Викторович. Москва, 2014. 24 с.*
2. Крупина В. А. *Білий рух в Україні (1917 – 1920 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Крупина Віктор Олександрович. Київ, 2005. 225 с.*
3. Матвієнко В. М. *Політика УНР та Української Держави щодо новопосталих державних утворень на території колишньої Російської імперії (1917 – 1921 рр.): дис. ... доктора іст. наук: 07.00.02 / Матвієнко Віктор Михайлович. Київ, 2003. 435 с.*
4. Серёгин А. В. *Русские монархисты-легитимисты в эмиграции и консервативная реакция в Европе начала 1920-х годов. URL: http://rusnauka.com/10_DN_2012/Istoria/2_101199.doc.htm (дата звернення: 7.10.2016).*
5. Штанько Я. В. *Білий рух півдня Росії і Українська Держава та УНР (1918-1920 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Штанько Ярослав Володимирович. Івано-Франківськ, 2006. 214 с.*

О. А. Заплетнюк

РЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА ЄГИПЕТСЬКОЇ ЦАРИЦІ ХАТШЕПСУТ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА МАЙБУТНЮ АМАРНСЬКУ РЕФОРМУ

Після смерті єгипетського фараона XVIII династії Тутмоса I престол посів його син від наложниці Тутмос II (бл. 1489 – 1479 рр. до Р. Х.) [тут і далі дат. за Dodson 2009], який вступив у шлюб з дочкою Тутмоса I Хатшепсут, народженою від офіційної царської дружини цариці Ахмос. Правління Тутмоса II продовжувалося недовго та залишило по собі мало документів. Він помер у молодому віці, залишивши від молодшої дружини Ісіді малолітнього сина Тутмоса. Єгипетський престол посіла його сестра і дружина Хатшепсут у ролі регента при малолітньому фараоні. Перші роки цариця Хатшепсут діяла як типовий регент, відводячи панівну роль у всіх діях малолітньому Тутмосу. Хоча були присутні ознаки того, що вона не підкоряється традиціям, про що свідчить присвоєний нею титул «Волода-

рка Обох земель» [8, р. 95].

Але вже на 7-ому році правління Тутмоса III, вона прийняла повну титулатуру фараона та регалії царської влади, які буде утримувати до 21-го року правління. Хатшепсут (бл. 1472 – 1457 рр. до Р.Х.) вважала себе законною спадкоємицею престолу через свій статус дитини від офіційної царської дружини, і пропагувала ідею, що Тутмос I визнавав її права на престол і оголосив своєю спадкоємицею [7, р. 229]. Хатшепсут офіційно прийняла традиційне зображення себе як фараона чоловічої статі, однак у своїй титулатурі використовувала детермінативи та слова жіночого роду, підкреслюючи свою стать. Хатшепсут часто звеличується як «Хор» у жіночому образі, «прекрасна богиня», та «дочка Ра». Це традиційні царські титули у жіночому роді [6, р. 103].

Однак, жінки не могли наслідувати престол Єгипту і для легалізації своїх прав, незважаючи на те, що вона була дочкою Тутмоса I, Хатшепсут звернулася до фіванського жрецтва. Підтримку їй надав храм Амона, де Хатшепсут виступала у ролі «дружини бога» та верховної жриці. Цариця розгорнула агресивну пропагандистську програму, щоб вказати на свою обраність богом Амоном-Ра та продемонструвати царську родословну [1, с. 128].

Саме в період правління Хатшепсут культ Амона досягає піку своєї могутності, її царювання заклало фундамент для майбутньої Амарнської революції [5, р. 34]. Цариця оголошується дочкою самого Амона, його спадкоємицею і земним втіленням на єгипетському троні. На стінах заупокійного храму цариці у Дейр ель-Бахрі, що зводився протягом п'ятнадцяти років [9, р. 176], є сцени її божественного народження, де Амон наказує Хнуму, щоб той створив Хатшепсут і її Ка, а бог Тот вітає царицю Ахмос з народженням божественного дитя. До своєї титулатури Хатшепсут додає епітет «З'єднана з Амоном» [6, р. 107]. При Хатшепсут верховний жрець Амона Хапусенеб одночасно посідає і світську посаду візира. Для підтвердження свого зв'язку з Амоном, цариця проводить ряд святкувань і подій, які висвітлюються у написах у Червоному святилищі в Карнаці та на обеліску Хатшепсут. Зокрема, проводилися святкування «Чудового свята *Опет*», яке святкувалося 11 днів кожної осені другого місяця щорічного розливу Нілу. В ці дні по алеї від Карнацького храму до Луксорського йшла процесія зі статуями бога Амона, богині Мут та їхнього сина Хонсу у священних барках на плечах жерців. Це свято, нарівні зі Святом Долини, коли Амон Карнацький відвідував володіння богині Хатхор на західному березі і заупокійний храм правлячого фараона, стали щорічними найголовнішими подіями Фів. Це була значна пропаганда [5, р.38].

У Карнацькому храмі цариця Хатшепсут звела чотири обеліски, які були присвячені її небесному батьку богу Амону та Тутмосу I, як земному батьку Хатшепсут. У текстах та малюнках зосереджена увага на її правах на єгипетський престол, який вона отримала від Амона. У написах використовується чоловічий та жіночий детермінативи, тобто Хатшепсут виступає як дочка та син Амона: «... Цариця Верхнього та Нижнього Єгипту, Володарка обох земель Маат-ка-Ра створила для свого батька Амона, Володаря тронів Обох земель, два обеліски ... Вони вкриті електрикою, щоб осяювати Обидві землі як сонячний диск Атон. Ніколи не було створено нічого подібного з початку землі. Створено для нього (Амона) сином Ра Хатшепсут Хенемет-Амон, якому дане життя навечно як Ра.» [4, р. 25]. Далі напис сповіщає: «Дочка Амона-Ра, улюблениця його ... яку Амон сам представив на трон Південного Она (Фів) та обрав захисницею Єгипту» [4, р. 26]. На піраміді обеліску Хатшепсут зображена сцена коронації, на якій цариця стоїть на колінах перед богом Амоном-Ра, що вінчає її блакитною короною хепреш. На стінах храму у Дейр ель-Бахрі зображені сцени подорожі до країни Пунт, звідки в Єгипет було доставлено багато коштовних товарів, значна частина яких осіла в храмі Амона та збагатила фіванське жрецтво [7, р. 231]. Сама експедиція в Пунт була присвячена Амону, «батьку» Хатшепсут.

Незважаючи на сильну владу Хатшепсут, зображення молодого Тутмоса III з'являються поряд з мачухою, а сам царевич увінчаний царськими коронами. Однак,

деякі їхні парні зображення демонструють панівне становище регента. Зокрема, на стінах храму у Дейр ель-Бахрі Тутмос III керує підношеннями цариці Хатшепсут, яка представлена в образі богині Хатхор [2, р. 60]. З усіх зображень Тутмоса III в період регентства найбільша їхня кількість у супроводі царевича богом Амоном-Ра. Існує гіпотеза, що Хатшепсут готувала на престол свою дочку Нефруре, яка при царюванні матері носила гучні титули, такі як «Володарка Обоих земель», та виконувала церемоніальну роль «дружини бога Амона». Однак, царівна, скоріш за все, померла раніше за матір, адже у гробниці придворного архітектора Сенмута на 16-ому році правління Хатшепсут царівна Нефруре вже не згадується [8, р. 98].

Підсумком правління Хатшепсут стало нечуване посилення фіванського жрецтва і його вплив на царя, що призвело до заняття важливих державних посад жерцями Амона. Храм Амона підтримував Хатшепсут у її намірах легалізувати своє право на престол, пропагував її божественність та богообранність, і, у свою чергу, отримав збагачення та владу від цариці Хатшепсут. Воцаріння регента не зустріло, таким чином, значної опозиції в державі, а підтримання статусу царя молодого Тутмоса III посилювало позиції Хатшепсут. У назріваючому протистоянні наступні фараони Аменхотеп II та Тутмос IV, який вперше протиставив Амону культ Ра-Хорахті, прагнули обмежити владу жерців. Наступник Тутмоса IV Аменхотеп III буде намагатися утримувати баланс у відносинах з фіванським жрецтвом, підтримуючи також інший культ бога сонця. Врешті решт, конфлікт досягне апогею в період правління Аменхотепа IV.

Список використаних джерел

1. Заплетнюк О. А. Царська влада в Єгипті та фіванське жрецтво в період XVIII династії // Гілея. Науковий вісник. – 2015. – № 98 (7) – С. 127–130. 2. Davies V. Hatshepsut's Use of Tuthmosis III in Her Program of Legitimation // Journal of the American Research Center in Egypt. – 2004. – Vol. 41. – P. 55–66. 3. Dodson A. Amarna sunset : Nefertiti, Tutankhamun, Ay, Horemheb and the Egyptian Counter-Reformation. – Cairo, 2009. 4. Lichtheim M. Ancient Egyptian Literature. Volume II: The New Kingdom. – Berkeley: University of California Press, 1976. 5. Reeves N. Akhenaten. Egypt's False Prophet. – London : Thames and Hudson, 2005. 6. Robins G. The names of Hatshepsut as king // The Journal of Egyptian Archaeology. – 1999. – Vol. 85. – P. 103–112. 7. Shaw I. The Oxford History of Ancient Egypt. – Oxford : University Press, 2000. 8. Tyldesley J. Chronicle of the Queens of Egypt. – London, 2006. 9. Wilkinson R. H. The Complete Temples of Ancient Egypt. – Cairo : The American University in Cairo press, 2005.

С. П. Кришталь

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС НА РОБІТНИЧИХ ФАКУЛЬТЕТАХ УСРР У 1920-Х РР.

Процес розбудови незалежної, суверенної української держави в сучасний період неможливий без відродження культурної самобутності народу, демократизації освіти, яка насамперед формує майбутню націю, її соціальний та культурний склад. Адже саме освіті, зокрема вищій, відводиться велика роль в розвитку суспільства і розв'язанні його проблем. Саме вона готує фахівців, які визначатимуть долю держави, її безпеку, незалежність і добробут через певний час. У таких умовах найбільш вагомим аргументом на користь здійснюваних змін є історичний досвід, що дасть змогу уникнути аналогічних помилок і використати позитивні результати.

На початку 1920-х років у системі вищої освіти УСРР відбулися докорінні змін. Замість університетів були створені інститути. Середні спеціальні навчальні заклади були реформовані у технікуми, які випускали спеціалістів вищої кваліфікації вузького профілю. А однією з особливостей системи освіти в 1920-1930-х рр. була наявність робітничих факультетів (робітфаків).

Розглянути та дослідити питання робітфаків УСРР, нам допомагають праці дослідників, які з'явилися в середині 20-х рр. – Я. Звігальського та М. Іванова. А. Приходько, М. Гунського, в яких вчені висвітлюють навчально-методичну ро-

боту, переймаються питаннями розвитку та розширення мережі робітничих факультетів, аналізу їх соціальний, партійний і національний склад та ін.[3,7,2]. В українській історіографії дане питання розроблена недостатньо, науковці фрагментарно торкаються питань названої проблематики. Зокрема, Л. Шепель та С.Кульчицький зробили вагомий внесок у розширення знань стосовно структури освіти робітфаків у зазначений період, навчального процесу розвитку методики навчання[9,6]. Також, важливе місце в державно-партійній політиці тих часів, щодо розвитку освіти займали такі методи керівництва нею, як заслуховування звітів про діяльність навчальних та наукових закладів, обговорення питань про їх роль і місце як центрів пропаганди марксизму і організації боротьби проти ворожої ідеології. Це можна прослідкувати, зробивши огляд таких вагомих документальних джерел, як циркуляри ЦК і його відділів з питань освіти, декрети і постанови з проблем розвитку науки та культури, які приймали вищі органи Радянської держави в той час, а також рішення Народного Комісаріату освіти.

Засновані на початку 1920-х рр. радянською владою робітфаки повинні були виконувати соціальне замовлення – у найкоротший час підготувати нових, відданих справі соціалізму спеціалістів для науки, культури та економіки, студентів з робітничого і селянського середовища для вищих навчальних закладів. Робітничі факультети були важливою сторінкою в розвитку вітчизняної освіти.

7 березня 1921 р., Раднарком УСРР видав декрет «Про організацію робітничих факультетів»[4, с.69], яким зобов'язав Наркомос відкрити не пізніше 1 травня 1921р. робітничі факультети з дворічним терміном навчання. Розбудова мережі робітфаків розпочинався із профільних навчальних закладів таких як: індустріально-технічний, аграрний, народної освіти, медичний. Вступали до робітничих факультетів без іспитів або за полегшеною програмою. Термін навчання складав 2 – 3 навчальних роки. Робітфаки були денні й вечірні. На денних навчалися за направленням робітники та демобілізовані червоноармійці. На вечірніх робітфаках навчалися без відриву від виробництва, при галузевих ВНЗ, що давало можливість використовувати у навчальному процесі обладнання, лабораторії та кабінети. Кількість курсантів кожного робітфаку не повинна була перевищувати 200 осіб. Вони зобов'язувалися дотримуватися високої учбово-трудової дисципліни і користувалися пільгами військових навчальних закладів. В основу перебування навчально-виховної роботи на робітфаках було покладено вказівки В.І. Леніна про виховання молоді в дусі комуністичної моралі, матеріалістичного світогляду, радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму.

Реалізовувати програмні ідеї, організовувати навчальний процес, на робітничих факультетах мав Народний комісаріат освіти на чолі з Г.Ф. Гринько, співпрацюючи з Вищою радою народного господарства УСРР, саме він відповідав за розробку навчальних програм, планів та методику викладання на робітфаках.

Організувати навчальний процес потрібно було так, щоб нові форми і методи навчання легко та швидко засвоїлися слабо підготовленими людьми. Ця особливість мала враховуватися при створенні навчальних планів, програм, посібників, методики викладання, а також розвитку зв'язків з виробництвом. Дані методи навчання створювали найдосвідченіші педагоги України, що використовували досвід, набутий викладачами робітфаків РСФРР. До навчальних планів робітничих факультетів відносилися предмети, що закладали основу загальноосвітньої підготовки, а саме: російська мова та література, математика, креслення і природознавство. Навчальне навантаження на слухача становило 42 години на тиждень, враховуючи роботу в аудиторії та вдома. Аудиторні заняття повинні були не перевищувати 36 академічних годин на тиждень. Семестр розподілявся на три частини протягом навчального року з відпочинком. Це були обов'язкові умови для всіх робітфаків. Одночасно визнано необхідним продовжити термін навчання до трьох років [5].

Зміст курсів визначався так: математика викладалася як єдине ціле, не поділялася

на підрозділи алгебри, геометрії і тригонометрії; природознавство вивчало не живу природу з початками біології, зоології, мінералогії і геології, відомості про анатомію та фізіологію; курс української та російської мов мав удосконалити техніку мовлення і ознайомити студентів з літературою; курс географії вивчав фізичну географію та краєзнавство; суспільствознавство розповідало про історію класової боротьби і партії, основи марксизму, економічну географію та політекономію; курс іноземної (німецької) мови повинен був дати слухачеві лексичний матеріал переважно з спеціальності на якій він спеціалізувався, а також ознайомити його з елементами граматики; графічна грамота вчила малюванню та кресленню. Також, з вересня 1926 р. саме на робітничих факультетах, вперше у історії вузів було введено в навчальні плани курс фізичного виховання, до цього часу така практика не практикувалася.

Навчальний план кожний робітфак складав самостійно, але ж потрібно було мати загальний, тому виникала необхідність спільно з іншими робітничими факультетами переглядати його, щоб поділитися досвідом, виробити єдиний план із загальної дисципліни. На практиці все виявилось набагато складніше і не знало успіху. Причиною цьому була – відсутність координуючих дій, через недостатнє фінансування. Тому й довелося розробляти навчальні плани самотужки [9, с.120-121].

Активно запроваджувалися екскурсії, що розглядалися як спеціальний метод виховання і становили обов'язковий елемент загального плану викладання на робітфаках. Так, як вони за думкою Наркомосу УСРР сприяли легшому засвоєнню матеріалу. Екскурсії проводилися досить часто, один раз на місяць для кожної групи слухачів (8-10 на рік), а також у свята та на канікулах. Після них рекомендувалося складати звіти та підбивати підсумки [8, арк.20].

У навчальному процесі також було важливим визначити рівень знань слухача. Контроль знань поділявся на усний (робітфаківці давали відповіді на питання викладача і виконували завдання біля дошки) та письмовий (проводився один раз на місяць). Контрольні роботи при системі оцінювання визнавалися небажаними, тому викладачі зобов'язувалися постійно стежити за тим як слухачі засвоюють матеріал. Перевірка знань відбувався в процесі навчання і складалася з висновків викладача та самостійної праці робітфаківця. Система успішності слухача та групи в цілому визначалася за двома критеріями: устигаючі і неустигаючі. Таким чином, перед випуском у ВНЗ,насамперед, проводився облік загально набутих знань, їх рівень,ступінь політичного розвитку, а також можливість самостійно орієнтуватися в питаннях наукового характеру. Проведення такої системи оцінювання слухача як залік або іспит на робітничих факультетах не було тому, що було визнано вищим керівництвом освіти за необхідне змінити існуючий педагогічний метод на обговорення, на загальних зборах викладачів та курсантів групи – питання про перехід на наступний етап навчання слухача, при цьому важливою була не лише академічна успішність, але й громадська активність кожного слухача. Всі ці питання остаточно ухвалювалися на конференції викладачів, яких обирали на Загальних зборах групи [1, с.30-32].

Незважаючи на велику завантаженість, слухачі робітничих факультетів займалися видаванням стінних газет, брали участь у театральних гуртках, співали, організовували суботники гуртожитків та навчальних приміщень.

Отже,навчальний план і програма при підготовці слухачів робітфаків до вступу у виші були орієнтовані на напружене навчання, сумісне з громадською діяльністю, хоча і мали багато недоліків, через переобтяженість матеріалом, неузгодженість програм та ін.

Таким чином, слухачам робітфаків доводилося долати численні труднощі на шляху до своєї головної мрії – осягнення освіти. Тому, що в ті тяжкі роки навчальні аудиторії заповнювалися вірою молодих людей на розрекламовану соціальну справедливість, справедливість за класовою ознакою, яка для багатьох обернулася несправедливістю. Оскільки, система вищої освіти мала розраховуватися на надання елементарних знань робітникам і селянам, а замість того,навпаки, відштов-

хувала малограмотну і нездатну молодь до засвоєння наукових дисциплін. У кінцевому результаті отримати вищу освіту більше шансів було у тих слухачів, які були партійцями та комсомольцями, тобто ті, хто потрапляв до інститутів, саме завдяки пролетаризації і спец наборам, а це були, на противагу сподіванням влади, далеко не вихідці з пролетарського середовища.

Список використаних джерел

1.Бюллетень Українського головного комітета професійно-технічного і спеціально-навчального образования. – 1924. - №2. – С.30-32.; 2.Грунський М. Робфак Київського інституту народної освіти (1923-1925 рр.) – К., – 1926. - 52 с.; 3.Звігальський Я., Іванов М. Професійна освіта на Україні. / Народний комісаріат освіти УСРР. – Харків: Вид. НКО, 1927. – 409 с.; 4.Липинський В. В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-і роки / – Моногр. – Донец. держ. техн. ун-т. – Донецьк: РВА ДонДТУ, 2000. – 248 с. 5.Навчальні плани робітфаків. – Х., - 1926.; 6.Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): Колективна монографія/ Відп. ред. С. В. Кульчицький: В 2 ч. – Ч. 2. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – 382 с.; 7.Приходько А. Українізація народної освіти // Шлях освіти. – 1927. - №10. – С.13-19.; 8.ЦДАВО України, ф.166, оп.2, спр.487, арк.20.; 9.Шепель Л.Ф. Роль робітничих факультетів УСРР в підготовці спеціалістів (20-ті рр.). Дис. на здоб. наук. ст. канд. іст. наук. – К., 1995. – 184 с.

І. Л. Лучаківська, І. Я. Павлів

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ШКІЛЬНИЦТВА У МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ (1919 – 1939 РР.)

Загалом, можемо констатувати, що період 1919 – 1923 рр. можна характеризувати позитивними змінами для розвитку національного шкільництва. Було введено шкільний обов'язок для всіх громадян Польської держави. Також – задекларовано зобов'язання польського уряду надати українцям права щодо вільного розвитку культури, мови, релігії, гарантій на освіту рідною мовою та створення національно-культурних товариств; проголошено незалежність освіти від політичного тиску та становлення її автономії (можливість фінансування та утримання шкіл за рахунок бюджету гміни).

31 липня 1924 р. почався новий етап у розвитку національного шкільництва. Було прийнято «Закон про деякі положення в організації шкільництва», що згодом отримав назву «кресового» шкільного закону («Закон Грабського» («Lex Grabski»)) [6, с. 1].

Отже, після ухвалення закону про освіту від 31 липня 1924 р. утраквізм, де-факто, став головною освітньою доктриною Варшави до початку Другої світової війни.

Отже, «Закон Грабського» суттєво ускладнив українсько-польські відносини у Східній Галичині, а також Надсянні, Лемківщині і Холмщині. Однак законодавчі ініціативи УПР залишилися непоміченими проурядовою більшістю. Польські депутати не зважали на статистику, яка свідчила про поступову ліквідацію української школи. Зокрема, уже наприкінці 1923 р. (ще до прийняття закону) на етнічних українських територіях було ліквідовано 827 українських шкіл. Упродовж 1924 – 1925 рр. їхня кількість зменшилася ще на 303 одиниці [2]. У 1925 – 1926 рр. сполонізовано 2065 українських шкіл [1]. Надалі ситуація суттєво не змінилася: у 1926 – 1927 рр. кількість українських шкіл зменшилася до 925, а у 1927 – 1928 рр. на українських етнічних землях нараховувалося 774 українські школи. Водночас у 1929 – 1930 рр. кількість утраквістичних шкіл залишилася практично без змін – 1794 [1].

11 березня 1932 р. у Польщі було прийнято закон «Про устрій системи освіти», який значною мірою торкнувся системи підготовки вчителів. Введення до закону поняття дошкільної освіти і дошкільних навчальних закладів спричинило доволі

неординарні зміни в структурі освіти.

Згідно з положеннями закону, навчання майбутніх фахівців мало відбуватися у чотирирічних семінаріях та дворічних ліцеях для вихователів дошкільних навчальних закладів. Семінарії мали приймати на перший рік навчання кандидатів, яким виповнилося щонайменше 13 років, а їх програма спиралася на другий програмний рівень початкової школи, обіймаючи загальне навчання, суспільно-громадську і педагогічну підготовку та педагогічну практику. Ліцеї ж мали приймати кандидатів, яким виповнилося щонайменше 16 років, а їхня програма спиралася на програму загальної гімназії.

Отже, у 1933 – 1934 н.р. на підставі Закону «Про устрій системи освіти» і Розпорядження міністра віросповідань та народної освіти «Про часткове виконання закону «Про устрій системи освіти»» від 1 квітня 1933 р. було припинено прийом учнів до учительських гімназій. Наявні вчительські семінарії мали припинити набір кандидатів і закритися через п'ять років від цього терміну. Тільки після повної ліквідації учительських гімназій у 1937 р. були відкриті перші педагогічні ліцеї.

Загалом, упродовж 1931 – 1932 рр. польська проурядова більшість у парламенті Польщі прийняла тільки одну поправку УПР, в якій йдеться: «Сейм взиває уряд, щоби при виконуванні бюджету держави на 1931 – 1932 рр. та передовсім бюджетів міністерств освіти й віросповідань, хліборобства, праці й суспільної опіки та внутрішніх справ, у відділах та параграфах, які відносяться до підтримування позашкільної освіти, фізичного виховання, приватного загальноосвітнього і професійного шкільництва, наукових установ» [5, с. 1].

«Нормалізація» польсько-українських відносин, що розпочалася у 1935 р., не принесла українцям бажаних змін в освітній сфері. Підтвердженням полонізаційних намірів уряду став черговий плебісцит 1937 р., за результатами якого у 1938 р. було підготовлено і видано проект розпорядження міністерства освіти «У справі виконання закону від 31.07.1924 р. та змін деяких постанов в організації шкільництва», узгоджений із міністерством внутрішніх справ. Згідно з ним, зміна мови навчання в інших школах може бути проведена тільки з початком нового навчального року і розповсюджується винятково на перший клас. [8, арк. 26 – 27].

Таким чином, після входження території Східної Галичини до складу Польської держави, розпочалася широкомасштабна полонізація українського населення краю, ліквідація українських освітніх установ та організацій. Дискримінаційну щодо українців краю політику у сфері освіти започаткував закон від 31 липня 1924 р., який санкціонував т. зв. утравістичні школи, зробив домінуючою у середній школі польську мову. Ухвалені на зламі 1920 – 1930-х рр. закони у сфері освіти діяли без суттєвих змін до початку Другої світової війни. У 1937 – 1938 рр. у Польщі була тільки 461 (41 приватна) загальна школа та 24 гімназії і ліцеї з українською мовою викладання (19 приватних). Утравістичними були 3064 загальні та дві середні школи. Водночас в українських школах не вистачало підручників, через що діти були змушені навчатися із польських книжок [7].

Зміни в національній українській школі демонструвала статистика 1920-х рр. У Польщі в 1922 – 1923 н.р. було 2996 шкіл з українською мовою навчання та 89 двомовних; відповідно дані за 1925 – 1926 н.р. вже були такими: 1273 українських шкіл, 1462 двомовних (утравістичних), а у 1930 – 1931 н.р. ситуація з українськими школами ще більше погіршилася: 139 українських шкіл, у тому числі 16 приватних; українці змушені були відкривати приватні національні школи, оскільки органи місцевого самоврядування відмовилися в окремих місцевостях фінансувати українську школу. – І.П.); 2974 утравістичних, у тому числі 26 приватних [3, с. 20]. Регіон Надсяння відображав загальну ситуацію, що склалася в українському шкільництві міжвоєнної Польщі.

У 1932 р. в шкільництві були проведені «єнужейовські» реформи (від міністрів освіти Януша і Вацлава Єнджеєвських). Вони встановлювали принцип шестиклас-

ної школи, після закінчення якої можна було поступити до чотирирічної гімназії, а після неї – до дворічного ліцею. Для переважної більшості сільських дітей навчання закінчувалося на IV класі початкової школи (у III і IV класах існував дворічний обов'язок навчання). Реформа закривала сільській дитині на практиці шляхи до середньої школи. Тільки діти заможних батьків могли після III класу послати свою дитину до семикласної школи у місті, де вона могла закінчити IV, V і VI класи і після цього продовжити навчання у гімназії [4].

Загальна тенденція в українському шкільництві змінювалася так, що реальною можливістю національної школи ставала приватна освіта. Утримувалися такі школи винятково за кошти українського населення.

Отже, нормативно-правові документи тогочасної Польщі спрямовувалися на удосконалення державної освіти. У 20-роках XX ст. вони мали демократичний характер та декларували свободи і право національних меншин на навчання рідною мовою, створення національно-культурних товариств та ін. Однак після прийняття у 1924 р. «Закону про деякі положення в організації шкільництва» та до початку Другої світової війни освітня політика Польщі спрямовувалася на асиміляцію, полонізацію шкільної справи, поширення польськомовного шкільництва, «уміцнення польськості» українського населення.

Отже, у розділі висвітлено нормативно-правову базу щодо регламентації освітньої діяльності на землях Надсяння, Лемківщини та Холмщини у 1919 – 1939 рр. Дослідженням підтверджено, що після прийняття і підписання 18 березня 1921 р. Ризького мирного договору, у якому містилося зобов'язання польського уряду надати «особам російської, української і білоруської національності, які перебувають у Польщі, на основі рівноправності національностей, всі права, що забезпечують вільний розвиток культури, мови і виконання релігійних обрядів», за національними меншинами визнавалося право «культивувати свою рідну мову, організовувати і підтримувати свої школи, розвивати свою культуру і створювати з цією метою товариства і спілки».

Незважаючи на такі правові зобов'язання Другої Речі Посполитої, її політика скеровувалася на посилення полонізації українських земель як в адміністративній, так і економічній, культурно-духовній сферах. На практиці українській меншості не забезпечилося повноти належних їй прав, «які ґрунтувалися на основі міжнародних зобов'язань». Конституційні норми залишилися політичними деклараціями, які так і не були впроваджені у життя.

Список використаних джерел

1. Білянс українського шкільництва під Польщею // Діло. – 1930. – 15 жовтня. – С. 3. 2. За українську школу під Польщею // Діло. – 1928. – 22 березня. – С. 1. ; 24 березня. – С. 1. 3. Заброварний С. Перемиська Шашкевичівка : іст. нарис. / Степан Заброварний. – Ч. 1. – Львів : Світ, 2011. – 146 с. 4. Закон про устрій шкільництва від 11.03.1932 р. (Dz. U.RH nr. 387 z 1932, poz. 389). 5. Ступарик Б.М. Шкільництво Галичини (1772 – 1939) / Б.М. Ступарик. – Івано-Франківськ : [б. в.], 1994. – 144 с. 6. Українська школа в ярмі // Діло. – 1925. – 1 липня. – С. 1. 7. Українська школа. – 1938. – Ч. 7 – 12. – С. 169. 8. ЦДІА України у м. Львові, ф.179, оп. 2, спр.15, арк. 26–27.

В. Д. Орехівський

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

Неупереджений аналіз історичного розвитку органічного землеробства в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХІ століть є можливим лише за умови його дослідження у відповідних історичних відносинах і зв'язках, що позначається на певних етапах еволюції суспільства. Це вимагає звернення до принципу істори-

зму, застосування якого у наукових дослідженнях ґрунтується на використанні низки притаманних йому переваг [2, с. 43]. А саме універсальності, доступності та зручності, необмеженості хронологічних та просторових проміжків наукового пошуку, різноманітності арсеналу взаємодоповнюючих історичних методів, їх органічного зв'язку із загальнонауковими та іншими методами дослідження. Це вимагає застосування принципу історизму, що забезпечує з'ясування еволюції наукової думки про ведення органічного землеробства у процесі історичних зв'язків і залежностей внутрішніх складових, встановлення якісних змін у його структурі, розкриття закономірностей переходу від одного стану до іншого. Це забезпечує виявлення його витоків і основних етапів еволюції, здійснення аналізу впливу соціально-економічних, суспільно-політичних, загальнонаукових та інших чинників на розвиток знань про органічне землеробство.

Принцип історизму використовують у тісному зв'язку з принципами об'єктивності, системності та комплексності, науковості, всебічності, наступності, еволюційної взаємозалежності [1, с. 18–19]. На основі їх комплексного застосування відбувається відтворення об'єктивної картини розвитку елементів органічного землеробства, здійснення оцінювання інтелектуальних надбань, створених кількома поколіннями вчених, окреслення на сучасному етапі розвитку органічного землеробства в Україні на перспективу. Принцип об'єктивності потребує неупередженості, незалежності суджень від світоглядних і суспільно-політичних орієнтацій дослідника [2, с. 44]. Об'єктивність, в першу чергу, полягає не у відхиленні критичних суджень та оцінок, а в ґрунтовному відтворенні реальних процесів і суперечностей, що виявляються упродовж певного періоду дослідження.

Взаємне поєднання принципів системності та комплексності зумовлюється як необхідністю детального та глибокого дослідження окремих явищ, так і їх цілісного висвітлення. Застосування принципу системності сприяє формуванню узагальненого уявлення про органічне землеробство та поглибленню його дослідження з точки зору цілісності охоплення історичної реальності. Його застосовують при встановленні діяльності галузевих вищих навчальних закладів та науководослідних установ. Особливу увагу використанню принципу системності приділяють при оцінці діяльності галузевих наукових шкіл як історично сформованих, інтелектуальних систем [3, с. 38–39]. Застосування принципів системності та комплексності сприяє детальному дослідженню історії формування дослідницьких колективів та їх внеску в розвиток вітчизняного органічного землеробства, аналізу праць вчених-аграріїв, які здійснювали наукові пошуки у напрямі екологічно безпечного землеробства. При цьому важливо враховувати, що вчені, поглиблюючи зазначені наукові дослідження, широко використовували результати наукових напрацювань своїх попередників.

На особливу увагу заслуговують проблемно-хронологічний та порівняльно-історичний методи, які забезпечують осмислення еволюції галузевої наукової думки, можливість дослідження окремих процесів у динаміці та змінах [1, с. 21]. Зокрема, проблемно-хронологічний метод забезпечує аналіз явищ у часовій послідовності, виділення із загальних проблем окремих завдань, розгляд кожного з них у хронологічній послідовності щодо історичних явищ і подій. Порівняльно-історичний метод сприяє на основі наявних фактів розкриттю сутності дослідження. Оскільки численні складові органічного землеробства подібні за внутрішньою сутністю, виникає можливість порівнювати їх на певних хронологічних етапах як у межах однієї країни, так і у світовому масштабі.

За допомогою історико-порівняльного методу послідовно розкривають причини, наслідки і закономірності історичного розвитку органічного землеробства, виявляють тенденції політики держави, підсумовують домінування технологій виробництва органічної продукції [2, с. 47]. Зазначений метод дає можливість проаналізувати різні періоди розвитку галузевої освіти та дослідної справи, що забезпе-

чує виявлення наукових технологій виробництва органічної продукції, розроблених галузевими вищими навчальними закладами та науково-дослідними установами на кожному етапі дослідження. При встановленні невідомих раніше фактів застосовують ретроспективний метод. Враховуючи сучасні наукові підходи в історичному дослідженні на основі ретроспективи, цей метод використовують при виділенні характерних суспільно-політичних та соціально-економічних процесів. Ефективним засобом аналізу та впорядкування матеріалів дослідження є метод періодизації. Його використання забезпечує можливість виділення періодів розвитку органічного землеробства та його науково-організаційного забезпечення.

При дослідженні історичного розвитку органічного землеробства в Україні у другій половині XIX – на початку XXI століть важливими є методи наукознавства. Застосовують їх, як цілісну систему, яку формують комплексний, якісний і кількісний аналіз, системні міждисциплінарні дослідження [3, с. 28–29]. Для пошуку і систематизації первинної інформації застосовують традиційні методи: бібліографічний, архівознавчий та джерелознавчий аналіз [1, с. 53]. Зокрема, метод джерелознавчого та архівознавчого аналізу використовують у дослідженні при нагромадженні й осмисленні певних фактів з різних аспектів розвитку органічного землеробства; бібліографічний – для виявлення бібліографічного опису наукових праць та опублікованих джерел діяльності вчених-аграріїв.

Оскільки теоретичне узагальнення потребує опису, аналізу та уточнення понятійно-категоріального апарату, дослідження передбачає визначення змістовних аспектів та еволюції термінів і понять, розроблення або уточнення їх сутності та обсягу, встановлення взаємозв'язку і підпорядкування [2, с. 49]. Для вирішення поставленого завдання використовують термінологічний аналіз, необхідність застосування якого полягає в уточненні змісту окремих базових галузевих понять.

Отже, наявність повноцінного методологічного інструментарію, критично-об'єктивний аналіз та синтез різнопланових джерел сприяють відтворенню реальних фактів, врахуванню й оптимальному використанню творчих здобутків вітчизняних вчених-аграріїв, досить повному і ґрунтовному опрацюванню архівних матеріалів. Це забезпечує систематизацію й узагальнення інформації, отримання наукової достовірності результатів дослідження історичного розвитку органічного землеробства в Україні у другій половині XIX – на початку XXI століть.

Список використаних джерел

1. Білуха М. Т. *Методологія наукових досліджень*. Київ: АБУ, 2002. 480 с. 2. Коваленко Н. П. *Становлення та розвиток науково-організаційних основ застосування вітчизняних сівозмін у системах землеробства (друга половина XIX – початок XXI ст.): монографія*. Київ: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. 490 с. 3. Онопрієнко В. І., Ткаченко В. М. *Історія української науки: курс лекцій*. Київ, 2010. 652 с.

Л. А. Петрушко

СПРИЙНЯТТЯ ПЕЧЕРСЬКОЮ ЕМОЦІЙНОЮ СПІЛЬНОТОЮ ПЕЧАЛІ ТА СЛІЗ ЧЕРЕЗ НЕЩАСТЯ БЛИЖНІХ

Характерною рисою й агіографічної, і давньоруської літератур є фіксація в тексті особливо важливого [2, с.76; 3, с.125]. Зазначена обставина дозволяє розглядати одну з найцінніших пам'яток українського середньовіччя – Києво-Печерський патерик (далі – КПП) – як важливе джерело до вивчення світогляду людини тієї доби, у тому числі погляду на емоційну сферу або як його називають у літературі – системи відчуття [4]. Вагомим аспектом реконструкції цієї системи є виявлення оцінок емоцій за тих чи інших ситуацій. У запропонованій доповіді ми маємо намір зупинитися на аналізі повідомлень про печаль і сльози, які згадуються в Отеchnику у зв'язку з нещастями ближніх.

Насамперед варто зауважити, що частота згадок таких нерадісних емоцій є ві-

дносно високою (10 із 162) у Києво-Печерському патерику. Одного разу такий жаль згадує прп. Полікарп, а всі інші повідомлення присутні у Житії прп. Феодосія, що належить авторству прп. Нестора. Однак останні стосуються різних ситуацій. А це свідчить про актуальність такої обставини у розумінні нерадісних емоцій чернечою общиною Печерського монастиря.

У зазначених повідомленнях сльози і печаль породжені співчуттям у нещастях ближніх: і йдеться не лише про випадки, коли ближній невинно страждає, а й тоді, коли умови, у яких він перебуває, є для нього заслуженим покаранням.

Аналізований жаль неодноразово згадується у розповідях про святих. Так, прп. Феодосій *видяше нища или убога, въ скръби суща и во одежди худъ, желаше си его ради и велми скръбяше о том, и со слезами того миловаше* [1,с.57]; навіть побачивши зв'язаних розбійників, які були спіймані в одному із сіл/полів монастирських, ігумен *видѣвъ...сѣжалиси зѣло и прослезився* [1,с.57], так само *сѣжалися* [1,с.70] святий, почувши про те, що вдова зазнала несправедливості від судді. Мав жаль через нещастя ближніх також і прп. Григорій Чудотворець: почувши, що городовий начальник (*градский властелин*) звелів мучити розбійників, які перед тим приходили обікрасти святого, *стужив же си Григоріе, яко его ради предани суть* [1,с.134]. Кілька разів проймаються жалем ближні у зв'язку з нещастями святих – Феодосія та Стефана. Через гнів князя Святослава Ярославовича і загрозу ув'язнення прп. Феодосія *братія в велицѣх печали быша* [1,с.67]. Із несправедливістю щодо їхнього духовного отця, ігумена Стефана, якого братія, піддавшись впливу ворога спасіння, вигнала з монастиря, був пов'язаний жаль багатьох бояр [1,с.77]. Згадує КПП і печаль князя Юрія Володимировича Довгорукого, коли він побачив боярина Василя у дуже важкому стані: *видѣвъ его сокрушенна вельми, и печалень бѣвъ его ради, и отъиде* [1,с.85].

Тепер спробуємо з'ясувати, *для чого* авторам важливо було повідомити в тексті про ці емоції. Насамперед скажемо, що всі вони слугували, у першу чергу, символічним вираженням любові. Жаль і сльози святих – прпп. Феодосія та Григорія – згадані, на нашу думку, з метою засвідчення їх милосердя до всіх знедолених, у тому числі навіть тих, хто вчинили злочини щодо них самих. Повідомлення про нерадісні емоції через біди святих ігуменів покликані були передати, наскільки їх любили та шанували духовні чада – і монашествуючі, і миряни. Можливо, печаль братії та їх вмовляння прп. Феодосія припинити викриття князя згадувалися для того, щоб показати силу випробування, з яким зіткнувся святий в особі своїх учнів і стійкість прп. Феодосія. Текст, однак, на наш погляд, не дає підстав класифікувати скорботу братії як гріховну. Більше цього, через деякий час, зрозумівши марність такої тактики, святий ігумен таки дослухався до порад учнів і перейшов до вмовляння князя повернути брату захоплений київський стіл.

Щодо печалі князя Георгія у зв'язку з недугою Василя, гадаємо, вона виражала щире співчуття до біди іншого. Крім цього, можливо, скорбота згадувалася з метою засвідчити дійсно серйозність травми боярина. А останнє було необхідне для того, щоб наголосити на величині покарання за нешанобливість до угодника Божого (нарікав, що йому доручили оковати раку прп. Феодосія) і величині чуда зцілення від мощей преподобного.

Важливо зауважити, що нерадісні емоції не «сковують» тих, кому вони належали, але супроводжуються діями, приводять до них. Так, співчуття прп. Феодосія до бідних та убогих не обмежувалося тільки сльозами та жалем, для них він *сътвори дворъ близъ манастиря* [1,с.57], схоплених розбійників наказав розв'язати і нагодувати, а після цього ще дав їм душеспасительне повчання [1,с.57], за вдову заступився перед суддею [1,с.70]. Так само і прп. Григорій не просто *стужив же си*, а пішов і звільнив за книги тих, хто свого часу хотів його обікрасти [1,134]. Братія, хвилюючись за свого ігумена через гнів Святослава Ярославовича, умовляла його не викривати князя [1,с.67]. Духовні чада з мирян ігумена Стефана матеріально підтримали

свого наставника, і він, як пише агіограф, Божою Милістю по молитвах прп. Феодосія, заснував Кловський монастир [1,с.77]. Князь Юрій Володимирович прийшов наступного дня з лікарями, щоб ті надали боярину необхідну допомогу [1,с.80].

Очевидно, аналізовані повідомлення покликані були представити також етику переживання нерадісних емоцій за подібних ситуацій: потрібно вдаватися до дій, спрямованих на ліквідацію підстав для печалі.

Приналежність згаданих емоцій святим, а також благі причини і дії, які, відповідно, викликали і супроводжували аналізовані смуток і плач, дають розуміння, що печаль і сльози, викликані нещастями ближніх, хоча й поступалися духовним сльозам (які в православній традиції посідають чільне місце), позитивно сприймалися печерською емоційною спільнотою. Це пояснюється, на наш погляд, тим, що вони пов'язані з любов'ю до ближніх, що є другою важливою заповіддю християнства.

Список використаних джерел

1.Абрамович Д. І. Києво-Печерський патерик. Репринтне видання / Д. І. Абрамович. – К.: Час, 1991. – 280 с. 2.Конявская Е. Л. О «границах» древнерусской литературы (летописи: писатель и читатель) / Е. Л. Конявская // Древняя Русь: Вопросы медиевистики. – 2003. – №2 (12). – С.76-80. 3.Лурье В. М. Введение в критическую агиографию / В. М. Лурье. – СПб.: Axioma, 2009. – 238 с. 4.Rosenwein B.H. Problems and Methods in the History of Emotions / B.H. Rosenwein // Passions in Context: International Journal for the History and Theory of Emotions. – 2010. – № 1. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.passionsincontext.de/index.php?id=557>.

В. П. Ругаль

ЛЮДСЬКІ ВТРАТИ С. РІЗДВ'ЯНКА НОВОМИКОЛАЇВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Історія країни – це загальна історія про яку написано велика кількість праць, та як відомо, вона складається із мікро історій – окремих постатей, подій чи населених пунктів. Друга світова війна є складовою частинною історії ХХ ст., яка залишила кривавий слід. На жаль, до сьогодні ще не має остаточних цифр людських втрат. Україна в тій війні одна з країн, яка зазнала найбільших збитків та людських втрат. На прикладі с. Різдв'янка Новомиколаївського р-ну Запорізької обл. показано найболючіші втрати країни – людські.

Село Різдв'янка засноване в 1799 р. Розташовано за 23 км на південний схід від районного центру, за 8 км від залізничної станції Гайчур Придніпровської залізниці [2, 523].

Уже у перші дні нацистсько-радянської війни багато жителів села було мобілізовано до лав Червоної армії. На початку жовтня 1941 р. Різдв'янку окуповано нацистами. Два роки тривала неволя. 17 вересня 1943 р. воїни 51-ї армії Південно-Західного фронту звільнили село [6, 164]. Після визволення населеного пункту відбулася нова хвиля мобілізації.

Упродовж війни жителі Різдв'янки воювали з нацистами на різних фронтах. У Книзі Пам'яті України Запорізької області в розділі, присвяченому Новомиколаївському р-ну значиться 269 уродженців с. Різдв'янка, які загинули під час Другої світової війни [3, 237-424].

У фондах Національного музею історії України у Другій світовій війні зберігаються документи про людські втрати України під час війни, серед них – 192 сповіщення про загибель воїнів, які адресовані родинам, які проживали в с. Різдв'янка [6].

Різниця у вище наведених цифрах пояснюється кількома факторами: інколи військові частини направляли «похоронки» до рідних воїнів минаючи військовий комісаріат; траплялося, що військові комісаріати замість копії документа, віддавали рідним оригінал сповіщення; бували й такі випадки, коли документи втрачалися через пожежу чи інші обставини.

Із даного комплексу документів найбільш вражаючими є відомості про загибель п'яти братів Кривошеїв – Семена, Тимофія, Дмитра, Михайла та Миколи. Усі пішли на фронт у 1941р. і на усіх майже одночасно мати, Василина Степанівна, отримала «похоронки» [6]. В пам'ять про полеглих синів вона посадила за хатою п'ять тополь, які й нині нагадують про трагедію родини.

За офіційними даними жертвами нацистської окупації у с. Різдв'янка стало 10 людей, із яких 5 чоловіків, 4 жінки та одна дитина [4, 364]. На жаль, дана цифра не є остаточною.

Запеклі бої за село відбувалися як 1941 р. – під час оборонних боїв, так і 1943 р. – під час наступу Червоної армії. Відповідно до «Свідчення про дислокацію військових кладовищ, братських могил і індивідуальних поховань загиблих воїнів в роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. на території Новомиколаївського району, Запорізької обл.» у с. Різдв'янка на 1947 р. нараховувалося 16 братських та 3 індивідуальні поховання. Загальна кількість похованих у селі воїнів становила 360 осіб. У парку в селі на одній із братських могил було встановлено пам'ятник загиблим [6]. Протягом 50 – 80-х рр. ХХ ст. відбулися перепоховання – рештки воїнів з усіх могил, було перенесено до одного братського поховання у центрі Різдвянки та встановлено пам'ятник «Скорботна жінка» [7].

Упродовж війни десятки односельців були відзначені урядовими нагородами, а Іван Антонович Манойлов став Героєм Радянського Союзу. Відважний льотчик-винищувач старший лейтенант, заступник командира ескадрильї 774-го винищувального авіаційного полку 1282 винищувальної авіаційної дивізії, 17-ї повітряної армії Південно-Західного фронту здійснив 190 бойових вильотів, збив 9 літаків противника. Іван Манойлов загинув 17 грудня 1942 р. у повітряному бою під час Сталінградської битви. 31 березня 1943 р. посмертно удостоєний звання Героя. Нагороджений орденами Леніна та Червоного Прапора. У центрі рідного села встановлено бронзовий бюст Героя [1, 35].

Отже, за наявною в музеї інформацією людські втрати с. Різдв'янка Новомиколаївського району Запорізької обл. складають 279 осіб. Саме з історій маленьких населених пунктів складається загальна історія країни, яка дозволяє розкрити трагічні сторінки історії народу.

Список використаних джерел

1. Герои Советского Союза 6 Краткий биографический словарь в двух томах. Т. 2. / пред. ред. коллегии И.Н. Шкадов. – М.: Воениздат, 1988. – 863 с. 2. Історія міст і сіл Української РСР у 26 т. Том Запорізька область. / Головна ред. кол.: П.Т. Тронько (голова) та ін., ред. кол. тому: В.І. Петрик (голова) та ін. – К.: Інститут історії академії наук УРСР, 1970. – 765 с. 3. Книга Пам'яті України. Запорізька обл. у 21 т. Т. 7. / Головна ред. кол.: І.О. Герасимов (голова) та ін., обласна ред. кол.: В.І. Волков (керівник) та ін. – Дніпропетровськ: Січ, 1995 – 425 с. 4. Книга скорботи України. Запорізька область. У 21 т. Т. 7. / Головна ред. кол.: І.О. Герасимов (керівник) та ін.; обласна ред. кол.: А.В. Казачук (керівник) та ін. – Запоріжжя: ВПК «Запоріжжя». Пошуково-видавниче агентство, 2000. – 504 с. 5. Україна. Хроніки визволення: дослідження, документи, свідчення / Ін-т фсторії Укоаїни НАН України, меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років»; редкол.: Л.В. Легасова (кер. проекту) та ін. – К.: Аеростат, 2014. – 324 с. 6. Фонди Національного музею історії України у Другій світовій війні (далі Фонди НМІУДСВ). – Тф-5151/11 – Тф-5151/25. 7. Фонди НМІУДСВ. – Тф-5151/30.

С. П. Волкова, Г. І. Лисенко

ВНЕСОК Д. ЯВОРНИЦЬКОГО У РОЗВИТОК АРХІВНОЇ СПРАВИ

У сучасній Україні доступ до архівної інформації було відкрито на початку 1990-х років, проте не завжди можна отримати потрібні дані в архіві, при цьому наштовхуючись на численні перепони. Нині в Україні архіви лишаються в парадигмі радянської системи з панівною неприсутністю якісного сервісу та паперо-

вими перешкодами. Архіви були і є унікальним осередком отримання історичної інформації, даних про пам'ятки культури й архітектури, метричні книги, інформацію про масові репресії, про науковців, політиків, публічних діячів. Становлення архівної справи вимагало неабияких зусиль вчених-археографів, які збирали, досліджували і публікували знайдені історичні джерела. Вагоме місце серед джерелознавців та археографів належить нашому славетному «козацькому батьку», який присвятив цій справі майже все своє свідоме життя.

Творчу спадщину Д. Яворницького дослідник Микола Ковальський поділяє на декілька груп: монографічні дослідження; наукові та науково-популярні статті у періодичних виданнях; публікація джерел у вигляді окремих збірок та додатків до монографій; епістолярна спадщина [2, с.48].

Дмитро Іванович Яворницький зробив внесок не лише в дослідженні історії України, а й безпосередньо і в розвиток спеціальних історичних досліджень. Перш за все слід відзначити його захоплення археографією, розробивши як теорію, так і практики, досліджуючи, вивчаючи і збираючи писемні історичні джерела. Зібрані ним матеріали не втратили наукового значення й актуальності, практичного втілення й популяризації.

Шістнадцять років Д. Яворницький збирав матеріали до написання «Історії запорізьких козаків» – це лише на три роки більше, ніж Ілля Репін писав картину «Запорожці пишуть листа турецькому султану». Науковець ретельно досліджував джерела в архівах Варшави, Харкова, Одеси, Києва, Чернігова, Катеринодара, Москви. Турбувався про те, щоб досліджені матеріали стали доступними широкому колу читачів та науковців. Перші матеріали він надрукував 1886 році в журналі «Киевская старина». За весь свій науково-дослідницький шлях опублікував три великі збірки документальних джерел – це «Збірник матеріалів для історії запорізьких козаків» (1888 р.), «Джерела для історії запорізьких козаків» (1903 р.), «До історії Степової України» (1929 р.). Хронологічні межі охоплюють період від 1651 р. й до 1857 року, що є дуже цінним для дослідження як соціально-економічного стану українських земель, так і політичного в означений період. Д. Яворницький був дослідником-універсалом з проблематики не лише історії запорізьких козаків, а й історії українських земель в цілому. Наприклад, його «Збірник матеріалів для історії запорізьких козаків» містить 118 архівних справи. Використовував грамоти, укази, універсали, листи.

«Джерела для історії запорізьких козаків» – це двотомник, що налічує 900 документів, які в переважній більшості присвячені боротьбі українського народу з турецько-татарською агресією. Сам Д. Яворницький про цю надруковану роботу писав: «З тим, що я написав, можуть не погодитися, можуть написати ліпше, а цього ніхто не переробить, і все воно потрібне. Щоб зібрати «Істочники», я все життя працював, зараз же все це можна використати, сидячи в кабінеті» [4, с. 211].

1929 р. Дмитро Іванович надрукував свою останню збірку документів «До історії Степової України», яка містить 265 документів. Учений опрацював документальні матеріали в архіві казенної палати Катеринослава, в монастирських і церковних архівах Катеринославської губернії та приватної колекції С. Дроздова [6].

В збірці змальовано історичні події краю від першої чверті XVIII до початку XIX ст. У ній зосереджена інформація про заснування причорноморських міст і сіл у колишніх козацьких вольностях та будівництво церков у слободах. Саме історико-краєзнавчий нарис «Дніпрові пороги. Альбом фотографій з географічно-історичним нарисом» (1928) і збірник документів «До історії Степової України» Д. Яворницького складають науковий доробок науково-дослідної кафедри українознавства [1, с. 103].

Д. Яворницький крім теоретичної роботи займався і практичною. Слід відзначити його внесок в підготовку кваліфікованих археографів й архіваріусів. Працював співробітником Варшавської казенної палати (1895–1896 рр.), де вивчав і впо-

рядковував архів фінансового управління Царства Польського, склав показчик до нього. Він був дійсним членом Катеринославської вченої архівної комісії з 1903 по 1916 рр., проводив в її складі велику пошукову роботу та публікувався в «Летописях Екатеринославской ученой архивной комиссии» цього товариства [3].

На засіданні Комісії відразу порушив питання про огляд архівів Самарського монастиря, губернського правління та місцевої Духовної семінарії й приватних колекцій [5, с. 161].

Різнобічна діяльність Д. Яворницького здобула визнання громадськості вже напередодні Першої світової війни. Яскравим підтвердженням цього стала подія, що відбулась у Катеринославі 24 листопада 1913 р. Тоді у приміщенні міської управи під головуванням Катеринославського повітового предводителя дворянства В.В.Малами пройшло спільне засідання Катеринославської ученої архівної комісії і ради Обласного музею ім. О. Поля, присвячене ювілейним урочистостям з нагоди 30-ї річниці літературно-ученої діяльності Д. Яворницького (Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України. Відділ рукописів. Ф. 225, спр. 227; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України. Відділ архівних наукових фондів, рукописів та фотознімків. Ф. 8 – 10/1132).

В 1923–1924 рр. Д. Яворницький очолював Катеринославське губернське управління. Своїм багатством, наповненням та впорядкованістю відділ фондів та архів Дніпровського історичного музею завдячують збиральницькій роботі вченого. Основна маса книжок і стародруків XIX ст. складала частку бібліотек членів Катеринославської ученої архівної комісії.

Таким чином, творча спадщина Д. Яворницького вражає своєю різноманітністю – опубліковані його праці з історії, археографії, архівознавства, музейної справи, спеціальних історичних дисциплін, мистецтвознавства, пам'яткознавства, краєзнавства, археології, художні твори тощо.

Список використаних джерел

1. Абросимова С. Академік Д. І. Яворницький і розвиток музейної справи в Україні (З нагоди 150-річчя Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького) // Київська старовина. – 2000. – № 1. – С. 103-110.
2. Абросимова С. «Personalica» у творчому доробку професора М. П. Ковальського // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. – Дніпропетровськ: «Промінь», 1997. – Вип. 1. – С. 41-55.
3. Заруба В. Постаті. – Дніпропетровськ, 1993. – С. 24-28.
4. Календарь-ежегодник «Приднепровье». – 1914.
5. Світленко С.І. Дмитро Яворницький: вчений та педагог в українському інтелектуальному співтоваристві. – Дніпро: «Ліра», 2015. – 312 с.
6. Яворницький Д. І. До історії степової України. – Дніпропетровськ: «Січ», 2004. – 444 с.

Л. О. Лесич

СПОГАДИ МЕДИЧНОГО ПЕРСОНАЛУ ЯК ДЖЕРЕЛА ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Громадська актуальність теми пояснюється постійною затребуваністю медичного персоналу в період військових дій, і його положення як одного з необхідних умов забезпечення функціонування армії. Досвід, набутий в період Великої війни враховується в професійній підготовці, етико-деонтологічному вихованні і практичній діяльності сучасних медичних установ.

Наукова актуальність теми визначається необхідністю заповнення певних історіографічних лакун. Адже більшість наукових праць з проблематики медичної служби описують діяльності Червоного Хреста, бойових операцій, організації медичних закладів, статистичних даних, та деколи описують окремі відомі постаті воєнного часу. Таким чином повз широкий загальний прохід проблема індивідуалізації пересічних учасників війни, а саме сестер милосердя, санітарок та лікарів.

В цілому дореволюційна історіографія внесла значний вклад у вивчення діяльності

медицини на війні, але загалом через актуалізацію роботи РОКК протягом перших років його існування. Наприклад, в роботі О.Д. Максимова «Особливі відомства і установи» [1]. Окремо варта уваги книга П.А.Іл'їнського «Російська жінка в війну 1877-1878. «Нарис діяльності сестер милосердя, фельдшерських і жінок-лікарів» [2], а також робота священика С. Махаєва « подвижниця милосердя» [3]. Фундаментальним дослідженням є книга А.В. Пастернака «Нариси з історії громад сестер милосердя» [4], в якій автор узагальнив відомості про історію розвитку всіх християнських благодійних жіночих організацій. У 1929 року була опублікована монографія В.І. Бінштока і Л. С. Камінського. Забезпечена повноцінним науково-довідковим апаратом, створена із залученням широкого спектра літератури і архівних джерел, що містить цікаві статистичні дані про поранених і біженців [8]. Також збірник документів «Санітарна служба російської армії в період імперіалістичної війни 1914-1918 рр.» цілком присвячена медичній допомозі російського фронту періоду Першої світової війни [9].

Перша світова війна, кардинально перекроїла карту Європи і визначила наступну, ще більш жорстоку війну, внесла істотні корективи в теорію і практику військово-медичної служби. Хоча рівень розвитку медицини безпосередньо до 1914 року помітно вийшов вперед, в порівнянні з ситуацією в ході європейських воєн кінця ХІХ століття, до принципово нового позиційного характеру боїв військові лікарі виявилися не готові.

Одним із досвідчених лікарів, якому вдалось перебувати як в тилу так і приймати участь у бойових операціях, був Василь Павлович Кравков. Його мемуарні записи, які він вів ще з часу перебування в Маньчжурії отримали характер регулярних. У записах, які мали описово-повчальний вид (бо писав він для своїх дітей), Кравков щоденно звітував про усі події. У чині корпусного лікаря він перебував саме під час Великої війни. Його спогади вирізняються від інших мемуарних джерел саме своєю хронологічною послідовністю та чіткістю.

З серпня 1914 по листопад 1916 року включно з фронту в тиліві лікувально-евакуаційні установи були доставлено 5 812 935 хворих і поранених офіцерів і солдатів, що в середньому в місяць становило 116 896 осіб. Лікувально-евакуаційна робота здійснювалася розподільними і окружними евакуаційними пунктами. Оскільки евакуація поранених і хворих досягла в цю війну надзвичайно великих розмірів доволі часто медичним працівникам доводилось приймати різні умови життя. У щоденнику Кравкова згадується багато місць їх перебування та відношення до таких «кочових лікарів» тамтешнього населення.

«...Ночью приехали в Кайданово. Заночевал по отводу этапного комендантв грязной лачуге еврейской семи. Пищат больные де тишки, сонет и охает больная старуха. Еле дождался рассвета, чтобы поскорее вырваться из заразного очага...» [12, с. 316]

На період Першої світової війни мережа організацій Червоного Хреста в Росії покрила не тільки весь фронт, а й всю країну. Станом на 1 січня 1916 року в службі РОКК було більше двох з половиною тисяч лікарів, приблизно двадцять тисяч сестер милосердя, понад п'ятдесят тисяч санітарів. До цього часу двадцять вісім сестер милосердя померли від хвороб, четверо померли в результаті нещасних випадків, п'ятеро загинули на фронті, а дванадцять ... покінчили самогубством.

Лідія Захарова – одна з сестер милосердя, що пройшла буремний шлях бойових позицій. У джерелах майже не описано її життя до діяльності у Червоному Хресті. Події, які вона виклала у своїх спогадах записані не хронологічно, але приділено увагу досить тонким деталям. Сестри милосердя, які перебували на передових позиціях та при евакуації постраждалих мали відкладати свої фізичні потреби на другий план. Евакуація представляла собою важку роботу, через брак транспортних засобів цим поранені розміщувалися в госпіталях нерівномірно. Тому в багатьох випадках функції стаціонарних госпіталів брали на себе пересувні і етапні лазарети, у яких медпрацівники рідко працювали зі штатним числом поранених.

Час від часу санітари та сестри ходили на поля боїв і шукали серед вбитих потребуєчих допомоги солдат.

«...Многое множество народу полегло в этих местах за предыдущую ночь. В ложбинках и ямах скопилось такое множество живых и не живых своих и чужих тел. примиренных рукою всесильной смерти, что почти сравнялись неровности почвы ...» [13, с. 48]

Основним завданням лікарів польових і військових госпіталів було якнайшвидше, наскільки це можливо, лікування тяжкопоранених до стану готовності до транспортування в більш комфортні резервні госпіталі. Ця задача виконувалась як німецьким так і російським медичним персоналом. Під час Першої світової війни ще існувала практика лікарської етики між ворогуючими таборами.

«... - Немцы, – коротко и ясно блеснуло в уме. Оказалось на самом деле немецкие санитары, подбиравшие своих раненых. Впрочем, справедливость требует заметить что по отношению ко мне немцы были очень галантны, мы даже обменялись несколькими пленными и разошлись с взаимными поклонами ...» [13, с.51].

Таким чином справжня віддана праця загартовувала характер. Не маючи воєнного досвіду медичні працівники евакуювали, транспортували та рятували солдатську масу. Постать лікаря або сестри милосердя викарбувалась у пам'яті учасників Великої війни як образ спасителів і кваліфікованих працівників.

В першу світову війну санітарні втрати в російській армії склали 9 мільйонів чоловік. З них понад 4 мільйони доводилося на поранених, контужених, обпалених і отруєних бойовими хімічними речовинами. Військово-медична служба російської армії в роки першої світової війни мала серйозні недоліки (роздробленість, роз'єднаність лікувального і евакуаційного справи, слабка оснащеність та ін.).

Перша світова війна показала, що військово-медична служба не може розраховувати на успішне виконання організаційних, тактичних і методичних принципів медичного забезпечення бойових дій військ, не маючи в своїх руках лікарських кадрів.

Список використаних джерел

1. Максимова О.Д. Особливі відомства і установи. СПб., 1903. 139 с. 2. Іл'їнський П.А. Російська жінка в війну 1877-1878. Нарис діяльності сестер милосердя, фельдшерських і жінок-лікарів. СПб.: типо-літ. П.И. Шмідта, 1879. -280 с. 3. Махаєв С. Подвижники милосердя. – М., 2003. – 174 с. 4. Пастернак А.В. Нариси з історії громад сестер милосердя // Благодійність в Росії. Історичні та соціальні дослідження. СПб., 2003.- С.312. 5. Біншток В.І. Камінський Л.С. Народне харчування і народне здоров'я. - М. Л., 1929. 6. Абрамов П.В.. «Світова війна 1914-1917 рр.» // ЕСВМ. - М., 1948. т.3. СТЛБ. 1080-1114. 7. Кравков В.П. Велика війна без ретуші. Записки корпусного лікаря / В.П. Кравков. – М, 2014. – 416 с. 8. Захарова Л. Щоденник сестри милосердя. На передових позиціях / Л.Захарова М. 177 с.

В. В. Зуєва

СТОЛІТНЯ ВІЙНА У ТВОРЧОСТІ ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА. КОНСТРУЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МІФУ

У даній роботі на розгляд буде представлено формування англійського міфу про Столітню війну крізь призму творчості В. Шекспіра. Драматург займає важливе місце в процесі консолідації англійців, особливо в царині історії. Його п'єси на історичну тематику дали можливість широкому загалу ознайомитися з найбільш яскравими сторінками англійської історії. Через шекспірівські університети пройшов чи не кожен англієць. Вагоме місце у творчості В. Шекспіра займають події Столітньої війни, яку Англія програла. Але, завдяки його перу, її учасники здобули народну славу та любов.

Для передання образу короля Генріха V В. Шекспір використав невелику п'єсу «Славні перемоги Генріха V», автор якої залишився невідомий, і розгорнув її в три п'єси – дві частини «Генріха IV» і «Генріх V». Також, В. В. Шекспір використовував

«Хроніки Англії, Шотландії та Ірландії» Рафаїла Холіншеда [2]. Це підтверджується не тільки схожими образами Генріха V у Холіншеда і В. Шекспіра, але і тим, що бібліограф В. Шекспіра В. Джаггард виявив екземпляр другого видання «Хронік Англії, Шотландії та Ірландії» Р. Холіншеда, на якому в шести місцях були ініціали Шекспіра. Цікаво те, що на полях були позначки, які припадали якраз навпроти тих місць, які безпосередньо використані В. Шекспіром в його п'єсах на сюжети з історії Англії [7]. В. Шекспір розвинув в собі здатність мислити державно, читаючи літописі англійської історії і розмірковуючи про те, як втілити на сцені минуле.

В шекспірознавстві виникали дискусії – чи є в його «історичних хроніках» елемент історизму. Значна кількість дослідників пристала на думку, що дані п'єси насичені реальними історичними сюжетами, а відтак можуть розглядатися з історичної точки зору [8].

На період творчості В. Шекспіра література і історія ще не були так жорстко відділені одна від одної. Образ Генріха V вельми складний. Деякі шекспірознавці вважали, що за складністю і багатосторонністю Генріх V слідує за Гамлетом [4]. Про складність характеру принца свідчать розбіжності в його оцінці – одні дослідники називають принца не тільки як правителя, але і як особистість – втіленням шекспірівського позитивного ідеалу, інші рішуче засуджують його.

При детальному розгляді, обидві частини «Генріха IV» є прологом для самого образу Генріха V, а ось становлення як монарха і досягнення ним слави чітко відстежується у «Генріху V» [4]. Принц поступово виростає в абсолютного та ідеального монарха. Генріх V в обох частинах «Генріха IV» грає роль сполучної ланки між всіма частинами п'єс [7]. Так В. Шекспір прагне посилити переконливість образу ідеального монарха, який являє собою проекцію політичних і монархічних ідеалів В. Шекспіра.

На початку свого шляху як принца, Генріх V показаний у В. Шекспіра як гультай і марнотратник, ніж як благородний принц. Насправді, хроніки свідчать що, Генріх вів звичайне життя, притаманне молодим монаршим особам того часу [9]. Але він не проводив життя в безпутстві як малює традиція, сприйнята В. Шекспіром. Тобто, В. Шекспір показує гіпертрофовану реальність. Генріх V добре розумівся на політиці і був далеко не останньою фігурою у вирішенні державних справ. Також не зовсім збігається образ гультая у В. Шекспіра з тим, що деякі хроніки свідчать про те, що Генріх був дуже набожною людиною і завжди носив із собою Біблію. В. Шекспір показує, що майбутній Генріх V не такий гнучкий політик, яким був його батько. Але, у вирішальні хвилини, він проявляє завидну твердість.

Незважаючи на те що військові дії Генріха V проти Франції принесли успіхи англійцям, його завойовницька політика була приречена на провал. В. Шекспір не акцентує увагу на тому, що Генріх V віроломно обійшовся з колишнім другом, главою лоллардів лордом Кобгемом (сером Джоном Олдкастлом). Генріх V, перебуваючи в опозиції до батька, був близький віклефітам, проти яких виступав Генріх IV, «бо вони були антимонархістами» [2]. А вступивши на трон, Генріх V в 1454 році залучив на свою сторону попівську і дворянську аристократію своїм підлим відношенням до радикальних реформаторів» [9] і стратою лорда Кобгема. Так вперше Генріх V показав наскільки він насправді рицар. Також, Шекспір не згадує про те, що Генріх V – син узурпатора. Генріх V і Генріх IV – потомки четвертого сина короля Едуарда III, а трон мали зайняти потомки третього сина – Лайнела. Генріху була потрібна своя маленька переможна війна, щоб довести всім, що він має право на корону. Як вважають деякі історики, наприклад Наталія Басовська, що Генріх V удостоївся героїзації за те, що виголосив промову перед військом і брав участь у боях. Він відновив війну, яку Річард II формально завершив [1].

На прикладі Генріха V В. Шекспір показує одну з найдраматичніших і шанованих сторінок історії Англії – битву при Азенкурі у 1415 р. При чисельній перевазі французів, англійцям вдалося виграти. Велику роль зіграло те, що в англійців

були дуже хороші лучники, а у французів лучники не вважалися дуже дієвими воїнами, вони віддавали перевагу піхоті і кавалерії. Англійські воїни розуміючи, що вони чисельно у меншості, були не зовсім впевнені в тому, що зможуть виграти. Особистість Генріха розкривається в нічній сцені, напередодні цієї битви. Генріх почувши про те, що у війську занепадницькі настрої, вирішив підняти дух війська і виголосив промову:

« Коль суждено погибнуть нам, - довольно
Потерь для родины; а будем живы, -
Чем меньше нас, тем больше будет славы.
Я не хотел бы смерти рядом с тем,
Кто умереть боится вместе с нами.
Сегодня день святого Криспиана;
Кто невредим домой вернется, тот

Воспрянет духом, станет выше ростом
При имени святого Криспиана.
Кто, битву пережив, увидит старость,
Рукав засучит и покажет шрамы
Старик о них расскажет повесть сыну,
И Криспианов день забыт не будет » [6].

Генріх знає мову народу, розуміє його бажання. І як результат – Генріх V переміг у битві, а потім і захопив Північну Францію та взяв Париж. Це було для кожного англійця свято, чого не можна було сказати про французів. Деякі містечка та фортеці у Франції після підписання договору у місті Труа у 1420 р. і визнання Генріха V наступником Карла VI не хотіли йому підкорятися і «ставати англійцями». Для них англійці – це монстри [1]. В той період люди почали розуміти свою окремішність як нації і французи відділяли себе від англійців та не збиралися ставати їх частиною [3]. До того ж, погане уявлення про англійців склалося частково через те, що під час битви при Азенкурі Генріх V повів себе не по рицарськи. Як написано у четвертій Хроніці перших Валуа, на обоз англійців напали французькі розбійники і пограбували його. Втікаючи, рицарі кричали, що англійський король помер, чого насправді не було. Французькі полонені на якусь мить піднеслися духом і так, Генріх став перед вибором – вбити полонених рицарів. На той час рицарство вже не було таким сильним, бо в Європі поступово наставала рання доба Нового часу, але багато людей і правителів не забули рицарські звичаї чтили їх [1]. Тому, те що зробив Генріх V було нечувано. І щоб більше підкріпити свій статус як монарха, Генріх V одружується із дочкою Карла VI Катериною Валуа. В. Шекспір показав романтичну любов Генріха до Катерини, насправді, їх шлюб був контрактом, як у ті часи були такими всі монархічні шлюби [5]. У короля народжується син, але біда в тому, що по лінії Карла VI дитині передалася психічна вада [5] і син Генріха виріс душевно хворою людиною. Самого ж Генріха непокоїло те, що Франція не збиралася здаватися. Тут як раз і можна побачити національну самоідентичність, тільки – не зародилося відчуття цілісності і приналежності до неї була була гарантом безпеки та захисту [3].

Генріх втрачає рицарський образ тому, що французи продовжують опиратися і його це не влаштовує. Наприклад, містечко Мо стояло до останнього, хоча Генріх їх законний правитель. Генріху довелося привести до стін фортеці Карла VI, який вигукував, що Генріх – істинний король і його син (в договорі Генріха було названо сином Карла). Але фортеця і після цього відмовлялася визнати Генріха. Коли ж фортеця пала, то Генріх захопивши коменданта – гасконця в полон, посадив у клітку і возив на півночі Франції як залякування. Тобто, образ рицаря, яким був у В. Шекспіра Генріх V, розбивається об реальність – Генріх V, як людина рубіжжя Середніх віків і Нового часу, вже не переймалася рицарською честю і доблестю. Для нього важливіше було захопити території та закріпити їх за собою. Тому, навіть офіційні французькі хроніки писали: «Англійці – не люди, в них під одягом є хвости» – так писав французький хроніст Жан Ліль [1].

Спочатку, для англійців Генріх дійсно був переможцем, усі раділи за національного героя. Але час минав, французи продовжували свою непокору і настав період розчарувань, наприклад острівний монастир Мо Сен – Мішель, в якому гарнізон нараховував всього декілька десятків чоловік, люто опирався Генріху цілих 25 років. Багато невдоволених було і в Нормандії – доводилося утримувати гарнізон,

щоб стримувати невдоволених, а це гроші [1]. В Англії назрівала війна Троянд, а на південному заході знаходився дофін – син Карла VI, який у майбутньому стане Карлом VII Переможцем [3]. Але найгірше сталося потім – при осаді фортеці на південному – заході Генріх V помер дизентерії у 35 років [1]. Для англійців це стало справжньою трагедією, а у Франції з'явилася надія побачити на троні короля – француза. Ланкастери намагалися втримати владу, але у Франції був дофін, який міг завадити планам, тому малолітнього сина Генріха коронували [8]. Але, Генріх VI був душевно хворим, тому Англія перебувала в розгнужданому стані. А дофіна Карла невдовзі коронує як Карла VI Жанна Д'Арк.

Можна сказати, що Шекспір, по суті, заклав сприйняття образу короля як національного героя. Він підносить ім'я Генріха так високо з тієї причини що XV ст. – це період оформлення національної свідомості і створення національних героїв. Не можна сказати, що Генріх V цього не заслужив – він був талановитий полководець, не піддавав народ тиранії, і поклав життя заради служіння батьківщині. Генріх V у В. Шекспіра в своїх намірах і цілях – людина почати Нового часу. Але він вже не рицар середньовіччя, коли найпопулярнішим методом війни був бій на великому полі, а потім грабіжницькі рейди. Генріх V діяв інакше – захоплював міста і фортеці.

Отже, образ Столітньої війни для англійців, завдяки творчості В. Шекспіра, виявився глорифікований. Письменник породив героїчний образ у свідомості свого народу щодо цих подій та одного з її полководців й королів – Генріха V. Немає сумнівів, що Генріх був героїчною людиною, який хотів зробити свою державу ще могутнішою, але він стає першим монархом, що так просто і без докорів сумління попирає рицарські звичаї, що ще не втратили актуальність на той час. Деякі сучасні історики наголошують на тому, що ті дії, що робив Генріх V – це систематична окупація Франції і, як наслідок, – рання спроба загальнонародного спротиву, в якій явно видно національні кольори. В якомусь сенсі він породив Жанну Д'Арк. Тактика перетворення Франції в територіальне утворення Англії співпала ще і з тим, що англійська мова стає головною в Англії. До того привілейованою була французька. Генріх V показаний як рицар без жодної вади, але реальний образ описаний у історичних хроніках доволі сильно відрізняється від створеного поетом. Тобто, обличчя країни міняється не тільки з плином часу, але і завдяки королю. В. Шекспір намагається трохи забарвити Генріха V в тони народного короля. В. Шекспір, як знавець своєї справи, представляє Генріха в образі ідеального короля і справжнього національного героя, який би влаштовував всіх, могутнього і величного, разом із тим замовчує деякі непривабливі сторінки його біографії, бо національний герой має бути відображенням всієї нації тим паче королівська особа яка має божественне право навіть на помилки, якщо це все заради держави та нації. Образ Генріха V є найкращим, щоб продемонструвати як одна людина може стати прообразом героїзму і прикладом для всієї нації.

Список використаних джерел

- 1.Басовская Н. И. Генрих V Победитель – за что его приукрасил Шекспир. [Електроний ресурс] // Программа «Эхо Москвы» из цикла «Всё так». – 2006. 10 с. – Режим доступа: <https://echo.msk.ru/programs/vsetak/45936/>. 2.Захаров Н. В. Гений на века: Шекспир в европейской культуре / Н. В. Захаров, В. А. Луков. – М.: ГИТР, 2012. – 504 с. 3.Калмыкова Е. В. Исторические представления англичан XIV-XVI вв. о Столетней войне. Формирование английского национального самосознания: дис. ... канд. ист. наук : 07.00.03 / Е. В. Калмыкова – М., 2002. – 202 с. 4.Морозов М. М. Шекспир: 1564–1616 / М. М. Морозов – 2-е изд.– М.: Мол. гвардия, 1956. – 214 с. 5.Сьюард Д. Генрих V : пер. с англ. / Д. Сьюард – Смоленск : Русич, 1996. – 503 с. 6.Шекспир У. Генрих V : пер. с англ. / У. Шекспир Полное собрание сочинений в восьми томах – М.: Искусство, 1959. – с. 371-491. 7.Шведов Ю. Вильям Шекспир. Исследования / Ю. Шведов – М. Искусство, 1977. – 394 с. 8.Шведов Ю. К вопросу об исторической концепции в хрониках Шекспира / Ю. Шведов – М.: Искусство, 1960. – 15 с. 9.Andrews A. Kings and Queens of England and Scotland / A. Andrews. – London: Marshall Cavendish Publications, 2000. – p. 76.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЄВРЕЙСЬКІ ХРОНІКИ ПРО ПЕРШИЙ ХРЕСТОВИЙ ПОХІД: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Перший хрестовий похід (1096-99 рр.) являв собою військову операцію, кінцевою метою якої було звільнення Єрусалиму від мусульман. Папа Урбан II прохав усіх вірян прийти на допомогу священному місту. У своїй промові він закликав не жаліти жодного, хто не сповідує християнство. Саме це виправдало і надало «законних» прав для розправи над місцевим єврейським населенням.

До нас дійшла значна кількість хронік про Хрестові походи написаних у хрестоносному середовищі. Так наприклад хроніка Роберта Реймсського Єрусалимська історія, італо-норманська хроніка під назвою Діяння франків та інших єрусалимців, а також лист полководців Першого походу папі Урбану II від 11 вересня 1098 р. Вони дозволяють поглянути на події крізь оптику самих ініціаторів походу. У той час, як бачення інших груп населення, в тому числі і етнічних залишається для нас майже недоступним. Саме тому, запропоновані для розгляду хроніки дозволять розширити оптику Хрестоносного руху на його ранніх етапах. Вони дають можливість подивитись на нього не з християноцентричної точки зору, а очима європейського єврейства, яке стало заручником обставин.

Вивченням джерел з історії Першого Хрестового походу займалися такі радянські вчені як: О. А. Добіаш-Рождественская [1], Ф. И. Успенский [4], Г. Мишо[3], М. А. Заборов [2], вони вивчали Перший хрестовий похід як військово-релігійне явище, не торкаючись єврейського питання. Першими вводити до наукового обігу ці джерела розпочали західні вчені: С. Барона [5], Г. Шолема [11], Ш. Ейделберга [7], С. Лібермана [10], Б. Дінура [6], А. Джелінека [8], Г. Кіша [9] та ін.

У даній роботі для розгляду представлено єврейську хроніку Соломона бар Сімсона, відомостей про життя якого не збереглися, та рабина бар Натана з міста Елізар.

Почнемо з хроніки Соломона бар Сімсона. Вона була написана у 1140 р. і присвячена різанині євреїв хрестоносцями під час Першого хрестового походу. Написана на івриті і була вивчена та перекладена на англійську мову Ш. Ейделбергом у роботі «The Jews and the Crusaders: The Hebrew Chronicles of the First and Second Crusades» (Євреї та Хрестоносці: Єврейські хроніки про Перший та Другий хрестовий похід) [7]. Починається розповідь з опису подій які відбуваються у містах Шпайєр, Вормс та Майнц, що знаходяться на території Німеччини, далі автор говорить про події у містах Ксантен, Трір, Ресенбург та Вессел (Німеччина), поступово переходячи до Праги (Чехія), а закінчується хроніка приходом хрестоносців на територію Угорщини (1096 р.).

Тематично Хроніку Сімсона можна розбити на наступні блоки:

1. Опис початку Хрестоносного руху. Де автор висловлює своє нерозуміння та занепокоєння цими подіями:

«В цей час зарозумілі люди, люди дивної мови, гіркої та рухливої нації, Французи та Германці, відправились до Священного міста, яке було спалюжено варварськими націями... Вони прикрашали себе своїми знаками, розміщали на собі символи - горизонтальну лінію поверх вертикальної - на вбраннях кожного чоловіка та жінки чії серця прагнули іти по бездоріжжю до могили свого Месії» [7, с. 21]

2. Різанина єврейського населення на території Німеччини та Чехії. У цьому блоці автор наводить загальні та індивідуальні моменти знищення євреїв хрестоносцями. Вказує на єдино можливі шляхи порятунку: відкупитися та втекти.

«Ворог з'явився перед ними, вбив малих дітей і жінок, юнаків і старих, усіх в один день. Ані священникам, ані старим не було ніякої шани, ворог не був милосердним ні до немовлят, ні до вагітних. Вони не залишали живих, лише висушену землю та дві чи три ями.» [7, с. 24]

3. У блоці про прихід Хрестоносців на землі Угорщини автор говорить про небажання короля співпрацювати з ними, про розгром хрестоносців угорськими військами, та про підтримку угорським королем місцевих євреїв.

«Армія короля Угорщини переслідувала їх (А. К. хрестоносців) і завдавала їм значних збитків, більшість з них потонула в болоті, аніж загинула від меча. Вони тікали через болота і загрузали там по коліна, в потім не в змозі рухатись далі – тонули» [7, с. 70]

У ході текстологічного аналізу стало очевидним те що автор не був свідком подій, а користувався декількома джерелами. На цю думку наштовхує те що, спочатку розповідь ведеться від першої особи, близько до середини твору автор різко переходить до опису подій від третьої особи, а на кінець знову повертається до першої. Ш. Ейделберг, що займався аналізом хроніки вважає що у ній присутні сюжети з Maaseh Yeshu (Розповідь (Історія) Ісуса) [7]. Присутні в тексті і явні аналогії з Торою, що є характерною рисою для робіт цього жанру. Більшість описаних подій підтверджується іншими різноманітними хроніками (Хроніка бар Натана, Хроніка аноніма із Майнца). У тексті автор не оминув помилок та розбіжностей з реальними подіями. Наприклад, під час вторгнення до Угорщини, за цією хронікою, хрестоносці перетинають кордон в м. Іннсбруці (Австрія). Насправді ж реальним місцем перетину кордону було місто Весельбург (близько до сучасного Мошонмадьярара на заході Угорщини), приблизна відстань між цими містами складає 580 км.

На думку Ш. Ейделберга очевидним є бажання автора змінити статистику подій, для збільшення драматичності та додаткової демонстрації катастрофічності подій. Автор свідомо зменшує число охрещених євреїв у Трірі, християнські джерела (вище згадані не єврейські хроніки) ж навпроти повідомляють про досить високу кількість новонавернених, серед яких є навіть рабин на ім'я Меха [7].

Можна зробити загальний висновок, що метою автора твору не був показ реальних подій, з максимально точною репрезентацією фактів. Метою скоріше за все була, демонстрація страждань та хоробрості єврейського народу який борися з хрестоносцями, а також виправдання для тих євреїв, хто змінив віру. Загалом такий підхід відповідає класичному уявленню про ранньосередньовічні хроніки й повністю дотримується канонів жанру.

Переходячи до хроніки Елізара бар Натана (1090-1170 pp.), зазначимо що він був відомий як один із найкращих Талмудистів свого століття, до того ж здійснив декілька великих подорожей. Одна з них була до Франції, а інша до слов'янської країни (яка описується як Ханаан). На думку Ш. Ейделберга, під час цієї подорожі він дійшов до Києва [7]. Натаном були також написані плачі, для громад міст Шпейера, Вормса, Майнца та Кельна.

Власне сама хроніка значно коротша за обсягами від хроніки Соломона. Вчені припускають що саме тому її копій збереглося на порядок більше, до того ж більша відомість автора призвела до того, що копію праці Натана мала у себе ледве не кожна єврейська громада того часу.

Тематично Хроніка рабина Елізара бар Натана ділиться на два блоки:

1. Причини початку Хрестових походів, які повністю копіюють текст хроніки Соломона:

«В цей час зарозумілі люди, люди дивної мови, гіркої та рухливої нації, Французи та Германці, відправились до Священного міста, яке було спалюжено варварськими націями... Вони прикрашали себе своїми знаками, розміщали на собі символи - горизонтальну лінію поверх вертикальної - на вбраннях кожного чоловіка та жінки чий серця прагнули іти по бездоріжжю до могили свого Месії» [7, с.79]

2. Різанина євреїв у Німеччині, теж дослівно повторює хроніку Соломона:

«Ворог з'явився перед ними, вбив малих дітей і жінок, юнаків і старих, усіх в один день. Ані священикам, ані старим не було ніякої шани, ворог не був милосер-

дним ні до немовлят, ні до вагітних. Вони не залишали живих, лише висушену землю та дві чи три ями.» [7, с. 83]

Тобто хроніка рабина Елізара бар Натана є скороченим варіантом хроніки Соломона бар Сімсона.

Загалом хроніка Єлізара бар Натана є менш інформативною, за рахунок її невеликого обсягу. Можливо це є однією з причин її широкої популярності, але ця популярність призвела до того, що пізніші хроністи та автори використовували її для опису подій першого хрестового походу без посилань на Соломона. Серед таких творів можна виділити Joseph ha - Cohen « The Vale of Tears» (1575 р.), «Shammash of Worms» (1650 р.) та інші. Вперше ж сама хроніка була надрукована А. Джелінеком у Лейпцизі 1854 р. під назвою «Zur Geschichte der Kreuzzuge nach handschriftlichen hebräischen Quellen» (Історія хрестового походу в рукописних джерелах на івриті).

Роблячи порівняльний аналіз варто зазначити що сюжети двох представлених на розгляд хронік подекуди є ідентичними. Хроніка Соломона загалом займає близько 52 сторінок, хроніка ж рабина бар Натана - 14. Це робить роботу Сімсона більш сюжетно різноманітною, та інформативною, до того ж присутня розповідь про перебування хрестоносців на території Угорщини, що повністю викреслено з твору Натана. Через занадто схожі та повторювані сюжети, які майже не дотерпіли змін, варто припустити що хроніка бар Натана є скороченим варіантом хроніки Соломона бар Сімсона, яка у свою чергу може бути компіляцією. Можливим варіантом також являється те, що друга розглянута нами хроніка була написана використовуючи як джерело першу, але без посилання.

Отже, обидві роботи представляють нам нехристиянський погляд на окремі сюжети Хрестових походів, демонструючи страждання та героїзм європейських євреїв у боротьбі з хрестоносцями. Власне це і робить їх напрочуд цікавими для вивчення. Проте не можна применшувати цінність жодної з хронік як історичної пам'ятки, вони є не тільки репрезентантами не типового погляду на історію Хрестових походів, а і пам'яткою історіописання.

Список використаних джерел

- 1.Добиаиш-Рождественская О. А. Эпоха крестовых походов (Запад в крестоносном движении) / О. А. Добиаиш-Рождественская. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 120 с.
- 2.Заборов М. А. Крестоносцы на Востоке / М. А. Заборов. – М.: Наука, 1980. – 320 с.
- 3.Мишио Г. История крестовых походов / Г. Мишио. – М.: Алетея, 2001. – 368 с.
- 4.Успенский Ф. И. История крестовых походов / Ф. И. Успенский. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2006. – 704 с.
5. Baron S. W. A social and religious history of the jews / S. W. Baron. – New York: Columbia University Press, 1937. – 436 с.
6. Dinur B. Z. Israel and the Diaspora / B. Z. Dinur. – Jerusalem: Mosad Bialic, 1965. – 206 с.
7. Eidelberg S. The Jews and the Crusaders: The Hebrew Chronicles of the First and Second Crusades / Shlomo Eidelberg. – Madison: University of Wisconsin Press, 1977. – 186 с.
8. Jellinek A. Zur Geschichte der Kreuzzüge nach handschriftlichen hebräischen Quellen / A. Jellinek. – Leipzig: J.M. Goldberg, 1854. – 36 с.
9. Kisch G. The Jews in Medieval Germany / G. Kisch. – Chicago: University of Chicago Press, 1949. – 111 с.
10. Lieberman S. Tosefta Ki-Fshutah / Saul Lieberman. – New York: Jewish Theological Seminary, 1962. – 859 с.
11. Scholem G. Major trends in Jewish mysticism / G. Scholem. – New York: Schocken Books, 1996. – 460 с.

О. В. Красільнікова

ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВНОГО БРАТСТВА ІМЕНІ СВЯТИХ КИРИЛА ТА МЕФОДІЯ

Важливу роль в суспільно-політичному, культурному та релігійному житті України відіграли церковні братства. Саме вони у складні історичні періоди буття українського народу ставали на захист православної віри, дбали про відродження освіти, науки, культури нашого народу.

Братства зробили значний внесок у боротьбу з політикою національних та релігійних утисків не лише в період литовсько-польського панування, а й в добу Української національно-демократичної революції 1917-1920-х рр. Мова йде про Українське православне братство імені святих Кирила та Мефодія, яке виникло в Києві в 1918 році. За період свого існування Братство чимало зробило для відродження українського православ'я, піднесення релігійної та національної свідомості.

Українське православне братство ім. св. Кирила та Мефодія виникло під час першої сесії Всеукраїнського Церковного Собору 1918 р., який був скликаний з метою вироблення основних критеріїв для управління православною церквою в Україні в нових політичних умовах. Частина делегатів Собору підняла питання про необхідність створення тимчасового органу для захисту православної церкви в Україні. Не отримавши підтримку Собору, на засіданні була внесена резолюція про створення Кирило-Мефодіївського Братства з метою захисту та відродження Української православної церкви на принципах соборноправності та незалежності. Зазначивши певні принципи та завдання Братства, члени Собору доручили братчикам скласти статут.

Свою діяльність Братство розпочало після визволення Києва від більшовиків у кінці лютого 1918 р. [3, с.28-29]. 24 березня 1918 р. братчики, які були членами Собору приступили до розробки статуту. Офіційне існування Братства розпочалося 30 квітня 1918 р., коли його статут був зареєстрований державними органами влади [6].

Братство засновувалося на честь слов'янських просвітителів братів Кирила і Мефодія. Новозасноване Братство ідейно стояло на спільному ґрунті з Кирило-Мефодіївським товариством 1846 р. Не розходилося воно з ним і в методах своєї діяльності. Члени Братства закликали до згоди, християнської любові, братерства українського народу з усіма слов'янами та всіма народами світу.

Головою Братства був обраний Олександр Маричев. До засновників Братства також відносять видатних українських політичних та громадських діячів В. Чехівського та С. Шелухіна. На засіданні Всеукраїнського Собору, під час обговорення питання про створення Братства, до його складу записалося більше 100 осіб [6]. А на червень 1918 року до нього входило вже близько 160 осіб [2]. Слід зазначити, що більшість членів Всеукраїнської православної церковної ради (ВПЦР) – тимчасового органу для скликання Собору, також увійшли до складу цієї організації. Членами братства були активні учасники українського церковно-православного руху В. Липківський, М. Крамаренко, П. Тарнавський, Є. Січинський та інші.

Головна мета діяльності Братства полягала у «відродженні Православної Церкви в Україні». На думку братчиків, нові політичні умови, в яких опинилася Україна, вимагали змін в становищі Української православної церкви. Також свою діяльність Братство вбачало в з'ясуванні принципів, які необхідно покласти в основу устрою православної церкви, щоб вона стала «національною українською, соборноправною і автокефальною» [7, с.5]. Єдиним способом досягнення такого стану є відповідне освідомлення народних мас, популяризація ідеї української національної Церкви. У статуті Братства зазначалося, що воно «боротися буде з темрявою силою ідеї, як незабутньої пам'яті братства XVI – XVII в. на Україні, – будуючи школи, засновуючи друкарні, збираючи бібліотеки і т.и.» [7, с.3].

Будучи переконані в тому, що лише шляхом національної освіти можна розбудити в народі відповідні творчі сили, Братство поширювало просвітніми засобами прогресивні думки щодо устрою православної Церкви, а також християнську культуру з українськими національними особливостями. У сферу діяльності Братства входило видавництво книжок, журналів, часописів, створення бібліотек, музеїв, читалень, проведення публічних лекцій, організація загальних просвітніх курсів, літературно-музичних вечорів, концертів, вистав, відкриття шкіл, притулків для дітей та дорослих, добродійних закладів, запровадження стипендій, конкурсів [7,

с.6]. Братство видало кілька брошур та листівок, в яких висвітлювало проблеми Української Церкви. Члени Братства влаштовували лекції з історії православних храмів Києва та екскурсійні подорожі [6]. Також було створено інформаційне бюро, яке за допомогою преси підіймало перед громадськістю питання необхідності проведення реформ Української православної церкви.

Як зазначають сучасні дослідники Ф. Турченко та О. Ігнатуша, у вересні 1918 р. Братство увійшло до складу опозиційного об'єднання – Український Національний Союз. Союз навіть створив комісію з церковних справ на чолі з отцем Ю. Жевченком. Комісія опублікувала звернення, в якому вимагала звільнення Української Церкви від зовнішньої чужодержавної церковної влади та надання Українській Церкві незалежності [8, с.168]. В серпні 1919 р. Братство склало Послання, в якому підтвердило свою позицію щодо устрою Української православної церкви, наголосивши, що вона повинна бути автокефальною, вільною та рівною іншим православним Церквам [9, с.143].

Із захопленням денікінцями Києва президія Кирило-Мефодіївського Братства разом із урядом Директорії виїхала в Кам'янець-Подільський, де продовжила свою роботу [1, с.114]. Як відмічає В. Липківський, з утворенням у Києві українських парафій та організацією нової ВПЦР всі члени Кирило-Мефодіївського Братства влилися в нову течію церковного руху. Свою діяльність як окремого органу припинили і створили із себе першу українську парафію в Кам'янець-Подільському [5, с.20]. Згодом Українське православне братство ім. св. Кирила та Мефодія поновило свою діяльність в місті Тарнові (Польща), продовжуючи працювати на ниві розвитку освіти та культури, відродження Української Церкви та національної самобутності.

Список використаних джерел

1. Андрусишин Б. Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (доба Директорії УНР): Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. – К.: Либідь, 1997. – 176 с.
2. Віра та Держава. – 1918. – 20 червня. – Ч.1.
3. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. Нью-Йорк, Бавнд Брук, 1955. – Т.4, кн.1. – 368 с.
4. Зінченко А. Визволитись вірою: Життя і діяльність митрополита Василя Липківського. – К., 1997. – 423 с.
5. Липківський В. Історія Української Православної Церкви. Розділ VII: Відродження Української Церкви. – Вінніпег, 1961. – 181 с.
6. Слово. – 1918. – № 71.
7. Статут українського православного братства імені святих Кирила та Мефодія. – К., 1918. – 10 с.
8. Турченко Ф., Ігнатуша О. Українська автокефальна // Вітчизна. – 1989. – № 12. – С. 166-175.
9. Хомчук О. Церква поза церковною огорожею. Розколи і руйнації Української Православної Церкви в пошуках «константинопольського визнання». – Чикаго, Іллінойс, 2002. – 621 с.

М. О. Нефьодова

РАСОВА СЕГРЕГОВАНІСТЬ АМЕРИКАНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У СПОГАДАХ КОНДОЛІЗИ РАЙС «НЕЗВИЧАЙНІ ЗВИЧАЙНІ ЛЮДИ»

Сегрегація для людини ХХІ століття це поняття, що виникає у її світосприйнятті як щось з далекої минувшини, де воно було в одну епоху як звичайне явище, в іншу – як причина революції, та все ж залишилось у минулому і зараз є чимось нейсприйнятним. Дарма що така думка переважає у білого населення.

Актуальність теми расової сегрегації нині полягає в тому, що сучасне наскрізь толерантне суспільство дедалі частіше ігнорує залишки дискримінації за кольором шкіри. Подекуди виникають ідеї про те, що жорстких форм дискримінації зазнавали частіше представники збіднілих прошарків населення, але аж ніяк не успішні, працелюбні, інтелектуальні особистості. Популярні також негативні точки зору щодо позитивної дискримінації, яка мовляв просуває не завжди успішних темношкірих особистостей, в порівнянні з іншими расами, на вищі кар'єрні шляхи задля підтвердження панування нового, толерантного суспільства.

У спогадах Кондолізи Райс чудово простежуються заперечення цим свідченням.

Ця жінка досягла неабияких висот у сфері освіти та політики, обіймала посаду Державного секретаря США (2005-2009 рр.), у 2004 р. посіла перше місце в списку ста найвпливовіших жінок світу за версією журналу «Форбз» (Forbes). Кондоліза народилась у м. Бірмінгем (штат Алабама) – одному з найсегрегованих за расовою приналежністю міст у США, від чого її спогади, пов'язані із дитинством, здобуванням освіти, історією родини (зокрема з кар'єрою батьків) повняться цінними відомостями про тодішній уклад суспільного життя. Крізь мемуари цієї жінки червоною ниткою іде тема любові старанних і працелюбних батьків, що вкладали всі свої кошти на всебічний розвиток і навчання доньки. Вони змалечку прищеплювали донці ідею про те, що їй потрібно старатись у десятки разів більше, за інших, потрібно весь час доводити свою спроможність здобувати освіту, на рівні з білими дітьми, мати свою людську гідність і права, боротися за них самотужки, не сподіваючись на те, що влада колись сама відчинить двері для усіх нужденних і стане допомагати їм по життю, ставши на заваді дискримінації.

Маленька Кондоліза чи не вперше зустрічається з проявом дискримінації під час улюблених всіма американцями різдвяних свят – пори веселощів та справжнього дива. У торгових центрах тієї пори, як і зараз, вишукувались черги з дітей, що хотіли присісти на коліна до Санта Клауса, привітати його з настанням свят і передати «замовлення» на подарунок біля каміну. Та навіть казковий герой дитинства був причетний до ще змалечку нав'язаного темношкірим дітям табу на майже все, що отримували їх однолітки зі світлою шкірою. Санта не саджав на коліна темношкірих дітей. [с.68-69]

1964 відомий в американській історії як рік підписання «Закону про громадянські права», який припинив расову сегрегацію де-юре. Насправді ж – він лише дав змогу співпрацювати без осуду влади взаємотолератному населенню з різним кольором шкіри, та не змінив консервативного ставлення більшості американців до їх «інакшої» частини населення. Одного разу, Кондоліза з батьком, під'їхавши на машині темним вечором до віконця одного з фастфудів, замовила собі гамбургер. Та вже повернувши на сусідню вулицю вона помітила, що з цим фірмовим американським блюдом щось не те – запашна булка була напхана однією лише дрібно нарізаною цибулиною та більш нічого у собі не містила... [с. 90]. Подібні випадки повторювались ще не раз із родиною Райсів. Їм не хотіли здавати в аренду дім, їх боялися пускати у звичайну примірочну в торговому центрі, про працевлаштування в освітні заклади, де навчались білі студенти чи школярі годі було й казати. [с.136]

Та не всі представники сегрегованого Бірмінгему негативно ставилися до темношкірого населення. Батько Кондолізи, поважний пастир місцевої церкви, мав змогу користуючись добрим ставленням одного з місцевих лікарів, потайки водити дружину на обстеження до лікарні у кабінет для огляду білих, що не був у занедбаному стані та не погрожував здоров'ю жінки антисанітарією – як місця для лікування афроамериканців.

Серед учнів Райсів велику категорію складають представники обох рас, і не дивлячись на неприязне подекуди суспільство, багато білих хлопців-спортсменів з повагою згадують батька Кондолізи, не менше дівчат – уроки фортепіано її матері. Багато хто згадує життєві настанови подружжя Райсів, що допомогли здійснити на ноги не одне покоління знедолених дітей.

Спираючись на гарні приклади взаємодії всіх представників населення США у роки вже студентства та аспірантури Кондолізи Райс можна стверджувати, що ситуація в країні змінювалася. Темношкіре населення просувалося все на вищі щаблі кар'єри і сама Кондоліза були прикладом цього.

Та як тоді пояснити той факт, що на момент відвідування очільником СРСР Горбачовим США (1990), через 26 років після оприлюднення «Закону про громадянські права» яскраво виражений расистський інцидент привернув увагу ЗМІ? Кондоліза Райс, радник президента з питань Радянського Союзу не була допущена

до аеродрому Сан-Франциско, щоб проводити Горбачова. Чи агент таємної поліції, що завадив їй здійснити цю дипломатичну місію, не повірив, що таку посаду може займати чорношкіра жінка, чи її не було у спеціальному списку (якщо таке взагалі можливо), та відношення темношкірих і «білих» членів американського суспільства й подалі є важливою темою для обговорення у США. [с. 234]

Проблема сегрегації, що вже давно ліквідована де-юре, простежується й понині: у викладацьких складах університетів, у конфліктах між прихильниками позитивної дискримінації та борцями з нею, тощо.

Вивчення цієї проблеми, спираючись на спогади успішної жінки, що пройшла крізь перелічені труднощі, є важливим як свідчення факту сегрегації на всіх щаблях американського суспільства. Вони важливі й тому, що досвід і авторитет Кондолізи Райс дозволяють їй вільно та без остраху говорити про проблеми, з якими зустрічалося і зустрічається темношкіре населення. «Незвичайні звичайні люди» – унікальне джерело з історії американського суспільства.

Список використаних джерел

1. Кондоліза Райс. Незвичайні звичайні люди. – Київ : «Темпора», 2011. – 296 ст.

В. С. Фролова

РОЗВИТОК ІНТЕРАКТИВНИХ МУЗЕЇВ В УКРАЇНІ У ХХ СТ.

З плином часу будь-яка культурна спадщина, що не отримує належного захисту держави та суспільства занепадає. Багато пам'яток минулого, викопних решток та інших історичних пам'яток зникають з карти України. Величезна доля у формуванні самоідентичності народу в цілому та людини зокрема належить історії та музею, як певній освітній платформі. Саме тому питання збереження культурної спадщини шляхом створення музеїв зараз стоїть особливо гостро. У вирі сучасного суспільства зацікавити людину з кожним разом стає все важче і важче, тому при створенні музеїв доцільним є використання досвіду минулих поколінь дослідників, які створили успішні та інформативні освітні платформи з повним зануренням у історичну дійсність.

Дослідження явища «інтерактивного музею» та «музейної справи» в загалом, як окремого виду збереження та популяризації історичних пам'яток, має багаторічну історію. Цій тематиці присвятили свої роботи М.Ф. Біляшевський [1], В.С. Василько-Миляйва [2, с.194], Н.М. Дружиніна [4], Г.Н. Серебреннікова [10], Ю.М. Маркіна [8], С.Б. Руденко [9] та багато інших. У своїх працях вони дослідили особливості наповнення та розташування музейних комплексів; вивчили досвід створення інтерактивних музеїв у інших країнах; визначили проблеми та основні вектори розвитку музейного туризму в Україні.

Питання створення скансенів в Україні ставили неодноразово, але ці спроби не були успішними. Наприклад, на початку ХХ ст. відомий академік М. Біляшевський намагався отримати дозвіл на створення парку-музею в Києві [1]. У 1906 р. Р. Кайдль клопотав про створення скансену у Чернівцях [5, с.58]. Проте, жодна з цих ініціатив не була реалізована.

Якісно новий етап розвитку скансенів припав на післявоєнний час. В жовтні 1944 р. В.М.Паньків подає пропозиції щодо побудови Парку української культури у м. Львів на ім'я заступника Голови Раднаркому УРСР М.П. Бажана. Задokumentованої позиції влади з цього приводу немає. Тому, можемо припустити, що через складне воєнне та післявоєнне становище коштів на парк просто не знайшлося [7, с.2].

Більше, ніж через десять років, М.П. Цапенко та Г.Н. Логвин впроваджують проект розвитку музею посеред м. Києва. Основа експозиції – будівлі, що характерні для народної архітектури Подніпров'я, Слобожанщини, Поділля, Волині та Карпат. Усі вони мали бути перенесені з різних куточків УРСР. Вчені вважали, що такий музей в змозі зберегти цінні пам'ятки українського зодчества. Ця ідея набу-

ла широкого резонансу серед суспільства. Її підтримали президент Академії архітектури В.Г. Заболотний, секція охорони пам'яток Спілки архітекторів, окремі діячі науки і культури [6].

20 лютого 1967 р. уряд прийняв постанову «Про стан і заходи по дальшому поліпшенню охорони та збереження пам'ятників архітектури, мистецтва, археології та історії Української РСР» та постановив створити музеї просто неба в Києві, Переяславі-Хмельницькому, Львові та Ужгороді [3, с.74].

Отже, інтерактивні музеї – скансени та музеї просто неба – поширились Україною вже у другій половині XIX ст. Вони мали на меті виявлення, вивчення та реконструкцію унікальних пам'яток матеріальної культури України минулих століть. Ці проекти дозволили зберегти багато рідкісних предметів побуту, споруд та елементів характерного українського зодчества, яке знаходилося під загрозою руйнації. Багато проектів минулого зараз є успішними туристичними об'єктами, які кожного року запрошують все більше і більше туристів.

Список використаних джерел

1. Біляшевський, М. Ф. *Справи українського мистецтва [Текст]* / М. Ф. Біляшевський // *Шлях.* – 1918. – № 1. – С. 48–51. 2. Василько-Миляй В. С. // *Річник Українського театрального музею.* – К., 1930. – С. 193–197. 3. Гудченко З. С. *Музей народної архітектури.* – К.: Будівельник, 1981. – С. 74. 4. Дружинин, Н. М. *Избранные труды. Внешняя политика России. История Москвы. Музейное дело.* [Текст] / Н. М. Дружинин. – М.: Наука, 1988. – 384 с. 5. Кирпан А. Скансен – час зупинився, а життя триває // *Карпати. Туризм. Відпочинок.* – № 2(26), лютий 2008. – С. 54-60. 6. Кот С. І. Охорона пам'яток історії і культури в 1945 – на початку 60-х років // *Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР.* – К.: Інститут історії АН УРСР. – 1989. – Ч. III. – С. 165. 7. Крук О. Створення етнографічних комплексів та експозицій як один з напрямів розвитку українського музейництва 1960-х – 1980-х років / О. Крук // *Краєзнавство.* - 2009. - 1. - С. 120-127. - Режим доступу: <http://history.org.ua/publ/244385>. 8. Маркіна Ю. М. Скансени України як важливий туристичний ресурс / Ю. М. Маркіна, О. Є. Афанасьєв, Є. В. Бурлака // *Туристична індустрія: сучасний стан та пріоритети розвитку: ІУ міжнар. наук.-практ. конф., 6–7 трав. 2009: матеріали.* – Луганськ, 2009. – Вип. 4. – С. 80–82. 9. Руденко, С. Б. *Музейна пам'ятка: соціокультурна сутність та місце в системі історико-культурних цінностей: монографія* / С. Б. Руденко. – К.: НАКККіМ, 2012. – 120 с. 10. Серебренников, Г. Н. *Организация и содержание научно- исследовательской работы музеев [Текст]* / Г. Н. Серебренников. – М., 1945. – 20 с.

А. Г. Папінов

ТАЛІБАН: ІСЛАМСЬКИЙ ЧИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ?

Після закінчення холодної війни жоден політичний рух в ісламському світі не привернув до себе такої уваги, як талібан в Афганістані. Для деяких афганців талібан ніс надію на те, що рух, створений простими студентами медресе з тим, щоб принести мир своїй країні, а також зможе нарешті позбавити її від ворогуючих партій, які не давали людям жити по-людськи після падіння комуністичного режиму в Кабулі у квітні 1992 р. Інші вважали, що талібан швидко виродиться у ще одне бандитське формування, що прагнучиме нав'язати своє деспотичне правління зневіреному афганському народу.

Сьогодні виникає багато білих плям стосовно виникнення та становлення руху талібан, його політики, економіки й ідеології, які чинники у світовій політиці стосовно Афганістану призвели до катастрофічних наслідків тощо. Тому з огляду на вищезазначене, дане дослідження є актуальним.

Рух талібан в Афганістані та Пакистані був й залишається об'єктом дослідження як закордонних вчених, у першу чергу російських і американських, так і вітчизняних, які за масштабами, характером та рівнем друкованих праць значно «відстають» від своїх сусідніх колег. На жаль, серед українських науковців, політологів, істориків ми не можемо похвалитися комплексними дослідженнями із зазначеної проблеми.

Талібан, як і багато інших груп ісламських фундаменталістів, викидає з ісламу все, крім теології: ісламську філософію, науку, мистецтво, естетику і містику. Таким чином, все розмаїття, багатство ісламу і основна ідея Корану – це побудова чесного і справедливого громадянського суспільства, де правителі несуть відповідальність за своїх громадян, – віддається забуттю. Талібан – це рух ісламізму, що підтримує норми шаріату. Норми, можливо, не прийнятні для нашого сприйняття світу, для нашої релігії, але для ісламської релігії це такі ж норми, як для християн 10 заповідей. За цими нормами заборонено слухати європейську музику і дивитися телевізор, користуватися інтернетом і вживати алкоголь. Живопис під заборонаю, так само як і біле взуття. Оскільки у талібів прапор білого кольору [3, с. 8]. Чоловікам належить носити бороду, а жінкам не працювати і не вчитися [4, с. 29].

Інтерпретація талібами ісламу, джихаду і перетворення суспільства була аномальним явищем в Афганістані, оскільки вони не слідували жодному з напрямків ісламізму, що з'явилися під час антирадянської війни. Таліби не були ні радикальними ісламістами, послідовниками «Братів-мусульман», ні суфійськими містичами, ні традиціоналістами [3, с.8]. Вони не потрапляли в жодну із частин спектра ісламських ідей і рухів, що виникли в Афганістані між 1979 і 1994 роками. Можна сказати, що виродження і криза довіри до всіх трьох напрямків (радикальний ісламізм, суфізм і традиціоналізм), їх сповзання до неприкритої, безсоромної боротьби за владу створило ідеологічний вакуум, який і був заповнений талібаном. Таліби не уявляли нікого, крім себе, і не визнавали ніякого ісламу, крім свого власного [1, с. 287].

Більше того, лідер Талібів Мулла Омар надав собі титул «амір аль мумінін» або вождь усіх правовірних, чим спричинив великий резонанс у всьому ісламському світі та намагався закликати всіх мусульман Афганістану приєднатися до нього як до центру ісламського руху. На думку багатьох політологів, цей крок був політичним та продуманим. Основна його ідея була направлена на консолідацію пуштунського етносу навколо Мулли Омара [1, с. 11].

Пуштуни ніколи не були єдиним народом, проте вони завжди вважали себе «господарями» Афганістану. Найбільшими етносами пуштунів являються 2 великих кланово-родових об'єднання – гільзаї та дуррані. Тут слід зазначити, що і ці кланово-родові утворення поділяються на менші племена. Так, наприклад, гільзаї поділяються на дві гілки: західну – туран (племена хароті, токі, хотак й інші) та східну – ібрахімхель буран (племена сулейманхель, аліхель, сахак, андархель насар, таракхель та інші) [2, с. 113].

Більшість дій талібану були направлені на консолідацію пуштунського етносу. Більш того, на підтвердження національного характеру талібського руху, грає ще один важливий факт, а саме активне використання кодексу саме пуштунського етносу у своїй ідеології.

Кодекс пуштунів – «пуштунвалі» – це неписаний звід законів, філософія, правила честі пуштунських племен [2, с. 115]. «Джіргамари» – своєрідна каста, яка користується великою шаною та авторитетом у суспільстві, оскільки напам'ять знають кодекс «пуштунвалі» і у разі необхідності збираються всередині племені або між племенами для розв'язання конфліктів [1, с. 238]. «Пуштунвалі» є стародавнім «кодексом честі», якого дотримуються пуштуни в Афганістані та Пакистані, а також пуштунські громади по всьому світу.

«Пуштунвалі» і закони шаріату в деяких питаннях сильно розходяться. Наприклад, щоб довести факт подружньої зради, за шаріатом необхідно показання чотирьох свідків. А відповідно до «пуштунвалі», для доказу досить звичайних чуток, оскільки в даному випадку мова йде про честь всієї родини. Жінки в пуштунських племенах не мають права успадковувати власність, хоча за законами Корану вони можуть претендувати на половину власності чоловіка [5, с. 356]. Також, наприклад, у деяких випадках «пуштунвалі» вимагає кровної помсти, навіть проти правовірного мусульманина. Ці закони знаходяться у явному протиріччі із законами

шаріату, в яких встановлена заборона на кровну помсту [5, с. 356].

Можна припустити, що все це свідчить про «національний», а не про загальноісламський рух талібану. Адже розходження між ідеалами радикального ісламу «салафізму» та ідеалами талібану досить суттєві, оскільки вони стосуються способу життя, судової практики та світоглядних позицій.

Список використаних джерел

1. Рашид А. Талибан. Ислам, нефть и новая Большая Игра в Центральной Азии / Ахмед Рашид. Пер. с англ. М. Поваляева. – М. : Русская книга, 2003. – 368 с. 2. Рязанова Л. Конфліктний потенціал ісламу. Чи існує він? / Л. Рязанова // Віче. – 2001. – № 11. – С.113-116. 3. Сикоев Р. Несостоявшийся всемирный халифат: Кто стоял за талибами и что из этого получилось / Руслан Сикоев // Азия и Африка сегодня. – 2002. – № 11. – С.8-15. 4. Сикоев Р. Шариат – законодательство в действии: Афганистан / Руслан Сикоев // Азия и Африка сегодня. – 2000. – № 3. – С. 27-31. 5. Указы Верховного руководства Омар биль Маруф аль Мумкар (религиозная полиция) / Рашид А. Талибан. Ислам, нефть и новая Большая Игра в Центральной Азии / Ахмед Рашид. Пер. с англ. М. Поваляева. – М. : Русская книга, 2003. – С. 356.

Ю. О. Брик

ВІДОБРАЖЕННЯ РОСІЙСЬКО-ЯПОНСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ У «ЩОДЕННИКАХ СВЯТОГО МИКОЛАЯ ЯПОНСЬКОГО»

Представники різних культур і етносів формують один про одного певні уявлення – стереотипи, які відіграють важливу роль в міжкультурній комунікації. Інтерпретація поведінки представників однієї культури представниками іншої культури багато в чому визначається стереотипними уявленнями кожної із сторін один про одного. Це уявлення про спосіб життя, звичаї, звички, тобто про систему етнокультурних властивостей того чи іншого народу. У дослідженні уявлень японців про росіян та навпаки, а також культурних зв'язків між цими двома країнами початку ХХ ст. досить цінним джерелом є щоденники святого Миколая Японського.

Актуальність даної теми пов'язана також і зі спрямуванням новітньої історіографії, яка активно прагне поглянути на усталені трактовки під новим кутом зору. Так, в Україні та світі стихійно переосмислюється роль Росії у глобальних історичних процесах. Постійно ведеться полеміка стосовно зіткнення двох моделей світосприйняття: східної та західної. При цьому, ми спостерігаємо стабільне збільшення сфери впливу Російської православної церкви на міжнародні та міжкультурні зв'язки.

Російська імперія наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. почала проводити інтенсифікацію міжнародних відносин з країнами Сходу. Одним з найрезультативніших заходів була духовна місія до Японії у 1860-х – 1912 рр.

Розробкою даної проблематики займалися такі науковці, як: Е. Б. Сабліна [8], О. М. Мещеряков [5], В. В. Овчинніков [6], О. Б. Єфимов [3] та інші.

Засновник місії – Св. Миколай Японський (у миру Іван Дмитрович Касаткін) – був однією з найвеличніших особистостей свого часу. Фактично, на його плечі було покладено тяжке завдання – відкрити російське суспільство та його релігію, культуру, світогляд для Японії. Він за власним бажанням був назначений в Японію настоятелем консульського храму міста Хакодате на острові Хоккайдо.

Ще на початку ХІХ ст. звичайні японці вважали, що тіло європейців мало не лише жахливу «оболонку», а й заповнювали її «варварським» змістом. Росіян вони іменували «червоними айнами». Червоний – це колір чортів, а «айни» – це варвари. Така інтерпретація була вдвічі принизливою. Їх звичаї викликали насмішки і презирство – неграмотні, харчуються вбитим тощо [7; с.139]. Спочатку проповідь Євангелія в Японії здавалась повністю немислимою. За словами самого отця Миколая, «тодішні японці дивилися на іноземців, як на звірів, а на християнство, як

на злодійську церкву, до якої можуть належати лише виявлені злодії та чаклуни». Вісім років пройшло на те, щоб вивчити країну, народ, мову, менталітет, звичаї тих, серед кого він мав проповідувати, та до 1868 р. паства отця Миколая нараховувала вже біля двадцяти японців. Миколай вісім років вивчав мову і культуру Японії. Весь цей час він займався по 14 годин на добу: «Я намагався спочатку з усією ретельністю вивчити японську історію, релігію і дух японського народу, щоб дізнатися, якою мірою здійсненні там надії на просвіту країни євангельською проповіддю, і чим більше я займався з країною, тим більше переконувався, що близько час, коли слово Євангелія голосно пролунає там і швидко промайне з кінця в кінець імперії» [1, с. 773]. Головним принципом місіонерської роботи святителя Миколай прийняв для себе повний відмова від будь-якої політики. Саме тому, на нашу думку, його щоденники є цінним джерело з історії вивчення культурних зв'язків між Російською імперією та Японією.

За словами Миколая, уявлення російської людини про пересічного японця зводилося до образу «якоїсь фігури в халаті, з косичкою на маківці, смішно присідаючи і хихикаючи» [2; с. 207]. Це відбувалося від нестачі знань про Японію. Тому на думку місіонера, слід вивчити не лише костюм і зовнішні прийоми японця, а його дух в історичному розвитку, словом – вивчити його літературу. Ось на це і звернув основну увагу Святий Миколай Японський.

Цінність духовної місії до Японії полягає у тому, що діяльність Миколая велася окремо від політики. Підтвердженням повної аполітичності святителя стала російсько-японська війна 1904 – 1905 рр., на самому початку якої святитель Миколай розіслав по всіх парафіях Японської Православної Церкви Окружний лист, в якому, базуючись виключно на християнських ідеалах, благословляв японських християн виконати свій обов'язок перед батьківщиною. Він писав: «Кому придется идти в сражения, не щадя своей жизни, сражайтесь – не из ненависти к врагу, но из любви к вашим соотечам... Любовь к отечеству есть святое чувство...» [1, с. 736]. Святитель був єдиним росіянином у Японії під час війни 1905 р. Ризикуючи життям, він залишився з Японською Православною Церквою. Єпископ Миколай ясно розумів, що патріотизм потрібен і для Японії, тому він наполегливо вимагав від своїх послідовників, щоб вони були вірними синами своєї країни. Православним японцям святитель Миколай благословив молитися про дарування перемоги їх імператору. Але сам під час війни в спільному богослужінні не брав участі – не міг молитися про перемогу Японії над його батьківщиною. Він припинив на час війни всіляке листування з Росією і цілком присвятив себе перекладацькій роботі.

Для дослідника проблематики російсько-японських відносин «Щоденники» є першочерговим для опрацювання джерелом, оскільки вони створювались паралельно зі становленням православної церкви в Японії, яка до цього була категорично заборонена, а за прийняття християнства, взагалі, вимагалась смертна кара.

Таким чином, в «Щоденниках Святого Миколая Японського» відображено російсько-японські міжкультурні зв'язки кінця XIX – початку XX ст., детально описано всі етапи духовної місії, яка поклала початок пізнанню психології росіян в Японії, які сприяли становленню стереотипу росіян у японському суспільстві.

Список використаних джерел

1. Дневники святого Николая Японского: в 5 т. / Сост. К. Накамура. Т. 1. СПб.: Гиперион. – 2004. – 880 с.
2. Ефимов А. Б. «Очерки по истории миссионерства русской православной церкви» / А.Б. Эфимов // М.: Свято-Тихоновский университет. – 2007. – 688 с.
3. Касаткин Н. Сёгуны и микадо. Исторический очерк по японским источникам / Николай Касатки // Русский вестник. – 1869. – Вып. № 11. – С. 207.
4. Мецзяков А. Статъ японцем / Александр Мецзяков // М.: ЭКСМО. – 2012. – 432 с.
5. Овчинников В. «Сакура и дуб (Роман-газета)» / В. Овчинников // М.: Госкомиздат. – Вып. №3. – 1987. – 80 с.
6. Религия и глобализация на просторах Евразии / под ред. А. Малащенко и С. Филатова. – М.: РОССПЭН. – 2009. – С. 20.
7. Саблина Э. Б. 150 лет Православия в Японии. История Японской Православной Церкви и её основатель Святитель Николай / Э.Б. Саблина. – М: АИРО-XXI; СПб.: «Дмитрий Буланин». – 2006. – 528 с.

УПРАВЛІННЯ ХАРЧОВОЮ ПРОМИСЛОВІСТЮ УРСР В 1944-1953 РР.

У післявоєнний період продовжувала функціонувати складена в 1930-х рр. галузева система управління. На чолі кожної галузі стояв промисловий наркомат, який керував підвідомчими підприємствами на території всієї країни. До кінця війни налічувалося 25 промислових наркоматів СРСР. Недоліком цієї системи було те, що розвиток галузевої спеціалізації і пов'язана з цим поява нових галузей промисловості вела до створення нових наркоматів і зростання управлінського апарату.

Перші повоєнні роки характеризувалися перманентною реорганізацією органів управління промисловістю. У 1945 - 1946 рр. вона здійснювалася за кількома напрямками: 1) перетворення ряду оборонних наркоматів в зв'язку з переходом на випуск мирної; 2) територіальне розукрупнення деяких наркоматів і міністерств (Міністерство рибної промисловості - на Міністерство рибної промисловості східних районів і Міністерство рибної промисловості західних районів); 3) галузеве розукрупнення наркоматів і міністерств (Міністерство харчової промисловості - на Міністерство харчової промисловості та Міністерство смакової промисловості). У березні 1946 р всі промислові наркомати були перейменовані в міністерства [2, с. 1].

Дроблення міністерств не вирішувало проблеми пошуку оптимальної системи управління промисловим комплексом країни. В кінцевому рахунку воно порушувало виробничі зв'язки між підприємствами, що входили раніше в одне міністерство, посилювало зарегульованість, породжувало нові бюрократичні структури. Тому часто за розукрупненням міністерств слідувало їх укрупнення. У 1948 р територіальне розукрупнення міністерств було визнано невдалим, тому було відновлено єдине Міністерство рибної промисловості, а в 1949 Міністерство харчової промисловості та Міністерство смакової промисловості - в Міністерство харчової промисловості.

В 1944 – 1953 роках структура та штати Міністерства харчової промисловості мали наступний вигляд. Апарат міністерства складався з 1-го міністра, 6-ти заступників та 1-го помічника. До апарату міністерства входили: планово-економічне управління, виробничо-технічне управління, відділ капітального будівництва, фінансовий відділ, лісотарний відділ, торгово-збутовий відділ, сільськогосподарський відділ, відділ транспорту, відділ заготовок, відділ організації праці та зарплати, центральна бухгалтерія, військово-мобілізаційний відділ, управління керівних кадрів, секретаріат міністерства, управління справами, автобаза, сторож, разом 179 працівників. Під управлінням міністерства перебували головні управління та республіканські трести: Укрголовхліб, Укрголовмукомол, Укрголовхарчпостач, Укрголовплодконсерв, Укрголовкондитер, Укрголовпиво, Укрголоввино, Укрголовросжиролія, Укрзахголовспирт, Укрголовфруктмінводи. Всього 440 спіробітників. До республіканських трестів відносилися: Укрсільтрест, Укркрохмалпатока, Укрхарчотара, Укрвітамінпром, Укрмакаронтрест, Укртютюномахортрест, всього з 234-ма працівниками. Також до складу міністерства входили Укрхарчопромпроект, Укрхарчопромбуд, Харківський науково-дослідний інститут, Одеський науково-дослідний інститут виноградарства ім. Таїрова та Центральна науково-дослідна лабораторія Укрголовросжиролії. [4, с. 18]

В період відбудови народного господарства Міністерство рибної промисловості очолював міністр та 3 заступники, в апараті при керівництві працювало 7 співробітників. До складу міністерства входили : виробничо-технічний відділ, відділ капітального будівництва, відділ флоту та транспорту, відділ добутку та МРС, відділ риболовних колгоспів, відділ малого риболовства, плановий відділ, відділ робочих кадрів, праці та зарплати, відділ рибоохорони та риболовства, відділ зв'язку, відділ постачання та збуту, центральна бухгалтерія, фінансовий відділ, відділ кад-

рів, секретаріат, адміністративно-господарський відділ, сторожова охорона,. Всього 106 співробітників. Під керівництвом міністерства перебували республіканські організації: Укррибпромстач, Науково-дослідний інститут ставкового та озерно-річкового господарства, Київський експериментальний питомник, Республіканська машинно-меліоративна станція МРП УРСР. Разом – 100 співробітників. Крім цього на території УРСР знаходилися республіканські рибні організації союзного підпорядкування: Укррибзбут, Українське відділення інспекції санітарної служби МРП УРСР, Українське управління Держрибінспекції по якості при МРП УРСР, відділення Гідрорибпроекту в м. Києві. Разом 167 співробітників [4, с. 19].

Щодо Міністерства м'ясної та молочної промисловості УРСР, то в післявоєнний період ним керував 1 міністр, 1 консультант та 5 заступників. Міністерство складалося з канцелярії, планового відділу, виробничо-технічного відділу, відділу капітального будівництва, відділу заготовок, відділу праці, відділу транспорту, відділу мобілізації, відділу відбору та підготовки кадрів, відділу сан служби, бухгалтерії, торгового відділу, відділу бюджетної бухгалтерії, адміністративного відділу, охорони. Разом 119 працівників. Під керівництвом міністерства перебували слідувачі главки, трести та організації: Укрголовм'ясо, Укрголовптахопром, Укрголовмаслопром, Укрголовмолоко. Укрголовм'ясомолпостач, Укрм'ясомолбуд, Укрмаслобуд, Укрм'ясомолпроект, Українська науково-дослідна лабораторія, Госпрозрахунковий відділ Укрголовмаслопрома по збуту масла та молочної продукції. Разом 527 працівників [4, с. 20].

Підводячи підсумки, треба відзначити, що створена система управління народним господарством протягом усього періоду свого існування СРСР будувалася на механізмах, властивих тільки командній економіці. Протягом існування система управління знаходилася в постійному розвитку, що було викликано рядом об'єктивних і суб'єктивних процесів. Харчова промисловість та міністерства які нею керували ніяким чином не виділялися в існуючій системі, були «плоть від плоті» частиною командно-адміністративної системи, з усіма позитивними та негативними аспектами даного стану речей.

Список використаних джерел

1.Государственная власть СССР. Высшие органы власти и управления и их руководители. 1923–1991 гг. Историко-биографический справочник./Сост. В. И. Ивкин. Москва, 1999. 2.Закон от 15 марта 1946 г. Ведомости Верховного Совета СССР 1946 г. № 10. 3.Министерства в СССР. – М.: Госюриздат, 1960. 4.ЦДАВО, ф. 2, опис 8, спр.9359. – Арк. 104.

Л. С. Соколова, А. М. Кіосе

УКРАЇНСЬКІ ДІЯЧІ В ОДЕСІ У 1917 РОЦІ

2017 рік, проголошений роком сторіччя Української революції, спонукає до глибшого вивчення перебігу революційних подій та діяльності історичних постатей. Висвітлення української складової революційного процесу в історії нашого краю є актуальним для подолання стереотипу про її слабкість «в русском городе Одессе» та непомітність на тлі боротьби «червоних» і «білих».

Перелік подій лише одного року свідчить про інше, а саме про наявність української Одеси та її внесок у розвиток революційних процесів. Серед факторів, які надавали особливої ролі місту в революції 1917 р. крім чисельності населення, економічного потенціалу, близькості фронтів Першої світової війни, був ще один не менш важливий фактор – у місті ще до революції, а тим більше під час революції, активно діяла українська громада [4, с.9].

Створення Українського керівничого комітету Одеси (УКК) саме 4 березня 1917 р. С. Шелухиним, І. Луценком та іншими українськими діячами вже є промовистим з огляду на дату. Ці два лідери українського руху також увійшли до Громадянського комітету (органу Тимчасового уряду при міській Думі). У березні в

Одесі почав виходити часопис «Українське слово» за редакцією В. Чехівського. До того ж, виникли два українських видавництва – «Воля і доля» В. Боровика і «Народній стяг» І. Липи. До Української Центральної Ради від Одеси були обрані І. Луценко, І. Романенко, І. Чехівський, В. Голубович, Пелишенко, Куш, Чорнота. 13 квітня 1917 р. в Одесі була створена Губернська українська Рада на чолі з В. Чехівським [3, с. 31, 36].

УКК організував у місті декілька віч, на яких закликав усіх громадян підтримати Тимчасовий уряд і запевняв, що «новий лад несе всім народам і нашій Україні волю й свободу, касуючи всяке поневолення») На вічах було прийнято резолюції про автономії України на федеративних засадах, республіканську форми правління, необхідність скликання губернського національного з'їзду (він відбувся 28. 06 – 1. 07. в Одесі за участі 200 делегатів з усієї Херсонської губернії) [1, с. 321].

7 серпня 1917 р. пройшли вибори у Міську Думу Одеси. За українським списком пройшли 5 депутатів – В. Голубович, В. Чехівський, М. Гордієвський, М. Кравченко, Г. Осмоловський). До президії було обрано В. Голубовича. Слід зазначити, що український політичний рух в Одесі не був одностайним, оскільки його лідери належали до різних політичних партій: В. Чехівський був соціал-демократом (УСДРП), В. Голубович – есером (УПСР), С. Шелухин – соціалістом-федералістом (УПСФ), І. Луценко – соціалістом-самостійником (УПСС) [2, с.278].

Поруч з УКК існувала Одеська українська військова рада, створена у квітні 1917 р., створена з делегатів від солдатів Одеського гарнізону і матросів Чорноморського флоту. Її організатором і лідером став І. Луценко, який разом з однодумцями (М. Омеляновичем-Павленком, В. Змієнком, В. Сахно-Устимовичем, Вербицьким) доклав багато зусиль для українізації війська, формування гайдамацьких підрозділів, створення молодіжної організації «Одеська січ».

У липні 1917 р. почалося створення українських рот, в серпні було сформовано Український гайдамацький курінь під командуванням В. Поплавко і почала виходити газета «Рідний курінь»; у вересні вже було 3 гайдамацьких куреня, кінний гайдамацький полк; українізувалися артилерійська батарея і кулеметний полк; у жовтні – почалася українізація Штабу Одеського воєнного округу, Одеських артилерійських і піхотних училищ, школи прапорщиків та декількох запасних полків. Загалом в Одесі виникло близько 50 організацій солдат-українців. З тих 6 тисяч солдат і офіцерів, які підтримали Центральну Раду, було сформовано Одеську гайдамацьку дивізію [3, с. 42]. Гайдамаки охороняли місто від деморалізованих солдат російської армії, які громили шампанський та коньячний заводи.

Після Жовтневого перевороту в Петрограді було створено коаліційний орган з представників різних політичних сил Херсонської губернії – Револуційний комітет з 28 членів, головою став В. Чехівський. Ревком прийняв рішення про вхідження Одеси до складу Української народної республіки.

Через обмежений формат статті доведеться лише коротко характеризувати одеських провідників революції, котрі стали міністрами українських урядів.

Інженер Всеволод Олександрович Голубович (1885 – 1939) у 1917 р. – член Центральної Ради, в Генеральному секретаріаті якої був секретарем (міністром) шляхів, пізніше – торгу і промисловості; у 1918 р. – голова Ради народних міністрів і міністр закордонних справ УНР.

Вчитель Володимир Мусійович Чехівський (1876 – 1937) у 1917-1918 рр. був політичним комісаром уряду УНР в Одесі, директор департаменту віросповідань при Міністерстві внутрішніх справ УНР, голова Ради міністрів УНР, один із засновників Української автокефальної православної церкви.

Правник Сергій Павлович Шелухин (1864 – 1938) у 1917 р. – голова УКК в Одесі, у 1918 р. – генеральний суддя УНР, член Ради народних міністрів, міністр судових справ в уряді В. Голубовича, міністр юстиції в уряді В. Чехівського.

Правник Петро Титович Климович (1855 – 1920) у 1918 р. – керуючий мініс-

терством фінансів УНР, голова Одеської української міської ради. Розстріляний більшовиками.

Лікар Іван Львович Липа (1864 – 1923) у 1917 р. – комісар Михайлівського району міста; у 1918 р. – комісар Одеси від Центральної Ради, виконуючий обов'язки інспекторського лікаря міста. Пізніше міністр культів і віросповідань в уряді В. Чехівського, міністр охорони здоров'я в еміграційному уряді.

Лікар Іван Митрофанович Луценко (1863 – 1919) у 1917 р. – член Центральної Ради, голова української Військової Ради в Одесі; у 1918 р. – кандидат на посаду Гетьмана України, губернський комендант Херсонщини за Директорії УНР. Загинув у боях з більшовиками.

Перелік подій, наведений вище, свідчить про активність українських діячів від початку революції. Бажання перебувати на перших ролях громадського життя зумовило їхнє лідерство в подіях 1917 р. Вони стали провідниками українського державотворення в наступних роках.

Список використаних джерел

1.Вінцовський Т., Шишко О. *Революційні події 1917-1920 рр. на Півдні України* / Т. Вінцовський, О. Шишко // *Лицарі дикого поля. Плугом і мушкетом. Український шлях до Чорного моря* – Харків: КСД, 2016. – 352 с. 2.*Історія Одеси* / гол. ред. В. Н. Станко – Одеса: Друк, 2002. – 500 с. 3.*Файтельберг-Бланк В. Р., Савченко В. А. Одеса в епоху війн і революцій. 1914-1920. Очерки.* / В. Р. Файтельберг-Бланк, В. А. Савченко – Одеса: Оптимум, 2008. – 336 с. *Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного р4.уху в Одесі у 1917-1920 рр.* / відп. ред. В. М. Хмарський. – Одеса: ТЕС, 2011. – 586 с.

Н. С. Філатова

ДОЛІ БРАТІВ ТРОЦЬКИХ У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ

Сучасні події на Сході України актуалізували інтерес суспільства до історії українського народу, малої батьківщини, власної родини. Нині все більше громадян України цікавляться своїми коренями, життям і долею предків. Свідченням цьому є листи, які надходять з різних регіонів нашої країни.

«Я, Саранчук Віталій Юрійович, громадянин України, прошу Вас, з метою встановлення історичної справедливості і вшанування пам'яті своїх пращурів, допомогти мені розшукати інформацію щодо проходження військової служби, обставин загибелі та місця поховання мого прадіда Тимофія Васильовича Троцького. На момент призову він мав трьох рідних братів», – так розпочинався лист-запит, який надійшов до музею з Дніпра [1].

Із великої родини Троцьких, які мешкали на Дніпропетровщині, воювали чотири брати: Петро Васильович, 1899 р. н., Олексій Васильович, 1903 р. н., Олександр Васильович, 1909 р. н. і Тимофій Васильович, 1914 р. н. Жоден із братів не повернувся з війни, залишивши дружин вдовами, дітей сиротами, але кожен із них пройшов свій шлях, випивши гірку чашу до дна.

Уже першого ж дня німецько-радянської війни було оголошено мобілізацію. 23 червня 1941р. на території 14 із 16 існуючих на той час військових округів, у тому числі трьох українських, – Київського, Харківського, Одеського – почався призов військовозобов'язаних чоловіків 1905 – 1918р.н. Тоді ж, у 1941р., були мобілізовані Олександр Васильович, 1909 р. н., та Тимофій Васильович, 1914 р. н.

Наймолодший із братів Троцьких – Тимофій Васильович, якому було 27 років, призваний до лав Червоної армії напередодні війни, у травні 1941 р. У документах Криничанського РВК, переданих до музею, зберігається Іменний список безповоротних втрат військкомату 1947 р. У списку зроблено запис: «зарахувати зниклим безвісти у серпні 1941 р.» У наступній графі зазначено: «для сповіщення про загибель прийнято рішення вважати зниклим безвісти у грудні 1943 р.» [8, 537].

Стрімкий наступ ворога й трагічні оборонні бої унеможлилювали точне, якісне і

своєчасне ведення персонального обліку загиблих. У результаті долі багатьох бійців залишилися невідомими. Взяття їх на облік проводилося після війни з метою впорядкування питання щодо виплати пенсій сім'ям загиблих бійців, що були призвані до лав Червоної армії, але подальша доля яких лишилася не з'ясованою. Установити бойовий шлях та місце загибелі «зниклого безвісти» практично неможливо, бо дата «зникнення» вказувалася умовно. Переважна кількість загиблих у 1941–1945рр. (68%), за дослідженнями українських науковців, припала саме на військовозобов'язаний контингент першої хвилі мобілізації та військових РСЧА, які на час вторгнення військ Вермахту на територію СРСР перебували на строковій службі [4, 113].

Олександр Троцький, якому було 32 роки, воював у складі 71-го стрілецького полку 30-ї стрілецької дивізії 9-ї армії. У серпні 1941 р. 30-та стрілецька дивізія була передана до складу Приморської армії, яка обороняла м. Одесу. Проте ще до з'єднання із силами армії дивізія була відрізана противником і змушена була відійти до Південного Бугу, де потрапила в оточення. За цими скупими зведеннями вимальовуються картини відступу, кровопролитних боїв, оточення радянських дивізій і армій. У жахливій ситуації перших місяців війни з'явився надзвичайно жорстокий наказ № 270 від 16 серпня 1941 р., у якому вся відповідальність за катастрофічні поразки Червоної армії покладалася на бійців і командирів, вони пояснювалися виключно їхнім боягузством та зловмисним дезертирством. Цей наказ не публікувався до 1988 р., але був відомий кожному військовослужбовцю. Він став відправною точкою для ескалації дисциплінарних санкцій, спрямованих на покарання тих, хто погано воював [2, 148]. У вересні 1941р. військовим трибуналом 9-ї армії до вищої міри покарання та до роботи у виправно-трудових таборах були засуджені 192 військовослужбовці цього військового підрозділу. Серед засуджених до вищої міри покарання був Олександр Троцький [3].

Після запеклих боїв до кінця жовтня 1941 р. нацистські війська окупували територію Дніпропетровщини. Звільнення Дніпропетровської обл. Червона армія розпочала восени 1943 р., яке завершилося в березні 1944 р. [6, 134]. З поверненням радянської влади відразу відновився призов до лав армії.

40-річний Олексій Васильович і 44-річний старший брат Петро Васильович були призвані восени 1943 р. Зовсім мало часу відвела їм доля на фронті. Червоноармієць Олексій Троцький у складі 195-ї стрілецької дивізії 6-го гвардійського стрілецького корпусу брав участь у проведенні Нікопольсько-Криворізької наступальної операції (30.01.–24.02.1944). 19 лютого 1944 р. дивізія прорвала оборону противника і звільнила населені пункти Полтавці, Красіне, Новомар'янівське та Львів Криворізького району Дніпропетровської області. У цей же день Олексій Васильович загинув. Поховали воїна у щойно визволеному Новомар'янівському [7, 75].

Найстарший брат – Петро Васильович – воював по сусідству у складі 41-го гвардійського стрілецького полку 14-ї гвардійської стрілецької дивізії, яка впродовж жовтня – грудня 1943 р. вела бої на Криворізькому напрямі. 28 грудня 1943 р. рядовий Петро Васильович Троцький загинув і був похований у с. Трепівка Знам'янського району на Кіровоградщині. Пізніше прах загиблих воїнів із с.Трепівки перенесли до братської могили у с. Зелений Гай Знам'янського району Кіровоградської області [7, 76].

Нині у роботі музеологів під час дослідження історії України у Другій світовій війні переважають ключові теми соціально-гуманітарного спрямування, пов'язані з долею конкретної особистості, адже «кожна людина загинула особливою смертю, бо кожна жила особливим життям»[5, 24].

Будь-яка війна має нелюдське обличчя. Для держави СРСР чотири загиблі брати Троцькі були лише статистикою, для рідних вони були й залишаються батьками, дідусями, прадідами, яких люблять і пам'ятають.

Список використаних джерел

1. Книга вхідної кореспонденції Науково-дослідного відділу з питань військових втрат України

та історичної пам'яті Національного музею історії України у Другій світовій війні. – Вх. № 1034 – 1037 / 2017 р. 2. Литвин В.М. Україна в другій світовій війні (1939 – 1945). / В. Литвин. – К.: Видавничий дім «Лі-Терра», 2004. – 464 с. 3. Об'єднана електронна база загиблих воїнів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.obd-memorial.ru. 4. Рибченко Л.В. Демографія і демагогія: до питання військових втрат України / Л. Рибченко. // Україна. Війна. Власна пам'ять: дослідження, документи, свідчення / Ін-т історії України НАН України, Національний музей історії України у Другій світовій війні.; редкол.: Л.В. Легасова (кер. проекту) та ін. – К., 2015. – С. 110–116. 5. Снайдер Тімоті. Криваві землі: Центрально-Східна Європа між Гітлером і Сталіним / Т. Снайдер. // Сучасні дискусії про Другу світову війну: Збірник наукових статей та виступів українських та зарубіжних істориків. – Львів: ЗУКЦ, 2012. – С. 19–26. 6. Україна. Хроніка визволення: дослідження, документи, свідчення / Ін-т історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років» редкол.: Л.В. Легасова (кер. проекту) та ін. – К.: Аеростат, 2014. – 324 с. 7. Фонди НМІУДСВ // ТФ – 5240/17. – 149 арк. 8. Фонди НМІУДСВ // ТФ – 5240/28. – 545 арк.

С. Г. Коваленко, О. Ю. Бондаренко, В. В. Немерцалов, Т. В. Васильєва

ВИЩІ ЖІНОЧІ КУРСИ В ОДЕСІ ТА ЇХ РОЛЬ У РОЗВИТКУ БОТАНІЧНИХ ЗНАНЬ

Ще у кінці XIX на початку XX століття жінки на теренах тодішньої Російської імперії не мали можливості отримувати вищу освіту. Коло їхніх інтересів, за невеликим винятком, не повинно було виходити за межі побутових питань та життя їхніх родин. Значна кількість дівчат з Росії в європейських університетах свідчила про їх прагнення отримати освіту. Знадобились зусилля багатьох вчених, щоб почати рішення цієї наболілої на той час проблеми. Царський уряд вжив деякі заходи, які б мали сприяти розвитку вищої освіти для жінок в Росії.

На півдні країни в Одесі у Новоросійському університеті – сьомому за Московським, Петербурзьким, Казанським, Юр'ївським, Київським та Харківським – передові вчені різних спеціальностей (від природознавців до філософів) сприяли відкриттю Вищих Жіночих Педагогічних Курсів (ВЖПК). Курси були відкриті на базі гімназії Є.С. Пашковської. Професори університету: М.М. Ланге, Є.А. Кирилов, О.С. Трачевський та інші викладачі не лише домоглися відкрити такі курси, але й самі на них викладали і навіть переказували туди гроші, які отримували за читання популярних лекцій [6]. Інтерес до курсів був настільки значним, що у 1906 р. їх реорганізували у Одеські Вищі Жіночі Курси (ОВЖК) з історико-філологічним і фізико-математичним факультетами, до яких у 1908-1910 гг. приєдналися юридичний та медичний факультети. З 1903 по 1913 рр. курси закінчили 7169 осіб різного віросповідання (як значиться у тодішніх документах) [2]. У 1913 р. міністерство народної освіти, розглянувши учбові плани курсів, затвердило порядок використання до них «Положення» від 19 грудня 1911 р. «об испытании лиц женского пола в знании курса высших учебных заведений». За цим положенням слухачки курсів, які представили посвідчення про закінчення ОВЖК, допускалися до іспитів у комісіях при університеті без особливого дозволу Міністерства, але їх повинні були екзамінувати по всіх предметах, що входили до складу університетського курсу відповідного факультету та відділення. Учбові плани ОВЖК при цьому мали повністю узгоджуватися із університетськими програмами. Таким чином, ОВЖК фактично отримали статус університету [4].

Не маючи наміру проаналізувати усю діяльність ОВЖК, зупинимось на персоналіях слухачок та випускниць природничого (фізико-математичного) відділення, які зробили свій внесок у вивчення флори. Підтвердженням їхньої роботи є Гербарій ВЖПК, до складення якого вони приклали багато зусиль. Молоді дослідниці не лише знайомилися із флорою околиць міста Одеси, але й виїжджали в інші регіони країни, подорожували світом. Так, із флорою Криму та Кавказу вони мали змогу познайомитись як члени Кримсько-Кавказького Гірського Клубу, заснова-

ного у 1890 р. З 1909 по 1915 рр. курсистки регулярно виїздили на екскурсії у ці регіони і збирали гербарії. Причому їхніми колегами по клубу були такі професори університету як Г.І. Танфільєв, О.О. Браунер, І.Я. Точидловський та ін [6].

Гербарні колекції, зібрані жінками, у царській Росії представлені одиницями. До відкриття ВЖК це були найчастіше збори відданих дружин дослідників із різною долею. Так, у гербарії ОВЖПК зберігаються 5 аркушів зборів Є.М. Клеменц (дівоче прізвище Зверева), яка разом із чоловіком, засланим у Сибір, робила прекрасні гербарії. Вони входили до складу колекції Гербарію Імператорського Петербурзького ботанічного саду, звідки були отримані гербарієм MSUD за обміном на початку ХХ століття.

З випускниць ОВЖПК зупинимось на персоналіях тих, чиї збори представлені в історичній гербарній колекції ВЖПК у гербарії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (MSUD) [3]. Першою слід назвати одну з засновниць гербарію ВЖПК Віру Федорівну Пастернацьку (1886 - 1945), яка збрала 2033 гербарних аркушів (г. а.) з 6816, представлених тут. Це була цілеспрямована, працелюбна жінка, яка вивчала рослинний світ, викладала у вишах Одеси та інших міст, останні роки життя завідувала кафедрою ботаніки у Пермі. Під час війни обстежувала Самарську Луку для виявлення лікарських, харчових і технічних рослин. Досить рано, з-за вибуху міни під пароплавом, пішла з життя інша збирачка гербарію Євгенія Михайлівна Морозова (після одруження Морозова-Попова) (1888-1916), що вивчала флору Кавказу і Криму. Її збори налічують 422 гербарних аркушів. Є.(О.) Петровій належить 301 г.а. гербарію рослин, зібраних у Волинській та Катеринославській губерніях. М-лле Крепіш належить 82 г. а. (з Костромської губ.), М-лле Овьян - 43 г.а. (з Батумі), Є. Бичихіній – 22 (з озера Селігер та Новгородської губ.), М-лле Шапіро – 7 (з Криму), О.С. Стариковій - 6 (з Херсонської губернії та Одеси), Завальській – 4 (з Галицького повіту), Поварніній – 3 (з Сухумі), Гладковій – один (з Одеси). Слід згадати і викладача ОВЖПК, асистента кафедри ботаніки Лідію Дометіанівну Бассарську, якій належить 8 г. а. рослин, зібраних на Хаджибейському лимані (Одеса) [1; 5].

Таким чином, у гербарії ВЖПК, що є частиною історичного гербарію Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (MSUD), який Постановою Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2004 року занесено до державного реєстру об'єктів, що становлять національне надбання України [3], майже половина зразків зібрана випускницями ОВЖПК.

Курси були справжньою кузницею у підготовці освічених молодих жінок, дослідниць - ентузіасток, які прагнули глибше пізнати оточуючий світ і живу природу.

Список використаних джерел

1. Ботаніки і ботанічні дослідження в Одеському національному університеті ім. І.І. Мечникова (1865-2005) / Коваленко С.Г., Васильєва Т.В., Швець Г.А.- Одеса: Фенікс, 2005.- 104 с.
2. Веселова Т.Н., Мельник О.В. Из истории высшего женского образования в Одессе (последняя треть XIX – начало XX в.в.) // Записки исторического факультета. Вып.1. Историография и специальные исторические дисциплины.- Одесса, 1995.- С. 81-89.
3. Гербарії України. Index Herbariorum Ucrainicum / Редактор-укладач: к.б.н. Н.М. Шиян. – Київ, 2011. – С. 222-233.
4. Історія Одеського університету за 100 років.- К.: вид. Київ.ун-ту, 1968.- С. 34, 389-391.
5. Потапенко Г.И. История кафедры ботаники Одесского государственного университета за 75 лет существования 1865-1940. - Одесса: Печатный дом, 2010.- 88 с.
6. Професори Одеського (Новоросійського) університету: Біограф. словник: у 4 т. – Одеса: Астропринт, 2000. – Т. 2. – С.144-147; Т. 3. – С. 48-52; 171-175; Т.4 – С.191-195; 233-235.

СЕКЦІЯ VII

ФІЛОСОФСЬКІ РЕЦЕПЦІЇ НА ТЛІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

О. Є. Висоцька

МЕДІАТИЗАЦІЯ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРЕВАГИ

Медіатизація сучасного суспільства як процес захоплення електронними медіа всього культурного простору суттєво впливає на зміст будь-яких суспільних процесів. З одного боку, медіа стали носіями руху так званого «відкритого коду» (англ. *Open Source*), що передбачає поширення інформаційної відкритості (вільне викладення інформаційних джерел, аудіо та відео в Інтернет для більш ефективного його розповсюдження), технологічної відкритості (спільне формування програмного забезпечення на основі відкритого коду) та комунікативної відкритості (можливість неформального спілкування без обмежень та цензури).

З іншого боку, подібна відкритість може мати зворотній бік та складні наслідки для розвитку суспільства – зокрема, його трансформацію від відкритого до суспільства контролю [1], а саме використання приватної інформації споживачів торговельними корпораціями (для створення спланованого та контрольованого споживчого попиту), державними органами (для здійснення контролю та маніпуляції суспільною думкою у ході передвиборчих кампаній, забезпечення підтримки діючої влади чи її розхитування з боку третьої сторони), терористичними та злочинними угрупованнями (для планування злочинних дій, обміну шкідливою інформацією тощо).

Будь-яка форма відкритості сприяє прискоренню розвитку та розповсюдженню інновацій. Це особливо характерно для технологічної та інформаційної відкритості. Так, саме завдяки відкритості багатьох кодів програмного забезпечення сьогодні відбувся технологічний прорив в індустрії, зокрема смартфонів та побутової техніки. Визначальним для суспільства у цілому стала ідея просування відкритого знання, а саме різноманітних онлайн-курсів, бібліотек, мережових груп обміну професійним досвідом та іншого. Відкритість стала основою розвитку нових інструментів та форм громадянського суспільства, коли кожний громадянин здатний потенційно впливати на політичні, соціальні, культурні процеси, контролювати дії владних структур, організовувати рухи суспільної активності, об'єднувати окремих осіб в діючі громади, ініціювати спільні проекти тощо.

Одночасно останні досягнення у сфері штучного інтелекту та хмарних технологій свідчать про постійне намагання приховати контролюючу функцію мережових комунікацій, а також анонімність влади тих, хто здатний конструювати думки, почуття та впливати на діяльність кожного споживача медіа. Визначений Ричардом Столлманом, одним із авторів руху вільного програмного забезпечення, принцип «Або користувач контролює програму, або програма контролює користувача» і як наслідок, «Якщо програма контролює користувача, то власник програмного забезпечення контролює користувачів» [3] може бути перенесений на всю соціальну реальність як гнучкий дуалізм громадянського суспільства і держави, індивідуума і системи, свободи і необхідності.

В українському суспільстві все ще зберігаються прояви «політичного феодалізму» у відносинах, коли окремі як місцеві, так і загальнодержавні «феодалі» без вступу у суспільну комунікацію приймають за основу існування «мовчазної більшості», яка покірно погоджується із будь-яким з їхніх рішень. Відсутність адекватних форм протидії громадою подібному свавіллю, пасивність громадян, бажання зняти з себе відповідальність та уникнення від самостійних кроків ще більше укріп-

лює впевненість так званої «еліти» у власній безкарності. При цьому медіа, які мали б стати інструментом впливу суспільства на владу, починають виконувати функції нагляду та контролю, а також прихованих маніпуляцій і примусу по відношенню до громадян. Безумовно, це стосується керованих медійних джерел. Одночасно медіатизація суспільства означає, що в умовах відкритості неможливо говорити про повний контроль медіа. Більш того, можна безумовно погодитись з думкою К.Кастельса про те, що «влада не локалізована в одній конкретній соціальній сфері чи інституті, але розподілена по всьому простору людської дії» [2, с.32].

Отже, медіатизація сучасного суспільства спричиняє не тільки різноманітні складнощі та проблеми, але й виступає важливим чинником його розвитку. Безпека та стабільність існуючого світу знаходяться у прямій залежності від того, чи буде збережений баланс між відкритістю та прихованістю сучасних медіа як носіїв повідомлень з боку різних сил у боротьбі за домінування та владу. При цьому мова йде не тільки про індивідуальний, але й колективний контроль проявів маніпуляцій у медіасередовищі, попередження кіберзалежності споживачів, обмеження впливів «великої політики» чи «великого бізнесу» на думки, почуття та дії громадян. А це можливе лише за умов збереження суспільної активності кожного, хто включений у комунікацію.

Список використаних джерел

1. Вирилио П. Информационная бомба. Стратегия обмана [Текст] / П.Вирилио; пер. с фр. И. Окуневой. - М.: ИТДГК «Гнозис», Фонд «Прагматика культуры». 2002. – 192 с. 2. Кастельс М. Власть коммуникации [Текст]: учеб. пособие / М. Кастельс ; пер. с англ. Н. М. Тылевич. - М.: Изд. дом Высшей школы экономики. 2016. - 564 с. 3. Stallman R. Why Open Source misses the point of Free Software / Richard Stallman // <http://www.gnu.org/philosophy/open-source-misses-the-point.en.html>.

С. С. Бескаравайный

ПРОБЛЕМА РАВЕНСТВА ЛЮДЕЙ ПЕРЕД ЗАКОНОМ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОЙ НТР

Существующее равенство людей перед законом – пусть даже формальное – есть следствие Модерна, когда производственные силы индивидуума стало возможно достаточно быстро поднять на некий средний уровень благодаря механизации и технологиям обучения.

Ян Амос Коменский и полковник Кольт вместе делали людей равными. Не надо было учиться по десять лет, чтобы просто читать латинские тексты или держать лук. Техногенная цивилизация вырабатывала общий стандарт человека – как единого по стартовым возможностям работника – и стандартные люди постепенно обретали равные права.

Но на фоне облегчения работы с человеком – шел рост необходимых вложений в человека и удлинялся цикл его становления. Инженера и рабочего – надо учить с первого класса школы. Работник должен обеспечивать себя и семью – если вы желаете, чтобы инженеры у вас были и через тридцать лет.

До начала компьютерной НТР вектор развития общества был относительно понятен: государства, занимающие выгодные позиции в мир-системе, могли постепенно увеличить глубину разделения труда, оплачивая воспроизводство все более экзотических (но необходимых для прогресса) профессионалов. Идеалом было занятие представителями одной нации всего спектра профессий – как разработка учеными этой же нации всего спектра научных проблем.

Сейчас картина поменялась:

- роботизация физического труда. Пока она кластерная, и не опережающая по времени: сначала проектируют изделие, в малой серии его собирают рабочие, потом делаются конвейеры (если есть спрос), а рабочие собирают уже что-то другое.

Но в тот момент, когда производство нового серийного изделия *заведомо* будет автоматизировано (эту возможность открывают 3D-принтеры), прослойка квалифицированных рабочих получит страшный удар;

- роботизация стандартного умственного труда. Профессии, попадающие под парадокс Моравека: если труд алгоритмизирован и упорядочен, то автоматизировать его проще, чем обыденное восприятие реальности. Функции банковского служащего проще доверить компьютеру, чем задачи дворника.

То есть стандарт человека «отсекается» снизу – всё больше областей деятельности, которые в принципе могут занимать люди, теперь взяты машинами. Всё больше игр, в которых люди уступают машинам.

С другой стороны – открываются возможности по росту верхней границы «стандарта». И это не создание сверхлюдей:

- биотехнологии не могут сделать из человека экскаватор или компьютер, но могут резко продлить его жизнь. Это дает преимущество в накоплении индивидуальных навыков и связей;

- возможности экзокортекса – возникновение человеко-машинных «когнитивных кентавров». Уже сейчас горожанин невозможен без мобильного.

Но, главное – идёт увеличение темпов становления структур, которые обеспечивают развитие каждого конкретного индивида. Это и объясняет парадокс перехода от традиции к модерну, когда человеку *все равно* приходится учиться с детства.

Пятьсот лет назад в выведение лучших пород людей могли верить как в выведение новых пород свиней. И род воспринимался если не как механизм такого выведения, то как неотъемлемое условие воспроизводства толковых работников-воинов-правителей. Характерное время становления рода – три-пять поколений.

Модерн поставил под вопрос род, как инструмент накопления данных и воспитания индивида. Стало возможно данного конкретного человека образовать, физически развить и т.п. – с минимальным участием семьи. Если же ребенок не получал доступа к книгам, витаминам, прививкам – преимущества его родословной сводились на нет. Семья сохранила за собой первичную социализацию и накопление ресурсов, которые позволяли получить доступ к *дополнительным* знаниям. Время разворачивания структур модерна «с нуля» - три-пять десятилетий (Япония XIX-го века как пример).

Если при феодализме человек равен другому – когда по происхождению получает доступ к навыкам (рыцаря тренируют с детства и могут тренировать лишь в «отцовском замке»). В модерне – человек равен другому, когда входит в нацию, как бы не трактовали это понятие [1]: не только имеет возможность голосовать, но получает сопоставимое образование в школе, прививки в больнице, работу на бирже труда или стандартную защиту своего бизнеса. Не требуются знатного рода или большой семьи с длинной историей.

Сейчас характерное время установки компьютерных программ – минуты и часы. Появилась возможность править генетический код живых существ без разрушения организма [2]. Следовательно, в нынешней НТР – человек сохранит равенство, если будет включен в новые механизмы воспроизводства разумных субъектов. Состоять в клиентеле, которая обновляет его защиту от вирусов (биологических), он может получить доступ к новым коммуникативным системам (кто вы сегодня без социальных сетей?). А включение возможно лишь через прямое или косвенное участие в трудовой деятельности. Доступ, управление и сама возможность взаимодействия с новыми рабочими инструментами (в ближайшее время это слабые ИИ).

При этом фиксируется противоречие. При распаде феодализма род, который должен был сочетать в себе финансовые и биологические проекты, становился слишком затратным и неповоротливым инструментом. Наличие такого инструмента хорошо, но поддержание его как единого стандарта для всего общества – слишком дорого.

Если у живого существа можно поменять генетический код, то ставится под вопрос семья, как основная биологическая ячейка в техногенной цивилизации модерна. Семью иметь хорошо, но дорого.

Последствия: а) демонтаж части национальных социальных стандартов (кризис «государства всеобщего благополучия»); б) демонтаж части социальных стандартов семьи (как через легализацию перверсий, так и через удорожание до невозможности обычного воспитания ребенка); в) становление клиентелы техно-биологического воспроизводства человека. Потом обеспечение этих клиентел механизмами ускоренного развития личности (аналог соцобеспечения эпохи модерна).

Если такие клиентелы станут более широким понятием, чем нации – мы получим всеобщее достижение прав человека. На планете Земля.

Если же человек будет вытеснен из трудовых процессов, то такие клиентелы окажутся уже, чем нации. И это приведет к печальным последствиям «многоэтажного» общества.

Список использованных источников

1. Миллер А.И. *Нация, или Могущество мифа*. – СПб.: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2016. – 146 с. 2. *In vivo genome editing via CRISPR/Cas9 mediated homology-independent targeted integration*. *Nature* 540, 144–149 p. (01 December 2016).

І. Д. Загрійчук

ОСОБИСТІСТЬ: ЧЕРЕЗ ЗАСВОЄННЯ СУСПІЛЬНОГО ДО ЙОГО РОЗВИТКУ

Приводом до написання даного есе стало непомірне, як на думку автора, акцентування в засобах масової інформації, та й не тільки в них, а й у деяких працях, що претендують на теоретичний аналіз сучасних суспільних процесів, людської суб'єктивності, прав людини та специфічне визнання індивідуального існування як «найвищої цінності». При згоді з основною думкою, що людина є найвищою цінністю, все ж є потреба уточнити та розгорнути аргументацію щодо самої позиції.

Те, що людина, її життя є найвищою цінністю, визнається як релігійним, так і світським, в найбільш широкому його розумінні, світоглядом. Але без прив'язки такого розуміння до більш широкого контексту, в якому існує людина, дана позиція виглядає крайнє абстрактною, однобокою, егоїстичною і, навіть, хибною.

Якщо мова йде про людство, то таку позицію варто прийняти майже без обмовок, і то, дбаючи про людство, особливо в останній час, коли світ огорнула глобальна екологічна криза, ми повинні, піклуючись про нього, не забувати про природу, без збереження якої людство очікує загибель. Коли ж мова йде про окрему людину, то тут розмова уже не лише про природу, зовнішні умови людського існування, але й про саме суспільство, людську спільноту, про сенс існування окремого індивіда та його не тільки «космічне», але й суспільне призначення.

Отож, ким і чим є окремий індивід, якою є його сутність. Без відповіді на це питання, виявити неточність, некоректність і, врешті-решт, хибність означеної вище позиції, що зводиться до безапеляційного твердження, що буцімто весь світ належить людині, що вона є центром всесвіту і все належить їй без будь-яких зобов'язань з її боку, буде практично неможливо.

Філософський аналіз будь-якого явища передбачає повноту та цілісність підходу до досліджуваного предмета. В нашому випадку, оскільки окремий індивід є одним із багатьох, що існують поряд з ним, то повноцінність осмислення його сутності не може бути реалізована без звернення до аналізу його «оточення». Отже, не маємо права говорити про абсолютну цінність людини, і навіть її життя, коли мова йде про окремого індивіда. Якщо ми допустимо таке трактування, тоді поза нашим теоретичним полем виявляться ті індивіди, які віддали своє життя за існування інших і які в народній пам'яті були і залишаться героями. Та й власне

смертність людини, конечність існування окремого індивіда також накладає певне обмеження на трактування буття кожної окремої особистості.

Хтось може сказати, що будь-яка самопожертва – це крайній випадок, що не всі стають героями, що не всі здатні на героїчні подвиги. І це правда, хоч ніхто не здатен заперечити, що помирають усі. Якби всі героїчно гинули за інших, тоді людство давно б завершило свій «земний шлях». Тим не менш, героїчні вчинки траплялись, трапляються і будуть траплятись надалі. Героїчними їх вважають із-за того, що вчиняються вони не завжди, не всіма і не кожен на такі вчинки здатен. Саме тому, в тих, хто на такі вчинки не спроможний, і в тих, для кого героїчний час ще не настав, таке шанобливе ставлення до найвищих проявів людської свободи та моральності.

В героїчних вчинках окремих індивідів, як бачимо, проявляється практичне заперечення тих теорій, які культивують абсолютну цінність індивідуального людського існування. Виявляється, що змістовність людському життю надають вчинки, що спрямовані не на задоволення індивідуальних, егоїстичних потреб, а на забезпечення життя інших, життя взагалі.

Жити заради інших, жити для людей зовсім не означає віддавати за них життя, хоч інколи обставини складаються так, що не пожертвувати власним життям не представляється можливим, якщо бажаєш залишатись людиною, громадянином, патріотом.

Спрямованість індивідуальної діяльності, що виходить за межі фізичної особи, її буття, проявляється в різних формах. Батьки живуть заради дітей, принаймні віддають їм усе краще і піклуються про них, хоч не обов'язково при цьому забувати про себе. Хтось живе наукою, результати якої спрямовані на благо інших, якщо це наука справжня, а не «писанина» заради вчених ступенів і звань. Хтось служить в армії, захищаючи мирне життя інших, ризикуючи своїм. Очевидно, справжній військовий воює не тому, що платять. Віддавати життя за будь-які гроші безглуздо. І справді, давайте задумаємось, навіщо людині гроші, якщо її нема? Суцільна безглуздість! Віддають життя за батьківщину і за рідних, яким батьківщина буде (повинна бути) вдячна, не залишаючи їх наодинці зі своїми проблемами. Знову ж таки, це приклад життя для та заради інших.

Після наведених вище прикладів, слід зробити одне застереження. Коли мова йде про героїчні вчинки, ми говоримо про самопожертву, про власну жертвність, про принесення на олтар справедливості власного життя, а не розпорядження в ім'я високих, часто хибних цілей, життями чужими.

Щоб не склалось враження, що суспільна природа людини нібито проявляється, якщо не завжди, то частіше всього в героїзмі, наведемо ще кілька прикладів із повсякденного життя.

Все, чим людина багата, як представник людського роду, вона зобов'язана батькам, іншим людям, суспільству, історії. Це означає, що без людського досвіду, який людство поколіннями збирало крупинками протягом століть і тисячоліть, жодна людина не може відбутись. Кожен із нас своїми здібностями зобов'язаний вчителям, які цей досвід нам передали. Звичайно, набули ми його не без зусиль з нашого боку. Перетворення досвіду інших у власні здібності передбачає власну титанічну працю. І тому ми вправі сказати, що без засвоєння кожним індивідом цього суспільного, спільного для багатьох поколінь досвіду, жоден із нас не в змозі відбутись як людина, як громадянин. Однак, це лише пів справи. Тільки засвоєння попереднього досвіду, без його подальшого розвитку, не принесло б ніякого прогресу, суспільство було б приречене на топтання на місці.

Таким чином, маємо ситуацію, яка заставляє нас визнати, що окремий індивід для того щоб стати людиною, особистістю повинен спочатку перейняти естафету від своїх попередників, засвоїти через навчання та особистий досвід напрацювання своїх близьких та далеких пращурів, «перемотати» в свою біографію історичне минуле. Без такої перманентності в розвитку цивілізації, людство було б прирече-

не на повторення пройденого, на «винайдення велосипеда».

Істина полягає в тому, що правдиве існування людини в суспільстві, серед собі подібних, з одного боку, неможливе без засвоєння досягнень минулого, а, з другого, обмежитись минулим, незалежно від того наскільки воно є значущим, також не приходить. Отримане в спадок від попередників слід розвивати, але щоб розвивати, його спочатку слід засвоїти.

Таким чином, індивідуальне буття особистості є невіддільним від існування суспільства. Бути особистістю, стати нею – означає цінувати власне життя, але не абсолютизувати його, розуміти його суспільну природу. При такому ставленні до індивідуального буття особистість стає «місцем» зосередження історичних сил людства, через яке відбувається «перетікання» особистого в суспільне і суспільного в особисте. Особистість при цьому перестає бути тільки індивідом, тільки одиницею.

O. V. Kulyk

APPLYING CLIL TECHNIQUES TO TEACH ANALYTIC PHILOSOPHY IN ENGLISH

I have been lecturing Analytic Philosophy course in English at Oles Gonchar Dnipro National University, Ukraine for three years. Teaching techniques of CLIL (Content and Language Integrated Learning) enable me to do it effectively.

Using English as the medium of instruction for academic subjects is an increasing practice in different countries and universities across the world [3]. There are some factors stimulating this trend. A lot of students prefer to attain knowledge in English because it helps improve overall and specific language competence, access International Certification, and enhance their academic record. Many policy makers and administrators of universities consider a wide and active usage of English in the learning process at national universities as a way to internationalise their educational offer and stimulate the writing high-quality research papers in English by university faculty that, in turn, helps universities move up in the international rankings.

Besides, there are some types of subjects for which learning in English is preferable because of their peculiarities. Learning Analytic Philosophy by students majoring in philosophy is a good example of this. One of the requirements for master's degree students is a profound knowledge of professional subjects. For Philosophy department students it is important to read sources in the original for understanding true and deep content of the philosophy thoughts. So, learning Analytic Philosophy course in English is a good way to achieve deep knowledge in this subject. Because main texts of Analytic philosophy were written in English, main terms of this philosophy are English terms.

When you teach a content subject in a language which is not the mother tongue for the learners, the issue of teaching strategies is extremely important. There are different forms of education in a second language around the world, such as «Content and Language Integrated Learning» (CLIL), «Immersion education,» «Minority education,» «Bilingual education,» «English-medium education in developing countries,» «Recent English-medium science and math programs.» Many of them demonstrate that it is possible for students to learn subject knowledge in L2 without reducing the cognitive challenge of the subject learning.

After studying the specifics of these learning strategies I chose CLIL as methodology framework to design my course. At our university, for which I have created this course, students are mainly taught in Ukrainian, not English. So CLIL was the best choice, because CLIL pedagogy enables to obtain good results even when students have one or a limited number of CLIL subjects. The other forms of education in L2 involve large proportion of the curriculum.

«Content and Language Integrated Learning» is a recent set of practices which had its origin in Europe in the 1990s. CLIL practitioners have good track records. The fig-

ures state that «CLIL tends to work – in the sense, for example, that learners can acquire good levels of subject knowledge» [1].

The term 'CLIL' describes both learning another (content) subject such as philosophy, history or other through the medium of a foreign language and learning a foreign language by studying a content-based subject. CLIL lessons are not language lessons neither are they subject lessons transmitted in a foreign language. CLIL lessons have their own peculiarities. According to Steve Darn, whose teaching experiences were recommended by British Council, CLIL can be characterized as follows:

- Knowledge of the language becomes the means of learning content.
- Learning is improved through increased motivation and the study of natural language seen in context.
- CLIL is based on language acquisition rather than enforced learning.
- Language is seen in real-life situations in which students can acquire the language [2].

During CLIL lessons an instructor not only facilitates students' knowledge of subject content, but also develops their knowledge of content-related lexis and all four language skills – speaking, reading, listening, and writing. The CLIL lessons focus on the subject. There is an idea that a language is learnt best when one uses it to learn something else. During CLIL course English is learnt mainly through using it and through acquisition. English is used to learn as well as to communicate.

There are two kinds of using CLIL techniques: one is a language-led approach, the other is a content-led one. The term «Soft CLIL» is used to describe supporting content learning in language classes; the term «Hard CLIL» is to support language learning in content classes. My course is based on the 'Hard CLIL'. According to the authors of «Putting CLIL into Practice,» «'Hard' CLIL is a form of subject teaching in L2 which highlights academic achievement within the subject and treats language development as important, but as a bonus.»

Of course, providing CLIL lessons requires proper language skills of the subject instructor. The Ministry of Education and Science of Ukraine demands qualification B2 CEFR for CLIL instructors at universities. Instructor's subject knowledge and level of his motivation are important in CLIL teaching. It is the fact that instructors who sufficiently know a subject and are well motivated can cope with not very high levels of L2 ability. Students also need a proper level of fluency in English. Although, «It is possible to run a good CLIL program starting with learners with low or even zero L2 ability» [1], in my course I am oriented to students with level B1+.

All three groups of master's degree students who had learnt my Analytic Philosophy course by means of CLIL techniques demonstrated good results of their learning. They not only achieved strong knowledge of Analytic Philosophy, but also sufficiently improved their skills in English writing, speaking, reading, and listening.

References

1. Ball Ph., Kelly K., Clegg J. *Oxford Handbooks for Language Teachers: Putting CLIL into Practice*. Oxford University Press, 2016. 320 p.
2. Dearden, J. *English as a medium of instruction – a growing global phenomenon: phase 1. Interim report: April 2014*. British Council, 2014. – 8 p.
3. Soruç A., Griffiths C. *English as a medium of instruction: students' strategies*. In *ELT Journal*, ccx017, <https://doi.org/10.1093/elt/ccx017>.

М. В. Несправа

ТЕОРІЯ «ЕРИ ІСЛАМІЗМУ» Ж. КЕПЕЛЯ

Жиль Кепель - відомий французький теоретик з ісламських питань. На початку ХХІ століття він видав книгу «Джихад: експансія та занепад ісламізму» [4], в якій висловив теорію, яка викликає чимало дискусій в академічному середовищі [2; 3]. Це теорія щодо «ери ісламізму». Кепель пише, що ця «ера» розпочалася на початку 1970-их років та вступила в фазу занепаду на початку ХХІ століття.

За словами Кепеля, цей період в розвитку мусульманських народів був «спростуванням попередньої епохи - епохи націоналізму». Використовуючи марксистську методологію, він розглядає історичний розвиток в якості низки етапів, які відносяться одне до одного за гегелівською формулою «теза-антитеза-синтез». Таким чином виходить, що націоналістичний період в розвитку мусульманських народів був тезою, ісламістський період був антитезою, а той період, який має прийти на зміну ісламістському етапу, буде прогресивним періодом, являючись синтезом да-них протилежностей.

Кепель розглядає ісламістський етап як «еру великих та драматичних потрясінь», однак вважає його необхідним етапом для встановлення в мусульманському світі норм життя, що будуть близькими до сучасного Заходу.

За теорією Кепеля, початок «ісламістської ери» підготували такі ідеологи, як пакистанець Маудуді, єгиптянин Кутб та іранець Хомейні. Вони сформулювали та висловили її теоретичне підґрунтя. Це були предтечі встановлення «ісламістської ери».

Хронологічний початок даної «ери» Кепель пов'язує з завершенням ізраїльсько-арабської війни в жовтні 1973. Будучи теоретиком, для якого важливі марксистські ідеологічні настанови, Кепель звертає особливу увагу на економічні чинники. Так, він зауважує, що важливим фактором початку ісламістської ери був той факт, що від ізраїльсько-арабської війни виграли такі експортери нафти як Саудівська Аравія, адже різко зросла ціна на вуглеводневу сировину, що забезпечило суттєву фінансову підтримку сил, що сповідують ідеї ісламізму.

В своїй історіософській концепції Кепель всіляко дотримується ідеї триадичного руху. Це можна побачити, наприклад, у тому, що Кепель виділяє саме три фази в розвитку «ісламістської ери» - періоди «розкачування», експансії та подолання.

Перша фаза, на думку Кепеля, продовжувалася з кінця 1973 року до 1979 року, коли сталася відома ісламська революція в Ірані. В якості рушійних сил, які забезпечили ефективність цього «розкачування», Кепель називає «релігійну буржуазію», середні класи та бідну міську молодь яка, будучи результатом демографічного вибуху у третьому світі, змогла отримати доступ до початкової освіти. Ця здатність ісламістської ідеології до охоплення широких верств населення, на думку Кепеля, і забезпечила ефективність періоду «розкачування». Він пише: «Ісламістську ідеологію може поділяти як бородатий капіталіст, так і мешканець бідних кварталів» [1, с. 22].

Другу фазу в розвитку «ісламістської ери» Кепель називає фазою стрімкої експансії ісламістського руху. Вона тривала, за його концепцією, з початку 1980-их років до кінця 1990-их років.

Теоретик указує, що ідеологія ісламізму за своєю суттю є утопію, пропонуючи відновити справедливе суспільство часів раннього ісламу і державу, засновану Мухаммадом в Медині. Втрата Радянським союзом ідеологічного впливу на світ та розпад СРСР сприяли поширенню ісламізму. Кепель пише, що «Зникнення соціалістичного месіанізму звільнило утопічну нішу, яку ісламізм виявився здатним зайняти» [1, с. 25]. Утопічний характер ісламізму дозволяв провідникам цієї ідеології не дотримуватися вимог рацію та бути рішучими в своїх діях, не дивлячись ні на що. Так, Кепель зазначає, що апеляція до релігії дозволяла ісламістам «не звітувати за свої дії у цьому світі» [1, с. 22].

Фаза експансії призвела до поширення претензій ісламістів не лише на терени всіх мусульманських країн, але на весь світ як такий. В якості прикладу цьому Кепель наводить видану Хомейні фетву, яка закликала до вбивства С.Рушді. Кепель пише: «Цим жестом він символічно поширив простір ісламу – умму - на Західний світ, починаючи з Західної Європи: британський підданий Рушді був оголошеним таким, що заслуговує смерті, в силу вироку, винесеного йому іранським аятолою» [1, с. 25].

Третю фазу розвитку «ісламістської ери» Кепель називає фазою подолання. Її початок він пов'язує з подіями початку 2000-их. Хвилю насилля, яка прокотилася внаслідок дії джихадистів по всьому світу він прийняв за ознаку розпаду ісламізму [1, с. 25].

На думку Кепеля, ісламізм спирається на дуже крихкий соціальний фундамент. Кепель вважає, що союз бідної міської молоді та побожних середніх класів не здатний витримати тривалої боротьби з правлячими режимами мусульманських країн. Він пише про антагонізм реальних інтересів учасників ісламістського руху.

Початок хвилі міжнародного джихадістського насилля Кепель пояснює наступним чином. За його словами, ісламісти з різних мусульманських країн, які в Афганістані боролися з радянськими військами, після виводу цих військ були «сп'янені джихадом, переконані в тому, що саме вони одні вигнали Радянський Союз, ці групи перенесли афганський досвід на увесь світ і почали вважати, що зможуть прискорити падіння «безбожних» режимів на планеті» [1, с. 26].

Однак, на переконання Кепеля, силові дії, терористичні акти джихадістів не могли не відвернути народні маси мусульманських країн від ісламістської ідеології. За його словами, мешканці мусульманських країн «дуже швидко» відвернулися від ісламізму та почали об'єднуватися проти нього на основі світської ідеології «навколо теми поваги до прав людини» [1, с. 26].

На початку XXI століття Кепель писав, що у 2000 році ідеологічне ослаблення ісламізму і зниження його мобілізаційного потенціалу знаменує собою початок третьої фази - стадії подолання. За його словами «На цьому етапі, що відкрився в XXI столітті, мусульманський світ, безсумнівно остаточно вступить у сучасність, слідуючи ще невідомим нам моделям злиття з західним універсумом - зокрема, через міграцію і її наслідки, через революцію в області телекомунікацій і інформації». На переконання Кепеля, занепад ісламізму відкриває шлях до мусульманської демократії, основи якої вже закладені у наші дні [1, с. 21].

Легко побачити, що прогнози Кепеля не виправдалися. Джихадістське насилля та тероризм нікуди не поділися навіть через майже двадцять років після оптимістичних сподівань французького теоретика. Натомість в мусульманських країнах можна побачити посилення ісламістського фактору, виникла так звана Ісламська держава, джихадістські терористичні атаки стали звиклим явищем в західній Європі. Економікоцентрична парадигма, яку використовує Кепель в своїх дослідженнях, показала свої слабкі сторони. Як показує практика, антагонізм економічних та заснованих на них соціальних інтересів різних суспільних груп в мусульманських країнах не призвів до того, що ісламісти лишилися своєї соціальної бази. Питання, пов'язані з релігійною проблематикою далеко не завжди прив'язані до економічних факторів. Також Кепель переоцінив прагнення широких мусульманських мас до ідей західної демократії. Відлуння ідеї Ф. Фукуями щодо «кінця історії», яке ми можемо побачити в роботах Кепеля, вкотре продемонструвало свою неспроможність – наразі не весь світ вважає ліберальну демократію бажаним ідеалом.

Список використаних джерел

1. Кепель Ж. Джихад: Экспансия и закат исламизма / Пер. с фр. В.Ф. Денисова. - М: Ладомир, 2004. - 468 с. 2. Супонина Е. Сезон джихада // Отечественные записки. - 2001. - №1. - С. 30-32. 3. Федотова М.Г. Перспективы стабилизации исламского мира после «арабской весны» // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. - 2016. - №3. - С. 494-496. 4. Kepel G. Jihad: expansion et déclin de l'islamisme. Paris: Gallimard, 2003.

Г. Ю. Суріна

КОМУНІКАТИВНІ ЦІННОСТІ В КОНЦЕПЦІЇ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ О. Ф. БОЛЬНОВА

Отто Фрідріх Больнов (1903-1991) – німецький філософ-екзистенціаліст, відомий спробами реформації екзистенціалізму в бік оптимізму. Хронологічно та ідейно він відноситься до «другого покоління» філософського екзистенціалізму,

разом з такими мислителями як О. Беккер, Н. Аббаньяно, Е. Пачі, А. Ведальді, Л. Парейсон, в працях яких також присутні ідеї реформування екзистенціалізму.

Концептуальні положення Больнова характеризуються спробами поєднання педагогічних, етичних, психологічних, гносеологічних теорій, які іноді виглядають досить еклектичними. Вже в одній з перших значних праць «Екзистенціальна філософія» (1943) він запропонував своє розуміння основних положень і тенденцій розвитку екзистенціалізму, намітивши механізми його поєднання з педагогікою, етикою, гносеологією і антропологією задля надання теорії загально значимих практичних функцій. Потім ці тенденції були розвинуті в працях «Педагогіка німецького романтизму від Арндта до Фрьобеля» (1952), «Дослідження з педагогіки й антропології» (1958), «Нова укритість. Проблема подолання екзистенціалізму» (1960), «Екзистенціальна філософія і педагогіка» (1962).

Спираючись у своєму розумінні екзистенції на праці фундаторів цього напрямку К'єркегора, Гайдеггера, Ясперса та інших, Больнов вказував, що прорив до існування переживається на самоті, але в кожній людині, крім індивідуального, є й колективне, масове. Щоби не розчинитись у масовому, не втратити себе, необхідно сформувати справжнє «спів-буття» (Гайдеггер), тобто можливість реалізувати власне буття не у замкненості одиниці, а засобом екзистенціальної комунікації якби «вийти» назустріч іншим екзистенціям. Моя власна екзистенція разом з іншими екзистенціями утворюють екзистенціальну спільноту. Отже, екзистенціальна комунікація обумовлена драматичними моментами «зустрічі».

У прагненні подолати песимістичні межі екзистенціальної філософії (як то абсурдність і безглуздість зовнішнього світу, самотність і покинутість людини, наслідком чого є втеча в особисту сферу і розвиток егоїзму), Больнов будував засади «позитивного» екзистенціалізму, згідно з яким абсурд долається «природно-історичним» здоровим глуздом, завдяки чому життя триває, незважаючи ні на що.

В подальшому Больнов пов'язав філософію «позитивного» екзистенціалізму з педагогікою, тому що вбачав у післявоєнній Німеччині кардинальні зміни уявлень про людину і вважав за необхідне шукати для цього нове онтологічне підґрунтя й нові організаційно-практичні методи.

На початку ХХ ст., до світових війн, педагогіка спиралась на цілком оптимістичну картину німецького ідеалізму, пов'язану з поняттями «життя» і «переживання» в дусі Ніцше і Дільтея. Образ післявоєнної людини безумовно став більш спірним і менш стабільним. Больнов бачив своїм завданням розширення меж класичної педагогіки з її стабільними виховними процесами доданням нестабільних форм, орієнтованих на відкриття сучасної йому природничої науки (зокрема квантової фізики), яка визнала нестабільність процесів у мікросвіті. Ці відкриття підтвердили тезу екзистенціалізму про те, що «існування» (existentia) виникає і щезає завжди у миттєвості; стабільності життєвих процесів фактично не буває, звідки неминущого значення набуває поняття «порив», який здійснюється у плинності миті й усіма силами. Пасивність і занепад духу цієї миті може раптово змінитися на підйом і піднесення порив у наступну мить, екзистенція має хвильовий характер.

За Больновим, в історії педагогіки постійно перетинаються два напрями виховного процесу: просвітницький і романтичний. За уявленнями просвітників успіх справи залежить від волі людини, етика ставить перед нею ціль, психологія надає необхідне розуміння матеріалу; аналогом такої просвіти стає ремісництво, «обробка матеріалу». За уявленнями романтиків просвіта є органічним природним процесом, якому не потрібно заважати; людина розвивається за власними законами у напрямі мети, яку відчуває інтуїтивно. На думку Больнова, синтез цих двох напрямів дасть можливість постійного «добудовування», розвитку стабільності й удосконалення у нескінченному прогресивному процесі, але процесі хвильовому, який рухається екзистенціальним рухом. Особливу роль в цьому процесі грають *екзистенціали*. Так Die Beratung – обговорення, консультування при звертанні до внутрішнього ядра людини стає педагогічно-виховною дією. Інший екзистенціал –

зустріч – є екзистенційно-дійовим контактом двох екзистенцій (людей) у світлі їх культурних образів, традицій, звичок, акцентованих відповідними дійовими прийомами, в якості яких Больнов перелічує повчання, проповідь, наказ, заклик, покарання, пораду. Проте мислитель не просто перелічує ці відомі феномени, а через них прагне углядіти тривожні розриви буття.

У працях «Проста моральність», «Сутність і зміна доброчинностей» Больнов висловлює тривогу всезагальним падінням вдач й аналізує такі позитивні якості характеру як доброта, терпіння, розсудливість, лагідність, повага до старших й турбота про молодших, вважаючи їх підставами справжньої гуманності, притаманної людині «природної» моральності, яку людина містить у собі. Незважаючи на те, що вона часто опиняється у безпорадних життєвих обставинах, відчуває невпинні утиски власної свободи й неможливість самореалізуватися, саме в цих умовах перед людиною розгортається вся палітра можливостей побудови власного життя на засадах «дійсно людської субстанції», саме важкі умови налаштовують на справжній буттєвий «порив» і трансгресивний прорив.

З цієї точки зору Больнов міркує про антропологічну (не суспільну) природу людини, проблеми моральнісного буття й життєвого вибору вирішуються на самоті, виходячи із «загадкової» людської сутності. Проте людина не може залишатись у такому стані надовго. Приймаючи рішення, вона має покинути стан екзистенційальної самотності й звернутися до оточуючої реальності, до комунікації з іншими екзистенціями. В стані самотності й полишеності не можливе позитивне людське існування, тому замість переживання екзистенційальної незахищеності Больнов пропонує «новий притулок», що викликає в людині «відчуття глибокого укриття» і засновується на «довірі» до світу і до життя. Саме так трактує Больнов поняття «дім», «домівка» – це духовний екзистенційальний дім, який криється в таємничих глибинах людської сутності. Наш час є віком страху й тривоги. Проте креативний аналіз етичних понять страху, рішення, рішучості допомагає здолати екзистенційальну безнадійність й виходити з шкарлупи власної домівки настільки часто як це необхідно для самореалізації, виконання власної життєвої місії. Активно долаючи страх, людина досягає екзистенційальної межі буття і активізує власну здатність до стрибка. Тим самим межі її «домівки» безмежно поширюються, вбираючи у себе те, що раніше вважалось недосяжним. Отже, людина є «істотою, що будує свій дім» – такою є антрополого-онтологічна сутність людини на думку Больнова. Дім тут постає результатом оптимістичної креативної здатності суб'єкту, апофеозом одиничного, яке змогло пристосуватись й досягти власних ідеалів.

Методом системи виховання Больнов вважав герменевтику, яка базується на «теорії розуміння»: педагогічний досвід розглядався як «текст», що потребує інтерпретації в кожній конкретній педагогічній ситуації. Форми виховання Больнов ділив на постійні (традиційні, раціональні) і непостійні (які вбирають у себе фактори випадковості, фатальності, ірраціональності). Розум як стрижень виховання в процесі становлення особистості підтримується ірраціональними «осияннями». Тому важливими формами «непостійного» виховання стають фатально-екзистенційальна «зустріч», раптове «пробудження», миттєве «очищення» через переживання кризи і т.д. Подібні ірраціональні ситуації як форми виховання пробуджують моральні сили й активізують потенціальні можливості людини.

Моральні цінності засвоюються в процесі комунікації як «форми морального удосконалення в мові». Мова постає універсальним засобом морального виховання, ступінь володіння мовою суттєво впливає на побудову екзистенційальної «домівки», оскільки лише через мову людина «уречевлюється», здійснює герменевтичне розуміння.

Отже, О.Ф.Больнов як філософ-екзистенціаліст зробив суттєвий внесок у філософію діалогу і комунікативну філософію своїми закликами до подолання екзистенційальної самотності через комунікацію, цінностями якої у нього постали екзистенційальні «домівка», «зустріч», та інші різноманітні раціональні й ірраціональні

«екзистенціали», в тому числі мова, якими користується людина в процесі виходу з домівки і комунікації з іншими «екзистенціями». Такі ідеї є вельми актуальними для сучасної української філософії освіти з її налаштованістю на «педагогіку партнерства».

Список використаних джерел

1. Больнов О.Ф. *Новая укритость. Проблема преодоления экзистенциализма. Введение.* (Перевод Абдуллин А.Р.) – Электронный документ. Режим доступа <http://anthropology.ru/ru/text/bolnov/novaya-ukrytost-problema-preodoleniya-ekzistencializma-vvedenie>. 2. Колесников А. С., Сандулов Ю.А. «Позитивный экзистенциализм» Отто Фридриха Больнова / Больнов, Отто Фридрих. *Философия экзистенциализма : Философия существования / Отто Фридрих Больнов; [Сост. Ю. А. Сандулов]; Научные редакторы: А. С. Колесников, В.П.Сальников; [Пер. С. Э. Никулина]. – СПб. : Лань, 1999. – 222 с.*

Г. В. Христокін

СИСТЕМА ФІЛОСОФСЬКОЇ ОСВІТИ ВІЗАНТІЇ

Актуальність розгляду проблеми філософської та теологічної освіти зумовлена тим, що європейська культура, і вітчизняна зокрема, є наступницею не лише середньовічно-схоластичної, але й середньовічно-візантійської, які, в свою чергу, продовжують елліністичну традицію вивчення філософії. Дослідженню питання розвитку візантійської культури і освіти загалом присвячено праці А. Болгової [2], С. Гукової [3], А. Джурінського [4], А. Огнева [8], Ф. Успенського [14], О. Харченко [2]. А безпосередньо вивчали особливості становлення філософської та теологічної освіти у Візантії Іларіон Алфеев [6], А. Дьяконов [5], О. Манохіна [7], В. Саврей [9; 10; 11], З. Самодурова [12; 13], Ю. Чорноморець [17].

У візантійському суспільстві залишається класична світська система освіти елліністичної доби, яка довгий час існувала в умовах релігійної держави і панування церкви. В основу освіти було покладено сім вільних мистецтв, які являли собою не стільки шкільну чи класну систему, скільки були загальною нормою знання [1]. Здобути освіту означало отримати класичну освіту, яку надавали різні світські заклади освіти в Афінах, Олександрії, Константинополі, Антіохії, тощо.

Навіть після перетворення християнства на державну релігію, хоча церква і вимагала освічених людей, «християнство не створило на грецькому Сході свого навчального закладу» [12, с.480]. Церква бере на себе позашкільну освіту і виховання в сім'ї та опікується ідеологією суспільства, а вся система шкільної та університетської світської освіти залишається в руках держави. Не дивлячись на релігійність візантійців, освіта була повністю світською, релігійний елемент в ній був незначний і формальний. Християнство, прийняв міри безпеки, адаптується до язичницької освіти. В якості підручників та текстів для коментування у школах Візантії використовували праці язичницьких письменників і пам'ятки християнської писемності. Програма розрахована на здобуття загальної світської освіти. «Шкільний матеріал містив суто світське знання. Лише з часом у світську освіту були включені елементи церковного освіти, але вони були обмежені релігійно-етичною сферою» [12, с.480]. Хоча вивченню богослов'я у Візантії приділяли великої ваги в межах візантійської освіти не було місця богослов'ю як окремої дисципліни.

У Візантії, як і в епоху еллінізму, існувала *треступінчата система освіти*: граматики, риторики, філософії. Повний курс світського навчання складався з початкового курсу орфографії, предметів тривіуму (граматика, риторика, філософська пропедевтика), квадрівіуму (математика, музика, астрономія, фізика) і вищого філософсько-теологічного курсу. Зрозуміло, що пройти весь курс освіти в одному навчальному закладі було не можливо. У навчальних закладах різного ступеню складності можна було поступово отримувати освіту [14].

Кожен курс в основі відтворював класичну систему освіти до якої в подаль-

шому додавали християнські елементи. Відповідно, суто християнської системи освіти у Візантії не було, навчання відбувалося по класичним методикам на матеріалі спершу класичних, а потім і християнських авторів.

Спочатку йшла найелементарніша *школа «граматіста»*, яка розглядалася як дошкільна освіта і де вивчали орфографію. Власне шкільну освіту складали *школа «граматика»* та *школа ритора*, де студент навчався досконало володіти класичною грецькою, вміти читати, писати, розмовляти еллінською мовою. Тут вивчали твори класичних авторів і згодом християнських письменників [8].

Завершувала початковий курс *школа філософа* де студент отримував базові знання з філософської пропедевтики. Власне університетський курс починався саме в школі філософа, коли після засвоєння предметів тривіуму, студент, при бажанні, переходив до вивчення предметів квадрівіуму, після чого повертався до філософії на новому етапі.

Нас власне цікавить вивчення предметів курсу філософії, яку візантійці називали «наукою наук», «мистецтвом мистецтв», вищим знанням про «істинно суще». Головними предметами філософії виступали світ, людина і Бог. Для систематичного їх вивчення виступали «логіка», «натурфілософія», «метафізика». Традиційний предмет «етика» як окрема дисципліна не вивчалася так як моральну сторону загальної освіти брало на себе християнство. Відповідно навчання у школі філософа проходило у три етапи. Так само як і на етапах граматики та риторики, до класичного змісту філософських дисциплін з часом стали додавати власне християнські вчення.

Наукові погляди візантійців не можна назвати оригінальними вони повністю відтворюють здобутки античної науки. Важливо, що використовували самі перодові досягнення науки доби античності та еллінізму [12; 13].

Спочатку філософію вивчали як *загальну пропедевтику*, предметом якої ставало освоєння загальних законів і правил мислення, засвоєння теорії аргументації та дискусії. Навчання включало вивчення логіки, структури і завдань філософії, основних її понять і категорій, тобто своєрідного філософського словника. В якості керівництв для вивчення логіки використовували «Органон» Аристотеля та «Вступ до категорій Аристотеля» написаний Порфирієм. Паралельно вивчали історію філософії де знайомили учнів з поглядами самих відомих філософів, розповідали особливості їх систем. На цьому етапі філософська освіта для більшості завершувалася. Для тих хто продовжував навчатися вивчали предмети квадрівіуму [1; 17].

На другому етапі філософської освіти вивчали *математичні дисципліни і натурфілософію*, предметом яких був світ, природа. Їх значення було надзвичайно велике: вони підготовлювали розум до сприйняття вічних, ідеальних істин. Вивчення математики тренувало розум, розвивало мислення. *Математичні дисципліни* включали арифметику і геометрію, вивчення яких здійснювалося, як правило, по керівництвам написаним ще в добу еллінізму. Арифметику вивчали по «Вступу в арифметику» Нікомаха з Гераси, «Арифметиці» Діофанта. Геометрію вивчали по працях Евкліда «Початки», Герона Олександрійського «Метрика». Обов'язковою поряд з математичними було вивчення *музики* (теорії гармонії). Завершували курс *натурфілософські дисципліни* – астрономія (з астрологією), фізика (разом з біологією). Зокрема, в астрономії панувала теорія геоцентризму і кулеподібності Землі, які вивчали по творах Евкліда, Арата з Сол, Геміна – авторів I ст. до н.е., але самим поширеним був «Альмагест» Птолемея. Фізику вивчали по творах Аристотеля та його коментаторів і послідовників. На цьому етапі обмежувалися відтворенням античної натурфілософії і не викладали ніякої власне християнської космології [1; 12; 17].

На третьому етапі приступали до вивчення *філософської метафізики*, філософії як науки. Тут філософія виступала як філософська теологія. Її предметом були ідеально суще, суще як таке. Заняття проводили за неоплатонічною схемою –

спочатку твори Аристотеля як вступ, а потім Платон. Останній вивчався за схемою вивчення 12 діалогів запропонованої Ямвліхом [1; 17].

Важливо звернути увагу на те, що християнська теологія в «школах ранньої Візантії як предмет відсутня. Пам'ятки християнської літератури використовували у рідких випадках і головним чином в кінці VII ст.» [12, с.494].

Повну освіту отримали дуже не багато, як правило керівники шкіл Афін, Олександрії, Константинополя, Сирії та їх помічники. Серед них переважаюча кількість античних філософів-неоплатоників і дуже незначна кількість християн. Переважаюча більшість християнських авторів закінчила лише початкові школи граматики і риторики, ще менша частина ознайомилися з філософською пропедевтикою і майже одиниці освоїли повний курс філософії [9; 10; 11].

У зв'язку з тим, що під час викладання не існувало суворої дисциплінарної системи викладання, то ознайомлення християнських авторів з філософією було не систематичним, вони відвідували лише ті предмети які їм подобалися. Вивчення граматики і риторики «складало основу занять у школах Візантії. Вивчення предметів квадріуму було відкрито одиницям, і лише дуже небагато хто з візантійців оволодівав ними. Після засвоєння арифметики, геометрії, музики, астрономії і фізики приступали до ознайомлення з так званим чистим знанням чи метафізикою, з метою дослідження природи суцього і пізнання вищого блага. Завершували курс навчання заняття першою філософією під якою у Візантії розуміли теологію» [13, с.384].

Змістовно під час навчання в школі філософії студенти отримували завершену неоплатонічну систему в якій були інтегрованими Аристотель, Платон, стоїчна етика. Абсолютно в античному неоплатонічному дусі виглядала логіка, космологія, астрономія, географія. Їх викладачами були учні неоплатоників. Таким чином, ми зустрічаємося з цікавим випадком коли у ортодоксальній Візантії існувала система світських навчальних закладів де викладали по суті античну неоплатонічну систему філософії.

Як ми знаємо вихідці цих закладів ставали державними сановниками, викладачами, церковними ієрархами, богословами. Отже, певним чином можна говорити про те, що античний неоплатонізм, як він викладався в системі візантійської освіти, виступав пропедевтикою до формування власне християнського неоплатонізму. Принаймні, усі представники грецької патристики, які розвивали філософію східно-християнського неоплатонізму спочатку добре засвоювали базову систему знань (граматику, риторику, філософію), а потім на основі отриманого знання створювали власний християнський неоплатонічний синтез. Саме серед тих, хто пройшов повний курс філософської освіти були ті, що стали видатними мислителями грецької патристики. В першу чергу це стосується кападокійців, Псевдо-Діонісія Ареопагіта, Максима Сповідника. Саме ці мислителі задали специфіку грецької патристики як філософії, як християнського неоплатонізму. І наявність у них повної філософської освіти, рідкої для інших, була фундаментом, завдяки якому християнський неоплатонізм відбувся.

На жаль, система філософських ідей християнського неоплатонізму ніде систематично не викладалася [15]. Власне навчального закладу де б викладалася християнська філософія так і не було створено. Кожен раз коли виникав чи відновлював своє життя вищий навчальний заклад, він викладав систему світських дисциплін з традиційним поділом на три етапи.

Філософський неоплатонічний синтез здійснювали окремі грецькі отці у своїй творчості [15]. А в суспільстві переважала думка, що вищим знанням над філософією є теологія, дисциплінами якої були екзегеза, гомілетика, літургіка, апологетика, догматика та знання Писання. Ці дисципліни, тобто теологію як систему навчальних дисциплін засвоювали в духовних навчальних закладах і школах, але в них, як правило, не було розгорнутої системи викладання філософії. Остання зводилася до

викладання елементарних знань з логіки та історії філософії [16].

Не здобувши інституціональної підтримки в Церкві і залишаючись поза увагою системи світської освіти система ідей філософії східно-християнського неоплатонізму існувала у більш чи менш розробленому вигляді в творчості окремих грецьких отців. Церква використовувала ті здобутки християнських неоплатоніків, які адекватно тлумачили одкровення і навпаки, відкидала ті, що робили це невдало. Навряд чи можна вважати систему філософських ідей східно-християнського неоплатонізму пануючою, або офіційною філософською ідеологією патристики. Її провідниками були найвидатніші представники грецької патристики, певна філософська традиція до якої належали теологи олександрійсько-оригеністського спрямування: Афанасій Олександрійський, псевдо-Діонісій Ареопagit, кападокійці, Іоанн Скіфопольський, Максим Сповідник, Іоанн Дамаскін [15].

І коли стала занепадати офіційна університетська освіта, у певний занепад прийшла і філософія християнського неоплатонізму. Відсутність великої кількості високо освічених церковних діячів, швидко привела до зниження теоретичного рівня здобутків філософії. Вже в часи Максима Сповідника стали відчутними наслідки заборони викладати у вищих навчальних закладах язичницьким вченням. Загальний рівень богословського дискурсу суттєво знизився. Максим виступає тут виключенням пояснення якому треба шукати в можливих особистих зв'язках з останніми афінськими неоплатоніками [17].

Але існували і вищі богословські навчальні заклади в яких вивчали поряд з світськими і богословські дисципліни. Такими закладами були Олександрійська богословська школа і Константинопольська. Увесь круг наук в Олександрійській школі, обґрунтований Климентом і Оригіном, розпадався на *три групи*: 1) *eniklikio matemata* - шкільні науки (дисципліни квадріуму); 2) філософія; 3) богослов'я. В коло наук не входила риторика, яка замінена діалектикою. Існує думка, що в олександрійській школі на кожному етапі паралельно з цими дисциплінами вивчали дисципліни християнської теології для того, щоб одразу формувати ставлення учнів до наук і філософії [5, с.21]. Це давало змогу відштовхуючись від протилежного побудувати власну християнську систему знань.

З шкільних наук проходили: діалектику (чи логіку), математичні науки (арифметику, геометрію), астрономію і фізику, які вивчалися як пропедевтика до власне філософії. Але «*eniklikio matemata* в Олександрійській школі займала лише службове місце і знайомство з ними зосереджувалося лише на нижчому ступені учбового курсу» [5, с.15]. На той час вже стало загальним місцем, що математичні та природничі науки не мали самостійного значення і були служницями філософії. Усі чотири предмети цього етапу в олександрійській школі проходили приблизно за рік, учнів дуже швидко знайомили з результатами наук, щоб перейти до наступного етапу. Паралельно з шкільними науками на тому самому ступені вивчали і першу богословську науку – апологетику (Климент Олександрійський, Педагог I, 1), що давало можливість одразу робити порівняння і висновки. У нас немає даних про якісь самостійні ідеї християн на цьому етапі. Усе це говорить про досить поверхневий рівень засвоєння *eniklikio matemata* в Олександрійському училищі.

Філософія займала більш серйозне місце в системі освіти олександрійської школи. Її вивчення поділялося на два підетапи: етика (Григорій Чудотворець, Вдячна промова Оригену IX-XII; Климент Олександрійський, Педагог I; Климент Олександрійський, Стромати I, 1.) та метафізика (Григорій Чудотворець, Вдячна промова Оригену XIII-XIV; Климент Олександрійський, Педагог I; Климент Олександрійський, Стромати I, 1). Але вони вивчалися еклектично, як історія етичних і філософських вчень. Завданням курсу було довести відносний характер усіх філософських пошуків і етичних вчень у порівнянні з вищою і остаточною теологіч-

ною істиною Христа. Так як християнська школа не визнавала ні одну з існуючих філософських систем істинною, а також враховуючи той важливий факт, що за часів викладання Климента та Орігена ще не було здійснено остаточного неоплатонічного синтезу Плотіном, то філософія сприймалася як сукупність часто суперечливих і розрізнених істин, які мали не більше як пропедевтичне значення для християн у вивченні остаточної істини одкровення. Учні за рік знайомилися з ученнями етичними і філософськими ідеями піфагорійців, стоїків, Аристотеля, Платона. Однак, «з усього видно, що філософські науки не вивчалися в якості самостійних дисциплін». Навіть у такому спрощеному вигляді існувала загроза для учнів захопитися хибним змістом чужих ідей, тому паралельно з філософією викладалися християнські дисципліни: паралельно етиці викладали християнську мораль, а метафізиці – догматика [5, с.18, 21]. Завершала богословську освіту алегорична екзегеза (Григорій Чудотворець, Вдячна промова Орігену XV). Тобто, в програмі курсу олександрійської школи вперше побудовані предмети систематичної теології: апологетика, моральна філософія, догматика, або істинна християнська філософія. З того, що трьом предметам філософії (діалектика, етика, метафізика) протиставляється аналогічні християнські дисципліни (апологетика, мораль, догматика) і враховуючи прагнення Орігена до систематизації християнського вчення можна зробити припущення про те, що під час навчання був запропонований перший систематичний виклад християнського вчення. А так як нами вже встановлено, Оріген першим створив неоплатонічний синтез взагалі і в християнстві зокрема, то можна припустити, що перша система християнського неоплатонізму могла викладатися в олександрійській школі. Тобто, Оріген протиставив еклектиці в елліністичній філософії свій варіант неоплатонічного синтезу і спробував викладати християнське вчення у систематичному вигляді.

Після занепаду олександрійської богословської школи у середині V ст. богословські предмети за деякими даними могли вивчатися у Константинополі. Але чітких свідчень про постійне існування богословської школи в Константинополі немає, тим більше немає можливості говорити про склад курсу та навчальні дисципліни. Це ще раз підтверджує попередній висновок про те, що філософія християнського неоплатонізму в системі богословських шкіл Візантії не викладалася. Його виникненню та поширенню ми можемо завдячувати лише зусиллям найвидатніших грецьких отців, які у своїх творах здійснювали неоплатонічний синтез, який ніколи систематично не викладався.

Список використаних джерел

1. Адо И. Свободные искусства и философия в античной мысли / И. Адо. – М.: Греко-латинский кабинет Ю. Шичалина, 2002. – 475 с.
2. Болгова А., Харченко О. Идейные основы христианской школы и воспитания в ранневизантийской традиции / А. Болгова, О. Харченко // <https://cyberleninka.ru/article/v/ideynye-osnovy-hristianskoy-shkoly-i-vospitaniya-v-rannevizantiyskoy-traditsii>.
3. Гукова С. Школа и образование в поздней Византии / С. Гукова // *Культура Византии. – В 3-х тт. – Т. 3. – XIII – первая половина XV в. / Ответ. Ред. Г. Г. Литаврин. – М.: Наука, 1991. – С. 395-411.*
4. Джурицкий А. Воспитание и школа в Византии / А. Джурицкий // <http://www.km.ru/referats/44EDEA88CD274866A6B0B557B2834453>.
5. Дьяконов А. Типы высшей богословской школы в древней Церкви III–VI вв. / А.П. Дьяконов // *Ученые записки Российского православного университета ап. Иоанна Богослова. Вып. 3: Патрология. М., 1998.*
6. Иларион (Алфеев). Православное богословие на рубеже эпох / Иларион Алфеев. – изд. 2-е, дополн. – К.: Дух і літера, 2002. – 525 с.
7. Манохина О. История богословского образования в Ранней Византии / О. Манохина: дис. ... кандидата исторических наук: 07.00.03 / О. Манохина. – Белгородский государственный национальный исследовательский университет. – Белгород, 2013. – 186 с.
8. Огнев А. Система образования в Византийской империи / А. Огнев // <http://www.bogoslov.ru/text/1453971.html>.
9. Саврей В. Александрийская школа в истории христианской мысли / В.Я. Саврей: Учебной пособие. – М.: Изд. Московского ун-та, 2012. – 232 с.
10. Саврей В. Антиохийская школа в истории христианской мысли / В.Я. Саврей: Учебной пособие. – М.: Изд. Московского ун-та, 2012. – 232 с.
11. Саврей В. Каппадокийская школа в истории христианской мысли / В.Я. Саврей: Учебной пособие. – М.: Изд. Московского ун-та, 2012. – 256 с.
12. Самодурова З. Школы и образование / З.Г. Самодурова // *Культура Византии. – В 3- тт. –*

Т.1. - IV – первая половина VII в. / Ответ. Ред. З. В. Удальцова. - М.: Наука, 1984. – С. 478-503. 13. Самодурова З. Школы и образование / З.Г. Самодурова // Культура Византии. – В 3- тт. - Т.2. - Вторая половина VII–XII в. / Ответ. Ред. З. В. Удальцова и Г. Г. Литаврин. - М., Наука, 1989. – С. 366-400. 14. Успенский Ф. Очерки по истории византийской образованности / Ф. Успенский. - С-Пб: Типография В.С.Балашева, 1891. – 399 с. 15. Христокін Г.В. Філософія грецької патристики як східно-християнський неоплатонізм / Г. Христокін // Практична філософія: [зб. наукових праць]. - К.: Вид-во. Центр практичної філософії, 2006. – № 2 (20). – С. 180-189. 16. Христокін Г.В. Мислителі грецької патристики про структуру філософії / Г. Христокін // Практична філософія: [зб. наукових праць]. - К.: Вид-во. Центр практичної філософії, 2010. – № 4. – С. 235-243. 17. Чорноморець Ю. Візантійський неоплатонізм від Діонісія Ареопіта до Геннадія Схолярія / Ю. Чорноморець. – К.: Дух і літера, 2010. – 568 с.

О. А. Вячеславова

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ОБРАЗОТВОРЧОЇ МОВИ: М. МЕРЛО-ПОНТІ ТА Ф. ДЕ СОССЮР

Проблема смислу, притаманного твору мистецтва, впродовж XX століття посідала помітне місце у західній естетиці. До аналізу її застосовувались вчення семантичного, феноменологічного, семіотичного спрямування, проте у 1990-і роки, з кризою західного теоретичного мистецтвознавства, прийшло розуміння того, що задовільного вирішення зазначене питання не здобуло. В українській філософсько-естетичній думці питання природи смислу в образотворчості не зазнало тематизації, хоча існує зацікавлення вітчизняних мистецтвознавців питанням мови мистецтва. Показово, що в комплексній колективній монографії (за редакцією М.Поповича), присвяченій теорії смислу, в тому числі в гуманітаристиці, мистецька проблематика як автономна ланка наукового пошуку відсутня [5]. Це дозволяє припустити, що у мистецтвознавців для подібного дослідження недостатньо концептуальних засобів, в той час як для філософів зазначена проблема нецікава.

Відзначимо, що, попри теоретичне оновлення пострадянської естетичної думки останніх десятиліть, деякі важливі філософські концепції, продуктивні щодо вивчення мистецтва, все ще залишаються поза увагою науковців, зокрема, і феноменологічна естетика М. Мерло-Понті, в якій питання мови мистецтва та природи образотворчого смислу посідало важливе місце. З початку 1990-х років і дотепер у західному інтелектуальному просторі триває ренесанс філософії Мерло-Понті [15]. Дослідники його творчості, згуртовані діяльністю «Міжнародного кола Мерло-Понті» (*Internationale Merleau-Ponty Circle*), проводять щорічні конференції, два десятиліття видається присвячений мерлопонтіані міжнародний журнал «Chiasmi International», з'явилась низка досліджень пізньої творчості мислителя, його онтології та естетики, зв'язків його філософії з мистецтвом, внаслідок чого постав новий образ «невідомого» Мерло-Понті, чия філософська значущість була раніше недооціненою. Питання мистецтва у філософії Мерло-Понті привертає величезну увагу західних філософів, естетиків, мистецтвознавців, художників. До того спричинилась заявлена ним онтологічна пріоритетність мистецтва, яку дослідив Глен Мазис [13]. Галеном А.Джонсоном, Мауро Карбоне було висвітлено відношення ідей Мерло-Понті з творчими настановами П.Сезанна, П.Клеє, М.Пруста [8; 10]. В працях Д.Ландеса, В.Фоті, Р.Каушика концепція вираження, зокрема, вираження в мистецтві розглядалась як центральна тема думки філософа, навколо якої зосереджувались інші позиції його феноменології [12; 16; 11]. Порівняно з цим залучення ідей феноменолога до пострадянського філософсько-естетичного дискурсу має обмежений і фрагментарний характер [1, с.13]. Між тим уважне прочитання пізніх праць філософа («Око і дух», «Непряма мова та голоси мовчазності», «Сумніви Сезанна», «Видиме та невидиме», «Про філософію мови», «Робочі записи») дозволяє припускати, що позиції феноменолога здатні виступати філософським обґрунтуванням естетичної теорії образотворчого тропосу, яка могла б бути способом концептуалізації проблеми мови мистецтва.

Мову живопису філософ обговорював в режимі індивідуального, або авторського

стилю [3, с.60-61]. Теорія стилю Мерло-Понті спирається на його феноменологічне вчення про сприйняття. Запровадження у його онтології концепту плоті, перегляд фізичного пояснення естетології тілесності вело філософа до заперечення сприйняття як репродукції, до опрацювання «філософії бачення», яку «можна було б пошукати в живописних полотнах» [2, с.22]. Остання на сторінках «Видимого та невидимого» розгортається у дослідження природи смислу, зокрема, перцептивного смислу, оскільки спростування дуалістичної розбіжності протяжності та мислення у висновку вело до нової моделі відношень видимого (речовинного) та невидимого (смыслового): «...будь-яке видиме є невидимим, ...сприйняття є несприйняттям, ...і бачити завжди означає бачити більше, ніж видно», проте «це не треба розуміти в смислі протиріччя», адже вони «один для одного є лицевим та зворотнім боками» [4, с.221, 326]. Остання теза виглядає прихованою відсилкою до Соссюра.

Єдність сприйняття та вираження, сприйняття та мови становить специфіку розуміння феномену у філософії Мерло-Понті. У зв'язку з тим сучасні західні фахівці наголошували неоднозначність, яка оточує антагонізм між феноменологічною та структуралістською традиціями. Емануель Аллоа звертав увагу на те, що взагалі генеза пізньої онтології Мерло-Понті може бути знайдена у все ще недооціненому прочитанні філософом ідей Соссюра [6]. Як зазначає Анна Фултьє, до недавня переважало твердження, що, хоча зустріч із соссюріанською теорією була важливою для еволюції філософії мови Мерло-Понті, феноменолог засновувався на помилковій інтерпретації ідей Соссюра. Проте тривалий час, наголошує дослідниця, уявлення про соссюріанське вчення, поширене як серед дослідників творчості Мерло-Понті, так і у лінгвістиці, перебувало у залежності від структуралістського розвитку ідей лінгвіста, сучасна ж соссурологія, ввівши в обіг автентичні матеріали Соссюра, які суттєво коригують розуміння канонічного для структуралізму «Курсу загальної лінгвістики», дозволяє по-новому, в деталях оцінити і реальний вплив останнього на феноменологію Мерло-Понті [9]. Беата Ставарська дійшла висновку, що здійснене філософом неортодоксальне прочитання «Курсу» як сумісного з феноменологічною традицією, раніше кваліфіковане як помилкове, насправді ідентифікує феноменологічний вимір в тексті «Курсу» всупереч домінуючому структуралістському підходу. Отже, рукописні тексти Соссюра підкріплюють релевантність тлумачення Мерло-Понті [14].

«Дволикий акт» циркуляції-обертання «бачити-бути побаченим» Мерло-Понті розгортає у концепцію «сприйняття як діакритичної, відносної системи, що складається з опозицій», тобто, влаштованої подібно до мови [4, с.345-346, 291]. На його думку, «Соссюрівський аналіз відношень між означниками, а також відношень означника до означуваного і між значеннями (як розбіжностями значень) підтверджує ...ідею *сприйняття як відхилення* по відношенню до певного рівня...» [4, с.278]. Під впливом вчення Соссюра філософ висунув власну діакритичну концепцію значення як розбіжності [4, с.302].

Поняття «відхилення» виявилось одним із ключових термінів книги «Видиме та невидиме». Запропоноване Мерло-Понті розуміння сприйняття як відхилення зобов'язано генезою новому тлумаченню інтенційності, щодо якої філософ зазначав: «Ми володіємо не свідомістю, що конститує речі ...ми володіємо разом з нашим тілом, нашими чуттями, нашим поглядом, нашою здатністю розуміти мовлення і говорити мірами для буття, *вимірами*... Сприйняття світу та історії є практикою цього вимірювання, виявленням його *відхилення* або його розбіжності по відношенню до наших *норм*» [4, с.151-152]. Таким чином, вже на рівні сприйняття феноменолог констатував дію діакритичного механізму утворення значення як розбіжності. Подібно до Соссюра, який зсунув проблему смислу з питання референціальності на питання самодиференціювання лінгвістичного поля, феноменолог переносить свої спостереження щодо сприйняття з відношень, заснованих на чуттєвих предметах та об'єктах, що сприймаються, на іманентну диференціацію чуттєвого світу. В цьому, за Е.Аллоа, полягає специфіка діакритичного тлума-

чення природи значення у феноменології Мерло-Понті [7].

Те, що «відхилення ...визначає смисл» [4, с.294], було відомо вже творцям класичної риторичної теорії, адже відношення норми та її порушення, відхилення від неї утворює структуру риторичної фігури, наслідком якої є породження непрямого смислу. Тому зовсім не випадковою є запропонована Мерло-Понті характеристика образотворчого стилю у термінах «норми та відхилення від норми» [3, с.61], оскільки фігури та тропи як образні операції та прийоми, здійснювані митцями, належать до системи стильових феноменів. Таким чином, простежується кореляція настанов риторичної теорії, за якими відношення норми та її порушення утворює механізм породження непрямого смислу, та діакритичної концепції значення як розбіжності, запропонованої Мерло-Понті, що дозволяє припустити релевантність останньої як теоретичного знаряддя у філософсько-естетичному аналізі феномену образотворчого тропосу.

Список використаних джерел

1. Вдовина И.С. Морис Мерло-Понти / И.С.Вдовина // *Феноменология во Франции (историко-философские очерки)*. - М.: «Канон+», РООН «Реабилитация», 2009. - с.15-106;
2. Мерло-Понти М. Око и дух / пер. А.В. Густыря. - М.: Искусство, 1992. - 63 с.;
3. Мерло-Понти М. Косвенный язык и голоса безмолвия / Морис Мерло-Понти // *Знаки*; пер. И.С.Вдовиной. - М.: Искусство, 2001 - с.44-94;
4. Мерло-Понти М. Видимое и невидимое / пер. О.Н. Шпараги. - Мн.: И.Логвинов, 2006. - 400 с.;
5. Попович, М.В. (Ред.). *Теорія смислу в гуманітарних дослідженнях та інтенціональні моделі в точних науках*. - Київ: Наукова думка, 2012. - 456 с.;
6. Alloa E. *La chair comme diacritique incarnée* // *Chiasmi International*. - 2009. - Vol. 11. - p.p.249-262. dx.doi: 10.5840/chiasmi20091143;
7. Alloa, E. *The Diacritical Nature of Meaning: Merleau-Ponty with Saussure* // *Chiasmi International*. - 2013.- Vol.15. - p.p.167-181. dx.doi: 10.5840/chiasmi20131516;
8. Carbone M. *La visibilité de l'invisible: Merleau-Ponty entre Cézanne et Proust*. - Hildesheim-Zurich-NY: Georg Olms Verlag, 2001. - 194 p.;
9. Foullet A.P. *Merleau-Ponty's Encounter with Saussure's Linguistics: Misreading, Reinterpretation or Prolongation?* // *Chiasmi International*. - 2013. - Vol. 15. - p.p.129-150. dx.doi: 10.5840/chiasmi201315144;
10. Johnson G.A. *On the Origin(s) of Truth in Art: Merleau-Ponty, Klee and Cézanne* // *Research in Phenomenology*. - 2013. - Vol. 43 (3). - p.p. 475-515, DOI:10.1163/15691640-12341271;
11. Kaushik R. *Art, Language and Figure in Merleau-Ponty: Excursions in Hyper-Dialectic*. - NY: Continuum, 2013. - 156 p. DOI: 10.5040/9781472545473;
12. Landes D.A. *Merleau-Ponty and the Paradoxes of Expression*. - NY: Bloomsbury Academic, 2013. - 224 p. - DOI: 10.5040/9781472548061;
13. Mazic G. A. *Merleau-Ponty and the Face of the World: Silence, Ethics, Imagination and the Poetic Ontology*. - NY: SUNY Press, 2016. - 414 p.;
14. Stawarska B. *Uncanny Errors, Productive Contresens. Merleau-Ponty's Phenomenological Appropriation of Ferdinand de Saussure's General Linguistics* // *Chiasmi International*. - 2013. - Vol. 15. - p.p. 151-165. - dx.doi: 10.5840/chiasmi20131515;
15. Vallier R. & Froman W.J. & Flynn B. (Ed.). *Merleau-Ponty and the Possibilities of Philosophy: Transforming the Tradition*. - NY: SUNY Press, 2009. - 310 p.;
16. Voti V.M. *Tracing Expression in Merleau-Ponty: Aesthetics, Philosophy of Biology and Ontology*. - Evanston: Northwestern University Press, 2013. - 184 p.

Є. М. Чорноморець

МАКСИМ СПОВІДНИК ПРО ПРИНЦИПИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Видатного візантійського мислителя Максима Сповідника (VII ст.) називали філософом не тільки за високий рівень освіченості та володіння діалектичною майстерністю, а і за глибину осмислення філософських проблем, які, зокрема, ставила перед свідомістю християнська віра. Численні дослідження середньовічної європейської філософсько-богословської думки та культури загалом показали її вплив на історію науки та техніки (А.Койре, П.Гайденко, В.Зубов, А.Доброхотов, А.Нікіфоров, Т.Пікашова, Л.Шашкова, А.Лекторський, А.Гуревич, Ж. Ле Гофф, У.Еко та ін.). Дослідження філософії візантійської патристики відкривають специфічне для даної культури розуміння ідеалу розумного ставлення до навколишнього світу та шляхів його досягнення. Так, при осмисленні екологічної проблематики, шляхів подолання екологічної кризи сучасні мислителі також звертаються і до

набутків патристичної думки (Ж. Бакстер, Т.Горичева та ін.).

Традиційним для патристичної думки є сприйняття природи у першу чергу як книги, символу Бога-Творця [6, с.65; 3, с.28] та «училища благочестя» [1, с. 187-188], тобто скарбниці повчальних прикладів. Також патристична думка наслідує біблійне вчення про людину як найпрекрасніше створіння та володаря світу [2, с.63-65]. Тобто світ, за патристичною думкою, створений **для** людини в усьому багатстві її потреб: як середовище існування (забезпечення тілесної життєдіяльності), як предмет пізнання та засіб Богопізнання (у своєму влаштуванні відповідає пізнавальним здібностям людини, є пізнаваним), як допоміжний засіб на шляху морального самовиховання, а також як предмет піклування та хазяйнування (Бут.1:28). Для антропології Максима Сповідника важливим є вчення про людину як мікрокосм: у самій своїй душевно-тілесній природі людина є подібною до світу [7, р. 73]. Здатності відчуттів влаштовані таким чином, що людина може сприймати чуттєву даність світу та отримувати радість від споглядання його краси [4, с.106]. Розум є здатністю до споглядання ідеальної основи світу (Максим Сповідник позначає її терміном «логос») та Бога [4, с.106]. Для середньовічної думки загалом було властиве уявлення про ієрархічний характер світу та людини. Так, призначення розуму, за Максимом Сповідником, полягає не тільки у спогляданні, а і у керуванні поведінкою людини, визначенні цілей її діяльності та засобів здійснення даних цілей [4, с.139].

За Максимом Сповідником шляхом до розумного господарювання є виховання людиною у собі безпристрасного, неегоїстичного ставлення і до природного світу, і до людей, і до культурних набутків. Таке самовиховання носить аскетичний характер та полягає у встановленні правильної внутрішньої ієрархії. Для етики та аскетичної Максим Сповідника є важливим поняття цілі (telos - ціль існування речі та світу в цілому, skopos - ціль вчинку людини, намір). Поняття логосу речі (думки Бога, за якою створено дану річ, яка визначає річ у її існуванні) у Максима Сповідника включає і закон її розвитку, і встановлену Богом ціль (telos) її існування. Закони існування та розвитку речей, за Максимом Сповідником, може порушувати тільки Бог. Людина як розумна істота може пізнавати логоси речей (закони та цілі їх існування). А як наділена свободою, використовувати як власне тіло, так і речі людина може у цілях (skopos), які не співпадають із цілями, заданими природою цих речей, із їх призначенням (telos) [4, с.117]. Дія згідно із логосом речі (законом та ціллю) підтримує загальну гармонію (благовлаштування, diakosmesis) світу, а дія згідно із невірною ціллю - руйнує. Якщо пізнання законів світу та використання речей згідно із законами є доступним і для пристрасного розуму, то пізнання цілей (telos) є можливим тільки за умови досягнення безпристрасності [4, с.218-219]. За Максимом Сповідником, пізнання логосів носить не дискурсивний характер, не є узагальненням чуттєвого досвіду. Пізнання логосів є їх спогляданням, яке стає можливим, коли ум людини перестає, за виразом мислителя, постійно «обертатись» серед чуттєвих речей [4, с.114], а виконує своє власне призначення - споглядання Бога та його думок-волінь щодо світу (логосів) [4, с.106, 139]. Таке неегоїстичне, позбавлене практичної зацікавленості споглядання носить естетичний характер (є спогляданням краси логосу кожної речі, краси світу у його цілісності та доцільності) [4, сс.98, 106, 130]. За Максимом Сповідником, саме при такій налаштованості ума - вмінні приборкати пристрасті, керувати поведінкою, пізнавати смисл існування світу [4, с.139] - людина і стає дійсним володарем світу [5, с.141-142], оскільки може ставити правильні цілі (skopos) власної діяльності (узгоджувати власну діяльність із об'єктивними цілями (telos)). Отже, вміння побачити світ із перспективи його цілісності, доцільності та краси, а не із перспективи власного пристрасного бажання, безпосередньої користі, і є умовою розумного господарювання, адже уможливорює використання речей згідно із цілями їх існування. Така розумна діяльність не руйнує та не спотворює самі речі та світ в цілому.

Спостереження Максима Сповідника не можуть бути безпосередньо трансформовані і використані у формальних методиках та правилах підприємницької та

загалом господарчої діяльності. У той же час, як і будь-які філософські роздуми, вони відкривають певний горизонт розуміння специфіки людського ставлення до навколишнього середовища, підходів до не просто продуктивного, а творчого господарювання.

Список використаних джерел

1.Бастер Ж. Песнь творения / Бастер Ж. // Христианство и экология. СПб.: Изд-во РХГИ, 1997. - С. 176-317. 2.Бычков В.В. Малая история византийской эстетики / Бычков В.В.; К.: «Путь к истине», 1991. - 406 с. 3.Карабыков А.В. Логос и глагол. Символ, слово, речевое действие в культуре христианского средневековья / Карабыков А.В.; СПб.: ИЦ «Гуманитарная академия», 2013. - 352 с. 4.Максим Исповедник. Творения. Т.1. / Максим Исповедник; М.:Мартис, 1993. - 354 с. 5.Максим Исповедник. Творения. Т.2. / Максим Исповедник; М.:Мартис, 1993. - 286 с. 6.Михайлов П.Б. Категории богословской мысли / Михайлов П.Б. М.: Изд-во ПСТГУ, 2013. - 310 с. 7.Thunberg L. Man and cosmos / Thunberg L.; New York, 1985. - 184 p.

М. Г. Мурашкін

АРІЇ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я І ЇХ РОЗУМІННЯ БОГА

Всім народам відкривався Бог. Це в природі людини. Але факт розповсюдження Божественного знання з території Північного Причорномор'я є.

Ириці – це птахи, які повертаються з теплого краю.

Ирій – це теплий, сонячний край. Одного разу частина аріїв пішла в той теплий, сонячний край, звідкіля повертаються ириці. Пішла і понесла з собою Божественне знання: «Не міняй свій стан. Не вбивай живе. Засвідчуй свої спонукання».

У аріїв, які прийшли з Балтійського моря в степи Північного Причорномор'я, був патріархат; і вони вклонялись Диву, дивленню, дивуванню, Богу яскравого неба угорі й у собі. В степах Північного Причорномор'я у аріїв був матріархат і там вклонялись Богині Ладі, ладу. Степи багаті травами. Ними лікувались. Але їх і вживали, щоб змінити свій природний стан духу, порушити рівновагу і гармонію Небесного Вогню і Небесної Води. І було явлення Бога, і було сказано: «Не міняй свій стан». Це розумілось так що «не міняй свій природний стан духу, не приймай в себе те, що міняє цей стан, що бадьорить, або заспокоює». Тобто не порушуй рівновагу в собі, рівновагу Небесного Вогню і Небесної Води. Адже це не дає людині можливість засвідчувати свої спонукання.

Від того співають: «Ой, Див, Ладю!». Співають про їхню рівновагу, гармонію.

Люди займалися жертвоприношенням. Приносили в жертву тварин. Приносили в жертву живе. Але було явлення Бога, і було сказано: «Не вбивай живе». Це розумілось так, що «не вбивай життя». Не вбивай також свої непотрібні, хибні думки. Май до них теж жалість, жаль, жалобу, співчуття. Живи з ними. Але роби свою справу, а не ту, яку підказують ті хибні думки. Адже вбивство порушує можливість людині засвідчувати свої спонукання, порушує шлях до Бога.

Тому співають: «Ой, Жив, Жива, Живий!». Співають про ріст живого, про жалість і співчуття до своїх хибних думок.

Люди не володіли собою. Упадали в гнів, лютість. І було явлення Бога, і було сказано: «Засвідчуй свої спонукання». Це розумілось так, що «засвідчуй все, засвідчуй свої спонукання й думки, залишаючись собою, залишаючись в своєму справжньому Я. І ти отримаєш життя вічне, отримаєш безсмертя». Засвідчення може породити в людині Бога, Долю, Долю-двійника, яка охороняє від спокус. Це йде через Око: сльоза очищує.

Тому співають: «О Бог, Доля, Око!». Співають про шлях до стану життя вічного, до стану безсмертя.

Ще було явлення Бога, і було сказано: «Передавай ці знання іншим і життя вічне буде». Це розумілось так, що «Передавай ці знання іншим. І життя вічне буде». Дехто пішов у Ирій, в теплу сонячну країну, де життя вічне, безсмертя, пішов передати ці знання. А там була зустріч з іншими іменами Бога.

Тому співають: «О Ирїй, О ...!». І додають усілякі імена Бога: Вишній, Вішну, Брахман, Ахурамазда, Будда, Дао, Єлохїм, Ієгове, Отець Небесний, Аллах, Сварог, Дажбог, Білобог, Чорнобог, Стрибог.

Передавати знання можна і собі як іншому. Адже Ирїй – це не тільки тепла, сонячна країна, яка десь. Але це також тепла, сонячна країна у нас, в наших глибинах.

Заповіді Бога неможливо виконати досконало.

«Не міняй свій стан». Можна не вживати речовини, які змінюють стан, не пити вино. Але стан може змінити забруднене повітря, забруднена вода, нервова напруга. Тому треба старатися, намагатися як тільки можна не міняти свій стан.

«Не вбивай живе». Можна не вбивати людей і тварин, не вживати м'ясо і рибу. Але рослинна їжа теж жива. І коли ми вживаємо будь-яку їжу, в тому числі і рослину, то вбиваємо живе. Якщо ми зовсім не будемо їсти, то вб'ємо себе як живе. Тому треба старатися, намагатися як тільки можна не вбивати живе.

«Засвідчуй свої спонукання». Засвідчувати свої спонукання кожному мить неможливо. Людина відволікається у своїх думках, спокушається, зваблюється. І тоді вона не засвідчує свої спонукання, перериває процес засвідчення. Спокуса робить своє. Тому треба рано-вранці, коли сонце тільки піднімається, або коли воно над головою, поглиблено засвідчувати свої спонукання, думки, почуття, тим самим очищуючись від усіляких спокус.

Щоб був правильний ріст, а не ріст пухлини, повинна бути рівновага вогню сонця і води небесної (дощу), ототожнення і розототожнення, ек-стазу і ен-стазу (медитації), бхакті й джнани, втрачання себе і невтрачання себе, коли людина є, розпоряджається собою, відчуває себе, є собою. Правильний ріст – це коли жовте вогню сонця і синє води неба в рівновазі, в гармонії. Рівновага і гармонія протилежностей і є Бог, Породжуюча Сила, яка дає Долю Щастя.

Бог – це Доля. Спочатку саме слово «Бог» мало значення «Доля» (В.В. Иванов, В.Н. Топоров), наділяюче Долею (Українська народна обрядова поезія).

Бог є Щаслива Доля. Але тут щастя як трясця: на кого схоче, на того й нападе (А.А. Потебня). Коли на людину напало щастя як певний Вищий Стан Духу, Стан Свідомості, то від того з'являється Двійник, або Доля, або Бог, Стан Бога. То Двійник-Охоронець від усілякої біди, недолі. І тоді смерть здається неможливістю (В. Джемс).

Щаслива Доля сама нападає. Це спонтанний процес. Але щоб ця спонтанність проявилася, людині необхідно робити зусилля. Людина має досягти успіху самотійно (Є. Боженко). Пильно засвідчувати свої спонукання, думки, почуття, залишаючись собою, не втрачаючи себе. А втрачати себе треба тільки заради життя вічного.

Список використаних джерел

Боженко Є. Доля // 100 найвідоміших образів української міфології. – К.: Автограф, Книжковий дім «Орфей», 2007, – С. 47; Джемс В. Многообразие религиозного опыта. – С-Пб.: Андреев и сыновья, 1993. – С. 306; Иванов В.В., Топоров В.Н. Доля // Мифы народов мира: Энциклопедия. – В 2т. – Т.1. – М.: Советская энциклопедия, 1991. – С. 391; Потебня А.А. О Доле и сродных с нею существах // Слово и миф. – М.: Правда, 1989. – С. 496; Українська народна обрядова поезія. – К.: Школа, 2006. – С. 10.

S. Sh. Aytov

PHILOSOPHY OF HISTORY, HUMANITIES AND GLOBALIZATION PROCESSES STUDIES

The aim of humanities consists in explanation of essence, conformities, and perspectives of the social-cultural and political processes, which influence on countries and world system development. Peculiarity of modern global processes is essential, complication development and acceleration of the world dynamics. New factors of globalization have such features, as nonlinearity, bifurcations points increase, geosocial processes

chaotization.

The cause of these social-cultural, political and geopolitical transformations is the phenomena inner dynamics of the whole world-system and this separate elements, local civilizations and states. High level of the modern world system and this essential connections between own elements leads to the complication of globalization vagueness and chance growth [2, c.16]. The consequences of the globalization apparent, in particular, in apparent in the great increase of information streams quantitative indicators and this compactness.

Present intellectual process reflect the repeated increase contacts of the national economics and this essential integration, creation of unity megastucture. The forming of the whole global economics initiated the deep geocultural and geopolitical displacements in the modern world.

Obviously, that humanities have to realize the effective investigations and comprehensive give a meaning the radical changes in the globalization space. These sciences must also analyze complicated nationals, civilizations and planetary dynamics and translate this knowledge in society.

These researches tasks could be realized, in particular, with assistance of the conceptions philosophy of history, historical anthropology and globalistics. The significance of present sciences for system of humanities modernization consists in there cognitive and axiological content, which is actual for modern. development senses and this directions investigates with philosophy of history. Contemporary ukrainian thinker T. I. Yashchuk note, that named sphere of philosophy has meaning humanistic potential [3, c.44].

The historical anthropology studies the mental and social-cultural foundations of different societies of the past. The globalistics analyses essence, features and potential perspectives of the different global processes. Objectively, globalization studies are connected with this historical dimensions investigations [1, c.10-11]. Philosophy of history can impact them the larger theoretical depth and help possibility to create conceptual foundations.

The application of present scientific theoretical approaches for researches of the globalization problems have be integrated in humanities as the cognitive system. Philosophy of history is the humanistic focus of this intellectual universum, because it gives a meaning the essence and main streams of global historical processes strategic development.

References

1. Кагарлицкий, Б.Г. *От империй к империализму. Государство и возникновение буржуазных цивилизаций [Текст]* / Б.Г. Кагарлицкий. – М.: Изд-во Гос. ун-та–Высшей школы экономики, 2010. – 680 с.
2. Чешков, М.А. *Историческая сослагательность, постнеклассическая наука и развивающийся мир [Текст]* / М.А. Чешков / Одиссей. 2010. – М.: Наука, 2010. – с.14-20.
3. Яцук Т.І. *Філософія історії [Текст]* / Т.І. Яцук. – К.: Либідь, 2004. – 556 с.

О. В. Городецький

ЕКОЛОГІЧНІ МОТИВИ В ПЕЙЗАЖНІЙ ЛІРИЦІ ЛІНИ КОСТЕНКО

У пейзажній ліриці письменниці і поетеси Ліни Василівни Костенко (нар. 1930 р.) також часто натрапляємо на природні мотиви. Природа, ніби відчуваючи настрій людини, приймає болі й страждання, наснажує світлою радістю і тихим умиротворенням, дарує відчуття скороминущості суєтного людського життя й вічності навколишнього світу, й поетеса відповідає любов'ю й вдячністю:

*Чому ліси чекають мене знову,
на щит піднявши сонце і зорю. –
Я їх люблю. Я знаю їхню мову.*

Я з ними теж мовчанням говорю [1, с. 137; 4, с. 122; 5, с. 50].

Якщо річка у творах Ліни Костенко є символом стоїцизму, то ліси, сади, взагалі дерева – символом торжества життя. Природа для поетеси така ж одухотворена, як людська душа. Рідність із зеленим світом – це спорідненість з духовним космосом

нашої планети, гостре відчуття неподільності всього живого. У вірші «Послухаю цей дощ» про це сказано дуже чуйно й водночас відверто:

Цілую всі ліси. Спасибі скрипалю.

Він добре вам зіграв колись мою присутність.

Я дерево, я сніг, я все, що я люблю.

Та, може, це і є моя найвища сутність [3, с. 57].

Природа, особливо дика, вільна й свавільна, для Ліни Костенко щось значно більше, ніж просто група дерев чи стихія. Це окремий світ у світі, до речі, завжди набагато щедріший і чистіший від людського.

Ліна Костенко стає на захист природи, письменниця виступає проти людсько-го втручання. Чорнобильська тема дуже важлива для неї, поетеса провела велику частину свого життя в тих краях і не з чуток знає про трагедію, яку пережив цей край. Космічною пусткою тягне від поезії «Дзвенять у відрах крижані кружальця». Самотність природи, її мало не дитинна туга за людиною, за господарем, видає, що подія відбувається у зоні Чорнобильської аварії, у покинутому селі, біля порожньої і давно не зігрітої теплом людського щастя чи нещастя, чи й просто буденного життя, оселі:

Дзвенять у відрах крижані кружальця.

Село в снігах, і стежка ані руш.

Старенька груша дихає на пальці,

їй, певно, сняться повні жмені груш... [2, с. 322; 5, с. 536].

Цей твір викликає тривогу за природу, переживання за ті руйнування, яких завдала людина природі.

У своїй поезії «Я хочу на озеро Світязь» поетеса заявляє про своє бажання відвідати це історичне місце.

Я хочу на озеро Світязь,

в туман таємничних лісів.

Воно мені виникло звідкись,

у нього сто сот голосів.

Воно мені світить і світить,

таке воно в світі одне.

– Я Світязь, я Світязь, я Світязь!

Невже ти не чуєш мене?! [3, с. 24].

Адже, це озеро – не просто мальовничий куточок української природи, а ще й спогад про величне минуле нашого народу, про ті часи, коли це існували князі, які ходили в переможні бойові походи. Для письменниці минуле і сьогодення поєднані в один єдиний час, який не може розокремлюватися на частини.

Отже, Ліна Костенко відстоює думку про те, що людині потрібно знов поєднатися з природою. Цей священний зв'язок, який є природним для людини, був розірваний. У минулому столітті технічний прогрес досяг таких висот, що про поняття людина-природа просто забули, а в цьому столітті люди вже й не пригадують, як це – жити разом з природою. Ліна Костенко вбачає порятунок усього людства гармонійному поєднанні людини та природи. Поезії Ліни Костенко змушують стривожитись людську душу, звернути увагу на стан природи, подумати над тим, що ми з нею зробили.

Отже, природа у Ліни Костенко зображена не просто як буденний світ. Авторка акцентує увагу на звичайних явищах та подіях, природа виступає певним дивосвітом, мікрокосмосом для кожної людини. Вона дає змогу людині розвиватися, пізнавати себе, відновлювати сили. У цьому – унікальне призначення та важливість природи.

Список використаних джерел

1. Горох Г. Стилістичні особливості поетичних творів Ліни Костенко / Г. Горох // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. – 2009. – Вип. 20. – С. 134–137. 2. Дригіна А. Електронний словник рим Ліни Костенко / А. Дригіна // Літературознавчі студії. – 2013. – Вип. 39 (1). – С. 320–325. 3. Ключек Г. Ліна Костенко / Г. Ключек. – Кіровоград: Степова Еллада, 1999. – 320 с. 4. Криловець Н. Образ лісу в натурфілософській поезії Лі-

А. В. Прохоров

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ НАУЧНОГО ФЕНОМЕНА АКАДЕМИКА В.И. АНДРЕЕВА

Актуальный стимул проведённого исследования – потребность очередной апробации авторских идей путём использования их в анализе научного феномена академика Российской академии образования (РАО) В.И. Андреева (25.03.1940 – 22.04.2015). Источниковая база включала и результаты личного общения с Валентином Ивановичем. А также контентны саморазвития других лиц. В том числе И.П. Павлова [1], В.А. Сластёнина [2], К. Роджерса [3].

В.И. Андреев показал себя как педагог-практик и талантливый учёный, занявший достойное место в ряду отечественных корифеев педагогики саморазвития (А.Я. Арет, А.И. Кочетов, Л.И. Рувинский и др.). Повышенный интерес к его опыту вызвала разделяемая нами точка зрения о выходе педагогики на уровень постнеклассической рациональности и соответствующем изменении картины педагогической действительности. Целью работы стало получение представления о потенциале неординарного явления касемо педагогического содействия индивидуальному саморазвитию.

Прежде всего, эта помощь обеспечивается поучительными примерами из наследия В.И. Андреева в сравнении с аналогичной информацией о любом успешном специалисте, в частности, В.А. Сластёнине (общие и особенные составляющие их памятных образов отражены в предыдущей статье [4]). Поэтому далее перейдём к главным фрагментам обсуждения теоретических взглядов академика.

В своих поисках В.И. Андреев шёл от традиционных отечественных вопросов воспитания и самовоспитания личности, компьютерной педагогической диагностики, интенсификации творческой деятельности обучающихся 80-х годов к рассмотрению востребовавшихся проблем творческого саморазвития, конфликтологии, конкурентоспособности личности, деловой риторики, эвристического мышления, этики, мудрости, менеджмента, качества образования. Достаточным свидетельством тому служат две его монографии в прилагаемом списке литературы [5;6].

Саморазвитием (творческим саморазвитием) В.И. Андреев называл приращение личностных свойств и качеств, творение человеком самого себя. К смысловому полю этого термина относил вид деятельности, её цели, процесс, результат. Говорил о необходимости обучения и творческому саморазвитию, и искусству жизни. Указывал на наличие в творческой деятельности внутреннего и внешнего компонентов, направленных на решение конкретных задач. Но, по сути, учёт реалий окружающей действительности сочетал с ограничением смысловой трактовки категорий «человек», «самодвижение» и «человекообразная система» субъектным и образовательным форматами. Что обычно объясняется правомерностью замысла и объективной научной узостью поисков, спецификой педагогики. Однако известно, для индивидуального участника образовательных отношений важнее не личностное, а именно внешнее, сущностного вектора (наша суммарная интерпретация идей И.М. Сеченова, Н.А. Бернштейна, А. Маслоу, К. Роджерса, А.Б. Орлова и др.) саморазвитие. Мегамасштабный вариант смысловой модели данного понятия выглядит совокупностью сложных траекторных движений структурных элементов человеческого комплекса в дожизненном, прижизненном и послезжизненном объёмах пространства и времени. Подобные изображения выходят за рамки традиционной парадигмы обоснованно. Ибо ещё К.Д. Ушинский, внёсший существенный вклад в создание педагогической антропологии, говорил о недостаточности психологических знаний для человековедения. Также обстоит дело и в современной педагогике. Представители гуманистиче-

ской психологии начали включать в значение слова «человек» его личность, отношение к людям, поведение, действия, творчество, процесс внутренних изменений уже с середины XX века [3]. Сегодня в условиях рациональной модернизации прошлых достижений, для увеличения их реалистичности и потенциала педагогической помощи саморазвитию, актуализируется поступательное смысловое расширение антропологических «психологизмов». Как и применение постнеклассического конструкта человекоразмерных систем в координатах жизненного комплекса человека, его многогранной жизнедеятельности. Сделав это умозаключение, отметим, сам В.И. Андреев не идеализировал свои наработки и не исключал их последующего развития. Такая открытая позиция, прочие проявления мудрости и нравственности академика вызывают уважение и способствуют росту его авторитета.

Часть предлагаемого дискурса инициируется и фактом ориентации трудов В.И.Андреева на непрерывное творческое саморазвитие личности как человека культуры, формы сознания, позволяющей управлять собственной судьбой, внутренним саморазвитием через самодвижение внешнее. Мы объединяем эти две разнонаправленные динамики в странноаттрактивное самоизменение бинарной целостности. Называем данное саморазвивающееся «тело» «жизненным комплексом человека» (см. инновационную монографию [7]). В ней, иных текстах утверждаем и мысль о том, что опыт мастера – ценная основа новых разработок.

Подведём итог. Саморазвитие Валентина Ивановича имеет сходные и отличительные стороны в сравнении с жизнью других выдающихся учёных. Смысловое поле представления о педагогическом потенциале его научного феномена состоит из концептов подражательного образца, теоретического средства и нравственного ориентира педагогической деятельности, базисного опыта для самодвижения различных индивидов. Полагаем, что осуществлённая нами постнеклассическая концептуализация понятий «человек», «человекоразмерная система» и «саморазвитие человека» [7] вполне вписывается в русло идейной «эстафеты» академика РАО В.И. Андреева и его предшественников.

Список использованных источников

1. Прохоров А.В. Постнеклассическая ориентация концептуально-педагогического исследования опыта родительской помощи саморазвитию И.П. Павлова // *Образование и саморазвитие*. 2014. № 1. С. 59-64. 2. Прохоров А.В. Саморазвитие жизненного комплекса академика В.А. Сластёнина // *Педагогическое образование и наука*. 2015. № 4. С. 32-38. 3. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. М. : Прогресс, 1994. 480 с. 4. Прохоров А.В. Педагогический феномен академика В.И. Андреева // *Педагогическое образование: вызовы XXI века : материалы VIII Международной научно-практической конференции, посвящённой памяти академика РАО В.А. Сластёнина : в 2 ч.* Рязань : Издательство «Концепция», 2017. Ч. I. С. 26-29. 5. Андреев В.И. Концепция, законы и идеология гарантированного качества образования на основе творческого саморазвития человека (акмеокавалитология образования) : монография. Казань : Центр инновационных технологий, 2013. 296 с. 6. Андреев В.И. Педагогическая эвристика для творческого саморазвития многомерного мышления и мудрости : монография. Казань : Центр инновационных технологий, 2015. 288 с. 7. Прохоров А.В. Концептуально-педагогические основы саморазвития человека : монография. Рязань : Издательство «Концепция», 2014. 136 с.

О. О. Абакумова

ДИСТАНЦІЙНІСТЬ В ОСВІТІ: ДО ПИТАННЯ ВИТОКІВ

Освіта формується в контексті та за логікою розвитку конкретного соціального цілого. І в самій своїй суті проблематика освіти є проблематикою розвитку у включно його історичному вимірі, проблематикою відтворення і творення соціального та індивідуального, суспільного та особистісного у процесі усупільнення індивідуального та індивідуалізації суспільного в освітянській діяльності. На наше переконання, повноцінне, включно і філософське, осмислення інноваційних освітніх процесів сьогодення, пов'язаних із дистанційною освітою, неможливе без виявлення їх об'єктивної причинної зумовленості, а отже – без вивчення її витоків в

історії педагогічної теорії та практики.

Серед вітчизняних дослідників дистанційної освіти (Н. Жевакіна [1], В. Жулкевська [2], К. Корсак [3], І. Лещенко [4], О. Майборода [5], Б. Шуневич [6] та ін.) найбільш поширеною є думка про те, що основою історії зародження та основних етапів її поставання є еволюція засобів комунікації, що зумовлювала зміну характеру освітньої взаємодії на відстані. Погоджуючись із цією тезою, вважаємо за потрібне додати: ... в напрямку від засобів до відносин, ідей та інституцій.

Дослідницька позиція автора полягає у тому, що засоби – це матеріальна, інструментально-технологічна умова існування дистанційної освіти, але вони (засоби) не вичерпують її суті, бо приречені бути чимось не більше, аніж способом передачі інформації, а саме умовою трансформації способів взаємодії. Проте, це умова необхідна, хоч і недостатня. Ця інструментально-технологічна умова опосередкованої комунікації з необхідністю трансформує спочатку відносини людей, соціальну форму, а потім – педагогічні ідеї і способи здійснення та організацію освіти, у тому числі дистанційної.

Як тільки ми відходимо від інструментального підходу до дистанційної освіти і починаємо розглядати її комунікаційні, культуро- та людинотворчі можливості, одразу постає новий теоретичний вектор і, відповідно, вимір дослідження.

За етимологією слово «дистанція» походить від латинського «distantia», що означає водночас і просторову відстань, і проміжок у часі, а дієслово «distare» означає бути віддаленим або розділено стояти, бути роз'єднаним у просторі та часі. Тому дистанційність (дистантність, дистанціювання) у філософському плані розкривається як опосередкування – така діалектична єдність безпосереднього та опосередкованого, у якій ці два моменти постають як різні і, все ж, жоден з них не може бути відсутній, бо знаходяться один з одним у нерозривному зв'язку. Дистанціювання як опосередкування містить у собі заперечення по відношенню до свого вихідного пункту. За Гегелем опосередкування є деякий початок і перехід до деякого другого таким чином, що друге має місце лише остільки, оскільки до нього прийшли від його початку, тобто через заперечення безпосередньо даного. В результаті відокремлення ланок опосередкування виникає дійсна, суцільна, рефлексована у саму себе, і тому розподілена в собі, внутрішня безпосередність єдності елементів дистанціювання.

З цієї точки зору ми розглядаємо дистанційність як іманентний атрибут освіти загалом у процесі її історичного поставання. Найближчим чином ми пов'язуємо дистанціювання з процесом інституалізації освіти, що покликаний запитами соціуму на певних ступенях розвитку суспільних відносин, прогресом педагогічних ідей і засобів освітньої комунікації та взаємодії, їх теоретичним і практичним застосуванням. У такому розумінні дистанційність виступає як історично прогресуюча (кількісно та якісно) єдність засобів, відносин, ідей та інституцій, що опосередковують взаємодію і спілкування суб'єктів освітньої діяльності у їх просторово-часовій роздільності.

Отже, на нашу думку, дистанційність в освіті зародилася відтоді, як наслідування і спадкоємність стали соціально-історичними процесами і освітня діяльність здійснювалася через посередників. Опосередкування і було дистанціюванням у первинному значенні цього поняття – віддалення або розділення у просторі та часі, яке може мати численні ланки. У цьому процесі дистанція водночас як утворюється, так і долається за допомогою винайдених у процесі опосередкування засобів (передавачів, провідників) взаємодії. Суперечність роз'єднання і його подолання (поєднання розділеного) є внутрішньою і рушійною у дистанціюванні.

Сьогодні поняття «дистанційна освіта» здебільшого пов'язується з використанням новітніх телекомунікаційних технологій та Інтернету. І під дистанційною освітою можна розуміти освітню діяльність, суб'єкти якої, тобто учні та викладачі, віддалені один від одного і здійснюють освітній процес за допомогою засобів ко-

мунікативної взаємодії, що їх поєднують. Але ж є очевидним, що змінився лише засіб опосередкування – характер посередника став іншим, а сам процес по суті лишився тим самим.

Список використаних джерел

1. Жевакіна Н. З історії дистанційної освіти / Наталія Жевакіна. // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – Вип. 17. – С. 135-141.
2. Жулкевська В. Дистанційна освіта: історичний аспект зарубіжного досвіду / Віра Жулкевська. // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна, 2004. – Вип. 18. – С. 81-88.
3. Корсак К. Заочна і дистанційна освіта: історичні аспекти / К. Корсак // Новий колегіум. – 2000. – № 3. – С. 33-38.
4. Леценко І. Т. Розвиток дистанційної освіти в Російській Федерації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / І. Т. Леценко; АПН України. Ін-т пед. освіти і освіти дорос. – Київ, 2008. – 232 с.
5. Майборода О. В. Еволюція дистанційної освіти / О. В. Майборода // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – Хмельницький : ХІСТ Університету «Україна», 2011. – №3. – С. 49-52.
6. Шуневич Б. Періоди розвитку дистанційного навчання / Богдан Шуневич // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2003. – № 4. – С. 191-200.

С. І. Бабіна

ФІЛОСОФІЯ ТА «МИСТЕЦТВО ЖИТИ»: ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОДІЇ

*«... не тільки медицина, інженерія або живопис є мистецтвом;
саме життя є мистецтвом, яке
за сутністю є самим складним та важким
мистецтвом для людини».*

Е. Фромм [3, с. 198]

У широкому сенсі освіта є розвиток та саморозвиток особистості, який відбувається в процесі накопичення життєвого досвіду. Завдяки історико-філософському матеріалу, що викладається в курсі філософії є можливість глибокого та послідовного занурення студентів у світову інтелектуальну традицію.

Вплив філософії на формування особистості різноплановий та виходить далеко за межі вивчення філософських дисциплін в рамках навчального процесу. Одним із завдань філософії як навчальної дисципліни є пробудження інтересу до філософії як мудрості, і, по-перше, до мудрого, філософського відношення до життя. Філософія має можливість прищепити студентам не тільки філософський, теоретичний спосіб мислення, але й філософський спосіб життя. Останній є ніщо інше як усвідомлене життя.

При викладанні філософії поряд із розумінням її предмету як теоретично вираженого світогляду треба пробувати подавати матеріал курсу з урахуванням практичного значення філософського знання для молодих людей, які замислюються над своїм життям. В своєму первинному визначенні філософія – це «любов до мудрості». Мудрість полягає в умінні досягати гармонії з навколишнім світом. Саме ця гармонія створює щастя людини. У такому аспекті філософія – це знання про «мистецтво жити». Різні філософські школи пропонували способи гармонізації стосунків зі світом.

«Мистецтво жити» – це філософське, мудре ставлення людини до життя. Це такі відносини зі світом, коли людина сприймає світ таким який він є, будує відносини зі світом, керуючись «золотим правилом моралі» та гідно, як важливий досвід, приймає все, що відбувається в його житті та навколо нього. Таке ставлення до життя та до світу здатне допомогти людині зберігати духовно-душевну рівновагу.

Особливо потреба в практичній філософії виникає в переломні періоди розвитку людства, коли з усією гостротою постає питання про сенс життя людини. Сучасна соціальна реальність з її нестримним темпом, напругою, вимагає від людини більшої пластичності, гнучкості, перетворень, націлених на життєздатність, спо-

нукає людину до роздумів про власне життя.

«Мистецтво жити» розкривається у самостійному та відповідальному виборі особистої стратегії життя. Людині, щоб «зберегти себе» від «несправжнього» існування, треба бути життєздатною, не боятися жити. Бо життя — це те, що ніхто не може зробити за мене. Кожна людина відповідальна за ту роль, яку вона відіграє у власному житті. Треба не просто існувати, а намагатись жити повноцінно, творчо виконуючи соціальні ролі та розкриваючись як особистість задля власної самореалізації. Саме «філософський спосіб життя», за думкою Сенеки, а не спосіб життя «як усі» може допомогти людині в досягненні «щасливого життя», знайти себе самого як найвищу та значущу цінність [див. 2].

Плануючи творчо своє життя, обираючи та здійснюючи власні стратегії життя, особистість опановує «мистецтво жити». Завершуючи, можна згадати перефразовані слова грецького філософа-стоїка Клеанфа, згодом перекладені римським стоїком Сенекою: «Згідного доля веде, такого, що чинить опір — тягне» [1, лист 107, 11]. Філософія стоїцизму й сьогодні вчить людину бути господарем своєї долі, ставити перед собою цілі та досягати їх, а також зрозуміти своє призначення в житті й наслідувати його свідомо.

Отже, людина за допомогою філософії може навчитися філософському відношенню до життя, опанувати «мистецтво жити». Лише у пошук, в русі, в активній життєвій позиції людина може досягати бажаних цілей та стати господарем своєї долі та життя.

Список використаних джерел

1. Сенека Л.А. Нравственные письма к Луцилию. Пер. и прим. С.А. Ошерова. — М.: Наука, 1977. — Режим доступу: <http://ancientrome.ru/antlittr/t.htm?a=1346570107>. 2. Сенека О счастливой жизни. / Римские стоики: Сенека, Эпиктет, Марк Аврелий. — М.: Республика, 1995. — 463 с. — С. 167-192. 3. Фромм Э. Человек для самого себя. Пер. с англ. Е.А. Жуковой / Фромм Э. Бегство от свободы. Человек для самого себя. — М.: Клиника глубинной психологии проф. П.С. Гуревича, Издательство «Изида», 2004. — 399 с. — С. 186-342.

В. О. Кордун

НАУКА ТА ОСВІТА В РЕВОЛЮЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ (ДО ПИТАННЯ ПОЗИТИВІСТСЬКОЇ СКЛАДОВОЇ ФІЛОСОФІЇ РЕВОЛЮЦІЇ ПИТИРИМА СОРОКІНА)

Термінологічні розбіжності щодо остаточного визначення назви тієї наукової школи, яку представляв на початку ХХ ст. П. Сорокін та його вчителі та однодумці М. Ковалевський, Є. де Роберті, є типовими для радянських та сучасних російських соціологічних та філософських досліджень. Найбільш яскраво термінологічна неузгодженість щодо визначення наукового спрямування ранніх робіт видатного російсько-американського вченого проявляється у працях дослідника життя та творчості Питирима Сорокіна — І. Голосенка (від ототожнення термінів «неопозитивізм» та «позитивізм» [1, с. 23] до ототожнення неопозитивізму із біхевіоризмом [див.: 1, с. 25]). Подібний підхід унеможливорює саму постановку питання про еволюцію поглядів Сорокіна від позитивізму (неопозитивізму) у бік біхевіоризму.

У межах нашого дослідження більш уваги заслуговує поставлене Голосенком питання про той напрямок наукової думки, який представляли П. Сорокін, М. Ковалевський, Є. де Роберті як у першу чергу філософський, а не соціологічний. Причину такого переходу з соціологічного аналізу сорокінського позитивізму (неопозитивізму) на філософський ми вбачаємо у підспудному виявленні філософських тенденцій у науковому спадку П. Сорокіна, що проявляє себе у дослідженнях, але не стає окремим об'єктом наукового аналізу через відсутність безпосередньої задачі такого дослідження. У межах радянських та сучасних російських досліджень позитивістської (неопозитивістської) складової сорокінських теорій ро-

сійського періоду наукової діяльності в цілому та його концепту революції зокрема, вимальовуються дві загальні тенденції: 1) термінологічна неузгодженість щодо визначення назви тієї наукової школи, яку представляють на початку ХХ ст. П. Сорокін та його вчителі та однодумці М. Ковалевський, Є. де Роберті; 2) тенденція філософського аналізу творів вченого, що належать до російського періоду його діяльності, зокрема – виявлення філософської складової сорокінського позитивізму (неопозитивізму).

У творах російського періоду своєї наукової діяльності Сорокін не самоідентифікується ні по відношенню до позитивізму або неопозитивізму в цілому, ні по відношенню до наукової школи, представлені М. Ковалевським та Є. де Роберті. Про його позитивістську орієнтацію ми дізнаємося лише з автобіографічного роману «Довгий шлях»: «Революция же 1917 года разбила вдребезги мои взгляды на мир, вместе с характерными для них позитивистской философией и социологией, утилитарной системой ценностей, концепцией исторического процесса как прогрессивных изменений, эволюции к более лучшему обществу, культуре, человеку. [8, с. 166]. Разом із тим, він неодноразово підкреслює у «Довгому шляху» значення впливів М. Ковалевського та Є. де Роберті на всю власну подальшу наукову працю.

Показово, що вже в період ранньої наукової діяльності, забарвленої переважно позитивістським (неопозитивістським) світосприйняттям, Питирим Сорокін всіляко заперечуватиме не лише відношення власних наукових ідей до філософії, але й примат соціальної філософії щодо інших соціальних наук у досягненні соціальної реальності, узагальнюючу та системоутворюючу роль соціальної філософії, піддавши критиці тезу про те, що саме вона «возвышается над обоими типами социальных наук, включая и теорию, и практику» [10, с. 96].

На думку ж Є. де Роберті доктрина неопозитивізму «много занималась вопросами о сущности нравственности <...>, обозначаемой этим термином огромной области явлений» [5, с. 153]. При такій постановці завдань неопозитивізму робота Сорокіна «Соціологія революції», де поставлено низку етичних питань (сумісність революційної влади та моралі, падіння моралі у суспільстві, втрата цінності шлюбу та сім'ї в умовах революційного буття суспільства тощо) вирішена цілком у межах російської неопозитивістської традиції.

Для такої термінологічної неузгодженості щодо вживання термінів «позитивізм» та «неопозитивізм» з боку де Роберті та його послідовників ми знаходимо наступні причини. Якщо визначати ця течію як «неопозитивізм», слід відмітити, що вона не може бути ототожнена з тим явищем, яке отримує назву «неопозитивізм» у західно-європейській науковій думці та представлена творами Е. Маха та Р. Авенаріуса (емпіріокритицизм) та власне неопозитивізмом (М. Шлік, Л. Вітгенштейн та ін.). Представники вказаного напрямку на Заході у переосмисленні базових теоретико-методологічних засад у першу чергу акцентують увагу на проблемі «мови науки», у російській версії неопозитивізму дана проблема не підіймається. Позитивізм (неопозитивізм) М. Ковалевського, Є. де Роберті та П. Сорокіна ґрунтується на переосмисленні ідей засновників позитивізму – О. Конта та Г. Спенсера. Головним об'єктом критики російських науковців стає контівська теорія лінійного прогресу, ядро якої складає закон послідовної зміни трьох стадій: теологічної, метафізичної та наукової; остання визнана Контом найпрогресивнішою та остаточною незмінною [див.: 4, с. 10]. Критика теорій Конта – явище розповсюджене у гуманітарних науках рубежу ХІХ – ХХ ст. – у Росії перетворюється на своєрідну данину моді. Наприклад, для де Роберті контівський закон прогресивного розвитку є можливим лише у царині науки; щодо розвитку суспільства цей закон ним взагалі не розглядається [див.: 7, с. 97, 98], а Ковалевським «закон трьох стадій» поставлено під сумнів з філософських позицій: «<...> основатель положительной философии дал слишком широкое распространение так называемому закону трёх стадий» [2, с. 225].

Зроблене Ковалевським заперечення контівської теорії прогресу у тому сенсі,

що новий етап у розвитку суспільства не завжди є прогресивнішим за попередній [3, с. 188-200], преломляється у концепті Сорокіна крізь призму феномену революції: з одного боку, революції, розділені історичним часом мають у своїй основі низку тотожних або подібних чинників, з іншого – період постреволуційного буття завжди є відкидом суспільства назад, до більш примітивних форм соціального існування на всіх рівнях. Скептичне ставлення молодого Сорокіна до подібного шляху поступу висловлено у його афоризмі: «Если бы эволюция и прогресс были живыми существами, то, право, пришлось бы их пожалеть» [9, с. 67].

На перший погляд, у контексті сорокінської теорії революції широке застосування теорії лінійного прогресу Огюста Конта виключається. Так представлена Сорокіним у «Соціології революції» циклічна схема розвитку суспільства в усі періоди цивілізованого розвитку (революція – мирний час – революція) не лишає місця ідеї висхідного поступального розвитку. Революція виступає тут у якості одного з факторів соціального буття, що унеможлиблюють саму поступальність прогресу, спростовують ідею прогресу людства як таку. При загальному поступальному розвитку суспільства соціальна революція завжди дає відкид назад, знищуючи попередні здобутки прогресу, повертаючи суспільство на примітивніший рівень існування, як у соціально-економічній, так і у ментальній сферах.

Проблема взаємозв'язку знання та свободи (як індивідуальної, так і колективної) показане Сорокіним на прикладах глобальних революцій, у першу чергу – революції 1917 р., вирішена у межах поставленого де Роберті питання діалектики свободи та деспотизму: обмеження знання, припинення або уповільнення розвитку наукового знання веде до деспотизму, відповідно, знання ототожнюється зі свободою [6, с. 183. 184].

Розвиваючи ідеї де Роберті щодо зв'язку рівня знань у суспільстві та свободи, Питирим Сорокін у значній мірі лишається на контівських позиціях, адже згідно теорії Конта саме завдяки науці (ототожненої ним із філософією) суспільство і прогресує [4, с. 28, 45]. У вченні Сорокіна ідея ця трансформується наступним чином: обмеження впливу науки на суспільство, спрощення науки у масовому вжитку, перш за все через примітивізацію освіти у постреволуційному суспільстві відкидає суспільство на більш низький рівень, ніж це було до революції.

За Сорокіним революція не дає прогресу свідомості: «<...> революция от одной идеологической крайности ведёт к другой, на место одного «псевдоопыта» ставит новый «псевдоопыт», противоположный первому, вместо одного суеверия вызывает другое. <...> Главный же вред, причиняемый революцией, состоит в том, что она количественно разрушает и качественно ухудшает образовательно-просветительный аппарат общества, дезорганизует его работу и снижает его продуктивность» [11, с. 291]. Абсолютизуючи вказану тенденцію щодо революції 1917 р., він бачить подібне й у революціях минулого: «Великая французская революция в шесть-семь лет уничтожила всё обаяние просветительской философии XVIII в.: Вольтер, Руссо, энциклопедистов с их идеями рационализма <...>. <...> Аналогичное было в последние годы Английской революции и ближайшие годы после неё. Сходное имело место и при других революциях» [11, с. 293].

Одночасно з таким критичним ставленням до ролі революції щодо розвитку науки, освіти і, як наслідок, суспільної свідомості, у «Соціології революції» вчений доводить, що за часів революції зберігається те прагматичне знання, на беззаперечній цінності якого наголошує позитивізм: «<...> революция – это трагическая школа жизни содействует новаторству и обогащению общества новым опытом в ряде областей бытия» [11, с. 293]. Таким чином, революція перетворюється на перевірку життєвості науки практикою. В цьому відношенні наука та освіта часів революцій розглядається чітко у межах позитивістської теорії прогресу.

В цілому можна констатувати, що російський неопозитивізм обирає власну магістральну лінію розвитку, відмовившись від того шляху, яким пішов неопози-

тивізм західний, починаючи з емпіріокритицизму. Оновлення позитивізму у баченні представників російської школи полягає у переосмисленні класичного позитивізму (О. Конт та Г. Спенсер) та збагачення його елементами дюркгеймівського вчення. Хоча це переосмислення декларується у межах соціологічної науки, відбувається воно у першу чергу на засадах етико-філософських. В цьому відношенні Питирим Сорокін виступає як типовий представник школи російського неопозитивізму, наслідувач тієї лінії, яку започатковують М. Ковалевський та Є. де Роберті. Критика контівської лінії позитивізму, зокрема – ідеї лінійного прогресу, стає однією з провідних тем російського неопозитивізму; в цьому відношенні Сорокін є продовжувачем теоретико-методологічних настанов своїх вчителів. Разом з тим, у тексті «Соціології революції» можна прослідкувати прямий вплив ідей Огюста Конта, наслідування контівського підходу замість його послідовного спростування. Зокрема це проявляється у сорокінському баченні трансформації освіти у революційний та постреволюційний періоди.

Список використаних джерел

1. Голосенко И. А. Буржуазная социология в России на рубеже двух веков : автор. дис. на соискание учён. степени док. филос. наук : спец. 09.00.03 «История философии» / И. А. Голосенко – М., 1980. – 42 с. 2. Ковалевский М. Прогресс [Текст] / Максим Ковалевский // Вестник Европы. – 1912. – № 2. – С. 225–260. 3. Ковалевский М. М. Социология [Текст] / Максим Ковалевский. – СПб.: тип. М. Стасюлевича. – 1910. – Т. 1. – 1910. – XI, 300 с. 4. Конт О. Дух позитивной философии (Слово о положительном мышлении) [Текст] / Огюст Конт ; [пер. с фр. И. А. Шапиро, предисл. М. М. Ковалевского]. – СПб.: Вестник знания, 1910. – 76, IV с. 5. Роберти Е., де. Неопозитивистская школа и новые течения в современной социологии [Текст] / Е. де Роберти // Вестник Европы. – 1912. – Кн. 12. – С. 140–172. 6. Роберти Е., де. Новая постановка основных вопросов социологии [Текст] / Е. де Роберти ; [пер. с фр. А. Н. Ч.-ой] – М.: Тип. Сытина, 1909. – 291 с. 7. Роберти Е., де. Социология. Основная задача и методологические особенности, место в ряду наук, разделение и связь с биологией и психологией [Текст] / Социология Евгения де Роберти. – СПб.: Изд.-во М. М. Стасюлевича – 1880. – XII, 368 с. 8. Сорокин П. А. Долгий путь : [автобиограф. роман] / П. А. Сорокин ; [пер. с англ. П. П. Кротова, А. В. Липского.]. – Сыктывкар: Изд.-во Коми АССР, 1991. – 304 с. 9. Сорокин П. А. К вопросу об эволюции и прогрессе [Текст] / П. А. Сорокин // Вестник психологии, криминальной антропологии и гипнотизма. – 1911. – Т. VIII, Вып. III. – С. 67–95. 10. Сорокин П. А. [Рец. на]: W. M. Kozlowsky Sociologie ou philosophie sociale [Текст] / П. А. Сорокин // Вестник психологии, криминальной антропологии и педологии. – 1912. – Т. IX, Вып. I. – С. 95–96. 11. Сорокин П. А. Социология революции [Текст] / Питирим Сорокин. – М.: «Территория будущего» – Росспэн, 2005. – 702 с.

В. С. Луценко, И. В. Жерносекова

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЛОСОФИИ НАУКИ

Развитие научного знания, революционное воздействие науки на все сферы человеческой жизни требует углубленного изучения самого феномена науки не только с точки зрения теории познания, но и в историческом, аксиологическом и культурологическом контексте. На сегодняшний день, наука - это совокупность большого количества исследовательских институтов, организаций, действующих как в рамках отдельной страны, так и на международном уровне. В новый век она входит с новым научным мировоззрением, формируется под влиянием современных научно-технологических революций и кардинально меняет действительность и самого человека.

Эти изменения были зафиксированы еще в начале XX века, когда началось осмысление роли науки и техники в обществе. Сложности и противоречия научно-технического прогресса обусловили существование различных, даже полярных оценок роли науки в обществе из сциентизма к антисциентизму. Сторонники сциентизма утверждают, что наука является абсолютной ценностью и способна решить все общественные проблемы: экономические, политические, социальные, культурные и тому подобные. При этом отрицаются социальные и гуманитарные науки. По их

мнению, они не имеют познавательного и положительного значения. Вопреки сциентизму возник антисциентизм, как философско-мировоззренческая позиция, которая резко критикует науку, ее неспособность обеспечить прогресс [1].

Философия науки – это философское направление, которое избирает своей основной проблематикой науку, как эпистемологический и социокультурный феномен; специальная философская дисциплина, предметом которой является наука.

Как особое философское направление, сложилась ко 2-й пол. 19 в. и была ориентирована на анализ, прежде всего когнитивных измерений науки. В качестве особого направления она формируется в трудах О. Конта, Г. Спенсера, Дж. Гершеля, Дж. С. Милля [2].

Проблемы философии науки – это проблемы роста научного знания, а также его возникновения на различных стадиях общественного развития. При исследованиях общих закономерностей развития, наука опирается на достижение частных наук, благодаря этому она способна раскрывать рациональные способы, а также методы достижения объективно истинного знания. Философия науки, с другой стороны, дает общий методологический и мировоззренческий ориентир для решения проблем.

Проблемы философии науки можно разделить на три группы. К первой относятся проблемы, возникающие от философии к науке, направленность которых отталкивается от особенностей философского знания. Философия стремится к познанию общих принципов устройства мира, а также поиску универсального метода его постижения.

Вторая группа содержится внутри самой науки, судьей которой является философия. В этой группе тесно взаимодействуют между собой проблемы познавательной деятельности, теория отражения и способы решения парадоксальных проблем.

К последней группе относятся проблемы взаимодействия науки и философии. Особое большое влияние на философию произвела так называемая эпоха научных революций, связанная с возникновением астрономии и античной математики, гелиоцентрической системой, физикой Галилея-Ньютона [3].

Первейшая задача любой философии – рационализация мышления, обеспечение интеллектуальных условий для создания «цельного знания». Долгое время философия, двигаясь главным образом по пути «отвлеченных начал», стремилась оценивать механизмы познания и, абсолютизируя их, тем самым дискредитировала себя. Крайний рационализм заводил науку в тупик, а философию – в дебри схоластики. В то же время безапелляционный эмпиризм вырождался в сенсуализм и с неизбежностью приводил к крайнему скептицизму в гносеологии. Сопряжение же эмпиризма с рационализмом сыграло положительную роль в совершенствовании познавательных механизмов в науке, особенно в медицине. Сегодня, в век всеобщей рационализации сознания и интеллектуализации образа мышления, отношения «философия – наука» становятся как никогда сложными и острыми.

Анализируя изменения в образе и смысле науки, сегодня можно выделить следующие моменты.

1. Появились принципиально иные идеи и совершенно новые концепции, все больше делающие науку системой абстрактных знаний.

2. В современную науку активно проникают системные методы исследования, основанные на «тонких» технологиях. Кроме того, широкое распространение получает связь специфических отраслевых методов познания с математическими методами исследования, серьезно меняющими всю методологию познания.

3. Сфера естественнонаучного исследования (особенно медицинского познания микромира) стремительно расширяется, вбирая в себя прежде всего недоступные для опытного наблюдения объекты микро- и макромира, сверхсложные самоорганизующиеся системы.

4. Современная медицинская наука фактически переходит к комплексному ис-

следованию человека методами разных наук.

5. Знания из разных научных сфер теперь как бы перекрещиваются, взаимно оплодотворяя друг друга в процессе раскрытия ключевых проблем неживого и живого мира[4].

Таким образом, философия науки - это интегративное знание, которое нацелено как на развитие самой философии, так и на обобщение исследований научно-познавательных процессов, на изучение структуры научного знания, средств и методов научного познания, способов обоснования и развития знания.

Список используемых источников

1. Будко В.В. Философия науки: учебное пособие / В. В. Будко. – Харьков : Консул, 2005. – 268 с.
2. История информатики и философия информационной реальности : учеб. пос. для ВУЗов / Под ред. Р. М. Юсупова, В. П. Котенко. – М. : Академический проект, 2007. – 429 с.
3. Кохановский В. П. Основы философии науки : учебное пособие для аспирантов / В. П. Кохановский, Т. Г. Лешкевич, Т. П. Матяш., Т. Б. Фатхи. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. – 603 с.
4. Кохановский В. П. Философия и методология науки / В.П. Кохановский. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1999. – 576 с.

Л. М. Рыбакова

ПРОБЛЕМА ОБЪЕКТИВАЦИИ НАУЧНОГО ГУМАНИЗМА

Объективация знаний. Таким понятием, как известно, отображают многообразие сложных трансформаций научного знания, которые они претерпевают на пути перехода от «чистой теории» к системе прикладного теоретического знания, дифференцируясь и интегрируясь в специализированные технико-технологические и иные формы практических знаний, внедряемых в материальное и духовное содержание общественного способа производства (и воспроизводства) всех сторон жизни общества на данном этапе его исторического развития.

Эффект дегуманизации истинных знаний. В сфере идеальности знания теоретически абстрактны, а потому, как правило, не имеют этической нагруженности, с точки зрения этики, основ человеческой морали – они «нейтральны». В чистом виде это наблюдается в сфере дедуктивных, математизированных наук, что заметил и точно указал в свое время еще Аристотель. Но если в данных науках истинные знания репрезентируются в абстрактных символах, знаках, числах, формулах, фигурах, графиках и т.д., то в гуманитарном познании это столь же абстрактные: «идеи», «слова», «понятия», «категории» (сами по себе) и понятия о данной «вещи», «свойствах», «отношениях». Категория «материи» здесь столь же абстрактна и физически не осязаема (идеальна), как и идея, скажем, актуальной бесконечности. И то, и другое, имеет частичные модели и материальные референции – подтверждающие истинность их бытия, но нет референции целого, а ведь только «целое» есть истина бытия, как теоретического, так и практического.

Неоднозначность интерпретации. При переходе в сферу прикладного знания возникает проблема опредмечивания, овеществления, материализации знания о бесконечных объектах, указанного выше и любого иного категориально-понятийного содержания. И здесь гносеологическая ситуация оказывается прямо противоположной (полярной) той, когда происходит процесс рождения нового знания, т.е. восхождения от материальной вещи как еще непознанной (абстрактной) к множеству ее абстрактно-аналитических и абстрактно-синтетических элементов, свойств и определений «в лоне абстрактного мышления» (в научной теории). В этой фазе общего хода познания истины (от «живого созерцания» - к «абстрактному мышлению»), кратко, а потому и несколько огрубленно говоря, любая «конечная вещь» наделяется атрибутом потенциальной или актуальной бесконечности. В другой же фазе: в переходе от абстрактного мышления, т.е. выходя из лона «чистой теории» в сферу практически ориентированного «прикладного теоре-

тического» знания, напротив, любой потенциально либо актуально бесконечный «теоретический предмет» интерпретируется как «конечный» в конкретной разновидности теоретического пространства и времени.

Возникает задача: какую часть бесконечного, установленного в содержании данного теоретического предмета и в понятии о нем необходимо «сохранить» в переходе к его «конечной интерпретации», а какой можно – пренебречь, без риска разрушить истину. В естественнонаучном исследовании есть целый набор методов, теорий, технологий, вплоть до компьютерного (вычислительного) эксперимента, которые позволяют решать все подобные задачи безупречно точным образом, либо с любой наперед заданной, практически допустимой и заранее точно исчисляемой погрешностью.

В гуманитарном же познании такой техники и методологии расчета нет. Именно поэтому сегодня столь легко возможно любое мракобесие и волюнтаризм в политике, и в различных сферах управления обществом со стороны властных структур. Решения принимаются «политические», попросту говоря на уровне здравого смысла, и после того, когда оно уже принято за основу, под него начинают подгонять видимость наукообразия различного необходимого содержания: правового, экономического, социально-философского, исторического и фактуального, когда расчет должен подтвердить (совпасть) с тем, что властвующему субъекту, принимающему решение заранее «хотелось», а потому и наперед задано, хорошо известно в допустимых и недопустимых границах его произвола.

Если уж сама философская теория, и в первую очередь теория «завершенного гуманизма» не имеет, столь необходимого каждой научной теории ее особенного, теоретически и экспериментально неопровержимого методами фальсификационизма (защитного теоретического пояса в терминах К. Поппера), то что остается говорить о возможности защитить себя от инсинуаций, откровенной фальши и лжи со стороны группового эгоизма в адрес конкретного физического лица, отдельного гражданина, конкретного человека. Он остается бесправным во всей совокупности общественных отношений, участником, а точнее «жертвой» и заложником которых он становится.

Это и есть тот исток, когда процветают лицемерие и злоба в борьбе за власть, когда в ход пускаются различные обманные средства типа «имидж-мейкерства», и безнравственных, так называемых – «политтехнологий».

Мы намеренно говорим только о теневых сторонах жизни современного общества, ибо это единое и общее основание для проявления, становления и развития всех антигуманных форм социальных отношений, диктата грубой и наглой силы начальствующего лица, власти как таковой.

Есть конечно и позитивное. Его никто не оспаривает, не отрицает и не умаляет. Но есть и общая бедность, болезни, насилие, сироты, бездомные, есть глобальные катастрофы: экологического, демографического содержания, есть нравственное падение и утрата человеческого достоинства при решении насущных вопросов жизни общества.

Л. С. Тарасюк

СТВОРЕННЯ НОВОГО ЖИТТЄВОГО ПРОСТОРУ В СУСПІЛЬСТВІ РИЗИКУ

Філософська антропологія сьогодні – це не тільки сфера філософського знання, не тільки окреміш напірамок, але й метод мислення. Людина може здійснювати вчинок свідомо і це дивовижна переможна сила людини. Розум – здатність розуміння й осмислення, це діяльність духу на пізнання. У сучасному суспільстві ризику досить актуальна проблема цілісності особистості й інтегрованості суспільства. Н. Немеський у своєму трактаті «Про природу людини» зазначив, що Тво-

рець не тільки поєднав буття одиницностей, але й все одне з іншим відповідно узгодив між собою.

Розкриваючи феномен цілісності як створення нового життєвого простору, важливо звернути увагу на потенціал можливостей людини. Потенційність є здатністю людського способу існування. Г.С. Сковорода писав: «Человеческое звание» определяется тем «деланием», к содержанию которого сродни «природе» конкретного человека. Сам человек должен «услышать» в себе сродность к тому или иному делу и неотступно следовать «голосу» той сродности»; «Лучше умереть, нежели всю жизнь тосковать в несродностях». «В сродности своей мил и привлекателен человек, действие его совершенны и целостны; сам труд в делании сродном становится источником новых сил, новой созидающей энергии»; «Способность человека в каждый момент своей жизни чувствовать и реагировать отношение сродности в делании, в общении, в познании, в любой из сфер самобытия определяет не только достоинство самого человека, но и «внутреннюю гармонию» общества; «отечества» [2, с. 34]. Аналізуючи визначення українського філософа Г. Сковороди, ми можемо зазначити «цілісність» як «спорідненість» із самим собою й навколишнім світом.

Інтенційність і потенційність посідають важливе місце у творчій реалізації особистості, а значить, і в цілісності буття людини. Потенційність може визначатися лише як інтенційна здатність буття – акту й процесу існування суцього (взаємодія, змінення та становлення), спрямованого й цілеспрямованого до розвитку. «Жизнь человека – это уходящая вглубь, в бесконечность, способность находится в процессе изменения, становления, дления, – пребывание в изменении» [2, с. 18]. «Жизнь – это реальность бытия человека; многоплановость отношений внутри бытия определяет и многоплановость жизни человека» [2, с. 18]. Цілісність – це не даність, яка закладена в самій природі людини. Вона є набуттям гештальта, деякої завершеності, відносної гармонії. Людина – це Зусилля бути Людиною.

Інтенційність індивідуального буття виражається в розкритті сутнісних характеристик людського способу існування як такого в реальності особистого життя людини. Потенційність індивідуального буття визначена його неповторною, індивідуальною сутністю самостійного суцього. Тому потенційність – вагома визначальна ознака неординарного само-буття. Духовність проявляється в акті насичення людиною кожного моменту свого буття ціннісним змістом. Цінність – це творення людського духу. Явище буття, яке стає предметом цінності, «одухотворяється» людською сутністю, яка породила цю цінність. Іntenція суцього подана в проблемі співвідношення можливого й дійсного, актуального й потенційного. В. Соловйов зазначав: «Людська особистість – є можливість для здійснення необмеженої дійсності» [7, с. 49]. Апогеем процесу суб'єктивності особистості стає завершений, цілісний «світ індивідуального «я» особистості», який своїм самовиявом стає сенсом культурно-історичного змісту. «Світ» – це організоване ціле, у якому складові взаємовизначальні й взаєморозвивальні у своєму самовизначенні й саморозвитку. Сутність постає внутрішнім підґрунтям визначення одиничного існуючого, з якого за співвідношенням зі зміненням умов можуть бути виведені всі зміни. Сутність може поставати одночасно як висновок минулого розвитку і як можливість подальшого розвитку. Таким чином, сутність постає як опосередкована ланка між існуючими на різних етапах процесу становлення. Сутність, тим самим, постає як єдність можливого й дійсного. Існування виступає як причинність по відношенню до самого себе. Дія причини в самому собі – це внутрішній рух причини, спрямований на збереження причини як якісної визначеності, стійкості.

Виходячи з вищесказаного, можна зазначити цілісність як *баланс* між зовнішнім і внутрішнім світом людини, баланс у спілкуванні, у взаєминах. У цьому випадку ми можемо говорити про баланс – *індивідуальний андрогінізм* – і баланс між особистостями – *комунікативний андрогінізм, або андрогінну комунікативність, на яку*

здатна андрогінна цілісність. Кожна криза суспільства вимагає переосмислення й усвідомлення кожною людиною свого буття, сутності свого внутрішнього світу. Феномен цілісності людини та її буття є підґрунтям нової свідомості, нової особистості, створення нового життєвого простору людини.

Проводячи аналіз філософської теорії макросферології П. Слотердайка, звернемо увагу ось на що. «Римляне изобрели искусство борьбы с бесполезной болтовней, выражая желаемый результат в четырех словах. Пример: *ubi bene, ibi patria*, что означает, где хорошо, там и отечество. Применительно к нашей теме это означает, что распространенная склонность людей предпочитать свою родину раз и навсегда объясняя тем, что эффект родины выводится из чувства удовольствия от нахождения на своем месте. Экуменическое объяснение, римский стиль. Оно делает обратимой связь между родиной и хорошим самочувствием. Когда ты на родине, тебе хорошо; если тебе не хорошо, стало быть, ты не дома. Если родина не гарантирует *bene vivere* (хорошая жизнь), она не заслуживает своего имени; следовательно, можно и нужно искать иные отношения – либо в качестве эмигрантов, либо в качестве преобразователей домашних ситуаций, своего пространства. В 1792 г. Сен-Жюст провозгласил: «У народа, который несчастлив, нет отечества» [6, с. 401]. Так позиція наводить на думку, що людина, колектив, нація, суспільство повинно створювати новий життєвий простір для повноцінного щасливого життя, де люди можуть співіснувати, кожний займаючись своєю корисною справою. П. Слотердаjk зазначає, що інтегруюче, тобто дозволяюче інтегрованим способом співіснувати в тісному просторі [6, с. 834].

Критичні епохи завжди, так чи інакше, супроводжуються революційними змінами у сфері духу; колишні цінності піддаються нищівному натиску переосмислень і реінтерпретації. Щодо цього світ постмодерну – явище цілком особливе. Особливе в тому сенсі, що ніколи ще досі не знала історія настільки явних і яскравих експлікацій нового бачення й нового розуміння світу та в той же час настільки радикального заперечення всіх минулих досягнень і констант. Грані розмиваються, і те, що зовсім недавно могло здатися диким і нереальним, сьогодні стає повсякденною реальністю. Не в останню чергу це стосується феномену цілісності, де сьогодні як ніколи спостерігається тотальна гносеологічна, онтологічна, антропологічна невизначеність. У філософії, мистецтві – живописі, літературі, музиці (досить згадати *Sopor Aeternus, London After Midnight, Marilyn Manson*), – тих чи інших молодіжних рухах і субкультурах усе частіше й наполегливіше відтворюється віковична мрія людства про створення першолюдини-андрогіна. Необхідні дослідження феномена цілісності особистості в межах філософської антропології, філософії культури, соціальної філософії, психології комунікацій. Поліаспектний розгляд даної проблеми наголошує на необхідності створення нових моделей життєвого простору людини, особистісних, колективних, суспільних. Такі дослідження необхідні саме для усвідомлення й переосмислення цілісності та інтегрованості у сучасному суспільстві ризику. Створення нового життєвого простору є необхідним імунітетом онтологічної безпеки людини в сучасних умовах.

Список використаних джерел

1.Калюжний А. Філософія серця Григорія Сковороди. Дослідження, розвідки, матеріали / А. Калюжний. – Київ, 1995. – С. 642-659. 2.Кассирер, Э.: Лекции по философии и культуре. Культурология. XX век. Антология / Э. Кассирер. – Москва, 1995. – 147 с. 3.Кант И. Критика чистого разума / И. Кант. – Киев: Юниверс, 2000. – С. 39-53. 4.Кант И. Из «Лекций по этике» (1780-1782 гг.). Этическая мысль. Научно-публицистические чтения / И. Кант. – Москва: Политиздат, 1988. – С. 284-298. 5.Карпицкий Н.Н. Переживание целостности жизни как опыт мира в бытии человека / Н.Н. Карпицкий. Философия. Наука. Культура. № 3. – Москва: Издательство МГУ, 2004. – С. 123-128. 6.Слотердаjk П. Сферы. Плюральная сферология. Пена / П. Слотердаjk. Т.ІІІ. – Санкт-Петербург, 2010. – 923 с. 7.Соловйов В. Философское начало цельного знания / В. Соловйов. – Минск: Харвест, 1999. – 912 с.

ПОЗИЦІЯ ХУДОЖНИКА У ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ

Сьогодні, як і століття тому, звичними стали відчуття втрати землі під ногами, нестабільності та перманентного стресу. Відображають ці категорії хиткість наших спостережницьких позицій, чи характеризують сучасний світ – питання контроверсійне [4, с. 372]. Втім, як і тоді, конвертованість мистецтва у глобальний світ визначається тотожністю реакцій митця на виклики сучасності. На мою думку, формуванню такої реакції, передусє утримання «когнітивної дистанції». Філософ Вальтер Беньямін вважав, що наближення сучасності до «самого тіла людського суспільства» унеможливило незалежний та неупереджений погляд на неї [9, с.131–132]. Проте, аскетизм мови Беньяміна, відсутність у судженнях, притаманних його колегам, драматизму та емоційності, створюють враження, ніби він сам суттєво від цієї сучасності дистанціювався [4, с. 377]. Бути призмою сучасності – завдання художника, актуальність якого збільшується у глобалізованому світі. Відображати «поля реальностей» – ділитися внутрішнім досвідом за посередництвом творчої праці, і це здається неможливим без усвідомлення діалогічної функції мистецтва. Чи здатен художник впливати на діалог? Напевно, це поза його компетенцією. У його силах виразити мистецькими засобами власний внутрішній досвід, знайти форму, еквівалентну змісту. Через перцепцію якої реципієнт зможе усвідомити окреслення питань, які його хвилюють, «*пережити драму життя*» [5]. Сьогодні гостро постає проблема нівеляції мови, як засобу комунікації. Затьмарення публічного простору, девальвація цінності інформації, популізм та епістемологічні криза – чинники, які негативним чином впливають на комунікаційні функції мови. Мистецтво у цій ситуації може залишатися тим «простором», який забезпечує можливість контакту, діалогу та обміну досвідом, без посередництва вербальних інструментів – виключно за рахунок чуттєвого сприйняття.

Якщо припустити, що сучасний митець у тенденціях свого часу має виокремлювати суттєве, постійне, нав'язливе співвідношення між своєю епохою і смертю [8], варто замислитись яке значення мають ці слова для нас зараз, в *плинні часи* «пост-правди», «альтернативних фактів» швидкозмінних трендів, «фашизоїдної семіотики планетарного кітчу» (В. Скуратівський) і засилля масової культури [1, с. 13]. Не менш важливим, на мою думку, для сучасного митця є усвідомлення наслідків «*l'art pour l'art*», і спокуси «вежі зі слонової кістки» [6, с. 120]. Безперечно, «внутрішня еміграція» має позитивно-пізнавальні переваги: вона може допомогти оминути вплив деструктивних чинників «духу сучасності» і сприяти збереженню творчої автентичності. Проте, у глобальному світі де публічна сфера не є абсолютно затьмареною [1, с. 71], а значить виступає публікаційно-діалогічною платформою, митець повинен мати доступ до участі у «соціальному конструюванні» [3]. Це передбачає вибір на користь реальності [4, с. 382], а значить, і усвідомлення її багатогранності та неоднорідності. Підтвердженням цього вибору є відхід від догматичності мистецького вислову, від безапеляційності тверджень (якщо, звісно, вони не є складовою концептуального задуму), від спроби переконати глядача у конкретній ідеї. Мистецтво не має знеособлювати глядача. Навпаки, воно покликане пробуджувати в ньому індивідуальний погляд та власну думку. В цьому полягає і превентивна функція мистецтва, яка особливо актуалізується у «темні часи» – воно сприяє розвінчанню сприйняття світу, яке стає автоматичним [7, с.12]. Тотальна рефлексія художника, яка забезпечує конвертацію його мистецтва у культурний простір глобального світу, актуалізує питання його *місця* в ньому. Аби оминути пастку екзистенційної відстороненості та абсолютного релятивізму, митцю, вочевидь, варто працювати над усвідомленням власної *позиції*. Виклики, які постають перед сучасним світом, підсилюють роль персональної відповідальності та ролі особистої совісті. Художник, який залучає власне мистецтво до тканини сучасності, має також це усвідомлювати.

Список використаних джерел

- 1.Арендт Х. Люди за темних часів / Ханна Арендт. – Київ: Дух і Літера, 2008. – 318 с.
- 2.Беньямин В. Произведение искусства в эпоху его технической воспроизводимости [Електронний ресурс] / Вальтер Беньямин – Режим доступу до ресурсу: http://forlit.philol.msu.ru/Pages/Biblioteka_Benjamin.htm.
- 3.Гройс Б. Публичное пространство: от пустоты к парадоксу / Борис Гройс. // Strelka Press. – 2012. – С. 30.
- 4.Гумбрехт Х. У. В 1926 году: На острие времени / Ханс Ульрих Гумбрехт. – М.: Новое литературное обозрение, 2005 – 568 с.
- 5.Скринник-Миська Л. Мистецтво – це про менталітет [Електронний ресурс] / Скринник-Миська Ларина // ZBRUČ. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://zbruc.eu/node/66699>.
- 6.Коллингвуд Р. Д. Принципы искусства / Р. Дж. Коллингвуд. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 328 с.
- 7.Сидоренко В. Д. Візуальне мистецтво від авангардних зрушень до новітніх спрямувань: Розвиток візуального мистецтва України XX–XXI століть / Ін - т проблем сучасн. мист - ва Акад. мист - в України. – К.: ВХ [студіо], 2008.
- 8.Фуко М. Что такое Просвещение / Пер. с фр. Е. Никулина // Вопросы методологии. – 1996. – № 1–2.
- 9.Benjamin W., Einbahnstrasse / Walter Benjamin // Gesammelte Schriften, vol. 4, part 1. – Frankfurt, 1972.

В. П. Лазаренко

МІФОЛОГІЯ ЯК ПЕРШИЙ ІСТОРИЧНО СФОРМОВАНИЙ ТИП СВІТОГЛЯДУ

Світогляд – це суспільно вироблена форма самосвідомості людини, через яку вона сприймає, осмислює та оцінює оточуючу дійсність як світ свого буття, визначає і переживає своє місце і покликання в ньому. Світогляд є спосіб духовно-практичного освоєння світу, за допомогою якого людина духовно перетворює дійсність у відповідності зі своїми потребами, надіями, ідеалами.

Першим історично сформованим типом світогляду була міфологія. Міфологія – це цілісна, нерозчленована, колективно вироблена та стихійно функціонуюча форма самосвідомості людини, безмежно пануюча у первісному суспільстві. Вона була тип «стартовим майданчиком», який у своєму духовному розвитку не вдалося поминати жодному народові.

Виникнення і формування такого типу самосвідомості було зумовлене, по-перше, тим, що первісна людина ще не виділяла себе з оточуючого її природного і соціального середовища, і, по-друге, тим, що основу її суспільного буття склали кремнеспоріднені стосунки, сімейно-родові зв'язки. Наслідком цього стала невідільна схильність первісної свідомості, з одного боку, уподібнювати природні явища людині, наділяти їх свідомістю, волею та іншими специфічними людськими якостями, а з іншого – присвоювати людям риси природних об'єктів, особливо тварин. Причому різноманітні зв'язки між явищами зовнішнього світу сприймалися міфологічною свідомістю по аналогії з кремнородовими стосунками, а світ в цілому як всезагальна родова спільність. Для цієї свідомості характерний і структурний синкретизм: в ній переплетені і не виділені в ролі особливих структурних елементів зародки майбутніх форм свідомості – релігії, науки, мистецтва і таке інше.

Міфологія була першою спробою людини пояснити світ, вона поставила і прагнула дати відповідь на питання: чому, в силу яких причин, під впливом чого і з чого виникло все суще? Міфологія, по суті, заклала фундамент для тієї проблематики, на яку потім спиралась і яку увібрали в себе інші історичні типи світогляду. Тому можна визнати справедливою думку тих філософів та культурологів, які вбачають у міфі життєву умову всякої культури [1, с.92-99].

Однак варто враховувати той факт, що міфологічна спроба людства усвідомити світ і себе в світі – це унікальне явище, що не має аналогів в людській історії. Його визначальна особливість пов'язана з ототожненням суб'єктивного і об'єктивного, уявного і дійсного, образу та ідеї, речі і слова, частини та цілого. [4, с.653-654] А це свідчить про те, що міфологічній свідомості не притаманне розрізнення світу, яким він даний в людській уяві, переживаннях, і світу, як він існує сам по собі, поза людською свідомістю. У міфі уявне і пережите фіксується як

справжня реальність. Так, наприклад, Зевс у грецькій міфології не лише уособлює грім, блискавку і світопорядок, але й сам являє собою цей грім, блискавку та світопорядок. Для міфу характерне також ототожнення походження та сутності, заміна причинно-наслідкових зв'язків посиленням на будь-яку подію, що відбулась в минулому і «продубльована» в сьогоденні.

Взагалі міфологічний світогляд принципово орієнтований у минуле. Він духовно виражав і закріплював життєво-практичний потенціал накопиченого досвіду людства, санкціонував відшліфовані у практиці попередніх поколінь людей стереотипи діяльності та поведінки в ролі загальнообов'язкових зразків для наступних поколінь. Міф був невіддільний від діяльно-поведінкової активності наших далеких предків, «розчинений» в їх ритуальній практиці, яка передбачала світоглядно-виховний ефект і одночасно вирішувала суто утилітарні, життєво важливі завдання (наприклад, навчання прийомам мисливської діяльності). До того ж, міф виконував функції універсального регулятора спілкування первісних людей.

По суті, міф – це життя в міфі, специфічний спосіб буття людини первісного суспільства. Тому міфологію цілком справедливо вважають історично першим способом духовно-практичного освоєння, «олюднення» світу. В цій ролі міфологія, за словами К. Маркса, «долає, підкорює і формує сили природи в уяві і за допомогою уяви». [3, с.737] Перетворення світу «в уяві і за допомогою уяви» пробуджувало у людини почуття співучасті її індивідуального буття в світових процесах, активізувало її діяльність, стало важливим фактором згуртування первісних людей в локальні колективи, зміцнення їх загальної волі і збереження необхідних їм цінностей.

В період розкладу родового ладу починається й розпад міфологічної свідомості, що має своїм джерелом остаточне виділення людини з природи – не лише у життєвій практиці, але й духовно, у самосвідомості. Формування індивідуальної самосвідомості супроводжувалось різноманітними варіаціями осмислення міфу, а таким чином і руйнуванням основ, його породжуючих і відтворюючих. Адже сам по собі міф є де-що неусвідомлене і об'єктивно дане для того, хто мислить міфологічно. Коли ж міф стає предметом роздумів, відбувається відрив його образно-почуттєвої форми від вкладеної в нього ідеї, підринається необхідна для міфу віра в істинну реальність образу. Міф поступово перетворюється в засіб вираження художньо-естетичних, релігійних, моральних, філософських і тому подібних ідей [2, с. 44].

Розклад міфології як раз і був пов'язаний з виділенням із духовної синкретичної цілісності окремих форм суспільної свідомості. Перш за все міф став переосмислюватися як повіствування, виникли епос і казка, формувалось мистецтво. В той же час від міфології відокремлюється і знання, народжується і розвивається філософське і наукове пізнання.

Список використаних джерел

1. Гадамер Г.-Г. *Актуальность прекрасного*. – М.: Искусство, 1991. – 368 с.
2. Кессиди Ф.Х. *От мифа к логосу. Становление греч. Философии*. – М.: Мысль, 1977. – 312с.
3. Маркс К. *Введение. Из экономических рукописей 1857-1858 годов*. Маркс К., Энгельс Ф. *Соч.* 2-е изд. – Т.12. – 879с.
4. Мелетинский Е.М. *Общее понятие мифа и мифологии. Мифологический словарь*. – М.: Сов. Энциклопедия, 1991. – 672 с.

М. В. Кірізвас

ВИКЛИКИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ ПРОФЕСІЙНИХ ФІЛОСОФСЬКИХ СПІЛЬНОТ

Останнє десятиліття принесло Україні багато освітніх проєктів, об'єднаних терміном «неформальна освіта». Відносно новий для України, такий формат має столітню історію на західноєвропейських теренах, а термін був вперше вжитий у кінці 60-х років ХХ ст. на міжнародній конференції у Вільямсбурзі. Одна з ключових

чових проблем, що обговорювались на конференції – світова криза освіти, пов'язана з застарілими навчальними програмами та нездатністю формальної освіти адаптуватись до глобальних зрушень. Мета даної доповіді – розглянути ситуацію, у якій опинилась сучасна академічна та поза-академічна філософія, та запропонувати шляхи пожвавлення трансформації філософії у позитивну сторону.

На зміну одній стандартній освіті прийшло поняття «навчання протягом усього життя» або «lifelong education», фундаментальні принципи якого – добровільність і доступність, до того ж, цільовою аудиторією у неформальній освіті можуть бути усі, незалежно від віку та професії. Тож, компенсаторні мотиви появи неформальної освіти дозволяють припустити, що невідповідність потребам сьогодення української формальної освіти викликали необхідність заповнювати прогалини споживанням послуг неформальних освітніх проектів. Водночас, популяризація неформальної освіти є результатом глобальних світових процесів, а саме – технологізації освітнього процесу (перехід освіти зі «стін» в «онлайн»), потребі у гнучкості та швидкої адаптації до змін.

Існуюча сьогодні неформальна освіта стає дедалі популярнішою і багатоманітною, адже у порівнянні з формальною освітою має ряд переваг: легкість у координації і трансформації, доступність, орієнтованість на споживача послуг, швидке оновлення програм, висока технологічність, лаконічність та інші. Однак, неформальна освіта на прикладі філософії та інших суспільних і гуманітарних наук, зокрема у Дніпрі, має й низку недоліків, головні з яких – поверховість замість фундаментальності та непрофесійність викладу. Оскільки предмет цієї доповіді – саме неформальна філософська освіта у Дніпрі та її перспективи, слід зосередитись на проблемі академічної і популярної філософії, відповідно що її викладають у вищих навчальних закладах та поза ними. Незважаючи на те, що філософський дискурс стає все частіше присутнім у паблік-спейсах, така трансформація викладання філософії не була предметом філософських рефлексій, зокрема у Дніпрі. Серед українських дослідників Іллі Ясна – авторка статті «Public Turn: філософія у публічному просторі» піднімає питання адаптації академічної філософії до філософії поза-академічної [1: 29]. Погоджуючись з тезою авторки про те, що філософія з Античних часів здійснювалась на публіці та тяжіла від ізоляції до суспільства, в той час як сьогодні вона знаходиться на маргінесі [1:28], варто розглянути поза-академічну інституалізацію філософії як спробу подолати довготривалу ізоляцію.

Оскільки місця філософування в Україні не є рівномірно розподіленими у географічному сенсі, необхідно брати до уваги специфіку міста та переважну форму існування філософії у ньому. Наприклад, у Дніпрі академічна філософія має довгу традицію та є відокремленою від публічної, популярної філософії, хоча фахові філософи все більше беруть участь у «неформальних» філософських проектах. У цей час пустка від нестачі філософії або запит на філософію заповнюється непрофесійним заангажованим філософським викладом, який постачають представники релігійних спільнот та громадські організації політичного спрямування. Налякані понад-академізмом радянської університетської філософії, прослуханої на перших курсах навчання, Дніпряни мають викривлене бачення філософії. Тож, з одного боку, в знаки дається спадок радянського підходу до освіти, який досі живе в деяких українських навчальних закладах, а з іншого – відсутність не-академічної якісної освіти на ринку неформальних освітніх послуг та edutainment (поєднання освіти та розваг). Така складна ситуація може бути розглянута як майданчик для філософських експериментів, де фахові філософи навчаються викладати або вже викладають матеріал для широкого загалу, що не має попередньої підготовки.

Так як специфіка філософії полягає у тому, що вона ставить питання, а не дає кінцевих відповідей, моделювання ситуації, де фахові філософи працюють з аудиторією поза стінами університету, приводить до питання про матеріал та точку зору, які мають представляти філософи. А саме, чи мають філософи тяжіти до одно-

го стилю чи наповнення викладання, або кожен може говорити аудиторії що заманеться. Тобто, постає питання своєрідного етичного кодексу філософа та інституалізації неформальної філософії. Перевагою формування професійних філософських спільнот, які працюють над викликами публічної філософії, буде можливість постійної комунікації та співробітництва, а також формування характерного для усіх учасників спільноти бачення завдань філософії та оптимальних методів їх вирішення. Хоча останній аспект є спірним, адже передбачає погодження та можливе нав'язування, така спільнота буде своєрідним фільтром некомпетентних спікерів, адже матиме довіру аудиторії.

Дана доповідь представляє пропозицію щодо сприяння глибинним трансформаціям, які зараз відбуваються в українському суспільстві. Однак, питання формування місцевих професійних спільнот як і питання професійної філософської ідентичності залишаються відкритими і потребують подальшої філософської рефлексії. Сучасна вітчизняна філософія має можливість повернути суспільну увагу, який потребує системного поміркованого підходу, виявом якого є інституалізація.

Список використаних джерел

1. Ясна І. *PUBLIC TURN: філософія в публічному просторі* // *Філософська думка*. – 2017. - № 1. – С.28-41 с.

А. А. Высоцкий

СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ ДИЗАЙНА В ИЗМЕРЕНИИ ФИЛОСОФСКОГО ЗНАНИЯ

В дизайне, как и во многих других практических областях, как правило, решение частных проблем требует в качестве основания более широкой базы: мировоззренческие вопросы в чём-то предваряют размышления над более конкретными задачами. Философский уровень познания позволяет рассмотреть в отдельном продукте дизайна синтез технологических и формальных находок различных эпох и культур, связать дизайнерскую форму со всей совокупностью антропологических и социокультурных знаний о человеке – адресате дизайна. Для решения практических вопросов, проблематики различных отраслей философское знание может быть спроецировано на дизайн. Очень *актуален* вопрос разработки гибкой теоретической модели дизайна как вида мышления деятельности и социального института, позволяющей не только переосмыслить прошлый опыт, но и прогнозировать будущие проблемы и тенденции.

Целью работы является определение дизайна в качестве объекта философской рефлексии, рассмотрение конкретных областей философского знания, которые могут быть направлены на постановку мировоззренческих проблем дизайна.

Первый шаг по упорядочиванию философско-методологических представлений о дизайне можно сделать, представив его, в *широком смысле*, как открытую профессиональную и социокультурную систему по проектированию и изготовлению промышленным способом продуктов, имеющих определённую функционально-эстетическую характеристику. Дизайн в *узком смысле* – это сам процесс проектирования, в его специфическом варианте, основанном на использовании языка форм. Отдельные элементы дизайна проявлялись в предметной деятельности с древнейших времён с элементами других видов эстетической, художественной, проектной, коммуникативной деятельности. Итальянское «designo» обозначало со времен ренессанса проекты, основополагающие идеи. Специфический автономный дизайн-дискурс сформировался на протяжении второй половины XIX века. - начала XX века. Наиболее близко в генетическом и логическом отношении современный дизайн расположен к античному проектному мышлению, исходившему из единства прикладной и эстетической значимости – необходимости и возможности совпадения пользы и красоты.

Человек в дизайне, как проектировщик, так и адресат, имеет единую телесно-духовную природу, удовлетворяет потребность в гармоничном предметном окружении и создаёт эстетические формы, воздействующие на эмоции и чувства. Модусами существования такой личности являются целостность, активность в освоении мира, творчество и свобода, обеспечивающие личностный характер взаимодействия с предметным миром.

Онтология, как учение о бытии подразумевает постановку фундаментальной проблемы природы и сущности объекта – дизайна и близких к нему видов эстетической творческой деятельности, в первую очередь – искусства. Что представляет собой дизайн и его продукт, каковы смыслы, закономерности и детерминанты развития, взаимосвязи элементов, характерные черты отдельных видов дизайна – вот вопросы этого раздела. Постановка понятия «дизайн» в качестве основания их рассмотрения обеспечивает системность и методологическую последовательность анализа, преодоление фрагментарности и субъективизма трактовки, позволяет проанализировать субстанциональные характеристики дизайна.

Гносеологический аспект философии дизайна представляет собой рассмотрение дизайна и его продуктов как носителей определённого знания, аккумулирующих культурный опыт человечества в целом и конкретного творца. Здесь можно ставить и решать проблемы семиотики продуктов дизайна, их духовно-содержательной наполненности. Создавая мебель или шрифт, дизайнер волевым образом вступает в контакт с культурным наследием.

Антропологическая проблематика, на наш взгляд, наиболее актуальна для современной философии дизайна. И связано это в первую очередь с недостаточной разработанной системой и гибкой моделью человека как творца. Философская антропология способна помочь расставить акценты: что главенствует в человеке в данном конкретном случае – природное или социальное начало, устремлённость в прошлое или будущее, индивидуальное или типичное, вплетённость в практику или стремление к её бесстрастному анализу. Без такой мировоззренческой базы трудно осуществить выбор остальных показателей и создавать гуманный дизайн, поскольку критерии отбора диктуются в этом случае внешними обстоятельствами, а не действительными нуждами человека.

Проблематика философии культуры – исследование социокультурных детерминант дизайн-деятельности и её продуктов, анализ современной культурной ситуации, исследование проблем творчества, в результате чего от констатации формальных особенностей предметной среды мы переходим к пониманию истоков её возникновения.

Выводы. Определение дизайна в качестве объекта философского анализа помогает при формировании системы ценностей, принципов, определении личной жизненной и профессиональной позиции. Базируясь на усвоении социальной памяти, развитом абстрактном мышлении, философия позволяет проектировщику преодолеть границы статичного мифологического сознания и анализировать настоящее, не превращая, тем не менее, проект в утопию. Философия как методология даёт основания процессу мышления, позволяет сформировать набор мыслительных приемов, диктует обращение к той или иной отрасли знания, в том числе научного.

А. А. Кравченко

КОГНІТИВНА ВЗАЄМОДІЯ ФІЛОСОФСЬКОЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

Історія культури, мислення і знання засвідчує, що глобальні, революційні трансформації освіти, та окремі, але важливі реформи школи починаються з філософії. У ній відбувається осмислення проблем педагогіки, формуються нові ідеали освіченої людини, нові уявлення про школу, навчання, виховання, про характер

змісту та мети освіти. Однак постійний філософський аналіз освітньо-педагогічного процесу, можливо, не завжди потрібен.

У звичайні, «нормальні» періоди розвитку педагогіка може і не звертатися до філософії. Але сьогодні, в період глобальних тектонічних змін, унеобхіднюється залучення філософії до освіти. Однією з причин виникнення цієї потреби є наростання кризових явищ в усіх сферах соціокультурного життя, що ставить завдання перед існуючим інститутом освіти узагальнити (інноваційний і деструктивний) педагогічний досвід. Тим самим відкриваються нові параметри світу, який динамічно змінюється. Все це, на думку В.М. Розіна, актуалізує «розвиток філософії освіти» [3, с. 15-16]. Взаємодія філософії та освіти означає не надання філософією ззовні ідеалів освітньої діяльності, а дозволяє стати їй «живою душею», енергійним принципом, її ідеальною сутністю. Привносячи у освітню діяльність можливість розуміння логіки становлення людини, філософія присутня в ній як «спосіб мислення» [3, с. 17].

Однак філософія не повинна сприйматись як постачальник «рятівних ідей» для освіти, котра при умові збереження свого призначення, не має потреби в інструменталізмі. Відповідно до класичної філософської традиції, освіта спрямована на звільнення людини від тиску «матеріального», «земного», «тварного» [5], – як говорив Г.С. Сковорода. В силу чого і сьогодні освіта розуміється в першу чергу як процес саморозвитку ідеально-мисленнєвих, творчих потенцій людини, що перетворює її в цілісну і відповідальну особистість.

З точки зору відомого мислителя П. Наторпа, філософія є теоретичним підґрунтям педагогічного процесу. «Теоретичне обґрунтування педагогіки є справою філософії. Якщо вона не в змозі виправдати свої основні поняття перед цим верховним трибуналом, то вона і не може існувати «як наука» [1, с. 374], – писав мислитель. Слідом за І. Кантом він вважає царину освіти як основне призначення та випробовування філософії. «У своїх власних інтересах вона не повинна ухилятися від обов'язків доводити на ділі значення і творчу силу своїх принципів, особливо щодо проблем освіти людства» [1, с. 374]. Отже, якщо філософія хоче бути теоретичною основою розвитку освіти, вона повинна виходити з того, що і людський «дух», і людський розум постійно перебувають у процесі перманентного становлення, у процесі вічного «формування», творення, продукування, «перезавантаження». Стверджуючи, що філософія осягає всезагальні основи становлення і розвитку людського буття, ми повинні прийти до усвідомлення, «що саме філософія повинна складати основу наукової підготовки вчителя та вихователя» [1, с. 375], – зазначав П. Наторп.

В цьому контексті виховання повинно бути «самим життям». Оскільки процес життя для людини оприявлюється через свідомість, то виховання вимагає найвищого ступеня осмислення. «Виховання є саме введення теоретично пізнаного у справу людського життя. Виховання, «педагогіка» є піднесенням дитини, саме дитини, до ступеня людини – неповнолітньої до дорослої» [1, с. 304]. Але цього неможливо досягнути, якщо цілком стати залежним від спонтанності реальної життєдіяльності. Свідомість, усвідомлення, осмислення вимагають «зупинитися», дистанціюватися, осягнути явище відсторонено, абстраговано, споглядально. Це і є справою філософії як форми і способу теоретичного мислення і пізнання. В силу чого вона реально слугує життю, практиці, вона хоче слугувати їм, «керуючи ними, не ззовні, як чужа сила, але живучи в кожному» [1, с. 304]. В тому, хто покликаний співпрацювати в спільній справі відповідального здійснення освітньої діяльності.

Видатний іспанський мислитель Х. Ортега-і-Гассет вбачав можливість подолання соціально-політичних проблем сучасності в європейській інтелектуальній культурі. Одним з головних елементів процесу культурного перетворення філософ вважав освіту. Він зазначав, що латинське слово *eductio* (або *educatio*) означає отримання «одного з іншого», або покращення «будь-чого». Освіта, на думку мислителя, це сукупність людських дій, спрямованих на наближення реальності до ідеалу. «Встановивши значення слова «освіта», Ортега виділяє дві функції педагогіки як науки про освіту: перша – об'єктивне визначення ідеалу, який необхідно досяг-

нути, і друга, головна, – виявлення інтелектуальних, моральних та естетичних засобів, які допоможуть зробити цей ідеал привабливим для тих хто навчається. Оскільки освіта покликана «змінити» реального індивіда через наближення його до ідеалу, то першочергове завдання полягає у визначенні того, яким є ідеал людини, досягнення якого є метою освіти та вимагає використання визначених методів» [4, с. 18], – писав Х.Е. Санчес. Отже, з точки зору Х. Ортеги-і-Гассета освіта є піднесенням «емпіричного Я» до рівня «духовного Я» особистості, котре і здатне усвідомлювати культуру, її смисли і зміст. Але ідеалом освіти виступає людина, котра, як «самоврядна особистість» [2, с. 158], здатна не тільки усвідомлювати, але й творити культуру спільно з іншими людьми, бути за неї відповідальною.

Отже, сучасна освітня діяльність конститує себе як вільну від традиційних догм сферу діяльності, спрямовану на самореалізацію особистості. Нові ідеали освіченої людини, модерний характер форми, змісту та мети освіти формуються через філософське осмислення навітніх суспільних реалій та потреб. Освіта, в свою чергу, постає основною сферою випробування життєвості філософії.

Список використаних джерел

1.Наторп Пауль. *Философия как основа педагогики* / Пауль Наторп // *Избранные работы*. – М.: Изд. дом «Территория будущего», 2006. – 384 с. (Серия «Университетская библиотека Александра Погорельского»). 2.Платон *Государство* // Платон. *Собрание соч.* в 4-х. Т. 3. / Пер. с древнегреч.; Общ. ред. А.Ф. Loseva, В.Ф. Asmusa, А.А. Тахо-Годи. Авт. вступ. ст. и ст. в примеч. А.Ф. Losev. Примеч. А.А. Тахо-Годи. – М.: Мысль, 1994. – 654 с. – (Филос. насл.). 3.Розин В.М. *Философия образования: Этюды-исследования* / В.М. Розин. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: издательство НПО «МОДЭК», 2007. – 576 с. 4.Санчес Х.Э. *Хосе Ортега-и-Гассет как педагог* / Х.Э. Санчес // *Ортега-и-Гассет, Х. Миссия университета* / пер. с исп. М.Н. Голубевой, А.М. Корбута. – М.: Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2010. – С. 7-39. 5.Сковорода Г.С. *Сочинения: в 2 тт.* / Г.С. Сковорода. – Т.2. – М.: Мысль, 1973. – 486 с.

Н. В. Карленко

ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ ВИМІР КОНЦЕПТУ ДУХОВНОГО ЗДОРОВ'Я

Висування у ХХІ ст. на перше місце антропологічної проблематики стало основою поширення філософських досліджень на таку інтегровану характеристику людини, як здоров'я. Останнє у постіндустріальному суспільстві розглядається як глобальний феномен, який на рівні соціуму визначає його можливості до виживання, а на індивідуальному рівні – можливості особистості до самоактуалізації. Особливої значущості феномену здоров'я надає його прямий зв'язок з духовними початками розвитку людини. Адже саме духовне здоров'я в умовах ціннісної кризи цивілізації стає основним фактором відновлення гармонічних стосунків людини з собою, суспільством та природою і вирішення глобальних проблем сучасності. Оскільки цінності духовного здоров'я формуються у процесі виховання особистості, найбільшу роль у цьому процесі відіграє система освіти. Відтак духовне здоров'я стає важливим об'єктом філософсько-освітнього аналізу в контексті упровадження духовно орієнтованих цілей постнекласичної освіти загалом та здоров'язберігаючих і здоров'ярозвивальних технологій зокрема в освітній процес.

Духовне здоров'я у сучасних умовах досліджується на міждисциплінарній основі і є предметом аналізу філософів, культурологів, педагогів, психологів, соціологів та інших фахівців. Найбільш досліджуваною проблематика духовного здоров'я є у філософсько-освітньому на педагогічному аспектах, де воно розглядається через призму виховного ідеалу. Окремо слід виділити перетин проблематики духовного здоров'я та формування духовної культури в освітньому процесі. Серед основних напрямів дослідження духовної культури як змісту і мети освітньої діяльності духовне здоров'я є складовою аналізу духовної культури особистості. Принципи організації ціннісно-смыслового світу людини є різноманітними і відповідно проблеми духу, духовності та

духовного здоров'я виходять далеко за межі не лише етичного, а й суб'єктивного і вимагають інтерпретації на основі усього буттєвого контексту людини. Духовне здоров'я є інтегральним утворенням і синтезує не лише психічні чи душевні риси, а всі особистісні характеристики, оскільки його носієм є особистість, а не психіка, інтелект чи свідомість. У зв'язку з цим духовне здоров'я не може бути однозначно інтерпретоване через певні ознаки та характеристики, а представляє собою постійно змінну та багатовимірну реальність буття людини з врахуванням як внутрішніх духовних чинників її поведінки, так і соціокультурного контексту життєдіяльності.

По відношенню до людини духовне здоров'я визначає наявність спроможності і потреби в ціннісному баченні та перетворенні світу, міру формування прагнення до виходу за межі наявного буття, спрямованість до над особових цінностей і смислів, і в цьому розумінні воно виступає як інтегративна характеристика людини і її буття. Духовне здоров'я як поняття відображає рівень розвитку духовних потенцій людини та форми їх існування і є протилежним поняттю «духовного нездоров'я», показуючи домінування в духовному світі людини загально-універсальних, а не утилітарних смислів життя та цінностей і її здатність відповідально ставитися до світу і особистості до себе. Духовне здоров'я також показує відсутність різноманітних перетворених форм духовності, які вказують на наявність у особистості розщеплення зовнішнього і внутрішнього в духовно-душевному житті, коли буття людини втрачає цілісність.

У філософії освіти духовне здоров'я виступає передусім як концепт, який має методологічне та цілепокладальне значення стосовно філософського осмислення освітніх феноменів. Найбільше значення для філософії освіти поняття духовного здоров'я має у контексті розкриття духовного удосконалення людини як головної мети освітньої діяльності. Методології та технології формування духовного здоров'я, у першу чергу через валеологію та валеософію, стали суттєвим компонентом сучасного освітнього процесу.

Важливим методологічним аспектом дослідження концепту духовного здоров'я є його використання для визначення складових духовного світу особистості як конкретних результуючих виховного процесу. Філософсько-освітній аспект змісту концепту духовного здоров'я має прямий зв'язок з його ціннісно-смыслову спрямованістю у контексті цілей освітньої діяльності. Самовизначення людини здійснюється не як проста інтеріоризація певних абстрактних цінностей та ідеалів, а і в процесі осягнення реальної дійсності. Відтак духовне здоров'я формується не просто як конституювання в особистісній поведінці певних цінностей, які особистість отримала у процесі навчання та виховання, а як важлива складова усього процесу життєдіяльності індивіда.

З погляду ефективності освітнього цілепокладання щодо формування духовного здоров'я людей найбільшою проблемою є узгодження цілей освітнього впливу з потребами соціуму. Вирішення проблеми конкретного змісту духовного здоров'я як цілепокладальної основи освітньої діяльності вимагає поєднання кількох напрямів дослідження: структурування цілей формування духовного здоров'я; визначення специфіки освітнього цілепокладання через призму взаємозалежності духовного здоров'я та духовної культури як основних духовних результуючих освітнього процесу; встановлення інноваційного характеру освітніх цілей формування духовного здоров'я; встановлення взаємозв'язку між цілями вітчизняної освіти, що мають різну соціально-детермінаційну природу з тим, щоб забезпечити методологічні засади створення своєрідної матриці взаємоузгоджених якостей духовного здоров'я особистості, яка має розглядатися як свого роду модельна основа для освітньої діяльності вітчизняних педагогів у даній царині.

Розгляд загальних характеристик духовного здоров'я як якостей, які мають бути покладені у основу цілепокладання освітньої діяльності, найбільш доцільно здійснювати через інтегральну мету формування духовної культури. На сьогодні

духовне здоров'я як мета освітнього процесу у контексті формування духовної культури особистості найкраще представлена у напрямі, який отримав назву «одухотворена освіта».

За рахунок духовних цінностей забезпечується цілісність особистості на основі духовності, її духовне здоров'я як основа вибору смисложиттєвих пріоритетів та духовна безпека як превентивний захист проти негативних впливів. Серед ціннісних аспектів формування духовного здоров'я особистості у освітньому процесі духовна безпека стає все більш значущою, передусім як превентивно-освітній механізм забезпечення духовного здоров'я в умовах ціннісних маніпуляцій.

Духовне здоров'я є інтегральним утворенням і синтезує не лише психічні чи душевні риси, а всі особистісні характеристики, оскільки його носієм є особистість. По відношенню до людини духовне здоров'я визначає наявність спроможності і потреби в ціннісному баченні та перетворенні світу, міру формування прагнення до виходу за межі наявного буття, спрямованість до над особових цінностей, і в цьому розумінні воно виступає як інтегративна характеристика людини і її буття.

Найбільше значення для філософії освіти поняття духовного здоров'я має у контексті розкриття духовного удосконалення людини як головної мети освітньої діяльності. Основна методологічна функція концепту духовного здоров'я у філософії освіти пов'язана з вирішенням проблеми цілісності розвитку людини як істоти, в якій домінує духовне начало. Освіта при цьому виступає як транслятор духовної культури, за рахунок чого у освітній діяльності формується специфічний простір духовності – основна передумова «одухотворення особистості», створення середовища, яке забезпечує її духовне здоров'я.

В. Ф. Завізіон, І. М. Бондаренко, А. В. Прохач

КАНЦЕРОГЕНЕЗ ТА ЗАКОНИ ФІЛОСОФІЇ

Тема етіології раку та канцерогенезу є ключовою у викладанні онкології. Саме знання основ цього процесу дозволяє студенту зрозуміти основні закони пухлинного росту, особливості розвитку пухлин, правильно будувати діагностичні алгоритми, осмислити можливості сучасних методів лікування пухлин. Разом з цим, канцерогенез є процесом, складним для розуміння. Враховуючи, що основним завданням сучасної освіти є формування відповідних майбутній спеціальності компетенцій та компетентності, перед викладачем постає питання: за допомогою яких технологій можна спростити розуміння складних для розуміння тем? Однією з таких технологій є пояснення основ канцерогенезу (чи інших питань) з посиланням до основних законів філософії: **1. The law of the Transformation of the Quantity into Quality** (Закон єдності та боротьби протилежностей); **2. The law of the Mutual Interpenetration of Opposites** (закон переходу кількості в якість); **3. The law of the Negation of the Negation** (закон заперечення заперечення).

Для зручності їх застосування слід зазначити, що більш адекватним перекладом першого закону є «закон взаємного взаємопроникнення протилежностей» [1], другого закону – «закон процесів взаємопереходу протилежностей». З погляду на нове визначення матерії (сукупність мікросвітів є матерія світу і, відповідно, сукупність світів є матерія макросвіту), третій закон філософії деякі вчені сьогодні трактують як «закон подібності та взаємозв'язку мікросвітів і макросвіту і процесів, що в них відбуваються» [2].

Враховуючи, що основною причиною розвитку злоякісних пухлин є канцерогени, другий закон філософії дозволяє зрозуміти суть дії канцерогенних факторів. Фактори, що визивають пухлинну трансформацію нормальних клітин є добре відомими. Їх кількість (концентрація), тривалість дії (експозиція) призводять до пошкодження нормальних клітин, тобто змінюють їх якість. В той час, коли тканини, що страждають від пошкоджуючої дії канцерогенів намагаються відновитися (тобто в них відбу-

ваються репаративні процеси, клітини, з яких тканина складається змінюють свою якість), на них продовжують діяти ті ж, або інші канцерогени, що призводить до нових якісних змін - малігнізації. Досить згадати, що в організмі здорової людини протягом доби з'являється до мільйона клітин з пухлинними характеристиками. Проте здоровий імунітет дозволяє активно розпізнавати такі клітини та знищувати їх шляхом апоптозу. Проблема полягає в тому, що ті ж канцерогенні або інші фактори визивають якісні зміни не лише в епітеліальних чи сполучних клітинах, а і в імунокомпетентних клітинах та тканинах, що призводить до порушень місцевої чи загальної імунної відповіді. Наслідком такої дії є вихід малігнізованої клітини з під імунного нагляду. Однією з якісних змін, що появляються у малігнізованих клітин є втрата контролю за цілісністю геному та поява здатності до безмежного неконтрольованого поділу. На цьому етапі починає діяти перший закон філософії – закон взаємного взаємопроникнення протилежностей. Оскільки малігнізована клітина (мікросвіт) існує в організмі (макросвіт), вона намагається проникнути (інвазувати, метастазувати) в макросвіт. Для цього їй знову ж таки потрібні якісні зміни – можливість продукувати речовини, що будуть сприяти проникненню через базальну мембрану, стінки судин тощо. Клітини, які в процесі подальших якісних змін отримують такі характеристики, стають злоякісними та, на першому етапі свого розвитку, призводять спочатку до мікроінвазії, а далі – до масивного інвазивного росту (місцева прогресія пухлини, взаємопроникнення протилежностей). На певному етапі пухлина розвивається без додаткового кровопостачання. Поодинокі клітина або невелика кількість таких клітин отримує з оточуючого середовища достатню кількість необхідних для життєдіяльності речовин. Коли кількість клітин в пухлині досягає близько 10^3 , останні починають відчувати гіпоксію, та починають виділяти сполуки, що сприяють проростанню в пухлину кровеносних судин. Організм (макросвіт), отримавши сигнал тривоги від пухлини (мікросвіту) та, внаслідок порушення імунітету, не маючи можливості ідентифікувати чужерідну (уже) тканину, сприяє проростанню в неї кровеносних судин (взаємозв'язок мікросвітів і макросвіту і процесів, що в них відбуваються). Паралельно з цим процесом пухлина інвазує стінки судин, проростає їх, пухлинні клітини потрапляють в кровеносні (або лімфатичні) судини та циркулюють в кровеносному або лімфатичному руслі (циркулюючі пухлинні клітини). Більшість пухлинних клітин, що потрапляють в кров чи лімфу розпізнаються імунокомпетентними клітинами та знищуються. Поступово кількість циркулюючих ракових клітин збільшується а можливості організму ідентифікувати їх та знищити зменшуються. В організмі накопичується критична пухлинна маса, зрештою пухлинний мікросвіт стає обтяжливим для організму (макросвіту), що призводить до смерті організму господаря, а слідом за ним і самої пухлини. Таким чином, підтверджується думка про те, що боротьба протилежностей призводить до загибелі самих протилежностей [3].

Втручання у процеси, що відбуваються при канцерогенезі (лікування), можуть сприяти зупинці розвитку пухлини або її зворотньому розвитку. З погляду на динамічні зміни при канцерогенезі стає зрозумілим, що чим раніше таке втручання відбудеться, тим легше буде повернутися до вихідного стану (одужання).

Таким чином, викладання канцерогенезу з позиції законів філософії дозволяє полегшити тлумачення основних процесів, що відбуваються в організмі внаслідок дії канцерогенних агентів, та сприяє формуванню професійних компетенцій.

Список використаних джерел

1.Лобовиков В.О. Ядро диалектики – закон взаимопроникновения противоположностей и его моделирование в алгебраической системе формальной анксиологии/ В.О. Лобовиков // Социум и власть. – 2014. - №4(48). – С.126-130. 2.Лямин В. С. Представление о физической материи [Электронный ресурс]/В.С. Лямин, Д.В. Лямин// Наука 2000+. – 2016. - <http://наука2000.com/представление-о-физической-материи/>. 3.Миронов В.В. Философия: учебник для ВУЗов [Электронный ресурс]/ В. В. Миронов// http://polbu.ru/mironov_philosophy/.

СЕКЦІЯ VIII

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК

В. В. Прутчикова

АНГЛІЦИЗМИ В СЛОГАНАХ НІМЕЦЬКОЇ РЕКЛАМИ

Сьогодні реклама є об'єктом активних досліджень у сфері різних наук: економіки, соціології, психології, історії і, звичайно, лінгвістики. У лінгвістиці реклама розглядається з різних позицій, зокрема як об'єкт інтерактивного процесу, як специфічний мовний засіб впливу на процеси суспільної комунікації.

У німецькій лінгвістиці інтерес до мовних особливостей реклами значно зріс починаючи з другої половини 20 сторіччя, з класичного дослідження Р. Ремера «Die Sprache der Anzeigewerbung», його класифікації реклами. Згодом відзначається значна активізація досліджень функціонально-прагматичних характеристик мови реклами на радіо, телебаченні, в пресі тощо в плані її впливу на адресата. Зокрема вивченням особливостей використання іншомовних елементів в німецькій рекламі займалися Sauer N., Fink H., Greule A., Janich N., Schutte D., Forster U. та інші. Проте тема використання англіцизмів в рекламі, зокрема в слоганах німецької реклами залишається надзвичайно актуальною.

Англіцизми, дослідженням яких займалися Копрева Л.Г., Тонкова Н.І., Baumgart M., Bohman S., Yang W., Carstensen B., Schutte D. та інші стали останнім часом важливим мовним засобом виразності в слоганах німецької реклами.

Метою даної статті є дослідження функцій англіцизмів в слоганах німецької реклами. Матеріалом для аналізу послужила електронна база слоганів німецької реклами www.slogans.de, яка була створена Гамбургським рекламним агентством *Satelliten*. У цій базі зафіксовано значну кількість англіцизмів у слоганах або повністю англійських слоганів у німецькій рекламі, аналіз яких дозволив виділити цілу низку функцій, які англіцизми виконують у рекламних слоганах.

У першу чергу англіцизми в рекламних слоганах завжди привертають увагу адресата, тобто виконують *атрактивну* функцію. Наприклад: *Der Hair-Hit im Nassloo (Wella New Wave)*. *It's not a trick, it's a Sony (Sony-Werbung)*. *Test the West (Zigarettenwerbung)*.

Крім того, закони побудови рекламного тексту вимагають мовної економії (*Sprachökonomie*), тому завдяки використанню англіцизмів, які, як правило, є коротшими від німецькомовних еквівалентів, виконується функція *мінімізації мовних зусиль*. Тенденція до скорочення слогану реклами внаслідок використання англіцизмів вважається одним із основних мотивів їх запозичення [1, 3, 4]. Мінімальними засобами досягається максимальний ефект впливу на адресата реклами, наприклад: *Bleib cool. Trink Nestea (Nestea)*. *No Smint. No Kiss (Chupa Chups)*.

Наступну функцію англіцизмів у слоганах реклами можна визначити як *стимуляційну*, коли вони створюють ефект мовної гри, метафоричної виразності тощо. Наприклад: *Hit für Hit ein Hit. (Radio FFH)*. *So einfach ist IT! (Probusiness)*. *Fliegen zum Smile-Preis. (Tuifly.com)*. *The Queen of Table Waters. (Apollinaris)*.

Завдяки включенню англіцизмів у рекламні слогани досягається *осучаснення мови* рекламного тексту, створення ефекту привабливої новизни, мовної моди, що значно розширює зацікавлену у рекламі аудиторію. Наприклад, використовується молодіжна лексика, яка вже розповсюдилась і на інші вікові групи населення: *Die Ticketbörse von Fan zu Fan (Seatwave)*. *Schuhmode im Trend (Firetti)*. *Nice to sweet you (Hello/Lindt)*. *Run Simple (SAP)*.

Останнім часом у зв'язку з глобалізацією світової економіки рекламний текст у німецьких ЗМІ, як правило, якнайшвидше реагує на появу в активному лексиконі користувачів реклами нових англіцизмів-реалій, назв предметів або явищ, які не

мають німецькомовних відповідників. Така *номінативна* функція англіцизмів характерна для реклами їжі або напоїв: *Cake, Steak, Sandwich, Pudding, Brandy, Punch*; технічних новинок: *Computer, E-Mail, Internet, Mobile Technology, MMS, Service, Website, Airbag, Crashtest*; економічної термінології: *Leasing, Investmentfonds, Partner* тощо. Наприклад: *Heisser Punch für kalte Tage. Sag's einfach per MMS. Das bessere Healthcare Investment.*

Рекламний текст має відповідати сучасним запитам суспільства і тому завжди орієнтуватися на систему цінностей, менталітет а також фонові знання споживача рекламного продукту.

Проте, як свідчать останні дослідження Claimstudie 2016 відносно якості реклами з англіцизмами та її розуміння німецькомовним споживачем, така реклама часто не зовсім зрозуміла для пересічного споживача, хоча і не знаходить категоричного спротиву у сучасному суспільстві Німеччини. Опитування стосувались рекламних продуктів у галузях моди, косметики, харчової промисловості, сфери послуг тощо [2] і засвідчили, що лише від 15 до 52% опитуваних в змозі правильно перекласти і зрозуміти такі слогани як *Red means go (Hugo Boss Red)*; *Eau My Gold! (Paco Rabanne Lady Million)*; *Nice to sweet you (Lindt Hello)* та віднести їх до певної сфери, хоча майже 97% споживачів реклами не вважають запозичення англіцизмів у рекламі негативним явищем.

Таким чином, функціонування англіцизмів у німецькомовній рекламі є історично обумовленим явищем, відповіддю на виклики сьогодення і запиту сучасного споживача. Вони осучаснюють рекламний текст, є більш короткими порівняно з німецькими еквівалентами або відповідниками, здійснюють певний вплив на споживача завдяки своєму функціональному потенціалу та додають тексту реклами певної емоційності. Перспективним для подальшого дослідження використання англіцизмів у німецьких рекламних текстах є проблема локалізації такого виду реклами.

Список використаних джерел

1. Carstensen Broder, Galinsky Hans. *Amerikanismen der deutschen Gegenwartsprache. Entlehnungsvorgänge und ihre stilistischen Aspekte.* – Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag, 1975.
2. *Gute englische Werbesprüche: Na also, geht doch.* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.spiegel.de/karriere/mitarbeiter-statt-models-in-der-werbung-a-932606.html>.
3. Yang Wenliang. *Anglizismen im Deutschen. Am Beispiel des Nachrichtenmagazins DER SPIEGEL.* – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1990.
4. Schutte Dagmar. *Das schöne Fremde. Anglo-Amerikanische Einflüsse auf die Sprache der deutschen Zeitschriftenwerbung.* – Opladen: WV, 1996.

Н. Є. Коломієць, Н. В. Яременко

СУБ'ЄКТНА СФЕРА ЛІРИКИ Б. Д. ГРІНЧЕНКА

На сучасному етапі проблема вивчення суб'єктної організації ліричного твору є однією з актуальних у вітчизняному літературознавстві. Б.О.Корман запропонував чотирьохступеневе розмежування авторської свідомості і форм її вираження в поетичних творах: власне автор, автор-розповідач, ліричний герой, герой «рольової» лірики [3, с. 42-116]. За його концепцією, власне автор та автор-розповідач у творі приховані, не є об'єктом зображення, а ліричний герой і герой «рольової» лірики є складними художніми образами, опосередковано виражають авторську свідомість. В. Л. Смілянська також виділяє чотири форми авторської присутності в тексті: «власне автора», розповідача, героя й персонажа [4, с. 8-25] і відзначає, що «власне автор», розповідач та ліричний герой представляють самого письменника, а ліричний персонаж репрезентує свідомість, не тотожну авторові. Найбільшим ступенем зображеності відзначаються ліричний герой та персонаж, найменше зображеним є «власне автор».

У своїй роботі ми будемо дотримуватися термінології К.П.Фролової, яка виокремлює такі типи автора в ліриці: ліричне «я», ліричний герой, ліричний персонаж

та герой «рольової» лірики [6, с. 143-145]. Спираючись на наукові здобутки цієї дослідниці, вирізняємо в поезіях Б. Д. Грінченка чотири основні форми вираження авторської свідомості, як: ліричне «я» («Та де вона? Невже її й не мати?», «В степу рвачкий на волі вітер віє», «Нахиляє дуб високий»), ліричний герой («Я сам собі у городі гучному», «Коханій (Марусі Г.)», «Квітки»), ліричний персонаж («Матері», «Мати», «Рибалка») та герой «рольової» лірики («Маніфест», «Патріот»).

Для ліричного пізнання найбільш широких і загальних суспільних проблем у більшості поезій Б.Грінченко використовує один з можливих типів «автора» - ліричне «я». У віршах, які належать до тематичної групи про життя українського села («Неначе», «Минуле», «Весна», «Де воно?» та ін.), устами поета промовляє сам народ, свідомість якого зливається з авторською в одне ціле. Ліричне «я» поезій не занурене у власні інтимні переживання, а репрезентує народну позицію, його оцінку дійсності. Ліричний суб'єкт усвідомлює антигуманну сутність, неприродність усього суспільного ладу країни, відчуває невідповідність ідеалу і дійсності, порушення норми в суспільному житті. Через це принцип контрастності є поширеною ознакою психологізму Б.Грінченка. Автор не вдається до штучного посилення «полярностей» зображуваних явищ, а лише показує реально існуючу дійсність та бажаний ідеал.

Уже сам добір поетичних тем свідчить про їх спрямованість назовні. У багатьох його поезіях відкрито чи приховано наявний адресат. Діапазон таких звертань широкий: побратими («До праці»), народ («До народу»), край («Монолог»), Бог («Всемогутній еси, боже...»), співець («Співцеві») та інші. Тут лірична ситуація моделюється самим процесом звертання суб'єкта лірики до адресата («Смутні картини», «Не гордуй ти життям молодим...» та ін.). Таким чином, у поезіях помітні різноманітні форми об'єктно-суб'єктних відносин між автором (ліричним «я») – носієм ідейно-естетичної концепції світу й об'єктом зображення. Протиставлення реальної дійсності та суспільного ідеалу ліричного «я» є наскрізним у текстах творів на суспільні мотиви. Звідси – поширений принцип контрастності.

Характерною особливістю більшості пейзажів є їх соціальна загостреність, гармонійність чи дисгармонійність з психологічним станом ліричного «я». Картини природи допомагають розкрити взаємини між ліричним «я» та суспільством, їх взаємовплив, психологію. Слід зазначити, що ліричне «я» поезій соціально активне, а його психічні реакції зумовлені подіями об'єктивного світу. У поезіях «Коханій», «Присвячую М.Г.», «Я сам собі у городі гучному...», «Ізнов», «Квітки» носій мови набуває соціально-біографічної конкретності. Перед читачем постає обрис самого поета (ліричного героя). Особливості ідеалу, характер, біографічні ознаки допомагають розпізнати в суб'єкті лірики авторське «я». Для багатьох ліричних творів письменника характерне тісне поєднання інтимних і громадянських мотивів. Вірші «Коханій», «Присвячую М.Г.» та інші засвідчують, як ці мотиви переплелися в ліриці поета, стали часткою його духовного єства. Поезії містять окремі факти життя поета. У творах, що належать до інтимної лірики, письменник, перш за все, є поетом-громадянином.

У поетичній спадщині Б.Д.Грінченка є твори, в яких образ людини змальовується об'єктивізовано. Такі образи ми будемо називати ліричними персонажами. У центрі персонажної лірики поета часто постає проста людина, що пригнічена морально і фізично соціальними умовами життя («Матері», «Бурлака», «Шматок хліба», «На полі», «Весілля», «Удові», «Рибалка», «Мати», «Пісня», «Петрусь» та інші).

Письменник неодноразово у ліричних творах звертався до теми понівеченої жіночої долі. Йдучи за традицією Т.Г.Шевченка, жіночому образу він відводить особливе місце у поетичній спадщині. Жінка була найбільш знедолена в суспільстві, де панував визиск, за своєю природою вона була більш емоційною, тому гостро сприймала суспільні негаразди. Це дозволяло поету-лірику висловити своє

ставлення до зображуваного. Низка жіночих образів, різних за психологічним складом, змальовується в ліричних творах Б.Д.Грінченка.

Багатоплановістю показу суспільного життя відзначаються і ті поезії, ліричними персонажами яких є діти («Шматок хліба», «Петрусь» та ін.). Кожний дитячий образ зображений у різних життєвих ситуаціях, психологізований у різний спосіб. Цілком слушно відзначала Л.Я.Гінзбург, що в ліриці XIX століття, на відміну від психологічної прози цього періоду, характер утворюється передусім за допомогою динамічності слова. «Невеликий об'єм та динамічність обумовлюють жорстокий відбір, і відібране отримує непомірне навантаження. Це відноситься, наприклад, до зовнішності, до жестів персонажів» [1, с. 240]. Для передачі фізичного безсилля ліричного персонажа в поезії «Шматок хліба» Б.Грінченко знаходить найточніші дієслова «іде-шкутильгає» на означення кволої ходи. Така хода є неприродною для дитини, а скоріше притаманна людям похилого віку. Це поступ хворобливої людини, обтяженої проблемами, знесиленої злиднями. Привертає увагу й авторський опис зовнішності хлопчика, зосереджений лише на портретній деталі, що має соціально-психологічне забарвлення:

*Недавні ще сльози на личеньку знати,
І видно у очіх голодну муку... [2, с. 10].*

Це дає можливість автору підкреслити стан відчаю дитини, нестерпного відчуття голоду. У творі докладно відтворено характерні для цього почуття жести.

Для багатьох творів Б. Д. Грінченка, що мають драматичну тональність, характерним є виносити в назву ім'я персонажа чи узагальнююче слово на позначення соціального типу («Мати», «Матері», «Удові», «Хлопцеві», «Коханій», «Рибалка», «Хлібороб», «Бурлака» та ін.). Такі назви, за твердженням К. П. Фролової, наводять «на думку про драматичну долю» персонажа [5, с. 69].

У віршах, де образ людини зображений об'єктивізовано, свідомість автора характеризується через бачення і оцінку дійсності, показ долі іншої людини. Авторські переживання виявляються в оцінних епітетах, звертаннях до своїх персонажів, інтонаційному русі та загальному тоні вірша чи то зворушливо-любовному, чи то гнівно-саркастичному.

У поезіях варіюються мотиви пошуків долі, самотності, невлаштованості ліричних персонажів з народу та викривається лицемірство лібералів, попівства та інших представників панівних верств. Увага зосереджується на внутрішньому світі персонажів, на тому, як у їх свідомості відбиваються соціальні події, антигуманні умови життя. Пейзажні, інтер'єрні зарисовки виступають не лише фоном до зображених подій, а в проекції до настроїв, переживань персонажів. Автор передає психологічне сприйняття особою соціальних явищ, зображуючи лише зовнішні прояви: вчинки, жести, портретні деталі, ходу.

«Рольова лірика» поета відбиває його демократичну позицію, намагання найповніше відтворити внутрішній світ суб'єкта лірики, створює враження істинності розповіді. Адже герой «рольової» лірики сам виражає свої думки й почуття, його свідомість не ототожнюється з авторською. Цей тип автора наділений індивідуальними історико-культурними ознаками, виступає в психологічній і соціальній конкретності. Героями «рольової» лірики Б.Д.Грінченка є різні соціальні типи: цар («Маніфест»), знедолена жінка («І молилася я, й сподівалася я»), псевдопатріот («Патріот»), дівчина («Зорі») та ін. Цей пласт лірики поета відбиває «чуже» авторові світорозуміння.

Викладова форма від імені дійової особи зумовлює і своєрідність психологічного змалювання. У формі самоаналізу побудовано поезію «Хлібороб». Вірші «Зорі» та «Маніфест» будуються як монологи-звернення.

Яскравим зразком рольової лірики Б.Д.Грінченка є вірш «Маніфест», лірична оповідь у якому ведеться від імені царя Миколи II, від його імені подається і відчуття, сприйняття та інтерпретація суспільних явищ. Наляканий народним заворушенням (після поразки Росії у війні з Японією в 1905 році), цар видав брехливий

маніфест, у якому було обіцяно «демократичні» права для всіх. У вірші дух маніфесту передається в дещо іронічній формі:

Піддані вірні! до вас

Палаю я любов'ю...

Се для порядку, - не зо зла, -

Я злив столицю кров'ю [2, с. 142].

Лицемірство проголошувача цього монологу подано автором у самому звертанні до народу, де іронічно звучать слова: «вірні» (епітет) та «палаю я любов'ю» (метафора). Увесь твір побудовано на протиставленні обіцянок царя з його дійсними вчинками і думками («Дам конституцію», але «Самодержавія ж основ Займать не дозволяю!», «Всім «іногородцям» волю дам», але «в парламент зачиню Для їх щільненько двері»; «Щоб хлібороб мій волю мав», але «панських земель і моїх Займать йому не вільно» та ін.). У такий спосіб автор викриває демагогічність цих тверджень, підкреслюючи, що царська конституція служила інтересам панівних класів.

Як бачимо, тема народного життя є наскрізною для всієї поезії Б.Д.Грінченка, варіюється і переходить у сфери різних типів автора. Б.Д.Грінченко був національним поетом, і питання про долю народу стояло в центрі його роздумів над принципами суспільного устрою, доцільності людського існування. У ліричних творах нам вдалося виявити різні суб'єкти художнього мовлення: ліричне «я», ліричний герой, ліричний персонаж та герой рольової лірики. Автор постає невід'ємною складовою художньої структури.

Суб'єкт лірики, написаної на суспільні мотиви, глибоко відчуває вічне прагнення до ідеалу і неможливість повного його досягнення («Нудьга», «Друзям», «Тепер» та ін.). Соціальна зумовленість переживань суб'єкта лірики відчутна в натяках, асоціаціях, підтексті, в більшості випадків переростає в ідею подолання гнітючої соціальної атмосфери. У віршах «Неначе», «По весні», «У лісі», «Подивись!», «Вечір», «Весна», «Зима», у циклі «Весняні сонети» та інших автор використовує опис природи для точнішої передачі внутрішнього стану особистості.

Найчастіше соціально активною особистістю в ліричних творах Б.Д.Грінченка виступає образ самого автора, образ ліричного «я», що є резонером авторських думок, і ліричний персонаж, що за своїм переконанням є народодлюбець, якого хвилює доля народу, доля країни. Їх почуття сповнені драматичного переживання і готовності йти на самопожертву заради соціальних змін.

Список використаних джерел

1. Гинзбург Л.Я. О лирике. – М.: Интрада, 1997. – 415 с. 2. Грінченко Б.Д. Твори: У 2 т. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – Т. 1: Поезії. Оповідання. – 603 с. 3. Корман Б.О. Лирика Некрасова. – Ижевск: Удмуртия, 1978. – 299 с. 4. Смілянська В.Л. «Святим огненным словом...» Тарас Шевченко: поетика. – К.: Дніпро, 1990. – 290 с. 5. Фролова К.П. Теория и методика применения эстетических категорий в литературоведческом анализе. – Днепропетровск: ДГУ, 1985. – 100 с. 6. Фролова К.П. Цікаве літературознавство. – К.: Освіта, 1991. – 192 с.

Б. О. Бабенко

В ІМ'Я УКРАЇНИ (ПИСЬМЕННИК І ГРОМАДЯНИН ВОЛОДИМИР КОБЗАР)

Нещодавно (27 квітня 2017 року) відсвяткував свій ювілей, – 70 років від Дня народження, – Володимир Федорович Кобзар – письменник-прозаїк, публіцист, громадський діяч, чия життєва позиція є прикладом для кожного з нас у служінні ідеалам незалежної демократичної України. Засобом втілення своїх переконань Володимир Федорович обрав літературну та громадсько-політичну діяльність.

Отримавши журналістську освіту (1974 р. закінчив факультет журналістики Київського державного університету імені Т.Г.Шевченка), Володимир Кобзар не

тільки розпочинає роботу редактором у Сімферопольському видавництві «Таврія» (1975 – 1979 рр.), а й публікує свої оповідання «Товариш лейтенант» (журнал «Дніпро», 1977, № 7), «Пересадка» (газета «Комсомольское знамя», 1979), «А ніч як море», «Провулок Гвардійський» (кол. збірник «Весенний медозбор», вид-тво «Таврія», Сімферополь, 1979) тощо.

У 1980-му році у видавництві «Таврія» виходить друком його перша збірка прози «Провулок Гвардійський», яка ще на попередньому розгляді секцією прози Кримської організації Спілки письменників України отримала схвальні відгуки від відомих літераторів того часу (П. Дегтярьов, М. Глушко, А. Малін, А. Домбровський та ін.). Талант та художній потенціал молодого письменника був беззаперечним: ємкість, чуттєвість, психологізм, знання життя та вміння добирати влучні засоби для його опису – характерні риси, притаманні манері письма митця, що були помічені рецензентами, які в той же час зауважили молодість та недосвідченість письменника-початківця. С кожним новим рядком Володимир Федорович продовжує вдосконалювати свої навички, зберігаючи власний авторський стиль.

З 1981 по 1982 р. працює кореспондентом Кіровоградського обласного комітету з телебачення та радіомовлення, з 1983 р. – кореспондент обласної газети «Кіровоградська правда». У 1989 році прозаїк стає членом Спілки письменників України. У цей період його твори виходять друком у газетах «Літературна Україна», «Кіровоградська правда», «Молодий комунар», журналі «Дніпро».

Героями творів В. Кобзаря найчастіше є молодь та діти, у внутрішній світ яких автор заглиблюється особливо вдало. Проблеми дитячих персонажів постають так само серйозно, як і дорослих: для маленької людини її відкриття, перші труднощі та розчарування у житті мають чи не більш драматичний характер, ніж у старших, адже для них все вперше. Наприклад, малюк, що вперше стикається зі смертю домашнього улюбленця, починає усвідомлювати скінченність всього живого, проймається страхом, що й мама з ним буде поряд не завжди (оповідання «Довго-предовго»). Подібне відкриття це справжній шок для дитини, а попереду їх ще багато.

У своїй творчості В. Кобзар зображає життя у різних його виявах, розкриваючи всю складність людських стосунків: це й історії, що показують важливість збереження сімейних цінностей; такі, що висвітлюють проблеми розірваності зв'язку між поколіннями («Телеграма», «Чому груші?», «Гніздо»), фальшивої дружби, овною хибного уявлення про яку стало пияцтво («Ніхт ферштейн»), відсутності відповідальності за свої вчинки, недбалості та збайдужілості молодого покоління («Син», «Подзвін», «Зятьок», «Кінолог») тощо.

Загалом, читаючи малу прозу Кобзаря, вчимося своєчасно говорити слова любові, усвідомивши, що не слід довго чогось чекати, аби донести до важливої для тебе людини власні почуття: життя швидкоплинне, і спізнитися так легко; як важливо спробувати зрозуміти та вислухати ближнього, навіть якщо це нерозумна ще, на твій погляд, дитина («У вольєрі», «Спроба контакту») чи просто дивак із сусідського двору («Земля йому пухом»); як необхідно пам'ятати тих, хто був до тебе, і чиє життя може надихати тебе чи бути для тебе прикладом («Море співає», «Товариш лейтенант»). Завдяки порушеній проблематиці, його твори залишаються актуальними й досі, оскільки містять своєрідні моральні орієнтири людяності та життя, особливо в тих аспектах і ситуаціях, у яких виявляється нестійкість і хитання незміцнілої ще душі.

Наприкінці 1980-х рр. В. Ф. Кобзар стає одним з найбільш активних членів Народного руху України, зокрема на Кіровоградщині: членом оргкомітету I з'їзду Руху, першим головою міської організації Руху, редактором газети «Думка» (вийшло 13 номерів у, по-суті, підпільних умовах).

Першочергово у своїх публікаціях та публічних промовах цього періоду письменник порушує питання заангажованості мислення представників тогочасної адміністративної системи міста, пасивності громадськості та млявості інтелігенції,

відсутності свободи слова в умовах заскорузлого комуністичного режиму, використання преси лише як інструменту агітації та пропаганди.

Систематичне привернення уваги до подібних проблем з часом знайшло позитивний відгук в громадських колах та негативну реакцію з боку компартійної влади: Володимира Кобзаря звинувачують у навмисному загостренні суспільно-політичної ситуації на фоні «тимчасових труднощів», виключають з КПРС.

Подібна несправедливість не могла пройти повз увагу однодумців Володимира Федоровича, побратимів-письменників. Зокрема, у своїй статті «Мандрівка у вчорашній день. Замість звіту про одне відрядження» письменник Борис Тимошенко не зміг не прокоментувати, що своїми діями Кобзар не зганьбив жодного програмного документу КПРС, лише «прагнув поєднати прогресивне в партії з усім живим та ініціативним у народі», але для досягнення поставленої мети потрібна була організація мітингів, зборів – «для демократії явище звичайне, але велика крамола для кіровоградської адміністрації»; «Та найбільше чого не могли простити Кобзареві, - газети «Думка»... І немає в ній нічого антиконституційного, проте тут гостро звучить критика командно-адміністративної системи, а відтак зачіпає за живе й місцевих функціонерів, котрих ще й досі тягне лиш командувати, наказувати, карати...» [1].

Незважаючи на погіршення стану здоров'я у зв'язку з негативними екологічними умовами, Володимир Федорович продовжує свою літературно-публіцистичну діяльність. А результатом виключення з КПРС і позбавлення партквитка стає зростання популярності громадського активіста і політика серед широких кіл громадськості та поступове поповнення лав Народного руху.

Сьогодні нам, українцям, важко уявити ситуацію (особливо після подій Майдану), коли збори, мітинг чи демонстрація є забороненими, а їхнє проведення – марним: зараз вони є інструментом народного волевиявлення, за допомогою якого, у більшій чи меншій мірі, громадяни України можуть впливати на існуючий стан речей. Мешканці Кропивницького мають усвідомлювати, що всі інструменти народноправ'я вони отримали завдяки таким людям, як Володимир Кобзар, які, у свій час, зробили все від них залежне, аби «гласність» і демократія перестали бути просто словами.

Нині Володимир Федорович продовжує свою літературну діяльність у столиці: побачили світ окремими виданнями його повість-казка «Буваличі» («Києво-Могилянська академія», 2012), книга казок «Гуси і лебеді. Про Велике зелене дерево» («Веселка», 2013), збірка новел та оповідань «Як у раю» («Веселка», 2014), повість «Запах фіалки» (2015р.), «Хроніка буднів»: новели, повість («Фенікс», 2016) [3].

Ці твори, зорієнтовані передусім на юного читача, є чудовим матеріалом для виховання в памолоді позитивних рис характеру і духу, якими має володіти кожна людина. Наприклад, символічний образ гусей-лебедів («Гуси і лебеді. Про Велике зелене дерево», 2013) вчить, що кожна людина сама відповідає за те, ким стане і як буде жити: молоді гусенята-лебеденята, що кожен день тренувалися літати, не полінувалися та не побоялися ризикнути злетіти у високость та відлетіти у вирій, – стали лебедями, – прекрасними вільними та гордими птахами; старші ж гуси-лебеді, думаючи лише про те, як набити собі черево, відгодувалися й не змогли, злетіти у потрібний час. Як результат – перетворилися на звичайних свійських гусей: добре їли, та самі були лише майбутньою їжею, а про небо могли лише мріяти.

Глибока алегорія, що є доволі легкою для сприйняття дітей, несе в собі той життєвий урок, засвоїти який варто й дорослим: доля гусей-лебедів можна перенести й на долю кожного нашого сучасника й усього українського народу; є майстерно сформульованою пересторогою для всіх і кожного.

Друга казка, яку містить вказана книга, має назву «Велике зелене дерево» і оповідає про лихо, яке завжди може спіткати нас у майбутньому: неконтрольова-

ний витвір людських рук – робот, що вийшов з ладу, почав трошити все довкола. І, врешті решт, став загрожувати дивовижному дереву, що для його мешканців уособлювало цілий світ. Позиції казкових персонажів щодо того, як потрібно діяти у подібній ситуації, розділилися. Пуцьвірінок, що символізує молоде покоління, хоч потребує поради, скерування власних дій, ясно усвідомлює: існуючий стан речей, загроза загибелі рідного дерева абсолютно його не влаштовує. Серед поради-ників (старшого покоління) маємо позицію пасивного відсторонення та боягузтва – «моя хата скраю», – уособленням якої є Стріляний Горобець, а також активної відсічі (з боку Білої Ворони). Пуцьвірінок не хоче залишитись без домівки, не бажає загибелі такого чудового дерева, тому прислухається до слів мудрої Білої Ворони. Разом вони намагаються завадити нападнику: спочатку ввічливим проханням, потім – рішучою дією. Завдяки спільним діям їм вдається дати відсіч ворогу; дерево одужує, а герої казки продовжують на ньому щасливо жити.

Ця історія вчить, що коли у твоїй дім, у ширшому розумінні – державу, приходить біда, кожен повинен докласти зусиль, аби боротися за «своє дерево» – своє щастя. Разом ми здатні побороти будь-яке лихо!

2015-го року Володимир Кобзар став лауреатом II Міжнародного конкурсу на кращий твір для дітей «Корнійчуковська премія», отримавши I місце у номінації «Проза для дітей старшого віку та юнацтва» за повість «Запах фіалки», яка у пригодницькій формі торкається проблем дорослішання, стосунків батьків та дітей, першого кохання, а також таких злободенних тем, як мовне питання та пам'ять про свій рід.

Таким чином, продовжуючи свою літературну діяльність Володимир Кобзар прагне сформулювати покоління українців, які б усвідомлювали, що вони власноруч творять своє «я», гартують його; тільки від них, тобто від кожного з нас залежить, яким буде суспільство, у якому ми житимемо, яким буде створений нами світ. Український світ.

Список використаних джерел

1.Державний архів Кіровоградської області, ф. Р-7698, оп. ,1 спр 83. 2.ДАКО, ф. Р-7698, оп. 1, спр. 59. 3.Кобзар Володимир Федорович [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL: <http://dakiro.kr-admin.gov.ua/vonks/kobzar/exh.php>. 4.Кобзар Володимир Федорович [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.librarychl.kr.ua/kn_in/su4asni-pysmennyyu/kobzar_v_f.php. 5.Кобзар В. Ф. Гуси і лебеді. Про Велике зелене дерево. – К: Веселка, 2013. – 32 с. 6.Список публікацій прози В.Ф.Кобзаря [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dakiro.kr-admin.gov.ua/vonks/kobzar/spisok-publikatsii.pdf>.

H. R. Bobak, M. I. Bobak

SOME CONCEPTS OF BILINGUALISM IN CANADA

Language is an essential aspect of any culture. Individuals are able to maintain key aspects of their culture by maintaining their culture's language. Language is a defining feature of Canada's social and political reality. Over many years, Canada's linguistic duality has underpinned both political conflict and the search for political accommodations. By the 1960s, the injustices suffered by linguistic minorities had fuelled both modern Quebec nationalism and a push for reform by the federal government, which, in 1963, established the Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism [1].

The Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism (French: Commission royale d'enquête sur le bilinguisme et le biculturalisme, also known as the Bi and Bi Commission and the Laurendeau-Dunton Commission) was a Canadian royal commission established on 19 July 1963, by the government of Prime Minister Lester B. Pearson to «inquire into and report upon the existing state of bilingualism and biculturalism in Canada and to recommend what steps should be taken to develop the Canadian Confederation on the basis of an equal partnership between the two founding races, taking

into account the contribution made by the other ethnic groups to the cultural enrichment of Canada and the measures that should be taken to safeguard that contribution» [2].

The Commission was a driving force behind the adoption of official bilingualism, a pan-Canadian social reform whose impacts continue to be felt.

Many advocates of bilingualism –including the Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism itself – have suggested that bilingualism helps define Canadians as Canadians. Over the last 20 years, a majority of Canadians have agreed consistently. Francophones are more likely than others to agree that bilingualism is important to the Canadian identity. But the proportion of Anglophones who hold this view has remained steadily above 50% and, currently, stands at an impressive 68% [1].

Today, the country still struggles to strike the right balance in ensuring the equality of its two official languages, and the rights of those who speak them. This challenge must now be met in the context of Canada's deepening multiculturalism.

In everyday language «bilingualism» involves the use of any two languages. In Canada there are many persons considered unilingual in terms of the two official languages, but who are actually bilingual. The mother tongue of a number is neither French nor English. Generally these are Canadians who are members of the «other ethnic groups,» born in Canada or abroad, and who first learned the language of their own group—for example, German, Ukrainian, or Italian. They have subsequently acquired, with varying degrees of fluency, one of Canada's official languages—usually English. Such persons retain their language more frequently in regions of Canada where the group is numerous. Thus there is a German-English, Ukrainian-English, Italian-English bilingualism, or, in Quebec, an Italian-French bilingualism, and so forth.

While most Canadians support official bilingualism, a majority is also supportive of bilingualism on a personal level, in the sense of expressing a desire to be able to speak both official languages. In reality, Canada has a policy of «dual bilingualism,» or, more commonly, «linguistic duality»—two linguistic majorities cohabiting in the same country, with linguistic minority communities spread across the country. Linguistic duality and cultural diversity are fundamental and complementary values of Canadian identity. Tolerance and a sense of accommodation are engrained Canadian values—this is largely thanks to duality, which has taught Canadians to respect one another.

At the same time, it must be noted that the two official languages are not the only ones that attract the interest of Canadians, as many focus on the importance of learning to speak languages other than English and French.

Seeing bilingualism on different levels is just one way to focus on the appropriate aspect of bilingualism. The researchers differentiate individual bilingualism and institutional bilingualism.

Individual bilingualism. In practice, people who are considered bilingual know, more or less, two languages. Some scholars stated that complete bilingualism—the equal command of two languages—is rare and perhaps impossible. Generally, the bilingual people one meets combine a knowledge of their mother tongue with a more or less extensive and active knowledge of the second language.

Institutional bilingualism. The bilingual nature of an institution, a province, or a country is a totally different matter. A bilingual country is not one where all the inhabitants necessarily have to speak two languages; rather it is a country where the principal public and private institutions must provide services in two languages to citizens, the vast majority of whom may very well be unilingual. The same is true for a bilingual province or a bilingual institution. Consequently, «the existing state of bilingualism» in Canada is not so much a question of the number of bilingual people as of the position of each of the two languages in everyday life and of the opportunities actually offered to each of them.

Public support for bilingualism in terms of having two official languages, or in terms of an interest in speaking both English and French, is solid. Results do vary according to

the precise wording of the questions asked, but the overview of a range of survey questions leaves no doubt that bilingualism is important to Canadians in every part of the country, although there are significant regional variations in that support. Bilingualism is important to Canadians of all ages, although the young are the most supportive [1].

Excellence in both French and English and the revitalization of indigenous languages should be a baseline in preparing citizens to engage with a world where competency in more than one language is an undeniable benefit.

References

1. Andrew Parkin and Andre Turcotte. *Bilingualism: Part of Our Past or Part of Our Future?* - Ottawa: Centre for Research and Information on Canada. – 2004. - P.3-27. 2. *Report of the Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism, Book I (General Introduction)*, Ottawa: Queen's Printer. – P.27-36.

І. Г. Блощинський

ДЕЯКІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ ПРИКОРДОННОЇ ТЕМАТИКИ

Нині в кожній сфері людської діяльності існує специфічний запас лексичних одиниць, який слугує базою для професійного термінологічного словника. Адже без глибоких знань про походження та особливості використання термінів важко уявити діяльність фахівця, який спеціалізується на питаннях правоохоронної діяльності. Необхідність якісної підготовки таких фахівців, розроблення нових лінгвістичних технологій спонукає до детального дослідження утворення прикордонних термінів та особливостей їх перекладу оскільки в ході виконання професійного обов'язку прикордонники постійно вживають прикордонну термінологію як в письмовій, так і в усній формі не лише рідною, але й іноземною (перш за все англійською) мовою.

Тому необхідно знати способи перекладу окремих термінів та словосполучень прикордонної тематики, що пов'язані із завданнями, видами діяльності та функціями Державної прикордонної служби України. Слід зазначити, що здійснення адекватного та правильного перекладу текстів, що відносяться до прикордонної сфери можливе лише завдяки точно підібраним відповідникам термінам, які використовуються у мові оригіналу; знанням перекладу сталих виразів, словосполучень та термінів, які використовуються в ході здійснення прикордонного контролю. Не менш важливим аспектом є знання особливостей перекладу лексичних одиниць, які вживаються під час розгляду питань пов'язаних з охороною «зеленого кордону»; термінів, що характеризують особливості охорони морських, річкових та інших ділянок кордону.

Доцільним також вважаємо звернення особливої уваги на проблемні питання, що виникають у перекладачів під час передачі прикордонних реалій. З огляду на це, необхідно до певної міри систематизувати та уніфікувати переклад окремих понять та надати певні рекомендації щодо оптимального вибору термінів, які б максимально точно передавали значення оригінальних термінів. Наприклад, деякі суперечності може викликати переклад словосполучення *прикордонний контроль*. Якщо його перекласти як *border inspection*, то слово матиме дещо інше лексичне забарвлення, оскільки іменник *inspection* трактується як огляд, інспектування; офіційна перевірка, тоді як термін *border control* будучи інтернаціональним, несе більш повне інформативне навантаження, охоплюючи різні сфери *прикордонного контролю*. Так, у перекладі з англійської мови *control*, як іменник, означає: управління, керівництво; влада; контроль.

Лексичні одиниці, пов'язані із здійсненням прикордонного контролю насамперед в пунктах пропуску, включають опис процедур проведення паспортного конт-

ролю, перевірку документів; огляд осіб, транспортних засобів, вантажів; виконання доручень правоохоронних органів України; перевірку виконання іноземцями, особами без громадянства умов перетинання державного кордону у разі в'їзду в Україну, виїзду з України та транзитного проїзду територією України; реєстрацію іноземців, осіб без громадянства та їх паспортних документів у пунктах пропуску через державний кордон; перевірку автомобільних транспортних засобів з метою виявлення викрадених [1].

Здійснивши узагальнення варіантів перекладу терміну «*Пункт пропуску*», зазначимо, що існує багато думок стосовно правильності та адекватності перекладу цього терміну. У спеціалізованих текстах можливо зустріти такі варіанти, як: *Border crossing point*, *Check point*, *Port of entry*, *Port of entry-exit* та інші. Незважаючи на наявність декількох варіантів, всі вони можуть вважатися правильними, достатньо точно передаючи зміст оригінального терміна. Однак, слід зауважити, що у країнах Європейського Союзу дедалі більш часто використовується термін *Border crossing point* (BCP), тоді як для країн Північної Америки більш прийнятним буде використання терміна *Port of entry* (POE). Цей факт слід враховувати при здійсненні перекладу з української мови на англійську. Що стосується використання терміна *Check point*, слід зазначити, що він дещо втратив свою актуальність, і здебільшого використовується для передачі терміна *Блок-пост* або *Контрольно-пропускний пункт*. Якщо перекладач змушений використовувати аббревіатуру для позначення терміна *пункт пропуску* (ПП) перевагу слід віддати аббревіатурі *POE*, оскільки широким загалом аббревіатура *BCP* може бути розшифрована як *Birth Control Pill*, що, звичайно, призведе до небажаної плутанини.

В деяких випадках термін *морський кордон* перекладається як *marine border*, хоча у інших оригінальних текстах зустрічається термін *sea border*. Загалом, прикметник *морський* має багато варіантів перекладу на англійську (*naval/maritime/marine/nautical/sea*), тому слід обирати той, який є сталим та вірно поєднується з іншими словами термінологічного словосполучення, наприклад: *marine passenger terminal*, *nautical mile*, *naval operations*.

Крім того, окремі терміни (наприклад термін *ammunition*, який перекладається як *боєприпаси*, але через свою співзвучність зі словом *амуніція*), можуть стати «хибним другом» перекладача і викликати певні труднощі у перекладі. Що ж стосується терміна *surveillance*, який перекладається як *ведення спростереження*, то слід звернути особливу увагу на контекст, у якому цей термін використовується у оригінальних документах англійською мовою, оскільки існує такий варіант його перекладу, як *охорона кордону*.

Список використаних джерел

1. Закон України Про прикордонний контроль від 05.11.2009 № 1710-VI.

Г. А. Коцюбовська

КОНЦЕПТ «ХРЕСТ» У КОНТЕКСТІ РОМАНУ М. ДОЧИНЦЯ «ВІЧНИК»

Концепт як своєрідний осередок культури в ментальному світі людини несе важливу культурну інформацію про світоустрій, дозволяє отримати відомості про певну націю, зокрема про її світосприйняття. У вітчизняній науці цей термін розмежовується з «поняттям» [3, с. 7]. Незважаючи на те, що концепт розглядають представники різних напрямів, досі немає універсального його визначення. Згідно з А. М. Приходько, їх типологію можна представити як систему, а саме об'єднання множини в єдине та чітко розчленоване ціле. Концепти являють собою згустки смислу, концентрати ідеї, вони створюють ментально-інформаційний простір дискурсу, мовленнєвого жанру і навіть окремого твору [2].

О. Селіванова вважає, що для концепта характерна двоїста сутність: психічна

та мовна, він є фрагментом знання, досвідом особистості з мовною та позамовною інформацією, ментальним прообразом, ідеєю поняття та самим поняттям, ідеальним образом, який уособлює культурно зумовлені уявлення мовця про світ та має ім'я в мові [4].

Формування концептів пов'язане з осягненням світу та формуванням уявлень про нього [5, с. 41]. За семантичним простором конкретної мови, який складається з концептів, можна судити про структуру знань. У лінгвокогнітивних дослідженнях ці одиниці представляють зв'язок феномена значення слова із знанням і структурами їх відображення у свідомості. Науковці визначають різні структури такого явища, однак усі вони погоджуються з тим, що концепти мають базове ядро, на яке нашаровуються додаткові когнітивні ознаки.

Значення багатозначного слова «хрест», що виступає у мовній тканині твору М.Дочинця наскрізною деталлю-символом, утворюють певну структуру, елементи якої по-різному залежать один від одного і пов'язані між собою. Цю лексему можна визначити як опорний лексичний елемент розуміння тексту. Ядро поля слова «хрест» містить головне, основне значення (предмет і символ культу християнської релігії у вигляді стрижня з однією або кількома поперечками у верхній половині): *Люди обминали той сурдик, обмахуючи себе перстовими хрестами* [1, с. 64]; *Хрести стягують у болота, топлять у ріках* [1, с. 206]; *Я видав, як одна селянка прив'язала себе до хреста мотузом...* [1, с. 207]. Воно є у творі прямим і найменшою мірою залежним від контексту. Навколо цього значення розташовані часто вживані переносні значення, а саме страждання, випробування, що випали на чийось долю: *Се, братку, хрест. А хрест вище за всякі науки й священство* [1, с. 49]; *Кедь утікаєш від свого хреста, він тебе роздавить* [1, с. 49]; *А ти, якщо вибрав свій хрест, то неси* [1, с. 207]; *Господь перебуває в різних серцях і всім подає. А тим, хто несе хрест любові, й поготів* [1, с. 207]; а на периферії – рідко вживані: хрест як оберіг, як символ животворящої сили: *Я змайстрував йому з дикої черешині шафку для халатів, підібрав таку текстуру, аби з-під лаку проступав хрест* [1, с. 273]; *Звично прийшов до хреста і не повірив очам – його сухі рамена пустили зелені паго-ни* [1, с. 122]. Читач виявляє активну конструктивну діяльність, спирається на знання, що були раніше, і поєднує з тим, що є в тексті. У такий спосіб виявляється основоположна роль слова та взаємодія його різних функцій у розумінні твору.

Авторське ставлення до зображуваного поза контекстом не можливо простежити. Слово «хрест», багатозначне в мові, в авторському мовленні актуалізується лише в одному значенні, і читач визначає актуалізований лексико-семантичний варіант: *Як же ми без хреста будемо?! Без плеча Божого...* [1, с. 207]; *...палиця з двома розсішками... Я підняв палицю і встромив у сивий попіл - як обтятий хрест* [1, с. 213]. Демонструючи семантичну відкритість багатозначних слів, у структурі яких відбуваються семантичні зрушення, М. Дочинець вказує на потенційні можливості появи в них нового змісту. На розвиток переносного значення впливають особливості національної свідомості автора, історичний досвід українського народу, система норм і оцінок, що сформувалася в соціумі, індивідуальний досвід, знання, переживання. Лексичне значення визначається синтагматичними відношеннями, що зумовлюють реальне вживання слова.

Між варіантами полісеманта наявний певний семантичний зв'язок: в описові монумента монахові зі зброєю в руках ключове слово тексту активізує в пам'яті читача пов'язані з ним асоціативні значення: *У сутінках під їхали до кам'яної людини в сутані, що тримала над головою щось подібне на хрест. Коли ступнули ближче, я зрозумів, що то не хрест, а рушниця* [1, с. 255]. Для акцентуації у слові семантичних ознак, приєднання факультативних, об'єднання змістів зі збереженням самостійності кожного з них автор використовує контекст, який є засобом виявлення авторського задуму в усьому змістовому наповненні і варіативності висловленого.

Максимальний контекст (абзац, цілий смисловий фрагмент, навіть цілий завершений текст) є засобом відбору та актуалізації потрібного значення і слова «хрестик». Зміна точки зору щодо змісту читаного тексту пов'язана зі зміною опори на різні компоненти значень. У романі те саме слово може зрушувати різні асоціативні поля, що враховується читачем на різних етапах формування цілісного змісту тексту: *...освяченим натільним хрестиком накреслював круг себе коло* [1, с. 32]; *Смішно, але в моєму зціпленому кулаку і справді лишився золотий хрестик, який я в шаленстві видер йому з грудей* [1, с. 99]; *На землі лежав дерев'яний хрестик, мабуть, випав із руки* [1, с. 189]. М. Дочинець модифікує його смисл у межах одного значення, уточнює його, розширюючи клас денотатів: *В коричневій підкові гір заштриховане темне кружальце з написом «Сernij les» і згори покладений хрестик з датою 22.08.1934* [1, с. 156]; *...та все ж то була стара засічка. А разом виходило – як хрестик* [1, с. 186]; *Чому – хрестик? А що як його промені і вказують напрямом?* [1, с. 187]; *Для тих, що ссали молоко з розшитих черленим хрестиком грудей* [1, с. 185]. В усіх випадках значення слова визначається контекстом: *«За хрестиком своїм прийде», - віщував мій навчитель Джеордже. Хрестика того я давно не мав – забрала пригранична Тиса. Зате я вистругав хрест дубовий і закопав його з тою ж таблицею на новій могилі горопашиного мандрівника* [1, с. 157]. Слово в новому оточенні виявляє своє інше значення: *Малий живий хрестик у дикому лоні гори* [1, с. 48] – про людину та її місце у світі.

Зміст тексту у свідомості читача формується протягом прочитання і сприйняття завдяки об'єднанню усіх значень. Таким чином отримується складний і суперечливий смисловий комплекс, що не зводиться до однієї одиниці, а спирається на широкий внутрішній контекст, який поєднує в собі інформацію про безліч взаємопов'язаних асоціативних полів. Концепт є оперативно-змістовою одиницею пам'яті, який має певну структуру і складається з окремих ознак об'єктивної і суб'єктивної дійсності, що диференційовано відображені в змісті концепту і розрізняються за ступенем абстрактності.

Список використаних джерел

1. Дочинець М.І. Вічник / Мирослав Дочинець. – Мукачево.: Карпатська вежа, 2011. – 284 с.
2. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
3. Радзівська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст-соціум-культура-мовна особистість: моногр. / Т. В. Радзівська; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – К.: Інформ.-аналіт. Агентство, 2010. – 491 с.
4. Селіванова О. Принципи концептуального аналізу // Актуальні проблеми металінгвістики / О. Селіванова – Київ, Черкаси: Брама, 1999. – С. 11-14.
5. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику: Учебное пособие / В. А. Маслова. – М.: Флинта: Наука, 2004 – 296 с.

Н. А. Баракатова

ТЕРМІНОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ВИШИВКИ

Останнім часом серед українців (а особливо молоді) значної популярності здобула вишивка як елемент оздоблення одягу, що зумовлено соціальними та політичними факторами, підвищенням загального патріотичного духу населення тощо. Національна самобутність цього декоративно-прикладного мистецтва викликає сталий інтерес науковці різних галузей, і зокрема лінгвістів – до терміносистеми вишивання, одиниці якої фіксують різноманіття мотивів, образів і прийомів зображення навколишньої дійсності, представлених у схематичній, стилізованій формі, своєрідному художньому образі.

Найбільшу частину лексичного масиву в галузі вишивки становлять назви технік вишивання та вишивальних швів, а саме: а) найпростіші шви: *затяганка, кривилька, верхоплут, ретязь, штапівка*; б) хрестики: *прямий хрестик, подвійний хре-*

стик, розсипаний (болгарський) хрестик; в) півхрестики: півхрестик, колодки, півхрестик по настилу; г) ажурні шви: зерновий вивід, курячий брід, занизування; д) низинки: позовжся низь, низинка замкова; д) мережки: черв'ячок, стовпчики, прикріплення, гречка, затягування, ляхівка; є) гладь: лиштва, набирування, кладь, кафасор.

Основними шляхами терміноутворення української народної вишивки традиційно є морфологічне словотворення й метафоризація. Суфіксальний словотвір найчастіше представлений моделлю із суфіксом **-к-**, напр.: *низинка, обмітка, кіска, цирка, шапинка*; або **-анн-, -енн-**: *вирізування, натягання, прошивання* тощо. Спостережливість народу, асоціативність його мислення стали підставами для створення на основі вторинної номінації таких терміноодиниць, як *ланцюжок, черв'ячок, лучка, вужик, гречечка, зірочка, овсяночка* та ін. Складені терміни, утворені шляхом розширення семантики базової лексеми за рахунок додавання вирізнявальної ознаки, як-от: *точна гладь, косий хрестик, витягнутий верхоплут, качалочкова гладь*, представлені двома типами: 1) з атрибутивним компонентом уточнювальної семантики (*прутикова мережка, поперечна низь, атласна гладь*); 2) зі значенням єдиного, неподільного денотату (*зерновий вивід, кучерявий брід, солов'їні вічка*). Складені терміни першого типу ілюструють власне явище гіперогіпонімії. Для аналізованих терміноназв обох типів характерною є синонімія як своєрідний тип парадигматичних зв'язків, напр.: *обметувальний шов – шов через край, петельний шов; тамбурний шов – колоскова гладь; хрестикуння – оксамитовий хрестик; виколювання – солов'їні вічка; полтавська гладь – рисувальна гладь*. Приклади антонімічних парадигматичних відношень фіксуються доволі рідко: *поздовжся низь – поперечна низь*.

Чимала кількість фонетико-морфологічних варіантів народних назв техніки вишивок (*ляхівка - ляківка - ляхавка; чохла - чухли; зубкування - зубуювання; викол - виколка*) зумовлена значним ареалом їх поширення. Лексичні ж варіанти тієї самої назви, напр. «хрестик», спостерігаються не лише в різних регіонах, а й у межах однієї області, як-от: *циганська дорога* (Львівщина), *кучері* (Тернопільщина), *яворівка* (Яворівський р-н Львівської обл.).

Багатство українських національних орнаментів, мотивів, технік і прийомів вишивання, відображених у термінології народної вишивки, сьогодні намагаються відтворити в машинній вишивці, що, з одного боку, сприяє популяризації цього автентичного прикладного мистецтва, усталенню й систематизації його терміноназв, а з іншого – може призвести до втрати деяких специфічних методик і разом з ними їхніх найменувань, що, безперечно, негативно позначиться на подальшому розвитку самого культурного феномену й вивченні його унікальної термінології.

Л. Б. Думанська, Т. В. Мурашко

ЛЕКСИКО-ФОНЕТИЧНІ ДІАЛЕКТНІ ФОРМИ ОДЕЩИНИ (НА ПРИКЛАДІ С. ЛАБУШНЕ КОДИМСЬКОГО РАЙОНУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У межах сучасної України поряд із загальнонародною, державною та літературною мовою існують слова обмеженого вжитку. Серед них чільне місце належить діалектній лексиці. Діалекти становлять відгалуження від загальнонародної мови. Вони становлять невід'ємну частину національної мови, до якої входить не лише відшліфована майстрами художнього слова літературна мова, а й народна, відмінна в різних діалектних ареалах. Діалекти і нині є поширеним засобом спілкування корінного населення України. Вивчення діалектної лексики в сучасному українському мовознавстві має тривалу історію та відповідні традиції

(С.П.Бевзенко, В.П.Дроздовський, Й.О.Дзендзелівський, П.Ю.Гриценко, В.О.Колесник, Л.В.Рябець та ін.), але діалектизми окремих регіонів України, зокрема деяких населених пунктів Одеської області, не описані фахівцями.

На відміну від літературної, діалектна мова характеризується відсутністю писаних для неї правил, мінливістю своєї будови в різних частинах етнічної території, усною формою вияву і відносно обмеженою сферою вживання. Проте поняття нормативності притаманне як літературній мові, так і народним говорам. Для українського мовознавства чималий інтерес становить дослідження проблеми походження і розвитку територіальних діалектів української мови.

Сучасна українська діалектологія представлена науковими розвідками П.Ю.Гриценка та представниками його наукової школи. Особливо потрібно наголосити на ролі одеських лінгвістів у розробленні питань діалектології, що представлено в працях С.П. Бевзенка, А.А. Москаленка, В.П. Дроздовського, О.І. Бондаря, В.О. Колесника та ін.

С.П. Бевзенко виділяє серед протиставних лексичних діалектних відмінностей такі різновиди: а) власне лексичні, або словникові; б) лексико-семантичні; в) лексико-фонетичні; г) лексико-словотвірні [1]. Вважаємо, що саме така класифікація відповідає специфіці зібраного матеріалу. Протиставні (співвідносні) діалектні явища – це мовленнєві елементи, що мають функціонально еквівалентні відповідники в усіх територіально-мовленнєвих утвореннях певної мови [2, с.144].

Аналізуючи зібраний матеріал, ми розподілили діалектизми за вказаними групами. Розглянемо діалектні форми лексико-фонетичного виду с. Лабушне, оскільки саме особливості фонетики в першу чергу бралися до уваги різними вченими при створенні різних класифікацій українських діалектів. С. П. Бевзенко відзначає: «Фонетичні відмінності між українськими діалектами є чи не найістотніші серед інших діалектних відмінностей» [1, с. 21].

Чималу групу складають діалектні форми, які відрізняються від літературних відповідників наголосами. Це – акцентологічні варіанти фонетичних діалектних форм. Наприклад: *баді́ка, банті́на, буйні́й, бу́чок, го́лубці, крижа́лки* тощо.

Між діалектними формами і літературними словами спостерігаються відчутні відмінності в наголошуванні. Це впливає із загального характеру українського наголосу, який є нефіксованим, динамічним, рухомим. Помітна тенденція до перенесення наголосу на кореневу морфему. Серед поданих є такі слова, що різняться (крім наголосів) ще й значенням. Наприклад: *баді́ка, калаба́лік, на́чиння, фука́ти* та інші.

Серед записаних є такі, що відрізняються від літературних одним звуком. Наприклад: *болту́н (бовту́н), будзи́на (бузи́на), бурача́нка (буряча́нка), бурачо́вий (бурячо́вий), варани́ця (варени́ця), вкалі́чити (скалі́чити), ву́сцїлка (вусті́лка), га́лоші (калоші́), сні́й (сні́г), стори́увати (стори́ювати), термоса́ти (термоси́ти), фія́лка (фіа́лка), фонта́л (фонта́н), хадзя́н (хазя́їн), хвацько́витий (хвалько́витий), чо́сник (часни́к)* тощо.

Помітне явище дієрези – викидання звука для зручної вимови: *бура́н (бур'я́н), бра́чик (братчи́к), ви́лко (виделка́), ві́нича (віниччя́), ву́гтя (вугі́лля), малі́рований (емальований), па́рбок (парубо́к), подві́ра (подві́р'я), роз'я́заний (розв'язаний), фа́летовий (фіолетовий), ху́че (хутче́).*

Наявні гіперичні явища, які стосуються не стільки вокалізму, як консонантизму. Наприклад, *одови́ця (вдови́ця), оса́дьба, улі́й (о́лія – заміна одного голосного на інший), вну́чка, мн. внучкі́ (онучка – навпаки, заміна голосного на приголосний); вкалі́чити (скалі́чити), га́лоші (калоші́), жгрі́бля (шкре́бля), кісній (ті́сний), кі́сно (ті́сно), кі́сто (ті́сто).*

Зафіксовано лексеми, у яких відбувається вставлення звука (епентеза): *ало́я (ало́е), безго́ловля, дере́вляний, здо́ровля, кисли́ця (кисли́ця), насі́льник (насі́нник), рі́нова (ринва́), сві́дир (све́тр).* В іменниках *ві́мня, вре́мня* відбулося явище

асиміляції.

Появою звука на початку (явище протези) відзначаються такі слова: *вака́ція* (акація), *вудиння* (огудиння), *з(і)иржа́* (іржа), *гістик* (істик), *годе́нки* (оденки), *по іди́начки* (по одному).

Наявні слова, в яких спостерігається метатеза – перестановка звуків. Наприклад: *а(о)бирко́с* (абрикос), *вогори́ти* (замість *говорити*), *куцьо́рбитися* (коцюрбитися), *скуцьо́рбитися* (скоцюрбитися), *урепі́жити* (поряд із *упері́жити* – вживаються зі словом *дош*), *шкатульга́ти* (шкутьільгати).

У деяких словах змін зазнали кілька звуків: *дрóці* (дріжджі), *камфо́рка* (конфорка), *каплішо́н* (капюшон), *ко(у)рішньовий* (коричневий), *краканáтий* (каракатий), *маліро́ваний* (емальований), *св(ф)ати́ти* (схопити), *сто́рца* (сторч), *чикола́д* (шоколад), *шу́ляк* (шуліка), *щикату́рка* (штукатурка).

Можемо говорити і про збереження у говорах залишків двоїнних форм. Наприклад: *дві руці* (дві руки), *дві відрі* (два відра), *дві яблуці* (два яблука) та подібні. Ці форми досить продуктивні в мовленні людей старшого покоління.

Якщо порівняти діалектні форми с. Лабушне з говорами Одещини, то можна виявити відмінності у звуковому складі. Наприклад, є ряд слів, які різняться 1 – 2 звуками: *бісцьо́м* – *бізьцьо́м* (с. Ухожани, Балтський район); *ванькі́р* – *ванкі́р* (с. Олексіївка, Кодимський район); *во́рник* – *ва́рник* (с. Обжили, Балтський район); *гиндю́чка* – *гиндю́шка* (с. Лізинка, Іванівський район); *шанда́р* – *штанда́ри* (с. Гетьманівка, Савранський район; с. Мар'янівка, Ширяївський район) тощо. Слід відзначити, що фонетичні відмінності, співвідносні з літературними словами, набагато різноманітніші, ніж ті, що різнять говори Одещини. Можливо, тому, що вони недостатньо досліджені.

Отже, зміни в діалектних формах (порівняно з літературними) численні, різноманітні, оскільки діалектні особливості найвиразніше виявляються на фонетичному рівні.

Список використаних джерел

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К. : Вища школа, 1980. – 246 с.
2. Сердега Р. Л. Українська діалектологія: навчальний посібник / Р. Л. Сердега, А. А. Сагаровський. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 156 с.

Т. В. Громко

СУЧАСНІ ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

Не зважаючи на те, що початки дослідження українських діалектів, зокрема лексики, сягають середини ХІХ ст., ще й досі не розв'язано чимало теоретичних проблем діалектної лексикографії, не створено загальноукраїнського діалектного словника та словників багатьох регіонів українського діалектного простору.

Упродовж кінця ХХ ст. при дослідженні лексики українських діалектів увага зверталася на виявленні словникового складу, лексичного значення, рідше – семантики, семантичної класифікації. При цьому укладання тематичного словника чи словника говору оцінювалися як завершальний етап дослідження, кінцеву мету опису.

Сучасні студії українських діалектологів більше орієнтуються на окремий об'єкт вивчення – *діалектну мову*. Саме їй притаманні ознаки, відмінні від інших форм існування мови, зокрема літературного ідіому, а відтак сучасна діалектологія (і не тільки українська) оперує спеціальними, тільки їй притаманними методами і прийомами опрацювання матеріалу. Це різноаспектне вивчення лексики в її сучасному стані й історичному розвитку, що можливо тільки на підставі залучення інформації діалектних досліджень [3].

Так, в останні десятиліття в українській діалектології збір і опис лексики діалектів відчутно пожвавилися. Як відзначає П. Ю. Гриценко, увага до лексики говорів загострена «у зв'язку з необхідністю забезпечити надійним матеріалом галузі

мовознавства і суміжних наук, які безпосередньо пов'язані з реконструкцією древнього стану матеріальної і духовної культури носіїв мови» [1, с. 3].

У сучасних дослідженнях поняття *діалектна лексика* розуміють як: а) сукупність будь-яких лексем, які використовують у спілкуванні носії говірок поза дискурсом літературного мовлення, аргю, жаргону чи сленгу; б) лексику діалектного мовлення, яка має відмінності (формальні чи/і семантичні) від лексики, нормативної для літературної мови; в) лексику, діалектного мовлення, яка відрізняється від лексики літературної мови і має виразний ареал поширення [2, с.6].

На жаль, інформація про склад, структурну організацію, поширенні діалектних одиниць української діалектної мови та їх локалізації відсутній. Зокрема, відсутні зведені дані про середньонадніпрянський, слобожанський, степовий, надсянський говори. Це робить неможливим створення Зведеного словника українських говорів, Повного лексичного атласу української мови.

Сьогодні в українській діалектології досі немає і словника ідіолекту або взірця опису мовлення однієї діалектної особи. Дослідники українських діалектів досі не розробили ряд лексикографічних концепцій, наприклад, концепцій аспектних діалектних словників – мотиваційного, порівняльного, частотного, синонімічного, антонімічного, варіантної лексики, концепції словотворчих словників (гніздового і порівнянного) і т. ін.

Діалектні словники мають значні потенційні лінгвістичні та позалінгвістичні можливості. По-перше, інформативні. Адже основним завданням діалектного словника є фіксація лексичного, семантичного складу говірки чи говору зокрема, історії словникового складу, етимології. По-друге, територіальна диференціація мови на вказаному мовному рівні. По-третє, діалектний словник є також джерельною базою у вивченні історії побуту, матеріальної і духовної культури народу.

У значенні діалектних слів для українського мовознавства переконувати не доводиться.

По-перше, слова у діалектних лексикографічних працях подані зі збереженням регіональних фонетичних особливостей, даючи таким чином інформацію про звукову структуру говору або діалекту.

По-друге, у діалектних словниках представлені елементи граматичної характеристики: словозміна, наголос, а також словотворення, різноманітні синтаксичні конструкції. Тобто граматична інформація в діалектних словниках може бути представлена або за допомогою ремарок (для іменників, субстантивованих прикметників, для аналітичних назв, складовими яких є іменник і прикметник – рід, для дієслів – вказівка на вигляд, для говору – вказівка на незмінність), або за допомогою закінчень, а при зміні або випаданні гласного основи – за допомогою цілого слова або складу.

На жаль, сьогодні в українській діалектології відзначається різнобій в подачі фонетико-лексико-граматичної інформації в діалектних словниках, що можна пояснити відсутністю єдиної інструкції для укладання діалектних словників як таких, що має відмінності укладання від словників літературної мови. Представлена в діалектних словниках лінгвістична інформація диференційована, оскільки укладачі подають інформацію, що відрізняється від літературної мови, орієнтована на фіксацію лексичних, фонетичних і граматичних особливостей.

Діалектні словники служать базою і для дослідження територіальної диференціації мови на усіх мовних рівнях. Разом із синхронним аспектом дослідження лексикографічні праці забезпечують і діахронічний, наприклад архаїчні граматичні форми.

Таким чином, метою дальшого дослідження лексики українських діалектів залишається забезпечення повноти вияву її складу, семантики, функціональної диференціації, походження тощо. Зібрання діалектного матеріалу та упорядкування його у формі словників – це не кінцева мета української лексикографії, а лише етап у створенні належної емпіричної бази для наступних досліджень. Оскільки

первісно зібрана лексика часто не сповна забезпечує користувача необхідним матеріалом, а є лише основою для докладнішого збирання матеріалу, базою питальника для наступного опрацювання лексики говірок.

Сьогодні вчені вже переконують на аналізі лексичних одиниць, вилучених із текстів (текстографія та фонографія). Повторне лексикологічне обстеження говірок (з перспективою представленням різночасових свідчень) дозволить проводити аналіз лексики в динаміці.

Отже, актуальність вивчення діалектної лексики полягає в теоретичному переосмисленні та практичному наповненні лексичного складу української діалектної мови.

Список використаних джерел

1.Гриценко П. Ю. Моделирование системы диалектной лексики / П. Ю. Гриценко. – К. : Наук. думка, 1984. – 227 с. 2.Українська діалектна лексика : збірник наукових праць / гол. ред. І. Г. Матвіяс. – Київ : Наукова думка, 1987. – 268 с. 3.Хобзей Н. Сучасне українське діалектне словництво / Н. Хобзей // *Confraternitas*. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича / відп. ред. М. Крикун. Львів, 2006–2007 (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць. Вип. 15 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). 940 с. – Режим доступу: www.inst-ukr.lviv.ua/files/23/760Chobzej.pdf.

A. Gasimova

FOLKLORE SYMBOLISM AND WRITER'S TEXTUAL MANAGMENT (BASED ON THE POETRY OF MAMMAD ARAZ)

Folklore is one of the indisputable treasures reflecting the most characteristic aspects of public life and morality. The most accurate knowledge and information about the people's desires and wishes, struggle history, imagination and faith can be obtained through this rich heritage. Undoubtedly, the information contained in the folklore text and the nature of expression is a product of a highly symbolic thought, where the ability to fight against the surrounding world, nature, and natural forces is not ordinary, informative, and find its own expression with certain symbols.

As it is known, the use of nature symbolism in folklore texts has great literary-historical traditions. Authors that talked about natural phenomena, such as flower, nightingale, mountain, rock, oak, plane tree, spring, river, most of the times tried to use them as a means to envision the most painful and at the same time proud pages of the people's fate. In poetry of Mammad Araz, nature and related concepts are not only remarkable by its descriptive essence. The poet also achieves a poetic level description of serious public and social problems through natural creatures. Undoubtedly, folklore symbols and textual writer manifestations in this type of poetry are frequently stumbled across, developed either united or separate. In one of his poems about nature, the poet describes events happening in this mysterious world as a natural language, poetically expresses avalanche as both natural danger of falling apart and a protest against something:

*Avalanche separates one mountain from another,
Turning the tears of the mountain into flood.
Avalanche that destroys the eagle's nest,
Turns the plain into a lake with a drake. (1, p.114)*

The methods of the poet's use of subliminal messages are also remarkable with its diversity. For example, in the poem called «I saw Araz in my dream tonight» the poet's poetic «me» speaks on behalf of the whole nation, and in fact, the idea expressed in the poem reveals the truth and reality that can be applied to society as a whole:

*What history is this – an autumn leaf? -
Who are the messengers of sudden winds?
I learned to split rocks,
How do I get to the bottom of a valley? (2, p.111)*

In the course of this individual poetic thought, it is impossible to deny that there are signs of the most brilliant pages of the great nation's history. Comparison of getting to the bottom of a valley with splitting rocks became only possible with nature symbolism. As it is known valley means to descend, fall, while rock stands for endurance, willpower, hardness, invincibility.

The poet describing Araz's running water and its language do not only impress the reader as the usual description of nature and landscape, here the poet expresses a lot of fateful experiences, painful events faced by this river that caused «separation» and became the border:

*He said to the valley, «My»,
Me: «My»,»We haven't said: You are mine,
I am yours;
With one language, one way».
One crop, one fortune, one nothingless;
We are lying next to each other in the valley;
Do not say that we are longer than the valley, -
My word is foamy,
His voice was faded unintentionally
Well that it was not heard,
Our voice was not cut.
Possible to house in each valley with Araz
The seals do not go to the water of Araz,
Nothing can deceive Araz;
It is no match to every rein,
It is not a clogging river. (1, p. 185)*

In each of these verses with the language of nature an unfair, unjust decision, the people's suffering accompanying psychological experiences are shown by both symbols and subliminal messages. One point that attracts attention is that in many poetry examples, Mammad Araz attempts to portray the regret and ache with the language of Araz itself. However, the other nature concepts such as plane tree are put on the forefront as an important tool for the revival of the longing. Mammad Araz's seeing plane tree near Araz is illustrated in a creative way by means of original artistic imagery. In the poetry, the twin plane trees presented as a natural landscape represent the desire of the people that want to reunite and see their dream come true.

Describing groaning looks with an axe in the hand over the intertwined planes gives a chance to the poet to picture the views and attitudes of existing political and ideological regimes through a poetic writing manners:

*I saw plane tree
Near Araz,
Twin plane trees standing together.
the bride plane,
Brave plane.
I looked and looked
At the twin monuments of nature,
Called tree,
A hand with an axe,
groaned at me,
I was scared, scared that
They would hurt their love,
Would split branches, trunks,
Roots from each other. (1, p.214)*

Undoubtedly, methods of using symbols and textual writing manners in the whole Mammad Araz poetry is not limited to the Araz subject alone. Serious problems in so-

ciety's life, controversial events around the world, are among the things that poet's attention and interest are focused by poetical attitudes. Undoubtedly, the poet in such types of poems initiates to harness natural phenomena creatively, and accomplishes to picture the reality and real events in his own way.

References

1. Araz M. *Uçqun. Daş harayı. Şeirlər. Bakı, «Yazıçı» nəşriyyatı, 1992, səh. 114.* 2. Araz M. *Bu gecə yuxumda Arazı gördüm. Dünya sənin, dünya mənim.... Şeirlər. Bakı, «Yazıçı» nəşriyyatı, 1983, səh. 111.* 3. Araz M. *Araz dili. Daş harayı. Şeirlər. Bakı, «Yazıçı», 1992, səh. 185.* 4. Araz M. *Araz üstə çinar gördüm. Daş harayı, Şeirlər, Bakı, «Yazıçı» nəşriyyatı, 1992, səh. 214.*

О. А. Заніздра

ОСВІТНІ МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У наш час система вищої освіти орієнтується на демократизацію міжособистісних відносин. Сьогодні випускник вищої школи повинен мати високий рівень загального розвитку, володіти інформаційно-комунікаційною компетенцією, високим професіоналізмом і продуктивною адаптацією до умов, що змінюються. Все це веде до того, що педагогічна діяльність повинна носити інноваційний характер, що є одним з істотних факторів успішної освітньої діяльності вищого навчального закладу. Саме інноваційна діяльність визначає напрямки професійного зростання педагогічних кадрів, творчого пошуку кожного педагога.

В останні роки все ширше стали застосовуватися інформаційні технології у вищому навчальному закладі, що представляють собою не тільки сучасні технічні засоби, але і нові підходи до процесу навчання. Що стосується навчання студентів іноземних мов, то завдання викладача полягає в тому, щоб створювати всі умови для практичного оволодіння мовою кожним студентом. Це передбачає вибір таких методів навчання, які дозволили б йому проявляти свою активність і свою творчість. На це і спрямовані сучасні інноваційні технології, пов'язані з використанням різних інформаційних технологій та інтернет-ресурсів.

У вищих навчальних закладах сьогодні робиться ставка на принцип варіативності, який сприяє побудові педагогічного процесу згідно будь-якої освітньої моделі. На тлі розробок різних варіантів змісту освіти спостерігається народження все нових ідей, а також введення в освіту поняття педагогічної технології. Педагогічна технологія – це сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і комбонування форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів, що утворюють організаційно-методичний інструментарій педагогічного процесу. Виходячи з цього, пройшли перевірку часом такі педагогічні технології: різнорівневі навчання, навчання у співпраці, індивідуальний і диференційований підхід до навчання, метод проектів. Всі вони сприяють розвитку інновацій в освіті, які передбачають вдосконалення педагогічних технологій і пов'язаних з ними методів, прийомів і засобів навчання, розвиваючих у студентів творче мислення і природний потенціал.

Педагогічні технології пов'язані з широким застосуванням нових інформаційних технологій, які дають можливість в повній мірі розкрити дидактичні функції цих методів і реалізувати закладені в них потенційні освітні можливості. Студентам повинні бути створені сприятливі умови для використання технологічних можливостей сучасних засобів зв'язку як для пошуку і отримання інформації, так і для розвитку пізнавальних і комунікативних здібностей. Даний процес найуспішніше протікає за допомогою використання інформаційних та комунікаційних технологій навчання, що включають специфічні способи і технічні засоби (комп'ютери, аудіо- та відеозасоби, телекомунікаційні мережі і т.д.) для роботи з інформацією.

В даний час вищі навчальні заклади максимально використовують інноваційні

технології в процесі навчання; періодично проводять семінари та конференції з впровадження у себе інноваційних технологій. Особистісно орієнтовані технології представлені технологіями диференціації та індивідуалізації навчання, проектними технологіями і т.і. Основними формами використання інформаційних технологій є наступні: 1) мультимедійні уроки, які проводяться на основі комп'ютерних навчальних програм; 2) уроки на основі авторських комп'ютерних презентацій в ході лекцій, семінарів, лабораторних робіт, доповідей студентів. Так, за допомогою комп'ютерної програми PowerPoint викладачі організовують серії мультимедійних уроків, навчальних модулів, електронних навчальних посібників, які дозволяють інтегрувати аудіовізуальну інформацію, представлену у різних формах: графіка, слайдів, тексту, відеофільму і т.і.; 3) тестування на комп'ютерах; 4) телекомунікаційні проекти, робота з аудіо- та відеоресурсами в режимі онлайн; 5) дистанційне навчання, що включає всі форми освітньої діяльності, здійснювані без особистого контакту вчителя і учня. У глобальній мережі Інтернет представлені сьогодні практично будь-які освітні послуги починаючи від короткострокових курсів підвищення кваліфікації і закінчуючи повноцінними програмами вищої освіти; 6) голосовий чат по локальній мережі, використовуваний для навчання фонетиці; 7) лінгафонні пристрої, які включають в себе викладацьку консоль і робочі місця студентів, а також обладнання по одній з наступних схем: аудіопасивної, аудіоактивної або аудіокомпаративної.

Все це спрямовано на створення іншомовного середовища в процесі навчання іноземним мовам, для досягнення чого і використовуються технічні засоби навчання. Так, наприклад, комп'ютерні навчальні програми на заняттях з іноземної мови дозволяють здійснювати наступні форми роботи: відпрацювання вимови; робота над граматичним матеріалом; розширення словникового запасу; навчання письму; навчання монологічного та діалогічного мовлення тощо.

Сьогодні, як відомо, пріоритет у пошуку інформації все більше віддається Інтернету, який надає широкий вибір джерел інформації, такий необхідний в освітньому процесі. Сюди можна віднести базову інформацію, розміщену на Web- і FTP-серверах мережі; оперативну інформацію, що пересилається по електронній пошті; різноманітні бази всіляких інформаційних центрів і т.д. Звідси інформаційні ресурси мережі Інтернет органічно інтегруються в навчальний процес, допомагаючи вирішувати різні дидактичні завдання на заняттях з іноземної мови, наприклад такі, як: 1) формування навичок читання; 2) поповнення свого словникового запасу мови, що вивчається; 3) вдосконалення вміння писемного мовлення, наприклад, при складанні відповідей своїм партнерам по спілкуванню; 4) вдосконалення аудіювання на основі оригінальних звукових текстів мережі Інтернет; 5) знайомство з культурою, мовним етикетом, особливостями мовної поведінки країни мови, що вивчається; 6) вдосконалення вміння монологічного і діалогічного висловлювання; 7) формування мотивації до іншомовної мовленнєвої діяльності і знання специфіки академічного письма.

При вирішенні цих завдань створюються реальні умови для розширення студентами свого кругозору, самоосвіти, вміння організовувати самостійну і пошуково-дослідницьку роботу. У зв'язку з цим пропонується створення інтернет-бібліотеки для полегшення пошуку в мережі Інтернет. Однак для ефективної роботи такого ресурсу важливо підготувати допоміжні сторінки, що містять найбільш цінні джерела інформації з досліджуваної проблематики. Тут важливо зрозуміти, що інформаційні інтернет-ресурси з будь-якої тематики сприяють і формуванню комунікативної компетенції. Хоча ці ресурси і не є навчальним матеріалом, тим не менш, вони дають можливість роботи в мережі з автентичними текстами, що є мотиваційним джерелом для студентів, а значить, можуть бути використані в навчальному процесі.

Список використаних джерел:

1. <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=17983>.

ПРОБЛЕМА НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ШКОЛЯРІВ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У сучасних суспільних умовах проблема мотивації в навчанні виникає по кожному шкільному предмету. Однак особливо гостро постає ця проблема у вивченні іноземних мов. Дослідники питання мотивації наводять дані про зниження її від класу до класу. На початковому етапі вивчення іноземної мови майже в усіх є бажання володіти нею, вміти спілкуватися нею безпосередньо, через книгу та листування. Але з віком відношення учнів змінюється, знижується їх мотивація до вивчення іноземної мови, пропадає активність, слабшає воля, спрямована на оволодіння мовою, знижується в цілому успішність, яка, в свою чергу, негативно впливає на мотивацію.

Як показують дослідження дитину приводять до школи з широкими соціальними мотивами. В першу чергу в її свідомості виступають мотиви самовдосконалення (бути культурним, розвиненим, розумним) і мотиви самовизначення (після закінчення школи працювати, продовжувати освіту). Все це створює особистісну готовність до навчання в школі. В перші дні навчання у школі така установка визначає позитивне ставлення дітей до діяльності і створює сприятливі умови для початку навчання. Учитель розкриває перед дитиною перспективи, показує, що буде в результаті успішного навчання, заохочує і засуджує дії школярів [1, с.39].

Говорячи про готовність дитини до школи, Л.І. Божович підкреслює, що «значну (а можливо навіть і провідну) роль тут відіграє наявність у дітей певного рівня розвитку їхньої пізнавальної потреби». Як показує дослідження О.В. Петровського, діти в основному приходять до школи з достатньо високим рівнем широкої пізнавальної потреби, що створює гарний фон для навчання. Але часто доводиться чути, що до кінця початкової школи згасає інтерес дітей до навчання. Наприкінці першого класу рівень розвитку потреби у знаннях виявляється на бал нижче. До кінця третього класу відбувається закономірне згасання первинного широкого і поверхневого інтересу до школи. Дуже часто трапляється так, що учні не бачать важливості знань, не розуміють, навіщо і для чого потрібно оволодівати ними.

Аналізуючи зниження інтересу до вивчення іноземної мови учнів третього класу, можна висловити припущення, що одна з причин полягає у недоліках змісту організації початкового шкільного навчання. Діти за своїми можливостями підготовлені до засвоєння більш складного матеріалу на більш високому рівні. Початкове навчання в більшості випадків не дає достатнього навантаження для інтелектуальної діяльності дитини, для задоволення його пізнавальної потреби і прагнення до інтелектуальної активності, тобто недостатнє задоволення пізнавальної потреби – одна з причин зниження інтересу до навчання. Таким чином постає проблема необхідності пошуків шляхів підвищення мотивації до навчання іноземної мови.

Ефективність освоєння будь-якого виду діяльності багато в чому залежить від наявності у дитини мотивації до даного виду діяльності. Процес навчання іноземної мови відбувається більш ефективно і дає більш якісні результати, якщо в учнів є сильні, яскраві, глибокі мотиви, що викликають бажання діяти активно, переборювати неминучі труднощі, наполегливо просуваючись до поставленої мети. Навчальна діяльність йде більш успішно, якщо в учнів сформоване позитивне ставлення до вивчення іноземної мови, є пізнавальний інтерес і потреба в пізнавальній діяльності, а також, якщо у них виховані почуття відповідальності й обов'язку. Вчителями і наукою накопичено великий арсенал методів, спрямованих на формування позитивних мотивів навчання: 1) методи емоційного стимулювання; 2) методи розвитку пізнавального інтересу; 3) методи формування відповідальності та обов'язку.

Основними методами емоційного стимулювання служать: а) створення ситуа-

цій успіху в навчанні; заохочення до навчання; б) використання ігрових форм у вивченні іноземної мови; в) постановка системи перспектив. До основних методів розвитку пізнавального інтересу належать: а) формування готовності сприйняття навчального матеріалу; б) вибудовування навколо навчального матеріалу ігрового, пригодницького сюжету; в) стимулювання цікавим змістом; г) створення ситуацій творчого пошуку. Методи і прийоми формування відповідальності у навчанні іноземної мови спираються на методи виховання школярів, що саме по собі підкреслює єдність процесу навчання і виховання. Методи повинності та відповідальності формуються на основі застосування таких прийомів, як: а) роз'яснення школярам особистої значущості навчання; б) привчання їх до виконання вимог оперативного контролю [2, с.448].

Питанню підвищення мотивації та розвитку у школярів інтересу до іноземної мови приділяється велика увага, як в психології, так і в методиці навчання цього предмету. Складність і багатогранність підкреслюють багато методистів і відповідно з цим пропонують різні підходи до вирішення цієї проблеми. Шляхи її вирішення пов'язані зі створенням спеціально розробленої системи вправ, виконуючи які учні відчували б результат своєї діяльності: 1) залученням емоційної сфери в процес навчання; 2) характером педагогічних впливів вчителя; 3) наявністю стимулів і підкріплень; 4) використанням на уроках аудіовізуальних засобів; 5) використанням особистісної індивідуалізації; 6) розробкою системи позакласних занять, що підсилюють мотиваційну сторону іноземної мови [4, с.301].

Таким чином, завдяки спостереженням, можна підкреслити, що підвищення навчально-пізнавальної мотивації школярів можна досягнути за допомогою : а) залучення учнів до самостійної роботи на уроці іноземної мови; б) проблемності завдань та ситуацій; в) контролю знань, умінь і навичок; г) використання пізнавальних ігор; д) використання країнознавчого матеріалу; е) доброзичливого ставлення учителя.

Список використаних джерел

1.Гузенко О.А. *Формування мотивації навчання молодших школярів в умовах особистісно орієнтованої освіти* / О.А. Гузенко. – Луцьк, 2002. – 247 с. 2.Маркова О.К. *Проблема формування мотивації* / О.К. Маркова. – М., 2002. – 473 с. 3.Ковальчук О.П. *Пізнавально-комунікативний підхід у навчанні монологічного мовлення в старших класах середньої школи* / О.П. Ковальчук // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острозьке Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип.40, 2014. – С.41 – 43. 4.Юзьвяк О.О., Ковальчук О.П. *Мотивація як складова частина професійної спрямованості навчання майбутніх вчителів, що вивчають французьку мову як другу іноземну* / О.О. Юзьвяк, О.П. Ковальчук // Молодий вчений. – 2017. – № 4.3 (44.3). – С. 299–302.

О. К. Куварова

ПРОБЛЕМА МОДЕЛЮВАННЯ ТИПОЛОГІЧНО ЗНАЧУЩИХ ВОКАТИВНИХ УТВОРЕНЬ

Листи, як природний засіб дистанційного спілкування в різних сферах людського буття, із поширенням писемності й розвитком освіти стали найбільш масовим видом мовленнєвої творчості людей. Тому на сьогодні є величезна, як суб'єктивно, так і об'єктивно неозора кількість письмових послань, а відповідно й різноманіття засобів і способів їх адресації. Адресованість епістолярного тексту виражається не лише позначенням одержувача листа на конверті, а й авторською персоніфікацією адресата, реалізованою різними способами в тексті послання. Ця персоніфікація може мати традиційну форму початкового звертання в зачині листа та звертань інтратекстових (одного або кількох), включених до його основної частини, або відбуватися за допомогою інших лінгвальних засобів, зокрема метатекстової або опосередкованої адресації. Усі ці засоби адресації об'єднуємо терміном *епістолярний вокатив*, який позна-

чає пряме або опосередковане зазначення автором листа адресата, спрямоване на те, щоб установити й підтримати контакт із ним. Епістолярний вокатив може бути виражений як непоширеним антропонімом чи апелятивом, так і будь-якою вокативною конструкцією. Різноманітність вокативних утворень ставить дослідника перед необхідністю розв'язати досить складну методологічну проблему: відібрати з усього доступного й контрольованого ним значного обсягу листів репрезентативний фактичний матеріал для типологічних розвідок.

Спосіб відбору й реєстрації мовних фактів є дуже важливою методологічною проблемою, зважаючи на те, що, як зазначав В. А. Звегінцев, в індуктивних міркуваннях висновки прямо залежать від фактів [1, с. 227]. Не розв'язавши цієї проблеми, неможливо побудувати будь-яку налагоджену систему, яка презентує реальні зв'язки й відношення між одиницями, що стали предметом нашого дослідження, оскільки кожний новий лист, залучений до аналізу, кожний новий вокатив у ньому може суттєво змінювати або навіть руйнувати систему. Найбільш істотними, на нашу думку, є два аспекти цієї проблеми: 1) той, що пов'язаний зі ступенем регулярності, тобто частотою вживання певного явища, із обсягом вибірки та її характером (як і при будь-яких дослідженнях, у яких застосовується статистичний апарат), 2) той – це є вже специфікою предмета нашого дослідження, – який стосується компонентів опосередкованої адресації та полівокатива, а також комплексу безпосередніх складників різних вокативних конструкцій.

Вважаємо, що типологічно значущі параметри епістолярного вокатива, які дозволяють будувати його моделі, можна забезпечити такими вимогами до масиву листів, залучених як джерела відбору фактичного матеріалу для побудови структурної типології вокативних утворень: 1) велика кількість вокативних утворень у кожного адресанта (не менше ста), яка дає змогу персоніфікувати їхню сукупність; 2) різноманітність адресатів, що **виключає або принаймні мінімізує суто особистісні комунікативні переваги**; 3) регулярність використовуваних адресантом вокативних моделей, забезпечена встановленим одинвідсотковим статистичним порогом, який корелює з мінімальною в кожного адресанта кількістю вокативів.

Дотримання зазначених вимог дає можливість, відповідно до загальної наставови лінгвістичної типології, класифікувати вокативні утворення, описати характер їх та відношення між ними, а також узагальнити й згрупувати різноманітні за структурою та лексичним складом звертання в певні інформативні, лінгвістично значущі моделі.

Структурна типологія російського епістолярного вокатива, представленого надзвичайно різноманітним мовним матеріалом великого обсягу, будується з орієнтацією на моделювання як ефективний метод вивчення й опису тих явищ і процесів у навколишньому світі, зокрема й у мові, кількісні та субстанціональні параметри яких не можуть контролюватися нашою свідомістю. Загальновизнаним у мовознавстві є тлумачення моделі як системи деяких об'єктів, структура або поведінка якої відтворює структуру або поведінку іншої системи об'єктів, що є предметом дослідження [3, с. 106]. І. І. Меньшиков наголошує на тому, що мовна модель виявляється в кількох іпостасях, одна з яких є структурним аналогом змодельованого лінгвістичного феномена, водночас і лінгвістичною одиницею з усіма її основними характеристиками, у тому числі й структурними [2, с. 121–123].

Саме на це розуміння моделі, тобто на модель як лінгвістичну одиницю, зокрема одиницю епістолярного вокатива, таку, наприклад, як **ИО** (*Виктор Петрович; Анна Ивановна*), **дорогой ИО** (*дорогой Сергей Николаевич; дорогая Нина Петровна*), орієнтуємося в нашому дослідженні, розрізняючи базові й похідні моделі вокатива. Базова модель вокатива має одну синтаксичну домінанту, у якої може бути один або кілька залежних компонентів (**И**; **глубокоуважаемый ИО**; **милый и дорогой мой И**). Похідна модель побудована на основі двох або кількох базових, вона має дві й більше синтаксичні домінанти, поєднані сурядним

зв'язком (милый **ИО**, **И** и **И**; дорогая тётя **И** и **И**, моя любимая сестра).

Типологічно значущими вокативними утвореннями вважаємо три вокативні фігури, які подолали одновідсотковий статистичний поріг принаймні в одного адресанта: 1) усі моновокативні утворення, що являють собою непоширені звертання, а також елементарні й розгорнуті вокативні конструкції; 2) усі компоненти полівокатива, що є будь-якою з вокативних фігур першої позиції; 3) усі звертання, що функціонують у складі суміщеного вокатива при опосередненій адресації. Типологічно значущі вокативні утворення системно представлені в базових моделях вокатива. Виділяючи їх, дотримуємося таких принципів.

Власні імена в найрізноманітніших їх варіантах зведені до трьох основних видів: індивідуальне ім'я (**И**), по батькові (**О**), прізвище (**Ф**) – або до типових антропонімічних формул: ім'я + по батькові (**ИО**), ім'я + прізвище (**ИФ**), ім'я + по батькові + прізвище (**ИОФ**). Ця символіка узагальнює й різні види аббревіатур, скорочення, демінутиви, аугментативи, гіпокористичні імена, а також прізвиськові номінування людей.

У системі апелятивів і детермінантів, які супроводжують стрижневий компонент конструкції, узагальнюємо різні граматичні форми однієї лексеми (*господин / господа; милый / милая; добрый / добрейший*); базові твірні лексеми та їхні деривати з модифікаційними словотвірними значеннями, як-от: *сударь / сударыня; друг / дружок / дружище* тощо.

Вокативи зі зміненним порядком їхніх компонентів, але з тотожними граматичними відношеннями між ними, незмінним лексичним складом, враховуючи описані раніше перетворення, поєднуємо в одну модель. Отже, за однією моделлю побудовані, наприклад, вокативи *дорогой и добрый Виктор Петрович* и *добрейшая, дорогая Юлия Андреевна* тощо.

Розчленовану вокативну конструкцію, яка поєднує два або більше звертань до різних адресатів, кожен із яких номінований окремо, розглядаємо як низку окремих вокативів, елементарних або розгорнутих конструкцій. Ці складники конструкції можуть будуватися за різними базовими моделями.

Список використаних джерел

- 1.Звегинцев В. А. Теоретическая и прикладная лингвистика. – М.: Просвещение, 1967. – 336 с.
- 2.Меньшиков И. И. Моделирование в профессиональной деятельности лингвиста // Научный вестник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2015. – Вип. 18. Т. 1. – С. 120–123.
- 3.Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики. – М.: Наука, 1975. – 312 с.

Ю. В. Ласкава

ТЕРМІНИ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ ПРО ОСТАННЬОГО КОШОВОГО ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ ПЕТРА КАЛНИШЕВСЬКОГО)

Сучасне термінознавство як інтегративна наука, виходячи з основних властивостей терміна (співвіднесеність із позначуваним поняттям, структурна доцільність, точність, лаконічність, однозначність, експресивна нейтральність), поєднує елементи семіотики, предметних знань, логіки, лінгвістики, концептології, інформатики, філософії. Термінологія (сукупність термінів) існує у двох вимірах: як результат фіксації наукового пізнання (термінологічні словники) та у сфері як функціонування – науковій та навчальній літературі.

Оскільки терміни, позначаючи спеціальні поняття, є найголовнішим, постійним і визначальним компонентом наукового стилю української літературної мови, то саме стан її розвитку визначає нормативність сучасної термінології як найрухомішої, найдинамічнішої і найінформативнішої частини лексики мови спеціальності [1, с. 10]. Початки розроблення засад українського термінознавства закладе-

но в колективній монографії за редакцією Т. І. Панько [4]. Аспектам термінотворення присвячено колективну монографію за редакцією Т. Р. Кияка [1].

Українська військова термінологія, увагу до якої об'єктивно активізовано в добу розбудови незалежної української демократичної держави, досліджувалася в різних аспектах, у т. ч. у площині лексикографічного опису. У ХХ ст. з'являється низка перекладних словників військової термінології, зокрема за авторством А. Бурячка, О. Лісної. Історію становлення та інновацій української військової термінології, простежено в працях В. Задорожного, В. Задунайського. Про процес формування української військової термінології йдеться в дисертаційних дослідженнях, серед авторів яких – Л. Мврашко, Я. Рибалка, Г. Халимоненко, Л. Яремко та інші. Термінолексиці часів Запорозької Січі присвячено низку наукових праць Г. Онufрієнко [2,3].

Спроби відновити військову термінологію козацької держави XVII ст. знаходимо в Україні 1918 р., коли було проголошено монархію в формі Гетьманату, а Павла Скоропадського – гетьманом. Військові ранги починалися з *ройового*, потім ішли – *готовий*, *бунчужний*, *півсотенний*, *сотник*, *курінний*, *полковник*, *отаман* (*бригадир корпусу* тощо). Використання військової термінології козацької держави відоме і раніше. Так, в 1913–1914 р. було утворене парамілітарне об'єднання Українські Січові Стрільці. Назви *Січ*, *січовий*, *січовик* пов'язані з традиціями України XVI–XVII ст. Звернення до термінології козацької доби було зумовлене передусім бажанням створити цілком національну термінологію. Те, що більшість із названих термінів є тюркського походження, до уваги не бралось: спрацьовувала традиція їх уживання в період української державності.

Мета цієї роботи – схарактеризувати військові терміни в творах про останнього кошового Запорозької Січі Петра Калнишевського, зокрема на прикладі таких, як «Останній отаман. Царська інтрига» В. Лоташевського, «Оповідання про славне військо Запорозьке низове» А. Кащенко.

Чимало військової лексики знаходимо в історичних піснях, легендах, переказах та художніх творах про козаччину: історичні романи Р. Іваничука «Журавлиний крик» (1988), Г. Колісника «Полин чорний, мак гіркий» (1988); історичні оповідання Р. Іванченко «Останній кошовий Січі Запорозької» (1992), М. Лазорського «Останній кошовий» (1949 – 1969); історико-документальні повісті А. Кащенко «З Дніпра на Дунай» (1914), Д. Кулиняка «Од Калниша вісті...» (2004), «Лицар Дикого Поля» (2004), «Останній кошовий Петро Калнишевський» (1991) та інші.

Проаналізована лексика різноманітна за семантикою й охоплює назви осіб, пов'язаних з військовою справою; назви зброї, військового знаряддя та регалій; назви збройних сил, їх основних родів, бойових одиниць і деяких частин та загонів спеціального призначення; номінації, які стосуються стратегії або тактики бойових дій, військових операцій та їх наслідків.

Терміни опрацьованих художніх творів виконують переважно функцію точного відтворення певного історичного часу, певних бойових подій. Їх умовно можна розподілити на чотири групи:

I. Лексеми, що вживаються на позначення військових осіб:

1. Загальні назви воїнів (*козак*, *джура*, *молодик*, *сірома*);

2. Назви військових звань, чинів та посад (*гетьман*, *кошовий отаман*, *полковник*, *сотник*, *військовий писар*, *курінний отаман*);

3. Назви представників окремих військових загонів (*гайдамаки*);

4. Назви воїнів, які виконували певну військову службу чи додатковий обов'язок (*варта*, *стрільці*, *хорунжий*);

II. Лексеми на позначення зброї, військового спорядження і регалій (*булава*, *бунчук*, *печатка*, *козацькі гармати*, *шабля*, *рушниця*);

III. Збройні сили в художніх творах доби козаччини (*військо*, *орда*, *полк*, *сотня*);

IV. Лексико-семантична група на позначення стратегії або тактики бойових дій, військових операцій (*похід, служба, полон*).

Найбільшою є група на позначення військових осіб. Структурно терміни представлені словами і словосполученнями. Етимологія термінів різна: є питомі та запозичені з інших мов. За частиномовною характеристикою проаналізовані терміни-слова є переважно іменниками, а терміни-словосполучення представлені моделлю «прикметник+іменник». Військові терміни використано письменниками зі стилістичною метою – вони допомагають передати колорит епохи, а читачі уявили зброю, військові регалії описуваних авторами часів, назви військових операцій, звань та чинів. Військові терміни природно задіяні в художньому дискурсі, який є специфічною для них сферою функціонування.

Список використаних джерел

1.Д'якова А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. *Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти* / А.С. Д'якова, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько. – К. : Вид. дім «KM Academia». – 2000. – 218 с. 2.Онуфрієнко Г.С. *Науковий стиль української мови [текст] : Навчальний посібник з алгоритмічними приписами. – 3-тє вид. перероб. та доп. / Г.С. Онуфрієнко. – К. : «ЦУЛ», 2016. – 426 с. 3.Онуфрієнко Г.С. *Судова лексика запорозьких козаків у системних зв'язках (за матеріалами історико-народознавчих пам'яток про Запорожжя / Г.С. Онуфрієнко // Українське і слов'янське мовознавство. – Ужгород, 2001. – С. 394-397. 4.Панько Т.І. *Українське термінознавство / Т.І. Панько, І.М. Качан, Г.П. Мацюк. – Львів, 1994. – 216 с.***

О. И. Опалева

ПРОБЛЕМА ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ ЭКВИВАЛЕНТНОСТИ НА МАТЕРИАЛЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ ФРАНЦУЗСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ

В мире существует огромное количество различных языков, которые отражают мир человека и его культуру, а так же имеют свои особенности и развиваются на протяжении длительного времени. Любой язык или диалект содержат уникальные способы передачи всей палитры человеческих мыслей и чувств.

Говоря об инструментах передачи информации, следует остановиться на фразеологии как совокупности устойчивых выражений, известных каждому носителю языка и понятных без дополнительных объяснений. Фразеологизмы представляют собой богатый источник лингвострановедческих знаний об истории, культуре, традициях, обычаях и быте каждого народа, придавая речи образность, эмоциональность, особую выразительность и в то же время лаконичность и завершённость. Французские фразеологизмы содержат в себе яркую стилистическую окраску, которая позволяет применять те или иные фразы в различных видах речи, как например: в разговорной, просторечной, книжной, публицистической, научной, официально-деловой.

Родоначальник французской фразеологии Ш. Балли научно обосновал необходимость специального изучения устойчивых сочетаний в языке и впервые систематизировал сочетания слов. В своем трактате «*Traité de stylistique française*» он выделил две группы фразеологизмов: 1) фразеологические серии (словосочетания, характеризующиеся относительной свободой образующих их слов); 2) фразеологические единства (устойчивые словосочетания, отличающиеся абсолютной спаянностью своих компонентов) [1, с. 87-88].

Основоположник отечественной традиции фразеологических исследований В.В. Виноградов, разделил фразеологические единицы на три основных типа: 1) фразеологические сращения (устойчивые выражения, неразложимые на отдельные элементы и воспринимаемые как единое целое, – точить ляды, быть не в своей тарелке, собаку съел; *tailler des bavettes, ne pas être dans son assiette*); 2) фразеологические единства (устойчивые сочетания слов, характеризующиеся мотивирован-

ностью внутренней формы, неизменяемостью, – держать камень за пазухой, плыть по течению; *jeter de l'huile sur le feu, voir rouge*); 3) фразеологические сочетания (выражения, в которых одно слово употреблено в прямом значении, а второе – во фразеологически связанном, например, корень зла, воздушный замок, радость обуяла, потупить взор; *brûler de curiosité (d'impatience), mourir de jalousie (de peur), pêter la forme (du feu)*) [2, с. 89].

П. Гиро дает следующее определение фразеологизма: это выражение, состоящее из нескольких слов, образующих синтаксическое и лексическое единство. Например, характерными признаками фразеологизма он называет: а) единство формы и значения; б) отклонение от грамматической или лексической нормы; в) особое метафорическое значение [3, с. 5].

Для проведения исследования нами были отобраны фразеологизмы с компонентом «огонь».

Таблица 1. Сравнительная характеристика французских и русских фразеологизмов с компонентом «огонь»

1. Полные эквиваленты	
Французские	Русские
<i>aller au feu</i>	идти в огонь
<i>dans le feu de la colère</i>	в пылу гнева
<i>il n'y a pas de fumée sans feu</i>	нет дыма без огня
<i>donner/recevoir le feu vert</i>	дать/ получить зелёный свет
<i>souffler le feu</i>	раздувать пожар
2. Фразеологизмы с одинаковым значением и практически одинаковой структурой	
Французские	Русские
<i>donner du feu</i>	дать прикурить
3. Фразеологизмы с одинаковой структурой, но разным значением	
Французские	Русские
<i>brûler le feu rouge</i>	проехать на красный свет
<i>c'est le feu et l'eau</i>	это как небо и земля
<i>n'avoir ni feu ni lieu</i>	не иметь ни кола ни двора
<i>jeter feu et flamme</i>	метать громы и молнии
<i>feu sacré</i>	искра Божия, талант
<i>mettre à feu et à sang</i>	предать огню и мечу
<i>feu roulant</i>	перекрёстный огонь
4. Фразеологизмы с одинаковым значением, но разной структурой	
Французские	Русские
<i>ne pas quitter le coin de son feu</i>	безвылазно сидеть дома
<i>passer dans le feu pour qn</i>	пойти в огонь и воду ради кого-л.
<i>marrier l'eau et le feu</i>	совмещать несовместимое
<i>mourir à petit feu</i>	умирать медленной смертью
<i>il n'y a pas le feu</i>	это не горит
<i>employer le fer et le feu</i>	применять жёсткие меры
<i>être tout feu</i>	гореть решимостью, пылать энтузиазмом
<i>mettre le feu aux poudres</i>	спровоцировать взрыв какого-либо чувства
5. Фразеологизмы, не имеющие эквивалента в русском языке	
Французские	Русские
<i>il n'est feu que de bois vert</i>	пылкость чувств присуща только молодости
<i>faire feu de tout bois</i>	не брезговать никакими средствами
<i>tirer les marrons du feu</i>	чужими руками жар загребать

Итак, исследовав фразеологизмы с компонентом «огонь», мы выявили статистику данных в процентном соотношении, которая может свидетельствовать о

наличии определённых закономерностей. Так, полные эквиваленты среди рассмотренных нами примеров составляют 20%. Фразеологизмы с одинаковым значением и с практически одинаковой структурой – всего 4%.

Фразеологизмы с одинаковой структурой, но с разным значением – 28%. Напротив, фразеологизмы с одинаковым значением, но с разной структурой составили 36%. Наконец, фразеологизмы, не имеющие эквивалента в русском языке составляют заметное меньшинство – всего 12% рассмотренных примеров. Таким образом, можно выявить следующие закономерности: 1) практически одинаковых фразеологизмов во французском и русском языках крайне мало, что обусловлено историческими, культурно-цивилизационными и непосредственно лингвистическими причинами; 2) полностью безэквивалентные единицы также составляют меньшинство, поскольку французский и русский языки являются индоевропейскими, а значит, родственными, при этом их носители исторически проживали в одной части света – Европе, следовательно, имеют значение и культурно-ментальные особенности. Последние и могут стать объектом дальнейших исследований.

Список использованных источников

1. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. 2-е изд., стереотипное. М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 392 с. 2. Виноградов В. В. Лексикология и лексикография: избранные труды / В.В. Виноградов. – М.: Наука, 1986. – 161 с. 3. Guiraud P. Les locutions françaises / P. Guiraud. – 2e éd. – Paris: Presses Universitaires de France, 1962. – 122 p.

Р. І. Стефурак

ВНУТРІШНЬОФОРМНИЙ ОБРАЗ ЛЕКСЕМИ «ЗОРЯ» В ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ: ТРОПЕЇЧНИЙ АСПЕКТ

Картина поетичної моделі дійсності має статус творчого репрезентанта довкілля автором (одна з основних функцій поезії – відображувальність). Компонентами цієї моделі є «інтенціональний фактор, певна система еталонів та прийоми корекції буденної картини світу. У контексті індивідуальної творчості полістилістичний лексикон опиняється в конкретних прагматичних координатах, інтерпретується сукупністю когнітивних елементів» [2, 10], тропеїзується.

Проектантом гносеологічних, узуальних чи індивідуально-авторських (неокреативних) смислів у поетичному тексті є і **внутрішня форма слова – мотиваційна, концептуальна** [1], **асоціативно-образна** ознака, закріплена в лексемі, що характеризується *аперцепційними, смислоконструювальними та відображальними* властивостями. Саме завдяки названим виразникам внутрішньоформність є важливою ознакою поетичного мовлення, оскільки найменування з локалізованим внутрішнім образом.

Репрезентуючи авторську концепцію світу, внутрішньоформний образ ілюструє асоціативно-образний фон, новизну лексеми через метафору, епітет, перифразу, символ тощо.

Проаналізуймо:

Моя зірниці, перепелиці,

Моя зорено, моя зоря [Вінграновський, 186].

Як бачимо, поетична ВФ слова «зоря» (сема «зір»), у якій закладається власне авторське осмислення світу, сформована на основі неологічного бачення референта, який вона оприсутнює, що і зумовлює неповторний естетичний ефект, додаючи okazionalного забарвлення узуальній лексемі.

Номен *зоря* в поетичному тексті, означений асоціативно-образними означеннями, які мають прозору внутрішню форму: *золота* [Л.Костенко] – сема «золото», *осіння* [Т.Мельничук] – сема «осінь» тощо.

Частотними в поетичному тексті є прикладки: *зіронька-свічарниця* [М.Вінграновський], *зорі-егоїсти*, *мигавиці-зірниці* [Т. Мельничук] тощо.

Номінація *зоря* в поетичних текстах персоніфікується, вступає в метафоричні зв'язки, набуває додаткових асоціативно-образних прирошень, смисловою основою яких є ВФ слова:

зоря зорить ..., *звіздує* [Т.Мельничук]; *зріє, зоріє* [О.Слоньовська], *зіронькує* [В.Стус] тощо.

Як бачимо, внутрішньо формний образ (сема «зір»), локалізований у патронімічній атракції, формує новий креативний простір семантики лексеми «зоря» в художньому тексті.

Креативний зміст процитованих поетичних ключових сегментів (кореферентні назви, епітети, порівняння, генітивні та дієслівні метафори, перифрази та прикладки), як правило, конструюється реалізацією асоціативно-образного потенціалу внутрішньої форми слова (істинної чи уявної), який проектує в тексті неповторну індивідуально-авторську картину світу, ілюструючи «свіже» бачення загальноновідомих референтів.

Оскільки поетична внутрішня форма ключового слова актуалізує його оказіональні («свіжість» смислу), метафоремні, епітетні, перифразувальні значення, конотативні та кореферентні нашарування, то її слід вважати іманентною асоціативно-образною ознакою поетичного ідіостилу.

Список використаних джерел

1.Голянич М. І. *Внутрішня форма слова і художній текст : монографія* / М. І. Голянич. – Івано-Франківськ : Плай, 1997. – 178 с. 2.Лазебник Ю.С. *Поезія як модель світу: лінгвістичний аспект*. – 10.02.02. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук. – К., 1996. – 47 с.

С. О. Тіхоненко

ГРОТЕСКНИЙ ХРОНОТОП РОМАНУ ДЖ. СВІФТА «МАНДРИ ГУЛЛІВЕРА»

Роман Дж. Свіфта «Мандри Гуллівера» вважається вершиною творчості письменника, по суті його програмним маніфестом. Роман умістив роздуми автора про життя та долю людства. «Мандри» привертали та продовжують привертати увагу багатьох дослідників. Хоча саме в романі Дж. Свіфта виявляються найбільш яскраві риси гротеску в європейській літературі, на думку дослідників як творчості Дж. Свіфта (О. Анікст, Е. Розенхайм, М. Заблудовський, В. Муравйов, А. Єлістратова, Ю. Прибатень, І. Паніна, К. Лоулор, Е. Д. Кіршнер, М. Кассіні та ін.), так і теорії гротеску (М. Бахтін, Ю. Манн, Я. Зунделович, Д. Козлова, А. Дежуров, Т. Самійленко, В. Кайзер, О. Ніколенко, Т. Дормідонова, О. Шапошнікова та ін.), питання глибокого аналізу гротескних форм тексту роману є відкритим у парадигмі сучасного літературознавства.

В нашій статті ми спробуємо дослідити особливості художнього хронотопу роману Дж. Свіфта та роль гротеску у створенні часопросторових параметрів тексту.

З традиційної точки зору, гротеск – система художніх форм, що відхиляються від якоїсь ідеальної норми формотворчості або протиставлених їй, а також покликаних виявити невідповідність «нормі життєподібності». Гротеск як поєднання непоєднуваного або порушення цілісного може виявлятися на різних рівнях структури тексту [3, с. 7], зокрема й на рівні художнього хронотопу твору.

Вперше термін «хронотоп» у літературознавстві було введено М. М. Бахтіним у праці «Формы времени и хронотопа в романе»: «В литературно-художественном хронотопе имеет место слияние пространственных и временных примет в осмысленном и конкретном целом. Время здесь сгущается, уплотняется, становится художественно-зримым; пространство же интенсифицируется, втягивается в движение времени, сюжета истории. Приметы времени раскрываются в пространстве, и пространство осмысливается и измеряется

временем. Этим пересечением рядов и слиянием примет характеризуется художественный хронотоп. [2, с. 10]

Часопростір роману Дж. Свіфта з перший рядків вражає математичною точністю, герой завжди чітко повідомляє дату та місце свого перебування, що створює ілюзію правдоподібності. Проте така чіткість різко контрастує з тими неймовірними пригодами та фантастичними країнами, які чекають на героя. Мандрі Гуллівера розпочинаються в дусі морських пригодницьких романів, у яких герой обов'язково має пережити бурю. Хронотоп моря, бурі уособлює буремне життя, сповнене випробувань та страждань. Різкий контраст з бурєю становить дивна земля, куди потрапляє Гуллівер, з м'якою травою, мілким морем, яскравим сонцем. Простір Ліліпутії одразу набуває гротескних рис: не дивлячись на привабливість цього місця, воно стає смертельно небезпечним для героя. Країна маленьких чоловічків нагадує своїми ландшафтами та географічним положенням Англію та водночас є замкненою, ізольованою від великого світу разом із Блефуску. Час теж рухається доволі дивно: герой чітко повідомляє, скільки часу перебуває в полоні – дев'ять місяців і тринадцять днів, проте в самій Ліліпутії час ніби зупиняється, герой потрапляє до замкненого часового кола. Такий гротескний авторський прийом дозволяє читачу подивитись на світ Ліліпутії, як на щось незмінне та застигле.

Подорож до Бробдінгнену розпочинається, як і попередня, з опису потужної бурі, у результаті якої герой опиняється в незнайомій країні, що населена велетнями. Через зміни масштабу змінюється світосприйняття як героя, так і читача. Якщо Ліліпутія була, як на долоні, то художній простір Бробдінгнегу обмежений для героя неймовірно великими розмірами. Тепер Гуллівер сам стає ліліпутом, «сплекноком». Така гра з розмірами переорієнтовує читача на зовсім іншу проблематику тексту. Автор подає проблеми державного устрою, моральних устоїв через «збільшуване скло». Світ Бробдінгнегу – гротескний світ, у якому дивним чином поєднані риси ідеального суспільства та ідеального правителя, на погляд автора, з потворними обличчями людини та соціуму.

Третя частина значно відходить від попередніх і інтонацією, і зміною функцій героя. Гра з масштабами людських розмірів переростає в гру з різними формами буття [1, с. 174]. Третя подорож розпочинається, як і попередні: автор, представник раціоналістичного століття, чітко повідомляє час і місцезнаходження свого героя: *«Ми відпливли 5 серпня 1706 року, а 11 квітня 1707 року прибули до Фортв Святого Георга. Простоявши там три тижні, щоб дати перепочити екіпажеві, серед якого було багато хворих, ми взяли курс на Тонкій...»* [4, с. 151]. Гуллівер потрапляє до летючого острова Лапути, заселеного дивними вченими. Автор з усією силою підкреслює недовершеність людської науки, яка не спирається на життєвий досвід [5]. При відвідуванні Белнібарбі, читач очима героя спостерігає за моторошною картиною панування псевдонауки: занедбані поля та будівлі, неохайно одягнені люди. Візит до наукової академії, що є гротескним віддзеркаленням Лондонської королівської академії, демонструє перед читачем наслідки того, коли наука відірвана від життя та народу.

В останній частині герой потрапляє до країни розумних коней – гуїґнґнів. Перед читачем постає картина ідилічного життя у гармонії з природою: *«Дерева в цій місцевості росли довгими нерівними рядами – очевидно, їх не садили, а вони вирости самі. Скрізь були сіножаті з високою травою та засіяні вівсом лани.»* [4, с. 219]. В цьому світі, на лоні первісної природи, живуть благородні істоти, які різко відрізняються від людей. В їхній мові немає слів, що означають «брехня», «засдрість», «підступність» [5]. Принцип розуму панує в суспільстві гуїґнґнів та різко протиставляється із суспільством людей як цивілізованого світу, так і диких егв.

Отже, гротеск виявляється в художньому хронотопі роману Дж. Свіфта «Мандрі Гуллівера» як різке зміщення площин тексту, як поєднання непок'єднуваного. Гротескний світ роману допомагає автору висвітлити найболючіші проблеми су-

часного йому суспільства та людства в цілому.

Список використаних джерел

- 1.Алеева Е. З. «Путешествия Гулливера»: факт, псевдофакт, вымысел. / Е. З. Алеева // *Филология и культура*. Казань. – № 2(44) – 2016. с. 171-175 2.Бахтин М. М. Эпос и роман. / М. М. Бахтин. – Санкт-Петербург: издательство, Азбука, 2000. – 304 с. 3.Николенко О. Н. Гротеск в романтическом, реалистическом и модернистском дискурсе. (Э. Т. А. Гофман, Н. В. Гоголь, М. А. Булгаков) / О. Н. Николенко // *Філологічні науки*. – 2012. – № 10. – С. 3 – 20. 4.Свифт Дж. Мандри Гуллівера. / Дж. Свифт – К.: Дніпро, 1983.– 288 с. 5.Шамрай А. Джона-тан Свифт та його твір [електронний ресурс] / А.Шамрай – режим доступу: http://aelib.org.ua/texts/shamray_swift_ua.htm.

О. В. Пітерська

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЛІТЕРАТУРНИХ ЖАНРІВ

Незважаючи на теоретичні канони, літературні жанри поступово набувають певних змін за об'єктивними законами еволюції мистецтва. Мабуть, саме тому літературні жанри ніколи не будуть остаточно завершеними: з одного боку, вони зберігають певні особливості, з іншого – знаходяться в постійному діалектичному розвитку. Взагалі поняття про будь-який жанр, особливо епічний, ускладнюється неможливістю визначити його як остаточно досліджену дефініцію. Жанри синтезуються, минають етап так званої «жанрової кризи», трансформуються та модифікуються, але жанрова модифікація (новоутворення) не є завершальним етапом, тому що еволюція мистецтва не передбачає остаточної завершення. Жанрові зміни викликані різними причинами (історичними, лінгвістичними, соціально-політичними, художніми тощо), які зумовлюють становлення та розвиток кожного окремого жанру. Отже, жанр як «вид художнього твору, що складався у процесі розвитку художньої словесності» [5, с. 286], є категорією історично-конкретною та гносеологічною водночас.

Поняття «жанр» неодноразово відкидалося представниками західноєвропейського літературознавства (Б. Кроче [7], П. Ван Тігем [8]), тому що з початку ХІХ ст. центральною постаттю у літературному процесі є автор з його вільною творчою ініціативою. Аналізуючи провідні тенденції у західній жанрології, Т. В. Бовсунівська пише про наявність серйозної проблеми у жанровій теорії на Заході: «...більшість дослідників вважають категорію «жанру» настільки старомодною, що зовсім її не вживають, а решта пропонує власне її тлумачення, яке настільки різниться від традиційного з часів Аристотеля, що швидше заважає розумінню ... літературного твору, ніж допомагає прояснити його художню природу...» [2, с. 64].

Канонізацію жанрів західноєвропейської літератури було започатковано Аристотелем, Горацієм, Н. Буало. Трактат Аристотеля визначив найвищий статус трагедії та епосу (епопеї) з їхніми канонами. Естетика класицизму канонізувала «високу комедію», відокремлюючи її від народно-фарсової комедії. Романтизм як ідейно-художній напрям запропонував більш радикальні зміни: з'являються фантастична новела, іронічний казково-фантастичний роман (Е. Т. В. Гофман), лірична пісня (Г. Гейне), романтична драма (А. Міцкевич), роман у віршах (Дж. Байрон). У літературі ХІХ ст. канонізується соціально-психологічна проза з її побутовою достовірністю (Стендаль, О. де Бальзак, Г. Флобер, Ф. Достоевський). ХХ ст. знаменується канонізацією містеріальної драматургії (М. Метерлінк, Г. Ібсен) визначенням ознак поліфонічного роману, роману «потoku свідомості» (Дж. Джойс) та драматургії абсурду (Е. Йонеско, Ф. Дюрренматт).

Динамізм та багатоплановість художнього життя ХІХ – ХХ ст. зумовили інтенсивні та стрімкі зміни у жанровій системі. Але, як зазначив В. Є. Халізов, «співвідношення між динамізмом та стабільністю в існуванні жанрів потребує обговорення неупередженого та обережного, вільного від ... крайнощів. Поряд із жанро-

вими конфронтаціями у літературному житті існують принципово значущі жанрові традиції...» [6, с. 352]. Дійсно, жанрові канони є важливим засобом зв'язку між письменниками різних епох, без якого розвиток літератури важко уявити, однак саме гнучкість жанрової системи, її здатність до трансформації забезпечує єдність та безперервність літературного розвитку. З часом жанри набувають нових ознак, змінюють функціональні властивості, лад, специфіку.

Сукупність різноманітних трансформацій у літературному творі може призвести до жанрової модифікації, змінам у межах відповідної жанрової конструкції. Процес жанрових модифікацій сприяє активізації варіативних жанрових форм, прикладом яких є моделі романного жанру, що виникли на межі ХІХ – ХХ ст.: символістський роман «Дрібний біс» Ф. Сологуба, роман-міф «Срібний голуб» А. Белого. Наукові розвідки вітчизняних вчених – Н. Х. Копистянської [3], А. О. Ткаченка [4] – розкривають окремі теоретичні аспекти виникнення жанрових новоутворень. Теорію визначення жанру в умовах суцільної трансформації та модифікації визначено в наукових розвідках Т. В. Бовсунівської, на думку якої «...трансформація є першою вказівкою на функціональність жанру» [1, с. 23 – 24]. Прикладами жанрових трансформацій можна вважати наявність вставних жанрів у межах одного твору, синкретичність, зміну масштабів, використання жанрів іншої національної літератури (наприклад, західноєвропейські балада та сонет у творчості Л. Боровиковського і М. Рильського).

Отже, теоретичні аспекти трансформації літературних жанрів є одним з актуальних питань сучасного літературознавства, оскільки категорія жанру «історично рухлива, як і вся шкала художніх цінностей» [2, с. 8]. Відсутність чітких жанрових форм у літературі можна пояснити тим, що на кожному етапі розвитку той чи той вид творчості наслідує прикмети епохи та авторського стилю, відчуває на собі вплив інших жанрів.

Список використаних джерел

1. Бовсунівська Т. В. *Жанрові модифікації сучасного роману: монографія* / Т. В. Бовсунівська. – Харків: Діса плюс, 2015. – 368 с. 2. Бовсунівська Т. В. *Теорія літературних жанрів: Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману: Підручник* / Т. В. Бовсунівська. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – 519 с. 3. Копистянська Н. Х. *Жанр, жанрова система у просторі літературознавства: монографія* / Нонна Хомівна Копистянська. – Л.: ПАІС, 2005. – 368 с. 4. Ткаченко А. *Мистецтво слова: Вступ до літературознавства: підручник* / Анатолій Ткаченко. – К.: Правда Ярославичів, 1998. – 448 с. 5. Поспелов Г. Н. *Введение в литературоведение: учеб. для студентов филол. спец. ун-тов* / Г. Н. Поспелов. – М.: Высш. шк., 1983. – 327 с. 6. Хализев В. Е. *Теория литературы. Издание четвертое, исправленное и дополненное: учебник* / В. Е. Хализев. – М.: Высшая школа, 2004. – 405 с. 7. Croce Benedetto. *Filosofia, poesia, storia: pagine tratte da tutte le opere a cura dell'autore: terzo volume* / Benedetto Croce. – Adelphi, 1996. – 1681 p. 8. Van Tieghem, Paul. *Le préromantisme: études d'histoire littéraire européenne*. / Paul Van Tieghem. – Genève: Slatkine Reprints, – 1973. – 298 p.

Г. М. Шевців

ДО ПИТАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ «ПОЕЗІЇ І ПРАВДИ» Й.-В. ГЕТЕ

Канонічним зразком автобіографічного жанру європейського літературного простору є «Поезія і правда» Й.-В. Гете (1749-1832). Створювана протягом двадцяти років (1811-1831), ця книга не лише розповідає про дитячий та юнацький періоди життя Гете, а подає переосмислення літнього автора всіх факторів, що сприяли його формуванню як літератора та як особистості. Попри багатогранність дослідження творчості цього видатного німецького письменника (А. Анікст, М. Бахтін, М. Вільмонт, В. Жирмунський, Д. Затонський, І. Лагутіна, Д. Чавчанідзе, М. Шагінян та інші), і на сьогоднішній день воно є актуальним напрямком української літературознавчої науки.

Багато загадок ставить й сама назва цієї автобіографії «Поезія і правда. З мого

життя», стосовно перекладу першої частини якої вчені пропонують інші варіанти, як наприклад, «Істина та творчість» [1, 389], «Вигадка та істина» [2, 5]. При розгляді цієї проблеми, слід враховувати той факт, що в часи Гете слово «Dichtung» мало більше значень, ніж сьогодні. Це дає підстави не сприймати традиційний переклад назви як єдино правильний. Цікавий матеріал у плані ілюстрації тісного переплетіння реального та фіктивного компонентів цієї автобіографічної розповіді представляє її сімнадцята книга, яка присвячена спогадам Гете про його стосунки з дочкою заможного франкфуртського банкіра Анною Елізабет Шенеманн, більше відомою читачам під іменами Лілі та Белінда, які зустрічаємо в поетичній творчості автора.

Від самого початку сімнадцятої книги «Поезії і правди» автор вводить читача в історію їхніх стосунків з Лілі, констатуючи наявність в них і неприємних епізодів [3, 740]. Центральним моментом цієї книги «Поезії і правди» є епізод святкування сімнадцятого дня народження Лілі (також цікавий збіг) та присвячена цій події нашвидкуруч створена Гете драма «Вона не приїде» [3, 749-750]. При зображенні згаданих подій Гете відчуває себе владним режисером цього дійства. Місце події представлено з дотриманням усіх театральних вимог. Правдивість зображення підкреслена дворазовим вживанням автором точної дати: 23 червня 1775 року, що само по собі нетипово для гетевської автобіографії. Хоч, як свідчить наступна книга «Поезії і правди», вже 16 червня 1775 року Гете вирушив у подорож до Швейцарії, що занотував у своєму щоденнику. Остання згадка про подорож стосується подій 22 червня 1775 року, коли Гете та брати Штольберги вирушили в Лівінську долину. Наступний день, що і був днем народження Лілі, автобіограф уже свідомо не згадує. Як бачимо, саме в цьому моменті чітко переплетені реальні події та їх поетичне обрамлення. Архівні документи свідчать, що Гете не міг бути присутнім на святкуванні цього дня народження, тому що повернувся до Франкфурта лише 24 липня 1775 року.

У тому факті, що Гете на старості літ знову пише цю драму, оскільки від неї, за його ж словами, не залишилося жодного ескізу, німецькі дослідники вбачають ще одну можливість фікції автобіографічного письма [4, 94]. Цей факт дає підставити стверджувати, що представлене Гете як повторне написання цієї п'єси є лише її першим творенням і спробою автора дещо прикрасити своє перебування в Оффенбасі-на-Майні. Розглядуваний нами епізод не є спробою головного героя жити за літературними законами, а активним втручанням у дійсність з допомогою поетичної творчості. Цей момент яскраво демонструє розмежування між протагоністом та самим автобіографом. У короткій «жалісливій сімейній драмі» проглядається і важливий психологічний момент. Гете начебто прагне зняти з себе провину за наступний розрив стосунків з Лілі, переклавши її на дівчину, яка не приїхала. Гете говорить про Оффенбах-на-Майні та про дядька Бернара, називаючи його просто по-домашньому: «Дядько Бернд, називатиму його по-домашньому....» – переклад з нім. мій, Г.Ш. [4, 742], що свідчить про його інтеграцію в цю сім'ю, і про дядька д'Орвілля, в домі якого й було заплановане святкування. Все це створює враження перебування молодого чоловіка в потрібний час у потрібному місці.

Читач «Поезії і правди» марно шукатиме вичерпну відповідь на запитання, чому ж Гете згодом покинув Лілі. Як читаємо в автобіографії, незважаючи на тверде рішення уникати затяжних любовних історій, молодий поет заплутався у стосунках з Лілі, яку й на старості років назвав своїм великим коханням: «Она ведь была первой, кого я глубоко и по-настоящему любил. И последней тоже, ибо все последующие мои увлечения были лишь легкими и поверхностными в сравнении с этой первой любовью. Никогда, – продолжал Гете, – я не был так близок к истинному счастью, как в пору моей любви к Лили. Препятствия, вставшие между нами, собственно говоря, были преодолимы – и все же я утратил ее. Мое чувство к ней было так деликатно и такое в нем было своеобразие, что и теперь, когда я воссоздаю эту болезненно-счастливую пору, она влияет на мой стиль» [4, 601]. Розрив стосунків з Лілі Гете також пов'язує з поняттям демонічного, підкреслюючи,

що його тодішній переїзд до Ваймара був наслідком цієї великої любові.

Як бачимо з короткого аналізу епізоду святкування сімнадцятого дня народження Лілі, «Поезію і правду» не можна розглядати як достовірне біографічне джерело життєвого шляху Гете, оскільки зображення тут не носить суто документального характеру. Необхідною умовою створення автобіографічного твору є, безумовно, конкретні факти. Однак немаловажним є й поетичний спосіб їхнього представлення, який дає можливість узагальнення типового з метою певної символічної надбудови. Поезія існує як засіб для досягнення вищої мети – надати (авто)біографії символічної форми. Саме в поезії справжні факти та результати поєднуються у символічну єдність вищої істини. З тексту «Поезії і правди» незрозуміло, хто його в дійсності творить: протагоніст чи розповідач. На сторінках цієї автобіографії поетично витворений молодий Гете і справжній літній автобіограф ведуть заплутану та практично нескінченну гру з правдою та вимислом, при цьому її протагоніст постійно змінюється, залишаючись одним і тим же.

Список використаних джерел

1. Карсавин Л. П. Святой Августин и наша эпоха // Августин : pro et contra. – СПб. : РХГИ. – 2002. – С. 389-398. 2. Шалагінов Б. В. Шлях Гете : Життя. Філософія. Творчість. Посібник для вчителя / Шалагінов Б. В. – Харків : Веста : Видавництво «Ранок», 2003. – 288 с. 3. Эккерман И. П. Разговоры с Гете в последние годы его жизни / Эккерман И. П. ; [пер. с нем. Н. Ман ; вступ. ст. Н. Н. Вильмонта ; коммент. А. А. Аникста]. – Калининград : Янтарный сказ, 1999. – 688 с. 4. Goethe Johann Wolfgang. Poetische Werke // Werke in 16 Bänden [2. Auflage]. Anmerkungen und Erläuterungen : Hans-Heinrich Reuter, Annemarie Noelle, Gerhardt Seidel. / Goethe Johann Wolfgang. – Band 13. : Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit. – Aufbau-Verlag Berlin und Weimar, 1967. – 1050 S. 5. Stefanie Haas. Text und Leben. Goethes Spiel mit inner-und außerliterarischer Wirklichkeit in Dichtung und Wahrheit / Stefanie Haas. – Berlin, Duncker und Humboldt Verlag. – 187 S.

Л. П. Юлдашева

ЗАГОЛОВОК У МОВНОМУ ПРОСТОРІ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У площині антропозорієнтованої наукової парадигми важливе значення має вивчення механізмів породження номінативних одиниць, тобто номінація, яка відбувається в процесі сприйняття й усвідомлення реальності й залежить від специфіки номінованого об'єкту та особистісних характеристик продуцента (інтелектуальних, психологічних), суми накопичених знань, його світобачення та світосприйняття, настрою, намірів тощо. У процесі номінації створюється новий образ денотата, акцентуються його окремі риси, визначається місця денотата в системі інших денотатів, які вже номіновані, відбувається граматичне оформлення номена, його категоризація.

Особливе місце в ономазіологічній системі мови займає заголовок. Традиція дослідження заголовків має тривалу історію: фундаментальні українські й зарубіжні розвідки (І. Р. Гальперін [2], В. А. Кухаренко [4] **Ошибка! Источник ссылки не найден.**], О. М. Траченко [5] та ін.) уможливають досягнення його складної лінгвальної природи.

На тлі діалектичного зв'язку форми й змісту *заголовок* – це мінімальна структурно-семантична єдність з чітко зафіксованою графічно виокремленою фіксованою домінантною передтекстовою позицією. Крізь призму семіотики заголовок – знак, утворений у межах тієї ж семіотичної системи, що й текст, на позначення якого він використовується. У комунікативному вимірі *заголовок* – це початковий етап спілкування читача з твором та автором, центр авторської моделі дійсності, суть авторської інтенції, орієнтир для вироблення стратегії сприйняття тексту. У річищі дискурсології, *заголовок* – це актуалізатор концепту тексту. Як значущий оформлювальний компонент тексту заголовок є особливою комунікативною одиницею, що функціонує на інформаційному, лінгвальному, психологічному, емоційно-експресивному рівнях. Він може бути виражений будь-якими мовними одиницями, зокрема реченням, словосполучен-

ням чи словом, проте не тотожний жодному з них. Заголовок – це диктема, складниками якої є номінація, предикація, тематизація й стилізація. У номінативній площині *заголовок* твору – це його власна назва, літературний і фольклорний онім. Він презентує вторинну номінацію, крім того, у разі перейменування – повторну номінацію, для називання похідних мистецьких творів – варіативну номінацію. Якщо заголовок формально не відповідає реченню, предикація в ньому виражена не прямо, а опосередковано, імпліцитно. Тематизація заголовка полягає в концентрації в ньому всіх видів інформації, зокрема фактичної, емотивної, імпресивної. У контексті емотивної інформації заголовок стає інструментом реалізації конкретних інтенцій автора, а імпресивна інформація визначає особливості впливу на читача (за М. Я. Блохом [1]). Заголовок функціонує як актуалізатора текстової інформації й містить у собі семантично згорнутий текст. Стилiзація регулює вибір конотативних мовних засобів для адекватного передавання змісту. Заголовок пронизує й корелує всі площини тексту: лексико-семантичну, сюжетно-композиційну, жанрово-тематичну, стилістичну.

Функційність заголовка передбачає практичний вияв його сутності. До базових функцій заголовка належать номінативна, репрезентативна, графічно-видільна, інтегративна, концептуально-змістова, єднальна, оцінково-експресивна, імпресивна, рекламна й естетична. Доцільно виокремлювати внутрішні функції, які пов'язані з комбінаторно-парадигматичні властивості мови, семантичним і композиційним вимірами тексту, та зовнішні, спроектовані на читача, його емоційну сферу. Відповідно до теорії мовленнєвої діяльності заголовки можуть реалізувати інформативні та прагматичні функції. Із-поміж інших функцій заголовка твору акцентована естетична, що зумовлено специфікою художнього твору, його естетичним завданням. Поліфункційність заголовка не заперечує його функційну єдність. Усі його функції взаємопов'язані, у заголовку вони реалізовані не ізольовано, а в сукупності, доповнюючи одна одну, хоч в кожному конкретному випадку виявляються по-різному.

Існують розбіжності в сучасних теоретичних працях щодо зв'язку заголовка й тексту – заголовок витлумачують як окремий текст і як елемент тексту. Більшість авторитетних мовознавців (С. Д. Кржижановський [3], В. А. Кухаренко [4] та ін.) дотримуються саме другого підходу.

У діахронному ракурсі номінативний корпус творів структурно та семантично неоднорідний. Номінування фольклорних творів зумовлене потребою виокремлення твору із загальної низки. Заголовки творів цього періоду увиразнювали сутність конфлікту чи сюжету, акцентували увагу на головних персонажах, на темі чи на проблемі. Фольклорний заголовок як інформаційний маркер твору зазвичай побудований із використанням слів у прямому значенні, винятки становили лише алегоричні найменування героїв. Для номінативних одиниць давньої української літератури характерний високий рівень інформативності, який формується за допомогою розгорнутої інформації про текст, натомість їм властивий низький рівень емотивності. Важливими елементами заголовка цього періоду була презентація головного героя (головних героїв) та автора. Книжна традиція кінця XVII–XVIII ст. позначена новими тенденціями номінування творів: заголовок набуває ознак композиційного центра твору, суттєво звужена інформативність заголовка внаслідок поступової відмови від описових заголовкових моделей, натомість ускладнено його атрактивність та образність. У XIX ст. посилено семантичне навантаження заголовків, набувають особливого поширення заголовки-алегорії, заголовки-метафори, заголовки-символи, заголовки-алюзії. Література XX ст. строката й розмаїта, що ускладнює виокремлення загальних номінативних тенденцій цього періоду. Текстовий номінативний масив формується на підставі основних тенденцій номінування кінця XVII–XIX ст., проте окремі групи письменників пропонують свої підходи в номінуванні творів: зокрема, структуралісти експериментують із формою та змістом заголовків, представники соціалістичного реалізму ідеологізують представлену в заголовку інформацію. Номінування творів по-

рубіжжя XX–XXI ст. визначають тенденції демократизації, інтелектуалізації, деідеологізації, інтернаціоналізації, атрактивності та креолізації.

Різні історичні тенденції номінування передусім пов'язані зі здатністю заголовка задавати певний поріг очікування та з необхідністю реалізації запитів читачів. Вони віддзеркалюють специфіку внутрішнього рефлексивного сприйняття, реалізації номінативних моделей, фіксації важливих фрагментів світогляду окремих соціальних груп суспільства, ціннісні й психологічні пріоритети, притаманні різним хронологічним зрізам.

Список використаних джерел

1.Блох М. Я. Диктема в уровневой структуре языка / М. Я Блох // Вопросы языкознания. – 2000. – № 4. – С. 56–67. 2.Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 140 с. 3.Кржижановский С. Д. Поэтика заглавий / С. Д. Кржижановский. – Москва : Никитинские субботники. 1931. – 32 с. 4.Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. – М. : Просвещение, 1986. – 327 с. 5.Траченко О. М. Заголовки як ономастичний знак особливого типу / О. М. Траченко // Іноземна філологія. – 2009. – Вип. 121. – С. 161–164.

Л. В. Михайлова

ПРОБЛЕМАТИКА ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СФЕРІ ДІЛОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Розвиток ділової активності в Україні спричинив появу підвищеного інтересу та все більшої популярності вивчення ділової іноземної мови. Так, у більшості програм з англійської мови для професійного спілкування зазначається, що створення Європейського простору вищої освіти висуває складні завдання щодо збільшення мобільності студентів, більше ефективного міжнародного спілкування, легшого доступу до інформації тощо, а тому слід розвивати комунікативну компетенцію студентів вищих навчальних закладів і ті стратегії, які їм необхідні для ефективної участі в процесі навчання та в тих ситуаціях професійного спілкування, в яких вони можуть опинитися.

Важливим компонентом у навчанні є формування і розвиток ефективності спілкування, тобто наскільки зроблене повідомлення є зрозумілим, вдалим і доречним. Спеціалізований курс іншомовної ділової комунікації потребує знань базових питань з різних та певних дисциплін таких як «Менеджмент»; «Маркетинг» та інші.

Таким чином, можна зазначити, що викладання курсу «іншомовної ділової комунікації» є сукупністю дій, направлених на: 1) навчання, де мета досягається завдяки педагогічній майстерності викладача; 2) мовну компетенцію, що формується і розвивається на основі типових ситуацій у професійному спілкуванні; 3) ознайомлення з ключовими поняттями і розділами економіки та бізнесу.

Особливість сучасного процесу гармонізації міжнародних стандартів ISO до наших умов вимагає впровадження відповідних методик навчання мови, які б вели до правильного розуміння та застосування нормативної лексики, мінімізації лінгвістичних (семантичних, синтаксичних, прагматичних) невизначеностей, пов'язаних із засвоєнням лексико - нормативної бази міжнародних документів.

При вивченні ділової англійської мови необхідно використовувати різноманітні методики, що дозволяють найбільш ефективно оволодіти навичками як усної, так і писемного мовлення.

Цикл занять забезпечить Вас навичками ділового спілкування іноземною мовою для успішної кар'єри. Він також стане відмінною підготовкою до навчання за програмою MBA (Master of Business Administration). Основні розділи: англійська або інша іноземна мова для проведення зустрічей, переговорів, презентацій, а також здобуття навичок спілкування в менш формальних ділових та побутових ситуаціях. Ви обов'язково навчитесь краще читати та складати електронні листи.

В рамках курсу мають розглядатися різні питання: як розповісти про свою діяльність, організацію компанії та сьогоденних питань її управління; як представити аспекти діяльності фірми, наприклад, товари, послуги, маркетинг, фінанси; моделювання бізнес-зустрічей та переговорів; моделювання телефонних розмов; наведення фактів, цифр та графіків, опис економічних та соціальних тенденцій; порівняння стилів роботи та культурологічних особливостей; практика та процедура прийняття на роботу.

Водночас у зв'язку з бурхливим розвитком міжнародних стосунків та залученням все більшої кількості людей до міжнародної співпраці, в англійській мові, що використовується як мова міжнародного співробітництва, відбуваються значні зміни. Але все рівно після вивчення курсу іншомовної ділової комунікації, студенти зможуть досягти наступних переваг: 1) спілкуватися з більшою впевненістю; 2) чіткіше та вільніше висловлюватися; 3) успішніше приймати участь в переговорах; 4) покращити письмову мову, включаючи написання електронних листів; 5) розширити свій словниковий запас; 6) краще засвоїти граматику; 7) успішніше працювати в інтернаціональному оточенні.

Але коли ділові люди спілкуються з клієнтами та партнерами, дискусії часто виходять на більш широке коло питань, то з цього приводу викладач має враховувати це і дати студентам можливість потренуватися в розмовах найбільш розширені теми, наприклад такі як: поточні новини; питання суспільства та оточуючого середовища; політичні питання; освіта та тренінги; реклама та засоби масової інформації.

Підхід до методів вивчення та викладання має бути зрозумілим, представляти всі напрями доступно та уникати передбаченості. Основним методологічним принципом Ради Європи є: методи, що використовуються у вивченні, викладанні та дослідженні мов, мають розглядатися з точки зору їх найбільшої ефективності для досягнення цілей, узгоджених із поглядами окремих студентів в їх соціальному контексті. Ефективність обумовлюється мотиваціями та особливостями студентів, так само як і природою людських та матеріальних ресурсів, які можуть бути застосовані.

Курс іншомовної ділової комунікації має бути доповненим різними складовими, що відображають особливості професійного спілкування в різних сферах діяльності. Пріоритетами у навчанні ділової англійської мови для міжкультурного спілкування мають бути знання особливостей національного характеру та норм комунікативної поведінки народу, з яким передбачається встановлення ділових стосунків, а також сформовані в процесі вивчення іноземної мови навички поважного ставлення до представників інших культур, позбавлення культуроцентризму та готовність до взаєморозуміння й співпраці.

Список використаних джерел

1. Бакаєва Г.Є., Борисенко О.А. та ін. . Програма з англійської мови для професійного спілкування. К.: Ленвіт, 2005. – 119 с. 2. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов - вид. «Нова книга», 2003. – 203 с. 3. Гришкова Р. О. Формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей: [монографія] / Р. О. Гришкова. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – 424 с. 4. Коптілов В. Теорія і практика перекладу – Київ, 2003. – 185 с. 5. Програма з англійської мови для професійного спілкування. Кол-в авторів: Г. Є. Бакаєва, О. А. Борисенко, І.І. Зуєнок та ін. – К.: Ленвіт, 2005. - 119 с.

О. В. Абрамів, М. В. Теличко

САМОСТІЙНА НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Одним із найважливіших завдань вищої школи сьогодні є не тільки надання студентам ґрунтовних знань, необхідних для їхньої подальшої професійної діяльності, але й підготовка творчих, самостійно мислячих та психологічно підготовле-

них до професійної діяльності спеціалістів, які здатні приймати відповідальні рішення, нестандартно підходити до вирішення проблемних моментів, які можуть виникнути у процесі роботи.

Цьому, значною мірою, сприяє правильно організована самостійна робота студентів, яка сприяє створенню позитивної мотивації у студентів, ґрунтовнішому засвоєнню навчальної інформації. Значення ефективної організації самостійної роботи студентів неможливо переоцінити і у зв'язку з тим, що в останні роки стрімко збільшується кількість інформації, яку студенти мають засвоїти для успішного навчання у вищому навчальному закладі та у подальшій професійній діяльності.

Аналіз наукових доробок засвідчив, що ефективність самостійної роботи з будь-якої дисципліни, у тому числі й англійської мови, залежить від оптимально планування та керування цим видом роботи, її систематичного контролю та наявності у студентів мотиваційного фактору.

Ми поділяємо думку викладачів іноземної мови відносно того, що план самостійної роботи є оптимальним тоді, коли його виконання досягається, з одного боку, мінімумом засобів, а з іншого, є максимально можливий ефект.

Іншою необхідною умовою організації самостійної роботи студентів є керівництво нею з боку викладача. Зазначимо, що під керівництвом самостійною роботою студентів розуміємо визначення обсягу, форм та місця роботи, надання своєчасної методичної допомоги та оцінювання результатів роботи студентів.

Досягненню мети керування самостійною роботою студентів під час вивчення англійської мови сприяє інтенсифікація навчання майбутніх спеціалістів за допомогою теоретично обґрунтованих принципів індивідуалізації і зв'язку із життям та використання новітніх технологій, прогресивних форм та методів організації та керування самостійною роботою студентів [1].

Для ефективної організації контролю за самостійною діяльністю студентів викладач має чітко визначити терміни контрольних заходів, їх зміст та кількість, спланувати у якій формі буде проводитися контроль та розробити систему контрольних заходів з урахуванням бюджету часу молодих людей [2].

Підвищенню мотивації щодо виконання самостійної роботи з англійської мови сприяють чіткі інструкції щодо виконання завдання та визначення алгоритму їх виконання; посиленість вправ, що пропонуються для самостійної роботи; усунення деструктивних факторів; зв'язок із життям, а також Використання інформаційних технологій, зокрема, персонального комп'ютеру та мережі Інтернет. Це пов'язано з наявністю якісних та цікавих електронних курсів, посібників та сайтів, сприяють кращому засвоєнню навчального матеріалу.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що дотримання зазначених умов організації самостійної роботи з англійської мови сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу, розвитку творчих здібностей молодих людей, привчає студентів до самостійного мислення, тобто формує риси, необхідні для сучасних фахівців.

Проведений аналіз наукових праць показав, що на жаль немає єдиної точки зору щодо поняття «самостійна робота». С.І. Архангельський визначив самостійну роботу як самостійний пошук необхідної інформації для отримання знань, вирішення навчальних чи професійних задач [3]. Н.В. Кузьміна вважає, що самостійна робота є виявом самостійності розуму, що передбачає наявність внутрішніх спонукань, осмислення змісту та цілей роботи [4].

З впровадженням у навчання особисто-діяльнісного підходу, орієнтованого не лише на засвоєння знань, але і на способи цього засвоєння, на образи і способи мислення і діяльності, змінився і підхід до питання самостійної роботи. Тепер науковці визначають самостійну роботу як діяльність студентів, спрямовану на повне засвоєння навчальної програми без прямої участі викладача в аудиторний та поза аудиторний час.

Останнім часом переважна більшість дослідників у галузі педагогіки та мето-

дики говорить про те, що самостійна робота є одним з основних засобів розвитку творчої діяльності студентів у вищих навчальних закладах, оскільки саме у цьому виді роботи криється основний резерв підвищення ефективності навчання і якості підготовки фахівців. У сучасній вищій школі навчальний процес все більше набуває характеру самостійної праці студентів, що організовується і перевіряється викладачем на основі новітніх методів і засобів навчання.

Основними завданнями, що мають бути вирішені у процесі викладання іноземної мови, є: 1) формування комунікативної компетенції у сферах професійного спілкування в усній та письмовій формах; 2) досягнення рівня практичного володіння іноземною мовою в різних видах мовленнєвої діяльності; 3) оволодіння засобами отримання новітньої фахової інформації з іноземних джерел.

Таким чином, правильно організована самостійна навчальна діяльність студентів під час вивчення іноземної мови сприяє розвитку пізнавальних здібностей студентів, появі внутрішньої мотивації, розвитку мовленнєвих навичок та вмінь та розширенню мовної практики студентів.

Список використаних джерел

1. Герасименко Н.О. Модель організації самостійної роботи студентів в процесі навчання іноземних мов / Н.О. Герасименко [Електронний ресурс] - Режим доступу: www.rusnauka.com. 2. Цина А. Типи дидактичної взаємодії викладача і студента у процесі навчання / А. Цина // 36. наук, праць Полтавського держ. пед. ун-ту. – Вип. 7 (46). - Полтава: Полт. пед. ун-т, 2005. - С. 268-276. 3. Архангельський С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы / С.И. Архангельський. - М.: Высшая школа, 1980. - 368 с. 4. Кузьмина Н.В. Методы системного педагогического исследования: учеб. пособие / Н.В. Кузьмина. - Л.: ЛГУ, 1980. - 266 с.

СЕКЦІЯ ІХ

ДОСЯГНЕННЯ НАУКИ У ГАЛУЗІ КУЛЬТУРОЛОГІЇ, ПСИХОЛОГІЇ, ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

О. М. Єфімова, С. А. Жицька

ВЗАЄМОВПЛИВ МОВИ ТА КУЛЬТУРИ У ЛОГІЦІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Сукупність знань, що фіксуються людиною в слові у процесі відображення об'єктивної дійсності, творить, за різними визначеннями, «мовну репрезентацію світу», «мовну модель світу», «мовну картину світу» [4, с. 8]. Поняття картини світу, зокрема й мовної, будується на вивченні уявлень людини про світ. Якщо світ це людина та середовище в їхній взаємодії; то картина світу це результат перероблення інформації про середовище й людину. Відтак, картина світу не є його дзеркальним відображенням, а є певною інтерпретацією з боку окремих суб'єктів. Представники когнітивної лінгвістики переконливо стверджують: концептуальна система, що відображена у вигляді мовної картини світу, залежить від фізичного та культурного досвіду [3, с. 87].

У концепції фінського дослідника Пертті Кайкконена культурна картина складається з культурного середовища, мови, цінностей та норм, що входять до рідної культури. Натомість чуже культурне середовище, чужа мова й чужі цінності та норми це чинники іншого боку культурної картини світу [2, с. 40]. Важливе місце у структурі картини світу належить ключовим концептам культури. Це – зумовлені культурою базові одиниці, що володіють екзистенціальною значущістю як для окремої мовної особистості, так і для лінгвокультурної спільноти загалом. Між картиною світу як віддзеркаленням реального світу та мовною картиною світу як фіксацією цього відображення існують складні взаємозв'язки. На формування картини світу впливають такі чинники: мова, традиція, природа, виховання, навчання. Специфічні особливості мови на всіх його рівнях визначає національний суспільно-історичний досвід [5, с. 22]. У свідомості його носіїв і виникає певна мовна картина світу, крізь призму якої людина сприймає навколишню дійсність. Відтворювані у мові значення складаються у систему поглядів, яка має обов'язковий характер для носіїв мови. Таким чином, роль мови полягає не лише у передачі інформації, а передусім у її внутрішній організації. Специфічні особливості національної мови, в яких зафіксовано унікальний суспільно-історичний досвід національної спільноти, не створюють відмінну – від об'єктивно існуючої – картину світу. Вони надають специфічного забарвлення дійсності, що зумовлюється національною значущістю предметів, процесів, вибіркоким ставленням до них. Усе це породжується самотутністю діяльності, способом життя та національною культурою конкретного народу.

Як у культурі кожного народу є загальнолюдське й етнонаціональне, так і в семантиці кожної мови є відображення загального, універсального компонента культур, а також самотутності культури конкретного народу. У цьому контексті доцільно наголосити: універсальний семантичний компонент має своє підґрунтя в єдності бачення світу з боку представників різних культур. Це пов'язане з тим, що у будь-яких культурах мовці потребують розрізнення суб'єкта дії та його об'єкта, тих чи інших тимчасових і просторових відносин [1, с. 228].

Список використаних джерел

1. Chen L. Communication in Intercultural Relationships / Ling Chen // Cross-cultural and intercultural communication; [ed. by William B. Gudykunst]. – London: Sage Publications, 2003. – P. 225 – 242.

2. Kaikkonen P. Interpretation nomograms for VLF measurements / Pertti Kaikkonen // *Acta Universitatis Oulensis. Ser. A: Scientiae rerum naturalium*. – 1980. – № 92. – Ph. № 17. – P. 40 – 47.
3. Langlotz A. Idiomatic creativity: a cognitive-linguistic model of idiom-representation and idiom-variation in English / Andreas Langlotz. – Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins, 2006. – 325 p.
4. Parker Ph. M. Linguistic Cultures of the World: A Statistical Reference / Philip M. Parker. – London: Greenwood Press, 1997. – 435 p.
5. Pei M. One Language for the World / Mario Pei. – New York: Biblo & Tannen Publishers, 1968. – 291 p.

В. В. Герасімова

ІНФОРМАЦІНА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

В період становлення України як незалежної, самобутньої, правової і соціальної держави, надзвичайно важливу роль відіграють громадські організації, діяльність яких спрямована на формування суспільної та правової свідомості населення. Сьогодні суспільство перебуває на шляху розвитку, в якому інформаційна складова посідає чи не найважливіше місце. Саме тому громадські організації потребують обдуманих і розвинених комунікативних стратегій, які б дозволили, задовольнити їх потребу в якісній і оперативній інформації та надати суспільству, окремим організаціям і громадянам максимально повні й вичерпні відомості про громадські організації.

Важливою характеристикою розвитку громадянського суспільства є функціонування «третього сектора», який охоплює діючі громадські організації. Завдання громадських організацій на етапі їхнього становлення полягає в активній діяльності з формування громадських взаємин нового типу на принципах прозорості, надійності, партнерства та ефективного патронату. Визначальну роль при цьому відіграє професіоналізм, уміння аналізувати стан справ та прогнозувати перспективу. Лише позитивне ставлення й довіра громадян до громадянських структур буде запорукою їхнього успішного розвитку.

Розвиток інформаційної діяльності недержавних громадських організацій сприяє становленню інформаційного суспільства в Україні. На думку М. С. Цювак, інформаційна діяльність громадських організацій – це сукупність дій, спрямованих на забезпечення інформаційних потреб і інтересів громадян, юридичних осіб, органів державної влади та місцевого самоврядування в межах їх прав і свобод, функцій та повноважень для використання існуючих інформаційних ресурсів, інформаційних технологій та засобів зв'язку [1].

Успішність інформаційної діяльності громадської організації визначається її інформаційними можливостями. Інформаційна діяльність громадських організацій складається з кількох видів інформації. По-перше, зовнішньої інформації – збирання та одержання інформації, що надходить із зовнішнього середовища від: органів державної влади та місцевого самоврядування, громадськості, засобів масової інформації, прес-служб тощо. По-друге, внутрішньої інформації – накопичення і збереження отриманої ззовні інформації; аналіз інформації; поширення актуальної інформації; створення на основі наявної в організації інформації порад та консультацій щодо подальшої діяльності організації. По-третє, інформації, яка виходить назовні – поширення інформації про недержавну громадську організацію та її діяльність у зовнішнє середовище [3].

Громадські організації повинні володіти достовірною інформацією, щоб спростувати неправдиві відомості, поінформувати громадськість або забезпечити громадські підтримку з певної проблеми. Вони інформують про свою діяльність та проблемні питання органи державної влади, органи місцевого і регіонального самоврядування, громадськість, інші недержавні громадські організації, шляхом видання брошур, інформаційних довідників, матеріалів науково-практичних конференцій, через засоби масової інформації недержавних громадських організацій

тощо. Тому для підвищення ефективності своєї діяльності громадським організаціям, варто залучити різні механізми взаємодії, а саме: друковані засоби масової інформації, радіомовні станції, Інтернет, соціальні мережі, блоги, електронну пошту, офіційний веб-сайт тощо.

Свобода збору й поширення інформації є дуже важливою передумовою виконання засобами масової інформації своїх функцій громадського спостерігача і посередника, що забезпечує комунікацію між дійовими особами громадянського суспільства та є для них джерелом неупередженої інформації. Інформуючи про події в світі і державі, про політичне і громадське життя, засоби масової інформації впливають на формування поглядів людей, громадської думки [2].

Інформаційна діяльність громадських організацій здійснюється за допомогою засобів інформаційної взаємодії цих організацій із громадськістю, які забезпечують їм доступ до інформаційних ресурсів і засновані на відповідних інформаційних технологіях, що включають програмно-технічні засоби й організаційно-нормативні документи.

Громадські організації у своїй діяльності використовують різні засоби комунікації: програми телебачення чи радіотрансляції, інформаційний стенд, листівка, бюлетень, «гарячий телефон», неформальні зустрічі, відповіді на питання і запити, прийоми, наради, відвідування робочих місць, а також Інтернет, відео-конференції, списки розсилки інформації, які дозволяють спілкуватися так часто, як це необхідно, та залучати до процесу комунікації нових учасників, допомагають подолати бар'єри, які заважають, а також інші візуальні та реальні технології [3].

Отже, громадські організації створюють основу громадянського суспільства є гарантом демократичного шляху розвитку, тому виникає необхідність у вдосконаленні інформаційної діяльності громадських організацій для підвищення ефективності їх діяльності.

Список використаних джерел

1.Абрамов Л. К. Інформаційний компонент діяльності НДО / Абрамов Л. К., Азарова Т.В. – Кіровоград : ІСКМ, 2009 – 80 с. 2.Цьовок М. С. Про інформаційну діяльність недержавних громадських організацій в Україні / М. С. Цьовок // Митна справа. – Львів, 2015. – № 1 (97), ч. 2. – С. 158–164. 3.Тесленко В. В. Становлення громадянського суспільства в Україні: реальний стан та перспективи розвитку / В. В. Тесленко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2013. – С.97-102.

Ю. С. Гордієнко

ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ ЯК МЕХАНІЗМ МЕРЕЖЕВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ГРОМАДЯН З ОРГАНАМИ ВЛАДИ

Використання інформаційно-комунікаційних технологій сьогодні пронизує щоденні соціально-політичні простори та реалії всього суспільства. Світова практика показує, що оперативне залучення таких технологій може покращити демократичні процеси в країні, такі як: поліпшення прозорості уряду, підвищення відповідальності, боротьба з корупцією, а також можливість громадянам впливати на політичний процес, тим самим наближаючи їх до політичних лідерів.

Тема електронної демократії є відносно новою для українського суспільства, тому рівень обізнаності та залучення громадськості у дану форму управління є незначним. Упровадження електронної демократії є важливою умовою розвитку інформаційного суспільства, де кожен громадянин може мати вільний доступ до інформації та знань, користуватися і обмінюватися ними, застосовувати інформаційні технології для розширення можливостей реалізації власного потенціалу, сприяти суспільному і особистісному розвитку, підвищувати якість життя та створювати умови для відкритого і прозорого державного управління. Відтак усвідомлення переваг електронної демократії на сьогодні є важливим завданням,

що стоїть перед країною.

Під електронною демократією слід розуміти таку форму організації суспільно-політичної діяльності громадян, яка забезпечує за рахунок широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій якісно новий рівень взаємодії громадян один з одним, з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та комерційними структурами [2, с. 13-14].

Одне із основних завдань електронної демократії – максимальне залучення громадян до участі у прийнятті рішень державною владою.

Особливостями електронної демократії є: 1) публічність (звернення до органів влади та доступність результатів на запити широкому загалу); 2) колективність (кожен може торкнутися будь-якого питання, висунувши його на розсуд громадськості, і формувати будь-які звернення в рамках цього питання); 3) оцінка якості роботи органів влади населенням (результати на звернення автоматично доводяться до відома і громадяни можуть публічно їх оцінити. Такий зворотний зв'язок дозволяє отримати інформацію про те, наскільки населення задоволене результатом розгляду звернення) [1, с. 33-36].

Актуальною проблемою сьогодення є обмеження реального та ефективного доступу до управління державою, що породжує цинізм і недовіру до влади серед громадськості, яка прагне до більш широкого і відкритого демократичного управління. Збереження демократії в інформаційну епоху потребує від влади усіх рівнів перегляду свого ставлення до потреб і запитів суспільства в цілому і конкретного громадянина, зокрема. Для досягнення зазначеної мети необхідне упровадження конкретних заходів.

По-перше, варто забезпечити своєчасний персональний доступ до важливої інформації. Владні структури усіх рівнів мають створити такий інформаційний портал, який би висвітлював усі демократичні процеси в одному місці та забезпечував оперативне інформування населення про актуальну інформацію.

По-друге, допомога в обробці електронної пошти, що надходить урядовцям, аби оперативніше давати відповідь на запити громадян. Перевантаженість електронної пошти – одна з найпоширеніших скарг, яку можна почути від урядовців. Вирішення означеної проблеми можливе шляхом залучення висококваліфікованих фахівців та збільшення інвестувань у мережеву інфраструктуру з метою безперешкодних контактів органів влади з населенням.

По-третє, виділення на розвиток електронної демократії достатніх матеріальних засобів та коштів, аби її функціонування здійснювалось не лише на місцевому та регіональному рівні, а охоплювало масштаби усієї країни.

По-четверте, всі публічні заходи влади у мережі Інтернет повинні бути стандартизовані, і проводитися за єдиним зразком. Усі виступи, заяви, зустрічі повинні проводитися також і в режимі он-лайн. Система має бути уніфікована, об'єднуючи всі адміністративні одиниці в національну мережу, включаючи заходи, що проводяться місцевою владою. Це ефективний шлях до того, аби підвищити активність громадян, інформувати їх про всі заходи у своєму регіоні.

По-п'яте, дозволити громадянам спостерігати за діяльністю вибраних посадових осіб будь-якого рівня, користуючись одним ресурсом. Громадяни повинні мати можливість брати участь у публічних заходах, а також знати, хто їх представляє в органах влади і спостерігати за діяльністю урядовців будь-якого рівня – від місцевого до національного. Але перш ніж урядовці займуть свої посади, громадянам має бути представлена їхня персональна інформація через загальнонаціональну базу даних.

Наступне, проводити у мережі Інтернет громадські слухання та обговорення важливих суспільних справ.

Варто також надати доступ широкого загалу до інформації, що надходить в органи влади з різних джерел, щоб вона могла використовуватися суспільством –

це, в свою чергу, поліпшить розуміння процесів, що відбуваються в державі, відкриє нові шляхи вирішення проблем, підвищить відповідальність кожного члена суспільства.

Таким чином, електронна демократія має посісти гідне місце та увійти до порядку денного політичних реформ і стати складовою державного управління. Електронна демократія повинна розвиватися не тільки зусиллями одних лише громадських активістів, а українського суспільства в цілому, задля розбудови сталого демократичного суспільства в Україні. На сучасному етапі головне завдання органів влади полягатиме в умінні вибудувати інтерактивну взаємодію з громадянами на принципах доступності та відкритості інформації, соціального партнерства та зворотного зв'язку.

Кожне покоління має потребу в оновленні демократії з використанням передових інструментів і технологій свого часу. Засоби сучасного суспільства – це інформаційні, мережеві технології, і саме вони є важливим підґрунтям вдосконалення демократії в інформаційну епоху.

Список використаних джерел

1. Василевич Ю. В. *Досягнення та перспективи використання інформаційно-комунікаційних технологій у сфері політики: електронна демократія* / Ю. В. Василевич // *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Політологія.* – 2012. – Т. 197, Вип. 185. – С. 33–36. 2. Горбулін В. П. *Електронне урядування : підручник* / авт. кол. : В. П. Горбулін, Н. В. Грицяк, А. І. Семенченко, О. В. Карпенко та ін.; за заг. ред. проф. Ю. В. Ковбасюка ; наук. ред. проф. Н. В. Грицяк, проф. А. І. Семенченка. – К. : НАДУ, 2014. – 352 с.

Р. В. Базака

ТИПОЛОГІЧНА СИСТЕМА ПРЕСИ КІРОВОГРАДЩИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Розвитку масової комунікації, а згодом зародженню періодики Кіровоградщини та її типологічної диференціації слугували декілька основних чинників: економічний розвиток краю, який спонукав появи потужного кола торгової та виробничої еліти міста; зародження в місті інтелігенції й формування інтелектуальних сил; поява першого в Україні професійного театру та створення українофільських громад; формування в місті розгалуженої мережі початкової й середньої освіти; утворення при навчальних закладах гуртків культурного, етнографічного, археологічного та історичного спрямування, що об'єднали науково-педагогічну еліту краю; прокладено через Єлисаветград першу в Російській імперії телеграфна лінія; відкриття в місті залізниці; мережа друкарень міста, яка посприяла розвитку видавничої справи, а згодом появи перших періодичних видань краю [2].

Першою типологічною групою, що зародилася на теренах Кіровоградщини, стала офіційна преса (видання адміністративних установ, підпорядковані міським управам та повітовим земствам), її поява пов'язана з розвитком органів міського самоврядування й бере свій початок з «Єлисаветградского городского листка», що видавався у Єлисаветграді з 1874 року [3, с. 14]. Основна мета подібних видань – поширення офіційної інформації та налагодження комунікації між адміністративними закладами. Офіційні видання мали вузьку читачську аудиторію: міські, повітові та губернські чиновники, інші посадові особи, службовці, економічні кола. Проблемно-тематичний діапазон видань обмежувався переважно інформаційними матеріалами, що стосувалися місцевого життя: статистика, медицина, торгівля тощо. Друкували протоколи засідань адміністративних установ, укази, постанови та рішення влади, а також комерційну рекламу та оголошення [7].

За якісним рівнем офіційна періодика значно поступалася приватній, оскільки над її підготовкою працювали переважно міські чиновники, для яких редакційна робота була додатковим навантаженням. Приватні часописи мали ширшу про-

граму й більший бюджет, що давало змогу формувати професійний журналістський та авторський корпус, були привабливішими для читачів. Так, закриття останнього офіційного часопису Єлисаветграда в 1905 р. збігається з розквітом приватної преси міста [3, с. 14].

Поява найбільшої типологічної групи в системі періодики Кіровоградської області, приватної преси, пов'язана в першу чергу з економічним розвитком краю у кінці XIX – на початку XX століття. Приватні часописи – найбільша типологічна група в системі періодики краю. За тематичним спрямуванням вона була спеціалізованою (видавали як приватні особи, так і товариства, громадські організації) та універсальною (видавали приватні особи). Це наймасовіша група приватної періодики, розвиток якої залежав від комерційної складової, спричиненої економічним розвитком кінця XIX – початку XX ст. Торговельно-промислові кола значно впливали на становлення універсальних часописів, оскільки комерційна реклама та оголошення стали основним джерелом фінансування преси, дали змогу видавцям зменшити собівартість, відповідно, охопити ширшу читачську аудиторію, зокрема, малозаможні прошарки населення [6].

Універсальній пресі притаманне прагнення охопити якомога більшу читачську аудиторію (при цьому видавці поєднували інформацію як для інтелектуально підготовлених читачів, так і для широкої аудиторії), підвищення оперативності інформування, зростання ролі журналістики в житті суспільства, свобода слова, розширення кордонів у інформуванні (подавалася інформація з багатьох країн світу).

Дописувачами приватних часописів Кіровоградщини в різні роки були такі непересічні особистості, як: Н. Бракер, П. Зелений, М. Левитський, І. Тобілевич, І. Фейнерман, С. Шелухін, І. Шкловський (Діонео) та ін. [3, с. 8].

Становлення системи періодичної преси Кіровоградщини та закономірності її типологічної диференціації залежали від шляхів розвитку інфраструктури регіону: економіки, культури, освіти й науки [2]. Ці соціокомунікаційні фактори сформували окремі соціальні та професійні прошарки, які потребували спеціалізованого інформаційного забезпечення й каналів професійної комунікації. Оскільки універсальні часописи не могли задовольнити вузькоспеціалізовані інформаційні запити професійних товариств, громадських організацій та установ, зародилася спеціалізована преса краю. Змістові концепції цих часописів визначалися потребами за-сновників [3, с. 8 – 9].

Спеціалізовані часописи були представлені виданнями громадських, наукових і фахових товариств, розраховані на вузьку читачську аудиторію та задоволення спеціалізованого інформаційного попиту.

Намагання видавців якомога повніше забезпечити інформаційний попит регіону, враховуючи фахово-професійні, етнічні, вікові, національно-мовні, ідейно-політичні умови, спричинили формування складної універсальної системи інформаційного забезпечення регіону.

Преса мала унікальні особливості й функції, ставши важливою ланкою громадського життя краю, вона сприяла формуванню раціональних культурних, політичних та соціально-економічних відносин регіону. Намагаючись випередити конкурентів, видавці створювали престижний та якісний інформаційний продукт, робили його привабливим і доступним, про що свідчать публікації видатних журналістів та публіцистів того часу.

Часописи фіксували та відтворювали рівень соціального, культурного, політичного й економічного життя, стали унікальним механізмом соціальної рефлексії та самобутнім культурним феноменом, який був невід'ємною складовою масово-комунікаційної системи Російської імперії.

Список використаних джерел

І.Акопов А. Методика типологического исследования периодических изданий (на примере специальных журналов) / А. Акопов. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1985. – 96 с. 2.Базака Р. В.

Преса Кіровоградської області (1874–1921 рр.): типологічний аналіз / Роман Вікторович Базака // Освіта регіону. – 2013. – № 3. – С. 95–99. 3.Базака Р. В. Преса Кіровоградщини (1874–1921 рр.): історико-функціональний аспект, типологічна характеристика [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04 / Базака Роман Вікторович ; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2015. – 20 с. 4.Державний архів Кіровоградської області (ДАКО), Ф. 18, Оп. 1, Спр. 539, 259 арк. «Журнали засідань Єлисаветградської Міської Думи» за 1876 рік. 5.ДАКО, Ф. 18, Оп. 1, Спр. 536, 59 арк. «Журнали Засідань Єлисаветградської Міської Думи» за 1874 рік. 6.Ежегодник «Голоса Юга»: Адрес-календарь и справочная книга по г. Елисаветграду и уезду, с диаграммами, рисунками, портретами и шаржами / издание редакции газеты «Голос Юга». – Елисаветград : Типография Х. Ш. Немировського, 1913. – 167 с. 7.Журналы заседаний Елисаветградского очередного уездного Земского собрания в сентябре 1906 года (XLII сессия) : С прилож. докладов и комиссий. – Елисаветград : Ти. М. А. Гольденберга, 1906. – 204 с.

А. І. Загорулько

ПРОЯВИ РОМОФОБІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРІ НА ПРИКЛАДІ НОВИН ТА ПОПУЛЯРНИХ ТЕЛЕШОУ У 2004-2013 РР.

Питання ромофобії гостро постає в українському суспільстві доби незалежності, у той час як за СРСР воно не піднімалось зовсім. Саме виникнення ромофобії здебільшого пов'язане з місцями компактного проживання ромського населення, де часто виникають конфлікти між ним та іншими мешканцями населених пунктів. Особливого розмаху фобія набула на Закарпатті. За офіційним переписом, там проживає 14000 ромів. За твердженням соціологів, їх більше 45 тисяч. Це третина всіх ромів України. І проживають вони на території однієї з найменших областей [1].

Важливий побутовий аспект сприйняття громад. Саме побутовий рівень ромофобії є найгіршим, на мою думку, бо ним просотане повсякденне життя. У селах і досі можна почути, як дітей лякають циганами, які неодмінно мають забрати неслухняну дитину до табору, та порівняння замурзаних дітей або дітей із багатодітної сім'ї із циганськими. Для сучасного українського суспільства ромська родина, яка не турбує громадський спокій, працює та платить податки, чомусь досі перебуває поза межами реальних явищ, хоча таких родин безліч. Якщо промоніторити коментарі до статей про ромів, ця нетолерантність дуже яскраво простежується. Ромам закидають антисанітарію, паразитизм на податках українського населення (зокрема виплатах на народження дітей), зневажливе ставлення до представників інших національностей, алкоголізм, схильність до крадіжок. Як і в будь-якій іншій неприємній ситуації, всі борються з наслідками, а не шукають причини.

На період з 2004 по 2013 роки тема ромофобії набула популярності у медіа через свою скандальність. ЗМІ не втрачають нагоди підігріти інтерес до даної тематики скандальними заголовками, де у очі, перш за все, кидається національність головної дійової особи, а вже потім – склад злочину, вчиненого нею, або опис ситуації. Чого варті лише заголовки: «Прийоми аферистів: Інтернет освоїли навіть цигани», «У Києві в поселенні циган знайшли мертвого чоловіка», «На Закарпатті цигани напали на екіпаж «Швидкої» [3]. Здавалося б, на це здатні представники будь-якої національності, але ж ні – наголос саме на тому, що це роми.

Досліджуючи заголовки медіа, також можна помітити, що за етнонімом «роми» будуть або певні нейтральні статті, або розповідь про позитивні досягнення представників цього етносу, але якщо зустрічається етнонім «цигани» – годі й шукати чогось позитивного, оскільки опублікована буде, скоріш за все, кримінальна довідка. Можна зробити висновок, що суспільство не готове навіть до сприйняття толерантної назви, не кажучи вже про такі особливості нацменшини як спосіб життя та культура. Як зазначають працівники Благодійного фонду «Розвиток», «статус ромського населення в Україні, як меншини, нічим не відрізняється від статусу представників інших національних меншин, які проживають на тери-

торії України і зокрема на Закарпатті. Жоден законодавчий або нормативний акт не містить обмежень для ромів або їх фундаментальних прав: на життя, фізичне і психічне здоров'я, вільне переміщення, сімейну та приватне життя, освіту, працю і соціальний захист, а також – право обирати і бути обраними. Роми мають такі самі права і свободи, якими володіють всі національні меншини, і це гарантується законодавством України».[1]

«Ромська» тема, насправді, є мало не ідеальною для набору рейтингів різноманітних ток-шоу. Бо з усіх боків по ній напрошується скандал, він у кожному аспекті життя ромської громади, у кожній традиції, яка сприймається чомусь не з боку поваги до різноманітності, а лише відкидає ромські громади до статусу «чужаків». Так, табори почали потроху відкриватись для зовнішнього світу, однак переважна кількість активістів, які готові до змін – це чоловіки. «Ромки готові до змін, можливо вони є рушіями цих змін. Проте, переважно це відбувається на кухні. Жінки, традиційно залишаються вдома, а точніше в тіні. Але це лише одна, видима сторона справи. В реаліях, ромські жінки піддаються подвійній, а подеколи і потрійній дискримінації серед будь-якої громади. Фактори, які наведені нижче, ставлять жінку у понижене становище, коли вона дискримінується, як з боку своєї громади (зазвичай патріархальної та геронтократичної), так і майже повного не сприйняття з боку українського суспільства.» – зазначають представники мукачівського правозахисного фонду «Розвиток», який займається допомогою ромському населенню [2].

Таким чином, створюється замкнене коло – ромів не хочуть підпускати близько, бо вони чужі, а «своїми» вони не можуть стати через дискримінаційську позицію ЗМІ. Це має невтішні наслідки для всього українського соціуму, адже розвиваючи ксенофобію українське суспільство все більше відтягує себе від поступу до плеяди цивілізованих країн.

Список використаних джерел

1.Козир Н. Що таке ромофобія. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://rozvitok.org/shho-take-romofobiya/>. 2.Миронюк І. Ромська жінка сьогодні: Як вижити під тиском потрійної дискримінації? [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://rozvitok.org/romska-zhinka-sogodni-yak-vizhiti-pid-t/> 3.Усі новини по запиту цигани. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://ukr.segodnya.ua/tags/%D1%86%D0%B8%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B8/p2.html>.

А. В. Колесник

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО У СТРУКТУРІ ДІЛОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Діяльність нашого суспільства фіксується у документах, найважливіші з яких зберігаються протягом багатьох років у державних архівах – районних, міських, обласних, центральних. Документознавство слід розглядати як структурний елемент ділової комунікації і важливий засіб здійснення управлінської діяльності. Саме за допомогою документів оформлюються управлінські рішення: розпорядчі, організаційні, установчо-правові тощо.

Ефективність ділової комунікації, як складової управлінської діяльності, залежить не тільки від якості й достовірності інформації, оперативності її приймання і передавання [1, с. 509], але й від рівня організації довідково-інформаційної служби, професійної компетентності щодо використання й зберігання документів.

Створення документів і їхнє правильне використання – це відповідальне завдання кожного фахівця та показник його професійної компетентності. Тому документознавство є необхідною складовою підготовки фахівців різних спеціальностей у вищих навчальних закладах.

Не є винятком і будівельна галузь діяльності, адже будь-який об'єкт будівництва повинен мати як проектні, так і дозвільні документи, що створюються у взає-

модії з органами державного управління.

Підготовка фахівців будівельних спеціальностей передбачає засвоєння комплексу теоретичного матеріалу, який викладається у спеціальних курсах, що може допомогти студентам опанувати основні правила оформлення документів і навчитися застосовувати отримані знання у фаховій комунікації. Так, курс «Українська мова (за професійним спрямуванням)» включає не тільки лінгвістичні аспекти використання української мови під час усної ділової комунікації, але й ознайомлення з правилами створення документів, різних за призначенням і сферою використання.

Важливо, щоб документи створювались за встановленими правилами і зразками, що дає можливість упорядкування інформації, полегшує пошук і доступ до неї.

На сьогодні в Україні існують нормативні документи, в яких викладені основні правила оформлення документів: Національний стандарт України ДСТУ 4163-2003 «Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлювання документів»; Державний стандарт України ДСТУ 2732:2004 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять»; Постанова Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1242 «Про затвердження Типової інструкції з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади».

Вимоги до оформлення документів в органах державної влади України, органах місцевого самоврядування, а також на підприємствах, в установах, організаціях та їх об'єднаннях усіх форм власності викладені в Національному стандарті України ДСТУ 4163-2003, чинному від 01.09.2003 р., який поширюється на організаційно-розпорядчі документи – постанови, розпорядження, накази, положення, рішення, протоколи, акти, листи тощо. Зазначений стандарт установлює склад реквізитів документів, вимоги до їх змісту і розташування, вимоги до бланків та оформлення документів, вимоги до документів, які виготовляють за допомогою друкувальних засобів – і цим полегшує роботу фахівця, дозволяючи одразу визначити правильність власних дій.

Проте, відзначимо, що головною складовою документа – його змістом – є інформація, тобто найрізноманітніші дані, відомості, знання, призначені для передавання у процесі комунікації. Інформація, що міститься у документі, має певну специфіку: документ є носієм *соціальної* інформації, створеної людиною для використання в суспільстві; документ передбачає наявність *семантичної* (сислової) інформації, що є результатом інтелектуальної діяльності людини. Наявність змісту – одна з головних відмінних рис документа. Також, для документа властива завершеність повідомлення, а фрагментоване повідомлення не може вважатися повноцінним документом. Як будь-який об'єкт, який має знакову природу, повідомлення є закодованим текстом, значення і зміст якого можна зрозуміти, лише знаючи знакову систему кодування та декодування інформації [2, с. 22], що передбачає фахову компетентність в певній галузі знань тих осіб, які створюють та використовують документи.

Крім того, нові інформаційні технології суттєво впливають на стан і перспективи розвитку документознавства, змінюють розуміння його місця і ролі в системі глобальних інформаційних процесів. Сьогодні успішність ділової комунікації залежить від знання нових інформаційних технологій, від рівня вмінь і навичок їх практичного використання, що дає суттєві конкурентні переваги фахівцям документо-інформаційної сфери на ринку праці не лише в Україні, а й за її межами [3, с. 325].

Отже, документознавство є важливою складовою ділової комунікації і вимагає різнобічної підготовки фахівців, яка передбачає набуття знань з лінгвістичних аспектів складання тексту, з діловодної вправності й організації документування інформаційного потоку, знань та вмінь з використання сучасних інформаційних технологій, які пришвидшують упорядкування та доступ до створених документів.

Список використаних джерел

1. Кузмич Г. Документ як засіб реалізації ефективної управлінської діяльності / Г. Кузмич // Актуальні питання документознавства та інформаційної діяльності: теорії та інновації: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 24-25 березня 2016 р. / під заг. ред. В. Г. Спрінсяна. – Дніпропетровськ: Середняк Т. К., 2016. – С. 508-509. 2. Кушнарєнко Н. Н. Документоведение: Учебник / Н. Н. Кушнарєнко. – 7-е изд., стер. – К.: Знання, 2006. – 459 с. 3. Лаба О. Підготовка фахівців документо-інформаційної сфери у контексті міждисциплінарної парадигми / О. Лаба, Ю. Романишин // Актуальні питання документознавства та інформаційної діяльності: теорії та інновації: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 24-25 березня 2016 р. / під заг. ред. В. Г. Спрінсяна. – Дніпропетровськ: Середняк Т. К., 2016. – С. 322 – 325. 4. Палеха Ю. Загальне діловодство: теорія та практика керування документацією із загальних питань: навчальний посібник / Ю. Палеха. – вид. 4-те (виправ. і допов.). – К.: Видавництво Ліра-К. – 2014. – 624 с.

Ю. О. Кудаків, О. В. Орлова

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ САДОВО-ПАРКОВИХ КОМПЛЕКСІВ М. МИКОЛАЄВА XIX- ПОЧАТКУ XX СТ.

Розвиток садово-паркового мистецтва завжди пов'язаний з історичними стилями, взаємодіє з філософією, літературою, живописом, архітектурою та водночас відображає ставлення людини до природи. Кожний новий тип садово-паркового мистецтва виникає коли для цього створюються відповідні суспільно-економічні та культурно-історичні умови. З цього погляду стильовий образ парку можна сприймати як частину культури суспільства на певному історичному етапі.

Парки є одним із місць відпочинку та спілкування городян і разом з масовими заходами створюють культурний простір міста.

Географічне розташування м. Миколаєва є унікальним, бо саме тут неосяжний український степ зустрічається з Бузьким лиманом, до якого впадає р. Інгул. Із моменту заснування міста, значну увагу приділяли створенню садово-паркових ділянок, які мали пом'якшувати засушливий степовий клімат місцевості й одночасно облаштовувати побут населення, що заселяло територію Північного Причорномор'я. За розпорядженням Г. Потьомкіна, в 1790-х рр. були розроблені перші плани Богоявленського та Спаського садів і замовлені для висадки десятки тисяч фруктових дерев, до п'яти тисяч дубочків, а також виноград, кущі смородини та маслини, які доставляли з різних міст: Ясс, Москви, Єлисаветграда та ін. Протягом XIX ст. своїм прикладом залучатися до процесу озеленення заохочували жителів міста відомі городяни та місцеве керівництво. Адмірал, маркиз І. де Траверсе біля будинку головного командира заклав сад, який отримав назву Адміральський. Територія саду на південному-заході переходила в ландшафтний парк, де переважали дикорослі дерева, його миколаївці називали Дикий Сад. За часів А. Грейга, на неупорядкованій ділянці міста - звалищі - заклали Морський бульвар, який згодом став найулюбленішим місцем відпочинку городян. У результаті наполегливої праці містян із озеленення наприкінці XIX ст., усе узбережжя Миколаївського півострова перетворилося на цілковитий зелений масив.

Наприкінці 1890-х рр. Миколаївський відділ Товариства активно підтримував ініціативи ПівденноРосійського товариства акліматизації рослин, із приводу укріплення схилів ярів і балок, вироблення рекомендацій стосовно висадження в степовій зоні лісосмуг, які мали захищати поля від суховіїв, а також озеленення південних міст, що потерпали від нестачі лісових насаджень. Саме енергійність дій наукових товариств сприяла залученню до справи озеленення на місцях громадськості. В періодичній пресі активно обговорювали починання науковців і ставлення до них місцевих органів самоврядування, які були змушені активізувати свою діяльність у справі озеленення населених пунктів. До щорічних масових вис-

аджень дерев почали залучати учнів місцевих навчальних закладів, із метою виховання в них бережного ставлення до дерев, формування вмінь і навичок догляду за ними та розуміння важливості лісу в житті людини.

Головне Управління землеустрою і землеробства звернулося до Міністерства народної освіти з клопотанням «Про організацію в навчальних закладах свят деревонасадження в певний для кожного кліматичного району день», а лісове відомство зобов'язалося безкоштовно відпускати посадочний матеріал, церква згодилася підтримувати ці заходи. Всі зацікавлені учасники активно взялися до справи, і проведення свят стало традицією. Після перших років проведення свят, Міністерство народної освіти 1901 р. видало циркуляр про організацію деревонасаджень.

У 1901 р., за ініціативою П. Михайлова, висадили новий Аркасівський сквер, який попередньо належав Морському відомству та наприкінці ХІХ ст. був у занедбаному стані, через довготривалий процес передачі його місту.

З архівних матеріалів відомо про підготовку проведення свята деревонасадження в Миколаєві 1903 р. Міське свято розпочали готувати ще з березня. Жителі, спільно з Управою, визначили, де закласти новий сад або сквер, яку кількість посадкового матеріалу та води необхідно. З конкретною датою проведення свята навчальні заклади міста визначалися самостійно в межах останньої декади березня місяця та замовляли необхідну кількість дерев і кущів. Так, директор Олександрівської гімназії в листі до Градоначальника О. Енкіста замовив 360 дерев і 800 відер води, адміністрації Миколаївського механіко-технічного училища та Миколаївської другої жіночої гімназії свято запланували на 29 березня й замовили по 22 дерева та 1-й діжці води, церковнопарафіяльні школи свято провели 28 березня.

Детальний сценарій проведення весняного свята в Миколаєві розробив відділ Імператорського Російського товариства садівництва, члени якого отримали дозвіл на його влаштування. Голова Товариства, доктор Е. Кібер очолив підготовчі роботи. Питань, які доводилося вирішувати, було багато. Заздалегідь, восени він придбав молоді деревця 3-5-річного віку в Чабанівському розпліднику, які на зиму прикопали в саду голови Товариства. Також спеціально заготували необхідний для цього інструмент, із розрахунку 2 лопати та 1 лійка на 6 учнів. Для розробки свята була створена спеціальна комісія, до якої ввійшли: Е. Кібер, Є. Берг, які забезпечили свято саджанцями, А. Грачов підготував ділянки для висадження дерев, генерал-майор А. Фок, лісоторговець П. Авраамов і член міської Думи П. Михайлов забезпечили учасників інструментами, О. Кібер, А. Подьяпольський, М. Филипович і С. Кузнецов займалися оформленням свята. За програмою свято мало 2 відділення, а саме висадження дерев і загальна урочистість із поливкою саджанців. У ці дні особлива увага приділялася масовості, проводилися народні гуляння. Губернатори, повітові та волосні земські начальники активно підпримували ці заходи, а землевласники виділяли безкоштовно саджанці учасникам свят. Саме спільні зусилля представників різних наукових товариств, приватних осіб, які виділяли на проведення свят значні кошти та державних установ, свята мали успіх і проходили вдало.

Ініціативу доктора Кібера, стосовно проведення свят деревонасадження в Миколаєві, громадськість міста активно підтримала та визнала бажаною й своєчасною. Свята мали величезне виховне й освітнє значення для міських жителів, які щороку залучалися до озеленення міста та дбайливого ставлення до висаджених дерев. З часом практика деревонасадження почала позитивно впливати на кліматичні особливості запорошеного, спекотного міста Миколаєва, яке постійно потерпало від суховіїв, а містяни все більше переконувалися в необхідності щорічних висаджень дерев.

Отже, досвід озеленення степового краю, що був напрацьований попередніми поколіннями та досліджений сучасниками, дозволяє врахувати позитивні складові цього процесу, продовжити традиції та сформувану сучасну концепцію озеленення міста, яка б передбачала значний розвиток ландшафтної та рекреаційної території

міста шляхом організації безпосередньої системи озеленених територій та інших відкритих просторів, які у поєднанні із замиськими лісами формують комплексну зелену зону.

Список використаних джерел

1. Гаврилов С., Любаров Ю. Бульварная традиция и садовая культура // Николаев. 220 лет: очерки истории жизни города и горожан. - Николаев, 2009. 2. Кирьяков М.М. Взгляд на лесоводство и садоводство Херсонской губернии // Сборник статей о сельском хозяйстве юга России. - О., 1868. 3. Крючков Ю.С. Сады, скверы и бульвары // Град Святого Николая: путеводитель по старому Николаеву. - Николаев, 2003

О. Г. Макаручук

СИСТЕМНО-СИНЕРГЕТИЧНІ ПІДХОДИ У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ ПАРТІЙНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Синергетика як міждисциплінарний напрям виникла у другій половині ХХ століття на основі критики класичної науки. Це був час, коли для багатьох дослідників класична наука видавалася кайданами, що стримували подальший науковий наративний дискурс, і з яких необхідно було вирватися. Обмеженість класичної науки, з точки зору її критиків, полягала у тому, що вона намагалася розглядати «чисті» системи, тобто такі, що повністю ізольовані від зовнішніх впливів. З однієї сторони, така ідеалізація здавалася корисною, позаяк дозволяла описати явища у «незабрудненому» вигляді. Разом з тим, зовнішні впливи здатні спотворювати кінцевий результат, що заважало «чистоті» експерименту.

Вийшовши з надр фізики та кібернетики, синергетика з останньої третини ХХ століття розпочала свій поступ у царині гуманітарного пізнання, у тому числі і журналістиці.

У загальноприйнятому поясненні синергетика - це наука, що вивчає основні закони самоорганізації складних систем, які, у свою чергу, складаються з великого числа частин, компонентів або підсистем, взаємодіючих між собою тим чи іншим способом.

Нові горизонти застосування ідей синергетики у гуманітарних науках викликали нечуваний ентузіазм у дослідників. «Синергетика, - зазначають О.М.Князева та С.П. Курдюмов, – може допомогти розкрити причини еволюційних криз, нестабільності та хаосу, оволодіти методами нелінійного управління складними системами, що перебувають в умовах невизначеності».[1, с. 71 – 72].

Унаслідок цього стверджується, що той, хто володіє синергетичним підходом має не тільки нові інструменти пізнання, але й може здійснити прорив у науці та виробництві.

У цьому контексті важливою є можливість застосування категорій синергетики у предметній сфері журналістики та її важливої компоненти – партійної преси. Поза сумнівом, партійна преса повинна бути не тільки партійною (у вузькому розумінні терміну), але й виходити за рамки суто утилітарних партійних питань. Журналістика як творча діяльність має постійно контактувати з мистецтвом і наукою. Так, у першому українському партійному виданні - журналі РУРП «Народ» (1890 – 1895 рр.) поряд з рубриками «Річі загальні і програмові» чи «Річі суспільно-політичні» зустрічаємо «Річі просвітні» та «Критика літературна» [2].

Один з піонерів впровадження ідей синергетики у журналістику Є.П. Прохоров відзначав роль журналістики як відкритої системи. «Саме журналістика є відкритою системою у багатьох своїх складових (...) Системні властивості притаманні різним предметним галузям журналістики. Їй притаманна і відкритість, але вона неможлива й без постійної і різносторонньої взаємодії з іншими системами» [3, с.18].

Важливою категорією синергетики є невірноваженість системи, що пов'язана і з її власними особливостями і з невірноваженістю середовища. Дійсно, якщо ми

будемо розглядати під цим кутом зору журналістську творчість, то зробимо логічний висновок про залежність її і від журналістів – професіоналів, і від редакційної організації в рамках ЗМІ, а також й від інформаційного потенціалу суспільства.

Для прикладу, марксистська теорія журналістики виникла і сформувалася в умовах наростання соціально-класових протиріч (неврівноваженість політичної системи ззовні). Разом з тим, політичний журналіст (на той час) Карл Маркс очолював у Кельні опозиційну газету «Rheinische Zeitung», авторський колектив якої переважно залишався анонімним та вів постійну боротьбу проти цензури а в кінцевому рахунку закликав до революційного повалення монархії.

В умовах неуврівноваженості соціального середовища дії кожної окремої людини можуть впливати на мікросоціальні процеси. Звідси витікає необхідність усвідомлення людиною великого тягара за долю всієї соціальної системи, всього суспільства.

Так, революційна нелегальна газета «Іскра», створена В.Леніним у 1900 році, повинна була не лише відображати позицію кількох членів редакції, але й згуртувати розпорошений революційний рух тогочасної Росії.

Робимо висновок, що базові положення синергетики можуть стати основою для вивчення історії партійної журналістики.

Список використаних джерел

1. Князева Е.Н., Курдюмов С. П. *Основания синергетики: синергетическое мировидение*. М., 2005.- 153 с. 2. *Народ (Львів)*. – 1890, Рік I. – 1 січня. – С.1. 3. Прохоров Е. П. *Идеи синергетики и методология журналистики* / Е. П. Прохоров // *Вестник Московского университета*. Сер. 10. *Журналистика*. – 2009. – № 2. – С. 13–30, с.18.

Л. Л. Пашковська

ІДЕНТИЧНІСТЬ: УКРАЇНЕЦЬ.

МУЗИЧНА ГАЛАКТИКА КОСТЯНТИНА РІТТЕЛЬ-КОБИЛЯНСЬКОГО

Вже втретє цього року Одеська опера презентувала знакову культурну подію вересня 2017 року для одеситів та гостей міста – III фестиваль мистецтв «Оksamитовий сезон в Одеській опері» (вересень 2017), який став певною візитівкою та прикрасою півдня України щодо популяризації українського та світового мистецтва.

Цьогорічний фестиваль був присвячений знаменній даті в культурному житті Південної Пальміри – 130 ювілею Одеського оперного театру. Кожен день фестивалю наповнював незабутніми враженнями та занурював в особливу атмосферу високого мистецтва, відобразившись яскравою плямою на різнобарвній палітрі півдня музичної України як перехрестя різноманітних самобутніх культурних традицій.

Та безумовною окрасою фестивалю серед розмаїття співочих вітчизняних та світових зірок був запрошений гість – зірка багатьох оперних сцен світу К. Ріттель-Кобилянський, наш співвітчизник, володар унікального за тембром голосу – кавалер-баритону, творчість якого маловідома пересічному слухачеві та потребує подальшого більш докладного культурологічного вивчення.

Доктор музики, перший та єдиний українець, удостоєний однією з найбільш престижних музичних нагород в світі – Лауреат Премії Європейського Фонду Культури при Європарламенті в Страсбурзі. Лауреатами премій цього престижного фонду є такі видатні особистості як Сер П. Устінов, Г-С. Муттер, М. Ростропович, В. Гергієв, К. Аббадо, Х. Каррерас, П. Домінго та ін. Він є Лауреатом міжнародної музичної премії В. Землера (Париж, Франція), Лауреатом міжнародної театральної премії за краще виконання партії Ескамільо в опері «Кармен» Д. Верді (Штутгарт, Германія), Кавалером ордена Святої Софії «За талант і славу України» (Україна), Лауреатом міжнародної премії «Big-Entertainment» за виконання головної партії, продюсування та режисуру рок-опери «Містерія», яка стала найкращим в світі шоу на відкритому просторі («World Best Open Air Production-2008», Орландо,

Флорида, США), Лауреатом міжнародної премії «Людина року» 2012 року в номінації «Зіркове соло» (Україна).

З великим успіхом гастролював в Парижі, Страсбурзі, Кольмарі, Амстердамі, Римі, Неаполі, Генуї, Берліні, Штутгарті, Мюнхені, Кьольні, Лейпцигу, Дюссельдорфі, Ахені, Шверині, Вюрцбурзі, Санкт-Петербурзі, Москві, Чикаго, Санта-Барбарі, Сан-Франциско, Мадриді, Цюриху, Барселоні, Порто, Тель-Авіві, Базелі, Брюсселі та багатьох інших містах світу.

Його виконавському стилю притаманні аристократизм та шляхетність, різнобарв'я музичної вокальної палітри, філігранне володіння фразуванням та досконалою технікою філірування. А бархатистий тембр голосу та надто переконливе сценічне перевтілення в образну сферу роблять саме його виконання легко пізнаваним. І щораз слухача захоплює глибина акторської гри та яскраво індивідуальної чоловічої харизми. «Пан Ріттель-Кобилянський має видатний голос та є одним з провідних баритонів сучасності» [1]. Костянтин Ріттель-Кобилянський – це універсальний артист з широким репертуарним діапазоном. Окрім оперних партій та програм класичної вокальної музики в його репертуарі присутні найкращі зразки європейської та американської естради.

І не даремно вражає Маестро своєю впевненістю, що найбільша нагорода для музиканта-це любов та визнання публіки. «Небагато хто знає, що окрім чудового чарівного голосу природа обдарувала його ще більшим талантом – бути людиною неймовірно скромною та інтелігентною, з виключно розвиненим почуттям гідності та чудовим розумінням своєї унікальної місії на цій землі. Позитивно мислячою людиною, яка щедро дарує не стільки свій талант, скільки, насамперед, свій Всесвіт оточуючим людям. Напрочуд харизматична особистість, неймовірно талановитий характерний актор, з чудовим почуттям іскрометного гумору та в буквальному сенсі водоспадом емоцій – К. Ріттель-Кобилянський з легкістю підкорює не тільки Олімпи мистецтва, а насамперед людські душі та серця, аби донести до світу результати власних неймовірних та безкінечних пошуків істини, яким навчили його викладачі Одеській консерваторії, яку він з відзнакою закінчив, і що відкрила Костянтинові нові шляхи до європейського та світового простору музичної культури. Потім будуть вокальна аспірантура та докторантура у Вищій Музичній Академії Фрайбурга (Німеччина), але пам'ять назавжди закарбувала одне близьке серцю висловлювання: «завойовувати глядача потрібно з першої ноти!»...Слухача потрібно тримати в певній емоційній напрузі зацікавленості з першої до останньої ноти, щоб у кожного в залі перехоплювало дихання від кожного звуку, від кожного продуманого, внутрішньо глибоко пережитого жесту та емоції! В мистецтві творець має бути перфекціоністом, оскільки пошуки досконалості нескінчені. І тому щоразу, виходячи на сцену, вперше як в останнє, все треба робити, за висловом Костянтина, «на розрив аорти». Тоді це цікаво глядачеві, тоді дійсно можна пишатися виконаною роботою, бо вона – не рутина, це сенс життя, заради якого хочеться і варто жити і творити. Щодня переживати власні думки, власні пошуки істини, аби потім донести слухачеві свою переконливу версію» [3,с.24]. Переглядаючи численні відеоматеріали К. Ріттель-Кобилянського, переконуєшся на власні очі, як він відкриває свій Всесвіт, який підвладний єдиному, найбільш чуттєвому в емоційному плані органу. Оскільки саме через відчуття ми набуваємо найглибші моральні, космічні істини. Це наше внутрішнє око – наше серце - найголовніший орган зору людини, який відчуває простір. І не даремно Костянтина можна назвати людиною Всесвіту, який існує поза часом та поза простором у звичному розумінні цього слова. «Серце – ключ до світу життя», - говорив Новаліс [5, с. 479]. Костянтин майстерно володіє цим мистецтвом, оскільки це велике мистецтво - від щирого серця любити оточуючий світ...Адже істинний діамант неможливо вимірювати звичайними людськими мірками. Це зовсім інший вимір: геній. Природу геніальності людини зможе розсудити тільки час. Погоджуючись з цією думкою, в той же час розумієш, що як спра-

вжній геній, він часто буває занадто скромним щодо своєї власної особистості.

Як виходець із відомої театральної родини, він обоожнює театр, і як форму людського існування (не даремно великий Шекспір казав, що весь світ – театр, а всі люди в ньому – чоловіки, жінки – актори!), і як місце зустрічі світів, де не має бути фальші: «Мені дуже цікаво жити і я люблю людей, але з кожним роком коло дійсно цікавого спілкування стає все менше... Обоожнюю талановитих, розумних, ну а якщо до цього ще додається і особистість з глибокими та широкими знаннями в мистецтві, - я стаю добровільним рабом цього джерела справжнього світла та натхнення!... Тільки книжки та мистецтво – лікарі, джерела натхнення, будівники та прихистки душі...». 4].

Нещодавно Костянтин повернувся з майже піврічних гастролей по Святій Землі. Ізраїль був щасливий на зустрічі з неймовірною публікою, та найбільшим досягненням від цієї творчої мандрівки – це все ж таки зустріч з непересічними музикантами, високо професійними виконавцями та чудовими партнерами, «де голос його звучав як ніколи потужно, ніби відчуваючи політ душі над буденністю» [3, с.25].

Важливий штрих до нариса: це дуже трепетне відчуття своїх витоків, тих духовних джерел, які сформували Маестро як особистість. Він не даремно вшановує пам'ять своїх предків, бо відчуває тісний зв'язок між поколіннями славетного роду Кобилянських, творчу сімейну спадкоємність. Це як усвідомлення частини великого таїнства Роду, того Древа життя, яке завжди мало велике значення саме для українців, в самоідентифікації нас в сім'ї вільних, неймовірно креативних народів планети.

Аналіз підходів до ідентичності як такової дозволяє більш ретельно з'ясувати причини та підняти проблему взаємозв'язку між особистістю та національно-культурною ідентичністю. Проблематика ідентичності актуалізувалася ще в західно-європейській винахідницькій літературі II пол. XX ст. раціоналістичною філософією. Моральні орієнтири особистості формують та визначають субстанційне ядро особистості, її самість. Особиста ідентичність, по Ч.Тейлору, виявляється основними благами, що мають культурно-історичний характер та адекватно висловлюють погляди часу, які змінюються в наслідок переоцінки цінностей». Інструменталістському мисленню Ч. Тейлор противопоставляє духовний досвід особистості, який стає основою для співвідношення себе з тим, що хвилює, впливає, спонукає.

Згідно з Е.Дюркгеймом, соціальну солідарність забезпечує звернення до власного коріння ...та переживається як дещо надзвичайно важливе. [2, с. 424.] Прихильність до корня індивід сприймає як субстанційність, якою він стверджує свою ідентичність. В цій прихильності індивід відкриває особливу значущість предметів, образів, ідей, оскільки переживає їх значущість як реальність.

Поціновувачі творчості К. Рітттель-Кобилянського отримали унікальну можливість зануритися в незбагнений світ оперної музики та зайвий раз замислитися над сенсом буття, над завжди актуальними, вічними темами, що з такою силою відображені в найкращих зразках світового музичного мистецтва: життя та смерті, патріотизму, любові, вірності та відданості, які цілком притаманні головному герою цієї оповіді.

Співак та музикант, продюсер, актор, мемуарист, який завжди буде цікавий перш за все, як неординарна особистість. «Людина, яка любить світ, в якому існує, і щедро дарує світові промені своєї душі, з якою безкінечно довго хочеться спілкуватися, який розкриває перед нами власний Всесвіт К. Рітттель-Кобилянського, багатий на пошуки, з відкритою крилатою душею» [3, с.25].

Список використаних джерел

1. «Das opernglas», Hamburg, до прем'єри «Травіати» Д. Верді, з архіву К. Рітттель-Кобилянського.
2. Дюркгейм. Э. Первинні форми релігійного життя / Э. Дюркгейм. // Тотемна система в Австралії. – К.: Юніверс, 2002. – 424 с.
3. Пашковська Л. Музична галактика Костянтина Рітттель-Кобилянського. - К.: Музика, 2017. №6. – С.23-25.
4. Рітттель-Кобилянський К. Особисте листування.
5. Тейлор Ч. Джерела себе. Створення ідентичності нового часу. / Ч.Тейлор. – К.: Дух і літера. 2005. – С. 479.

ДО ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ В АРХІВНИХ УСТАНОВАХ УКРАЇНИ

З відновленням 1991 р. державної незалежності України почався для українських архівістів процес реформування архівної системи, визначальними рисами якого стали демократизація, децентралізація, відкритість, розширення доступу до архівної інформації, правове врегулювання усіх складових системи архівних установ. Структуру системи архівних установ на 1990-і роки визначив Закон України «Про Національний архівний фонд і архівні установи» (1993). До кінця десятиліття чітко визначилася потреба удосконалення його основних положень з урахуванням результатів апробації в практичній діяльності архівів та аналізу основних тенденцій світової архівістики. Нова редакція закону (2001) суттєво удосконалила засади функціонування архівної системи [1].

На початок ХХІ ст. мережа архівів, підпорядкована Державному комітету архівів України, становить 789 установ, в тому числі 7 центральних державних архівів України, Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, Науково-довідкова бібліотека центральних державних архівів України, Державний центр збереження документів НАФ, Державний архів в Автономній республіці Крим, 24 державні архіви областей, Державні архіви міст Києва і Севастополя, 487 архівних відділів райдержадміністрацій, 159 архівних відділів міських рад, 54 трудових архівів. Загальна чисельність працівників галузі - понад 3000 осіб. В організаційно-методичному відношенні Держкомархіву України підпорядковано архівні установи інших міністерств і відомств з правом постійного зберігання документів - галузеві архіви Служби безпеки України, Міністерства оборони, Міністерства внутрішніх справ та ін., архівні установи Національної академії наук України, музеї і бібліотеки, що зберігають архівні документи [2].

У державних архівах України зосереджено понад 54 млн. одиниць зберігання документів Національного архівного фонду.

Спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в сфері архівної справи і діловодства є *Державний комітет архівів України* (Держкомархів), на який покладено функції управління архівною справою, контролю і нормативно-методичного забезпечення ведення діловодства. У межах своїх повноважень Держкомархів бере участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики в сфері архівної справи і діловодства, здійснює нормативно-правове регулювання відносин, визначає перспективи й пріоритетні напрямки розвитку, здійснює міжгалузеву координацію, функціональне регулювання і міжнародне співробітництво. Спираючись на науково-дослідний потенціал галузі, співпрацюючи з установами Національної академії наук України, вищими навчальними закладами, Держкомархів розробляє стратегію архівного будівництва, конкретні програми її реалізації, впливає на матеріально-фінансове забезпечення архівів, кадрову політику. Він також контролює діяльність архівних установ і служб діловодства, організовує нормативно-правове, науково-методичне, інформаційне забезпечення їхньої діяльності. Держкомархів розпоряджається Національним архівним фондом, який на початок третього тисячоліття склав майже 60 млн справ, організовує його формування, державну реєстрацію, використання архівної інформації, державний облік і збереження його документів [2].

В умовах реформування архівної справи нормативно-правова база діяльності архівних установ і передусім державних архівів зазнала суттєвих змін. Радянський нормативно-методичний документ, що кодифікував порядок діяльності державних архівів України з основних напрямів їх роботи – «Основные правила работы государственных архивов СССР» (1984 р), – в не відповідав реаліям [3].

На новій правовій основі з урахуванням досвіду роботи архівних установ

України, а також зарубіжної архівної практики Державним комітетом архівів України підготовлено перші «Основні правила роботи державних архівів України» (2004 р), які були пізніше затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.04.2013 року. «Правила роботи архівних установ України» [4].

Цей документ не був черговою вдосконаленою редакцією попередніх Правил. Він відображав кардинально нову за сучасних умов вихідну позицію – триєдину суть і статус державного архіву як сховища документальних культурних цінностей, специфічної інформаційної системи, органу державного управління якісно новою категорією – Національним архівним фондом – і всією сферою архівної справи і діловодства. Правила базовано на таких фундаментальних для сучасної української архівної справи реаліях: багатоманітність форм власності на архівні документи; єдність усієї національної сукупної архівної спадщини; кваліфікація її як різновиду культурних цінностей і інформаційних ресурсів, як об'єктів права, а її документів також як специфічного виду рухомого майна; деполітизація і деідеологізація архівної справи; визначення архівної справи і діловодства складовими єдиної документноінформаційної сфери. Однією з особливостей цих Правил є комплексний системний підхід до розгляду питань діяльності архівів, роз'яснення їх мети, показ взаємозв'язку між різними процесами, роботами і операціями. Структурно текст Правил складається з одинадцяти розділів. Перші розділи присвячено загальним питанням організації і формування Національного архівного фонду і організації діяльності державних архівів, у тому числі як органів управління. Четвертий і п'ятий розділи охоплювали актуальний комплекс рішень, заходів, процесів обліку і зберігання документів Національного архівного фонду [4].

Розділ 4 «Облік документів в архіві» встановлював основні вимоги до обліку документів, систему облікових документів архіву і т. ін. Розділ 5 «Забезпечення збереженості документів в архіві» регламентував створення оптимальних умов зберігання документів, розміщення документів у сховищах їх переміщення і транспортування, контроль наявності, фізико-хімічного та технічного стану документів і їх спеціального оброблення, забезпечення збереженості документів під час надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру [4].

Проте сучасний стан архівної справи викликає глибоке занепокоєння, є вагомою підставою для вжиття кардинальних заходів.

Так, матеріально-технічна база державних архівних установ морально і фізично застаріла, не відповідає сучасним стандартам і потребам. Лише половина державних архівних установ забезпечено приміщеннями й обладнанням, які відповідають нормативним вимогам щодо зберігання документів та роботи з ними. Ще гіршим є становище в архівних підрозділах та службах діловодства підприємств, установ і організацій. Значно знизився статус цих структур, погіршилось їх матеріальне і кадрове забезпечення.

Упродовж тривалого часу не ведеться будівництво сучасних архівосховищ, не виробляються спеціалізоване технологічне обладнання, матеріали для забезпечення збереженості документів.

Не запроваджено державну реєстрацію документів приватних архівних зібрань як складової Національного Архівного Фонду. НАФ не поповнюється документами культурної спадщини України, що знаходяться за кордоном, та документами іноземного походження, що стосуються історії України, не здійснюється їх виявлення, взяття на облік [5].

Не впроваджуються новітні інформаційно-комунікаційні технології. Реальною є загроза безповоротної втрати значного сегмента цінної інформації – електронних документів та інших ресурсів в електронному вигляді. Не в повній мірі реалізуються положення Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» [6]. Відповідно до положень вказаного Закону суб'єкти електронного документообігу повинні зберігати електронні документи на електронних носіях інформації у формі, що дає змогу перевірити їх цілісність на цих носіях. Проте,

нажаль, в Україні зберігання електронних документів здійснюється на неналежному рівні.

Потребують також державної підтримки підготовка архівних кадрів і проведення наукових досліджень у галузі архівознавства, документознавства та інформатизації. Існує невідповідність між зростаючою потребою суспільства в інформації та можливостями архівних установ у її задоволенні.

Проте, вирішити всі ці проблеми без достатнього і стабільного бюджетного фінансування неможливо, хоча урядом приймалась «Державна програма розвитку архівної справи» [7]. Для розв'язання проблеми збереження документів Національного архівного фонду та розвитку архівної справи в Україні потрібно: створити умови для гарантованого зберігання документів Національного архівного фонду; забезпечити повноцінний захист усіх цінних архівних документів, що є надбанням української нації; зміцнити матеріально-технічну базу архівних установ та поліпшити умови роботи їх працівників; наблизитися до європейських стандартів рівня зберігання та користування документами Національного архівного фонду; створити засади для вдосконалення фінансово-економічного забезпечення архівних установ; уніфікувати законодавство з питань архівної справи і діловодства; запровадити сучасні інформаційні технології, створити систему інформаційних ресурсів, інтегровану у світовий інформаційний простір; задовольняти у необхідних обсягах потребу громадян, суспільства і держави в інформації; забезпечити створення мережі архівних установ для централізованого тимчасового зберігання архівних документів, що не належать до Національного архівного фонду (трудові архіви); поповнити Національний архівний фонд документами культурної спадщини, у тому числі такими, що перебувають за кордоном, та іноземного походження, що стосуються історії України; привести регіональні програми у відповідність з Державною програмою розвитку архівної справи.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Національний архівний фонд і архівні установи від 24.12.1993 № 3814-XII» <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3814-12>.
2. Етапи формування системи архівних установ та розвиток української архівістики http://www.archives.gov.ua/Publicat/ArchUkr/dovidnyk_02.php.
3. http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_11845.htm.
4. Наказ про затвердження «Правил роботи архівних установ України» <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0584-13>.
5. Сорока Ю. Правові засади реформування архівної справи в Україні <http://old.minjust.gov.ua/774>.
5. 6. Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг». <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/851-15>.
7. Постанова «Про затвердження Державної програми розвитку архівної справи на 2006-2010 роки» <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/92-2006-n>.

А. В. Савич

ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ НЕОДНОРОДНЫХ СОЦИУМОВ И ПРОЦЕСС ИХ ИНТЕГРАЦИИ В СОВРЕМЕННЫЙ ПЕРИОД

В конце XX в. усилился интерес к проблемам культуры и цивилизации. Обострение интереса к этим проблемам всегда продиктовано определенной ситуацией.

В последней четверти XX в. человечество вступило в новую стадию своего развития в эпоху информационного общества со всеми его достижениями, противоречиями и конфликтами. Идею информационного общества предложил еще в середине 40-х гг. XX в. японский исследователь Й. Масуда, и тогда эта идея не нашла особой поддержки. Но спустя несколько десятилетий человечество стало свидетелем информационной революции, естественным итогом которой стало формирование информационного общества и информационной культуры. Основы теории информационного общества заложили Д. Белл, З.Бжезинский, Э. Тоффлер.

Нынешний период развития общества характеризуется кардинальными изме-

нениями в сфере взаимодействия человека и информации. Впервые за всю историю человечества информация и знания заняли доминирующую позицию по отношению к таким важнейшим категориям, как материя и энергия. Тем самым был ознаменован переход от индустриальной к информационной цивилизации. Построение информационного общества, по праву, относится к числу приоритетных задач человечества. Развитие информационного общества, часто именуемого «обучающимся обществом», неразрывно связано с возрастанием потребности каждого гражданина в постоянном повышении квалификации, обновлении знаний, освоении новых видов деятельности.

Эта тенденция обусловила постановку вопроса об изменении самой парадигмы и модели информационного социума. Возникла необходимость обеспечить баланс между динамичными изменениями, происходящими в природе и обществе, всей окружающей человека среде, возросшим объемом информации, стремительно развившимися информационно-коммуникационными технологиями. На первый план выходит информация.

Информатизация - организованный социально-экономический процесс создания оптимальных условий для удовлетворения информационных потребностей и реализации прав граждан и организаций на использование информационных ресурсов цивилизации с использованием новых информационных технологий. И именно он ведет к созданию информационного общества, новой постиндустриальной социально-экономической организации социума с высокоразвитыми информационно-телекоммуникационными инфраструктурами, обеспечивающими возможность эффективного использования интеллектуальных ресурсов для обеспечения устойчивого развития цивилизации.

Информационное общество - общество, уровень которого в решающей степени определяется количеством и качеством накопленной и используемой информации, ее свободой и доступностью. В информационном обществе производятся и потребляются интеллект, знания, что приводит к увеличению доли умственного труда. Соответственно уменьшается доля физического труда и сокращается объем рутинного умственного труда. От человека требуется способность к творчеству, возрастает спрос на знания. В результате растет значение творческой составляющей в любом виде профессиональной деятельности и осуществляется принцип «человеку - человеческое, машине - машинное». Движущей силой развития общества становится производство информационного, а не материального продукта. Материальный же продукт становится более информационным, что означает увеличение доли инноваций, дизайна и маркетинга в его стоимости. Отличительной особенностью информационного общества XXI века, по мнению специалистов, будет ориентация на преимущественное использование знаний и сетевых технологий.

Важнейшим показателем информационного общества является то, что каждый его член имеет равные права и возможности свободно производить и своевременно получать любую интересующую его информацию, кроме случаев, ограниченных законом. В основе этого процесса лежит информационная культура общества.

В настоящее время отсутствует целостная государственная концепция информационного образования и формирования информационной культуры. Информационная культура в последнее время ассоциируется преимущественно с технико-технологическими аспектами информатизации, овладением навыками работы с персональным компьютером. Однако этот подход является узким и односторонним. Этот вопрос связан с развитием конкретного социума и его участников, т.е. речь идет об информационной культуре личности, которая является одной из составляющих общей культуры человека и совокупностью информационного мировоззрения и системы знаний и умений, обеспечивающих целенаправленную самостоятельную деятельность по оптимальному удовлетворению индивидуальных информационных потребностей с использованием как традиционных, так и информационно-коммуникационных технологий. Информационная культура является важ-

нейшим фактором успешной профессиональной и непрофессиональной деятельности, а также социальной защищенности личности в информационном обществе.

Таким образом, основным объектом человеческой деятельности становится обмен информацией. Информационная цивилизация радикально преобразует социокультурное пространство, формируя так называемую информационную культуру. Само это понятие достаточно многогранно и используется в самых различных значениях. Например, говорят об информационной культуре кого-то или чего-то, о культуре информации и т.д. Мы употребляем этот термин в широком смысле, подразумевая под ним культуру информационного общества.

Информационная культура ставит человека в совершенно иные связи с внешним миром. Его жизнь становится менее детерминированной социально-экономическими условиями, а его свободная творческая деятельность во многом определяет социокультурную ситуацию. Создается новая интеллектуальная среда, благодаря быстрому распространению компьютерного интеллекта.

Неоднородность социума обусловлена в этой ситуации многими факторами, к числу которых относится – геополитическое местоположение, географическое местоположение, уровень социально-экономического развития, этнические, религиозные и другие характеристики, в том числе и уровень распространения и покрытия информационного блока.

Неоднородность информационного поля социума обусловлена одна из актуальных культурологических характеристик современности, а именно «экологизацией» культуры.

Экологизация культуры – это переход к экологически ориентированной культуре, дающей возможность человеку сохранить среду своего обитания и выжить физически и духовно. На первый план выдвигается антропологическое измерение культуры. Урбанизация, искусственная среда обитания отрывают человека от природы; убыстряющийся ритм жизни нарушает его физическое и психическое равновесие. Можно считать, что сохранение природной среды и человека как части природы – одна из основных функций культуры. Эта функция тесно связана с другой, не менее важной функцией, которая возникает в процессе эволюции индустриального общества к информационному – функция адаптации к динамически изменяющейся информационной среде. Потоки информации утомляют человека, множественность контактов деформирует его эмоциональное развитие. В данном аспекте культура, призванная сохранить «экологию человека» как части природы, должна стать фактором воссоединения человека и природы, общества и природы, распространения новых знаний, ценностей и норм поведения. Экологически ориентированная культура – это прежде всего нравственно ориентированная культура.

Культуротворческое, этическое мировоззрение не позволяет человеку пассивно созерцать, как разрушается природная среда (да и культурная тоже). Человек становится «экологически активным». Нравственная и экологическая культура в своих сущностных характеристиках сближаются.

Объективные процессы, происходящие в социуме, свидетельствуют о том, что именно культура способна стать решающим фактором экономической, политической стабилизации и тем самым смягчить некоторые негативные последствия развития современной информационной цивилизации.

В процессе интеграции неоднородных социумов в качестве основных составляющих интенсификации информационных процессов выделяют неуклонное возрастание скорости передачи сообщений, увеличение объема передаваемой информации, ускорение обработки информации, все более полное использование обратных связей, увеличение объема добываемой новой информации и ускорение ее внедрения.

Таким образом, информационная культура и ее формирование должны быть подчинены следующим принципам: 1) принципу культурологического подхода; 2) принципу системного подхода; 3) принципу интегративности; 4) принципу деятельного подхода; 5) принципу технологического подхода; 6) принципу непрерыв-

ности. И тогда информационная культура станет информационной компонентой человеческой культуры.

Список использованных источников

1. Атоян А.М. Информационная культура личности в условиях информатизации общества. – М., 2004. – 280 с. 2. Еляков А.Д. Информационный тип социального неравенства. – СОЦИС, 2004, № 8. – с. 14-29. 3. Ингледарт Р. Культурный сдвиг в зрелом индустриальном обществе // Новая постиндустриальная волна на Западе. – М., 1999. – 259 с. 4. Тоффлер Э. Третья волна. – М., 1999. – 277 с.

А. А. Стокроцька, Л. А. Калініна

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ АМАТОРСЬКОГО ТЕАТРАЛЬНОГО РУХУ НА МИКОЛАЇВЩИНІ

У процесі національної ідентифікації на сучасному етапі актуалізуються питання дослідження особливостей національної культурної спадщини, реконструкції культурно-мистецьких процесів, висвітлення творчих аспектів минулого.

Аналіз науково-методичної літератури та вивчення існуючого досвіду роботи аматорських театральних колективів Миколаївщини дозволило виявити те, що історико-культурний контекст аматорського театру Миколаївщини як невід'ємної складової української театральної культури в проекції мистецьких тенденцій ще потребує історичного та культурологічного аналізу. Цим й зумовлено вибір теми нашого дослідження.

Слід зазначити, що аматорське мистецтво – це конкретно-історичне явище, невід'ємна складова частина культури певного суспільства, певного класу, певного соціокультурного середовища. Не змінюючись сутність, в кожну історичну добу, в кожному суспільстві, воно має свої особливості функціонування, свої форми вияву, жанрово-видовий склад.

Аматорське мистецтво – (мистецьке аматорство) індивідуальна чи колективна творча діяльність непрофесійних творчих працівників або колективів, що не є для них основним заняттям, результатом якої є створення або інтерпретація творів, що мають культурно-мистецьку цінність, та не має на меті отримання доходів.

Слід зазначити, що друга половина XIX століття у Південному регіоні України характеризується активним розвитком музично-театрального життя. Короткочасна лібералізація суспільного та політичного життя регіону на початку 60-х років XIX століття сприяє посиленню інтересу громадськості до театру і зумовлює появу аматорських драматичних гуртків. Підкреслимо, що з огляду на специфічне призначення міста Миколаєва як військового порту та суднобудівної верфі Чорноморського флоту процес зародження театральних традицій регіону пов'язаний з діяльністю представників військово-морського відомства. Початком театральної діяльності в місті Миколаєві слід вважати створення за ініціативою директора Миколаївського штурманського училища контр-адмірала графа М. Войновича 28 жовтня 1801 року першого аматорського театрального гуртка. Вже у наступному 1802 році граф М. Войнович видає наказ, згідно якого учнів штурманського училища заохочуються до роботи в аматорській студії.

На сучасному етапі до процесу розвитку театрального аматорського руху в Україні долучаються все більше і більше нових творчих колективів, воно стає значно багатограннішим, представницьким, жанрово розмаїтим. На сьогодні, характерними рисами аматорських театрів Миколаївщини є багатогранність творчих пошуків та стилів, театральних форм і вистав. Спостерігаються риси психологічного, умовно-метафоричного, побутового, поетичного, публіцистичного, документального, ярмаркового, музичного театрального мистецтва.

Слід зазначити, що різноманітним за своїм статусом став і сам аматорський театр Миколаївщини, бо навіть у назвах аматорських театрів висловлюється творче кредо колективів: «Експериментальний театр-лабораторія «Арт-клас»», театр

«М.А.С.К.А». Молодіжний театр «С.Т.У.К». театр-студія «Апельсин». театр «Куме Дія», Зразковий ТЮГ «Острів», театр мініатюр «Нон-стоп», «Театр-лабораторія», «Дикий театр», «Експериментальний театр» та ін.

Розвитку і збереженню аматорських колективів України багато в чому сприяє те, що їх роботу координує Український центр культурних досліджень, обласні центри народної творчості, що спрямовують свою роботу на підвищення рівня кваліфікації керівників аматорських театральних колективів, систематично проводять всеукраїнські, обласні театральні огляди, конкурси, фестивалі, які є цікавою театальною школою для учасників аматорських колективів щодо удосконалення акторської та режисерської майстерності.

Серед змістовних заходів, які відбуваються у м. Миколаєві та Миколаївській області слід назвати наступні заходи: традиційний всеукраїнський щорічний фестиваль «Від Гіпаніса до Борисфена» (м. Очаків Миколаївської області); фестиваль – історія - Міжнародний театральний фестиваль «Південні маски» проходив у період 2005-2015 рр. (м. Миколаїв), щорічний «Вогні рампи над Бугом», *обласний щорічний конкурс аматорських театрів імені Є. Зарницької* (м. Первомайськ).

Головним завданням цих фестивалів є духовне виховання учасників колективів та глядачів, а також збагачення аматорського театального руху міжнародним досвідом, шляхом інтеграції у всесвітній культурний простір, а також здійснення масштабних благодійних мистецьких акцій.

Особливо слід підкреслити, що аматорські театральні колективи Миколаївщини органічно увійшли в український театральний аматорський рух. А розширення і збагачення театального та художнього досвіду аматорських театрів, їх участь у міжнародних та всеукраїнських фестивалях призводить до того, що в учасників аматорських театральних колективів та глядачів формується і розвивається не тільки готовність до засвоєння змісту театальної культури, а і з'являється можливість поділитися своїм багатим досвідом, що впливає на стійкість та життєздатність національної культури.

У 2007 році у м. Миколаєві було створено Громадське творче об'єднання «Федерація аматорських миколаївських театрів» (ФАМТ), що добровільно об'єднує аматорські театральні колективи Миколаївщини навколо ідеї творчої роботи та відродження руху аматорських театрів, сприяє формуванню і вираженню творчих здібностей молоді та дітей, організовує та проводить регіональні та всеукраїнські театральні фестивалі, конференції та обмін досвідом.

Одним із досягнень Федерація аматорських миколаївських театрів було проведення у липні 2016 року Першої Міжнародної театальної школи «Театрон», яка стала своєрідною правонаступницею відомого фестивалю «Південні маски». Протягом шести днів у м. Очакові Миколаївської області театралі-аматори і професіонали з України, Литви, Білорусі та Польщі ділились своїми знаннями та практичними навичками. У 2017 році відбулась II Міжнародна театральна школа «Театрон», учасниками якої стали представники

Все вище сказане дозволяє зробити наступні висновки: 1) аматорський театральний рух спрямований на розвиток аматорських театрів і збагачення досвіду їх діяльності, перш за все має цілий ряд суттєвих відмінностей, характерних для традиційного способу існування культури, зокрема відмінностей у розподілі художніх цінностей між містом і селом, між столичними цінителями мистецтва та невибагливою публікою віддалених окраїн; 2) раніше аматорське театральне мистецтво залишалось здобутком обмеженого кола спеціалістів і любителів, а тепер воно виступає не тільки посередником, а і «так званім провідником у світі сучасного мистецтва», який розкриває своїм глядачам особливості цього виду мистецтва і поєднує у собі комунікативні та естетико-виховні функції; 3) серед різних видів естетичної діяльності аматорська театральна діяльність посідає особливе місце, бо вона сприяє формуванню не тільки спеціальних, а й загальних здібностей особистості до творчої діяльності, і все це відбувається завдяки унікальній функціональності аматорського театру.

МАРКЕТИНГОВА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ

Розширення асортименту страхових послуг загострює конкурентну боротьбу між суб'єктами їх надання. З кожним днем страхові компанії змушені «боротися» за нових клієнтів, здійснювати заходи щодо утримання наявної клієнтської бази. Саме тому на сучасному етапі розвитку страхової діяльності в Україні питання інформаційного забезпечення діяльності страхових компаній та маркетинг їхніх послуг набуває все більшої актуальності.

З метою проведення ефективної маркетингової політики, у більшості страхових компаніях крім традиційних відділів, притаманних для структури цього виду установ, функціонують спеціальні підрозділи, на яких покладається розробка маркетингової політики страховика, реклама послуг компанії, здійснення інформаційного забезпечення, реалізація зв'язків з громадськістю [1, с. 16]. Залежно від розмірів кадрового апарату страховика функції служби маркетингу можуть покладатися на одного фахівця.

Маркетингова політика страховика залежить від конкретної ситуації, однак традиційно поділяється на такі основні види, орієнтовані на: **1)** вибір потенційного страхувальника, тобто на пошук окремих категорій громадян, умовно відібраних за певними ознаками: за видом трудової діяльності; відношенням до майна; регіоном проживання (наприклад, орендарі, власники автотранспортних засобів, вантажоперевізники, працівники ризикових професій тощо); **2)** окремі види страхування чи групи страхових продуктів: медичне страхування, від нещасних випадків, надання пакету страхових послуг тим, хто виїжджає за кордон та ін.; страхові відшкодування, забезпечення асистансом, супроводженням ризику (наприклад, при страхуванні вантажоперевезень залізницею); **3)** конкретні канали реалізації, наприклад, поширення страхових полісів на підприємствах, відібраних за певними груповими ознаками (транспортно-експедиційні, туристичні тощо) [2, с. 44-45].

Остання складова маркетингової політики, яку ще називають стимулюванням збуту чи продажу (sales promotion), охоплює практично всі заходи, спрямовані безпосередньо чи опосередковано на збільшення реалізації страхових продуктів. Тому головними завданнями відділів маркетингу у страхових компаніях виступають: **1)** роз'яснення клієнтам специфіки виду страхування, який їх цікавить, допомога у визначенні реальної потреби у страхуванні конкретних ризиків та надання юридичних консультацій із супутніх проблем; **2)** високий сервіс обслуговування; **3)** матеріальні та моральні форми заохочення постійних клієнтів, у тому числі шляхом бонусу чи допомоги в якійсь профілактиці страхових випадків; **4)** якомога ширша реалізація клієнтам «пакетів страхових полісів» на різні види страхування і для кількох членів сім'ї; **5)** залучення пріоритетних клієнтів до кола акціонерів страховика; **6)** формування «торговельної марки» страховика, під якою слід розуміти те, що містить у собі поняття його авторитету й ділової репутації та вірності найкращим традиціям [3, с. 175].

Таким чином, маркетингова політика суб'єктів надання страхових послуг повинна бути невід'ємною частиною їхньої основної діяльності. Практичний досвід страхових компаній підтверджує, що успішне функціонування на страховому ринку залежить не тільки від капіталовкладень. Яким би широким не був асортимент страхових продуктів і послуг, для виживання та досягнення домінуючих позицій лідера в страховій галузі компаніям необхідно постійно мати розроблену чітку маркетингову політику: вдосконалювати систему інформаційного забезпечення, активно нарощувати конкурентні переваги, досліджувати і аналізувати як внутрішню, так і зовнішню інформацію, що надходить на підприємство.

Список використаних джерел

1. Гомелля В. Б., Туленты Д. С. *Страховой маркетинг (Актуальные вопросы методологии, теории и практики)*. 2-е изд. М. : Анкил, 2008. 128 с. 2. Ковальчук С. *Актуалізація маркетингових стратегій в контексті інноваційного розвитку промислових підприємств* : [монографія]. Хмельницький : ТОВ «Поліграфіст-2», 2012. 280 с. 3. *Страховання: підручн. / керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець. 2-ге вид., перероб. і доп. К. : КНЕУ, 2002. 599 с.*

Т. С. Гиріна

ІНТЕГРАЦІЯ У СВІТОВЕ МЕДІАСЕРЕДОВИЩЕ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПОДОЛАННЯ ЕКСКЛЮЗІЇ В УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ РАДІОМОВЛЕННІ

В науковій літературі присвяченій формуванню інклюзивного простору часто вживаються поняття «інтеграція» та «інклюзія» (або «соціальна модель» за Н. Грозною [3, с. 89–104]), а також протилежна їм «ексклюзія». Суміжне використання та близьке тлумачення термінів, потребує додаткової уваги до суті процесів, адже тут вони протилежні і радіомовлення орієнтується тільки на один з сегментів. Інтеграція, на думку А. Кассаха це «участь інвалідів на звичайних аренах взаємодії, як, наприклад, в дитячих садах і школах» [4, с. 116]. Вона, на думку І. Боровикової, може мати фізичну та адміністративну природу, поділятися на функціональну та громадську [1, с. 2]. Інклюзію ж доцільно розглядати у протизв'язі з ексклюзією, де перша є бажаним результатом або стратегією для боротьби із соціальною не включеністю» [1, с. 3], а друга, на думку А. Ріммермана – «прояв низької соціальної згуртованості» [5, с. 35].

У радіопросторі України увага до відособлених груп аудиторії є інтегративним елементом системи сучасного українського радіомовлення. Спадок радянської доби із прагненням її до прирівнювання і стандартизації сфер життя населення від побуту до культурних смаків до нині призводить до шаблонного розуміння медійниками потреб населення. Штучне насадження однотипної манери поведінки і сприйняття на практиці призвело до соціальних розривів між різними групами населення, спосіб життя чи потреб яких відрізняються від традиційної «норми». Не сприйняття потреб оточуючих на рівні індивіда, на рівні держави призводить до відособленості її на міжнародній арені, обмежуючи цивілізаційний поступ.

Архітектурне конструювання інклюзивного медіапростору через налагодження національних горизонтальних ментальних рівнів взаємодії та толерантного ставлення до оточуючих є безальтернативним шляхом поступу українськомовного радіомовлення. Виключно гармонійне медіасередовище, у якому злагоджено розвиваються ідеї рівності, включеності у соціальний процес, гуманного ставлення до оточуючих може стати каталізатором інтеграційних трансформацій у напрямку включення у світове медіасередовище. Значна відповідальність за модерацію цього процесу лежить на професіоналах інформаційної сфери. Етика роботи радіожурналістів з кожною із вразливих категорій слухачів передбачає включення автора у контекст теми з одного боку, що з іншого не має негативно впливати на зацікавленість осіб, не включених до цієї групи, адже філософія інклюзії полягає не у «надломі» представників меншості, а у перегляді ставлення до неї більшості. Відтак інклюзивний характер співучасті попри, на перший погляд, обмежений сегмент охопленої аудиторії на практиці орієнтований на широкий загаль, де «кожен потенційно може бути включений у дискурс» [2, с. 46].

Для українськомовного радіопростору наявність програм націлених на переосмислення соціальної дійсності в аспекті конкретних питань (старості, гендерної чи сексуальної рівності, хвороб) є безумовними маркерами входження в загальносвітовий медіаконтекст, адже світ за різними рівнями успіху демонструє поступ у напрямку цивілізаційного вибору рівності та свободи. З метою формування загаль-

льноукраїнського інклюзивного простору, який би сприймався зарубіжними споживачами чи дослідниками з цікавістю, зокрема у площині радіомовлення, необхідно реалізовувати стратегію плюралізму думок та уваги до розвитку особистості не номінально, з елементами відособленого байдужого виконання соціальних ролей акторами комунікативного процесу, а щиро, з надрином. Без цього сповільнений поступ суспільства, медіа можна роками зводити до не досконалих законодавчих актів, не бажання їх сумлінно виконувати, нарікання на відсутність цікавих радіопрограм в ефірі радіо у той час, як політематичні, різностильові формати державних радіостанцій, які створюють якісний цифровий контент популярністю не користуються. При детальнішому розгляді виявляється причина цьому не низький рівень актуальності та цікавості, а не бажання напружуватися у вільний час, відмовляти собі в легкому контенті на противагу цінному та змістовному, ставити собі складні запитання та шукати на них відповідь.

Інклюзивний радіопростір ідентичний по об'єму із загальнонаціональним медіапростором, безумовно, є ідеальним інструментом впровадження ідеї рівності та толерантності у суспільстві. При цьому жодна державна програма чи очікування міжнародної спільноти не в змозі замінити собою конкретних дій пересічного українця, який слухаючи програму погоджується із почутим, а відірвавшись від контексту ображає не схожого чи слабшого за себе. Та навіть суха відповідність номінально прийнятим правилам поведінки у соціумі значними соціальними змінами не увінчається.

Складний процес переходу від суспільства із низькою соціальною згуртованістю до громади орієнтовної на соціальну емпатію та включеність у процеси трансформації та конвергенції засобами радіомовлення спрощують, пояснюють та популяризують ідею інклюзії, а конкретні соціальні зміни роблять модними та безальтернативними. Відтак ближчими та зрозумілими стають радіоведучі, які розділяють засади суспільної організації та цінності із своєю аудиторією. На наступному етапі гармонічнішим стане радіопростір, на нього зверне увагу міжнародне медіасередовище, внаслідок чого маркер українськомовного радіоефіру характеризуватиметься не лише за мовним параметром, а й матиме цивілізаційну цінність.

Список використаних джерел

1.Боровикова А. Нормоцентризм, соціальна інтеграція і соціальна інклюзія інвалідів / А. Боровикова. // *Общество: философия, история, культура*. – 2016. – №2. – С. 27–29. 2.Вахштайн В. Сообщества и коммуникация: трансформация социальных механизмов формирования солидарности / В. Вахштайн, Т. Вайзер. – М. : Российская академия народного хозяйства, 2016. – 86 с. 3.Грозная Н. Включающее образование. История и зарубежный опыт / Н. Грозная. // *Вопросы образования*. – 2006. – №2. – С. 89–104. 4. Kassah A. Funksjonshemning. Sentrale ideer, modeller og debatter / A. Kassah, B. Kassah. – Bergen: Fagbokforlaget, 2009. – 236 с. 5.Rimmerman A. Social Inclusion of People with Disabilities. National and International Perspectives / A. Rimmerman. – Cambridge, 2014. – 182 с.

Р. Б. Пуйда

КУЛЬТУРНА ОСВІТА ФАХІВЦІВ НАФТОГАЗОВОГО ПРОФІЛЮ НА ВИРОБНИЦТВІ

Одним із найскладніших завдань у сфері розвитку та становлення взаємовідносин є сфера культури. Особливе місце історія культури посідає у нафтогазовидобувній промисловості. Складність вирішення даної проблеми полягає в тому, що специфіка даної промисловості суттєво відрізняється від всіх інших сфер людської діяльності. Безсумнівно, що реалізація даної проблеми вимагає неабияких зусиль, причому цілеспрямованих, для її вирішення від усіх його структур: найнижчого рівня (фахівця) і до найвищого (президента компанії). Якщо на вищих рівнях досягнення певної мети може відбуватися відповідно до норм етики культури на нижчих рівнях це завдання є більш складним. В чому ж полягає ця

складність? Звичайно ж від умов праці в яких приходить ся працювати фахівцю. Дана обставина є тим підґрунтям, яке здатне забезпечити відповідні умови розвитку «людського фактора» в історії культури. Адже не секрет, що необхідність вирішення багатьох проблем соціально-економічного життя суспільства в умовах ринкової економіки, привело до того, що відбулися найважливіші втрати основних пріоритетів і насамперед, розвитку людини як основного фактора суспільного відтворення, створення сприятливого середовища, що сприяє розвитку культурно-історичного процесу.

Хто сьогодні дасть відповідь на таке запитання. Що найбільш ефективно впливає на позитивні результати у сфері гуманітарної підготовки фахівців нафтогазового профілю у процесі вивчення історії української культури? Не задумуючись, добре підготовлений фахівець скаже так: «Найважливішим для виробництва є нові технології та висока підготовка культурно-вихованого фахівця». Це звичайно так. Але вона не спрацює при відсутності ділових, партнерських відносин, в основі яких є культура спілкування.

В процесі розвитку суспільних відносин у сфері виробництва виникла потреба в фахівцях, які б наглядали за виконанням даної роботи, організовували її в кінцевому результаті відповідали б за її виконання, чи навпаки. Така необхідність в кінцевому результаті зумовлювалась і тим, що дана робота була примусовою, насильницькою. Звичайно, що в основі такого виконання роботи стояла «сила». Але сила дуже часто наштовхувалась на протидію, в результаті чого дві сторони несли втрати, як моральні так і фізичні, відповідно і фінансові. Після таких втрат постійно шукались нові підходи у вирішенні даної проблеми. З кожним століттям, десятиліттям вони набували більш цивілізованого, демократичного характеру.

Одним із таких способів є процес спілкування і не просто спілкування на побутовому рівні, а ділові, партнерські, культурні взаємовідносини в результаті яких сторони були задоволені.

Підприємець, орієнтуючись на високі показники у сфері виробництва, повинен враховувати людські і культурні аспекти впливу свого бізнесу на працівників, партнерів, споживачів.

Життя підтверджує, що економіка ґрунтується на економічній культурі – культурі трудових взаємовідносин, а саме: 1) в нормах організаційної поведінки, обов'язкової для всіх; 2) зобов'язання партнерів, які забезпечуються не лише договором у письмовій формі, а й чесним відповідальним словом підприємця.

Курс «Історія української культури» віддає перевагу верховенству людини, її діям, взаємостосункам над матеріальними цінностями. І тому ефективність роботи колективу, його здатність вирішувати складні завдання, багато в чому залежить від морально-психологічного клімату, який створюється керівником в процесі культурного спілкування. Він забезпечує такими умовами: по-перше, якісним складом персоналу; по-друге, особливостями взаємовідносин між керівником і підлеглими.

Керівник, культурно розмовляючи про одне і те саме завдання з різними людьми чи колективом, особливо в нафтогазовій промисловості повинен орієнтуватися на тип і рівень мислення, кожної людини, фахівця. Тому необхідно використовувати і відповідну термінологію.

Важливе місце серед аспектів культурного циклу посідає вивчення історії української культури як засіб знайомства з надбаннями іншої нації і, таким чином, розширення власного світогляду.

Взаємовідносини між культурним та технічним знанням завжди були досить складними, а епоха промислової та науково-технічної революції поставила проблему технократизму як один з пріоритетних аспектів розвитку сучасної освіти. З цього приводу сказано вже дуже багато, і на рівні педагогічної теорії, як і суспільної практики, технократична освіта засуджена як соціально неефективна і шкідлива для розвитку особистості. Проте дискусії про співвідношення культурного та природничого і спеціалізованого знання тривають.

В цілому слід констатувати, що культурна освіта до цього часу продовжує орієнтуватися все ж таки на випуск хороших фахівців певного профілю, а не на підготовку добре розвинених людей, які здатні самостійно набути спеціальність в межах досить широкого кола професій. У зв'язку з цим навіть Національна доктрина розвитку освіти України не вносить чіткої ясності у перспективи гуманітаризації вітчизняної системи освіти, оскільки разом з заходами, спрямованими на розвиток загальнокультурного потенціалу освіти передбачає посилену увагу до точних і спеціальних дисциплін. Оскільки питання принципово не вирішене, то майбутній розвиток культурної освіти у сфері нафтогазового профілю, очевидно, буде визначатися темпами змін самостійного українського суспільства. Чим більш швидкими будуть модернізаційні реформи у напрямку побудови ринкового та інформаційного суспільства, тим більшу актуальність будуть набувати завдання збільшення гуманітарної, соціокультурної складової освіти.

Отже, що ж стосується принципового вирішення цього питання в теорії, то з вищесказаного цілком зрозуміла пріоритетність культурної складової процесу освіти. На необхідність піднесення її значущості вказує і світовий досвід.

Список використаних джерел

1. Грицюк Б.А. Гуманітаризація і гуманізація педагогічного процесу в школі // *Снятин*. – 1998. – с.36-41. 2. Калмиков Г.В. Суспільство. Особистість. Взаємини. Громадськість: Гуманістичний погляд В.О. Сухомлинського у майбутнє // *Київ*. – 2002. – с.92-96. 3. Організація навчально-виховного процесу. – ред. Світельська С.Ф. – Вип.17. – 2011. – 328 с. 4. Пуйда Р.Б., Мандрик Я.І. *Історія української культури* / Р.Б. Пуйда, Я.І. Мандрик. – Навчальний посібник. – Івано-Франківськ, 2011. – 418 с.

Г. В. Калінська

ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНИХ ІНТЕРНЕТ-ПРОЕКТІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ

Сучасне суспільство висуває все нові й нові вимоги до системи освіти та вчителя, зокрема, суспільству, що розвивається потрібні активні, мобільні, відповідальні, толерантні, креативні люди, які здатні критично мислити, приймати відповідальні рішення, конкурувати на ринку праці, вчитися впродовж життя, знаходити спільну мову з представниками інших країн та відкриті до діалогу культур.

Так, як Україна з кожним днем все більше приймає участь у житті світового суспільства, розширюються міжнародні зв'язки, англійська мова стає вже дійсно необхідною в усіх сферах діяльності людини, тому дуже важливим є підготувати учнів до застосування англійської мови у реальному житті. [4]

Основною метою вивчення іноземної мови є розвиток комунікативної компетенції учнів, тобто оволодіння іноземною мовою, як засобом спілкування, сприйняття інформації та її передачі.

В сучасному світі, де інформація стрімко набирає оберти знання вже перестають бути самоціллю, вони стають умовою, для успішної реалізації особистості в її подальшій професійній діяльності. Саме тому завдання кожного вчителя допомогти учням стати активними учасниками процесу навчання та формувати в них потребу у постійному пошуку додаткових знань, що виходить за межі підручника. Іншими словами, необхідно створити таку модель навчального процесу, що дозволила б розкрити та розвинути творчий потенціал учнів, що безперечно стане потрібним учням за межами класу [1, 29].

З дидактичної точки зору перевага інтернету над традиційними засобами навчання заключається насамперед в доступності та актуальності автентичних матеріалів, а також в удосконаленні комунікативних здібностей учнів в умовах міжнаціональної та міжнародної комунікації.

Проект – це особлива форма філософії освіти. Філософія мети та діяльності,

результатів і досягнень, вона прийнятна для школи сьогодення, тому що дозволяє поєднати ціннісно-змістовні основи культури та процес діяльнісної соціалізації. Організація проектної діяльності учнів довела, що проектування – комплексна діяльність, якій властиві: 1) ознаки автодидактики (учасники проектування ніби автоматично, без спеціально означеної дидактичної задачі з боку організаторів засвоюють нові поняття, нові уявлення про різні сфери життя, про виробничі, особисті, соціально-політичні відносини між людьми, нове розуміння змісту тих змін, яких вимагає життя; 2) участь у проектній діяльності ставить дітей і дорослих у позицію господаря життя, тобто проектування виступає як принципово інша суб'єктна, а не об'єктна форма участі в соціальній діяльності; 3) проектування – це специфічний індивідуально-творчий процес, який вимагає від кожного оригінальних нових рішень і в той же час це процес колективної творчості.

Таким чином, проектування може стати засобом соціального й інтелектуально-творчого саморозвитку всіх суб'єктів освіти, а в більш вузькому розумінні – засобом розвитку проектних здібностей [5].

Використання, саме міжнародних інтернет – проектів надає учням можливість розвинути в собі усі якості сучасного громадянина, та допомагає подоланню певних труднощів, при вивченні англійської мови.

По-перше, міжнародні інтернет – проекти допомагають учням подолати мовний бар'єр, що є дуже цікавим феноменом. З цією проблемою, стикається майже кожен, хто вивчає англійську мову. Учні вивчають граматику, лексику, вправляються в читанні та аудіюванні, пишуть на уроках листи, розігрують діалоги, розповідають усні теми, а ось говорити на різні теми в непередбачуваних ситуаціях, чомусь, не вдається. Працюючи над міжнародним учнівським проектом учень вимушен спілкуватися англійською мовою, адже він працює в команді, де лише англійська мова є спільною мовою всіх учасників.

По-друге, участь в міжнародних інтернет проектах формує в учня важливі для XXI ст. технологічні компетентності.

Під час участі у міжнародних інтернет-проектах учні застосовують та розширюють свої мовні знання, отримують велику кількість міжквльтурної та краєзнавчої інформації, вдосконалюють свої граматичні навички. [2, с. 26].

В Україні одним з найкращих міжнародних проектів є eTwinning.

В рамках програми учні не лише долають мовний бар'єр, та вдосконалюють свої ІТ – навички, а й тренують навички командотворення та отримують досвід створення спільних проектів. Окрім цього, вони дізнаються про культуру інших країн Європи та заводять нових друзів.

У свою чергу українські вчителі мають нагоду завести контакти з вчителями інших країн Європи. eTwinning Plus стає для них майданчиком для спілкування та обміну досвідом, корисною інформацією й методиками навчання.

А ще програма eTwinning – це чудова можливість реалізувати креативний підхід у навчанні і нагадати вчителям та учням, що навчатися й навчати – не лише потрібно, але й цікаво [3].

Отже, використання міжнародних інтернет – проектів сприяє вихованню сучасного, конкурентно-спроможного громадянина України.

Список використаних джерел

1. Андреева А.А., Введение в Интернет-образование. – М.: Логос, 2003. – 76 с.
2. Сысоев П.В., Евстигнеев М.К. Учебные Интернет-ресурсы в системе языковой подготовки учащихся // Иностранные языки в школе. – 2008. – № 8. – С. 25-29.
3. <http://www.etwinning.com.ua/>.
4. <https://nsportal.ru/shkola/inostrannye-yazyki/angliiskiy.../internet-proekty-v-razvitii>.
5. <http://ukped.com/skarbnichka/396.html>.

СЕКЦІЯ X

ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК

Н. В. Альохіна, В. О. Косарук

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА

Модернізація підготовки педагогічних кадрів передбачає передусім посилення емоційної складової в її змісті і технологіях організації освітнього процесу. модель підготовки майбутніх педагогів повинна відповідати структурі особистості сучасного вчителя, якісно змінюватися змістовно, а також технологічно забезпечувати взаємодію інтелектуальної та емоційної доміант.

Важливим чинником ефективності здійснення професійної діяльності, зокрема професійного спілкування, педагога є емоційний інтелект.

Емоційний інтелект став предметом психологічного дослідження порівняно недавно завдяки працям зарубіжних дослідників, а саме Г. Бреслава, Д. Гоулмана, С. Кагана, Дж. Мейєра, П. Селовея тощо. Серед вітчизняних вчених вивченням емоційного інтелекту займалися Г. Безрук, В. Зарицька, А. Костюк, Н. Коврига, Е. Носенко, М. Шпак та ін.

За визначенням А. Костюка, емоційний інтелект виступає інтегративною особистісною властивістю, яка зумовлюється динамічною єдністю афекту та інтелекту через взаємодію емоційних, когнітивних, конативних і мотиваційних особливостей і спрямована на розуміння власних емоцій та емоційних переживань інших, забезпечує управління емоційним станом, підпорядкування емоцій розуму, сприяє самопізнанню і самореалізації через збагачення емоційного і соціального досвіду [2].

Згідно з дослідженнями у сфері розвитку емоційного інтелекту, він проявляється в діяльності через 15 компетенцій (професійно важливих якостей): самоповага; емоційна самоусвідомленість; асертивність; незалежність; самоактуалізація; емпатія; соціальна; міжособистісні відносини; стресовитривалість; контроль імпульсивності; реалістичність; гнучкість; вирішення проблем; оптимізм; щастя; показник загального рівня емоційного інтелекту [3].

На думку В. Зарицької, важливість емоційного інтелекту особистості в процесі її професійної підготовки простежується у загальних закономірностях професійної діяльності. По-перше, це закономірні зв'язки між діяльністю індивіда і діяльністю суспільства, які мусять сприйматися особистістю емоційно позитивно як необхідні для професійної діяльності в даному суспільстві. По-друге, закономірні зв'язки між тенденціями до змін професійної спрямованості суб'єкта праці та факторами, що їх зумовлюють (інтереси, потреби, мотиви, ціннісні орієнтації, особистісні установки, воля та ін.), в задоволенні яких важливу роль відіграють емоції та розумне використання їх суб'єктом праці. По-третє, закономірності між змінами у прояві психічних процесів (сприйняття, уваги, пам'яті, мислення та ін.), на які суттєво впливає емоційний стан людини, та її здатність контролювати і регулювати емоційні прояви. І по-четверте, важливою є індивідуально-типологічна своєрідність ставлення до діяльності і її емоційне забарвлення, що знаходить своє відображення в поведінці людини [1].

Одна з багатьох цінностей емоційного інтелекту у професійній діяльності викладача вищого навчального закладу полягає в тому, щоб розвинути у них таку якість, як «захопленість роботою», яка супроводжується емоційними підйомами та не допускає «професійного вигорання», що призводить до емоційного виснаження, втрати бажання працювати, коли робота стає повсякденним тягарем. Захопленість роботою характеризується такими складовими, як енергійність, активне включення в роботу, професійна ефективність, в той час як професійне вигорання характеризу-

ється емоційним виснаженням, цинізмом, редукцією особистих досягнень, втратою інтересу до професійної діяльності або зовсім негативним ставленням до неї.

Таким чином, емоційний інтелект має суттєве значення у функціонуванні професійної самосвідомості викладача, яка завжди є результатом емоційних переживань в єдності з самопізнанням у професійній діяльності, що і забезпечує певний рівень професіоналізму та педагогічної майстерності.

Список використаних джерел

1.Зарицька В. В. Емоційний інтелект як складова готовності особистості до професійної діяльності / В. В. Зарицька // Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Серія «Психологія». – 2014. – Вип. 49. – С. 43-48. 2.Костюк А. В. Емоційний інтелект та шляхи його розвитку / А. В. Костюк. // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». – 2014. – Вип. 2. – Т. 1. – С.86. 3.Столяренко Л. Д. Педагогическая психология : учебник для студентов вузов / Л. Д Столяренко. – Ростов н/Д. : Феникс, 2004. – С.238-247.

Ю. Л. Бриндіков

ЗМІСТ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА СТРЕС-ФАКТОРІВ, ЩО НЕГАТИВНО ВПЛИВАЮТЬ НА ПСИХОСОМАТИЧНИЙ СТАН КОМБАТАНТІВ

У бойовій обстановці професійна діяльність військовослужбовців є досить складною та характеризується впливом на їхню психіку великої кількості стрес-факторів підвищеної інтенсивності. Як доведено науковцями саме тривалість впливу стрес-факторів можуть мати вагомий негативний вплив на ефективність життєдіяльності військовослужбовців учасників бойових дій (комбатантів) в мирних умовах. Як доводить О. Котляренко [2], прогнози психіатрів є доволі невтішними – а саме у 20 % із усіх військовослужбовців, які воювали в зоні антитерористичної операції (АТО) з часом можна буде діагностувати хронічний посттравматичний стресовий розлад, так званий «синдром АТО». Як було встановлено це синдром, насамперед, пов'язаний із тими стрес-факторами, які пережито військовослужбовцями.

Виходячи із вагомості цих питань, для успішної організації майбутніми соціальними працівниками професійної діяльності щодо реабілітації комбатантів необхідно проаналізувати окреслене коло проблематики більш ґрунтовніше.

Отже, у процесі дослідження було встановлено, що до спектру стрес-факторів, які мають суттєвий негативний вплив на психосоматичний стан військовослужбовців, у першу чергу слід віднести наступні: 1) постійна загроза життю, тортури, присутність при тортурах і вбивствах військовополонених, травми, отримані в полоні; втрата ваги; перенесені важкі захворювання; страхи, важкі душевні страждання; 2) примус, ізоляція; 3) схильність до впливів, що загрожують життю; 4) нахил до насильства та участь у процесах, що супроводжуються жорстоким насильством.

У дослідженні О. Блінова [1] представлено цікаву класифікацію стрес-факторів, які можуть стати вагомою причиною для провокування бойових психічних травм. До їх переліку автор відніс наступні: **1)** бойові стресори (загроза життю, отримання поранень), що діють на військовослужбовців, які служать у спеціальних підрозділах і виконували військові завдання на ворожій території; **2)** не бойові стресори (смерть солдат ворога, страх перед застосуванням ворогом ракетних ударів або атак з використанням хімічної та біологічної зброї, очікування наземних бойових дій, важкі побутові умови); **3)** стресори, пов'язані з відправкою у зону бойових дій (тривала ізоляція від родини, близьких, друзів, товаришів по службі).

Як засвідчують кваліфіковані соціальні працівники, що займаються організацією реабілітаційної роботи з цією категорією клієнтів, наслідок дії перерахованого вище спектру стрес-факторів у військовослужбовців учасників бойових дій часто виника-

ють доволі вагомі складнощі психологічного й соціального характеру.

На основі проведеного аналізу публікації, ми прийшли до усвідомлення потреби у поділі стрес-факторів на дві основні групи. Зокрема до першої групи слід віднести такі стрес-фактори, які мають вагомий емоційний вплив на особистість військовослужбовця. Тоді як до другої групи відносимо ті стрес-фактори, що опосередковано впливають на військових, при цьому вони характеризуються підвищеною емоційністю і залежать від їхніх професійних можливостей. Зупинимося більш ґрунтовніше на аналізі виокремлених груп.

До першої групи відносимо небезпеку, яка сприймається як об'єктивно існуючий збіг обставин, що загрожують життю і здоров'ю військовослужбовця – це можуть бути важкі поранення, смерть товаришів, руйнування будівель, знищення бойової техніки. При цьому небезпека може бути як реальною, так і уявною. Неадекватне сприймання небезпеки призводить до помилок, перенапруженості, нервових зривів, що може спричинити поразку в умовах бойових дій. До другої групи належать брак часу на оцінювання обстановки і прийняття рішень в умовах бойових дій; підвищення темпу дій (як моторних дій, так і прийняття рішень). До цієї групи науковці відносять й крайню інтелектуальну складність рішень, оскільки військовослужбовці мають протягом невеликого проміжку часу встигнути розкрити задуми противника. У них для цього може бути недостатня кількість, або й надлишок інформації, яка потребує ретельної перевірки в умовах невеликого часового проміжку.

Відзначимо, що до факторів другої групи О. Блінов [1] відніс поєднання декількох видів діяльності одночасно, а саме: 1) аферентних операцій (сприймання інформації: отримання наказів, інформації від начальників служб, представників авіаційних сил, командирів підлеглих підрозділів і членів бойового розрахунку, постів візуального спостереження, контроль за результатами бойових дій); 2) логічних операцій, пов'язаних із переробкою інформації, оцінкою обстановки і прийняттям рішення на постановку вогневих задач підрозділам; 3) еферентних операцій, пов'язаних із реалізацією прийнятих рішень; ступенем злагодженості дій командирів підрозділів, що взаємодіють між собою.

Проведений аналіз наведених вище думок науковців дав нам можливість відзначити деяку схожість у виокремленні та характеристиці стрес-факторів, що призводять до появи посттравматичних стресових розладів у військовослужбовців, які були учасниками військових дій. У найбільш узагальненому баченні представимо комплекс стрес-факторів, пов'язаних з перебуванням військових в умовах бойових дій, а саме: 1) стрес, що виникає під час бою, пов'язаний із загибеллю близьких людей або необхідністю вбивати; 2) усвідомлене відчуття загрози для життя (біологічний страх смерті, поранення, болю, отримання інвалідності); 3) деструктивний вплив бойової обстановки (дефіцит часу, раптовість, невизначеність, страх тощо); 4) проблеми, пов'язані з відсутністю повноцінного сну, дефіциту чистої питної води і повноцінного збалансованого харчування, чистого одягу, ліків тощо; 5) специфічні умови території бойових дій (особливості місцевості, кліматичні умови, негативне ставлення з боку місцевого населення).

Наші наступні публікації будуть спрямовані на розкриття практичних аспектів організації і здійснення реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій в умовах реабілітаційних центрів. Ми плануємо зосередити свою увагу на формуванні професіоналізму фахівців соціальної роботи, які організовуватимуть реабілітаційну діяльність з комбатантами.

Список використаних джерел

1.Блінов О. А. Вплив стрес-факторів діяльності на військовослужбовців / О. А. Блінов // Вісник НАОУ. – К. : Міленіум, 2006. – Вип. 2. – С. 118–124. 2. Котляренко О. Психиатры о солдатах: синдром АТО проявится через полгода [Электронный ресурс] / Оксана Котляренко // Комсомольская правда в Украине. – (11 сентября 2014 г.) – Режим доступа: <http://kp.ua/politics/469632-syndrom-ato-kakuyu-ony-k-nam-vernutsia-s-voiny>.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Навчання іноземній мові, навіть якщо це близькоспоріднена мова, суттєво відрізняється від навчання будь-якому іншому предмету; в даному випадку байдуже, йдеться про шкільне навчання чи вузівське. Адже навчання мовному предмету, особливо якщо це іноземна мова, має іншу, ніж інші предмети, структуру успішності; вона є набагато складнішою. Звичайно, ядром для вивчення іноземної мови є опанування певних абстрактних закономірностей побудови предмету – граматики і вміння правильного вживання слів.

Проте принципова відмінність процесу оволодіння іноземною мовою полягає в тому, що ідеально навчання іноземній мові повинно сформувати вміння «виконувати мислення» і вміння «виконувати комунікацію» цією мовою. Адже вміння «виконувати мислення» іноземною мовою передбачає не просто розуміння тексту і здатність його перекласти, а й здатність до породження тексту іноземною мовою, без звертання до рідної мови. Здатність «виконувати комунікацію» іноземною мовою вимагає не тільки вміння правильно сприймати на слух іншомовну розповідь (що саме по собі є досить важким завданням), але й побудоване висловлювання правильно висловити, як граматично, так і інтонаційно. Ці виконавські аспекти мають набагато менше або навіть нульове значення при вивченні більшості інших навчальних предметів, у яких за визначенням основними є змістовні і рідше швидкісні аспекти.

Тому при оволодінні іноземною мовою форма на певних етапах стає власне змістом навчання (правильне слухання, правильна вимова, інтонування). А це вже зовсім інші здібності, які не мають прямої дотичності до розумових здібностей. До цього слід додати ще й «традиційну» проблему пошуку способів усунення так званого «психологічного бар'єру» при спілкуванні. Наявність психологічного бар'єру – це не лише незнання та невміння висловити певну думку, але й незнання та невміння побудувати власне «живу» комунікацію. Подолати психологічний бар'єр означає ні що інше, як здатність обійти свої невміння, і в супереч своїм незнанням зуміти зрозуміти думку партнера та зуміти висловити свою. В принципі, в це вміння переборювати або знищувати психологічний бар'єр чи не найбільший внесок робить здатність до спілкування – комунікабельність, яка сама по собі має досить складну структуру. Ще однією особливістю навчання іноземній мові є те, що навіть при ще досить поверхневому знайомстві з предметом людина поринає в пряму розумінні в інший світ – іншу історію, іншу культуру, у світ інших символів, ідеалів, звичаїв. У цьому аспекті оволодіння мовою є безкінечним процесом. Це не просто можливість нескінченно самовдосконалюватися у цій царині, але це є зануренням в іншовимірну реальність з усіма її численними асоціаціями.

Отже, успішність опанування іноземної мови має таку структуру, де кожне наступне передбачає певний (бажано досконалий) рівень розвитку попереднього, а саме: 1) знання (лексика, граматики); 2) розуміння тексту (розуміння передбачає також і вміння перекладати); 3) письмове мовлення і 4) комунікація. До цього найскладнішого блоку з необхідністю входять здатність і вміння слухати, вміння будувати висловлювання, як граматично, так і інтонаційно, вміння будувати мовленнєву взаємодію. Тому можна сказати, що гарне навчання іноземній мові має спрямовуватись «на всі чотири сторони» процесу оволодіння мовою; саме тут психологічно правильною буде згадка відомого вислову про те, що теорія без практики мертва. Кінцевою метою навчання іноземній мові має бути не просто формування мислення цією мовою, і просто формування окремих мовленнєвих навичок, а формування майстерності у «виконанні комунікації», тобто цілісного фрагменту мовленнєвої поведінки. З цього випливає, що навчання з одного боку, має враховувати перешкоджаючі та сприятливі фактори, а, й з іншого, повинне спрямовуватись на

розвиток кожного із цих компонентів.

Тут перед викладачем постає досить складне завдання побудови певної моделі заняття, точніше, побудови кількох моделей, які б наближалися до оптимальних заданих конкретних умов. В принципі таких «концептуальних моделей» повинно бути якнайбільше. Інша річ, що у міру набуття педагогічного досвіду у викладача стихійно формуються певні діяльнісні та поведінкові кліше, що не просто економлять його «психологічні зусилля», а, як правило, є досить ефективними саме в плані навчання. Хоча, звичайно, порівняльна ефективність різних педагогічних стереотипів різна. Завданням педагога в цьому аспекті є визначення таких індивідуальних особливостей, які є найбільш інформативними для побудови подібних концептуальних моделей: які особливості він може враховувати, які може розвивати, які може «обігравати», будуючи на них заняття.

Список використаних джерел

1.Егорова М.С. Проблема зависимости-независимости о поля и возможности ее исследования в генетике поведения //М.С.Егорова// Вопросы психологии, 2001. - №1. – С.161-167. 2.Колг В. Когнитивные стили: Тезисы научно-практического семинара/ В. Колг. – 2006. – 252 с. 3.Либин А.И. Стиль человека: психологический анализ / А.И.Либин- М.: Смысл, 2000. – 310 с.

В. В. Паламарчук, Л. В. Пляка

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Одним з головних завдань вищої школи є підготовка і формування спеціалістів нового типу, здатних оволодіти в процесі навчання знаннями, перетворюючи їх в виробничу силу суспільства. Компетентним, класифікованим майбутній фахівець стає в процесі формування професійно-важливих якостей та здібностей, дотримання в професійній діяльності морально-етичних норм.

Сучасний лікар-лаборант перебуває в комунікативних стосунках у процесі виконання професійної діяльності. Він повинен уміти спілкуватися з суб'єктами професійної взаємодії, обмінюватися інформацією і приймати рішення, запобігати конфліктам. Від комунікативних здібностей майбутнього лікаря-лаборанта залежать якість виконання професійної діяльності, її успішність і рівень досягнень. Тому майбутній фахівець має бути професійно підготовленим до ефективного здійснення відповідної комунікативної діяльності.

Коли ми говоримо про здібності людини, то насамперед, маємо на увазі можливості особистості до того чи іншого виду діяльності, що дозволяють досягати значних успіхів у професійній діяльності. У зв'язку із цим, вирішення проблеми дослідження психологічних особливостей, що визначають формування комунікативних здібностей у майбутніх фахівців, набуває сьогодні особливого значення [3].

Здібності – це індивідуально-психологічні особливості людини, які відповідають умовам успішного виконання тієї чи іншої діяльності, а саме – набуття знань, умінь і навичок; використання їх у праці [1]. Вони відрізняють одну людину від іншої, є результатом розвитку [4], обумовлюють успіх виконання діяльності і залежать від зовнішніх умов [2]. Комунікативні здібності проявляється у сфері спілкування. Вони включають в себе сформовані вміння слухати і розуміти людей, впливати на них, установлювати з ними гарні особисті та ділові взаємини. Отже, комунікативні здібності – це комплекс індивідуально-психологічних особливостей, що забезпечує здатність індивіда до активного й ефективного спілкування, успішного здійснення лікарями-лаборантами професійної діяльності.

Структура комунікативних здібностей є особистісним утворенням, в якій можна виділити: комунікативні, організаторські, гностичні вміння та комунікативні якості (табл. 1).

Таблиця 1. Структура комунікативних здібностей

Комунікативні вміння	<ul style="list-style-type: none"> - здатність швидко встановлювати контакти із людьми. - уміння вербально і невербально спілкуватись - здатність із розумінням ставитись до кожного суб'єкта спілкування - уміння слухати і розуміти людей - уміння досягати в міжособистісних відносинах переслідувані комунікативні цілі. - уміння швидко орієнтуватися у важких ситуаціях - уміння знаходити спільні теми із співрозмовником - здатність до креативності - володінням технікою спілкування й контакту
Організаторські вміння	<ul style="list-style-type: none"> - здатність проявляти ініціативу у комунікативній та професійній діяльності - здатність змінювати комунікативну поведінку людей - здатність впливати на співрозмовника - здатність самостійно приймати рішення - здатність швидко знаходити друзів
Гностичні вміння	<ul style="list-style-type: none"> - здатність пізнавати себе як особистість - рефлексія професійного спілкування - уміння постійно оновлювати знання з питань професійного спілкування - уміння доносити інформацію - уміння аналізувати інформацію
Комунікативні якості	<ul style="list-style-type: none"> - комунікабельність - емпатія - спостережливість, - емоційна стійкість - толерантність тощо

Усі структурні компоненти комунікативних здібностей виступають в нерозривній єдності в комплексі, забезпечуючи ефективність професійної діяльності лікарів-лаборантів. Отже, про сформованість комунікативних здібностей у майбутніх лікарів-лаборантів можна говорити лише за умови розвитку в них комунікативних, організаторських та гностичних умінь, комунікативних якостей, що відповідають особливостям, змісту та вимогам професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Винославська О. В. *Психологія : навч. посіб.* / О. В. Винославська. – К. : Інкос, 2005. – 352 с.
2. Леонтьев А. Н. *Деятельность. Сознание. Личность* / А. Н. Леонтьев. – [2-е изд.]. – М. : Изд. центр Академия, 2005. – 352 с.
3. Пляка Л. В. *Психологічні особливості формування комунікативних здібностей у майбутніх провізорів* / Л. В. Пляка // *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, серія Психологія.* – Х., 2008. – Вип. 39. – № 793. – С. 351–354.
4. Теплов Б. М. *Психология индивидуальных различий* / Б. М. Теплов. – М. : МОДЕК, МПСИ, 2009. – 640 с.

Н. Й. Метельська

ФАХОВІ ЯКОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ

У сучасних соціокультурних умовах вимоги до особистості психолога постійно зростають, тому однією з актуальних проблем сучасної освіти є фахова підготовка психолога, професійні вміння якого відповідали б запитам сьогодення. Крім успішного оволодіння необхідною базою знань і вмінь відповідно до особливостей обраної спеціальності, важливим також є оволодіння професійно необхідними якостями, що є передумовою ефективної реалізації фахових функцій

на будь-якому етапі професійного становлення майбутнього психолога. Саме тому актуальним є не просто підвищення якості теоретичної підготовки студентів-психологів, а насамперед створення умов для практичної насиченості педагогічного процесу, зокрема, розвитку особистісних властивостей та професійної самосвідомості майбутніх фахівців.

Питання підготовки практичних психологів розкривається за такими аспектами, як складники фахової компетентності (Д. Богоявленська, О. Бондаренко), спеціальні здібності та професійно важливі якості (М. Амінов, І. Мартинюк, М. Молоканов, М. Обозов, Р. Овчарова, Н. Пророк), формування особистісних властивостей та професійної самосвідомості майбутніх фахівців (Г. Абрамова, І. Дубровіна, Н. Пов'якель, Л. Уманець, Н. Шевченко), методичні проблеми їхньої підготовки (Г. Балл, О. Бондаренко, Р. Мей).

І хоча означений феномен порівняно детально досліджений у сучасній психологічній науці, проте він не втрачає актуальності, оскільки говорити про ті чи інші характеристики, які визначають ефективність практичної діяльності психолога, варто лише за умови осмисленого бачення себе у професійній діяльності та в контексті сучасних вимог соціуму.

Як відомо, кожній професії відповідає певний набір психологічних і фізичних якостей індивіда, а успішність професійної діяльності та задоволеність фахом корелюють з індивідуальними якостями згідно з вимогами професії. Так з'явилося поняття «професійно важливі якості», яке виявилось домінуючим у дослідженнях професійного становлення та розвитку особистості. О. Фонарьов пропонує виділяти чотири рівні професійно важливих якостей: 1) діяльнісні та поведінкові; 2) індивідуально-психологічні; 3) соціально-психологічні; 4) морально-психологічні (моральні якості) [4].

Отже, під професійно важливими якостями традиційно розуміють якості суб'єкта, що стосуються процесу діяльності та забезпечують ефективність її виконання за параметрами продуктивності, тобто якості праці й надійності. Професійно важливими можуть виступати властивості нервової системи, психічних процесів, особистісні риси, спрямованість, знання і переконання [7].

Відомі дослідники Н. Амінов і М. Молоканов виявили, що для успішної фахової діяльності практичного психолога важливими є загальний рівень інтелекту і стресостійкість, а також підтримуючий стиль спілкування. На думку вчених, психолог повинен уміти втримувати контакт і бути стійким до стресових впливів під час спілкування, контролювати власну поведінку, проявляти емпатію, бути упевненим у собі, розслабленим, енергійним і самодостатнім. Тобто психолог-практик — це особистість, яка може успішно адаптуватися до соціального середовища [1].

Невід'ємною якістю практичного психолога є особливий деонтологічний менталітет, основу якого складають особистісні смислові структури, що визначають етичні мотиви та способи діяльності безвідносно до інституційних стандартів [8].

На думку Н. Чепелевої, професійна підготовка психолога має складатися зі світоглядного, фахового та особистісного рівнів, спрямованих як на опанування відповідної системи знань, технології практичної діяльності, так і на розвиток професійної свідомості та самосвідомості, мовної культури та необхідних особистісних якостей [5].

Дослідник П. Шавір інтерпретує феномен професійної самосвідомості як усвідомлення індивідом себе в ролі суб'єкта власної фахової діяльності [6]. У дослідженнях професійної самосвідомості особистості В. Брагіна акцентує на пізнанні й самооцінці системи власних спеціальних здібностей та виробленні певного ставлення до них [2].

На етапі підготовки у вищому навчальному закладі Н. Селезньова та Н. Іванова під професійною самосвідомістю практичного психолога розуміють усвідомлення ним себе в контексті майбутньої професії і діяльності, у системі власної особистості. Високий рівень розвитку професійної самосвідомості, адекватна

та стійка «Я-концепція» зумовлюють конструктивну професійну поведінку, що дозволяє психологові долати професійні та особистісні труднощі. Продуктом розвитку професійної самосвідомості виступає «Я-концепція» — особистісний ресурс, який відіграє ключову роль у формуванні результатів фахової поведінки, успішному аналізі проблемних ситуацій, плануванні, контролі, перетворенні діяльності та себе як її суб'єкта.

Усвідомлення майбутніми спеціалістами рівня розвитку власних фахових інтересів, здібностей, спрямованості та невідповідності цього рівня необхідному й зумовлює формування в них потреби в самоосвіті й самовихованні, розвитку професійної самосвідомості [3].

Отже, у професійній самосвідомості міститься розуміння саме тих рис і властивостей, які необхідні для успішного виконання фахової діяльності, тобто професійно важливих якостей. Фахова діяльність, як і розвиток майбутнього спеціаліста, визначаються станом його професійної самосвідомості, яка характеризується усвідомленням майбутнім психологом себе в просторі спеціальності та діяльності, у системі власної особистості.

Список використаних джерел

1.Аминов Н. А. О компонентах специальных способностей будущих школьных психологов / Н. А. Аминов, М. В. Молоканов // Психологический журнал. — 1992. — № 5. — С. 104 — 109. 2.Брагина В. Д. Представления о профессии и самооценка профессионально-важных качеств учащейся молодежи / В. Д. Брагина // Вопросы психологии. — 1996. — № 2. — С. 146 — 156. 3.Селезнева Н. Т. Изучение процесса личностно-профессионального становления будущих психологов / Н. Т. Селезнева, Н. Г. Иванова // Психология обучения (Журнал). — 2007. — № 12. — С. 80–88. 4.Фонарёв А. Р. Психологические особенности личностного становления профессионала / А. Р. Фонарёв. — М. : МОДЕК, 2005. — 560 с. 5.Чепелева Н. В. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога / Н. В. Чепелева, Н. І. Пов'якель // Психологія : збірник наукових праць. — Вип. 3. — К. : НПУ ім. Драгоманова, 1998. — С. 35 — 41. 6.Шавир П. А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности / Пётр Абрамович Шавир. — М. : Педагогика, 1981. — 96 с. 7.Шадриков В. Д. Деятельность и способности / В. Д. Шадриков. — М. : Логос, 1994. — 315 с. 8.Шнейдер Л. Б. Пособие по психологическому консультированию: учебное пособие / Лидия Бернгардовна Шнейдер. — М. : Ось-89, 2003. — 272 с.

Л. В. Пляка, А. Б. Ольховська, Н. Б. Гавриш

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАЦІОНАЛЬНОГО ФАРМАЦЕВТИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Психологічна служба у вищому навчальному закладі вносить вагомий внесок у розвиток і формування особистості майбутнього фахівця, збереження і зміцнення його психічного, фізичного здоров'я та соціального благополуччя. На це орієнтує Закон України «Про освіту», Державна національна програма «Освіта («Україна XXI століття»)), Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Плану заходів Міністерства освіти і науки України щодо розвитку психологічної служби системи освіти країни на період до 2020 року».

Стан здоров'я здобувачів вищої освіти Національного фармацевтичного здоров'я негативно відображується на ставленні до навчально-пізнавальної діяльності, бажанні здобувати професійні знання. Тому одним із головних завдань психологічної служби є забезпечення здорового способу життя здобувачів вищої освіти через формування відповідних психологічних знань, умінь та навичок.

Здоровий спосіб життя — це спосіб життєдіяльності, спрямований на збереження та покращення здоров'я людей [4], що зміцнює адаптивні можливості організму людини, сприяє повноцінному виконанню нею соціальних функцій і досягнення активного довголіття [3, с. 28]. Покращення здоров'я пов'язане, перш за все, зі свідомою, розумною роботою самої людини з укріплення, відновлення і розвитку

життєвих ресурсів організму [2].

Зниження рівня здоров'я здобувачів вищої освіти обумовлено кризисними явищами в суспільстві, соціальною нестабільністю, зниженням матеріального добробуту, медичною допомогою, способом життя.

Зазначимо, що психологічне здоров'я здобувачів вищої освіти залежить від педагогічних та психологічних чинників. До *педагогічних чинників* можна віднести: умови навчання; умови проживання; організацію навчальної діяльності; відсутність індивідуального підходу з боку викладачів; навчальне навантаження. До *психологічних чинників* належать: нездатність особистості контролювати власні емоційні стани; низький рівень стійкості до стресових ситуацій; схильність до конфліктів; невпевненість особистості у собі; занижена самооцінка; недостатня комунікабельність; недовірливість тощо [1].

Проблема формування здорового способу життя є багатоаспектною і передбачає чітке усвідомлення здобувачами вищої освіти того, що шлях до зміцнення психічного, фізичного здоров'я та соціального благополуччя проходить через дотримання *правил здорового способу життя*, що передбачають: 1) сформованість життєвих цінностей; 2) рухову активність; 3) раціональне харчування; 4) відсутність шкідливих звичок; 5) дотримання правил особистісної гігієни; 6) раціональний режим праці і відпочинку; 7) позитивне мислення тощо.

Правила здорового способу життя обумовлюються індивідуальними особливостями кожного здобувача вищої освіти, їхніми потребами та мотивацією, можливостями та нахилами. Вони передбачають сформованість у майбутніх фахівців психологічної компетентності (знання, уміння та навички), активність та цілеспрямованість в процесі способу організації життєдіяльності.

Велика увага сьогодні у Національному фармацевтичному університеті приділяється психологічній просвіті здобувачів вищої освіти з питань здорового способу життя через індивідуальні консультації практичного психолога, публікації у газетах та журналах (газета «Молодість фармації», журнал «Сучасна фармація»), організацію науково-популярних лекцій, семінарів та тренінгів на теми: «Здоровий спосіб життя», «Емоції та здоров'я», «Як подолати стрес та депресію», «Психологічні аспекти здоров'я», «Ароматерапія психічних станів», «Твої звички визначають твою долю» тощо.

У напрямку покращення інформованості про здоровий спосіб життя серед здобувачів вищої освіти психологічна служба університету активно співпрацює з Науковою бібліотекою НФаУ, в стінах якої організовано низку заходів. Серед них: інтерактивна лекція «ВІЛ. Міфи і реальність», книжкові та віртуальні виставки літератури «Здоров'я молоді – здоров'я нації», «Молоде покоління – проти паління» та ін. Основною метою яких є формування відповідального ставлення до свого здоров'я і життя.

Висновки. Дотримання здобувачами вищої освіти правил здорового способу життя надає їм змогу зміцнити та підтримати своє здоров'я, легше переносити психічні та фізичні навантаження в період адаптації до нових умов навчання, зберігати активність та високу працездатність в процесі навчально-пізнавальної діяльності у вищому навчальному закладі.

Список використаних джерел

- 1.Пляка Л. В. Психологічне здоров'я як психологічна проблема / Л.В. Пляка // збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К. : ГНОЗІС, 2011. – Том XIII. – Ч. 2. – С. 315 – 322.
- 2.Романова Н. Ф. Формування здорового способу життя як сучасна стратегія протидії соціально небезпечним хворобам серед дітей та молоді : монографія / Н. Ф. Романова // Протидія соціально небезпечним хворобам : вивчення українського досвіду / за ред. Т. В. Семигіної. – К. : Пульсари, 2010. – С. 39–48.
- 3.Степанов А. Д. Критерии здорового образа жизни и предпосылки его формирования / А. Д. Степанов, Д. А. Изуткин // Сов. здравоохранение. – 1981. – №5. С. 24–32.
- 4.Формування здорового способу життя молоді : стратегія розвитку українського суспільства / О. О. Яременко, О. В. Вакуленко, Ю. М. Галустян та ін. – К. : Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, Укр. ін-т соц. дослідж., 2004. – 164 с.

ВПЛИВ ПОРЯДКУ НАРОДЖУВАНOSTІ ДИТИНИ НА ФОРМУВАННЯ ЇЇ ОСОБИСТОСТІ

Велику увагу А. Адлер приділив проблемі впливу порядку народження дитини на її життєвий стиль. Звичайно, це не означає, що порядок народжуваності завжди означає формування тих чи інших особистих властивостей дитини, але в цілому певні психологічні особливості, приписані Адлером дітям залежно від порядку їх народження, знайшли своє підтвердження [1,2].

Метою роботи було проаналізувати наукові літературні дані, які стосуються питання про формування особистих властивостей дитини за умов впливу на цей процес порядку народжуваності та зробити висновки.

Старші діти зазвичай дуже організовані і домінують над молодшими братами і сестрами, і не дивно - адже саме вони є головними помічниками для батьків після народження другої дитини і всіх наступних. Вони більш сумлінні та відповідальні. Але не терплять вказівок і порад від інших людей, тому що вважають, що чудово про все інформовані самі. Батьки зазвичай пов'язують з першою дитиною великі надії і багато чого чекають від нього. Якщо ви подивитеся в сімейний альбом, то знайдете в 2-3 рази більше дитячих фотографій старшої дитини, ніж всіх інших дітей. Часто батьки виховують її суворіше інших дітей і просто підштовхують до успіху. Саме тому перша дитина зазвичай швидко дорослішає [4].

Згідно Адлеру, положення первістка можна вважати завидним, поки він - єдина дитина в сім'ї [1]. Батьки зазвичай сильно переживають з приводу появи першої дитини і тому цілком віддають себе їй, прагнучи, щоб все було «як належить». Первісток отримує безмежну любов і турботу від батьків. Адлер часто описував становище первістка при народженні другої дитини, як положення «монарха, позбавленого трону», і відзначав, що цей досвід може бути дуже травматичним. Коли старша дитина спостерігає, як його молодший брат або сестра перемагає в змаганні за батьківську увагу і ніжність, він, природно, буде схильний відвойовувати своє верховенство в сім'ї. В результаті подібної сімейної боротьби первісток «привчає себе до ізоляції» і освоює стратегію виживання поодинокі [3].

Позиція єдиної дитини унікальна, тому що у неї немає інших братів або сестер, з якими їй доводилося б конкурувати. Ця обставина, поряд з особливою чутливістю до материнської турботи, часто призводить єдину дитину до сильного суперництва з батьком. Вона занадто довго і багато знаходиться під контролем матері і чекає такого ж захисту і турботи від інших. Головною особливістю цього стилю життя стає залежність і егоцентризм [2]. Така дитина протягом усього дитинства продовжує бути осередком життя родини. Однак пізніше вона ніби раптово пробуджується і відкриває для себе, що більше не знаходиться в центрі уваги. В результаті у неї часто бувають труднощі у взаєминах з однолітками [1].

Середня дитина, як правило, все життя бореться за те, щоб відтягнути на себе увагу, яка дістається старшій дитині, і «переплюнути» її у навчанні і кар'єрі, іноді доходячи до чистого перфекціонізму. Крім того, середні діти часто відчують, що батьки їх люблять менше, ніж старших або молодших дітей. Їх навіть іноді так і називають - «загубилися в середині». Саме з цієї причини вони найчастіше намагаються придушити свої почуття і не показувати їх оточуючим. Проте вони більш чутливі та інтуїтивні, особливо до переживань інших людей. В результаті друга дитина виростає конкуруючою і честолюбивою. Її стиль життя визначає постійне прагнення довести, що вона краща за свого старшого брата або сестру. Отже, для середньої дитини характерна орієнтація на досягнення [3].

Наймолодша дитина зазвичай дуже довго залишається «маленькою» - у неї найдовше дитинство, яке часто продовжується навіть після дорослішання. Молодші діти більш схильні до проявів суперництва між братами і сестрами, ніж

середні та старші діти. Як правило, доброзичливі, легкі в спілкуванні і креативні. Дослідження показують, що вони більш спостережливі і мають більше різних інтересів і захоплень, ніж старші брати і сестри. Такі діти схильні до ризику, люблять подорожі і в цілому ліберально ставляться до життя. Вони швидко і легко погоджуються на нові експерименти і теорії та люблять кидати виклик усталеному порядку [4]. Таким чином, проаналізувавши літературні джерела, присвячені питанню формування особистості дитини в залежності від порядку її народжуваності, можна зробити висновок, що кожен з вищенаведених прикладів являє собою стереотипний опис «типової» старшої, єдиної, середньої і наймолодшої дитини. Встановлено, що не у кожної дитини стиль життя повністю збігається із загальними описами, даними Адлером. Позиція кожної дитини в сім'ї передбачає наявність певних проблем.

Список використаних джерел

1. Адлер А. *Практика и теория индивидуальной психологии.* / Пер. с нем. - М.: Фонд «За экономическую грамотность», 1995. - 96 с. 2. Веракса Н.Е., Веракса А.Н. *Детская психология: учебник для академического бакалавриата.* - М.: Издательство Юрайт, 2016. - 446 с. 3. Столяренко О.Б. *Психология личности.* Навч. посіб. - К.: Центр учбової літератури, 2012. - 280 с. 4. Фрейдджер Р., Фейдимен Дж. *Теории личности и личностный рост.* - М.: Олма Пресс, 2004. - 657 с.

Л. В. П'янківська

ЖИТТЄСТІКІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІКАРЯ

Підвищені вимоги до лікаря, як до професіонала, змушують його максимально знаходити і ефективно використовувати власні адаптаційні можливості та необхідні ресурси для кращого пристосування у житті і належній конкурентноспроможності на ринку праці, тобто мати високу життєстійкість. Саме належний рівень життєстійкості допомагає впевнено і стійко долати складні життєві обставини, запобігати проявам «емоційного вигорання», професійної деформації, розвивати власні особистісні компетенції (саморегуляція психічного стану, самоосвіта, саморозвиток тощо).

В сучасній психологічній науці проблема життєстійкості є недостатньо вивченою та поєднує в собі дослідження різних наукових напрямів: екзистенціальної психології, психології стресу, діяльності в особливих умовах, саморегуляції психічних станів тощо [2]. Феномен життєстійкості розглядається багатьма науковцями: А. Маклаковим (особистісний адаптаційний потенціал), Д. Леонтьєвим (особистісний потенціал), С. Мадді (теорія життєстійкості), К. Петерсон, М. Селігман, М. Чиксентіміхайі (концепція соціально-психологічного благополуччя), Л. Александровою (концепція життєстійкості в психології), Д. Сотніченко (життєстійкість як психологічний феномен), Є. Коржовою (особистісно-ситуативна взаємодія) та ін. [1, 5].

Можна вважати, що життєстійкість є певним способом виживання, самозбереження та мобілізації особистості в складних життєвих ситуаціях та основною складовою психічного здоров'я лікаря.

Цей термін «hardiness» як «витривалість», вперше вводить американський психолог С. Мадді, а Д. Леонтьєв – пропонує використовувати дану властивість особистості як «життєстійкість». Такі поняття як емоційна стійкість, стресостійкість, психологічна надійність не тотожні феномену життєстійкості, а є її складовими.

Життєстійкість – особливий цілісний двохкомпонентний конструкт (діяльнісний та психологічний), що розвивається протягом життя людини та дозволяє перетворити певну складну життєву ситуацію, що змінилася, на потенціальну можливість для саморозвитку. Діяльнісний компонент включає в себе дії, що спрямовані на досягнення бажаних цілей, уміння контролювати власні поведінкові реакції в складних життєвих ситуаціях, турбуватися про власне здоров'я, а психологічний – передбачає покращення взаємодії з соціальним середовищем, світом тощо.

Життєстійкість, за С. Мадді, складається із трьох основних установок: включеність, контроль, «прийняття ризику». Включеність вказує на зацікавленість діяльністю, контроль характеризується постійним самостереженням за власною поведінкою та узгодженням його з певними нормами, вимогами соціального середовища. «Прийняття ризику» визначається переконаністю людини в тому, що все те, що з нею відбувається, сприяє її саморозвитку за рахунок набуття досвіду та готовності діяти у відсутності надійних гарантій успіху [4].

У дослідженні рівня сформованості системи життєстійкості та її компонентів взяли участь 47 лікарів-інтернів таких спеціалізацій: 1) внутрішні хвороби; 2) інфекційні хвороби. Вік респондентів – від 23 до 29 років (середнє значення – 23,9 років). Стаж роботи становить від 0 до 2,5 років. Вивчення здійснювалось за допомогою методики життєстійкості С. Мадді, адаптованої Д. Леонтьєвим [3].

Встановлено, що у 66% опитаних лікарів-інтернів виражений високий рівень системи життєстійкості, а у 34% – середній. Це свідчить про те, що для респондентів специфіка діяльності лікаря є їх власним особистісним вибором та в цілому їх задовольняє, а також сприяє саморозвитку і пізнанню нового, спрямовує на активний пошук способів долати труднощі. Майбутні лікарі здатні використовувати гнучкість у взаємовідносинах та вирішенні життєвих ситуацій, а також застосовувати ефективну саморегуляцію [3].

Подальший аналіз засвідчує, що показник контролю у 70,2% досліджуваних знаходиться в межах норми, а у 29,8% – високий. Саме це вказує на можливість утримання лікарями-інтернами контролю над життєвою чи професійною ситуацією та сприяє забезпеченню стабільності у прогнозуванні імовірності досягнення позитивного її вирішення.

«Включеність» (у 53,2% опитаних домінуючий, у 46,8% – в межах норми) у респондентів проявляється у здатності: отримувати задоволення від виконання власної діяльності, знаходити шляхи подолання та вирішення складних життєвих ситуацій, розробляти власні копінг-стратегії, планувати майбутнє враховуючи збіг життєвих обставин тощо.

Показник рівня життєстійкості – «прийняття ризику» (у 51% опитаних високий, у 49% – в межах норми) сприяє: саморозвитку лікаря-інтерна за рахунок наявних знань; готовності діяти у ситуації невизначеності; набуттю певного життєвого досвіду тощо.

Отже, високий рівень життєстійкості лікаря-інтерна допомагає йому краще витримувати значні навантаження в професійній діяльності і ефективно долати стресові ситуації, а також виступає основним механізмом, що підтримує його внутрішню рівновагу, сприяє саморозвитку і самореалізації.

Саме життєстійкість є необхідною умовою будь-якого осмисленого зрілого розуміння особистістю лікаря власних життєвих ситуацій та стимулює його усвідомлювати і переосмислювати погляди на особисте життя.

Список використаних джерел

1. Александрова Л. А. О составляющих жизнестойкости личности как основе ее психологической безопасности в современном мире // Известия ЮФУ. Технические науки. 2005. №7. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/o-sostavlyayuschih-zhiznestaykosti-lichnosti-kak-osnove-ee-psihologicheskoy-bezopasnosti-v-sovremennom-mire> .
2. Кабанченко Е.А. К проблеме исследования жизнестойкости // Научное сообщество студентов XXI столетия. Гуманитарные науки: сб. ст. по мат. III междунар. студ. науч.-практ. конф. № 5(53). URL: [https://sibac.info/archive/guman/5\(53\).pdf](https://sibac.info/archive/guman/5(53).pdf).
3. Леонтьев Д.А., Рассказова Е.И. Тест жизнестойкости. – М.: Смысл, 2006. – 63 с.
4. П'янківська Л.В. Життєстійкість – основа психічного здоров'я курсанта // Іншомовна підготовка працівників ОВС та фахівців із права : тези доп. IV Всеукраїнської наук.-теорет. конф. (Київ, 14 квіт. 2016 р.) / [ред. кол. : В.В. Черней, С.С. Чернявський, І.Г. Галдецька та ін.] – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2017. – 103 с.
5. Соболева Е.В., Шумакова О.А. Феномен жизнестойкости в зарубежных и отечественных исследованиях // Современные научные исследования и инновации. 2014. № 5. Ч. 2: <http://web.snauka.ru/issues/2014/05/34519>.

ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ» ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Серед основних завдань сучасної вищої школи є підготовка справжніх професіоналів, які будуть конкурентноспроможними фахівцями, здатними застосовувати отримані знання, вміння та навички не лише теоретично, а й практично. Також важливим є питання побудови такого процесу навчання, який міг би формувати мотиваційну сферу студентів, оскільки серед основних умов підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців є врахування мотиваційних факторів навчально-виховної діяльності студентів.

Основу будь-якої діяльності складають потреби, мотиви, цілі та інтереси людини, тобто великий комплекс факторів, який називається «мотивацією». Без сумніву, що ефективність виконання майбутньої професійної діяльності особистості забезпечується позитивною мотивацією до неї.

На сьогоднішній день в психології не існує єдиної загальноприйнятої точки зору на поняття мотивації. Одні вчені розглядають мотивацію в комплексі факторів, які обумовлюють поведінку людини (В.Асєєв, С.Занюк). Сюди відносять потреби, цілі, інтереси, мотиви, наміри, прагнення тощо. Інші дослідники трактують мотивацію як певний процес, який посилює та підтримує поведінкову активність на певному рівні (В. Вілюнас, І. Імедадзе, М. Магомед-Ємінов). Треті, розуміють під мотивацією систему мотивів або стимулів, які спонукають людину до конкретних форм діяльності.

Розглядаючи поняття мотивації вважаємо необхідним розглянути поняття «мотив».

Аналізуючи психолого-педагогічну літературу можна сказати про те, що мотиви досліджуються невід'ємно від діяльності людини (О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн, В. Д. Шадриков, К.А. Абульханова-Славська); з проблемами особистості (В.Г. Асєєв, Л.І. Ботів, Л.І. Анциферова); та з установкою (Д.І. Узнадзе і його школа).

Наприклад, Є.П. Ільїн трактує мотив як складне психологічне утворення, що спонукає до свідомих дій та вчинків, а також є основою для цих дій [3]. С.У. Гончаренко визначає мотив як спонукальну причину дій, вчинків людини, спрямованих на задоволення потреб, те що штовхає на дії [2]. За слоами О.М. Леонтьєва, мотив – це опредмечена потреба, тобто прагнення, бажання володіти чимось конкретним [4].

Отже, мотиви представляють собою не тільки складні психічні утворення, а й виступають рушійною силою дій і вчинків та є суб'єктивно зумовленою характеристикою конкретної особистості. Тому, викладач в процесі організаційно-мотиваційного етапу заняття повинен приділяти значну увагу на вплив можливих мотиваторів, а саме: пізнавальний інтерес, моральні переконання, духовні пріоритети, власний авторитет чи приклад тощо.

Тобто, поняття «мотивація» є більш широким терміном, ніж поняття «мотив».

У нашому дослідженні під мотивацією ми розуміємо сукупність зовнішніх та внутрішніх рушійних сил, які спонукають людину до здійснення діяльності, визначають її поведінку, форми діяльності, надають спрямованості, яка орієнтується на досягнення поставлених цілей та мети.

Вперше термін «мотивація» запропонував А. Шопенгауер в статті «Чотири принципи достатньої причини» (1900- 1910). Згодом цей термін почали використовувати з психологічної точки зору для пояснення причин поведінки людини чи тварини. Всі визначення мотивації можна віднести до двох напрямків. Перший розглядає мотивацію із структурних позицій, як сукупність факторів чи мотивів, які детермінують поведінку особистості. Другий напрям розглядає мотивацію не як статичну, а як динамічне утворення, як процес, як механізм, що стимулює й

підтримує поведінкову активність на певному рівні [2].

Перспективу нашого подальшого дослідження ми вбачаємо у теоретичному та експериментальному обґрунтуванні прийомів та методів формування професійної мотивації у студентів медичного коледжу.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. У. *Український педагогічний словник* / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 373 с. 2. Додонов Б.Й. *Логико-символическая модель мотивационной структуры деятельности*. / Б.Й. Додонов // *Новые исследования в психологи*, 1974. – №1. – С. 75-89. 3. Ильин Е.П. *Мотивация и мотивы* / Е.П. Ильин. – СПб., 2000. – 512 с. 4. Леонтьев А.Н. *Потребности, мотивы, эмоции* / А.Н. Леонтьев. – М., 1971. – 216 с.

В. С. Шаповалова, А. О. Ломаченко

ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ СТУДЕНТІВ ЯК ГАРАНТ УСПІШНОГО ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Однією з основних задач підготовки майбутніх фахівців є формування професійної спрямованості студентів, яка є гарантом їх ефективної та якісної навчальної діяльності, формування професійно-важливих якостей особистості та розвитку професійних компетенцій. Адже справжній фахівець – це професіонал, який здатний на високому рівні реалізувати поставлені перед ним професійні завдання та відповідати за результати їх вирішення.

Аналіз наукової літератури показую, що проблема формування професійної спрямованості студентів має відображення в працях багатьох вчених. Значний вклад у розвиток зазначеної проблеми вніс В.О. Сластьонін. Педагог визначив суть поняття професійної спрямованості та її роль в структурі загальної спрямованості особистості фахівця.

Спрямованість включає в себе два аспекти, які пов'язані між собою. По-перше, предметний зміст, оскільки спрямованість – це завжди спрямованість на щось, на якийсь більш-менш певний предмет. По-друге, напругу, яка при цьому виникає. Спрямованість особистості регулює діяльність людини та її активність.

За роки розробки даної проблеми склалося багато поглядів на її сутність. Аналізуючи психологічну та психолого-педагогічну літературу ми побачили, що спрямованість особистості – це і «смыслоутворяющий мотив» (О. М. Леонтьев), і «система доминирующих мотивов» (Л.И. Божович, Р.С. Немов), і «доминирующее ставление (відношення)» В.М. Мясищев), і «вектор поведения» (Е.П. Ильин), і «основная житейская направленность» (Б.Г. Аняев), і «система потреб» (Д.Б. Додонов) тощо [1].

В процесі навчання відбувається становлення особистості не тільки у професійному сенсі, а й у особистісному. Під час навчання у вищій школі ці процеси повинні збігатися. Це дозволить студенту після закінчення ВНЗ бути впевненим у своєму професійному самовизначенні. Професійна спрямованість суттєво впливає на процес професійного становлення.

При цьому, важливою умовою виступає проходження чотирьох стадій професійного становлення: 1) зародження та формування професійних намірів під впливом загального розвитку особистості та орієнтування в різних сферах трудової діяльності; 2) професійне навчання та виховання, тобто цілеспрямована підготовка за обраною професійною діяльністю та оволодіння всіма тонкощами професійної майстерності; 3) активне входження в професійне середовище, що відбиває перехід студента до нового типу діяльності – до професійної праці в різних його формах в умовах реального виробництва, виконання службових обов'язків тощо; 4) повна або часткова реалізація професійних намірів та можливостей особистості у самостійній праці.

Найголовнішим періодом для формування професійної спрямованості людини є період ранньої зрілості, чи юності, тобто саме студентський вік.

Формування професійної спрямованості студентів ми вбачаємо у поглибленні професійних знань, становленні професійно-важливих якостей, актуальних професійних умінь та навичок, всебічному розвитку особистості. Все це буде сприяти підвищенню якості підготовки майбутніх фахівців.

Список використаних джерел

1. Маклаков, А.Г. *Общая психология* / А.Г. Маклаков. – СПб: Издательство «Питер», 2002. – 592 с.

О. В. Ткачук

ПОНЯТТЯ ІЛЮЗІЇ ЗНАННЯ В КОНТЕКСТІ МЕТАКОГНІТИВНОГО МОНІТОРИНГУ

На сьогодні помічено, що в процесі навчальної діяльності, зокрема, в процесі засвоєння інформації у студента виникають труднощі, пов'язані з слабким розвитком метакогнітивних навичок. Це проявляється у вигляді неправильного пояснення студентом ефективності засвоєння знання, що називається ілюзією знання.

Очевидно, що виникнення ілюзії знання є суттєвою проблемою під час навчального процесу. Логічно припустити, що будь-яка неадекватна оцінка отриманої інформації призводить до погіршення її засвоєння.

У зв'язку з негативним впливом виникнення ілюзії знання на продуктивність запам'ятовування інформації виникає необхідність різностороннього вивчення цього явища з метою максимального зниження його впливу на процес роботи з інформацією.

Поняття ілюзії знання вивчається А. Коріат як відчуття знання [4], Д. Еакін розглядає його в контексті проактивної інтерференції [2]. Д. Меткалф ототожнює це поняття з явищем когнітивного оптимізму, яке він розглядає як надмірну впевненість у правильності сприйняття інформації. О. Нелсоном та Л. Наренсом розглянуто методологічні засади вивчення ілюзії знання [6]. Вчені включають ілюзію знання до компонентної моделі мета пізнання, наголошуючи на важливості точності метакогнітивного моніторингу.

На сьогодні поняття ілюзії знання вивчається досить широко. Зокрема, зарубіжними вченими вивчаються різноманітні особливості, властивості цього явища. Так, виявлено зв'язок ілюзії знання з окремими особистісними характеристиками, виокремлено особливості утворення ілюзії знання залежно від виду інформації, досліджено ілюзію знання в контексті інтерференції та метапам'яттєвих суджень. Так, А. Гленберг та А. Вілкінсон вивчають зв'язок суб'єктивної самооцінки та точності метакогнітивного моніторингу [3]. Є. Савін та А. Фомін досліджують ілюзію знання в контексті суб'єктивної впевненості під час навчальної діяльності [1].

На думку Д. К. Еакін, ілюзія знання – це надмірна впевненість людини в тому, що отримана та збережена у пам'яті інформація є правильно сприйнятою, в той час як вона є об'єктивно викривленою [2]. В літературі зустрічається також поняття когнітивного оптимізму (Дж. Меткалф), яке можемо ототожнити з ілюзією знання [5]. Це явище виникає в тому випадку, коли індивід вважає, що може виконати задачу, а насправді неспроможні це зробити. Однак, такий підхід до визначення ілюзії знання не дає нам повного розуміння цього явища, оскільки вчені акцентують свою увагу лише на випадки надмірної впевненості в знанні. Натомість, ілюзія знання є значно ширшим поняттям, та може проявлятися в таких ефектах:

- Ефект надмірної впевненості (overconfidence);
- Ефект надмірної невпевненості (underconfidence);
- Ефект складності-легкості.

Отже, ефект надмірної впевненості являє собою феномен регулярної переоцінки своїх знань. Він виникає найбільш часто і говорить про те, що індивід самовпе-

внений в своїх судженнях більше, ніж він є точним насправді. Ефект надмірної не-впевненості повністю протилежний ефекту надмірної впевненості, так як визначає, що суб'єкт недооцінює свій потенціал. Дослідження показують, що обидва ефекти безпосередньо пов'язані з індивідуально-психологічними властивості особистості, а останній - тісно пов'язаний з показниками особистісної тривожності. Ефект складності-легкості має відношення до характеристик матеріалу навчання або до складності самого завдання. Він проявляється як тенденція до переоцінки ймовірності успіху при вирішенні важкого завдання і недооцінки ймовірності успіху при вирішенні легкого завдання.

Отже, нами проаналізовано поняття ілюзії знання як явища, яке полягає у невідповідності між об'єктивною продуктивністю відтворення інформації, та судженнями індивіда про кількість засвоєної інформації.

Список використаних джерел

1. Савин Е. Ю. *Метакогнитивный мониторинг в решении учебных задач: соотношение обобщенных и предметно-специфических навыков* / Е. Ю. Савин, А. Е. Фомин // Шестая международная конференция по когнитивной науке: Тезисы докладов. – Калининград, 2014. – С. 533-534.
2. Eakin D. K. *Illusions of knowing: Metamemory and memory under conditions of retroactive interference* / D. K. Eakin // *Journal of Memory and Language*, 2005. – Vol. 52, No. 4. – pp. 526-534.
3. Glenberg A. M. *The illusion of knowing: Failure in the selfassessment of comprehension* / A. M. Glenberg, A. C. Wilkinson, W. Epstein // *Memory and Cognition*, 1982. – Vol. 10, No. 6. – pp. 597-602.
4. Koriat A. *Dissociating knowing and the feeling of knowing: Further evidence for the accessibility model* / A. Koriat // *Journal of Experimental Psychology: General*, 1995. – Vol. 124, No. 3. – pp. 311-333.
5. Metcalfe J. *Novelty monitoring, metacognition, and control in a composite holographic associative recall model: Implications for Korsakoff amnesia* / J. Metcalfe // *Psychological Review*, 1993. – Vol. 100, No. 1. – pp. 3-22.
6. Nelson T. O. *A revised methodology for research on metamemory: Prejudgment recall and monitoring (PRAM)* / T. O. Nelson, L. Narens, J. Dunlosky // *Psychological Methods*, 2004. – Vol. 9, No. 1. – pp. 53-69.

Т. О. Комар, Л. В. Одар

ФЕНОМЕН ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРЯННЯ ОСОБИСТОСТІ: АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ

Людина більшу частину життя займається трудовою, зокрема професійною діяльністю. Особливості й умови цієї діяльності є важливим фактором розвитку її особистості. Встановлено, щодо емоційного вигорання більш схильні спеціалісти, які змушені в силу своєї професійної діяльності багато та інтенсивно контактувати з іншими людьми (психологи, педагоги, соціальні працівники, юристи, медики та інші), оскільки вони під час роботи зазнають сильних нервово-психічних навантажень, що проявляються в емоційній втомі.

Проблемою вигорання дослідники займаються впродовж останніх тридцяти років. Аналіз літератури свідчить, що проблема емоційного вигорання знайшла своє відображення у роботах зарубіжних і вітчизняних вчених, присвячених змісту та структурі синдрому емоційного вигорання (Л.М. Карамушка, Т. Ронгинська, С.Д. Максименко, О. Фурсенко, В.Є. Орел, Т. Марек та ін.) [4], а також методам його діагностики (В.В. Бойко, Н.Є. Водоп'янова, С. Джексон, К. Маслач, О.С. Старчекова та ін.) [3].

Метою статті є здійснення теоретичного дослідження історичних аспектів виникнення феномену емоційного вигорання, основних підходів до вивчення даного явища закордонними та вітчизняними науковцями за допомогою системного аналізу зарубіжної та вітчизняної літератури.

За словником Вебстера, поняття «вигорання» вперше з'явилося у 30-х роках ХХ століття у сленгу спортсменів та позначало явище, за яким атлети після тривалих виступів і тренувань виснажувались та були нездатні надалі брати участь у змаганнях [4].

У 70-х роках ХХ століття американські дослідники та науковці починають вивчати природу та сутність поняття «вигорання особистості». Об'єктом досліджень на той момент стають фахівці «допомагаючих» професій - лікарі, психологи та психіатри, а феномен вигорання вивчається у психіатричному та соціально-психологічному напрямках. У зарубіжній літературі цей синдром відомий як «burnout», який був введений американським психіатром Дж. Фрейденбергером в 1974 р. Американський психіатр вивчав характеристики психологічного стану здорових людей, які перебувають у постійному спілкуванні із клієнтами або пацієнтами в емоційно напруженій атмосфері при наданні професійної допомоги [3]. Предметом дослідження у психіатричному напрямку були симптоми вигорання та сутність психічного здоров'я особистості.

У 1978 році набуває свого розвитку соціально-психологічний напрямок вивчення феномену вигорання. Соціальний психолог Х. Маслач та її колеги досліджують взаємодію людей у ситуаційному контексті роботи та виділяють такі ситуативні чинники вигорання як значна кількість клієнтів, наявність негативного зворотного зв'язку від клієнта та відсутність особистісних ресурсів для подолання стресу.

На початку 80-х років розпочинається етап дослідження та вивчення явища вигорання з позиції його оцінювання, складаються опитувальники та розробляється методологія дослідження вигорання в межах індустріально-організаційної психології. Так у 1982 році Х. Маслач опубліковує методику МВІ (Maslach Burnout Inventory) для вимірювання вигорання. Саме шкала вимірів даної тестової методики стає найпопулярнішим інструментом вимірювання ступеня вигорання у емпіричних дослідженнях [5]. Відтоді емоційне вигорання розуміють як форму виробничого стресу, що пов'язаний з такими чинниками, як задоволеність працею, організаційною культурою та плинністю кадрів.

За радянських часів емоційне вигорання як самостійне поняття тривалий час не вивчалася, а лише окреслювалося у контексті більш широкої проблематики та мало відображення у положеннях психологічної науки про особистість та міжособистісні відносини, про емоційну стійкість та психічну регуляцію емоцій, про психологічну готовність до діяльності, а також досліджувалося у психології стресових станів.

Наприклад, у радянській педагогічній психології проблемою вигорання займався М.О. Амінов [1]. Вивчаючи індивідуальні відмінності вчителів, він виявив взаємозв'язок між схильністю до розвитку вигорання та типологічними властивостями нервової системи (слабкістю, лабільністю та активованістю нервових процесів).

Лише у 80-90-х роках ХХ століття почалося активне вивчення та дослідження емоційного вигорання, з'явилися спеціальні публікації з даної проблеми. Аналіз вітчизняних наукових джерел показав, що українські науковці також досліджували емоційне вигорання працівників залежно від сфер їх діяльності: серед медичних працівників, працівників пенітенціарної системи, особового складу спецпідрозділів, офіцерів внутрішніх військ МВС України, працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України, викладачів-психологів, вчителів, психологів-консультантів та ін [4].

На думку Г.А. Робертса, вигорання не є науковим конструктом, а виступає як загальна назва наслідків тривалого робочого стресу та конкретних видів професійної кризи.

Деякі дослідники взагалі заперечували проти самостійного терміну «вигорання» через його невизначеність і часткове співпадіння з такими спорідненими поняттями, як посттравматичний стресовий розлад, депресія чи дистимія (К. Кінг), або розглядали його як «дивну психіатричну химеру» (А. Морроу) [2].

А. Пінес та Е. Аронсон, представники однофакторної моделі емоційного вигорання, розглядали його як стан фізичного, емоційного та когнітивного виснаження, що відбувається в результаті тривалого перебування в емоційно-складних си-

туаціях[6].

В. Шауфеллі розглядав емоційне вигорання як двомірну конструкцію (двофакторна модель емоційного вигорання), що складається з емоційного виснаження та деперсоналізації. Перший компонент - емоційне виснаження - проявляється у скаргах на своє здоров'я, фізичне самопочуття, нервову напругу та отримав назву «афективного». Другий - деперсоналізація - проявляється у зміні відношення до себе, або до оточуючих та отримав назву «настановного» [3].

У дослідженнях Б. Пельмана та Е. Хартмана емоційне вигорання розглядається як динамічний процес (динамічна модель емоційного вигорання), що розвивається у часі та характеризується наростаючим ступенем виразності його проявів [7].

Є. Ільїн розглядає емоційне вигорання як складний багатовимірний конструкт, що виникає в результаті негативних психічних переживань, виснаження, від тривалого впливу напруги у представників професій, діяльність яких пов'язана з міжособистісним спілкуванням та супроводжується емоційною насиченістю і когнітивною складністю [3].

В. Бойко визначає емоційне вигорання як вироблений організмом механізм психологічного захисту, що проявляється у формі часткового або повного виключення емоцій у відповідь на психотравмуючі впливи [2].

Висновки. В результаті проведеного аналізу вітчизняних та зарубіжних досліджень, присвячених проблемі емоційного вигорання, можна зробити висновки про те, що синдром емоційного вигорання – це механізм психологічного захисту, який має форму повного чи часткового виключення емоцій у відповідь на окремі психотравмуючі впливи. Як показують дослідження причинами емоційного вигорання психологів є: бажання всім допомогти, всіх зробити щасливими; надмірна відповідальність щодо проблем клієнта; постійні стресові ситуації.

В ході дослідження емоційного вигорання у працівників різних сфер діяльності (лікарів, вчителів, правоохоронців, психологів тощо) дане явище розглядається виключно у контексті інших проблем професійної діяльності та особистості, де лише частково окреслюється сутність даного феномена; при вивченні феномену емоційного вигорання увага зосереджується на симптомах, чинниках та наслідках вигорання, робляться спроби більш конкретно окреслити його сутність.

На сьогодні, при дослідженні емоційного вигорання у різних сферах діяльності, відбувається термінологічна плутанина, тому виникає необхідність наукового уточнення та пошуку узагальненого концептуального визначення поняття феномену вигорання, яке б розкривало його сутність, оскільки єдиної думки щодо природи даного явища поки що не вироблено.

Сучасними науковцями та практиками, в тому числі і системи МВС, накопичено багато методів, методик та прийомів, використання яких може сприяти попередженню та подоланню синдрому емоційного вигорання, але на сьогодні, попри те, що існує система профілактичних заходів, спрямованих на попередження, корекцію та усунення негативних явищ серед працівників різних сфер діяльності, виникає нагальна потреба у вдосконаленні організації психопрофілактичної роботи на місцях та у підготовці фахівців, які б професійно-грамотно, диференційовано, коректно та ефективно могли здійснювати профілактику вигорання та отримувати максимально позитивний результат своєї діяльності.

Профілактика та подолання явища емоційного вигорання серед працівників вбачається у контексті розробки загальних засад психогігієни України на основі формування належної психології здоров'я у працівників та активної особистісної позиції щодо збереження власного фізичного та психічного здоров'я.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є поглиблення теоретичних уявлень про симптоми, чинники та стадії емоційного вигорання в майбутніх практичних психологів та у розробленні системи профілактичних заходів, спрямованих на попередження та подолання синдрому емоційного вигорання, а

також у формуванні активної особистісної позиції працівника відносно збереження свого психічного благополуччя та відповідальності за власне психічне здоров'я.

Список використаних джерел

1. Аминов Н.А. Психологический профотбор на педагогические специальности. -Ярославль, 1994. - 57 с.
2. Бойко В.В. Синдром «эмоционального выгорания» в профессиональном общении. - СПб.: Питер, 1999. - 216 с.
3. Водопьянова, Н. Е., Старчекова, Е. С. Синдром выгорания: диагностика-профилактика. 2-е изд. / Н. Е. Водопьянова, Е. С. Старчекова. – СПб.: Питер, 2008. – 336 с.
4. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти. / За ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки, Т.В. Зайчикової – К., 2006. – 365 с.
5. Maslach SM. Job burnout: new directions in research and intervention / SM. Maslach // *Current Directions in Psychological Science*. - 2003. - Vol. 12. -PP. 189-192.
6. Pines A. Career Burnout: causes and cures / A. Pines., E. Aronson. - New York: Free Press, 1988.-68 p.
7. Permian B. Burnout: Summary and Future and Research / B. Perlman, E. Hartman // *Human relations*. - 1982. - V 35 (4). - PP 16-20.

А. В. Дейнеко, І. В. Жерносєкова

ФЕНОМЕН ЛІДЕРСТВА ТА ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ЙОГО ВИВЧЕННЯ

Актуальність дослідження пов'язана із зростання попиту на лідерство, як здатності об'єднувати інших людей для досягнення поставлених цілей. Зміни, що відбуваються в сучасному світі ставлять нові вимоги до лідера, який повинен мати розвинутий інтелект, бути гнучким та мобільним, вміти відстоювати інтереси групи. Сьогоднішні лідери серед соціально активних студентів в майбутньому можуть проявити себе в якості керівників, громадських і політичних лідерів, сферою діяльності яких є суспільство та його соціальні інститути.

Мета дослідження полягає у обґрунтуванні теоретичного матеріалу, що стоюється питань вивчення уявлень про лідерство у студентському колективі.

Феномен лідерства привертає увагу дослідників перш за все виключно практичною значущістю проблеми з погляду підвищення ефективності управління в різних сферах суспільного життя.

Лідерство в малій групі – це феномен впливової дії або впливу індивіда на думки, оцінки, ставлення і поведінку групи в цілому або окремих її членів. Лідерство слід відрізняти від керівництва, в основі якого лежить застосування економічних, організаційних і командно-адміністративних методів впливу. Керівник – особа, на яку офіційно покладені функції управління групою, він відповідає за неї перед органом, що його призначив. [3].

Принцип лідерства – це визначення за людиною здатності розуміти інтереси інших людей і керувати ними відповідно до цих інтересів. Образом ідеального лідера студентської групи приписуються такі якості, як уміння координувати зусилля членів групи, логічність у системі аргументації, наполегливість у досягненні мети, високі досягнення у навчанні, ерудованість, глибокі професійні знання, уміння відстоювати інтереси групи і ставити групові інтереси вище особистих, вирішення конфліктних ситуацій. [4].

Феномен лідерства визначається взаємодією низки чинників, серед яких основні: психологічні характеристики лідера; особливості ситуації, у якій знаходиться група; соціально психологічні характеристики членів малої групи; характер виконуваних завдань. [1].

У студентських групах лідер з'являється в тому випадку, якщо члени групи визнають діяльність якого-небудь індивіда найбільш значущою, а його внесок у діяльність групи найбільш цінним. Тож, для того, щоб стати лідером серед студентів необхідно взяти на себе вирішення тих питань, які є складними та важливими водночас для студентів. Лідер у групі не може виникнути і функціонувати без підтримки її членів, які визнають його видатні якості та здібності. Функція лідера у студентському середовищі передбачає постійне, регулярне здійснення і

відстеження завдань, інтересів групи як єдиного цілого. Він безпосередньо несе відповідальність за престиж, згуртованість, інтегрованість групи.

Існуючі теорії лідерства намагаються з'ясувати і передбачити, які характеристики лідерства виявляються найбільш ефективними і чому. Цікавими є підходи до визначення значущих факторів ефективного лідерства, розроблені представниками біхевіористського напрямку.

Підхід з позиції «теорії якостей лідера» – мета якої виявлення природжених лідерів. Згідно з цією теорією (яка відома також як «теорія великих людей» або «харизматична теорія»), лідером, може бути людина, яка має певний набір якостей. В 1940 році К. Берд склав список із 79 «лідерських» рис до яких належать: рівень інтелекту й знання, ефективна зовнішність, чесність, здоровий глузд, упевненість в собі, ініціативність, почуття гумору, комунікабельність. Але на практиці жодна з цих рис не займає тривалого місця. 65% - були згадані один раз, 16-20% – двічі, 4-5% – тричі і лише 5% рис були названі чотири рази. Розбіжність виникала згідно таких рис, як «сила волі і розум», що дало підставу засумніватися в цьому підході. Була запропонована теорія «лідера без рис». Але вона не давала відповіді звідки беруться лідери, і яке походження феномена лідерства. [1].

Поведінковий підхід – згідно з яким, ефективність лідерства визначається манерою поведінки відносно членів групи. Лідер визначається бажанням стимулювати індивідів на досягнення цілей групи. Дослідницьку роботу в цьому напрямку почали К. Левін і Р. Уайт. Вони на експериментальній основі розглядали ефективність різних стилів лідерства. В основу їх кваліфікації був покладений такий важливий компонент поведінки лідера, як його підхід до прийняття рішень. При цьому виділялися наступні стилі лідерства: автократичний (лідер приймає рішення одноосібно), демократичний (лідер залучає підлеглих до процесу прийняття рішень на основі групової дискусії), вільний (лідер уникає будь-якого власного участі в прийнятті рішень, надаючи підлеглим повну свободу). [2].

Ситуативний підхід – це підхід до феномену лідерства у вигляді відмови від єдиного стилю лідерства та розгляд його в контексті сукупності ситуацій.

Ф.Фідлер, відомий психолог, запропонував першу розгорнуту ситуаційну теорію лідерства. Він виявив змінні, що зумовлюють ситуації: специфіка службового становища лідера; характер виконуваного завдання (ступінь структурованості завдання); тип відносин, що склалися між лідером і підлеглими. На підставі двох перших зазначених змінних Ф.Фідлер запропонував матрицю з восьми самостійних поєднань зазначених умов (октант), для кожного з яких спробував визначити свій оптимальний стиль лідерства. На підставі третьої змінної вони поділялися на дві групи: орієнтовані на підтримання людських відносин і на виконання завдання. У кожному з 16 варіантів пред'являлися свої вимоги до лідера. [2].

Таким чином, проаналізувавши літературні джерела, присвячені феномену лідерства та основним підходам його вивчення можна заключити, що лідерство – це соціально необхідний процес групової організації і самоврядування, який спонтанно виникає на базі міжособистісних відносин між учасниками малої групи і спрямований на досягнення загальної мети. Студентський вік є сприятливим для формування лідерських якостей, оскільки у цей час відбувається процес життєвого і професійного самовизначення, формуються переконання, почуття обов'язку і відповідальності. Перспективним напрямком вбачаємо емпіричне вивчення феномену лідерства у студентському колективі.

Список використаних джерел

1. Андреева Г.М. Социальная психология / Г. М.Андреева – М.: Аспект Пресс, 2001. – 284 с.
2. Вачков І.В. Введення в професію психолог/ І.В. Вачков - : МПСИ, НПО «МОДЭК», 2004. – 464 с.
3. Орбан – Лембрік Л.Е. Соціальна психологія/Л.Е. Орбан – Лембрік. – К.: Академвидав, 2003. – 448 с.
4. Социальная психология: хрестоматия/ сост. Е.П. Белинская, О.А. Тихомандрицкая. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 475 с.

СЕКЦІЯ XI

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ТА ПРАВОВИХ НАУК. ПРОБЛЕМИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Д. С. Букресва, В. І. Сітковська

«ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ПАСТКА» ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВИ: ПОНЯТТЯ ТА ПРИЧИН ВИНИКНЕННЯ

Термін «корупція» є антонімом до «гарного вряду», тому боротьба з корупцією є нагальним питанням розвитку навіть для сильних сучасних країн світу.

В Україні проблема корупції, нажаль, також є одним з найважливіших питань. Так, згідно з даними рейтингу «Індекс сприйняття корупції», що складається щорічно міжнародною громадською організацією Transparency International, Україна посіла 130-е місце (зі 168 можливих) в 2016 році, в порівнянні з 142-им (зі 175 можливих) в 2015 році. Однаковий з Україною рівень сприйняття корупції, 27 балів із 100, як показав проведений аналіз, мають Камерун, Непал, Іран, Нікарагуа, Парагвай та Коморські острови. Найменш корумпованими країнами згідно з рейтингом визнано Нову Зеландію, Данію та Фінляндію [1].

Не дивлячись на те, що усвідомлення корупції, як прихованого фактору, що може негативно впливати як на політичне, так і економічне життя країни, зросло за останні десятиріччя, наразі існує жвава дискусія стосовно поняття корупції [2].

В контексті соціології корупція сприймається як «особлива соціальна структура, тобто сукупність стійких і досить універсальних (вони пристосовані до існування в різних сферах життя суспільства) норм, принципів взаємовідносин людей. При цьому маються на увазі не окремі, одиничні випадки і персони, а соціальні групи, які підтримують цю структуру в якості головної або в якості невід'ємної умови (джерела) свого існування» [6, с.192].

В політології, як показав проведений аналіз, корупція розглядається як одне з явищ політичної сфери, що деформує політичну організацію суспільства [5, с. 44]. Тут дослідження корупції переважно пов'язано з питанням володіння владою або способу боротьби за неї. Корупційна діяльність в такому контексті розуміється як поведінка, що виражається в нелегітимному використанні посадовими особами свого становища з метою заняття і утримання влади в суспільстві. При цьому основним учасником корупційних відносин виступає панівна політична еліта, яка представляє собою привілейований прошарок суспільства – обмежене коло осіб, яке активно впливає на соціальні процеси за допомогою використання механізму політичної влади.

В економічній навці, в рамках неоінституціональної школи, корупція вивчається виходячи з твердження, що «вона є раціональним різновидом поведінки, спрямованої на знаходження оптимального способу реалізації інтересів в умовах обмеженості ресурсів» [4, с.37].

На нашу ж думку, корупція – це певний неформальний інститут суспільства, такий механізм як «інституціональна пастка», в якому кожному важко змінити норми поведінки.

Разом з тим, неформальні інститути часто являються дуже стійкими до змін, саме тому корупція є настільки важкою для викорінювання. Тому, для ефективної «боротьби» з корупцією необхідно вивчити причини, що її зумовлюють.

На основі аналізу [3, 7] нами було визначено, що причини появи корупції в різних сферах функціонування держави та суспільства вкрай різноманітні за своєю природою, формами проявів та спрямованістю впливу.

Спроба систематизації причин корупції за ступенем стійкості і стабільності в часі приводить до наступної її класифікації:

1. Фундаментальні – недосконалість економічних інститутів і економічної політики; недосконалість системи прийняття політичних рішень, нерозвиненість конкуренції, надмірне державне втручання в економіку, монополізація окремих секторів економіки, контроль держави над ресурсною базою, низький рівень розвитку громадянського суспільства, неефективність судової системи;

2. Організаційно-економічні – слабкість системи контролю над розподілом державними ресурсами; труднощі управління великою територією; громіздкий і неефективний бюрократичний апарат; відносно низька оплата праці службовців, дискримінація в доступі до інфраструктурних мереж; жорсткий торговий протекціонізм (тарифні і нетарифні бар'єри); інші форми дискримінації;

3. Правові – слабкість закону; відсутність ясної законодавчої бази і занадто часта зміна економічного законодавства; недотримання норм міжнародного права; неадекватні заходи покарання за корупційні дії; можливість впливу на судові рішення; наявність норм, що дозволяють суб'єктивно трактувати нормативні акти;

4. Інформаційні – непрозорість державного механізму; інформаційна асиметрія; відсутність реальної свободи слова і друку; наявність офшорних зон; відсутність досліджень проблеми корупції;

5. Соціальні – кланові структури; експлуатація «дружніх зав'язків»; традиція «дарування» подарунків-хабарів; низький рівень грамотності і освіти;

6. Культурно-історичні – сформована система норм бюрократичної поведінки; масова культура, що формує поблажливе ставлення до корупції; особливості історичного розвитку; надання мінімального значення понять чесності і честі;

7. Природно-ресурсні чинники – ступінь забезпеченості країни природними ресурсами (мінеральними, лісовими, водними, агрокліматическими тощо); «споживчий» тип взаємин.

Як висновок можна констатувати, що отримати відчутні результати показників зниження корупції можливо лише шляхом застосування комплексного підходу вивчення запропонованих нами чинників появи корупції, а обмежуючись вивченням лише окремих груп факторів, можна отримати лише короткочасний ефект.

Список використаних джерел

1. *Corruption perceptions index 2016* – [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <https://www.transparency.org>. 2. *Corruption: the break down of informal institutions* / Laura Ombelet – [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.davidehrhardt.com>. 3. *Three paradigms for the analysis of corruption* / Alberto Vannucci – [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <https://labourlaw.unibo.it>. 4. Барсукова С.Ю. Коррупция: научные дебаты и российская реальность // *Общественные науки и современность*, 2008. - № 5. 5. Гараев Р.Ф. Понятие коррупции / Р.Ф. Гараев, Н.В. Селихов // *Следователь*, 2001. - № 2. 6. Дахин А.В. Коррупция: элементы социологической модели // *Коррупция в органах государственной власти: природа, меры противодействия, международное сотрудничество: Сборник статей* / Под редакцией П.Н. Панченко, А.Ю. Чупровой, А.И. Мизерия. - Н. Новгород. - 2001. 7. Наумов А. Коррупция: причины возникновения, влияния и методы борьбы – [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mirec.ru>.

В. І. Матвійчук, А.Р. Толстая

ОСОБЛИВОСТІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Кредитування економіки під час політичної і економічної кризи має суперечливий характер. З одного боку, це ефективний шлях виходу з економічної кризи та подальшого розвитку національної економіки. Адже при дефіциті коштів, кредит є чи не єдиним джерелом додаткових грошових ресурсів та інвестицій, що сприяє безперервності відтворювального процесу. З іншого боку, в умовах політичної

кризи та відсутності надійного законодавства найбільш гостро проявляються кредитні ризики банків, для зменшення яких скорочуються обсяги кредитування.

Проблемам банківського кредитування присвячено праці вітчизняних і зарубіжних авторів, зокрема: О.Барановського, О.Вовчак, О.Дзюблюка, О.Ковалюка, С.Лобозинська, І.Лютий, О.Москвічова, А.Мороз, С.Реверчука, М.Савлука та інших. В наукових працях вищезгаданих вчених представлена сучасна організація кредитної справи в економіці України, проте оскільки стан банківського кредитування з кожним роком змінюється і постають нові проблеми, які потребують вирішення.

Банківська система України на сьогоднішній день є нестабільною через: слабкий обсяг капіталу, якість активів, ослаблення банківського сектору, викликане економічною ситуацією; знецінення валюти та інших факторів. Крім того, протягом 2016 року НБУ ліквідовано 18 банків (у 2015 році – 31 банк) і 2 банки були визнані неплатоспроможними у січні 2017 року, а також націоналізовано один з найбільших банків України ПАТ «ПриватБанк».

Динаміка показників, що характеризують кредитний портфель банківської системи України у 2014-2016р.р. представлена в табл.1

Таблиця 1. Динаміка показників, що характеризують кредитний портфель банківської системи України у 2012-2016 рр.

Показники	2014	2015	2016
Кредитний портфель, млрд. грн.	873,6	714,0	554,6
Темпи зростання кредитного портфелю, %	95,9	81,7	77,7
Активи банківської системи, млрд. грн.	1316,9	1252,6	1258,6
Рентабельність активів, %	-4,07	-6,31	-15,36
Резерви під кредитні операції банків, млрд. грн.	189,2	311,0	471,6
Результати діяльності банківської системи, млрд. грн.	-53,0	-79,1	-193,3
ВВП, млрд. грн.	1566,7	1979,5	2383,2
Темпи зростання ВВП, %	107,7	126,3	120,4
Співвідношення кредит. портфелю до ВВП, %	55,8	36,1	23,3
Кредити надані суб'єктам господарювання, млрд. грн.	727,8	616,4	480,3
Темпи зростання кредитів наданих суб'єктам господарювання, %	105,2	84,7	77,9
Кредити надані фіз. особам, млрд. грн.	145,8	97,6	74,3
Темпи зростання кредитів наданих фізичним особам, %	75,3	66,9	76,1
Кредити надані в нац. валюті, млрд. грн.	468,6	344,0	291,3
Темпи зростання кредитів в нац. валюті, %	77,7	73,4	84,7
Кредити надані в ін. валюті, млрд. грн.	405,0	370,0	263,3
Темпи зростання кредитів в ін. валюті, %	131,5	91,4	71,2
Частка проблемних кредитів у кредитному портфелі, %	13,5	21,2	30,5

Ситуація, яка склалась в Україні в 2014 році (політична та економічна нестабільність, відділення Криму та військові дії на Донбасі) спровокували нове падіння обсягу наданих кредитів в економіку України та відповідно стрімке зростання частки проблемних кредитів у кредитному портфелі банківської системи України.

Основною складовою зростання заборгованості за кредитами протягом 2014 року були кредити, надані суб'єктам господарювання та небанківським фінансовим установам. Їхні залишки збільшилися за звітний рік до 727,8 млрд. грн. Також спостерігалось збільшення кредитів в іноземній валюті, викликане зміною обмінного курсу гривні. Їхній обсяг збільшився на 28,7 п.п. (на 97 млрд. грн.) – до 405 млрд. грн., а обсяг кредитів, наданих у національній валюті, скоротився на 39,2 п.п. (на 134,2 млрд. грн.) – до 468,6 млрд. грн. Серед кредитів, наданих фізичним особам, залишки кредитної заборгованості в національній валюті скоротилися на 27,9 п.п (або на 47,7 млрд. грн.) – до 145,8 млрд. грн. У 2014 році в позичальників

виникли значні труднощі з обслуговуванням кредитів, що суттєво посилило ризиковість банківського бізнесу. Частка негативно класифікованої заборгованості в загальному обсязі кредитної заборгованості банків за рік зросла з 12,9% до 19,0%. Зокрема прострочена заборгованість за наданими кредитами збільшилась на 92,5% (на 65,3 млрд. грн.) – до 135,9 млрд. грн. (13,5% від загального обсягу кредитів) [2].

Обмежені можливості кредитування (через значні ризики реального сектору) спонукали банки нарощувати вкладення в цінні папери. На фоні стриманого кредитування збільшились кошти на кореспондентських рахунках, що відкриті в інших банках. Від'ємний фінансовий результат діяльності банків переважно було сформовано банками I групи, що кредитували масштабні проекти та понесли значні втрати від окупації АР Крим та ситуації на сході України.

В наступні роки (2015-2016р.р.) тенденції у банківській системі України були подібні, що призвело до значних показників збитків у 2016 році. Так, обсяги кредитного портфеля зменшились на 159,5 млрд. грн. до 554,6 млрд. грн., частка проблемних кредитів склала – 30,5%, збитки за результатами діяльності банків становили 193,3 млрд. грн.

Великі обсяги проблемних кредитів зумовлені також значними обсягами реструктуризованих кредитів, вагома частина яких може бути не повернена, оскільки більше половини підприємств в Україні є збитковими і зберігається дефіцит обігового капіталу. Багато банків і позичальників ризикують ув'язнути в ризиковій спіралі: зростання простроченої заборгованості – нарощування резервів за проблемними кредитами – зменшення кредитних ресурсів – скорочення обсягів кредитування – дефіцит обігового капіталу – зростання простроченої заборгованості та не повернень виданих кредитів [1].

Значна частка проблемних кредитів у загальному обсязі кредитного портфеля може свідчити про розбалансованість банківської системи і навіть банківську кризу. Так, А. Деміргук-Кунт і Е. Детраджі вважають, що розбалансованість банківської системи можна класифікувати як повно масштабну системну банківську кризу за наявності хоча б однієї з таких умов [3, с. 100]: частка безнадійних кредитів у загальній сумі активів банківської системи перевищує 10%; витрати на проведення заходів з оздоровлення банківської сфери становлять понад 1% від ВВП; проблеми в банківському секторі призвели до націоналізації значної кількості банків; мали місце масові «набіги» вкладників, застосовувалися заходи надзвичайного характеру (заморожування депозитів, банківські канікули) або запроваджувалися державні гарантії на депозитні рахунки. На сьогоднішній день в Україні частка безнадійних кредитів у загальній сумі активів банківської системи складає близько 30%, відбулась націоналізація деяких банків, а особливо одного з найбільших і найпотужніших банків країни із значною розгалуженою мережею ПАТ «Приватбанк».

Також заслуговує на увагу методика діагностування банківської кризи, яку запропоновано 1997 року Міжнародним банком розрахунків (МБР). Згідно з цією методикою криза банківської системи ідентифікується тоді, коли в країні спостерігається прояв хоча б одного з таких показників [4]: проблемні активи банків становлять більше 2% від ВВП; сума коштів, необхідних для порятунку банківської системи, перевищує 1% від ВВП; націоналізація у банківському секторі набула масового характеру; банківські депозити заморожено, а влада запроваджує банківські канікули; центральний банк гарантує виплати населенню за всіма банківськими депозитами, не забезпечуючи свої гарантії матеріально. У вітчизняній банківській системі проблемні активи банків становлять в середньому 7,4% від ВВП (в 2014р. – 7,5%, в 2015р. – 7,6%, в 2016р. – 7%).

Отже, розглянувши особливості банківського кредитування в Україні за 2014-2016р.р. було виявлено падіння обсягу наданих кредитів в економіку України та

відповідно стрімке зростання частки проблемних кредитів у кредитному портфелі банківської системи України, що призвело до значних показників її збитків у 2016 році, які становили 193,3 млрд. грн. За методикою діагностування банківської кризи А. Деміргук-Кунт і Е. Детраджі, а також МБР виявлено, що банківська система України знаходиться у кризовому стані, адже частка безнадійних кредитів у загальній сумі активів банківської системи складає близько 30%, націоналізуються банки, проблемні активи банків становлять в середньому 7,4% від ВВП.

Для вирішення проблем у банківській системі України необхідно перш за все стабілізувати політичну ситуацію в країні, тим самим сформувавши сприятливі умови для виникнення джерел довгострокового фондування із залученням глобальних інвесторів, налагодження конструктивної співпраці із міжнародними фінансовими організаціями з метою реабілітації, стабілізації та модернізації фінансового сектору. Відновити довіру населення до банківського сектору у середньостроковій перспективі шляхом надання гарантій збереження вкладів в повному обсязі у всіх банках. Вдосконалити обслуговування проблемних кредитів через їх реструктуризацію.

Список використаних джерел

1. Москвічова О.С. До питання визначення суті проблемної кредитної заборгованості / Олена Сергіївна Москвічова // *Актуальні проблеми світової і національної економіки в умовах глобалізації: збірник тез наукових робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф., 21-22 лютого 2014р. – Одеса: ЦЕДР, 2014. – ч.2. – С. 32-34.*
2. Показники банківської системи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.
3. Demirguc-Kunt A. The Determinants of Banking Crises in Developing and Developed Countries / Asli Demirguc-Kunt and Enrico De-tragiache // *International Monetary Found.* – 1998. – SP Vol.45.#1. – P. 81-109.
4. *Compilation Guide on Financial Soundness Indicators.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org>.

В. М. Кузеванов

ПАРАДОКСЫ И ПРОБЛЕМЫ УКРАИНСКОЙ ЭКОНОМИКИ: ПЕРВОЕ ВВЕДЕНИЕ В ЭКОНОМИЧЕСКУЮ СОЦИОЛОГИЮ

Среди последних теоретико-практических исследований украинской рыночной экономики наиболее резонансной публикацией является аналитическая статья канд. экон. наук Н.Томчук-Пономаренко «Сучасні напрями теоретико-практичних досліджень в економічній теорії», в которой впервые в украинской экономической науке сформулированы основные парадоксы развития украинской рыночной экономики: «сформована за останнє десятиріччя вітчизняна система ринкових відносин (цінових, грошово-кредитних, фінансових, конкурентних тощо) лише за формою схожа на системи, що діють у країнах розвинутої ринкової економіки, а за глибоким змістом характеру цих відносин вони часто є полярно протилежними або суттєво спотвореними. Про останнє свідчить низка парадоксів економічного життя України, яка не має аналогів у світовій практиці, а саме: 1. За критеріями світової практики витрати країною протягом 1-2-х років 25% ВВП неминуче призводить до національної катастрофи. В Україні витрати становлять більше 60% ВВП, але катастрофи практично не спостерігається. 2. Економічна криза передусім вкрай негативно впливає на банківську систему країни та на фондовий ринок (фінансовий крах і банкрутство більшості комерційних банків країн, паніка і обвал вартості акцій переважної більшості компаній). В Україні в кризовий період саме ці ринкові інституції мають достатньо динамічний розвиток. 3. Світова практика вважає, що межа 25% «тінізації» економіки є критичною, оскільки її перевищення призводить до незворотних процесів матеріально-виробничої деградації і криміналізації економіки. За оцінками на сьогодні цей показник в Україні перевищує 40%, проте складається враження, що начебто нічого страшного не відбувається.

4. У світі вважається, що перевищення більш ніж у 10 разів доходів 10% найбагатших верств населення 10% найбідніших верств неминуче призводить до екстремального загострення рівня соціального напруження і економічної дестабілізації. В Україні цей показник є на порядок більшим, однак нічого страшного та вибухово-небезпечного в соціальній сфері не відбувається. 5. Вважається, що за умови зростання або зменшення реальних доходів населення у два рази спостерігаються якісні зміни рівня споживання. В Україні ж реальні доходи більшості населення зменшились майже у 5 разів, проте якісного погіршення фактичного рівня споживання не відбувається» [12, с.151].

Отмечая вышеуказанную констатацию парадоксов, в первую очередь необходимо отметить отсутствие теоретико-экономических, эмпирико-экономических, политэкономических и междисциплинарных исследований, посвящённых выявлению и определению философских, гносеологических, экономических, исторических, социальных, политических и социологических причин и факторов, способствующих появлению и существованию этих уникальных украинских экономических парадоксов. Так, в исследовании докт. экон. наук П.Ещенко внедряемой модели рынка было отмечено отсутствие теоретико-методологической парадигмы, адекватной украинским экономическим процессам и реалиям, и сделан вывод о неадекватности ортодоксальной неолиберальной экономической теории вызовам нашего времени и украинским реалиям, что на практике сдерживает движущие механизмы национальной экономики, парализует её развитие, воспроизводит социально-экономическое неравенство и ведёт к неизбежному краху [3]. Исследователь В.Бодров также отмечает неадекватность западных теоретико-методологических парадигм украинским экономическим процессам и реалиям: «Теоретичною основою українських реформ була обрана найбільш популярна на той час течія західної науки – неомонетаризм. Перенесення на український ґрунт досить ефективно працюючої на Заході теорії послужило погану службу не тільки Україні, але й самій теорії монетаризму, яка швидко почала втрачати свою минулу популярність і прихильників» [2, с.38-39].

Отсутствие адекватной украинским экономическим процессам, реалиям и парадоксам теоретико-методологической парадигмы для объяснения специфики появления и функционирования уникальных украинских экономических процессов и парадоксов приводит к минимальной научной и практической значимости и эффективности экономических эмпирических исследований, включая минимальную эффективность различных методов и методик, используемых в этих исследованиях для выявления и ранжирования наиболее важных экономических проблем и парадоксов. Вышеуказанные парадоксы также свидетельствуют о том, что формы и содержание существующих уникальных украинских экономических процессов, явлений и парадоксов не соответствуют канонам и догматам западной экономической науки, так как закономерность функционирования этих процессов и парадоксов соответствует новым, ещё не исследованным теоретическим экономическим законам и принципам.

В соответствии с вышеизложенным актуальной научной проблемой для украинской экономической науки является не только отсутствие теоретико-методологической парадигмы, адекватной вышеуказанным парадоксам и реальным этапам трансформации украинских экономических процессов (из посткоммунистической в рыночную экономику), но и отсутствие эффективных методов и методик (с адекватным методологическим обоснованием) по выявлению причин возникновения вышеуказанных парадоксов, в том числе по выявлению, анализу и ранжированию наиболее общих проблем развития украинской экономики (НОПРУЭ). Исследование причин возникновения парадоксов позволит не только проранжировать эти парадоксы и НОПРУЭ по их уровню влияния на развитие рыночной экономики, но и позволит также найти ответ на основной вопрос украин-

ской экономической науки: являются ли эти парадоксы одновременно и основными причинами стагнации украинской экономики, в том числе и основными «тормозами» на пути трансформации из посткоммунистической в рыночную экономику. Разработка таких методов и методик на основе адекватных методологий позволит не только объективно и адекватно рационально отразить форму и содержание украинских уникальных экономических процессов, в том числе существующие экономические парадоксы и проблемы, но и более объективно спрогнозировать основные направления и векторы развития украинской экономики в среднесрочной и долгосрочной перспективе.

Наиболее полный анализ существующих исследований и публикаций по вышеуказанной научной проблеме представлен в исследовании проблем и перспектив развития украинской экономики [9]. Отсутствие мнений о доминирующих причинах и факторах в возникновении и функционировании украинских экономических парадоксов, катаклизмов и проблем на пути трансформации украинской экономики (из посткоммунистической в рыночную экономику) взаимоувязано не только с отсутствием методологических парадигм, адекватных украинским уникальным экономическим процессам и реалиям, но и с отсутствием специальных методов и методик по выявлению и ранжированию НОПРУЭ. В соответствии с вышеизложенным целью нашего исследования является выявление (в том числе на основе разработки адекватной теоретико-методологической парадигмы) теоретических концепций о причинах возникновения парадоксов во взаимосвязи с методикой определения (и ранжирования) парадоксов и НОПРУЭ на пути трансформации из посткоммунистической (неофеодальной) в рыночную экономику.

Исходной теоретико-методологической парадигмой нашего теоретического исследования экономических парадоксов является междисциплинарная историко-философская парадигма постакадемизма, разработанная в 2013 г. [8]. И в соответствии с целью нашего исследования эта парадигма получила дальнейшее развитие, исходя из постулатов экономической социологии, в виде нижеприведённой специальной социологической теории постакадемизма (ССТП). Категориально-понятийный аппарат ССТП был разработан на основе геоцентрической концепции постакадемизма, где Украина является не только континентальным центром в мировой экономической истории XX-XXI вв., но и географическим центром мировых исторических, геоэкономических, геополитических, геостратегических, глобалистских и цивилизационных процессов.

Категориально-понятийный аппарат исследования (КПАИ) включает в себя два вида КПАИ, отражающих два уровня теоретико-практического исследования экономических парадоксов, в том числе исследование и разработка теоретико-методологического КПАИ и эмпирического КПАИ. Исследование и разработка теоретико-методологического КПАИ предполагает выявление и анализ исторических, экономических, политических и социальных корней и причин появления и функционирования экономических парадоксов в исследуемый период трансформации посткоммунистической экономики в рыночную экономику (1992-2017 гг.). А исследование и разработка эмпирического КПАИ предполагает в первую очередь разработку методики эмпирического анализа (на концептуальной основе теоретико-методологического КПАИ) взаимосвязи исследуемых понятий и категорий: экономические парадоксы - — причины появления парадоксов - в том числе проблемы, «тормоза» и «узкие места», стоящие на пути трансформации из посткоммунистической в рыночную экономику.

В основу методологии и геоцентрического подхода ССТП заложены экономико-ресурсная, глобалистская, религиеведческая, социально-психологическая, политологическая и экономико-социологическая концепции рассмотрения новой и новейшей экономической истории Украины, где Украина рассматривается как геоцентрический эпицентр мирового кризиса и мировых войн, в том числе и уточ-

няющая гипотеза о «магнитной» притягательности украинских природных и минеральных ресурсов для промышленно развитых стран, развязывающих мировые захватнические войны для захвата богатых ресурсов Украины [5, с.227].

Экономико-ресурсная концепция ССТП свидетельствует, что в относительном экономическом эквиваленте (на один квадратный километр площади) Украина является сегодня (как и сто лет назад) наиболее богатой страной в мире по количеству (и объёмам) различных минеральных и природных ресурсов [6, с.35]. Если, например, война в Сирии – это война за обладание всего лишь нефтяными месторождениями (1 % от общемировой добычи нефти), то Украина является наиболее желанным экономическим «пирогом» и стратегическим ресурсным плацдармом для захватнических мировых войн, так как является наиболее богатой страной в мире по минеральным ресурсам: в Украине разработаны и выявлены месторождения нефти, газа, угля, торфа, сланцев, урана, железа, марганца, хрома и никеля, титана, магния, а также алюминия, меди, цинка, свинца. Есть в недрах Украины золото, серебро, алмазы, ртуть, бериллий, литий, цирконий, гафний, тантал, ниобий, кобальт, олово, вольфрам, молибден, ванадий, иттрий и лантаноиды, и рассеянные элементы германий, скандий [13]. Сегодня (по данным 2016 г.) в Украине в значительном объёме ведётся добыча каменного угля (1,7 % от общей мировой добычи), товарных железных (4,5 %) и марганцевых руд (9 %), урана, титана, циркония, графита (4 %) и каолина (18 %) [10, с.65]. Имея территорию в 0,4% от мировой суши и численность населения в 0,8% от мирового Украина добывала в предвоенные годы, до отторжения Крыма и Донбасса, 5% мирового минерального сырья и продуктов его переработки, в т.ч. 14% - железных руд, 30% - марганцевых и 7% - каменного угля [14]. Среди минеральных ресурсов особенно необходимо выделить железные руды, так как сегодня по разведанным запасам железных руд господствует Украина (45% мировых запасов), далее идут Австралия (20%), Бразилия (17%), Россия (15%), Китай, Индия, США [16]. Кроме богатейших минеральных ресурсов необходимо отметить и стратегические природные ресурсы, в том числе и чернозём, так как 27% мирового чернозёма находится в Украине, что дает стране возможность прокормить 600 млн человек [13].

Глобалистская концепция ССТП основана на принципе «мировой мёртвой петли», где Украина является не только геоцентрическим и географическим центром захватнических мировых войн (из-за украинских богатых минеральных ресурсов) и мирового кризиса, но и выполняет роль главного военного плацдарма (в мировых войнах) и «военного тарана» в противоборстве США и России (в XX-XXI вв.), где это противоборство является частью последовательной многовековой борьбы между Североатлантической и Восточнославянской-Православной цивилизациями. А граница между этими цивилизациями проходит по территории Украины [4, с.31]. Первой такой «мировой мёртвой петлей» была «немецкая мёртвая петля» во время Первой мировой войны (1914-1918 гг.), когда Североатлантической цивилизацией, с помощью германского милитаризма, была полностью разрушена Российская империя. Вторая – «афганская мёртвая петля», когда в 1991 г. в результате экономических и политических санкций западных стран против СССР перестал существовать Советский Союз. Эти санкции западные страны начали вводить против СССР во второй половине 70-х годов XX в., после начала военной агрессии СССР в Афганистане. Таким образом, эта «афганская мёртвая петля» на шее СССР способствовала уничтожению Советского Союза. И теперь «украинская мёртвая петля» приведёт РФ в ближайшее десятилетие к экономическому коллапсу, социальному взрыву и развалу вследствие экономических и политических санкций западных стран из-за военной агрессии РФ против Украины. В этой глобалистской войне против России важен не только концепт многовекового военного противостояния между западной и восточной цивилизациями, но и современное многолетнее использование военно-экономического потенциала

Украины, как «военного тарана» и «мировой мёртвой петли» на шее РФ (начиная с 2014 г.). Которая ведёт не только к истощению экономики РФ, но и к истощению и дальнейшей стагнации украинской экономики. В том числе и к захвату и отторжению от Украины регионов с богатыми минеральными ресурсами и промышленной инфраструктурой. Так, в результате угольной войны 2014-2017 гг. Россия «оттяпала» у Украины не только донецко-луганский промышленный регион, но и 3/4 (75 %) высококачественного донецкого угля, в том числе 80 % коксующегося угля для своих мартеновских печей, а также 70 % антрацита для украинских тепловых электростанций [9, с.232].

Религиеведческой концепцией является цивилизационно-национальный концепт ССТП, основанный на принципе экономико-религиеведческого подхода к православному цивилизационно-национальному измерению социально-экономических факторов развития украинской экономики. Впервые этот метод измерения в экономико-теоретическую науку ввёл докт. экон. наук В.Тарасевич: «Именно эволюционирующее православие, толерантно взаимодействующее с иными религиями, а также родовые основания и несущие конструкции украинского национального характера определяют цивилизационно-национальное измерение отечественного экономико-теоретического знания» [11, с.32]. И это экономико-теоретическое знание нам разъясняет, что православный фактор был одним из главных факторов экономического возрождения Российской империи в конце XIX и начале XX веков, когда украинские губернии (Надднепрянская Украина) были локомотивом динамического развития российской экономики, обогнавшей Англию, Францию и США по объёмам добычи угля и выплавке чугуна [7, с.26]. А сегодня, в начале XXI в., этот фактор в Украине отсутствует не только из-за того, что Украина – светская атеистическая страна, но и из-за постоянного гонения и выдавливания из Украины канонической православной церкви.

Политологическая концепция ССТП показывает не только минимальную роль украинской нефеодальной олигархо-клептократической политической системы в создании и формировании новой украинской рыночной экономики и демократии, но и системные причины стагнации украинской экономики во взаимосвязи с генерированием политической нестабильности [9, с.231]. Минимальную роль украинской политической системы и украинской политической элиты в продвижении рыночной демократии отмечают также украинские политологи В.Белополюй и С.Руденко, которые фиксируют карикатурные попытки украинской политической элиты в продвижении демократических и экономических реформ: «Відверто карикатурне розслідування справ Майдану, очевидні договірняки на місцевих виборах із колишніми регіоналами, відсутність покарань для функціонерів режиму Януковича, імітація наступу на олігархів – то все не вигадки, а, нажаль, наша об'єктивна реальність» [1, с.12].

Экономико-социологическая концепция ССТП включает в себя экономико-прогностическую шкалу социологического измерения наиболее вероятностных вариантов развития украинской экономики в стратегической перспективе, которая показывает значительную длительность становления рыночной экономики Украины не только из-за технологической и цивилизационной отсталости украинской экономики, но и из-за длительных сроков вхождения в Евросоюз на основе международного договора «Соглашения об ассоциации Украина-ЕС». Этот договор, учитывая специфику экономики Украины, оговаривает переходный период в 10 лет сотрудничества в тестовом режиме Украины с ЕС. За эти 10 лет украинской власти необходимо будет решить множество экономических и технических вопросов по согласованию нормативов, стандартов и процедур ведения бизнеса в рыночных условиях

Вышеуказанные методологическая парадигма и концепции ССТП, во взаимосвязи с методами экономической социологии и историко-компаративистского ана-

лиза, явились теоретико-методологическим обоснованием для разработки категориально-понятийного аппарата методики по выявлению причин появления вышеуказанных парадоксов, по анализу состава и ранжированию НОПРУЭ, в том числе и для классификации НОПРУЭ, выделению восьми классов НОПРУЭ [9]. Исходной эмпирической базой для составления перечня НОПРУЭ и создания вышеуказанных классов НОПРУЭ послужил «Перечень основных экономических проблем», созданный на основе контент-анализа статей украинских экономистов, опубликованных в 2014-2017 гг. в журналах «Экономика Украины», «Экономическая теория» и «Вісник: Економічні науки (Дніпропетр. держ. фін.акад.)», в научном сборнике статей, опубликованных по результатам докладов украинских экономистов на Второй международной научно-практической конференции «Парадигмальные сдвиги в экономической теории» (Киев, 15-16 октября 2015 г.), а также на основе авторских экономических и социально-экономических исследований [5], [9]. В этом «Перечне основных экономических проблем» общие понятия экономических проблем были преобразованы в конкретные и краткие социологические маркеры для систематизации их по классам и для последующей экспертной оценки днепровскими экономистами.

Вышеуказанные экономические, социально-экономические и междисциплинарные исследования [4], [5], [9], [20] послужили также исходной базой для разработки основных вариантов (сценариев) стратегического среднесрочного развития украинской экономики на 2018-2038 годы:

I. Глобалистский вариант. Украина продолжает решительно продвигаться в Евросоюз. В мировой экономике продолжается свободное перемещение товаров, ресурсов, капитала и рабочей силы. При этом двадцать наиболее богатых мировых государств (G-20) продолжают, как «глобалистский пылесос», нарастающими темпами выкачивать из Украины её богатые минеральные и природные ресурсы, рабочую силу и профессиональных инженеров и менеджеров. На Востоке Украины – «ни войны, ни мира». Инициатором и движущей силой этой экономической стратегии будет оппозиционный олигархат. Включая крупные промышленно-финансовые группы (ПФГ), находящиеся сегодня не у власти и истекающие слюной и злобой из-за зависти к тем ПФГ, которые имеют сегодня власть и максимальную прибыль, в том числе из госбюджета и теневой экономики.

II. Югославский вариант. Ухудшение внутриэкономических отношений внутри ЕС, в результате усиления глобалистской политики, мировой экономической конкуренции и мирового кризиса, приведёт к уменьшению защиты украинского суверенитета со стороны западных государств, в том числе и к дальнейшей аннексии соседними странами от Украины регионов, богатых минеральными ресурсами [20]. Внутриполитическим инициатором и движущей силой этой экономической стратегии будет также украинский оппозиционный олигархат и его политические партии.

III. Сингапурский вариант. В результате установления авторитарной политической власти богатые украинские минеральные и природные ресурсы начинают служить народу Украины, повышению его благосостояния. В том числе возникает многочисленный средний класс, средний и мелкий бизнес к 2038 г. будут производить 40 % ВВП. К этому сроку произойдёт окончательный отказ Украины от оккупированного Донбасса и Крыма. Инициатором и движущей силой этой экономической стратегии будут выступать украинские национал-патриотические и националистические партии и силы. Которые будут стараться отодвинуть крупный капитал от власти для реализации национальных идей.

IV. Северокорейский вариант. В результате установления тоталитарной политической власти крупный капитал будет уничтожен как эксплуататорский класс, а богатые минеральные ресурсы Украины будут использованы для восстановления военно-промышленного комплекса и создания ракетно-ядерного щита. С Россией

будут восстановлены экономические взаимоотношения, будет признано право Донецких регионов на политическую и экономическую независимость. Инициатором и движущей силой этой экономической стратегии будут выступать украинские левые и леворадикальные партии и силы с популистскими идеями всеобщего равенства и братства.

Разработанная теоретико-методологическая парадигма ССТП и первичные результаты предыдущих экономических, социально-экономических и междисциплинарных исследований позволяют впервые, в рамках экономической социологии, объяснить происхождение и функционирование вышеуказанных экономических парадоксов Н.Томчук-Пономаренко на основании следующих гипотез:

А. Первый парадокс: «В Україні витрати становлять більше 60% ВВП, але катастрофи практично не спостерігається». Отсутствие экономической катастрофы объясняется финансовой помощью МВФ и гибкой финансово-промышленной политикой украинского правительства. В том числе с использованием максимальной девальвации гривны и включением печатного денежного станка, увеличением наличных средств у населения с помощью увеличения финансовых потоков в теневой экономике (с 40 до 50 процентов) для сохранения покупательной способности населения.

Б. Второй парадокс: «Экономический кризис не уничтожил банковскую систему». Отсутствие банковского финансового кризиса обусловлено финансово-олигархической политикой правительства и процветанием украинских банков, этих «жирных котов», использующих экономический кризис для максимального повышения своих кредитных ставок при выдаче кредитов. В том числе получая от международных фондов и банков (МВФ и др.) займы под 2-3 % кредитной ставки, выдают кредиты украинским предприятиям и гражданам под ставки от 15 % и выше. И эти «жирные коты» используют любые лазейки и законы, чтобы не выполнять свои финансовые обязательства. Или выводят свой капитал в оффшоры, а потом специально доводят банк до банкротства, чтобы латание дыр в балансе банка (и выполнение финансовых обязательств) осуществлялось за счёт государства (как это было в случае с «Приватбанком» в 2017 г.).

В. Третий парадокс: Теневая экономика, где «межа 25% «тінізації» економіки є критичною, оскільки її перевищення призводить до незворотних процесів матеріально-виробничої деградації і криміналізації економіки. За оцінками ... цей показник в Україні перевищує 40%». Но эти 40 % были в 2015 г. А сегодня, в 2017 г., «около половины украинской экономики остается в тени. В результате триллион гривен не работает на страну. Об этом заявил премьер-министр Владимир Гройсман» [17]. Да, сегодня этот теневой бюджет в триллион гривен не работает на страну. Но он работает не только на теневиков, коррупционеров и работников, получающих зарплату в «конвертах», но он работает и на общую экономику, где теневая экономика является неотъемлемой и составной частью украинской экономики. И как отмечает старший экономист Центра социально-экономических исследований «Case Україна» В.Дубровский, если все предприятия и предприниматели теневой экономики выйдут из тени и начнут платить все официальные налоги, то в экономике Украины настанет коллапс. Так как исчезновение теневых финансовых потоков приведёт к тому, что у людей не будет денег на элементарные покупки, а у предприятий – на инвестиции и зарплату [18]. Поэтому каким бы не был парадоксальным рост теневой экономики, она сегодня помогает «удерживать на плаву» общую украинскую экономику, несмотря на окончательную деградацию и криминализацию украинской экономики.

Г. Четвёртый парадокс: «У світі вважається, що перевищення більш ніж у 10 разів доходів 10% найбагатших верств населення 10% найбідніших верств неминує призводити до екстремального загострення рівня соціального напруження і економічної дестабілізації. В Україні цей показник є на порядок більшим, однак

нічого страшного та вибухово-небезпечного в соціальній сфері не відбувається». Українці, в основном из Западной Украины, которых возмущает такая чрезмерная эксплуатация, уже давно живут и работают в Западной Европе. А оставшиеся на родине, в основном с патерналистским мировоззрением «совка», украинцы не ропщут против чудовищной эксплуатации, судебного и чиновничьего произвола, мизерных зарплат и пенсий (какие были и в Советской Украине). Именно поэтому сегодня на Украине нет социального взрыва и кровавых революций.

Д. Пятый парадокс: «Вважається, що за умови зростання або зменшення реальних доходів населення у два рази спостерігаються якісні зміни рівня споживання. В Україні ж реальні доходи більшості населення зменшились майже у 5 разів, проте якісного погіршення фактичного рівня споживання не відбувається». Это в 2015 г. уменьшение реальных доходов было в 5 раз. А сегодня, в 2017 г., инфляция и девальвация гривны уменьшила реальные доходы у большинства населения в 8 раз, однако голодомор отсутствует. Этот парадокс отмечают не только украинские экономисты, но и постоянный представитель программы развития ООН в Украине Нил Уокер, который во время презентации отчета ПРООН по человеческому развитию заявил, что «В Украине на сегодняшний день за чертой бедности живут около 60% населения» [19]. Но так думают некоторые экономисты и американский дипломат. А большинство украинцев, в основном с патерналистским мировоззрением «совка», так не считают. Так как за столетнюю историю постоянных мировых и гражданских войн, искусственных и естественных голодоморов они привыкли к постоянному затягиванию поясов, и им неизвестна сладкая и богатая западноевропейская жизнь.

Выводы. Рассматривая вышеуказанные гипотезы и эмпирические данные нашего пилотажного исследования, необходимо в первую очередь подчеркнуть, что главное в экономических, социально-экономических и междисциплинарных исследованиях – не сами гипотезы и эмпирические выводы о причинах появления вышеуказанных парадоксов, не эмпирические прогнозы развития украинской экономики в среднесрочной и долгосрочной перспективах. А главное – научный подход к экономическим и междисциплинарным оценочным и прогностическим исследованиям, в том числе теоретико-методологическое обоснование, адекватное уникальным украинским и мировым экономическим процессам, а также адекватная методика и инструментарий экономического исследования.

Список использованных источников

1. Білополий В.В., Руденко С.Г. Новітня Україна: здобутки та прорахунки/ Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах. Матеріали всеукраїнської наукової конференції. 29-30 квітня 2016 р., м.Дніпропетровськ. Частина I./ Наук. ред. О.Ю.Висоцький. Дніпропетровськ: Роял Принт, 2016.-с.10-12].
2. Бодров В. Сучасна еволюція економічної теорії і практика державного регулювання економіки// Парадигмальні зрушення в економічній теорії ХХІ ст.: Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. – с.36-39.
- 3.Ещенко П. Как преодолеть системные издержки неолиберального реформирования экономики// Экономика Украины.-2015.-№1.-с.26-41.
4. Кузеванов В. Исторические, цивилизационные и религиоведческие маркеры украинского политпрогноза на 2016-2036 годы/ Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах. Матеріали всеукраїнської наукової конференції. 29-30 квітня 2016 р., м.Дніпропетровськ. Частина I./ Наук. ред. О.Ю.Висоцький. Дніпропетровськ: Роял Принт, 2016.-с.29-31.
5. Кузеванов В.М. Компаративистский анализ основных проблем и перспектив развития украинской экономики: методология и методика исследования/ Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах. Матеріали ІІ Всеукраїнської наукової конференції. 24-25 березня 2017 р., м.Дніпро. Частина I./ Наук. ред. О.Ю.Висоцький. - Дніпро: СПД «Охотник», 2017.- с.218-229.
6. Кузеванов В.М. Кризис посткоммунистической политической системы и кризисная методология политологии/ Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук. Матер. ІV всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю. (м.Дніпропетровськ, 15 липня 2014 р.): у 2-х частинах.-Д.: ТОВ «Інновація», 2014.-ч.1.-с.33-36.
7. Кузеванов В.М. Определяющие события истории Украины XX века// Грані.-2012.-№5.-С.25-34.
8. Кузеванов В.М. Роль политической системы в модернизации украинской нации в XX в.: Методология историографического процесса/ Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук.

Матер. III всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю (м.Дніпропетровськ, 20 грудня 2013 р.): у 5-х частинах.-Д.: ТОВ «Інновація», 2013.-ч.І.-с.137-140. 9. Кузеванов В. М. Эмпирия и теория в исследовании проблем и перспектив развития украинской экономики// Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики. Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції. 26-27 травня 2017 р., м.Дніпро. Частина II. / Наук. ред. О.Ю.Висоцький. – Дніпро: СПД «Охотник», 2017. – с.227-237. 10. Матюха В.В., Сухіна О.М. Мінерально-сировинний комплекс України у контексті сталого розвитку економіки// Економіка України.-2017.-№1.- с.64-79. 11. Тарасевич В.М. О национальном колорите экономико-теоретического знания/ Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. – с.32-35. 12. Томчук-Пономаренко Н. Сучасні напрями теоретико-практичних досліджень в економічній теорії/ Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. – с.150-153. 13. <http://finance.bigmir.net/news/economics/35480-Chernozemi-Ukraini-mogyt-prokormit-bole-polymilliarda-chelovek---ekspert>. 14. http://studbooks.net/45289/politekonomiya/prirodno-proizvodstvennye_resursy_ukrainy. 15. http://www.ukrinform.ru/rubric-lastnews/1477345-poleznie_iskopaemие_ukraini_infografika_1506730.html. 16. <http://www.mirec.ru/2014-02/prirodnые-resursy-mirovoj-ekonomiki>. 17. http://sobytiya.net/grojsman-strana-ostalas-bez-trilliona-griven/?utm_medium=cpc&utm_source=marketgid&utm_campaign=NEW_sobytiya.net&utm_term=56926692&utm_content=51429038. 18. www.case-ukraine.com.ua/yak-bi-znikla-tinova-ekonomika-nastav-kolaps/. 19. <https://news.mail.ru/society/29257619/?frommail=1>. 20. V.Kuzevanov. The Main Vector of Ukrainian Politprognozy/ International Journal of Political Science (IJPS) Volume 3, Issue 2, 2017, PP 25-32, ISSN 2454-9452.

В. І. Ганін, М. О. Нечволод, А. В. Терлецька

СТРАТЕГІЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ТА ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Формування об'єктивних передумов для масового переходу господарських структур промислового комплексу України від фази економічного спаду до фази економічного зростання нерозривно пов'язане з поживавленням та розвитком інноваційної діяльності. Вона дозволяє не тільки заволодіти досягненнями науково-технічного прогресу і впроваджувати його результати у сфері виробництва та збуту вітчизняної продукції, але і суттєво збільшувати її конкурентну здатність на внутрішньому та зовнішньому ринках. У розвинутих країнах з ринковою економікою на даний час широко застосовуються програмно-цільові форми організації розвитку інноваційних процесів, які дозволяють сконцентрувати ресурси у тих сферах виробництва і регіонах, де найбільш актуальне досягнення у найкоротший термін конкурентних переваг, які базуються на науково-технічних розробках.

У вітчизняному промисловому комплексі використання програмного підходу та стратегічного регіонального планування в управлінні інноваційною діяльністю господарських структур усіх форм власності також вступає у нову фазу свого розвитку.

Разом з тим необхідно підкреслити, що вітчизняним господарським структурам промислового комплексу України та її регіонів при визначенні перспективних напрямів активізації інноваційної діяльності та пошуку джерел фінансування інноваційних інвестиційних проектів доводиться вирішувати складні та масштабні проблеми, які пов'язані зі значним зниженням рівня активізації та ефективності реалізації перспективних напрямів інноваційного розвитку у попередні періоди трансформаційних перетворень у нашій країні.

Оцінити стан інноваційного розвитку України можна за допомогою визначення її відносної позиції серед країн ЄС. Згідно Європейського інноваційного індексу у 2016 році Україна знаходилася у четвертій, останній за рівнем інновацій групі – «Скромних новаторів» та мала індекс 0,1889 (максимум 1). Нижчі позиції, а відповідно і нижчий індекс, мають лише Македонія – 0,1636 та Туреччина – 0,1880. Відставання України від інших країн ЄС складає: від першої групи «Лідерів інно-

вацій» – більше ніж у 4 рази (перше місце займає Швеція – 0,796), від «Сильних новаторів» (друга група) – у 3 рази (лідер рейтингу Ірландія – 0,5843), від третьої групи «Помірних інноваторів» – у 1,6 рази (перше місце займає Естонія – 0,4161). Але варто відмітити, що у попередньому році Україна мала менший показник – 0,1783. Найкраще становище спостерігалось у 2013 році, коли значення Європейського інноваційного індексу складало 0,1893.[1]

Рейтинг міжнародного агентства Bloomberg Rankings за 2016 рік також підтверджує той факт, що Україна має низьку інноваційну активність. За цим рейтингом Україна посіла 41 місце серед 50 країн за рівнем інноваційності, отримавши 56,77 бали зі 100 можливих. Наша держава змогла випередити лише Болгарію, Індію, Марокко, Мальту, Сербію, Казахстан та Аргентину. Лідером рейтингу стала Південна Корея, яка отримала 91,31 бали, друге місце посіла Німеччина (85,54 бали) та третє місце – Швеція (85,21 бали) [2].

На нашу думку, існуюча законодавча база України являється перешкодою на шляху розвитку інноваційної діяльності країни. Головним недоліком нинішнього законодавства країни є те, що законодавчі акти не скоординовані між собою та не відповідають економічній ситуації в країні. Для того, аби економіка України була конкурентоспроможна, необхідно використовувати наявну науково-технологічну базу у промисловості, а саме створити тісний зв'язок між досягненнями у науці та впроваджувати нові технології у виробництво.

Список використаних джерел

1. *Innovation Union Scoreboard 2015 [Electronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/factsfigures/scoreboards/files/ius-2015_en.pdf.*
2. *The Bloomberg Innovation Index [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.bloomberg.com/graphics/2015-innovative-countries/>.*

M. Wilczyńska

SOURCES OF INVESTMENTS FINANCING OF THE SME SECTOR IN POLAND

This article is devoted to investments financing of small and medium-sized enterprises sector. It presents investment outlays for new and used fixed assets of enterprises in Poland during 2008-2015 period in the SME sector. The subject of analysis is the study of national literature, including scientific articles, Internet sources and PARP reports on the state of the SME sector in Poland.

The basis for the development of an enterprise in the market economy is investment, as it allows an increase in enterprise value. The relevance of investment decisions depends on the enterprise's competitiveness, its market share and the ability to gain profits [4, p. 457]. Investing is related to the pursuit of the greatest possible increase in the assets of its holder. There are many definitions of investment activity in the literature as the investments cover a wide range of activities. The concept of investment is inseparable from two elements: spending money and expecting certain benefits [6 p. 129]. According to a foreign language dictionary, to invest means to use one's financial means to generate income or profit [5, p. 488]. Investment benefits are not only quantitative (income, profit), but also qualitative (feeling of luxury, improving the image of the enterprise, improving the safety of work). The main motives for undertaking an investment may be of the following background: technical (physical consumption of assets); economic (economic consumption of assets, i.e. the appearance of more efficient assets than on the market); marketing (competition requires more and better production quality); legal regulations (specific regulations requiring the organisation to carry out investments, e.g. for environmental protection or health and safety at work) [2, p. 546]. In 2015, total investment in all economic entities in Poland amounted to PLN 271.8bn, of which capi-

tal expenditure, including expenditure on the purchase of used fixed assets, of the enterprise sector reached PLN 200.6bn, i.e. 74% of total expenditures up by 9% compared to 2014. Total investment expenditure of the enterprise sector consists of two main components - expenditure on new fixed assets in the amount of PLN 181.8bn and purchase of used fixed assets in the amount of PLN 18.8bn. The first in 2015 accounted for 90.6% of the total value of the enterprise's business, while the remainder was attributable to expenditure on fixed assets [3, p. 30].

Table 1. Capital expenditure on new and used fixed assets of enterprises in Poland during 2008-2015 period.

Year	Capital expenditure on new and used fixed assets in large enterprises (billions of PLN)	Investment outlays for new and used fixed assets in SMEs in total (billions of PLN)	Capital expenditure on new and used fixed assets for one SME enterprise (thousands of PLN)
2008	85,7	71,3	40,0
2009	74,7	69,1	41,4
2010	70,6	71,3	41,4
2011	80,4	80,8	45,4
2012	80,4	74,5	41,6
2013	83,3	78,9	44,6
2014	97,89	85,4	46,4
2015	110,73	89,9	47,0

Source: own study based on investments of enterprises Report on the state of the small and medium enterprises sector in Poland. PARP 2017, p. 29.

Investment decisions of companies focus on the choice of type, size and structure of investments, and cover three areas, namely: physical investments that involve the acquisition of various components of property, i.e. buildings, machinery, equipment, stock-piles); financial investments (stocks, bonds, treasury bills); intangible assets (human resources training, improvement of social facilities, product improvement).

Table 2. Sources of financing investment outlays in enterprises (excluding micro) in 2014

	Total	Own resources [%]	Budgetary resources [%]	National loans [%]	Funds directly from abroad		Other sources - total [%]	Non-financial expenditures [%]
					Total [%]	Including a bank loan [%]		
Total	148378227	68,21	3,14	11,62	9,58	1,19	4,10	3,35
Small	17171208	59,93	4,79	21,63	7,43	1,98	5,09	1,14
Medium	33795587	63,70	4,25	15,64	8,46	0,43	6,83	1,11
SME	50966795	62,43	4,43	17,66	8,11	0,95	6,25	1,12
Big	97411432	71,23	2,47	8,47	10,35	1,31	2,97	4,52

Source: P. Chaber, J. Łapiński, M. Nieć, J. Orłowska, R. Zakrzewski, Ł. Widła – Domaradzki, A. Domaradzka, *Inwestycje przedsiębiorstw. Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce*. PARP 2017.

According to the PARP report on the state of the Polish SME sector, as in previous years, in 2014 two thirds of SME investment were financed by own resources (62.4%), nearly one fifth from domestic loans (17.7%) and 8.1% were from foreign sources. The remaining sources of investment financing were less important. On the basis of the above data it can be stated that the larger the company is, the greater the involvement of own funds for investment financing and the larger the number of small enterprises are - 59.9%; average - 63,7% whereas in large - 71,2%. The structure of investment outlays

by fixed assets group in SMEs in 2014 changed slightly from the previous year. It can be inferred from the data that the smaller enterprises are, the larger share of expenditure on buildings and structures they have, which is similar to the expenditure on means of transport. One may think that the reason is the smaller economic potential of small entities and the scale of costs associated with such investments and other needs arising from different stages of development or scale of operations. As a result, smaller economic entities spend relatively less on equipment in the form of machines and equipment, often resulting in less technical investment. The total capital expenditure of the SME sector is 38% and 37% respectively, and represents $\frac{3}{4}$ SME spending. Making investment decisions helps economic operators to realize the ultimate goal of maximizing the value of an enterprise [1, p. 462]. Investments should be an integral part of an enterprise's growth strategy, which should improve the unit's performance and increase its market value.

References

1.Damodaran A., (2007), *Finanse korporacyjne. Teoria i praktyka*, Helion, Gliwice. 2.Mandziuk R., Nawara P., Ossowska J., (2016), *Inwestycje rzeczowe przedsiębiorstw. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 1 (79), 545-553; www.wneiz.pl/frfu. 3.*Report on the state of small and medium-sized enterprises sector in Poland. PARP 2017.* <http://www.parp.gov.pl/publicationslibrary/ebook/722>. 4.Sierpińska M., Jachna T., (2007), *Metody podejmowania decyzji finansowych. Analiza przykładów i przypadków*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa/ 5.*Słownik wyrazów obcych (1998)*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, p. 488. 6.Szczęsny W., Śliwa J., (2010), *Budżetowanie operacyjne, finansowe i kapitałowe w przedsiębiorstwie*, C.H.Beck, Warszawa.

M. B. Ситницький

ПІДПРИЄМНИЦЬКИЙ ПРОГРЕСИВІЗМ В ДОСЛІДНИЦЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Для успішного розвитку підприємництва, перш за все необхідно змінити мислення молодих і креативних людей, що навчаються і здійснюють дослідження в університеті. Одразу, при вступі в університет, їх потрібно орієнтувати на створення свого, унікального шляху реалізації власних підприємницьких ідей, а не пошук тих, кому ці ідеї можна продати без подальшого їх розвитку. Тим особистостям, які спроможні створювати нове, інноваційно мислити та боротись за свої ідеї, у дослідницьких університетах повинна надаватись особлива увага. Всі їх ініціативи на початкових етапах мають бути підтримані, тому, що особи з підприємницьким типом мислення є дуже вразливими до критики і як правило мають високу долю сумніву у своїх ідеях і розробках, але свято вірять в свою мрію і знають чого хочуть, проте, не знають як цей результат отримати і впровадити у життя. Якщо, не приділяти увагу, на перший погляд, не важливим ідеям, то може бути втрачена геніальна думка, що може стати ключовою у вирішенні майбутніх важливих задач. Такі умови вільнодумства та відчуття всебічної підтримки забезпечує академічна свобода, що має бути ключовим принципом функціонування кожного дослідницького університету, що прагне вирішувати глобальні питання.

У своїй науковій праці О.О. Романовський [2] дослідив діяльність провідних університетів США, Великобританії та інших економічно розвинутих країн світу. Увагу було приділено феномену університетського (академічного) підприємництва, його впливу на економічний розвиток держав, витоки академічного капіталізму, наслідки комерціалізації діяльності ВНЗ. Також, розглянуто концепції і моделі «потрійної спіралі» Г. Іцковіца, можливість їхнього використання для інноваційного розвитку українського суспільства. У цій праці автор підкреслює необхідність розвитку університетського підприємництва для забезпечення гармонійного розвитку держави.

Більш того, якщо аналізувати практику розвитку підприємництва в університеті Оксфорда, слід перш за все звернути увагу на рівень його видатків у основні статті, що спрямовані на розвиток інноваційного потенціалу підприємницького

середовища. Витрати у період 2015-2016 фінансового року на персонал складали близько 680,3 мільйонів фунтів стерлінгів, це становить близько 51% від загальних витрат, що становлять 1336,5 мільйонів фунтів стерлінгів [6]. Прослідковується чітке ствердження думки, що інвестиція в людей є головним пріоритетом Оксфордського університету і саме це дає йому можливість бути одним з кращих дослідницьких університетів світу. Разом з цим, в одному з кращих дослідницьких університетів США, Стенфордському університеті видатки на зарплати і виплати персоналу у 2016-2017 фінансовому році становили 59% від загальних видатків університету [4], що є людиноорієнтованістю.

Праведність людино орієнтованого шляху розвитку дослідницького університету підтверджують показники, що свідчать про найбільшу кількість нобелівських лауреатів в дослідницьких університетах цих країн: 1 місце – Сполучені Штати Америки; 2 місце – Великобританія; 3 місце – Німеччина; 4 місце – Франція; 5 місце – Швеція [5].

Головним чинником такого успіху є академічна свобода, що в оновленому українському законодавстві визначається наступним чином.

Академічна свобода – самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова, думки і творчості, поширення знань та інформації, вільного оприлюднення і використання результатів наукових досліджень з урахуванням обмежень, установлених законом [1].

Наукова діяльність у дослідницькому університеті має досягнути рівня якісної сервісної послуги, для тих хто її потребує. Дану концепцію функціонування публічних сервісних центрів ми раніше розкрили у своїй науковій публікації [3]. Дослідницький університет має бути зручним сервісним центром, щоб бути спроможним швидко та професійно виконувати замовлені дослідження та вирішувати наукові проблеми.

Але, щоб повною мірою охарактеризувати, процес, що гарантує свободу мислення, творення та незалежність учасникам освітнього, наукового та бізнесового процесу у дослідницькому університеті, запропонуємо ввести у науковий обіг і охарактеризуємо нову управлінську категорію «підприємницький прогресивізм» і розкриємо її значення.

Отже, *підприємницький прогресивізм* – це процес розвитку, що базується на академічній свободі та сукупності принципів, що забезпечують гарантування реалізації наукових ідей особи з підприємницьким типом мислення та бізнесовими підходами до його реалізації, можливостей діяти вільно, нестандартно, креативно і у той спосіб, що вона вважає за раціональний, навіть якщо установа в якій вона діє має протилежну точку зору.

Дане визначення процесу розвитку підприємництва в дослідницькому університеті більш фокусно відображає центризм людини-інноватора у діяльності дослідницького університету, який завжди заохочується у лідируючих університетах. Отже, стратегія розвитку підприємництва у дослідницькому університеті має будуватись на пріоритетному розвитку інноваційного потенціалу його працівників та створення необхідних матеріальних і ідеологічних мотиваторів для підтримки кожної раціональної ініціативи. За творчими людьми необхідно вести постійне спостереження, маєтись на увазі за їх методами, стилем і способом вирішення поставлених завдань з метою повномірного розкриття їх потенціалу і своєчасної ідентифікації ключових ідей. Підприємницький прогресивізм у дослідницькому університеті є унікальним явищем і формується, перш за все, з діяльності творчих людей, що вирізняються особливими поведінковими рисами та комплексно розкриває сутність процесу розвитку підприємництва в дослідницькому університеті і свободи інноваційного мислення. Дане поняття збагатить категоріальний апарат для подальшого наукового дослідження підприємництва та надасть поштовх для пере-

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Романовський О. О. Феномен підприємництва в університетах світу : монографія / О. О. Романовський. – Вінниця : Нова Книга, 2012. – 504 с.
3. Sitnicki, M. (2017). Innowacyjne zasady w strategicznym planowaniu rozwoju centrów usługowych w instytucjach publicznych. Zarządzanie Publiczne, Zeszyty Naukowe Instytutu Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, 2017, №3 (39), s. 345-358. DOI: 10.4467/20843968ZP.16.027.7242.
4. Stanford University: Administration & Finances. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://facts.stanford.edu/administration/finances>.
5. The Official Web Site of the Nober Prize. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.nobelprize.org>.
6. University of Oxford: Finance and funding. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ox.ac.uk/about/organisation/finance-and-funding?wssl=1>.

K. O. Shepotko

MIDDLE CLASS IN UKRAINE ON THE VERGE OF CENTURIES

The middle class, as the basis of stability in society and the state, is intended to overcome social contradictions. In states, where this class constitutes the bulk of society, there is practically no social disadvantage. The situation in the countries where this stratum of society is small is different.

The notion of «middle class» is associated with a decent standard of living: good education, career perspectives, the opportunity to travel, the possibility to buy house or car. In addition, these people have the chance to allocate a separate amount of their income on hobbies and charity. The idea of the middle class, as the guarantor of the stable development of Ukraine, became widespread straight after independence from the 90s of the XX century [2].

During this period, the countries of Western Europe were considered as «models» of the development of the middle class, which began to be identified with the principles of democracy and stability. Ukraine, as a country of the post-communist space was characterized by the problem of «transitional society». That means, that such population group as the middle class, was just beginning to be formed [1,3]. For the Soviet party elite, the middle class was an unusual phenomenon and was considered an enemy class for workers and peasants. In the 1990s, the interest in the middle class among Ukrainians, as a new rank (generation of people), almost did not quite down.

Despite the up-beat mood among Ukrainian society, it was not possible to fully implement this idea due to the huge number of political and economic reasons. In the estimation of most people, the main mistake of the then leadership of the country was the permission to create financial and industrial groups. In certain sense we can denote them as like peculiar economic clusters, which reproduced the power of monopolized economies in market conditions. In other words, this project was called oligarchic.

Of course, an alternative to this project was the proposed plan for the formation of a strong community based on the petty-bourgeois middle class. These interests were embodied in the «Nasha Ukraina» («Our Ukraine») movement. Actually, the Movement was defeated in that confrontation.

But why should such a hard choice be? Ukraine needs both small enterprises and large business. In fact, it is precisely from this point of view that the middle class is a socio-political support of society. After all, it is clear that from these small entrepreneurs, in the conditions of the correct state policy, there appear new big businessmen that become competitors of the existing oligarchs.

The actual situation was that without the competitors in the economic arena industrial giants sprang. Without rivals, the oligarchs quickly achieved the status of oligopoly in the economy, and became dominant in politics.

Not all areas of the economy were «delicious» pieces for business. Not everywhere

it was possible to create financial and industrial groups. So the agriculture, shipbuilding, aircraft construction and rocket building had left uninteresting for big business.

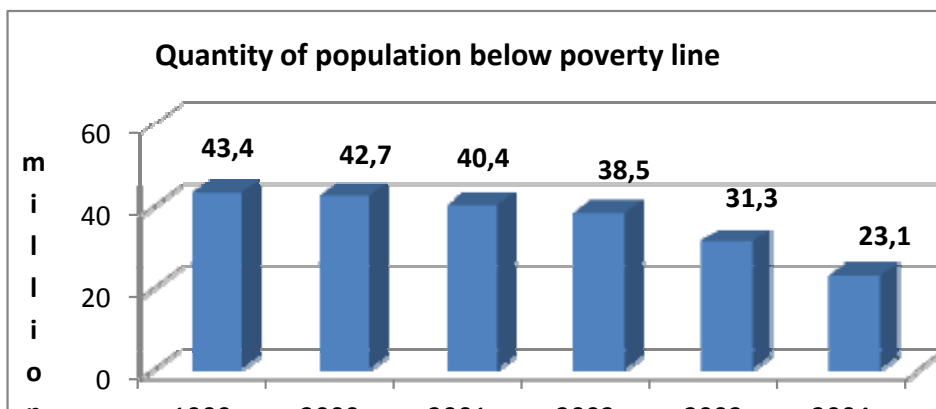
In other words, the oligarchs did not want to master the risky spheres of the economy, because it is impossible to get big profits there.

In addition, in the western countries, the «modern» middle class was formed with the help of qualified specialists, who was necessary for information, advertising, banking, insurance and other institutions, by another name for effectively functioning enterprises of trade and services. In Ukraine, these opportunities were limited. And the new middle class in Ukraine during the transition period was formed in a limited composition, mainly due to some professional groups that served the market and power. Unfortunately, the workers of education, culture, science, medicine did not fall into this category. On the contrary, in western countries, these people were a significant part of the middle class.

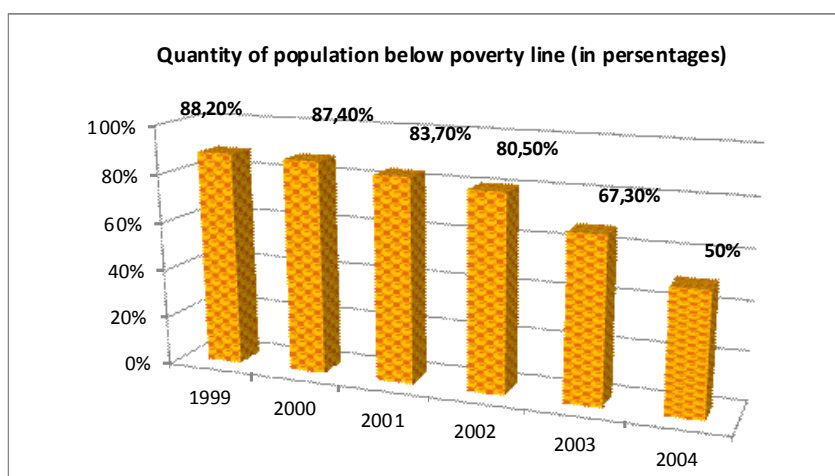
In Ukraine, during the period of 1992 - 2004, education did not guarantee the receipt of work in the specialty, work did not ensure income. The salaries of representatives of one profession in the public and private sectors were significantly different. Moreover, income did not guarantee social status. Therefore, it is no coincidence that a lot of skilled personnel left Ukraine during this period. Notable that 30% of that people were before the age of 40 at the time of departure.

Based on the official income statistics, it is possible to claim that Ukrainian society in the transition period consisted of a huge mass of completely poor citizens and small group of the rich residents.

According to official statistics, at the verge of centuries, the number of population with per capita equivalent income per month below poverty line was next [4]:

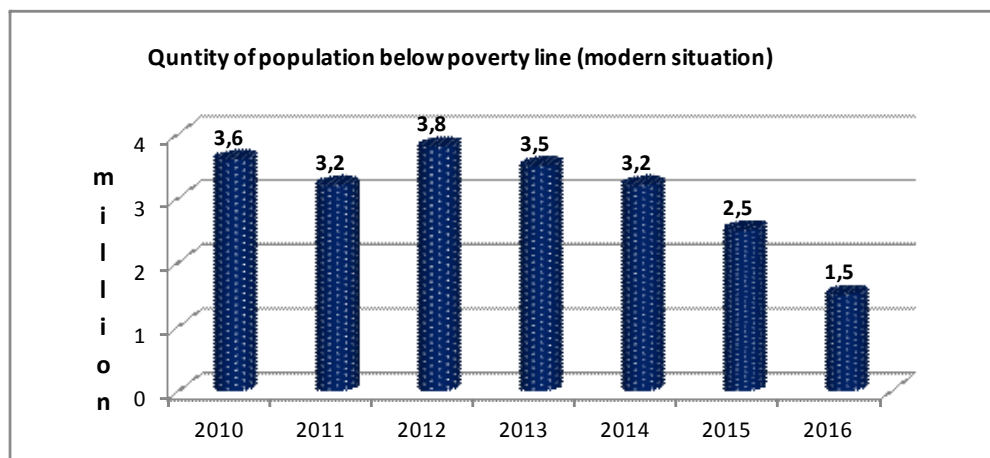
In percentages, these data are presented as follows [4]:

Thus, the absolute majority of representatives of the Ukrainian middle class in the transitional period to the market formed their revenues through the mechanisms of the so-called shadow sector of the economy. Consequently, in Ukraine, a significant part of

middle and major income groups was in the shadow, including a directly criminalized sector, which allowed them to receive high illegal profits.

As the years passed, this terrible statistics has ameliorated due to the country's economic development in the frame of a liberal reform model [4].

Summing up, it is fairly to state that in the transition period, the formation of the middle class in Ukraine was stilling at an early stage. First of all, this is by reason of the low level of living, which in turn led to the destruction of the country's labour potential and its degradation.

Gradually, the middle class advanced in Ukraine, but had predominantly oligarchic character and experienced a phase of resource allocation.

But formation of a complete middle class in Ukraine is possible only upon conditions of the democratization of the private sector of the economy, the social orientation of a market economy and the steady growth of country's development. At the same time the development of education, culture, and the achievement of political stability should be in priority. It is possible to secure such aim in relatively short terms by significantly strengthening the role of the state in regulating the processes of economic and social growth [5].

References

1. *Social differentiation of society (1990s)* / [Electronic resource] / Past and present. For those who are interested in history lessons. – Access mode: // http://mtt.in.ua/ist-ukr_1991-2010_sozdyferentsiatsiya-1990-ti-roky/ June 21, 2016.
2. Zanuda A. *The middle class in Ukraine: a small and not influential* [Electronic resource] / BBC. – Access mode: http://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2013/06/130604_ukraine_middle_class_as/ June 5, 2013.
4. *Official statistical data of Ukraine* [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Alekseev S.V. *Historical features of formation of the middle class in Ukraine in transition to the market period (1991-2004)* / [Electronic resource]. – Access mode: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/85471/3-Alekseev.pdf?sequence=1> //»Science. Religion. Society «No. 2'2011.

О. В. Онуфрієнко, А. Г. Нестеренко

СТРАТЕГІЯ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ НА 2016-2020 РОКИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Необхідність модернізації публічного управління в цілому та публічної служби зокрема ставить складні завдання для сучасної України. Спроби реформування української публічної служби у співвідношенні з відповідними процесами у державах ЄС характеризуються низкою особливостей.

По-перше, загальний постмодерністський тренд публічного адміністрування на зближення з громадянським суспільством поки ще враховується недостатньо, а іноземний досвід не використовується системно (якщо не брати до уваги суто де-

кларацийні акти). Найсучасніша Стратегія 2016-2020 [3] не передбачає послідовного інституціонального зближення з громадянським суспільством, обмежуючись формальною згадкою про участь представників громадянського суспільства у підготовці проекту документа та планом введення деяких інструментів Нового Державного Управління, що спрощують доступ громадськості до адміністративних послуг.

По-друге, одночасно із проголошенням рецепційної за характером парадигми модернізації, спрощено та занадто узагальнено сприймається європейське державне управління як таке та підходи до організації публічної служби зокрема. Звичайно мова йде про впровадження на українському ґрунті європейських стандартів, використання європейських моделей або взагалі (як в Стратегії 2016-2020 рр.) – «кращого іноземного досвіду». В той час системи публічної служби країн ЄС не тільки демонструють істотне різноманіття, але й майже не зближуються системно, утворюючи кластери споріднених систем, об'єднані правовими й адміністративними традиціями та спільним соціокультурним контекстом.

По-третє, проблематика інституціональної та інструментальної модернізації публічної служби, посідаючи вагоме місце у тематиці досліджень українських науковців, нерідко поступається за значущістю тематиці особистісних явищ управлінської діяльності в цілому та проблемі формування цінностей державних службовців зокрема. В той же час необхідно розуміти, що проблема сприйняття європейських цінностей – це проблема загальносуспільна, і системний позитивний вплив на особистість державних службовців уможливорюється лише опосередковано, через відповідні тектонічні зміни у свідомості суспільній.

Означені факти результують у вельми строкаті за змістом пропозиції щодо рецепції іноземного досвіду у сфері публічного управління та організації публічної служби: використовується досвід модернізації публічного управління як континентально-європейських країн у всьому різноманітті національних підходів, так і англосаксонських країн і, зокрема, США, в тому числі у таких важливих сферах як охорона здоров'я чи сфера оборони. Модернізація за деякими напрямками, навпаки, зовсім не передбачається. Упевнені, що ступінь наукової обґрунтованості такої позиції має бути підвищений, у тому числі за рахунок аналізу великих масивів емпіричних даних, накопичених та осмислених європейськими науковцями. Спроби модернізації українського публічного управління в цілому та реформування публічної служби зокрема переважним чином проявляються у концепціях лінійної модернізації, що передбачають подолання шляху від «наявного» до «бажаного» стану за допомогою вибіркової рецепції досвіду розвинених держав. Додаткове навантаження при цьому утворює невідповідність часових шкал: так, найсучасніша стратегія реформування державного управління в Україні де-факто пропонує за 4 роки подолати модернізаційний шлях, що за обсягом цілком співвідноситься з розвитком публічного адміністрування у Франції кількох останніх десятиріч [1].

Сама модель лінійної модернізації, що пропонує пройти шлях до «бажаного стану», зовсім не враховуючи наявні традиції (незалежно від оцінок їх значення та цінності), розглядається сучасною теорією модернізації як така, що не зарекомендувала себе ефективною принаймні стосовно складної соціальної дійсності. Сучасна європейська наука публічного управління також поділяє таку оцінку: «Big models, such as NPM or 'good governance' or 'partnership working', often do not take one very far. The art of reform lies in their adaptation to fit local contexts» [2, p. 15].

Маючи безальтернативно рецепційний характер, українські пропозиції до реформування публічного управління та публічної служби майже не враховують, що конкретні інститути, стандарти, норми та підходи (як об'єкт запозичення) є результатом складної діалектики взаємодії традицій та інновацій, причому баланс цих компонентів є унікальним для кожної окремої європейської держави з поправкою

на вплив ЄС як масштабного інтеграційного проекту та універсальні тенденції в галузі публічного управління, в тому числі у площині взаємодії із громадянським суспільством. Все це значно ускладнює практичну реалізацію проголошених планів.

Навіть фрагментарний успіх Стратегії реформування 2016-2020 з одночасними позитивними зрушеннями у питанні боротьби із системною корупцією (що наразі представляється вельми сумнівним) поставить перед українською державою складне завдання подальшого реформування публічної служби. При вірогідному збереженні домінуючої рецепційної парадигми довгострокові сценарії можливо звести, як мінімум, до наступних варіантів: приєднання до східноєвропейського кластеру специфіки публічної служби в результаті послідовної орієнтації на досвід успішної модернізації нових членів ЄС; орієнтація на так звані нео-веберівські держави і передусім Німеччину та Францію з їх складною діалектикою традицій та інновацій; умовне приєднання до групи «зберігаючих» («maintainers» в термінології Pollitt and Bouckaert, 2004) держав в результаті імплементації базових європейських стандартів у сфері публічного управління; системне сприйняття концепцій, що походять з відкритих емпіричних систем публічної служби (такий варіант розвитку бачиться нам найменш вірогідним).

Список використаних джерел

1. Онуфрієнко О. Розвиток публічної служби П'ятої Французької республіки: голлістський та постголлістський періоди / О.В. Онуфрієнко // Журнал ДРІДУ НАДУ «Аспекти публічного управління». – Д.: Видавництво «Грані», 2017. – Том 5, № 3-4 (41-42). – С. 14-25. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/317/315>. 2. Politt Ch. 30 years of public management reforms: Has there been a pattern? / Ch. Politt // A background paper for the world bank consultation exercise. - Public Management Institute. Katholieke Universiteit Leuven, Belgium. – 21 pp. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://siteresources.worldbank.org/EXTGOVANTICORR/Resources/Politt.doc>. 3. Стратегія реформування державного управління України на 2016 – 2020 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 року N 474-р.

Н. С. Приходько

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНИ

Правове регулювання фінансового контролю здійснюється нормами фінансового права. В юридичній літературі склалася думка про фінансовий контроль як інститут Загальної частини фінансового права. Проте не викликає сумніву, що фінансовий контроль стосується всіх етапів фінансової діяльності, всіх фінансово-правових підгалузей та інститутів Особливої частини фінансового права. До зазначеного треба додати, що фінансовий контроль є, мабуть, єдиним структурним підрозділом фінансового права, правові норми якого містяться як у Загальній, так і в Особливій частині. Наведена риса свідчить про ту обставину, що структура фінансового контролю має досить складний характер. До Загальної частини слід віднести фінансово-правові норми, що регулюють загальні принципи, цілі та завдання, організацію та порядок здійснення фінансового контролю, характеристику його видів та методів. Що ж стосується фінансово-правових норм, які передбачають специфіку здійснення фінансового контролю в різних сферах фінансової діяльності, то їх цілком слушно відносять до Особливої частини. Конкретизація ж їх специфічних завдань і змісту відбувається в інституціональних (підгалузевих) правових актах (наприклад, у Бюджетному або Податковому кодексі України, Законі України «Про аудиторську діяльність») [1].

Значення фінансового контролю полягає у тому, що він слугує інструментарієм протидії правопорушенням, стримування злочинності в галузі фінансів, забезпечення законності та правопорядку при здійсненні фінансової діяльності, до-

сягнення доцільного та раціонального використання фінансових ресурсів, державного і комунального майна та врешті-решт належного фінансового забезпечення ефективної реалізації функцій сучасної соціально спрямованої держави. Поряд з цим фінансовий контроль відіграє важливу роль у належному захисті прав, свобод та інтересів усіх учасників фінансових відносин (як «володарюючих», так і не наділених владними повноваженнями), досягненні конструктивного балансу між ними [1,2].

Для фінансового контролю є характерними риси, що належать контрольній діяльності як такій, а саме: законність та об'єктивність; оперативність та безпосередність; цілеспрямованість та послідовність; обґрунтованість та дієвість [2].

Слід зазначити, що фінансам як економічній категорії, що пов'язана із закономірностями розвитку матеріального виробництва, формуванням, рухом та трансформацією вартості, крім розподільної (перерозподільної) та регулюючої, притаманна також контрольна функція. Вона виявляється як при контролі розподілу валового внутрішнього продукту, так і при перевірці використання публічних грошових фондів відповідно до їхнього цільового призначення. Серед усього різноманіття фінансових відносин немає жодного їх різновиду, який тим чи іншим чином не був би пов'язаний з контролем. При цьому цілком зрозуміло, що при всій автономності контрольної функції вона не діє ізольовано від інших (усі функції фінансів «працюють» паралельно) і виступає необхідним складовим компонентом забезпечення ефективного руху публічних фінансів. Усе це свідчить про те, що контрольна функція фінансів виступає об'єктивною базою фінансово-контрольної діяльності компетентних суб'єктів.

У сучасних складних умовах становлення ринкової економіки, до того ж, обтяжених глобальними кризовими чинниками, контрольна функція в галузі фінансів набуває особливої актуальності. Це пов'язано з певною специфікою даної діяльності, що дозволяє їй активно впливати на економічні процеси. Ефективний фінансовий контроль сприяє прискоренню економічного і соціального розвитку країни, раціональній організації використання всіх наявних ресурсів, забезпеченню збереженню загальнодержавної та муніципальної власності [3].

Говорячи про особливості фінансового контролю, слід зазначити, що в теперішній час відбувається його ускладнення, усе чіткіше виявляється його багатоаспектність. Окреслена риса є виявом сучасної тенденції щодо розширення сфери контрольної діяльності, вона поширюється на недержавні підприємства, громадян, що займаються підприємницькою діяльністю. Фінансовий контроль стає все більш різноманітним і багатоплановим, набуває «всеосяжності» та наскрізності. В перебігу проведення в Україні адміністративної реформи деякі контролюючі органи було ліквідовано, утворено нових контролюючих суб'єктів, компетенція «традиційних» контрольних органів перманентно змінюється, тому іншу систему органів фінансового контролю ще не можна визнати сформованою остаточно, її трансформацію не завершено [1-3].

Сутність фінансового контролю розкривається в основних завданнях, поставлених перед ним, а саме: 1) перевірка своєчасності і повноти виконання контрольованими суб'єктами фінансових зобов'язань перед державою та органами місцевого самоврядування; 2) перевірка виконання органами державної влади та органами місцевого самоврядування покладених на них функцій з формування, розподілу (перерозподілу) та використання публічних грошових фондів; 3) перевірка дотримання вимог чинного законодавства та інших нормативно-правових актів щодо збереження коштів і матеріальних активів, порядку здійснення фінансових операцій та розрахунків, а також їх змісту; 4) перевірка правильності та ефективності використання публічних грошових ресурсів; 5) виявлення порушень фінансової дисципліни та примушення до їх усунення; 6) попередження порушень законності у сфері фінансової діяльності, забезпечення відшкодування завданого матеріаль-

ного збитку, виявлення винних осіб та притягнення їх до відповідальності; 7) перевірка правильності здійснення валютних операцій, ведення бухгалтерського обліку та складання звітності; 8) виявлення резервів зростання фінансових ресурсів, з'ясування внутрішнього потенціалу підвищення ефективності виробничої діяльності, найбільш ощадливого використання наявних матеріальних та грошових фондів [3].

Реалізація перелічених завдань фінансового контролю є необхідною умовою забезпечення правопорядку і законності в процесі здійснення фінансової діяльності. Однією з вимог правопорядку в галузі фінансів є фінансова дисципліна [4].

Фінансова дисципліна - це чітке дотримання закріплених нормами права розпоряджень, що регулюють порядок формування, розподілу (перерозподілу) та використання публічних грошових фондів. Необхідно підкреслити, що вимоги фінансової дисципліни обов'язкові як для підприємств усіх форм власності і громадян, так і для органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також їх посадових осіб.

Водночас слід урахувати, що об'єкт фінансового контролю не обмежується перевіркою тільки грошових фондів публічного характеру. Насправді ж він охоплює також матеріальні, природні, трудові та інші ресурси держави, оскільки вони використовуються в грошовій формі або опосередковані нею. Іншими словами, фінансовий контроль поширюється не тільки на безпосередньо фінансові, а й на пов'язані з ними господарські відносини [5].

Предметом фінансового контролю виступають первинні фінансові та інші документи (плани, рахунки, кошториси, баланси, звіти та ін.), що містять інформацію про параметри фінансово-господарської діяльності підконтрольного суб'єкта [4,5].

Отже, під фінансовим контролем слід розуміти особливу сферу державного контролю, що являє собою діяльність фінансових органів з виявлення порушень законності, фінансової дисципліни і доцільності при формуванні, розподілі (перерозподілі) та використанні державних і муніципальних грошових фондів [5].

Список використаних джерел

1. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Система розкриття інформації на фондовому ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://smida.gov.ua>.
3. Небава М. І. Теорія корпоративного управління : вузлові питання : електронний навчальний посібник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://posibnyky.vntu.edu.ua/>.
4. Бібліотека українських підручників [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pidruchniki.ws>.
5. Електронна енциклопедія Wikipedia: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5>.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Абакумова Олена Олегівна, к.філос.н., доцент кафедри промислової електроніки Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

Абрамів Ольга Василівна, викладач кафедри української та іноземних мов Львівського державного університету фізичної культури.

Айтов Спартак Шалвович, к.і.н., доцент кафедри філософії та соціології Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В.Лазаряна.

Альохіна Наталія Вікторівна, к.психол.н., доц., доцент кафедри педагогіки і психології Національного фармацевтичного університету.

Андрейченко Анна Валеріївна, студентка 6 курсу магістратури спеціальності «Політологія» НПУ ім. М.П. Драгоманова.

Бабаєва Есміра Арастун кизи, студентка VI курсу Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Бабенко Богдана Олегівна, аспірантка кафедри української літератури Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Бабенко Олег Олександрович, директор Державного архіву Кіровоградської області.

Бабіна Світлана Іванівна, к.філос.н., доцент Київського національного торговельно-економічного університету (КНТЕУ).

Базака Роман Вікторович, к.соц.ком., провідний науковий співробітник Державного архіву Кіровоградської області.

Баракатова Неонілла Анатоліївна, к.філол.н., доц., доцент кафедри української й іноземних мов ДРІДУ НАДУ при Президентові України.

Бережний Володимир Олегович, студент Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, факультету суспільних наук і міжнародних відносин.

Бескаравайний Станіслав Срегієвич, к.філос.н., доц., доцент кафедри філософії і політології Національної металургійної академії України.

Білоус Віктор Борисович, к.філол.н., провідний науковий співробітник Державного архіву Кіровоградської області.

Блощинський Ігор Григорович, д.пед.н., доц., професор кафедри англійської мови факультету іноземних мов і гуманітарних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м.Хмельницький.

Бобак Галина Романівна, магістр кафедри англійської філології факультет іноземних мов Львівського національного університету ім.І.Франка.

Бобак Марія Іванівна, к.філос.н., доц., доцент кафедри іноземних мов Тернопільського державного медичного університету ім.І.Я.Горбачевського.

Бондаренко Богдана Володимирівна, магістр кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету.

Бондаренко Ігор Миколайович, д.мед.н., проф., завідувач кафедри онкології та медичної радіології, ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України».

Бондаренко Олена Юріївна, к.біол.н., доцент кафедри ботаніки біологічного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Брик Юлія Олександрівна, студентка 3-го курсу історичного факультету Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара.

Бриндіков Юрій Леонідович, к.психол.н., доц., доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету.

Букресєва Дарія Сергіївна, к.е.н., доцент кафедри економічного аналізу та фінансів ДВНЗ «Національний гірничий університет».

Бурчак Ольга Олександрівна, студентка 3-го курсу історичного факультету Дніпровського національного університету ім. О. Гончара.

Васильєва Тетяна Володимирівна, доц., доцент кафедри ботаніки біологічного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Виноградов Геннадій Миколайович, к.і.н., доцент.

Висоцька Ольга Євгенівна, д.філос.н., доц., декан факультету відкритої освіти та стажування, професор кафедри філософії освіти КВНЗ «Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти».

Висоцький Антон Олександрович, студент 4 курсу Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Висоцький Олександр Юрійович, д.політ.н., проф., професор кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Воевудський Олександр Вадимович, студент кафедри «Політологія» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Воєвідко Яна Ярославівна, студентка Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, факультету історії, політології та міжнародних відносин.

Волкова Світлана Петрівна, старший викладач кафедри українознавства ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Вячеславова Олена Анатоліївна, к.філос., доц., доцент кафедри філософії та соціології Національного медичного університету ім. О.О.Богомольця.

Гавриш Наталія Борисівна, к.соц.ком., директор наукової бібліотеки Національного фармацевтичного університету (м. Харків).

Галлаєв Магомед Махмудефендієвич, студент Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара факультету міжнародної економіки, кафедри економіки та управління національним господарством, групи ВВ-15-1.

Ганін Віктор Іванович, к.е.н., професор, Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету.

Гасумова Айгюн, молодший науковий співробітник Інститута Літератури Академії Наук, г. Баку, Республіка Азербайджан.

Герасімова Вікторія Валеріївна, магістр, Національний авіаційний університет.

Гетьманчук Микола Петрович, д.і.н., професор кафедри філософії та політології Львівського державного університету внутрішніх справ.

Гиріна Тетяна Сергіївна, к.соц.ком., доцент кафедри журналістики, реклами і соціальних комунікацій Класичного приватного університету (Запоріжжя), докторант Київського національного університету ім. Т. Шевченка.

Годько Олена Іванівна, викладач української мови та літератури, викладач-методист Автотранспортного коледжу Державного вищого навчального закладу «Національний гірничий університет».

Гончаренко Олександр Миколайович, д.і.н., проф., професор кафедри міжнародних відносин Київського національного університету культури та мистецтв.

Гордієнко Юлія Сергіївна, магістр, Національний авіаційний університет.

Городецький Олександр Володимирович, к.і.н., доцент кафедри соціально-гуманітарних наук Придніпровської академії фізичної культури і спорту.

Громко Тетяна Василівна, к.філол.н., доцент кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, м.Кропивницький.

Гусєва Аліна Романівна, студентка Національного фармацевтичного університету (м. Харків).

Дейнеко Анна Вікторівна, студентка 3 курсу ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України».

Дробот Анна Сергіївна, студентка Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара факультету міжнародної економіки, кафедри економіки та управління національним господарством, групи ВВ-15-1.

Думанська Лариса Борисівна, ст. викладач кафедри українознавства Одеської державної академії будівництва та архітектури.

Дяченко Данило Володимирович, студент групи СП-14-1, кафедри політології, факультету суспільних наук та міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Єгорова Світлана Юріївна, к.б.н., викладач кафедри мікробіології, вірусології, імунології та епідеміології ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України».

Єфімова Ольга Миколаївна, к.пед.н., старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування №2 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

Жерносекова Ірина Володимирівна, к.б.н., с.н.с, викладач кафедри мікробіології, вірусології, імунології та епідеміології ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України»

Жицька Світлана Анатоліївна, старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування №2 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

Жураковська Леся Вікторівна, к.і.н., доц., доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету.

Завізіон Віктор Федорович, к. мед.н., доц., доцент кафедри онкології та медичної радіології, ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України».

Загорулько Анна Ігорівна, студентка Історичного факультету ДНУ, група ІІ-15-1.

Загрійчук Іван Дмитрович, д.філос.н., професор кафедри філософії та соціології Українського державного університету залізничного транспорту (м. Харків)

Заніздра Ольга Андріївна, старший викладач каф. «Іноз. мови» Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту

Заплетнюк Ольга Андріївна, к.і.н., асистент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Зуєва Вероніка Володимирівна, студентка 6-го курсу історичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Іваник Микола Михайлович, к.і.н., доцент кафедри історії України, політології та права Національного лісотехнічного університету України, м. Львів.

Іщейкін Костянтин Євгенович, д.мед.н., проф., депутат Верховної Ради України.

Кавацюк Іван Вячеславович, студент Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Калініна Лариса Анатоліївна, к.пед.н., доцент кафедри культурології Миколаївської філії Київського Національного Університету Культури і Мистецтв.

Калінська Галина Вікторівна, вчитель англійської мови, голова МО вчителів іноземної мови НВК № 9 м. Хмельницького.

Калінчук Олена Андріївна, студентка факультету суспільних наук і міжнародних відносин, 3 курс, спеціальність: соціологія, Дніпровського національного університету імені О. Гончара.

Карленко Наталія Вікторівна, к.філос.н., директор КЗО «Криворізька загальноосвітня санаторна школа-інтернат №8 I-II ступенів» Дніпропетровської обласної ради».

Кіосе Аліна Михайлівна, студентка 2 курсу спец. економіка підприємства, ф-т ЗТК Одеської державної академії будівництва та архітектури.

Кірізвас Марія Вадимівна, магістрантка кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Ключник Руслан Максимович, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Вищого навчального закладу «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро).

Клячин Андрій Костянтинович, к.політ.н., доцент кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Кобилянський Антон Олегович, аспірант Національного інституту стратегічних досліджень, м. Київ.

Коваленко Анастасія Андріївна, студентка 6-го курсу історичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Коваленко Світлана Георгіївна, к.біол.н., доц., доцент кафедри ботаніки біологічного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Коваль Ірина Володимирівна, к.психол.н., доц., доцент кафедри практики іноземної мови та методики викладання Хмельницького національного університету.

Ковальчук Оксана Петрівна, старший викладач кафедри романської філології та компаративістики Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Козьма Василь Васильович, к.політ.н., доц., докторант кафедри політичних наук НПУ імені М.П. Драгоманова.

Колесник Алла Валеріївна, к.філол.н., доцент кафедри українознавства ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Колєчкін Вадим Петрович, к.і.н., головний археограф відділу археографії та використання документів Державного архіву Кіровоградської області.

Коломієць Наталія Євгенівна, к.філол.н., доцент кафедри української та світової літератури Криворізького державного педагогічного університету.

Комар Тетяна Олександрівна, к.психол. н., доцент кафедри психології Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Коноваленко Марія Миколаївна, студентка 3 курсу ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України».

Коноваленко Марія Олександрівна, студентка 6-го курсу Дніпропетровського національного університету ім.О.Гончара (Факультет медичних технологій, діагностики та реабілітації, кафедра Соціальної роботи), магістр.

Конон Наталія Євгеніївна, к.політ.н., доцент кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Коптєв Олександр Сергійович, студент кафедри політології та міжнародних відносин Вищого навчального закладу «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро).

Кордун Вікторія Олександрівна, к.філос.н., старший викладач кафедри філософії і соціально-політичних дисциплін Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України»

Корнієвський Олександр Анатолійович, д.політ.н., проф., головний науковий співробітник відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень.

Коробка Майя Олександрівна, студентка кафедри політології та міжнародних відносин Вищого навчального закладу «Університет імені Альфреда Нобеля».

Косарук Вікторія Олександрівна, студентка 2 курсу спеціальності «Педагогіка вищої школи» Національного фармацевтичного університету.

Косенко Роман Сергійович, студент V курсу історичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Коцюбовська Галина Анатоліївна, к.філол.н., доц., доцент кафедри історії та українознавства Національної металургійної академії України.

Кочубей Лариса Олександрівна, д.політ.н., проф., провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України.

Кравченко Алла Анатоліївна, д.філос. н., доц., професор кафедри філософських та соціальних наук Київського національного торговельно-економічного університету.

Кравченко Марія Ігорівна, студентка II курсу магістратури спеціальності «Міжнародні відносини» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Красільнікова Олена Василівна, к.і.н., доцент Київського національного торговельно-економічного університету (КНТЕУ).

Кремена Валерій Іванович, к.і.н., доц., доцент кафедри політології Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара.

Кришталь Світлана Петрівна, аспірантка 2-го року навчання, історичного факультету, Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Куварова Олена Костянтинівна, к.філол.н., доц., доцент кафедри загального та слов'янського мовознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Кудаков Юрій Олегович, студент II курсу Відокремленого підрозділу Миколаївська філія Київського університету культури і мистецтв.

Кузеванов Виталій Максимович, старший научный сотрудник Приднепровской государственной академии строительства и архитектуры.

Кулик Олександр Вікторович, д.філос.н., доц., професор кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Курченко Олександр Костянтинович, студент Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара факультету міжнародної економіки, кафедри економіки та управління національним господарством, групи ВВ-15-1.

Лаба Мадіна Валеріївна, студентка III курсу ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України».

Лазаренко Володимир Петрович, старший викладач кафедри філософії та політології НметАУ.

Лазуренко Валентин Миколайович, д.і.н., проф., проректор з гуманітарно-виховних питань Черкаського державного технологічного університету.

Ласкава Юлія Володимирівна, к.філол.н., ДВНЗ «Запорізький національний університет».

Левіна Софія Євгенівна, член ради «Європейського клубу» ПНЗ «ЦНТТМ «Політ», Запоріжжя.

Лесич Лада Олегівна, студентка V курсу історичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Леус Максим Геннадійович, студент Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара ФМЕ гр.ВВ-15-1.

Лисенко Галина Іванівна, к.і.н., доцент кафедри українознавства ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Ломаченко Анна Олександрівна, студентка Національного фармацевтичного університету (м. Харків).

Луценко Владислава Сергіївна, студентка 3 курсу ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України»

Лучаківська Іванна Львівна, к.і.н., доцент кафедри нової та новітньої історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Мадрига Тетяна Богданівна, к.політ.н., доцент кафедри політичних інститутів та процесів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Макарчук Олена Геннадіївна, к.і.н., доц., доцент кафедри журналістики та засобів масової комунікації Національного університету «Львівська політехніка», Інститут права та психології.

Макух-Федоркова І.І., доцент Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, факультету історії, політології та міжнародних відносин.

Марковська Яна Едуардівна, студентка кафедри політології та міжнародних відносин Вищого навчального закладу «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро).

Матвійчук Вікторія Іванівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів і банківської справи Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Метельська Наталія Йосипівна, аспірантка кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.

Микитчук Наталія Миколаївна, доцент кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Михайлова Лілія Вікторівна, старший викладач ДВНЗ Придніпровська державна академія будівництва та архітектури.

Мірошніченко Аліна Олегівна, бакалавр Університету імені Альфреда Нобеля.

Моргун Анастасія В'ячеславівна, аспірант Національного інституту стратегічних досліджень.

Мосаєв Юрій Володимирович, к.соц.н., доцент Класичного приватного університету.

Мосюкова Наталія Геннадіївна, к.і.н., доцент кафедри історії та українознавства НметАУ.

Мурашкін Михайло Георгійович, д.філос. н., проф., професор кафедри філософії та політології Придніпровської Державної академії будівництва та архітектури.

Мурашко Тарас Володимирович, студент II курсу Інженерно-будівельного інституту Одеської державної академії будівництва та архітектури.

Назаренко Альбіна Андріївна, студентка Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Невмержицька Наталія Михайлівна, к.філос.н., с.н.с. відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України.

Немерцалов Володимир Володимирович, доцент кафедри ботаніки біологічного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Несправа Микола Вікторович, к.філос.н., доцент кафедри соціальних дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Нефьодова Марина Олександрівна, студентка 3-го курсу історичного факультету Дніпровського національного університету ім. О. Гончара.

Нечволод Марія Олександрівна, студент Харківського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Негіна Влада Русланівна, студентка VI курсу факультету суспільних наук міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Одар Лілія Вікторівна, магістр денної форми навчання, спеціальність «Психологія», КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти», завідувач відеотекою Вінницької телерадіокомпанії «ВІНТЕРА».

Олексенко Владислав Олександрович, аспірант Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України, Київ.

Олексієнко Юлія Олегівна, студентка 4 курсу спеціальності Політологія Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Ольховська Анжела Борисівна, к.фарм.н., доцент, в.о. завідуючого НМЛ з питань фармацевтичної освіти Національного фармацевтичного університету (м. Харків).

Онуфрієнко Олексій Володимирович, к.ю.н., доц., докторант кафедри державного управління та місцевого самоврядування Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.

Опалева Олеся Игоревна, студентка Інститута філології і міжкультурної комунікації імені Льва Толстого Казанського (Приволжського) федерального університету.

Орехівський Володимир Данилович, к.техн.н., Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України.

Орлова Олена Вячеславівна, к.культ., доц., доцент кафедри культурології Відокремленого підрозділу Миколаївська філія Київського університету культури і мистецтв.

П'янківська Людмила Володимирівна, здобувач Національного університету оборони України імені І. Черняховського, асистент кафедри педагогіки, психології, медичного та фармацевтичного права Національної медичної академії післядипломної освіти ім. П.Л. Шупика.

Павлів Ігор Ярославович, к. пед.н., доцент кафедри теорії та методики фізичного виховання Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Павлович Юрій Осипович, аспірант Інституту українознавства імені І.Крип'якевича НАН України, Львів.

Паламарчук Валерій Владиславович, магістр медицини, КП «Бдизнюківська ЦРЛ».

Папінов Артем Геннадійович, студент 6-го курсу історичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Пашковська Людмила Леонідівна, старший викладач культурології, провідний фахівець міжнародного відділу Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського (м.Київ).

Перетяцько Андрій Ігорович, студент Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара факультету міжнародної економіки, кафедри економіки та управління національним господарством, групи ВВ-15-1.

Переходюк Володимир Романович, студент Дніпровського національного університету ім. О. Гончара, факультету міжнародної економіки, кафедри економіки та управління національним господарством, групи ВВ-15-1.

Петров Павло Григорович, викладач кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Петрушко Людмила Анатоліївна, аспірантка кафедри давньої та нової історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Пилипушко Богдан Аркадійович, аспірант Інституту проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв.

Пітерська Олена В'ячеславівна, пошукач кафедри світової літератури Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Пляка Любов Володимирівна, к.психол.н., доц., практичний психолог Національного фармацевтичного університету (м. Харків).

Погорєлов Станіслав Володимирович, бакалавр міжнародних відносин, студент Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара групи СМ-16м-1.

Покотило Катерина Анатоліївна, магістр історичного факультету Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара.

Попова Софія Артурівна, студентка факультету медичних технологій діагностики та реабілітації, кафедри соціальної роботи Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, 6 курс, група СР-16(м).

Приходько Микита Сергійович, магістр Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, «Юридичного факультету», спеціальність – «Юрист».

Прохач Анна Володимирівна, к.мед.н., асистент кафедри онкології та медичної радіології ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України»

Прохоров Александр Васильевич, к.пед.н., доцент.

Прошин Денис Володимирович, к.і.н., доц., доцент кафедри політології та міжнародних відносин Університет імені Альфреда Нобеля.

Прутчикова Валентина Василівна, к.філол.н., доц., завідувач кафедри перекладу та іноземних мов Національної металургійної академії України.

Пуйда Роман Богданович, к.і.н., доцент кафедри історії та політології, помічник проректора з науково-методичної роботи Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Рибакова Лариса Михайлівна, старший викладач кафедри філософії та педагогіки Національного транспортного університету (м. Київ).

Ругаль Володимир Петрович, к.і.н., провідний науковий співробітник Національного музею історії України у Другій світовій війні, Меморіальний комплекс.

Руда Леся Андріївна, к.політ.н., старший лаборант Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Рус-Полтавская Аксиния Валентиновна, руководитель общественной организации Центр Гражданских Инициатив «Звезда Скифии».

Савич Анжеліка Вікторівна, старший викладач кафедри історії та українознавства НметАУ.

Савінок Віктор Сергійович, аспірант 2 року навчання спеціальності «052 Політологія» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Самко Олег Васильович, викладач історії Смілянського коледжу харчових технологій Національного університету харчових технологій.

Сидоренко Ірина Сергіївна, аспірантка кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Ситницький Максим Васильович, к.е.н., доц., доцент кафедри менеджменту інноваційної та інвестиційної діяльності економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Смокова Ганна Ігорівна, аспірантка кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Соколова Любов Степанівна, к.і.н., доцент кафедри українознавства Одеської державної академії будівництва та архітектури.

Соколова Юлія Владиленивна, студентка факультету міжнародної економіки, групи ВВ-15-1 Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Срібна Марія Андріївна, к.і.н., провідний науковий співробітник відділу «Історія незалежної України» Національного музею історії України

Стефурак Роксолана Іванівна, к.філол.н., доцент кафедри української мови ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ).

Стокроцька Анастасія Андріївна, студентка 2 курсу Миколаївської філії Київського Національного Університету Культури і Мистецтв, кафедри культурології, факультету менеджменту і бізнесу.

Суріна Ганна Юріївна, к.філос.н., доцент кафедри філософії освіти, теорії й методики суспільствознавчих предметів Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Тарасюк Лариса Сергіївна, к.філос.н., доц., доцент кафедри філософії та історії Таврійського національного університету імені В.І Вернадського.

Теличко Марія Василівна, викладач кафедри української та іноземних мов Львівського державного університету фізичної культури.

Терлецька Анастасія Вячеславівна, студентка Харківського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету.

Тишик Тетяна Юріївна, магістр, Національний авіаційний університет.

Тіхоненко Світлана Олегівна, аспірант кафедри світової літератури Полтавського національного університету ім. Володимира Короленка.

Ткачук Ольга Володимирівна, аспірант спеціальності «Педагогічна та вікова психологія» кафедри психології та педагогіки Національного університету «Острозька академія».

Токовенко Олександр Сергійович, д.філос.н., проф., декан факультету суспільних наук і міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Толстая Аліна Русланівна, магістрант Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Третяк Олексій Анатолійович, д.політ.н., доц., завідувач кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Уреньова Світлана Дмитрівна, старший викладач Національного транспортно-го університету.

Філатова Наталя Станіславівна, завідувач науково-дослідним відділом Національного музею історії України у Другій світовій війні, Меморіальний комплекс.

Фролова Вікторія Сергіївна, студентка 3-го курсу історичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Христокін Геннадій Володимирович, к.філос.н., доцент Університету державної фіскальної служби України.

Циватий Вячеслав Григорович, к.і.н., доц., Заслужений працівник освіти України, старший науковий співробітник Інституту всесвітньої історії НАН України.

Чорноморець Євгенія Матеївна, викладач філософії Київської Духовної Академії і Семінарії.

Шаповалова Владислава Сергіївна, к.психол.н., старший викладач Національного фармацевтичного університету (м. Харків).

Шахрайчук Ігор Антонич, к.і.н., доц., доцент кафедри історія України Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Шварцман Єлизавета Олександрівна, студентка 3 курсу кафедри політології Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара.

Шевців Галина Михайлівна, к.філол.н., старший викладач кафедри практики німецької мови Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка.

Шепотько Ксенія Олегівна, студентка кафедри міжнародних економічних відносин та екон. теорії Вищого навчального закладу «Університет імені Альфреда Нобеля».

Юлдашева Людмила Петрівна, аспірант кафедри українського мовознавства та прикладної лінгвістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Яременко Наталя Володимирівна, к.філол.н., доцент кафедри української та світової літератури Криворізького державного педагогічного університету.

Kłos Alicja, doctor of social science, Bronisław Markiewicz State Higher School of Technology and Economics in Jarosław.

Małgorzata Wilczyńska, PhD doctor of economics in management sciences, Bronisław Markiewicz State Higher School of Technology and Economics in Jarosław

Tomaszewska Katarzyna, doctor of social science, Bronisław Markiewicz State Higher School of Technology and Economics in Jarosław.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ V. ПОЛІТИЧНІ НАУКИ В УКРАЇНІ ТА В СВІТІ. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ. СОЦІОЛОГІЯ ТА СОЦІАЛЬНА РОБОТА: НОВІ ІДЕЇ ТА НАУКОВІ ДОСЯГНЕННЯ	3
<i>Токовенко О.С.</i> Політична епістемологія: предметна спрямованість дисципліни за доби постмодерну.	3
<i>Третяк О.А.</i> Публічна сфера політики: актуальність дослідження.	4
<i>Кочубей Л.О.</i> Сучасні інформаційно-комунікативні технології у політичному процесі України та їх соціальна роль.	5
<i>Корнієвський О.А.</i> Деліберація політики як чинник національної стійкості України	7
<i>Висоцький О. Ю.</i> Пропагандистські стратегії цифрової дипломатії.	9
<i>Прошин Д.В.</i> Прекращение кампаний террористического насилия: некоторые комментарии к изучению проблемы.	12
<i>Клячин А.К., Олексієнко Ю. О.</i> Імплементация політичних рішень в органах місцевого самоврядування як необхідна умова їх втілення на регіональному рівні.	13
<i>Ключник Р.М.</i> Олімпійський рух та політичний протест.	15
<i>Мадрига Т. Б.</i> Якість політичної еліти України: сучасний стан осмислення. .	17
<i>Козьма В.В.</i> Особистість в історико-політичному процесі	18
<i>Моргун А.В.</i> Політичний режим сучасної України: від тоталітаризму до «формальної демократії».	22
<i>Конон Н.Є., Бабаєва Е.А.</i> Сучасна міграційна криза та проблема безпеки в Німеччині.	23
<i>Гончаренко О.М.</i> Антитерористичні стратегії та регіональні конфлікти (політико- правові та морально-етичні аспекти).	25
<i>Іщайкін К.Є.</i> Особливості колективної та індивідуальної участі в бюджеті участі.	27
<i>Руда Л.А.</i> Цивілізаціологія: міждисциплінарний підхід до вивчення глобально-цивілізаційних трансформацій	29
<i>Nazarenko A.A., Mykytchuk N. M.</i> The main results of NATO's Wales Summit .	31
<i>Кобилянський А. О.</i> Стратегічні комунікації України в умовах гібридної війни	32
<i>Смокова Г.І.</i> Українська молодь в умовах інформаційно-мережевого суспільства.	34
<i>Срібна М. А.</i> Українсько-американська космічна науково-технічна співпраця.	35
<i>Уреньова С.Д.</i> Політична соціалізація студентської молоді.	37
<i>Шварцман Є.О., Кремена В.І.</i> Соціальні мережі як важливий засіб комунікації між владою та громадянським суспільством	38
<i>Олексенко В.О.</i> Аналіз теоретичних моделей оцінювання ефективності роботи вищих органів державної влади	39
<i>Петров П.Г.</i> Актуальність дослідження іміджу для транзитивних демократій.	40
<i>Кавацюк І.В.</i> Фейкові новини і постправа у президентських виборах США 2016 року. ...	41

Дяченко Д.В. Бікамералізм як інституціональна парадигма реформування законодавчої гілки влади України.	43
Бережний В.О. Піратські партії та їх місце в політичній системі держав Європи.	46
Коптєв О.С. Неурядові громадські організації як агенти впливу на політичну ситуацію.	47
Сидоренко І. С. Практика стратегічних комунікацій США.	49
Нєгіна В.Р. Ізраїль та НАТО: історія співробітництва.	50
Коробка М.О. Концепт демократії у зарубіжній політичній думці: еволюція змісту та підходів до інтерпретації.	52
Марковська Я.Е. Трансформація політичних цінностей у глобальному світі	54
Miroshnuchenko A. O. Religion as a Factor of Social Life.	56
Погорєлов С.В. Сучасні тенденції політичного лідерства.	60
Андрейченко А.В. Європейський вибір як чинник модернізації українського суспільства.	62
Бурчак О.О. Висвітлення BREXIT в українських Інтернет-виданнях.	63
Воевудский А. В. Информационно-коммуникационные технологии в современных международных отношениях.	65
Воєвідко Я.Я. Перехід від «м'якої» до «розумної» сили як сучасна стратегія інформаційної політики США.	67
Галлаєв М.М. Міжнародні територіальні спори та методи їх врегулювання.	69
Дробот А.С. Міжнародне правове співробітництво європейських держав у боротьбі з корупцією	71
Косенко Р.С. Образ України у сучасній Франції в контексті україно-російської війни.	72
Кравченко М.І. Ідеологічні основи діяльності Ісламської Держави.	74
Левина С.Е. Практические аспекты международного экономического сотрудничества	76
Леус М.Г. Правове регулювання співробітництва України з міжнародними організаціями у боротьбі з корупцією.	77
Перетяцько А.І. НАТО в системі міжнародного співробітництва по протидії терористичним загрозам.	79
Переходюк В.Р. Взаємодія міжнародного права і національно-правових режимів повітряного простору.	80
Савінок В.С. Проблема побудови газопроводу «Північний Потік II» в енергетичній політиці ФРН щодо Росії.	81
Соколова Ю.В. Міжнародно-правове регулювання співробітництва по протидії тероризму в сучасній Європі.	83
Мосаєв Ю.В. Соціальні особливості розвитку футбольної індустрії в розрізі результатів європейської футбольної першості 1984 року	85
Калинчук Е. А. Особенности самопрезентации молодёжи в современном обществе.	86
Курченко О.К. Механізм захисту прав людини у рамках ООН.	88
Коноваленко М.О. Проблема міграції студентської молоді в Україні.	90
Kłos A., Tomaszewska K. Institutional Forms and Scope of Assistance for People With Disabilities – Study on the Example of the Municipal Social Assistance Centre In Jaroslaw.	92
Невмержицька Н.М. Дегуманізація сучасного соціуму як деструктивний чинник формування соціальної відповідальності у студентів.	95

Годько О.І. Формування почуття людської власної гідності у студентів коледжу під час навчально-виховного процесу.	102
Попова С.А. Застосування методів соціальної роботи у вирішенні соціально-психологічних проблем представників комунікативних професій	115
Рус-Полтавская А.В. Системная подготовка как инструмент успешной социальной адаптации воинов АТО.	106
Лаба М.В., Егорова С.Ю. Проблема ВИЧ-инфекции и её социальная профилактика.	108
СЕКЦІЯ VI. ІСТОРИЧНІ НАУКИ У ПОШУКУ НОВИХ МЕТОДІВ ТА ТЕМ.	110
Лазуренко В. М. Вплив сільськогосподарської кооперації на рівень виробничого забезпечення українського селянства в першій половині 20-Х рр. ХХ ст.	110
Циватий В.Г. Зовнішньополітичні концепції держав Середземномор'я в добу раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.): теоретико-методологічний та інституціональний дискурси (на прикладі Франції)	114
Гетьманчук М.П. Із історії ратифікації Українською СРР Ризького мирного договору 1921 року.	116
Виноградов Г.М. Діапазон кретивності в інтелектуальному моделюванні та реалізації державних проєктів християнського Середньовіччя.	118
Мосюкова Н. Г. Доля учасників польського повстання 1863-1864 років.	121
Бабенко О.О. Людські сльози в штучному Кременчуцькому морі (За матеріалами Державного архіву Кіровоградської області).	122
Бабенко О.А., Белоус В.Б. Примеры преследования представителей интеллигенции в 30-40-е годы XX столетия (По материалам Государственного архива Кировоградской области)	126
Шахрайчук І.А. Освітні заклади на Дніпропетровщині в роки нациської окупації (1941-1943 рр.).	129
Колєчкін В.П. Прорив оборони на напрямку головного удару Кіровоградської наступальної операції 5 січня 1944 року.	132
Павлович Ю.О. Методологія та актуальні теми сучасної історичної науки.	134
Іваник М.М. Роль Галицького сейму у прийнятті законів про організацію місцевого самоврядування в Галичині	136
Жураковська Л.В., Бондаренко Б.В. Відносини між російською та українською еміграцією у міжвоєнний період (1920 – 1939 рр.).	137
Заплетнюк О.А. Релігійна політика єгипетської цариці Хатшепсут та її вплив на майбутню Амарнську реформу	139
Кришталь С.П. Навчально-виховний процес на робітничих факультетах УСРР у 1920-х рр.	141
Лучаківська І.Л., Павлів І.Я. Нормативно-правові засади регулювання національного шкільництва у міжвоєнній Польщі (1919 – 1939 рр.).	144
Орехівський В.Д. Удосконалення методів дослідження історичного розвитку органічного землеробства в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХІ століть.	146
Петрушко Л.А. Сприйняття Печерською емоційною спільнотою печалі та сліз через нещастя ближніх.	148
Ругаль В.П. Людські втрати с. Різdv'янка Новомиколаївського району Запорізької області періоду Другої світової війни.	150
Волкова С.П., Лисенко Г.І. Внесок Д. Яворницького у розвиток архівної справи.	151

<i>Лесич Л.О.</i> Спогади медичного персоналу як джерела Першої світової війни.	153
<i>Зуєва В.В.</i> Столітня війна у творчості Вільяма Шекспіра. Конструювання національного міфу.	155
<i>Коваленко А.А.</i> Європейські єврейські хроніки про перший Хрестовий похід: порівняльний аспект.	159
<i>Красільнікова О.В.</i> До історії Українського православного братства імені Святих Кирила та Мефодія.	161
<i>Нефьодова М.О.</i> Расова сегрегованість американського суспільства у спогадах Кондолізи Райс «Незвичайні звичайні люди».	163
<i>Фролова В.С.</i> Розвиток інтерактивних музеїв в Україні у ХХ ст.	165
<i>Папінов А.Г.</i> Талібан: ісламський чи національно-визвольний рух?.....	166
<i>Брик Ю.О.</i> Відображення російсько-японських зв'язків на початку ХХ століття у «Щоденниках святого Миколая Японського».....	168
<i>Самко О.В.</i> Управління харчовою промисловістю УРСР В 1944-1953 рр.	170
<i>Соколова Л.С., Кіосе А.М.</i> Українські діячі в Одесі у 1917 році.	171
<i>Філатова Н.С.</i> Долі братів Троцьких у контексті війни.	173
<i>Коваленко С.Г., Бондаренко О.Ю., Немерцалов В.В., Васильєва Т.В.</i> Вищі жіночі курси в Одесі та їх роль у розвитку ботанічних знань.	175
СЕКЦІЯ VII. ФІЛОСОФСЬКІ РЕЦЕПЦІЇ НА ТЛІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ.	177
<i>Висоцька О. Є.</i> Медіатизація сучасного суспільства: проблеми та переваги. .	177
<i>Бескаравайный С.С.</i> Проблема равенства людей перед законом в условиях современной НТР.	178
<i>Загрійчук І.Д.</i> Особистість: через засвоєння суспільного до його розвитку. . .	180
<i>Kulyk O.V.</i> Applying Clil Techniques to Teach Analytic Philosophy in English. . .	182
<i>Несправа М.В.</i> Теорія «Ери ісламізму» Ж. Кепеля	183
<i>Суріна Г.Ю.</i> Комунікативні цінності в концепції екзистенціальної педагогіки О. Ф. Больнова.	185
<i>Христокін Г.В.</i> Система філософської освіти Візантії.	188
<i>Вячеславова О. А.</i> Феноменологія образотворчої мови: М. Мерло-Понті та Ф. де Соссюр	193
<i>Чорноморець Є.М.</i> Максим Сповідник про принципи господарської діяльності.	195
<i>Мурашкін М.Г.</i> Арії Північного Причорномор'я і їх розуміння бога.	197
<i>Аутов S.Sh.</i> Philosophy of History, Humanites and Globalization Processes Studies.	198
<i>Городецький О.В.</i> Екологічні мотиви в пейзажній ліриці Ліни Костенко	199
<i>Прохоров А.В.</i> Педагогический потенциал научного феномена академика В.И. Андреева.	201
<i>Абакумова О. О.</i> Дистанційність в освіті: до питання витоків.	202
<i>Бабіна С.І.</i> Філософія та «мистецтво жити»: проблема взаємодії.	204
<i>Кордун В.О.</i> Наука та освіта в революційному суспільстві (до питання позитивістської складової філософії революції Пителима Сорокіна)	205
<i>Луценко В.С., Жерносекова И.В.</i> Основные проблемы философии науки. . .	208
<i>Рыбакова Л.М.</i> Проблема объективации научного гуманизма.	210

<i>Тарасюк Л.С.</i> Створення нового життєвого простору в суспільстві ризику. . .	211
<i>Пилипушко Б.А.</i> Позиція художника у глобальному світі.	214
<i>Лазаренко В. П.</i> Міфологія як перший історично сформований тип світогляду.	215
<i>Кірізвас М.В.</i> Виклики неформальної освіти та перспективи формування місцевих професійних філософських спільнот.	216
<i>Высоцкий А.А.</i> Сущность понятия дизайна в измерении философского знания.	218
<i>Кравченко А.А.</i> Когнітивна взаємодія філософської та освітньої парадигми. .	219
<i>Карленко Н.В.</i> Філософсько-освітній вимір концепту духовного здоров'я. . .	221
<i>Завізіон В.Ф., Бондаренко І.М., Прохач А.В.</i> Канцерогенез та закони філософії.	223
СЕКЦІЯ VIII. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК. . . .	225
<i>Прутчикова В. В.</i> Англіцизми в слоганах німецької реклами.	225
<i>Коломієць Н. Є., Яременко Н. В.</i> Суб'єктна сфера лірики Б. Д. Грінченка. . .	226
<i>Бабенко Б.О.</i> В ім'я України (Письменник і громадянин Володимир Кобзар)	229
<i>Vobak H.R., Vobak M.I.</i> Some Concepts of Bilingualism in Canada	232
<i>Блощинський І. Г.</i> Деякі рекомендації щодо перекладу англomовних термінів прикордонної тематики	234
<i>Коцюбовська Г.А.</i> Концепт «хрест» у контексті роману М. Дочинця «Вічник»	235
<i>Баракатова Н.А.</i> Термінологія української народної вишивки.	237
<i>Думанська Л.Б., Мурашко Т.В.</i> Лексико-фонетичні діалектні форми Одещини (на прикладі с. Лабушне Кодимського району Одеської області)	238
<i>Громко Т.В.</i> Сучасні засади української діалектної лексикографії.	240
<i>Gasimova A.</i> Folklore symbolism and writer's textual management (Based on the poetry of Mammad Araz).	242
<i>Заніздра О.А.</i> Освітні можливості застосування інноваційних технологій у навчанні іноземних мов.	244
<i>Ковальчук О.П.</i> Проблема навчально-пізнавальної мотивації школярів в процесі вивчення іноземної мови.	246
<i>Куварова О.К.</i> Проблема моделювання типологічно значущих вокативних утворень.	247
<i>Ласкава Ю.В.</i> Терміни у художній літературі (на прикладі творів про останнього Кошового Запорозької Січі Петра Калнишевського)	249
<i>Опалева О.И.</i> Проблема переводческой эквивалентности на материале фразеологизмов французского и русского языков.	251
<i>Стефурак Р.І.</i> Внутрішньоформний образ лексеми «зоря» в поетичному тексті: тропейний аспект.	253
<i>Тіхоненко С. О.</i> Гротескний хронотоп роману Дж. Свіфта «Мандри Гуллівера».	254
<i>Пітерська О.В.</i> Теоретичні засади трансформації літературних жанрів.	256
<i>Шевців Г. М.</i> До питання інтерпретації «Поезії і правди» Й.-В. Гете.	257
<i>Юлдашева Л.П.</i> Заголовок у мовному просторі художньої літератури.	259
<i>Михайлова Л.В.</i> Проблематика викладання англійської мови у сфері ділової комунікації.	261

<i>Абрамів О.В., Теличко М.В.</i> Самостійна навчальна діяльність студентів у процесі вивчення іноземної мови.	262
СЕКЦІЯ ІХ. ДОСЯГНЕННЯ НАУКИ У ГАЛУЗІ КУЛЬТУРОЛОГІЇ, ПСИХОЛОГІЇ, ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..	265
<i>Єфімова О.М., Жицька С.А.</i> Взаємовплив мови та культури у логіці міжкультурної комунікативної взаємодії.	265
<i>Герасімова В.В.</i> Інформаційна діяльність громадських організацій як інструмент розвитку інформаційного суспільства	266
<i>Гордієнко Ю.С.</i> Електронна демократія як механізм мережевої комунікації громадян з органами влади	267
<i>Базак Р.В.</i> Типологічна система преси Кіровоградщини кінця ХІХ – початку ХХ ст.	269
<i>Загорулько А.І.</i> Прояви ромофобії в українському медіапросторі на прикладі новин та популярних телешоу у 2004-2013 рр.	271
<i>Колесник А.В.</i> Документознавство у структурі ділової комунікації.	272
<i>Кудаков Ю.О., Орлова О.В.</i> Культурно-історичні аспекти формування садово-паркових комплексів м. Миколаєва ХІХ- початку ХХ ст.	274
<i>Макарчук О.Г.</i> Системно-синергетичні підходи у вивченні історії партійної журналістики.	276
<i>Пашковська Л.Л.</i> Ідентичність: українець. Музична галактика Костянтина Ріттеля-Кобилянського.	277
<i>Покотило К.А.</i> До проблеми збереження документів в архівних установах України	280
<i>Савич А.В.</i> Формирование информационной культуры неоднородных социальных условий и процесс их интеграции в современный период	282
<i>Стокроцька А.А., Калініна Л.А.</i> Культурно-історичні аспекти аматорського театального руху на Миколаївщині.	285
<i>Тишик Т.Ю.</i> Маркетингова політика як складова інформаційної діяльності страхових компаній.	287
<i>Гиріна Т.С.</i> Інтеграція у світове медіасередовище як передумова подолання ексклюзивності в українськомовному радіомовленні.	288
<i>Пуйда Р.Б.</i> Культурна освіта фахівців нафтогазового профілю на виробництві .	289
<i>Калінська Г.В.</i> Використання міжнародних інтернет-проектів для розвитку комунікативної компетенції учнів	291
СЕКЦІЯ Х. ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК	293
<i>Альохіна Н.В., Косарук В.О.</i> Роль емоційного інтелекту в професійній діяльності викладача.	293
<i>Бриндіков Ю.Л.</i> Зміст та характеристика стрес-факторів, що негативно впливають на психосоматичний стан комбатантів.	294
<i>Коваль І.В.</i> Психологічний аспект навчання іноземній мові у вищому навчальному закладі	296
<i>Паламарчук В.В., Пляка Л.В.</i> Розвиток комунікативних здібностей у майбутніх фахівців в умовах професійної підготовки.	297
<i>Метельська Н.Й.</i> Фахові якості майбутніх психологів у контексті формування професійної самосвідомості.	298
<i>Пляка Л.В., Ольховська А.Б., Гавриш Н.Б.</i> Практичні аспекти формування психологічних навичок здорового способу життя здобувачів вищої освіти Національного Фармацевтичного Університету.	300

Коноваленко М.М., Жерносекова І.В. Вплив порядку народжуваності дитини на формування її особистості.	302
П'янківська Л.В. Життєстійкість у професійній діяльності лікаря.	303
Шановалова В.С., Гусєва А.Р. Поняття «професійної мотивації» особистості майбутнього фахівця.	305
Шановалова В.С., Ломаченко А.О. Професійна спрямованість студентів як гарант успішного виконання професійної діяльності.	306
Ткачук О. В. Поняття ілюзії знання в контексті метакогнітивного моніторингу.	307
Комар Т. О., Одар Л. В. Феномен емоційного вигорання особистості: аналіз сучасних підходів.	308
Дейнеко А.В., Жерносекова І.В. Феномен лідерства та основні підходи до його вивчення	311
СЕКЦІЯ XI. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ТА ПРАВОВИХ НАУК. ПРОБЛЕМИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ.	313
Букреєва Д.С., Сітковська В.І. «Інституціональна пастка» функціонування держави: поняття та причин виникнення.	313
Матвійчук В. І., Толстая А.Р. Особливості банківського кредитування в Україні.	314
Кузеванов В.М. Парадоксы и проблемы украинской экономики: первое введение в экономическую социологию.	317
Ганін В.І., Нечволод М.О., Терлецька А.В. Стратегія економічного зростання та проблема розвитку інноваційної діяльності в Україні.	325
Wilczyńska M. Sources of Investments Financing of the SME Sector in Poland. . .	326
Ситницький М.В. Підприємницький прогресивізм в дослідницькому університеті.	328
Shepotko K.O. Middle Class in Ukraine on the Verge of Centuries.	330
Онуфрієнко О.В., Нестеренко А.Г. Стратегія реформування державного управління України на 2016-2020 роки: концептуальні проблеми і перспективи реалізації	332
Приходько Н.С. Правове регулювання фінансового контролю в Україні. . . .	334
Інформація про авторів	337

Наукове видання

Науковий редактор

О.Ю.Висоцький

О 72 Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. 24-25 листопада 2017 р., м.Дніпро. Частина II. / Наук. ред. О.Ю.Висоцький. – Дніпро: СПД «Охотнік», 2017. – 354 с.

У збірник вміщено матеріали Всеукраїнської наукової конференції «**Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій**», що присвячені осмисленню стану та проблем сучасної освіти і науки в Україні та у світі, визначенню дієвих заходів та оптимальних шляхів подолання негативних явищ в освітній та науковій сферах. Рекомендовано для студентів, аспірантів і викладачів вищих навчальних закладів, науковців.

СПД «Охотнік» В.С.

49040, м. Дніпро, Запорізьке шосе, буд.40, к. 194.

Код за ДРФО 1708213264

Свідоцтво И № 816689 від 01.01.2011.

Здано на складання 20.11.17. Підписано до друку 21.11.17. Формат 60x84/16.
Папір офс. Друк різнографічний. Гарнітура Times. Умовн.друк.арк. 28,28.
Умовн.фарб.-відб. 28,28. Обл.-видавн. арк. 29,05. Наклад 300 прим. Зам. № О_7453
